

สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

2475 และ 1 ปี หลังการปฏิวัติ

1932 Revolution and the Aftermath

ธำรงศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์
Thamrongsak Petchlert-anan

2475

และ 1 ปี หลังการปฏิวัติ

1932 Revolution and the Aftermath

ธำรงศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์
Thamrongsak Petchlert-anan

สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์
สิ่งพิมพ์ลำดับที่ 73

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของหอสมุดแห่งชาติ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. สถาบันเอเชียศึกษา
2475 และ1 ปีหลังการปฏิวัติ.--กรุงเทพ ฯ : สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543
500 หน้า.
1.ไทย -- การเมืองและการปกครอง. -- กรุงรัตนโกสินทร์, 2475-2499. I. ชื่อเรื่อง.

320.9593
ISBN 974-334-993-6

ผู้เขียน
ธำรงศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์
ออกแบบปก
วรศักดิ์ มหัทธโนบล, สุธีย์ บุญลา
รูปเล่ม
สานนท์ หอมสุวรรณ
จำนวนพิมพ์
1,000 เล่ม
พิมพ์ครั้งที่
หนึ่ง/พฤษภาคม 2543
ราคา
250 บาท
เจ้าของ
สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
โทร. 218-7411, 218-7414 โทรสาร.(622)255-1124
E-mail:ias@thaimail.com web site: http://www.ias.chula.ac.th
มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์
โทร. 424-5768 โทรสาร. 433-8713
จัดจำหน่ายโดย
ศูนย์หนังสือแห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ถนนพญาไท เขตปทุมวัน กรุงเทพฯ 10330
ศาลาพระเกี้ยว โทร.25-4433, 218-7000 โทรสาร.255-4441
สยามสแควร์ โทร.251-6141, 218-9888 โทรสาร.254-9495
http://www.cubook.com
e-mail:cubook@chula.ac.th
พิมพ์โดย
เอดิสัน เพรสโพรดักส์ โทร.971-7018-24 โทรสาร.522-2833

คำอุทิศ

แด่

คณะผู้ก่อการ 2475

และ

ประชาชนผู้หาญกล้า

เดือนพฤษภาคม 2535

คำแถลง

มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ก่อตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2509 ด้วยความร่วมแรงร่วมใจกันเองเป็นส่วนบุคคล ในหมู่ผู้มีความรักในภารกิจบริหารการศึกษาจากสถาบันต่าง ๆ เมื่อเริ่มดำเนินงาน โครงการตำรามีฐานะเป็นหน่วยงานหนึ่งของสมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย ก่อนที่จะมีฐานะเป็นมูลนิธิฯ เมื่อต้นปี พ.ศ. 2521 ทั้งนี้โดยได้รับความร่วมมือด้านทุนทรัพย์จากมูลนิธิร็อกกี้เฟลเล่อร์ เพื่อใช้จ่ายในการดำเนินงานขั้นต้น เป้าหมายเบื้องแรกของมูลนิธิโครงการตำราฯ ก็คือ ส่งเสริมให้มีตำราภาษาไทยที่มีคุณภาพเฉพาะในทางสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ทั้งนี้ต่างก็เห็นพ้องต้องกันในระยะนั้นว่า คุณภาพหนังสือตำราไทยระดับอุดมศึกษาแขนงวิชาดังกล่าวยังไม่สูงพอ ถ้าส่งเสริมให้มีหนังสือเช่นนี้เพิ่มขึ้นย่อมมีส่วนช่วยยกระดับมาตรฐานการศึกษาในขั้นมหาวิทยาลัยโดยปริยาย อีกทั้งยังอาจช่วยการสร้างสรรค์ปัญญา ความคิดริเริ่ม และความเข้าใจอันถูกต้องในเรื่องที่เกี่ยวเนื่องกับสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ และการเมืองโดยส่วนรวม

พร้อมกันนี้มูลนิธิโครงการตำราฯ ก็มีเจตนาอันแน่วแน่ที่จะทำหน้าที่เป็นที่ชุมนุมผลงานเขียนของนักวิชาการต่าง ๆ ทั้งในและนอกสถาบัน เพื่อให้ผลงานวิชาการที่มีคุณภาพได้เป็นที่รู้จักและเผยแพร่ออกไปโดยทั่วถึงในหมู่ผู้สอน ผู้เรียน และผู้สนใจงานวิชาการ การดำเนินงานของมูลนิธิโครงการตำราฯ มุ่งขยายความเข้าใจและความร่วมมือของบรรดานักวิชาการออกไปในวงกว้างยิ่ง ๆ ขึ้นด้วย ไม่ว่าจะเป็นด้านการกำหนดนโยบายสร้างตำรา การเขียน การแปล และการใช้ตำรานั้น ๆ ซึ่งจะเป็นเครื่องส่งเสริมและกระชับความสัมพันธ์อันพึงปรารถนา ตลอดจนความเข้าใจอันดีต่อกันในวงวิชาชีพที่เกี่ยวข้อง

นโยบายพื้นฐานของมูลนิธิโครงการตำราฯ คือ ส่งเสริมและเร่งรัดให้มีการจัดพิมพ์หนังสือตำราทุกประเภท ทั้งที่เป็นงานแปลโดยตรง งานแปลเรียบเรียง งานถอดความ งานรวบรวม งานแต่งและงานวิจัย ในช่วงแรก ๆ เราได้เน้นส่งเสริมงานแปลเป็นหลัก ขณะเดียวกันก็ได้ส่งเสริมให้มีการจัดพิมพ์ตำราประเภทอื่น ๆ ด้วย นับแต่ได้ก่อตั้งโครงการตำราฯ มาจนกระทั่งถึงปัจจุบัน โดยความร่วมมืออย่างดียิ่งของนักวิชาการหลายสถาบัน สามารถส่งเสริม-กลั่นกรอง-ตรวจสอบ และจัดพิมพ์หนังสือตำราภาษาไทยระดับอุดมศึกษาที่มีคุณภาพตามเป้าหมาย เจตนารมณ์ และนโยบาย ได้ครบทุกประเภท และมีเนื้อหาครอบคลุมสาขาวิชาต่าง ๆ ถึง 8 สาขาดังต่อไปนี้คือ (1) สาขาวิชาภูมิศาสตร์ (2) สาขาวิชาประวัติศาสตร์ (3) สาขาวิชาเศรษฐศาสตร์ (4) สาขาวิชารัฐศาสตร์ (5) สาขาวิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา (6) สาขาวิชาปรัชญา (7) สาขาวิชาจิตวิทยา (8) สาขาวิชาภาษาและวรรณคดี นอกจากนี้ เรายังมีโครงการผลิตตำราสาขาวิชาอื่น ๆ เพิ่มขึ้นด้วย เช่น สาขาวิชาศิลปซึ่งกำลังอยู่ในขั้นดำเนินงาน และยังได้ขยายงานให้มีการแต่งตำราเป็น “ชุด” ซึ่งมีเนื้อความคาบเกี่ยวระหว่างหลายสาขาวิชา เช่น “ชุดชีวิตและงาน” ของบุคคลที่น่าสนใจ ดังที่ได้จัดพิมพ์เผยแพร่ไปแล้วบางเล่ม

ปัจจุบันมูลนิธิโครงการตำราฯ ยังคงมีเจตนาอันแน่วแน่ที่จะขยายงานของเราต่อไปอย่างไม่หยุดยั้ง แม้จะประสบอุปสรรคนานัปการ โดยเฉพาะอุปสรรคด้านทุนรอน เพราะกิจการของเราไม่ใช่

กิจการแสวงหากำไร หากมุ่งประสงค์ให้นักศึกษาและประชาชนได้มีโอกาสซื้อหาหนังสือตำราฯ ในราคาย่อมเยาพอสมควร

คณะกรรมการทุกสาขาวิชาของมูลนิธิโครงการตำราฯ ยินดีน้อมรับคำแนะนำและคำวิพากษ์วิจารณ์จากผู้อ่านทุกท่าน และปรารถนาอย่างยิ่งที่จะให้ท่านผู้อ่านทุกท่านได้เข้ามามีส่วนร่วมในมูลนิธิโครงการตำราฯ ไม่ว่าจะเป็นการสนับสนุนแนะนำอยู่ห่าง ๆ ช่วยแต่ง แปล เรียบเรียง หรือ รวบรวมตำราสาขาวิชาต่าง ๆ ให้เรา หรือเข้ามาร่วมบริหารงานร่วมกับเรา

เสน่ห์ จามริก
ประธานคณะกรรมการบริหาร
มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

รายนามคณะกรรมการบริหาร
มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

คำนำ

หนังสือนี้ที่ตั้งชื่อว่า "2475 และ 1 ปีหลังการปฏิวัติ" คือทั้งหมดของวิทยานิพนธ์การศึกษาระดับปริญญาโท ด้านประวัติศาสตร์ ที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เมื่อปี พ.ศ. 2534 (ปีการศึกษา 2533) ภายใต้ชื่อเรื่อง "รัฐประหาร 20 มิถุนายน พ.ศ. 2476" และได้รับรางวัลชมเชยในการประกวดวิทยานิพนธ์ยอดเยี่ยมทางสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทยประจำปีพุทธศักราช 2534

ภายใต้ระบบและระเบียบวิธีการศึกษาวิจัย ทำให้การตั้งชื่อหัวข้อการศึกษาวิจัยระดับมหาบัณฑิตจำต้องแสดงถึงเป้าหมายและวัตถุประสงค์ตลอดถึงขอบเขตการศึกษาวิจัย ดังนั้นหัวข้อการศึกษาจึงพยายามที่จะตอบต่อคำถามที่ว่าเหตุใดในช่วงเพียง 1 ปีหลังการปฏิวัติเมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 "คณะราษฎร" ผู้ทำการปฏิวัติจึงต้องทำการ "รัฐประหาร" อีกครั้งเมื่อวันที่ 20 มิถุนายน พ.ศ. 2476 หรืออีกเพียง 4 วันก็จะถึงรอบ 1 ปีของการปฏิวัติ พ.ศ. 2475 ด้วยเหตุนี้การศึกษาวิจัยของวิทยานิพนธ์ฉบับนี้จึงครอบคลุมเรื่องการปฏิวัติ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 ความเปลี่ยนแปลงทางรัฐธรรมนูญการต่อสู้เพื่อควบคุมกำลังกองทัพ ตลอดถึงผลสืบเนื่องหลังเหตุการณ์รัฐประหาร ดังนั้น เมื่อวิทยานิพนธ์จะตีพิมพ์เผยแพร่ในรูปหนังสือ ผู้เขียนจึงเสนอให้เปลี่ยนชื่อใหม่เป็น "2475 และ 1 ปีหลังการปฏิวัติ" ซึ่งเป็นชื่อที่น่าสนใจกว่า แต่ก็เป็นชื่อที่สามารถตอบต่อเนื้อหาของหนังสืออย่างครอบคลุมได้

ในการจัดพิมพ์ครั้งนี้ ผู้เขียนขอขอบพระคุณต่อ สาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ในฐานะสถาบันผู้อยู่เบื้องหลังผลงานชิ้นนี้ และขอขอบพระคุณเป็นอย่างสูงต่อ

สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และมูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ที่สนับสนุนการจัดพิมพ์ในภาวะที่บ้านเมือง "ข้าวยากหมากแพง"

ธำรงศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์
11 พฤษภาคม 2543

สารบาญ

หน้า

หน้า

สารบาญตาราง

สารบาญแผนภูมิ

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นผลรวมของความฝัน และการช่วยเหลือของผู้คนจำนวนมากมาย อาจารย์ชาญวิทย์ เกษตรศิริ ผู้นำพาข้าพเจ้าท่องเที่ยวไปในโลกของการเมืองที่เป็นจริง ด้วยคำบอกเล่าและการสัญจรพบปะผู้คน กระทั่งข้าพเจ้านึกตระหนักถึงชีวิตของผู้คนในโลกทางการเมืองแห่งอดีต อาจารย์ธงชัย วินิจจะกูล ผู้ให้กำลังใจ ช่วยแก้ปัญหาทุกขั้นตอน จวบกระทั่งวันเวลาสุดท้ายของการเดินทาง อาจารย์วิทยา สุจริตธนารักษ์ ผู้ที่ทำให้ข้าพเจ้านึกเห็นอยู่เสมอว่าโลกนี้ยังมีความหวัง อาจารย์นครินทร์ เมฆไตรรัตน์ เป็นผู้ที่ข้าพเจ้านึกเห็นอยู่เสมอเมื่อก้มหน้าเขียนวิทยานิพนธ์ อาจารย์สุภาภรณ์ จรัลพัฒน์ เป็นผู้ให้ที่นั่งพักยามว้าวุ่นใจอาจารย์กาญจนี ละอองศรี และอาจารย์ทรงยศ แววหงษ์ ทั้งหมดนี้ข้าพเจ้าขอขอบพระคุณอย่างสูงยิ่ง ตลอดถึงอาจารย์แห่งสาขาประวัติศาสตร์ที่ยังไม่ได้เอ่ยนามทั้งมวล

ขอขอบคุณเพื่อนฝูงรุ่น 4 แห่งสาขาประวัติศาสตร์สำหรับความเอื้ออาทร คมเนตร ญาณโสภณ, โสภา ชานะมูล, อารยะหญิง ศรัณพฤฒิ, ศศิพันธ์ ตรงยางกูร, บัญชา สำเร็จกิจ, ประภพ เบญจกุล "เต้ยและไวท์"

ขอขอบคุณเพื่อนฝูงทุกท่านสำหรับน้ำใจไมตรี "พี่เกรียง" (เกรียงศักดิ์ เชษฐพัฒนวนิช) ที่ปรึกษากิตติมศักดิ์ผู้ไม่มีบรรดาศักดิ์ ผู้เชื่อว่าไม่มีอะไรที่จะแก้ไขไม่ได้ "เปี๊ยก" (สุพัฒน์ เตชศรีสุธี) เจ้าของถ้อยวจี "ทำตามใจปรารถนา" (ยกเว้นตอนหน้าสิ่วหน้าขวาน) "สาว" (จุรี เพ็ชรรัตน์) ผู้เห็นหน้า

ข้าพเจ้าทีไรต้องได้ปรู๊ฟทุกที นอกนั้นยังมีอีกมากมายที่ยังไม่ได้กล่าวถึง โดยเฉพาะเพื่อนตั้งแต่เยาว์วัยจากนครปฐม

ท้ายสุด เป็นบรรทัดสำหรับ "อาป๋า" กับ "อาแหมะ", "อาเฮีย", น้องชาย และคนที่ข้าพเจ้ารัก

ธำรงศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์
พระจันทร์ยามเช้า ต้นวสันตฤดู, 2534

บทนำ
ความสำคัญของปัญหาที่จะศึกษา

การเปลี่ยนแปลงการปกครองเมื่อ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 คณะราษฎรได้กระทำการสำเร็จในการเปลี่ยนระบอบการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชมาเป็นระบอบพระมหากษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญหรือระบอบรัฐธรรมนูญ ความหมายที่สำคัญยิ่งของการสถาปนารัฐธรรมนูญให้เป็นกฎหมายสูงสุดในการปกครองประเทศนั้นคือ การเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ทางอำนาจในสังคมการเมืองไทย จาก "อำนาจสูงสุดของประเทศ" ที่เป็นของพระมหากษัตริย์นั้นให้เป็น "ของราษฎรทั้งหลาย" โดยมีสภาผู้แทนราษฎรเป็นสถาบันที่ทำหน้าที่แทนในการตรากฎหมายและควบคุมการบริหารงานแผ่นดินของรัฐบาล และพระราชอำนาจขององค์พระมหากษัตริย์ได้รับการจำกัดตามกฎหมาย

สำหรับคณะราษฎรนั้นไม่ได้มีเป้าหมายที่จะล้มเลิกสถาบันพระมหากษัตริย์อันเป็นสถาบันเก่าแก่ของสังคมไทย ก็ได้แสดงการประนีประนอมกับผู้ปกครองระบอบเก่าโดยผ่านการยอมรับให้มีการร่างรัฐธรรมนูญฉบับถาวรแทน "ธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยาม" ที่ได้รับการระบุให้เป็นฉบับ "ชั่วคราว" จากพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทั้งยังได้แต่งตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรชุดแรกที่มีจำนวนสมาชิก 37 คนจาก 70 คนไม่ได้มาจากสมาชิกคณะราษฎร แต่เป็นกลุ่มข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ และที่สำคัญคือการเสนอให้เลือกตั้งพระยามโนปกรณ์นิติธาดาเป็นประธานคณะกรรมการราษฎร และต่อมาคือ นายกรัฐมนตรี ซึ่งพระยามโนปกรณ์นิติธาดาได้รับการคาดหวังจากคณะราษฎรว่าจะเป็นผู้ทำหน้าที่เชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างคณะราษฎรกับพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว

รัฐบาลพระยามโนปกรณ์นิติธาดาซึ่งดำเนินงานบริหารที่ดูเหมือนเหตุการณ์จะดำเนินไปอย่างสงบเรียบร้อยนั้น ก็ได้ปรากฏปัญหาความขัดแย้งทางการเมืองที่เริ่มชัดเจนขึ้นหลังการประกาศใช้รัฐธรรมนูญฉบับ 10 ธันวาคม พ.ศ. 2475 และในท้ายสุดก็กลายเป็นความขัดแย้งทางการเมืองอย่างรุนแรง ระหว่างกลุ่มพระยามโนปกรณ์นิติธาดาหรือกลุ่มอนุรักษ์นิยม กับกลุ่มหลวงประดิษฐ์มนูธรรมหรือคณะราษฎรสายพลเรือนปีกซ้าย กระทั่งได้เกิดเหตุการณ์ 1 เมษายน พ.ศ. 2476 ที่ได้มีการประกาศใช้ "พระราชกฤษฎีกาให้ปิดประชุมสภาผู้แทนราษฎรและตั้งรัฐบาลชุดใหม่" หรือที่เรียกกันทั่วไปว่า "การปิดสภาและงดใช้รัฐธรรมนูญบางมาตรา" งานศึกษาที่ผ่านมาได้เสนอว่า เหตุการณ์ครั้งนี้เป็นปัญหาความขัดแย้งในประเด็นเค้าโครงการเศรษฐกิจของหลวงประดิษฐ์มนูธรรม และเรื่องคำสั่งห้ามไม่ให้ข้าราชการเป็นสมาชิกสมาคมการเมือง ซึ่งหมายถึงสมาคมคณะราษฎร

ในระยะถัดมาอีกประมาณ 3 เดือน ก่อนหน้าที่จะครบ 1 ปีของการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ก็ได้เกิดการรัฐประหารเมื่อวันที่ 20 มิถุนายน พ.ศ. 2476 นำโดย พ.อ.พระยาพหลพลพยุหเสนา หัวหน้าคณะราษฎร ยึดอำนาจคืนจากรัฐบาลพระยามโนปกรณ์นิติธาดา เหตุการณ์นี้ได้รับการอธิบายว่า คณะราษฎรได้พิจารณาเห็นว่ากลุ่มอนุรักษ์นิยมกำลังมีอิทธิพลทางการเมืองเพิ่มมากขึ้นและอาจหวนกลับไปปกครองในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชอีกครั้งหนึ่ง คณะราษฎรจึงทำการรัฐประหารเพื่อให้เปิดประชุมสภาผู้แทนราษฎร และดำเนินตามวิถีทางรัฐธรรมนูญ

ผลงานทางวิชาการที่มีการอธิบายถึงเหตุปัจจัยของทั้ง 2 เหตุการณ์นี้ที่สำคัญได้แก่ เกียรติชัย พงษ์พาณิชย์ **การปฏิวัติ 2475** (พ.ศ. 2514) Thawatt Mokarapong. **History of The Thai Revolution : A Study in Political Behaviour** (1983) นิคม จารุมณี **กบฏบวรเดช พ.ศ. 2476** (พ.ศ. 2518) วีณา มโนพิโมกษ์ **ความขัดแย้งภายในคณะราษฎร** (พ.ศ. 2519) นัยนา หงษ์ทองคำ **พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวและคณะราษฎร** (พ.ศ. 2520) อย่างไรก็ตามงานศึกษาทางวิชาการข้างต้นนี้ ต่างมุ่งเน้นมาที่ปัญหาความขัดแย้งภายในคณะราษฎร ซึ่งเน้นประเด็นความขัดแย้งส่วนตัวและความขัดแย้งระหว่างคณะราษฎรกับกลุ่มอนุรักษ์นิยมในปัญหาเค้าโครงการเศรษฐกิจ คำอธิบายของงานกลุ่มนี้ไม่สามารถอธิบายถึงเหตุปัจจัยและความหมาย

ทางการเมืองที่แท้จริงของเหตุการณ์ 1 เมษายน และรัฐประหาร 20 มิถุนายน พ.ศ. 2476 อย่างมีความเกี่ยวเนื่องกันได้

รัฐประหาร 20 มิถุนายน พ.ศ. 2476 เป็นเหตุการณ์ที่สำคัญยิ่งทางประวัติศาสตร์การเมืองหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 เนื่องด้วยการรัฐประหารครั้งนี้เป็นการสิ้นสุดสมัยรัฐบาลพระยามโนปกรณ์นิติธาดา ซึ่งมีจุดเริ่มต้นเพื่อเป็นตัวกลางของการประนีประนอมทางการเมืองระหว่างคณะราษฎรกับพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ขณะเดียวกันการรัฐประหารครั้งนี้ทำให้มีการสถาปนารัฐบาลคณะราษฎรอย่างจริงจังขึ้นเป็นครั้งแรก ดังนั้นการศึกษาทำความเข้าใจถึงมูลเหตุปัจจัยและความหมายที่แท้จริงของการรัฐประหาร ย่อมจะทำให้เข้าใจลักษณะทางการเมืองในช่วงปีแรกของการเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองได้เป็นอย่างดี

ประเด็นการศึกษาเรื่อง "รัฐประหาร 20 มิถุนายน พ.ศ. 2476" ผู้วิจัยมีความมุ่งหมายที่จะแสดงให้เห็นถึงการเคลื่อนไหวในการจัดความสัมพันธ์ของกลุ่มบุคคลกันใหม่ภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองที่กลุ่มต่าง ๆ ได้กลายมาเป็นกลุ่มที่ขัดแย้งกันในลำดับเหตุการณ์ช่วงต่อมา ไม่ว่าจะเป็นความขัดแย้งระหว่างคณะราษฎรกับกลุ่มอนุรักษ์นิยม ความขัดแย้งภายในคณะราษฎรด้วยกันเอง และที่สำคัญคือความขัดแย้งระหว่างคณะราษฎรกับพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวผู้นำของคณะเจ้านาย ความแตกต่างทางภูมิหลังประวัติ ความรู้สึกนึกคิด ความมุ่งหวังและความหวาดกลัวต่อระบอบใหม่ของบุคคลสำคัญในกลุ่มต่าง ๆ ย่อมแสดงออกมาเป็นบทบาทพฤติกรรมในกิจกรรมทางการเมืองที่แตกต่างกัน

ความเข้าใจเกี่ยวกับลักษณะความขัดแย้งและการต่อสู้ทางการเมืองหลังการปฏิวัติ พ.ศ. 2475 โดยผ่านการศึกษารัฐประหาร 20 มิถุนายน พ.ศ. 2476 ได้ช่วยแสดงให้เห็นว่าปัญหาทางการเมืองที่เกิดขึ้นไม่ใช่เป็นเพียงการกระทำและความแตกแยกภายในคณะราษฎรเท่านั้น แต่มีส่วนมาจากบทบาททางการเมืองของกลุ่มอนุรักษ์นิยม พระมหากษัตริย์ คณะเจ้านายและกลุ่มนิยมเจ้าด้วย ซึ่งลักษณะดังกล่าวนี้จะยังคงส่งผลสืบเนื่องต่อมาในประวัติศาตร์การเมืองไทย

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. เพื่อศึกษาถึงผลสะท้อนของการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ที่มีต่อฐานะและบทบาทของคณะราษฎร กลุ่มข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ กลุ่มอนุรักษ์นิยม พระมหากษัตริย์ คณะเจ้านาย และกลุ่มนิยมเจ้า ในระบอบใหม่
2. เพื่อศึกษาบทบาทของคณะราษฎรต่อการเปลี่ยนแปลงในกองทัพ
3. เพื่อศึกษาถึงสาเหตุและปัจจัยของการรัฐประหาร 20 มิถุนายน พ.ศ. 2476
4. เพื่อศึกษาถึงความสืบเนื่องหลังการรัฐประหาร 20 มิถุนายน พ.ศ. 2476 บางประการที่มีผลกระทบต่อวิถีทางการเมือง

สมมติฐานของการศึกษา

1. การรัฐประหาร 20 มิถุนายน พ.ศ. 2476 มีสาเหตุจากปัจจัยปัญหาทางรัฐธรรมนูญที่ได้เกิดขึ้นนับแต่การรัฐประหารโดยพระราชกฤษฎีกา 1 เมษายน พ.ศ. 2476 ของกลุ่มอนุรักษ์นิยม
2. สาเหตุสำคัญของการรัฐประหาร 20 มิถุนายน พ.ศ. 2476 มาจากการที่กลุ่มอนุรักษ์นิยมที่มีพระยามโนปกรณ์นิติธาดาเป็นผู้นำต้องการกำจัดผู้นำทางทหารของคณะราษฎรออกไปจากกองทัพ

ขอบเขตการวิจัย

งานวิจัยชิ้นนี้มีจุดมุ่งหมายที่จะศึกษาถึงสาเหตุและปัจจัยที่ทำให้คณะราษฎรต้องทำการรัฐประหารอีกครั้งหลังจากที่เพิ่งได้เปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองเพียง 1 ปีเท่านั้น เพื่อทำให้งานวิจัยชิ้นนี้มีความสมบูรณ์ต่อความเข้าใจเกี่ยวกับปัญหาความขัดแย้งทางการเมือง จึงครอบคลุมช่วงเวลาตั้งแต่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 จนถึงประมาณ 16 ธันวาคม พ.ศ. 2476

วิธีการดำเนินการศึกษา

เป็นการศึกษาเชิงเอกสาร โดยนำเสนอแบบประวัติศาสตร์วิเคราะห์ (Historical Analysis) ดำเนินการศึกษาโดยใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์ โดยอาศัยการวิเคราะห์ข้อเท็จจริงจากการศึกษาค้นคว้าเอกสารชั้นต้น (Primary Sources) และเอกสารชั้นรอง (Secondary Sources)

1. เอกสารชั้นต้น ได้แก่ เอกสารราชการสมัยรัชกาลที่ 7 ในแฟ้มกระทรวงกลาโหม กระทรวงการต่างประเทศ กรมราชเลขาธิการ และเอกสารสำนักนายกรัฐมนตรี เอกสารส่วนพระองค์ในแฟ้มของสมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ และของสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ เอกสารส่วนบุคคลในแฟ้มของพระยานิติศาสตร์ไพศาลย์ และนายเอก วีสกุล ตลอดถึง ราชกิจจานุเบกษา รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร และเอกสารกระทรวงการต่างประเทศอังกฤษ

2. เอกสารชั้นรอง ได้แก่ หนังสือ วิทยานิพนธ์ บทความ หนังสือพิมพ์ หนังสือและบทความภาษาอังกฤษ

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้คาดว่าจะก่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับปัญหาทางการเมืองในช่วง 1 ปีแรกหลังการปฏิวัติ พ.ศ. 2475 โดยเฉพาะอย่างยิ่งในปัญหาความสัมพันธ์ทางการเมืองระหว่างกลุ่มฝ่ายต่าง ๆ ได้แก่ คณะราษฎร กลุ่มข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ กลุ่มอนุรักษ์นิยม พระมหากษัตริย์ คณะเจ้านาย และกลุ่มนิยมเจ้า ตลอดทั้งช่วยให้เข้าใจถึงปัญหาของระบอบรัฐธรรมนูญ บทบาทของสภาผู้แทนราษฎร และโดยเฉพาะอย่างยิ่งบทบาทของทหารต่อการเมืองไทยที่มีความสืบเนื่องต่อมาในประวัติศาสตร์การเมืองไทยในยุคใหม่

คำชี้แจง

1. ในหนังสือเล่มนี้ ใช้ "สยาม" เป็นชื่อประเทศ และ "ไทย" เป็นชื่อเชื้อชาติ แต่ในบางที่ โดยเฉพาะในการอ้างอิงบางทีมีการใช้คำว่า "ไทย" เป็นชื่อเรียกประเทศและเชื้อชาติไปพร้อม ๆ กัน สำหรับชื่อประเทศนั้นได้เปลี่ยนเป็น "ประเทศไทย" เมื่อ พ.ศ. 2482

2. การใช้คำว่า "รัฐประหาร" (Coup D'état) ทั้งในเหตุการณ์ 1 เมษายน พ.ศ. 2476 และเหตุการณ์ 20 มิถุนายน พ.ศ. 2476 ในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ให้ถือว่าเป็นการใช้ในความหมายเฉพาะ เพราะคำว่า "รัฐประหาร" โดยทั่วไปหมายถึง การเปลี่ยนแปลงคณะรัฐบาลโดยการใช้กำลังหรือมุ่งเปลี่ยนคณะผู้ปกครองประเทศ ไม่ได้เปลี่ยนหลักหรือระบอบการปกครองของประเทศ และโดยทั่วไปเมื่อการรัฐประหารเกิดขึ้น คณะรัฐประหารก็จะยุบเลิกรัฐธรรมนูญฉบับเดิม และยุบเลิกสภาผู้แทนราษฎรไปอย่างพร้อมกันด้วย

หากทว่าเหตุการณ์ 1 เมษายน พ.ศ. 2476 นั้นเป็นการเปลี่ยนแปลงคณะรัฐบาลโดยใช้กฎหมายหรือพระราชกฤษฎีกา ซึ่งก็ไม่ใช่การเปลี่ยนแปลงคณะรัฐบาลโดยวิถีทางรัฐธรรมนูญ และได้มีการยุบเลิกสภาผู้แทนราษฎร และ "งดใช้" รัฐธรรมนูญเกือบทุกมาตรา

ส่วนเหตุการณ์ 20 มิถุนายน พ.ศ. 2476 แม้ว่าจะเป็นการเปลี่ยนแปลงคณะรัฐบาลโดยการใช้กำลัง แต่กลับเป็นการกระทำให้มีการเปิดสภาผู้แทนราษฎร และให้ใช้รัฐธรรมนูญฉบับเดิมอย่างสมบูรณ์ต่อไป

3. เกี่ยวกับยศทางทหาร ในช่วงนั้นเมื่อเขียนยศเต็มจะต้องมี "นาย" กำกับนำหน้าเสมอ เช่น นายพันเอก, นายพันโท, นายพันตรี ส่วนอักษรย่อของยศทางทหารนั้น ยังคงใช้ตามปกติเช่นในปัจจุบัน เช่น พ.อ., พ.ท., พ.ต. สำหรับยศนายทหารเรือ เมื่อใช้อักษรย่อจะต้องมี "ร.น." กำกับตามหลังชื่อนายทหารเสมอ แต่ในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ได้งดเว้นการใช้ตัวย่อ "ร.น." กำกับตาม เพราะยศตัวย่อของนายทหารเรือแตกต่างจากนายทหารบกอยู่แล้ว ยกเว้น ยศระดับนายเรือเอก-โท-ตรี ซึ่งในวิทยานิพนธ์ก็จะใช้ยศเต็ม เพื่อไม่ให้เกิดความสับสน

4. อักษรย่อของเอกสารที่ใช้ในที่นี้ มีความหมายดังนี้ คือ

กจช.	- กองจดหมายเหตุแห่งชาติ
ร.7	- รัชกาลที่ 7
ก.	- กระทรวงกลาโหม
ต.	- กระทรวงการต่างประเทศ (เอกสารรัชกาลที่ 7)
รล.	- กรมราชเลขาธิการ
รง.ส.	- รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร
สบ. 1	- เอกสารส่วนพระองค์ สมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ
สบ. 2	- เอกสารส่วนพระองค์ สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ
สบ. 3	- เอกสารส่วนบุคคล พระยานิติศาสตร์ไพศาลย์
สบ. 9	- เอกสารส่วนบุคคล นายเอก วีสกุล
สร.	- เอกสารสำนักนายกรัฐมนตรี
F.O.	- เอกสารกระทรวงการต่างประเทศอังกฤษ (ไมโครฟิล์ม, สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์)

บทที่ 1
การปฏิวัติ พ.ศ. 2475

ความสำเร็จของ "คณะราษฎร" ที่ได้ทำการยึดอำนาจเพื่อเปลี่ยนระบอบการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราช[1] มาเป็นระบอบประชาธิปไตย หรือที่เรียกกันในช่วงเวลานั้นว่า "ระบอบรัฐธรรมนูญ" เมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 นั้น เป็นความสำเร็จที่วางอยู่บนทิศทางของกระแสการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองของโลก กล่าวคือ ภายหลังมหาสงครามโลกครั้งที่ 1 (พ.ศ. 2457-2461) ได้มี "ประเทศใหม่ๆ ที่เกิดขึ้นหลายประเทศ รวมทั้งประเทศเก่าๆ บางประเทศก็ได้พากันร่างรัฐธรรมนูญขึ้นใช้ใหม่ หรือไม่ก็แก้ไขรัฐธรรมนูญฉบับเดิมเสียอย่างกลับหน้ามือเป็นหลังมือแต่สรุปความได้ว่าลัทธิประชาธิปไตยกำลังได้รับความเอาใจใส่อย่างดียิ่ง"[2] จริงอยู่ สยามไม่ได้เป็นประเทศที่เกิดใหม่ และก็ไม่ได้เป็นประเทศที่มี "รัฐธรรมนูญ" หรือ "ธรรมเนียมประเพณีประชาธิปไตย" ในการปกครองประเทศ สยามยังคงปกครองในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราช ซึ่งตามทฤษฎีพระมหากษัตริย์เป็นองค์ประมุขที่อยู่เหนือกฎหมาย และมีพระราชอำนาจสิทธิขาดในการบริหารราชการแผ่นดิน ดังนั้น การที่ประเทศที่ยังปกครองโดยระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชจะได้มาซึ่งรัฐธรรมนูญ ก็อาจได้มาโดยการ "พระราชทาน" ของพระมหากษัตริย์ผู้ทรงชาญฉลาดและเห็นการณ์ไกล หากทว่าภายใต้กระแสที่ "ลัทธิประชาธิปไตยกำลังได้รับความเอาใจใส่อย่างดียิ่ง" ของโลกนี้ ประเทศ

---

[1]ในแวดวงวิชาการ มีข้อถกเถียงกันเล็กน้อยเกี่ยวกับคำว่า "สมบูรณาญาสิทธิราช" ที่ถูกต้องนั้น มี "ย์" สะกดต่อท้ายหรือไม่ ในที่นี้ได้ใช้คำตามที่ปรากฏใน "พระราชปรารถ" ในรัฐธรรมนูญฉบับถาวร 10 ธันวาคม พ.ศ. 2475 ซึ่งผ่านการตรวจสอบของผู้เชี่ยวชาญด้านภาษาและได้รับการรับรองจากสภาผู้แทนราษฎร.

[2]ไพโรจน์ ชัยนาม. "การแก้ไขเพิ่มเติมหรือการร่างรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยใหม่," **การร่างรัฐธรรมนูญใหม่และบทความเรื่องรัฐธรรมนูญ**. (พระนคร : โรงพิมพ์พานิชศุภผล, 2488), หน้า 248.

ที่ยังปกครองในลักษณะดังกล่าว ได้รัฐธรรมนูญมาก็โดยการปฏิวัติโค่นล้มพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์[3] การปฏิวัติเมื่อ พ.ศ. 2475 ของประเทศสยามก็อยู่ในแนวทางนี้เช่นกัน

แนวพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างสยามกับกระแสลัทธิประชาธิปไตยที่เฟื่องฟูของโลกนี้น่าจะช่วยสร้างความกระจ่างต่อความเข้าใจในประเด็นปัญหาที่ว่าเหตุใดจึงเกิดปรากฏการณ์ถึงการสำนึกการตระหนักถึงหรือการส่งเสียงร้องที่จะให้ประเทศมีรัฐธรรมนูญเป็นกฎหมายสูงสุดในการปกครอง ปรากฏการณ์นี้เด่นชัดมากในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2468-2477) ได้เกิดขึ้นทั้งในหมู่คณะเจ้านายซึ่งเป็นผู้ปกครองและในหมู่ปัญญาชนทั้งในและนอกระบบราชการ ตัวอย่างของถ้อยคำที่แสดงออกในเชิงเสียดสีและขมขื่นในสภาวะที่เป็นจริงยุคนั้นว่า "**สยามเป็นประเทศเอกราชประเทศเดียวในโลกที่ยังไม่มีรัฐธรรมนูญ**" หรือ "เป็นประเทศเดียวในโลกที่ยังคงมีกษัตริย์ปกครองโดยอำนาจเด็ดขาด"[4] และได้แสดงความหวังที่อยู่ในจิตใจตลอดเวลาว่า "ชาติประเทศที่เราเป็นอยู่นี้จะต้องเป็นไปตามความดำเนินของโลกสักคราวหนึ่งเป็นแน่ โลกกำลังเจริญและดำเนินก้าวหน้าใครจะกล้าทวนโลก... โลกกำลังเฟื่องฟูอยู่ด้วยการปกครองอย่างรัฐธรรมนูญ สยามจะยืนยงคงเป็นราชาธิปไตยอย่างสมบูรณาญาสิทธิราชนั้นกระไรได้ ... แม้แต่เจ้านายในประเทศของเราเองที่มีความประสงค์ดีต่อชาติก็คงไม่คัดค้าน หากจะขัดคอบ้างก็เห็นจะฝืนพระทัยเต็มทียิ่งเสียกว่าที่ฝืนกล่าวว่าสยามปกครองอย่างพ่อปกครองลูกเป็นแน่"[5] ตัวอย่างข้างต้นและแนวพิจารณาต่อกระแสลัทธิประชาธิปไตยของโลกนี้ย่อมทำให้เราไม่อาจปฏิเสธได้ว่า ทุกๆ ฝ่ายในโลกทางการเมืองสยามต่างรับรู้และตระหนักดีเกี่ยวกับเรื่องรัฐธรรมนูญ หากแต่ว่าความแตกต่างอันสำคัญขึ้นอยู่กับจุดยืนทางตำแหน่งฐานะและชนชั้นทางสังคม อันนำไปสู่สภาวะที่อาจลังเลหรือตัดสินใจว่าสยามควรมีรัฐธรรมนูญหรือยัง หากมีสาระหลักการของรัฐธรรมนูญควรเป็นอย่างไร แน่นอนว่า ภายใต้เกม

---

[3]ไพโรจน์ ชัยนาม, "ระบอบรัฐสภาในรัฐธรรมนูญภายหลังมหาสงคราม," ใน เพิ่งอ้าง, หน้า 8-9.

[4]พระยานิติศาสตร์ไพศาลย์, "คำอธิบายหลักธรรมนูญสยามเปรียบเทียบกฎหมายธรรมนูญอังกฤษ," **นาวิกศาสตร์** 15:10 (ตุลาคม 2475), : 2043-2044.

[5]"248" (นามแฝง), "ต้อนรับคณะราษฎร," **นาวิกศาสตร์** 15:8 (สิงหาคม 2475), : 1738-1740.

การเมืองที่จะมีรัฐธรรมนูญหรือไม่นี้ ต่างฝ่ายต่างก็ต้องพบและเผชิญหน้ากับปัญหาอุปสรรคเฉพาะที่แตกต่างกันไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งระหว่างฝ่ายที่ต้องรักษาอำนาจและสถาบันการปกครองของระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชหรือระบอบเก่าเอาไว้ กับฝ่ายที่ต้องการเปลี่ยนย้ายทางอำนาจและเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางการเมือง

การใช้คำว่า ระบอบหรือลัทธิรัฐธรรมนูญ ในหนังสือเล่มนี้ใช้ในความหมายที่เน้นเฉพาะยุคสมัย และในบางที่บางแห่งคำว่า ระบอบหรือลัทธิประชาธิปไตย ได้รับการใช้แทนกล่าวคือคำว่ารัฐธรรมนูญและประชาธิปไตย หมายถึงที่มาหรือมูลรากแห่งอำนาจอธิปไตยหรืออำนาจสูงสุดของประเทศนั้นเป็นของราษฎร หรือประชาชน เดือน บุนนาค ได้ให้ความหมายแก่ปีแห่งการเปลี่ยนแปลง พ.ศ. 2475 นี้ว่า "ประเทศสยามได้เปลี่ยนแปลงการปกครองจากราชาธิปไตยตามความหมายว่า 'บ้านเมืองเป็นของกษัตริย์' มาเป็นประชาธิปไตย คือ 'บ้านเมืองเป็นของราษฎร'"[6] โดยรัฐธรรมนูญได้ "บัญญัติถึงระเบียบแห่งอำนาจสูงสุดในแผ่นดินทั้งหลาย และวิธีการดำเนินการทั่วไปแห่งอำนาจเหล่านี้"[7] หรืออาจเรียกปีแห่งการเปลี่ยนแปลงที่ได้มีการประกาศใช้ "ธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว" และต่อมาประกาศใช้ "รัฐธรรมนูญ" ว่าเป็นการ "เปลี่ยนการปกครองแผ่นดินจากลัทธิราชาธิปไตยมาเป็นแบบรัฐธรรมนูญ"[8] หลวงประเจิดอักษรลักษณ์ ได้อธิบายให้ความหมายของการเปลี่ยนย้ายอำนาจอธิปไตยจากพระมหากษัตริย์สู่ราษฎรไว้ในตำราการบรรยายกฎหมายรัฐธรรมนูญว่า

> อำนาจอธิปตัยนี้คือเป็นอำนาจสูงสุดของประเทศในการที่จะปกครองประเทศบ้านเมือง ตามธรรมดาในประเทศที่มีการปกครองอย่างระบอบประชาธิปตัยแล้ว อำนาจ

---

[6]เดือน บุนนาค, "ประวัติรัฐธรรมนูญประเทศฝรั่งเศส," **นาวิกศาสตร์** 15:11 (พฤศจิกายน 2475) : 2339.

[7]ปรีดี พนมยงค์, **คำอธิบายกฎหมายปกครอง** (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์นิติเวชช์, 2513), หน้า 4.

[8]เป็นการให้ความหมายโดย ม.จ.วรรณไวทยากร วรวรรณ อ้างใน "248" นามแฝง, อ้างแล้วเชิงอรรถที่ 5, หน้า 1735.

> อธิปตัยย่อมมาจากประชาชนพลเมือง สมัยเมื่อประเทศมีการปกครองอย่างลัทธิสมบูรณาญาสิทธิราช อำนาจอธิปตัยนี้ขึ้นอยู่แก่พระมหากษัตริย์แต่พระองค์เดียว คือว่า พระมหากษัตริย์ทรงไว้ซึ่งสิทธิที่จะใช้อำนาจต่างๆ เช่น อำนาจบริหารบัญญัติ อำนาจนิติบัญญัติและอำนาจในการศาล อำนาจเหล่านี้พระองค์ทรงใช้โดยมิต้องหารือผู้หนึ่งผู้ใดเลย เป็นสิทธิอย่างเด็ดขาด ครั้นมาเมื่อสมัยประเทศมีการปกครองเปลี่ยนแปลงอย่างประเทศสยาม อำนาจอธิปตัยได้หลุดจากประมุขของประเทศคือพระมหากษัตริย์ไปอยู่ในอำนาจของพลเมืองทั้งหลาย จะชักตัวอย่างให้ท่านเห็นง่ายๆ ก็คือ ตามรัฐธรรมนูญฉบับชั่วคราวของเรา เมื่อวันที่ 27 มิถุนายน 2475 มาตรา 1 ได้บัญญัติว่า อำนาจสูงสุดของประเทศเป็นของราษฎรทั้งหลาย....[9]

อย่างไรก็ตาม คำว่า "ประชาธิปไตย" ก็อาจถูกใช้ในความหมายเฉพาะลงไปอีกเมื่อกล่าวถึงชนิดของรัฐบาล "รัฐบาลประชาธิปไตย" คือ "ผู้เป็นหัวหน้าแห่งอำนาจบริหารไม่ใช่พระเจ้าแผ่นดิน คือเป็นบุคคลสามัญหรือคณะบุคคลซึ่งราษฎรได้เลือกแต่งตั้งไว้มีกำหนดเวลา การอยู่ในตำแหน่งไม่เป็นมรดกตกทอดให้แก่ผู้อยู่ในสกุลเดียวกันได้"[10] โดยรวมแล้ว ความหมายของระบอบหรือลัทธิรัฐธรรมนูญและประชาธิปไตยนั้นคือ การพลิกเปลี่ยนทฤษฎีทางอำนาจขององค์อธิปัตย์ที่เคยเป็นของพระมหากษัตริย์ให้มาเป็นของราษฎร/ประชาชน เช่น รัฐบาลแบบมีประธานาธิบดีเป็นประมุข หรือ รัฐบาลที่มีคณะบุคคลเป็นผู้ใช้อำนาจบริหาร หากแต่ซึ่งเป็นนัยที่สำคัญของการปฏิวัติ พ.ศ. 2475

อย่างไรก็ตาม ก็มีข้อที่พึงระวังเช่นกันว่า *ภายใต้*ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราช หรือ "รัฐบาลราชาธิปตัยอำนาจไม่จำกัด" นี้ ประเทศก็สามารถมีรัฐธรรมนูญได้โดยได้รับการ "พระราชทาน" จากองค์อธิปัตย์หรือพระมหากษัตริย์ นครินทร์ เมฆไตรรัตน์ ผู้ศึกษาในด้านประวัติศาสตร์

---

[9] หลวงประเจิดอักษรลักษณ์, **กฎหมายรัฐธรรมนูญ** (พระนคร : มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง, 2477), หน้า 26.

[10] ปรีดี พนมยงค์, อ้างแล้วเชิงอรรถที่ 7, หน้า 34.

ภูมิปัญญาของสยามได้ประมวลแนวความคิดของนักวิชาการด้านกฎหมายรัฐธรรมนูญแห่งยุคสมัยนั้นที่เชื่อว่า กำเนิดของรัฐธรรมนูญมีอยู่ 3 แบบด้วยกัน คือ

(1) กำเนิดขึ้นเพราะผู้ปกครองรัฐเป็นผู้ให้ (charter) เป็นรัฐธรรมนูญที่เกิดขึ้นโดยเจตนาของผู้ปกครองแต่ฝ่ายเดียว อย่างเช่น รัฐธรรมนูญญี่ปุ่นปี ค.ศ. 1889 เป็นต้น

(2) กำเนิดขึ้นเพราะราษฎรเป็นผู้ร่างเองทั้งหมด หรือตั้งสภาราษฎรแล้วร่างรัฐธรรมนูญเอง (convention) อย่างเช่น รัฐธรรมนูญสหรัฐอเมริกา ปี ค.ศ. 1787 และรัฐธรรมนูญเยอรมัน ปี ค.ศ. 1919 เป็นต้น

(3) กำเนิดขึ้นเพราะผู้ปกครองกับราษฎรตกลงกัน (pact) เป็นการแสดงเจตนาร่วมกัน โดยทั่วไปมักเกิดการปฏิวัติขึ้นก่อน แต่ตกลงร่วมกันได้อย่างเช่น รัฐธรรมนูญอังกฤษปี ค.ศ. 1680 รัฐธรรมนูญฝรั่งเศสปี ค.ศ. 1830 รัฐธรรมนูญสยาม 27 มิถุนายน 2475 และ 10 ธันวาคม 2475 เป็นต้น[11]

กำเนิดรัฐธรรมนูญในแบบที่ 1 ที่ผู้ปกครองรัฐเป็ผู้ให้หรือพระราชทานนั้น มีนัยสำคัญที่ว่า "วิธีนี้พระมหากษัตริย์ยังทรงสงวนสิทธิไว้เป็นจำนวนมาก สิ่งใดซึ่งทรงเห็นสมควรพระราชทานก็พระราชทาน สิ่งใดซึ่งทรงเห็นว่ายังควรสงวนไว้ในพระราชอำนาจก็ไม่พระราชทาน ประชาชนพลเมืองไม่มีสิทธิที่จะขอร้องมากไปกว่าพระมหากษัตริย์พระราชทานได้"[12] นั่นคือ อำนาจสูงสุดของประเทศยังคงเป็นของพระมหากษัตริย์ โครงสร้างและระบบการเมืองใหม่ตามรัฐธรรมนูญพระราชทานนี้ อาจมีรัฐบาล รัฐสภา หรือ สภาผู้แทนราษฎร และการเลือกตั้งตัวแทนบางส่วนจากราษฎร แต่ก็เป็นเพียงการเปลี่ยนรูปแบบรัฐบาลจาก "รัฐบาลพระมหากษัตริย์เหนือกฎหมาย" มาเป็น "รัฐบาลพระมหากษัตริย์ตามรัฐธรรมนูญ" กล่าวคือ เป็นรัฐบาลที่ทำการบริหารประเทศโดยไม่ต้องรับผิดชอบต่อรัฐสภา

---

[11]นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, "การเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 ของสยาม : พรมแดนแห่งความรู้," **วารสารธรรมศาสตร์** 11:2 (มิถุนายน 2525) : 11.

[12]หลวงประเจิดอักษรลักษณ์, อ้างแล้วเชิงอรรถที่ 9, หน้า 10-11.

แต่รับผิดชอบต่อพระมหากษัตริย์ ซึ่งเป็นองค์พระประมุขที่ยังทรงไว้ซึ่งอำนาจสูงสุดของประเทศ กำเนิดรัฐธรรมนูญแบบพระราชทานนี้เห็นได้ว่าปรากฏเป็นแนวพระราชดำริทางการเมืองของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่ยังมิได้มีกำเนิดจริงในประวัติศาสตร์สยาม ดังนั้นกำเนิดรัฐธรรมนูญพระราชทานตามแบบที่ 1 จึงแตกต่างจากกำเนิดในแบบที่ 2 และแบบที่ 3 อย่างสิ้นเชิงตรงที่มาหรือมูลรากของอำนาจสูงสุดว่าเป็นของพระมหากษัตริย์หรือเป็นของราษฎร

การศึกษาในบทนี้จะได้แสดงให้เห็นถึงพลังและการเคลื่อนไหวเพื่อเปลี่ยนแปลงทางการเมืองทั้ง 2 ด้าน ที่นำมาสู่เหตุการณ์วันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 คือด้านของฝ่ายคณะราษฎร และฝ่ายคณะเจ้านายผู้ปกครองของระบอบสมบูรณาญาสิทธิราช ซึ่งให้กำเนิด "ธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว" และการประนีประนอมเพื่อตกลงสร้างกติกาใหม่ทางการเมือง โดยมีกลุ่มพลังของข้าราชการ โดยเฉพาะข้าราชการชั้นผู้ใหญ่หรือขุนนางชั้นอาวุโสที่ได้ถูกดึงเข้ามามีส่วนร่วมทางการเมืองด้วย ดังที่ได้ปรากฏเป็น รัฐธรรมนูญฉบับถาวร เมื่อวันที่ 10 ธันวาคม พ.ศ. 2475

1.1 คณะราษฎร

การปฏิบัติการยึดอำนาจการปกครองเมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 โดยคณะข้าราชการทหารบกทหารเรือและพลเรือน ซึ่งตามประกาศฉบับที่ 1 เรียกคณะตนเองว่า "คณะราษฎร" นั้น มีภูมิหลังของการรวมตัวก่อตั้งเป็นกลุ่มอุดมการณ์ทางการเมืองที่นับย้อนหลังไปได้ถึง 7 ปีก่อนหน้านี้ กล่าวคือ กลุ่มคนหนุ่มกลุ่มหนึ่งที่เป็นนักเรียนไทยในต่างประเทศทั้งที่ได้รับทุนเล่าเรียนหลวงและทุนส่วนตัว ทั้งในสายพลเรือนและทหาร ได้อาศัยความเป็นคนไทยในต่างแดน มาสู่ความเป็นมิตรสหายและเพื่อนร่วมอุดมการณ์ และในที่สุดการประชุมก่อตั้งคณะราษฎรอย่างเป็นทางการก็เกิดขึ้นเมื่อเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2469[13] ที่ปารีส ฝรั่งเศส นั่นหมายถึงการแสดงเจตจำนงที่จะ

---

[13]เกี่ยวกับปีประชุมก่อตั้งคณะราษฎรนี้ มีข้อไม่ลงรอยกันอยู่บ้างระหว่างบันทึกของนายปรีดี พนมยงค์ว่า มีขึ้นเมื่อเดือนกุมภาพันธ์ ค.ศ. 1927 (พ.ศ. 2469) กับบันทึกของนายประยูร ภมรมนตรี ว่า มีขึ้นเมื่อวันที่ 5

เปลี่ยนระบอบการปกครองของประเทศในระยะเพียง 2 เดือนกว่าให้หลังการเสด็จขึ้นครองราชสมบัติของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว

การประชุมก่อตั้งคณะราษฎรนี้ประกอบด้วยคนหนุ่ม 7 คน[14] ได้แก่ 1) นายปรีดี พนมยงค์ (หลวงประดิษฐ์มนูธรรม, 2443-2526) นักศึกษาวิชากฎหมายมหาวิทยาลัยปารีส ฝรั่งเศส 2) นายร้อยโทแปลก ขีตตะสังคะ (หลวงพิบูลสงคราม, 2440-2507) นายทหารศึกษาที่โรงเรียนนายทหารปืนใหญ่ ฝรั่งเศส 3) นายร้อยโทประยูร ภมรมนตรี (2440-2525) ซึ่งลาออกจากราชการทหารเป็นนายทหารกองหนุนเดินทางมาศึกษาวิชารัฐศาสตร์ในฝรั่งเศสด้วยทุนส่วนตัว 4) นายร้อยตรีทัศนัย มิตรภักดี (หลวงทัศไนยนิยมศึก, 2441-2476) ศึกษาโรงเรียนนายทหารม้าฝรั่งเศส 5) หลวงศิริราชไมตรี (จรูญ สิงหเสนี) ผู้ช่วยเลขานุการประจำสถานทูตสยามกรุงปารีส ฝรั่งเศส เคยเป็นนักเรียนกฎหมายกระทรวงยุติธรรม และเป็นนายสิบตรีในกองทหารอาสาครั้งสงครามโลกครั้งที่ 1 6) นายตั้ว ลพานุกรม (2441-2484) นักศึกษาด้านวิทยาศาสตร์ในสวิตเซอร์แลนด์ เคยเป็นนายสิบในกองทหารอาสาสงครามโลกครั้งที่ 1 7) นายแนบ พหลโยธิน (2443-2489) เนติบัณฑิตอังกฤษ และกำลังศึกษาวิชากฎหมายแผนกเศรษฐศาสตร์การเมือง (Political Economic) ที่มหาวิทยาลัยปารีส นักเรียนไทยในต่างประเทศขณะนั้นได้มีการประมาณว่า ศึกษาอยู่ในฝรั่งเศสและ

กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2467 ซึ่งในวงวิชาการมีผู้ใช้อ้างอิงปีทั้งสองนี้อยู่ตลอดเวลา จากการวิเคราะห์อย่างกว้างๆ เห็นว่า ปี พ.ศ. 2469 น่าจะเชื่อถือได้มากกว่า โดยดูจากประวัติการเดินทางไปศึกษาต่อที่ฝรั่งเศสของสมาชิก 2 คนด้วยกัน คนแรกคือ นายร้อยโทแปลก ขีตตะสังคะ ซึ่งเพิ่งออกเดินทางไปฝรั่งเศสเมื่อเดือน พฤษภาคม พ.ศ. 2467 ดังนั้น การที่จะประชุมในปี พ.ศ. 2467 จึงเป็นไปได้น้อยมากเมื่อพิจารณาถึงการสร้างความเป็นเพื่อนและความไว้วางใจต่อกัน บุคคลที่สองคือ นายแนบ พหลโยธิน ซึ่งเพิ่งข้ามมาศึกษาต่อที่ปารีสหลังจากสำเร็จการศึกษาเป็นเนติบัณฑิตอังกฤษเมื่อปี พ.ศ. 2468.

[14] ปรีดี พนมยงค์, "บางเรื่องของการก่อตั้งคณะราษฎร," และ พล.ท. ประยูร ภมรมนตรี, "การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475," ใน สมาคมนักข่าวแห่งประเทศไทย, **เบื้องแรกประชาธิปไตย : บันทึกความทรงจำของผู้อยู่ในเหตุการณ์สมัย พ.ศ. 2475-2500** (พระนคร : มิตรนราการพิมพ์, 2516), หน้า 30-31, 83.

สวิตเซอร์แลนด์ประมาณ 75 คน ในอังกฤษประมาณ 200 คน ในอเมริกาต่ำกว่า 100 คน[15] ซึ่งนับว่าการประชุมก่อตั้งคณะราษฎรได้ใช้ความไว้วางใจและความมั่นใจต่อกันเป็นหลัก เพราะจะเห็นได้ว่ายังมีเพื่อนรุ่นราวคราวเดียวกันอีกจำนวนมากที่จะได้รับการชักชวนให้เข้าร่วมด้วยในภายหลังทั้งตอนที่ยังอยู่ในต่างประเทศ และเมื่อกลับประเทศแล้ว เช่น นายควง อภัยวงศ์ (หลวงโกวิทอภัยวงศ์, 2445-2511) นักศึกษาด้านวิศวกรรมโยธา ฝรั่งเศส นายเดือน บุนนาค (เกิด 2448) ซึ่งขณะนั้นกำลังศึกษาวิชากฎหมายในฝรั่งเศสได้เรียกคนร่วมรุ่นกลุ่มนี้ว่า "เป็นพวกอาวุโส" (Senior) ส่วนตนเป็น "รุ่นจูเนียร์" (Junior)[16] หรือที่เรียกว่า ผู้ใหญ่ผู้น้อย หลักเกณฑ์ของความเป็นผู้ใหญ่ผู้น้อยวางอยู่บนการเปรียบเทียบด้านวัยวุฒิ คุณวุฒิ ระยะเวลาของการอยู่ในตำแหน่งหน้าที่การงานเป็นสำคัญ ความเป็นผู้ใหญ่ผู้น้อยนี้กล่าวได้ว่าเป็นจารีตทางสังคมการเมืองที่ทรงพลังของสยาม ดังจะเห็นได้ว่าในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ พระองค์ก็ทรงยอมรับว่าหลักเกณฑ์ผู้ใหญ่ผู้น้อยมีอิทธิพลต่อการหยุดชะงักของแนวพระราชดำริทางการเมืองของพระองค์ (ดูบทที่ 1.2, 1.4) หรือในช่วงหลังการปฏิวัติ พ.ศ. 2475 ความเป็นผู้ใหญ่ผู้น้อยก็เป็นปัจจัยหนึ่งของความผันแปรทางการเมือง

ในการประชุมก่อตั้งคณะราษฎร นายร้อยโทแปลก ขีตตะสังคะ ได้รับการยกย่องให้ทำหน้าที่เป็นประธานในที่ประชุมในฐานะมีอาวุโสที่สุด แต่หลังจากการประชุมได้เสร็จสิ้นลงที่ประชุมได้ลงมติให้นายปรีดี พนมยงค์ "เป็นประธานและเป็นหัวหน้าคณะราษฎรจนกว่าจะมีบุคคลที่เหมาะสมเป็นหัวหน้าคณะราษฎรในกาลต่อไป"[17]

---

[15]"สัมภาษณ์ท่านปรีดี พนมยงค์" โดย ชาญวิทย์ เกษตรศิริ ใน กองบรรณาธิการมติมหาราษฎร์ (รวบรวม), **หลวงประดิษฐ์มนูธรรม** (กรุงเทพฯ : เรือนแก้วการพิมพ์, 2527), หน้า 50 สำหรับปี พ.ศ. 2473 ประมาณว่ามีนักศึกษาไทยอยู่ในอังกฤษ 200 คน ในสหรัฐอเมริกา 50 คน ในฝรั่งเศส 40 คน และกระจายอยู่ในเยอรมัน เบลเยี่ยม สวิตเซอร์แลนด์และเดนมาร์ค ประเทศละไม่มากนัก ดูใน Thawatt Mokarapong, **History of the Thai Revolution : A Study in Political Behavior** (Bangkok : Chalermnit, 1972), p. 79.

[16]เดือน บุนนาค, **ท่านปรีดีรัฐบุรุษอาวุโสผู้วางแผนเศรษฐกิจไทยคนแรก** (พระนคร : เสริมวิทย์บรรณาคาร, 2500), หน้า 7.

[17]ปรีดี พนมยงค์, "บางเรื่องของการก่อตั้งคณะราษฎร," อ้างแล้วเชิงอรรถที่ 14, หน้า 31.

การประชุมก่อตั้งคณะราษฎรที่ปารีสนี้ใช้เวลาประมาณ 5 วัน โดยมีมติเป็นวัตถุประสงค์หลักใหญ่ของคณะคือ "เปลี่ยนการปกครองของกษัตริย์เหนือกฎหมายมาเป็นระบอบการปกครองที่มีกษัตริย์อยู่ใต้กฎหมาย" หรือจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชมาเป็นระบอบรัฐธรรมนูญ นอกจากนี้ยังได้กำหนดคุณสมบัติเพื่อเลือกเฟ้นหาสมาชิกเพิ่มเติม การหาทุนรอนที่จะใช้จ่ายในการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ตลอดถึงผลสุดท้ายที่หากถูกปราบปราม ก็ได้กำหนดหน้าที่ในการดูแลช่วยเหลือครอบครัวของเพื่อนที่ถูกติดคุกหรือถึงแก่ความตายให้แก่ นายแนบ พหลโยธิน "ซึ่งเป็นผู้มีทรัพย์สินมากโดย*ได้รับมรดกจากบิดา*"[18]

ในเดือนถัดมาหลังการประชุมก่อตั้งคณะราษฎรเสร็จสิ้น หลวงประดิษฐ์มนูธรรม (ปรีดี พนมยงค์) ก็เป็นบุคคลแรกในกลุ่มที่เดินทางกลับประเทศด้วยจบการศึกษา ตามด้วย พ.ต.หลวงพิบูลสงคราม (แปลก ขีตตะสังคะ) และนายตั้ว ลพานุกรม พ.ศ. 2470 ร.อ.หลวงทัศไนยนิยมศึก (ทัศนัย มิตรภักดี) พ.ศ. 2471 นายประยูร ภมรมนตรี พ.ศ. 2473 และท้ายสุดคือ นายแนบ พหลโยธิน พ.ศ. 2474 ส่วนหลวงศิริราชไมตรี (จรูญ สิงหเสนี) ย้ายไปเป็นเลขานุการประจำสถานทูตสยาม กรุงลอนดอน ประเทศอังกฤษ และไม่ได้กลับประเทศจนกระทั่งหลังการปฏิวัติ พ.ศ. 2475 ไปแล้วเกือบหนึ่งปี บุคคลเหล่านี้ต่างก็เข้ารับราชการ

เมื่อพิจารณาอย่างกว้างๆ แล้วพบว่า การขยายสมาชิกคณะราษฎรนั้นได้อาศัยปัจจัยความเป็นเพื่อนชาวไทยในต่างแดน เพื่อนนักเรียนหรือเพื่อนร่วมรุ่น เพื่อนร่วมงาน ศาสนา สายสัมพันธ์ทางเครือญาติ และสถานภาพของการเป็นครูบาอาจารย์ หลังจากหลวงประดิษฐ์มนูธรรมเดินทางกลับประเทศแล้ว สมาชิกคณะราษฎรที่ยังศึกษาอยู่ในฝรั่งเศสก็ได้อาศัยความเป็นเพื่อนชาวไทยในต่างแดนชักชวนบุคคลอื่นๆ เข้าร่วมเป็นสมาชิก ได้แก่ นายทวี บุณยเกตุ (2447-2514) นักศึกษาวิชาเกษตร ฝรั่งเศส แนบแน่นกับนายแนบ พหลโยธิน นายเรือตรีสินธุ์ กมลนาวิน

[18] เพิ่งอ้าง, หน้า 31.

(หลวงสินธุสงครามชัย, 2444-2519) นักศึกษาวิชาทหารเรือจากประเทศเดนมาร์คที่มาเยือนปารีส และได้เป็นหัวหน้าจัดตั้งคณะราษฎรสายทหารเรือต่อไป นายบรรจง ศรีจรูญ ไทยมุสลิมจากอียิปต์ที่มาเยือนปารีส ซึ่งต่อมาได้อาศัยทั้งความสัมพันธ์ทางเครือญาติและศาสนา ในการขยายสมาชิกในส่วนของตน เช่น นายประเสริฐ ศรีจรูญ นายประวัติ ศรีจรูญ นายแช่ม มุสตาฟา นายการิม ซาฟิอี สำหรับการขยายสมาชิกภายในประเทศ ความเป็นเพื่อนนักเรียนหรือเพื่อนร่วมรุ่น และเพื่อนร่วมงานค่อนข้างมีบทบาทสูง กรณีสายพลเรือนของนายตั้ว ลพานุกรม เห็นได้ชัดว่า นายตั้ว ลพานุกรม ได้ชักชวนนายประจวบ บุนนาค (2440-2495) ที่ทำงานในกรมแยกธาตุ กระทรวงเกษตรพาณิชยการด้วยกัน ขณะเดียวกันก็ชักชวน ม.ล.อุดม สนิทวงศ์ เพื่อนนักศึกษารุ่นน้องจากประเทศสวิตเซอร์แลนด์ ซึ่งรับราชการที่กรมรถไฟ อันนำไปสู่การเชื่อมโยงกับกลุ่มนักศึกษาจากประเทศอังกฤษในกรมรถไฟ ได้แก่ หลวงเดชาติวงศ์วราวัฒน์ (ม.ล.กรี เดชาติวงศ์, 2445-2490) หลวงสุนทรเทพหัสดิน (สพรั่ง เทพหัสดิน ณ อยุธยา) และนายเล้ง ศรีสมวงศ์ กลุ่มเพื่อนร่วมงานในกรมไปรษณีย์โทรเลขดูจะเป็นกลุ่มใหญ่ที่สุด โดยมีนายประยูร ภมรมนตรี (เมื่อเข้ารับราชการสายพลเรือน มียศครั้งสุดท้ายเป็นรองอำมาตย์เอก) และหลวงโกวิทอภัยวงศ์ (ควง อภัยวงศ์, 2445-2511) ทำงานในกรมนี้ ได้แก่ นายสวัสดิ์ โสตถิทัต นายจิตตะเสน ปัญจะ นายเอก สุภโปฎก นายสุรินทร์ ชิโนทัย นายศิริ ชาตินันทน์ สำหรับหลวงประดิษฐ์มนูธรรมนั้นนอกจากการเห็นสายสัมพันธ์กับหลวงอรรถกิติกำจร (กลึง พนมยงค์) ที่ทำงานอยู่กรมอัยการในฐานะน้องชายแล้ว เราไม่พบการกล่าวอ้างถึงสมาชิกในสายของตนในแง่มุมเหล่านี้เลย นอกเหนือจากแง่มุมของการเป็นอาจารย์

สำหรับสายทหารบกที่มีนายพันตรีหลวงพิบูลสงครามเป็นแกนจัดตั้งนั้น จะเห็นได้ว่าจุดเด่นที่สุดคือ การจัดตั้งในกลุ่มเพื่อนร่วมรุ่น กลุ่มนักเรียนนายร้อยทหารบกที่จบการศึกษาในปี พ.ศ. 2457[19] ได้แก่ พ.ต.หลวงอำนวยสงคราม (ถม เกษะโกมล) ประจำกรมเสนาธิการทหารบก ร.อ.หลวงเกรียงศักดิ์พิชิต (ค้วน จินตะคุณ, 2439-2507) ผู้บังคับกองร้อยที่ 2 กองพันที่ 1 กรมทหาร

---

[19]"คำสั่งเรื่องให้นักเรียนนายร้อยออกเป็นนักเรียนทำการนายร้อยตามกรมกองต่าง", ใน **อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พลตำรวจเอกอดุล อดุลเดชจรัส** (พระนคร : โรงพิมพ์ตำรวจ, 2513).

ปืนใหญ่ที่ 1 รักษาพระองค์ (ผ.บ.ก. ป. 1.รอ.พัน 1 ร้อย 2) ร.อ.หลวงพรหมโยธี (มังกร ผลชีวิน, 2439-2509) ประจำกรมเสนาธิการทหารบก ร.อ.หลวงอดุลเดชจรัส (บัตร พึ่งพระคุณ, 2437-2512) หัวหน้าการตรวจอากาศ กองบังคับการทหารปืนใหญ่ สายจัดตั้งเพื่อนร่วมรุ่นของ พ.ต.หลวงพิบูลสงครามนี้ หากพิจารณาในด้านอายุ พ.ต.หลวงพิบูลสงครามอายุน้อยกว่าเพื่อนระหว่าง 1-3 ปี หากทว่าความเก่งทางด้านการเรียนเมื่อสมัยอยู่โรงเรียนเสนาธิการทหารบกที่สามารถสอบไล่ได้ที่ 1 ในปีสุดท้าย ซึ่งหมายความว่าย่อมได้ไปศึกษาด้านการทหารต่อที่ต่างประเทศ และเท่ากับว่าโอกาสนี้ได้กำหนดฐานะความเป็นผู้นำในรุ่นไว้แล้ว นอกจากนี้สายของ พ.ต.หลวงพิบูลสงคราม ยังมีนายทหารที่ประจำกรมเสนาธิการทหารบก ได้แก่ ร.อ.หลวงกาจสงคราม (เทียน เก่งระดมยิง, 2433-2510) ร.อ.หลวงชาญสงคราม (พาน ชาลีจันทร์) และ ร.อ.หลวงเสรีเริงฤทธิ์ (จรูญ รัตนกุล) สายของ พ.ต.หลวงพิบูลสงคราม โดยเฉพาะเพื่อนร่วมรุ่นจะมีความแนบแน่นและมั่นคงกับหัวหน้าสายหรือผู้นำกลุ่มหลังการปฏิวัติ พ.ศ. 2475 อย่างมากยิ่ง กระทั่งความสัมพันธ์ในลักษณะดังกล่าวนี้จะขยายไปสู่นายทหารคนอื่นๆ ที่เป็นเพื่อนร่วมรุ่นที่ไม่ใช่สมาชิกคณะราษฎรอีกด้วย

ด้านสายทหารเรือ มีนายนาวาตรี หลวงสินธุสงครามชัย เป็นแกนจัดตั้งสมาชิก ไม่มีลักษณะของการอาศัยเพื่อนร่วมรุ่นเหมือนสายของ พ.ต.หลวงพิบูลสงคราม หากแต่มีลักษณะของการชักชวนในเชิงปัจเจกบุคคลมากกว่า โดย น.ต.หลวงสินธุสงครามชัยจะใช้เวลาที่นานมากในการพิจารณาก่อนตัดสินใจชักชวนให้เป็นสมาชิกคณะราษฎร[20] กลุ่มนายทหารกลุ่มแรกๆ ที่เข้าเป็นสมาชิกมีอายุที่เท่ากันกับ น.ต.หลวงสินธุสงครามชัยหรือมากกว่า ได้แก่ นายเรือเอก หลวงสังวรยุทธกิจ (สังวร สุวรรณชีพ, 2444-2514) นายเรือเอก หลวงนิเทศกลกิจ (กลาง โรจนเสนา) นายเรือเอก หลวงนาวาวิจิตร (ผัน อำไภวัลย์) ทั้งสามนายนี้มีความเป็นเพื่อนกันสูงมาก และเป็นนักเรียนนายเรือรุ่นน้อง น.ต.หลวงสินธุสงครามชัย 2 ปี หรือ น.ต.หลวงศุภชลาศัย (บุง ศุภชลาศัย, 2438-2508) ซึ่งเป็นนักเรียนนายเรือรุ่นพี่ 4 ปี อย่างไรก็ตาม สิ่งที่จะช่วยอธิบายถึงวิธีการชักชวนในลักษณะนี้ คือ

---

[20]พล.ร.อ.สินธุ์ กมลนาวิน, "ไว้อาลัย," ใน **อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พลเรือตรี หลวงสังวรยุทธกิจ (สังวร สุวรรณชีพ)** (กรุงเทพฯ : กรุงสยามการพิมพ์, 2515), หน้า (17).

ขนาดของกองทัพเรือที่เล็กกว่ากองทัพบกอย่างมาก และโอกาสของการอยู่บนเรือในการฝึกภาคทะเลร่วมกันที่ทำให้ น.ต.หลวงสินธุสงครามชัยสามารถใช้เวลาในการพิจารณาวิเคราะห์เพื่อชักชวนนายทหารเรือได้อย่างกว้างขวาง แต่ปัจจัยที่เด่นและสำคัญที่สุดของ น.ต.หลวงสินธุสงครามชัย คือ สถานภาพของการเป็น "ครู" สอนนายทหารเรือ นอกจากนี้ในสายทหารเรือยังมีการชักชวนให้เป็นสมาชิกโดยอาศัยความเป็นเพื่อนและเครือญาติ ได้แก่ นายเรือเอก หลวงนิเทศกลกิจ ชักชวนเพื่อนที่เป็นนายทหารบก คือ พ.ต.หลวงวิจักรกลยุทธ (เศียร สู่ศิลป์) นายวณิช ปานะนนท์ (2446-2487) อดีตนักเรียนโรงเรียนนายเรือที่ลาออกไปประกอบธุรกิจการค้าส่วนตัวก่อนศึกษาจบ ได้เข้าร่วมในฐานะเป็นน้องเขยของ น.ต.หลวงสินธุสงครามชัย นายดาบจำรัส สุวรรณชีพ เป็นน้องชายของนายเรือเอก หลวงสังวรยุทธกิจ[21]

อย่างไรก็ตาม กลุ่มผู้ก่อตั้งคณะราษฎร ซึ่งเป็นข้าราชการทหารและพลเรือนก็ตระหนักดีถึงสถานภาพของพวกตนที่ยังไม่ "อาวุโส" พอในระบบราชการ อันจะทำให้การยึดอำนาจหรือเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองของประเทศประสบปัญหาจากการต่อต้านของพลัง "อาวุโส" และประสบความล้มเหลวในท้ายสุด หัวหน้าสายของคณะราษฎร ไม่ว่าเป็น หลวงประดิษฐ์มนูธรรม หลวงพิบูลสงคราม และหลวงสินธุสงครามชัย จากสายพลเรือน ทหารบก ทหารเรือ ต่างก็มียศและบรรดาศักดิ์อยู่ในระดับกลางเท่าเทียมกันคือยศอำมาตย์ตรี นายพันตรี และนายนาวาตรี และต่างมีบรรดาศักดิ์เป็น "หลวง"[22] การตกลงเลือกใช้วิธีการยึดอำนาจแบบฉับพลัน ตั้งแต่ครั้งประชุมก่อตั้งคณะราษฎรที่

---

[21]พล.ร.ต.บุรินทร์ พงศ์สุพัฒน์, "พลเรือเอกสินธุ์ กมลนาวิน กับบทบาททางการเมือง," ใน **อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพพลเรือเอกสินธุ์ กมลนาวิน**, เล่ม 2 (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์กรมสารบรรณทหารเรือ, 2520), หน้า 184-185.

[22]เปรียบเทียบยศสายพลเรือน และทหาร

พลเรือน	**ทหารบก**	**ทหารเรือ**
มหาอำมาตย์เอก	นายพลเอก	นายพลเรือเอก
มหาอำมาตย์โท	นายพลโท	นายพลเรือโท
มหาอำมาตย์ตรี	นายพลตรี	นายพลเรือตรี

ปารีสนั้น น่าจะเป็นผลจากการวิเคราะห์สถานการณ์ของประเทศ 2 ด้านด้วยกัน ด้านหนึ่งมาจากการวิเคราะห์สภาพการณ์ภายในประเทศที่จะใช้วิธีการ "ปลุกระดมคนอย่างของปฏิวัติฝรั่งเศสนั้น ไม่มีทางทำได้ เนื่องจากประชาชนคนไทยหัวอ่อน และรักเจ้านาย และไม่มีความเดือดร้อนแบบคนฝรั่งเศสสมัยโน้น"[23] อีกด้านหนึ่งนั้น ต้องการตัดปัญหาที่จะเกิดสภาวะความวุ่นวายในสังคมอันจะนำไปสู่การแทรกแซงทางการเมืองและการทหารจากต่างประเทศ โดยเฉพาะจากอังกฤษและฝรั่งเศสซึ่งมีอาณานิคมล้อมรอบประเทศสยาม[24] ดังนั้น การที่จะยึดอำนาจแบบฉับพลันได้นั้นต้องอาศัยกำลังและการยอมรับจากกองทัพ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง กองทัพบก ซึ่งเป็นหน่วยกำลังอาวุธที่ใหญ่ที่สุดที่มีหน้าที่ปกป้องราชบัลลังก์และป้องกันประเทศ *หลวงพิบูลสงคราม หัวหน้าสายทหารบก ซึ่งมียศนายพันตรี* ตระหนักถึงปัญหานี้ดีว่า "ถ้าท่านทำการปฏิวัติและประกาศตัวเป็นหัวหน้าคงไปไม่รอด"[25] ดังนั้น การเคลื่อนไหวที่เราได้เห็นในเวลาต่อมาของคณะราษฎรคือ การแสวงหาความร่วมมือจากนายทหารที่มีอาวุโสในกองทัพบกไม่ว่าจะเป็นการสนทนาทาบทามนายพันเอก พระยาทรงสุรเดช (เทพ พันธุมเสน, 2435-2487) สมัยที่นายทหารผู้นี้เดินทางไปดูงานการทหารในทวีปยุโรปและอเมริกา และต่อมาคือการเข้าร่วมมืออย่างเข้มแข็งทั้งของนายพันเอก พระยาพหลพลพยุหเสนา (พจน์ พหลโยธิน, 2430-

---

อำมาตย์เอก	นายพันเอก	นายนาวาเอก
อำมาตย์โท	นายพันโท	นายนาวาโท
อำมาตย์ตรี	นายพันตรี	นายนาวาตรี
รองอำมาตย์เอก	นายร้อยเอก	นายเรือเอก
รองอำมาตย์โท	นายร้อยโท	นายเรือโท
รองอำมาตย์ตรี	นายร้อยตรี	นายเรือตรี

บรรดาศักดิ์ในระบบราชการ คือ ขุน, หลวง, พระ, พระยา, เจ้าพระยา

[23]ศักดิ์ ไทยวัฒน์, **เกร็ดการเมืองบางเรื่องของจอมพล ป.พิบูลสงคราม กับเข้าพเจ้า** (ซี.พี.การพิมพ์, ม.ป.ป.), หน้า 42.

[24]ปรีดี พนมพงค์, "บางเรื่องของการก่อตั้งคณะราษฎร," และ พล.ท.ประยูร ภมรมนตรี, "การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475," ใน *สมาคมนักข่าวแห่งประเทศไทย*, อ้างแล้วเชิงอรรถที่ 14, หน้า 31, 83-84.

[25]ศักดิ์ ไทยวัฒน์, อ้างแล้วเชิงอรรถที่ 23, หน้า 43.

2490) และนายพันเอก พระยาทรงสุรเดช นายทหารทั้งสองนี้ถือได้ว่ามีทั้ง วัยวุฒิ คุณวุฒิ ยศและบรรดาศักดิ์อยู่ในระดับอาวุโสของกองทัพ (ดูบทที่ 3)

การติดต่อสร้างสายสัมพันธ์ระหว่างคณะราษฎรกับนายทหารอาวุโสทั้งสองนี้ค่อนข้างมีลักษณะแบบเครือญาติ ประยูร ภมรมนตรี ซึ่งเป็นผู้มีบทบาทในการเชื่อมสายสัมพันธ์นี้มีบิดาเป็นนายทหารที่เป็นครูสอนวิชาทหารแก่บุคคลทั้งสองในโรงเรียนนายร้อยทหารบก มีมารดาเป็นชาวเยอรมันที่เป็นครูสอนวิชาภาษาเยอรมันแก่บุคคลทั้งสอง ก่อนที่ทั้งสองจะไปศึกษาวิชาทหารต่อในประเทศเยอรมัน ซึ่งในช่วงเรียนภาษาเยอรมันนั้น ทั้งสอง "ได้มากินนอนอยู่ในบ้านเป็นเวลาหลายเดือน ข้าพเจ้า (ประยูร) จึงได้มีโอกาสรู้จักใกล้ชิดสนิทสนมกับท่านทั้งสองมาตั้งแต่เยาว์วัย"[26] นอกจากนี้นายประยูรดูค่อนข้างมีความสนิทสนมกับ พ.อ.พระยาทรงสุรเดชมากยิ่งขึ้น เมื่อ พ.อ.พระยาทรงสุรเดชเกือบมีสถานภาพเป็นพี่เขยของตน สำหรับกรณีการติดต่อหาความร่วมมือจาก พ.อ.พระยาพหลพลพยุหเสนา ยังมีการติดต่อผ่าน พ.ท.จมื่นสุรฤทธิพฤติไกร (ฝั่ง พหลโยธิน) น้องชายของ พ.อ.พระยาพหลฯ ที่ได้สร้างความมั่นใจให้ว่า คณะราษฎร "เวลานี้เขาติดต่อกับบรรดาบุคคลที่จะล้มอำนาจของกษัตริย์ไว้ได้เพียงพอแก่ความต้องการแล้ว ยังขาดอยู่ก็แต่นายทหารผู้ใหญ่ ซึ่งเขาต้องการจะได้มาเป็นผู้นำคณะของเขาเท่านั้น" และหาก "ยอมร่วมคิดกับเขาแล้วก็จะได้สมัครพรรคพวกเป็นอันมาก"[27] ความมั่นใจของ พ.อ.พระยาพหลพลพยุหเสนา น่าจะมีส่วนจากสายสัมพันธ์ทางเครือญาติที่ไม่ค่อยมีการกล่าวถึง คือ นายแนบ พหลโยธิน ในฐานะหลานซึ่งเป็นบุตรของ นายพลโท พระยาพหลโยธินรามินทรภักดี (นพ พหลโยธิน) พี่ชายผู้เลี้ยงดู พ.อ.พระยาพหลฯ มาแต่เยาว์วัย[28] อย่างไรก็ตาม การเจาะจงชักชวนนายทหารอาวุโสทั้งสองให้ร่วมมือด้วยนั้นวางอยู่บนรากฐานที่ว่า

---

[26]ประยูร ภมรมนตรี, **ชีวิต 5 แผ่นดินของข้าพเจ้า** (กรุงเทพฯ : บรรณกิจเทรดดิ้ง, 2518), หน้า 134.

[27]กุหลาบ สายประดิษฐ์, **เบื้องหลังการปฏิวัติ 2475** (กรุงเทพฯ : นำอักษรการพิมพ์, 2508), หน้า 68-71.

[28]**อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ นายแนบ พหลโยธิน** (พระนคร : กรมธนารักษ์ กระทรวงการคลัง, 2515), หน้าประวัติ และไทยน้อย (นามแฝง), พระยาพหล (พระนคร : แพร่พิทยา, 2497), หน้า 35, 42.

"เป็นคนซื่อตรง และเอาใจใส่ต่อราชการบ้านเมือง ทั้งมีจิตใจเด็ดเดี่ยวไม่ประหวั่นพรั่นภัย เหมาะสมที่จะนำคณะนายทหารก่อการปฏิวัติเปลี่ยนแปลงการปกครองแผ่นดินเสียใหม่"[29]

พ.อ.พระยาพหลพลพยุหเสนา กับ พ.อ.พระยาทรงสุรเดช นั้น แม้ทั้งสองจะมีวัยต่างกันอยู่บ้าง แต่ก็เป็น "เพื่อนเกลอที่สนิทชิดชอบกันอย่างที่สุด"[30] และทั้งสองได้ตกลงชักชวน พ.อ.พระยาฤทธิอัคเนย์ (สละ เอมะศิริ, 2432-2509) ผู้บังคับกรมทหารปืนใหญ่ที่ 1 รักษาพระองค์ ซึ่ง "เป็นผู้ที่ชอบพอรักใคร่กันอยู่" โดย "หวังจะได้รถยนต์บรรทุกปืนใหญ่ไว้ใช้บรรทุกทหารในวันทำการปฏิวัติ"[31] ขณะที่ พ.อ.พระยาฤทธิอัคเนย์ก็นับถือนายทหารทั้งสองในฐานะอาจารย์ผู้ทรงความรู้และเคยไปศึกษาต่างประเทศ[32] การชักชวนให้ พ.อ.พระยาฤทธิอัคเนย์ร่วมมือนี้เป็นงานของ พ.อ.พระยาทรงสุรเดช อย่างไรก็ตาม นายทหารอาวุโสทั้งสามนี้ นอกจาก พ.อ.พระยาทรงสุรเดชแล้ว ไม่พบว่า พ.อ.พระยาพหลฯ และ พ.อ.พระยาฤทธิอัคเนย์ ได้จัดตั้งสายสมาชิกคณะราษฎรของตนเอง มีเฉพาะ พ.อ.พระยาทรงสุรเดช ซึ่งเป็นอาจารย์ใหญ่ฝ่ายวิชาทหาร ได้จัดตั้งสายของตนในหมู่อาจารย์-ครู ในโรงเรียนนายร้อยทหารบก โดยมี พ.ท.พระประศาสน์พิทยายุทธ (วัน ชูถิ่น, 2437-2491) นายทหารจบจากประเทศเยอรมัน และมีตำแหน่งเป็นผู้อำนวยการโรงเรียนเสนาธิการทหารบก เป็นผู้ติดตามสนับสนุน พ.อ.พระยาทรงสุรเดชอย่างใกล้ชิด

การชักชวนหาสมาชิกเพิ่มเพื่อร่วมก่อการฯ นั้น สถานะของความเป็น "ครูบาอาจารย์" ของผู้ก่อการฯ ชั้นหัวหน้าสายในสถานการศึกษาทั้งพลเรือนและทหาร เป็นปัจจัยสำคัญอันหนึ่งที่ช่วยแพร่กระจายแนวความคิดการเปลี่ยนแปลงการปกครอง และการแสวงหาสมาชิกที่มั่นใจได้

---

[29]กุหลาบ สายประดิษฐ์, อ้างแล้วเชิงอรรถที่ 27, หน้า 71.

[30]เพิ่งอ้าง, หน้า 62.

[31]เพิ่งอ้าง, หน้า 85.

[32]เสทื้อน ศุภโสภณ, **ชีวิตทางการเมืองของ พ.อ.พระยาฤทธิอัคเนย์** (พระนคร : วัชรินทร์การพิมพ์, 2524), หน้า 3-4.

นอกเหนือจากการชักชวนในลักษณะที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น ด้านพลเรือนนั้นหลวงประดิษฐ์มนูธรรม นอกจากรับราชการในกองเลขานุการ กรมร่างกฎหมาย กระทรวงยุติธรรมแล้ว ยังเป็นอาจารย์สอนวิชากฎหมายที่โรงเรียนกฎหมายหลายวิชาที่ "นักเรียนส่วนมากพอใจในการสอน" และหลวงประดิษฐ์มนูธรรมก็เป็นนักกฎหมายหนุ่มที่มีชื่อเสียงอยู่แล้วตั้งแต่ก่อนเดินทางไปเรียนต่อที่ฝรั่งเศส ในกรณีการชนะ "คดีประทุษร้ายส่วนแพ่ง" (พ.ศ. 2461) ที่ไม่มีใครคาดว่าจะชนะได้[33] นอกจากนี้สมัยที่นักเรียนไทยในฝรั่งเศสมีข้อขัดแย้งกับพระองค์เจ้าจรูญศักดิ์กฤดากร อัครราชทูตสยามกรุงปารีส ซึ่งได้เป็นข่าวในกรุงเทพฯ ว่า "(ได้ปรากฏในหน้าหนังสือพิมพ์แล้ว) เป็นเหตุให้ชาวกรุงเทพฯ รู้สึกสงสารหลวงประดิษฐ์ฯ กันมาก"[34] ในช่วงปี พ.ศ. 2474 หลวงประดิษฐ์มนูธรรมได้รับมอบหมายให้สอนวิชากฎหมายปกครอง ซึ่งเป็นวิชาใหม่ที่เพิ่งบรรจุในหลักสูตรการศึกษาของโรงเรียนกฎหมาย การสอนวิชากฎหมายปกครอง ซึ่งว่าด้วยระเบียบอำนาจแห่งฝ่ายบริหาร ย่อมทำให้ต้องกล่าวพาดพิงไปถึงกฎหมายรัฐธรรมนูญหรือกฎหมายธรรมนูญการปกครองแผ่นดิน รัฐ ชนิดของรัฐ และชนิดของรัฐบาล แต่ประเด็นหนึ่งที่สังเกตเห็นได้อย่างชัดในตำราการบรรยายวิชานี้ของหลวงประดิษฐ์มนูธรรม คือ ภายใต้ข้อจำกัดของระบอบเก่า จึงเป็นไปได้ว่า หลวงประดิษฐ์มนูธรรมพยายามหลีกเลี่ยงที่จะกล่าวถึงกำเนิดหรือวิธีที่จะได้มาซึ่งรัฐธรรมนูญ[35] อย่างไรก็ตาม หลวงประดิษฐ์มนูธรรมได้กล่าวว่าตน "ได้ถือโอกาสนั้นทำการสอนเพื่อปลุกจิตสำนึกนักศึกษาในสมัยนั้นให้สนใจในแนวทางประชาธิปไตย และในทางเศรษฐกิจ ซึ่งถือว่าเป็นรากฐานของสังคม ส่วนกฎหมายเป็นแค่โครงร่างเบื้องบนของสังคมเท่านั้น คำสอนของข้าพเจ้าได้ทราบไปถึงพระเนตรพระกรรณพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวว่า ข้าพเจ้าได้ทำการปลุกปั่นนักเรียนกฎหมาย พระองค์จึงได้มีรับสั่งตามท่านเสนาบดีกระทรวงยุติธรรมให้มาสอบถามข้าพเจ้าและตักเตือนให้ระมัดระวัง..."[36] รวมความได้ว่าวิชากฎหมายปกครองนี้ ไม่เพียงแต่ที่หลวงประดิษฐ์

---

[33] ดูรายละเอียดใน ทิพวรรณ เจียมธีรสกุล, **ปฐมทรรศน์ทางการเมืองของปรีดี พนมยงค์** (กรุงเทพฯ : สถาบันสันติประชาธรรม, 2532), หน้า 15-18.

[34] **ศรีกรุง** 9 กรกฎาคม 2475.

[35] ดู ปรีดี พนมยงค์, คำอธิบายกฎหมายปกครอง อ้างแล้วเชิงอรรถที่ 7, หน้า 2-34.

[36] เพิ่งอ้าง, ฉบับพิมพ์ 2514, หน้า 33.

มนูธรรมจะได้แจกแจงให้เห็นโครงสร้างระบบระเบียบของการบริหารประเทศในระบอบเก่าเท่านั้น หากยังได้ตั้งข้อสังเกต ข้อเสนอแนะ ข้อเปรียบเทียบกับตัวอย่างต่างประเทศ ซึ่งน่าจะช่วยให้นักศึกษาพิจารณาประเทศในแง่มุมที่กว้างขวางขึ้น และจากวิชานี้ทำให้ "มีข่าวแพร่สะพัดมาว่า ที่โรงเรียนกฎหมาย ได้วิพากษ์วิจารณ์ลัทธิการปกครองแบบใหม่อย่างกว้างขวาง"[37] และนอกจากนี้ หลวงประดิษฐ์มนูธรรมยังได้ร่วมกับพรรคพวกตั้งโรงพิมพ์นิติสาส์น พิมพ์หนังสือ "นิติสาส์น" อันเกี่ยวกับวิชากฎหมายที่ได้รับความสนใจอย่างมากมาย และยังได้รวบรวมกฎหมายไทยพิมพ์ให้ชื่อว่า "ประชุมกฎหมายไทย" ทั้งยังได้เรียบเรียงคำอธิบายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ จากการเป็นอาจารย์สอนที่โรงเรียนกฎหมายนี้ ทำให้หลวงประดิษฐ์มนูธรรมได้รับความเคารพนับถือจากนักเรียนกฎหมายและนักกฎหมายรุ่นหนุ่มโดยทั่วไป และจะกลายเป็นกลุ่มคนหนุ่มปีกซ้ายในคณะราษฎร เช่น นายสงวน ตุลารักษ์ นายซิม วีระไวทยะ และนายหงวน ทองประเสริฐ เป็นต้น

ด้านทหารบก กลุ่มของ พ.อ.พระยาทรงสุรเดชทั้งหมดต่างมีสถานภาพเป็น "อาจารย์-ครู" ในโรงเรียนนายร้อยทหารบก ซึ่งทำให้ พ.อ.พระยาทรงสุรเดช มั่นใจกับการมีหน่วยทางกำลังรบในคำบังคับบัญชาของตนเอง และในวันยึดอำนาจ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 นักเรียนนายร้อยทหารบกเหล่านี้ก็ถูกแปลงเป็นนายทหารที่ถืออาวุธรบได้อย่างสมบูรณ์และเป็นกำลังสำคัญในการยึดอำนาจ ทั้งยังเป็นหน่วยที่ได้รับความไว้วางใจในการป้องกันศูนย์บังคับบัญชาของคณะปฏิวัติ คือ พระที่นั่งอนันตสมาคม นอกจากนี้ที่ตั้งของโรงเรียนนายร้อยทหารบกยังอยู่บนถนนราชดำเนินนอก ซึ่งใกล้กับจุดยุทธศาสตร์ของฝ่ายคณะปฏิวัติมากที่สุด นักเรียนนายร้อยรุ่นหนุ่มเหล่านี้หาใช่ว่าจะเพียงได้รับคำสั่งให้ปฏิบัติการในวันยึดอำนาจอย่างทันทีทันใด หากแต่ในด้านความคิดก็ได้รับการสั่งสอนอบรมชักชวนมาก่อนหน้านี้แล้วจากครู-อาจารย์ของตน ในกลุ่มนี้นอกจาก พ.อ.พระยาทรงสุรเดช ซึ่งมีตำแหน่งเป็นอาจารย์ใหญ่ฝ่ายวิชาทหารของโรงเรียนนายร้อย ยังมี พ.ต.หลวงสฤษดิ์ยุทธศิลป์ (เพียร พิริยะโยธิน) พ.ต.หลวงชำนาญยุทธศิลป์ (เชย รมยะนันทน์, 2437-2499) สองคนนี้มีตำแหน่งเป็น

---

[37]พล.ต.อ.เผ่า ศรียานนท์, "เหตุการณ์ก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครองและการชิงอำนาจระหว่างผู้ก่อการฯ," ใน สมาคมนักข่าวแห่งประเทศไทย, **เบื้องแรกประชาธิปไตยฯ** (พระนคร : มิตรนราการพิมพ์, 2516), หน้า 132.

อาจารย์วิชาทหาร ร.อ.หลวงรณสิทธิพิชัย (เจือ กาญจนพินทุ, 2442-2516) และ ร.อ.หลวงสวัสดิ์รณรงค์ (สวัสดิ์ ดาระสวัสดิ์) มีตำแหน่งเป็นครูวิชาทหาร บันทึกของนักเรียนนายร้อยทหารบกที่ได้เข้าศึกษาในช่วง พ.ศ. 2472-2474 กล่าวว่า "การศึกษาประวัติศาสตร์สากล และพระราชพงศาวดารแผ่นดินไทย ทำให้พวกเราหลายคนมีความเข้าใจในระบอบการปกครองแบบต่างๆ แล้วเปรียบเทียบกับการปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราช จึงสามารถมองเห็นผลแตกต่าง คุณและโทษของแต่ละระบอบก็บังเกิดความรู้สึกภายในจิตใจและสมองแบบอัติโนมัติ" อันนำมาสู่การแอบแสดงออกทางหน้าหนังสือพิมพ์ ทั้งเขียนบทความ "ยกย่องการปกครองแบบมีรัฐสภา มีการเลือกตั้งผู้แทนราษฎรเข้าไปมีสิทธิ์มีเสียงในการปกครอง และแปลเรื่องคุกบาสตีลย์ การกบฏในฝรั่งเศส ประวัติของบุคคลสำคัญในยุคนั้น"[38]

การเคลื่อนไหวอย่างเร่งเร้าเพื่อหาการสนับสนุนจากนักเรียนนายร้อยทหารบกของนายทหารกลุ่มนี้มีขึ้นในเดือนมีนาคม พ.ศ. 2474 ในวาระการสอบภาคสนามของนักเรียนนายร้อยที่จังหวัดราชบุรี พ.อ.พระยาทรงสุรเดช กล่าวว่าตน "ได้ถือโอกาสในการเป็นประธานกรรมการสอบไล่นักเรียนนายร้อยในสนามที่ราชบุรี รวบรวมหาพรรคพวกและความคิดกะแผนการปฏิวัติร่วมกับพระประศาสน์พิทยายุทธ พระสิทธิเรืองเดชพล ซึ่งเป็นกรรมการสำคัญ"[39] สำหรับ พ.ท.พระประศาสน์พิทยายุทธนั้นมีตำแหน่งเป็นผู้อำนวยการแผนกโรงเรียนเสนาธิการทหารบก ทำให้ชักชวน ร.อ.หลวงเชวงศักดิ์สงคราม (ช่วง ขวัญเชิด, 2442-2505) ครูวิชาทหารโรงเรียนเสนาธิการทหารบกเข้าร่วมได้อีกผู้หนึ่ง ส่วน พ.อ.พระสิทธิเรืองเดชพล ขณะนั้นมีตำแหน่งเป็นผู้อำนวยการโรงเรียนนายร้อยทหารบก ก่อนที่จะย้ายไปคุมกำลังทหารเป็นผู้บังคับกรมทหารราบที่ 5 นครราชสีมาในเดือนเมษายนถัดมา เห็นได้ว่ากลุ่ม พ.อ.พระยาทรงสุรเดชยึดกุมโรงเรียนนายร้อยทหารบกได้อย่าง

---

[38]สำรวจ กาญจนสิทธิ์, **ท.ส.เจ้าคุณทรงสุรเดช** (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ประมวลสาส์นสยาม, ม.ป.ป.), หน้า 31.

[39]บันทึกพระยาทรงสุรเดช, "การปฏิวัติ 24 มิ.ย. 75," ใน สมาคมนักข่าวแห่งประเทศไทย, **เบื้องแรกประชาธิปตัยฯ** (พระนคร : มิตรนราการพิมพ์, 2516), หน้า 102.

มั่นคงตั้งแต่ผู้อำนวยการโรงเรียนลงมาถึงครูวิชาทหาร ดังนั้นการเผยแพร่ความคิดและการชักชวนให้นายทหารและนักเรียนนายร้อยทหารเข้าร่วมมือในวันยึดอำนาจจึงเป็นไปได้อย่างสะดวก ในการสอบภาคสนามของนักเรียนนายร้อยปีนี้ บุคคลที่ใกล้ชิดและเป็นแขนขาของ พ.อ.พระยาทรงสุรเดช ในการ "ถือโอกาสเกลี้ยกล่อมชักชวน" นักเรียนนายร้อย "ให้เห็นคุณค่าการปกครองระบอบประชาธิปไตย" คือ พ.ต.หลวงชำนาญยุทธศิลป์ และ ร.อ.หลวงรณสิทธิพิชัย ทั้งสองไม่เพียงเป็นอาจารย์-ครู ที่สอนวิชายุทธวิธีการรบที่ได้รับความนับถือเท่านั้น หากทั้งสองยัง "เป็นนักพูดที่มีเหตุผล เพียงใช้เวลาไม่กี่วันก็มีนักเรียนนายร้อยเห็นด้วยจำนวนมาก" หลังจากที่นักเรียนนายร้อยรุ่นนี้จบการศึกษา และบรรจุเข้ารับราชการในกรมกองทหารต่างๆ ยังได้รับการสั่ง "ครั้งสุดท้ายว่าให้พยายามเลือกเหล่ารับราชการในกรุงเทพฯ อย่าไปหัวเมือง"[40]

นอกจากนี้กลุ่มของ พ.อ.พระยาทรงสุรเดช ยังยึดกุมกระบอกเสียงของฝ่ายทหารบกไว้ได้ คือ "วารสารยุทธโกษ" ซึ่งเป็นวารสารรายเดือนที่ออกสืบเนื่องมา ตั้งแต่ ร.ศ. 111 (พ.ศ. 2435) วารสารฉบับนี้สังกัดกรมยุทธศึกษาทหารบก กระทรวงกลาโหม โดยมี พ.อ.พระยาทรงสุรเดช เป็นทั้งกรรมการที่ปรึกษาและเป็นผู้อำนวยการ และมีอาจารย์-ครู ของโรงเรียนนายร้อยทหารบกอยู่ในตำแหน่งต่างๆ บรรณาธิการคือ ร.อ.หลวงรณสิทธิพิชัย แม้ว่าวารสารฉบับนี้จะมีข้อจำกัดในการนำเสนอเนื้อหาสาระ โดยถูกตรวจสอบจาก "เจ้านาย" ซึ่งเป็นผู้บังคับบัญชาระดับสูง แต่ในโลกทางการทหารที่เป็นจริง ก็ไม่มีประเทศหนึ่งใดสามารถหลุดออกจากความสัมพันธ์ทางการทหารกับประเทศอื่นๆ ได้ และนี้คือช่องทางของนายทหารและผู้ควบคุมวารสารได้ใช้แสดงออกถึงความรู้สึกนึกคิดที่วิพากษ์วิจารณ์สยามประเทศ นอกเหนือการนำเสนอความรู้ด้านเทคนิคทางการทหาร เช่น คำบรรยายของ พ.ต.หลวงอธึกเทวเดช ณ สโมสรกรมอากาศยานดอนเมือง เรื่อง "ความเจริญของเพื่อนบ้าน" ซึ่งคือประเทศญี่ปุ่น พ.ต.หลวงอธึกเทวเดช ได้ให้คำอธิบายที่ยกเรื่องนี้มาเป็นหัวข้อบรรยายว่า

---

[40] สำรวจ กาญจนสิทธิ์, อ้างแล้วเชิงอรรถที่ 38, หน้า 32-35.

> เนื่องด้วยความรู้สึกว่า ประเทศเราในทุกวันนี้ หากวิเคราะห์ไปแล้วจะแลเห็นได้ว่าเป็นสมัยที่เริ่มจะเปิดฉากแสดงละครโรงใหญ่ให้เป็นที่ประจักษ์แก่ตาโลกได้ ทั้งเพื่อนเราชาวไทยทั้งหลายเล่า ก็กำลังเตรียมตัวขะมักเขม้นฝึกซ้อมบทบาทที่จะแสดงให้หรูอยู่ด้วย...ประเทศต่างๆ ในยุโรปเขาได้เกิดมาโตเป็นผู้ใหญ่พอและได้แสดงละครธรรมชาติดังกล่าวมาแล้วนั้น จนลือชื่อนับว่าหรูได้แล้ว ส่วนประเทศเราสิยังต่ำต้อยน้อยหน้าเขาอยู่มากนัก เหมือนดังหนึ่งเด็กพึ่งจะสอนคลาน...ก็เมื่อเช่นนี้ใครเล่าจะเป็นผู้นำความเสื่อมและความเจริญมาสู่ประเทศ เราเองทุกๆ คนต่างก็มีส่วนได้เสียเหมือนกันนี่เองไม่ใช่หรือ...[41]

ตัวอย่างคำบรรยายข้างต้นนี้ได้แสดงให้นายทหารตระหนักว่าตนก็มีส่วนได้เสียกับความเจริญและความเสื่อมของประเทศ ขณะที่กรณีคำบรรยายของ พ.ท.หม่อมเจ้ากาญจนสังกาศ เรื่อง "สภาพการเป็นอยู่ในภาคสมุทรแปซิฟิก" ซึ่งเป็นการวิเคราะห์ปัญหาและความเคลื่อนไหวทางทหารของประเทศญี่ปุ่น จีน รัสเซีย อเมริกา และอังกฤษในภูมิภาคนี้ ได้อธิบายไปไกลถึงที่ว่า ทหารกับการเมืองนั้นมีความสัมพันธ์ต่อกัน

> อันการเมืองกับการทหารนั้น แท้จริงเป็นเรื่องฝาแฝดกัน เป็นสิ่งที่แยกกันมิออกและเป็นเรื่องที่เดิรคู่กันไปเสมอ การสงครามจึงไม่ใช่แต่การสงครามเท่านั้น ต้องมีการเมืองอยู่ข้างหลังนั้นอยู่ด้วยเสมอ... การเมืองกับการทหารมีความสัมพันธ์กันกิจการบ้านเมืองที่ดำเนิรไปทุกวันนี้ ย่อมประกอบด้วยธรรมและอำนาจ มีแต่ธรรมอย่างเดียวไม่มีอำนาจก็ไม่ได้ผลสมหวัง หรือมีแต่อำนาจอย่างเดียวไม่มีธรรมประกอบ ก็จะพะยุงอยู่มิได้นาน เพราะวิสัยของมนุษย์โดยทั่วไปย่อมเคารพต่อ

---

[41] พ.ต.หลวงอธึกเทวเดช, "ความเจริญของเพื่อนบ้าน," **ยุทธโกษ** 50:8 (มิถุนายน 2475), : 1990-1994.

> ธรรม ฉะนั้นกิจการบ้านเมืองที่จะให้ดำเนินไปด้วยดี ต้องให้มีธรรมและอำนาจประกอบกัน ธรรมนี้แม้จะเทียบก็ได้แก่การเมือง ส่วนอำนาจนั้นได้แก่การทหาร[42]

นอกจากนี้ ผลสะท้อนของการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างกองทัพและการปลดนายทหารเป็นจำนวนมากที่ก่อให้เกิดข่าวลือ การชุบซิบและอารมณ์อันหวาดหวั่นต่อความมั่นคงในอาชีพทางการทหารมาเป็นเวลานาน อารมณ์ความรู้สึกและสภาพการณ์ของนายทหารช่วงนี้พบได้ว่าปรากฏอยู่ในงานบันทึกชีวประวัติของนายทหารจำนวนมาก แต่ด้วยข้อจำกัดทางระเบียบวินัยทหาร จึงเป็นการยากยิ่งที่เราจะพบเห็นได้ในสิ่งพิมพ์สาธารณะ ตัวอย่างของ "แถลงการณ์" ของบรรณาธิการวารสารยุทธโกษที่แสดงให้เห็นถึงอารมณ์ที่ขมขื่นและเสียดสีในอาชีพทางการทหาร น่าจะเป็นตัวแทนของนายทหารทั่วไปขณะนั้นได้เป็นอย่างดี

> คงมีหลายท่านที่จะกล่าวขวัญยุทธโกษเล่มนี้ว่าไม่มีอะไรเลยที่เป็นสาร เพราะล้วนแล้วแต่ข่าวทหารบกทั้งสิ้น ก็จะทำอย่างไรได้เล่า ข่าวลือเรื่องออกเรื่องย้ายได้ลือกันมานานนักหนาแล้ว ก็เมื่อได้ทราบในเล่มนี้อย่างสะใจเช่นนี้จะยังไม่พออีกหรือ[43]

นอกจากกลุ่ม พ.อ.พระยาทรงสุรเดช ที่ได้ใช้สถานภาพการเป็นอาจารย์-ครู เพื่อชักชวนโน้มนำนายทหารรุ่นหนุ่มสายเลือดใหม่ของกองทัพแล้ว กลุ่มของนายทหารชั้นผู้น้อยก็มีลักษณะเช่นเดียวกัน พ.ต.หลวงพิบูลสงคราม นายทหารประจำกรมจเรทหารบก หลังจากกลับจากฝรั่งเศสช่วงกลางปี พ.ศ. 2470 พ.ต.หลวงพิบูลสงครามก็มีชื่อเสียงด้านการเป็นนายทหารที่เชี่ยวชาญด้านการทหารปืนใหญ่

---

[42] พ.ท.ม.จ.กาญจนสังกาศ, "สภาพการเป็นอยู่ในภาคสมุทรแปซิฟิค," **ยุทธโกษ** 50:9 (มิถุนายน 2475) : 2077-2081.

[43] "แถลงการณ์", **ยุทธโกษ** 40:6 (มีนาคม 2474) : 1796. เนื้อที่ของวารสารฉบับนี้เกือบทั้งหมดเป็นรายชื่อนายทหารบกที่ถูกปลด-ย้าย.

รุ่นหนุ่มที่เพิ่งกลับจากเมืองนอก ตลอดช่วงนี้จนถึง พ.ศ. 2475 ไม่ปรากฏว่า พ.ต.หลวงพิบูลสงคราม ได้รับการบรรจุให้เป็นผู้บังคับกำลังทหาร อาชีพนายทหารของเขาคือการเป็น "อาจารย์บรรยายวิชาทหารให้แก่นายทหารในกองทัพบก...เป็นผู้ฝึกสอนแสดงความรู้ในการยิงปืนสมัยใหม่แก่นายทหารชั้นคุณพระชั้นเจ้าคุณเป็นจำนวนมาก" กล่าวว่าครั้งหนึ่งในชั่วโมงการบรรยายวิชาทหารปืนใหญ่ของเขา ได้รับความสนพระราชหฤทัยจากพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ที่เสด็จพระราชดำเนินมาทรงฟังการบรรรยายจนจบชั่วโมงและ พ.ต.หลวงพิบูลสงคราม ก็ได้ชื่อว่าเป็นผู้สร้าง "โคกกระเทียม" ซึ่งเป็นที่ตั้งของหน่วยทหารปืนใหญ่ จังหวัดลพบุรี ให้มีโรงฝึกยิงปืนใหญ่สำหรับให้นายทหารปืนใหญ่ได้ฝึกซ้อมยิงก่อนที่จะฝึกการยิงด้วยกระสุนจริง[44] ชื่อเสียงและสถานภาพการเป็นอาจารย์ผู้เชี่ยวชาญการทหารปืนใหญ่ของ พ.ต.หลวงพิบูลสงคราม ได้ทำให้เขามีโอกาสในการชักชวนนายทหารปืนใหญ่รุ่นหนุ่มที่ได้ถูกย้ายจากการสังกัดหน่วยกำลังมาเป็นนายทหารฝึกหัดราชการ โรงเรียนเสนาธิการทหารบก ในช่วงต้นเดือนเมษายน พ.ศ. 2475 เพื่อเตรียมตัวสำหรับการเลื่อนเป็นนายทหารระดับสูงต่อไป ได้แก่ ร.ท.ขุนนิรันดรชัย (สเหวก นีลัญชัย, 2443-2499) ร.ท.ขุนพิพัฒน์สรการ (เท้ง พัฒนศิริ, 2442-2509) ร.ท.ขุนปลดปรปักษ์ (ปลด ภาณุสะวะ, 2445-2496) ร.ท.ขุนเรืองวีรยุทธ์ (บุญเรือง วีระหงส์) ร.ท.ขุนวิมลสรกิจ (วิมล เก่งเรียน) หรือเป็นจำนวน 5 ใน 9 ของสายนายทหารปืนใหญ่ที่มาเป็นนักเรียนโรงเรียนเสนาธิการทหารรุ่นนี้ที่มีทั้งหมด 11 นาย[45] และเช่นกันในกรณีของ ร.อ.หลวงทัศไนยนิยมศึกที่หลังกลับจากการศึกษาในฝรั่งเศสปี พ.ศ. 2471 ก็ได้รับการบรรจุให้เป็น "ครูแผนกโรงเรียนทหารม้า" มาตลอด[46] ซึ่งได้ชักชวน ร.ท.ไชย ประทีปะเสน (2449-2504) ร.ท.ทวน วิชัยขัทคะ และ ร.ท.น้อม เกตุนุติ นายทหารม้าที่ย้ายมาเข้าโรงเรียนทหารม้า

[44]อนันต์ พิบูลสงคราม, "ชีวิตของคุณพ่อ," ใน **อนุสรณ์ในพิธีบรรจุอัฐิ ฯพณฯ จอมพล ป. พิบูลสงคราม** (พระนคร : โรงพิมพ์ภักดีประดิษฐ, 2507), หน้า 17.

[45]**ยุทธโกษ** 40:6 (มีนาคม 2474) : 1769-1771.

[46]ประวัตินายพันตรีหลวงทัศไนยนิยมศึก (ทัศนัย มิตรภักดี) ใน **ราชกิจจานุเบกษา** เล่ม 50 (21 พฤษภาคม 2476) : 493.

ด้านสายทหารเรือ ศูนย์รวมทั้งหมดอยู่ที่ "ครู" น.ต.หลวงสินธุสงครามชัย (2444-2519) หลังจากจบจากโรงเรียนนายเรือแล้วก็ได้ทุนไปศึกษาต่อที่โรงเรียนนายเรือแผนกนาวิน และโรงเรียนเสนาธิการทหารเรือที่ประเทศเดนมาร์ก ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2462 และกลับประเทศเมื่อปลายปี พ.ศ. 2471 จากนั้นก็เป็นอาจารย์สอนวิชาทหารประจำโรงเรียนนายทหารเรือมาตลอด แต่ทหารเรือไม่นิยมเรียกผู้สอนว่า "อาจารย์" เพราะรู้สึกคำว่า "ครู" นั้นเป็นที่เคารพรักใคร่อย่างใกล้ชิด และสนิทสนมกว่า"[47] สมาชิกคณะราษฎรระดับยศนายเรือเอกแม้จะมีอายุรุ่นราวคราวเดียวกันกับ น.ต.หลวงสินธุสงครามชัย นอกจากจะถูกชักชวนให้เข้าร่วมในฐานะเพื่อนแล้ว ผู้ถูกชวนยังให้ความเคารพ น.ต.หลวงสินธุสงครามชัยในสถานะที่ "เป็นทั้งผู้บังคับบัญชาและเป็นอาจารย์สอนวิชาให้" นายเรือเอก หลวงธำรงนาวาสวัสดิ์ (ถวัลย์ ธารีสวัสดิ์, 2444-2532) กล่าวว่าตนได้รับการชักชวนให้เป็นสมาชิกคณะราษฎรจากนายสงวน ตุลารักษ์ และนายซิม วีระไวทยะ สมาชิกสายพลเรือนมาก่อนแล้ว เมื่อตนได้นำเรื่องไปปรึกษา น.ต.หลวงสินธุสงครามชัย ก็ได้รับการห้ามปรามด้วยความเป็นห่วงบุตรและภรรยาที่ตนมีหน้าที่ดูแล อย่างไรก็ตามในที่สุด น.ต.หลวงสินธุสงครามชัย ก็ได้ตัดสินใจให้เข้าร่วมในคืนปฏิบัติการ[48] น.ต.หลวงสินธุสงครามชัยนั้นสอนวิชาประวัติการยุทธทางเรือตั้งแต่ยุคเรือใบถึงยุคสงครามโลกครั้งที่ 1 และวิชายุทธศาสตร์ยุทธวิธี นายเรือเอกชลิต กุลกำม์ธร บันทึกไว้ว่า ในช่วงปี พ.ศ. 2474 ตนได้เข้าเรียนในโรงเรียนนายทหารเรือ ซึ่ง "ในการสอนประวัติการยุทธทางเรือทุกครั้ง (ของครูหลวงสินธุสงครามชัย) จะมีการแทรกวิชาประวัติศาสตร์ ภูมิศาสตร์ของประเทศนั้นๆ ครูหลวงสินธุฯ ได้เล่าเรื่องการปกครองประเทศในระบอบประชาธิปไตยแบบกษัตริย์อยู่ใต้กฎหมาย การปกครองแบบสาธารณรัฐ ระบอบสังคมนิยมหรือประชาธิปไตย การสอนประวัติการเกี่ยวกับประชาธิปไตยในเวลานั้นทำให้พวกเราตื่นตัวว่าเมืองไทยเราควรจะถึงเวลาให้ราษฎรได้มีสิทธิ์มีเสียงในการปกครองบ้านเมืองบ้าง และให้มีเสรีภาพ เสมอภาค ภายในขอบเขตบ้างหรือยัง"[49] เพื่อนร่วมรุ่น

---

[47]พล.ร.ท.ศรี ดาวราย, "แด่คุณครูที่รักและเคารพ," ใน **อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพพลเรือเอก สินธุ์ กมลนาวิน** เล่ม 1 อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 21, หน้า 69-70.

[48]พล.ร.ต.ถวัลย์ ธำรงนาวาสวัสดิ์, "คำไว้อาลัย," เพิ่งอ้าง, หน้า 7-8.

[49]พล.ร.ต.ชลิต กุลกำม์ธร, "ระลึกถึงครูหลวงสินธุฯ," เพิ่งอ้าง, หน้า 13-16.

นายเรือเอกชลิต คือ นายเรือเอกสงบ จรูญพร และนายเรือเอกทิพย์ ประสานสุข ก็ได้รับการชักชวนให้เข้าร่วมในลักษณะนี้เช่นกัน นอกจากนี้นักเรียนและนายทหารเรือ ยังมีโอกาสเดินทางไป "เปิดหูเปิดตา" ในแดนต่างประเทศทั้งในภาคฝึกซ้อม และการตามเสด็จพระราชดำเนินประพาส เช่นกรณีการเสด็จพระราชดำเนินประพาสอินโดจีนในช่วงต้นปี พ.ศ. 2473 พล.ร.ท.ศรี ดาวราย บันทึกว่า "ระหว่างที่อยู่ในเรือลำเดียวกันเป็นเวลาหนึ่งเดือนเศษนั้น คุณครูท่านได้เล่าถึงระบบการปกครอง และเรื่องต่างๆ ของต่างประเทศให้ฟัง ได้รำพึงถึงเศรษฐกิจของประเทศเราที่ตกต่ำ และสงสารชาวไร่ชาวนาที่ยากจน ซึ่งเป็นเรื่องที่น่าจะต้องแก้ไข และช่วยเหลือผู้ที่ตกทุกข์ได้ยาก ทำให้ผมเห็นพ้องด้วย" และหลังจากนั้นเมื่อ น.ต.หลวงสินธุสงครามชัยมั่นใจในบุคคลนั้นว่า "จะเก็บความลับไว้ใจได้ และเสียสละทุกอย่างได้จริงๆ เท่านั้น" จึงชักชวนให้เข้าร่วมเป็นผู้ก่อการฯ[50]

บันทึกของ พล.ต.อ.เผ่า ศรียานนท์ ซึ่งขณะนั้นมียศเป็นนายร้อยตรี สังกัดกองพันทหารราบที่ 1 กรมมหาดเล็กรักษาพระองค์ ได้แสดงให้เห็นถึงคุณลักษณะเฉพาะของแต่ละสถานการศึกษา ทั้งโรงเรียนกฎหมาย โรงเรียนนายร้อยทหารของกองทัพบกและกองทัพเรือที่ได้ช่วยซ่อนเร้นวัตถุประสงค์อันแท้จริงของคณะราษฎร ในช่วงที่คณะราษฎรได้เร่งเผยแพร่แนวความคิดและการหาสมาชิกร่วมก่อการฯ บันทึกนี้กล่าวไว้ในเชิงเปรียบเทียบว่า

> เรื่องของโรงเรียนกฎหมาย อันเป็นแหล่งเพาะวิชาปกครองบ้านเมืองและเป็นสถาบันค้นคว้าวิชาการปกครองได้แพร่สะพัดออกมาว่า การที่เขาวิพากษ์วิจารณ์กันได้เช่นนั้น เพราะเป็นสถานที่ที่ให้การศึกษาวิชากฎหมายจึงไม่กีดกั้นความคิดเห็นแต่ประการใด...การวิพากษ์วิจารณ์จนทางการเมืองได้ทราบว่า กองทัพเรือมีการวิพากษ์วิจารณ์กันมาก เพราะบางคนก็พูดว่านายทหารเรือเราผ่านต่างประเทศเห็นเหตุการณ์ในต่างประเทศมากกว่าทหารบก ผู้บังคับบัญชาจึงต้องยอมให้พูดกันได้มาก... บางคนพูดว่า ทหารเรือนั้นผู้บังคับบัญชาชั้นสูงต้องปล่อยให้วิพากษ์

[50]พล.ร.ท.ศรี ดาวราย, อ้างแล้วเชิงอรรถที่ 47, หน้า 66.

วิจารณ์ เพราะทหารเรือต้องศึกษากฎหมายระหว่างประเทศและกฎหมายสำหรับประเทศที่ตนจะต้องเดินเรือไปฝึกภาคกับนักเรียนนายเรือ ดังนั้นการวิพากษ์วิจารณ์จึงพูดกันได้กว้างขวางยิ่งกว่านายทหารบก[51]

กล่าวโดยสรุป การก่อตัวและการขยายตัวของคณะราษฎรเพื่อเปลี่ยนระบอบการปกครองของสยามโดยวิธียึดอำนาจแบบฉับพลันนั้น ในด้านหนึ่งนั้นได้แสดงให้เห็นว่า การแสวงหาสมาชิกคณะราษฎรที่เป็นไปอย่างลับๆ นั้น ได้ดำเนินไปท่ามกลางกระแสการวิพากษ์วิจารณ์ระบอบเก่าอย่างเปิดเผย และสมาชิกที่ได้รับการชักชวนให้เข้าร่วมด้วยนั้น ก็ได้รับการแนะนำให้ความรู้ความคิดทั้งโดยตรงและโดยอ้อมจากหัวหน้าสายคณะราษฎรต่างๆ ที่มีฐานะเป็นครู-อาจารย์ อีกด้านหนึ่งนั้นในกระบวนการแสวงหาสมาชิกใหม่ของแต่ละสายนั้นมีลักษณะที่ได้จัดแบ่งกลุ่มภายในคณะราษฎรค่อนข้างชัดเจน โดยเฉพาะสายทหารบกที่มีกลุ่มใหญ่ 2 กลุ่ม คือ กลุ่มของ พ.อ.พระยาทรงสุรเดช นายทหารชั้นผู้ใหญ่เป็นผู้นำ และกลุ่มที่มี พ.ต.หลวงพิบูลสงครามเป็นผู้นำกลุ่มนายทหารชั้นผู้น้อย นอกจากนี้ยังมีกลุ่มเล็กของ ร.อ.หลวงทัศไนยนิยมศึก ผู้นำกลุ่มนายทหารม้า ส่วนสายทหารเรือค่อนข้างมีเอกภาพ แต่สายพลเรือนค่อนข้างหลากหลาย กลุ่มต่างๆ ในคณะราษฎรเหล่านี้จะเป็นปัจจัยหนึ่งของความผันแปรทางการเมืองภายหลังการปฏิวัติ

สมาชิกคณะราษฎร 102 นายนั้น (ดูภาคผนวก ก) เกือบทั้งหมดรับราชการ ที่ไม่ได้รับราชการ เช่น นายวณิช ปานะนนท์ เจ้าของบริษัท เอส วี. บราเดร์ส ซึ่งค้าน้ำมันเชื้อเพลิงกับต่างประเทศ[52] นายบรรจง ศรีจรูญ และนายประเสริฐ ศรีจรูญ เป็นเจ้าของร้านขายปืน[53] สิ่งที่น่าสนใจในการเลือกสรรสมาชิกคณะราษฎร คือ ไม่มีสมาชิกแม้แต่คนเดียวที่เคยมีประวัติว่าถูกดุลออกจากอาชีพข้าราชการ ซึ่งเป็นปัญหาใหญ่ในสมัยรัชการที่ 7 อย่างน้อยสิ่งนี้น่าจะพิจารณาได้ว่า

---

[51] พล.ต.อ.เผ่า ศรียานนท์, อ้างแล้วเชิงอรรถที่ 37, หน้า 129-132, 183.

[52] **พิมพ์เป็นที่ระลึกในงานฌาปนกิจศพนายวณิช ปานะนนท์** (ม.ป.ท., 2490), หน้า ก-ข.

[53] พล.ร.ต.ชลิต กุลกำม์ธร, อ้างแล้วเชิงอรรถที่ 4, หน้า 23.

เป็นเจตนาของคณะราษฎรที่เตรียมป้องกันการวิพากษ์วิจารณ์หรือการถูกใช้เป็นประเด็นโจมตีจากฝ่ายตรงข้ามที่อาจมีขึ้นได้ว่า คณะราษฎรเปลี่ยนระบอบการปกครองเพื่อผลประโยชน์ของตนเอง

วัตถุประสงค์หลักใหญ่ของคณะราษฎร คือเปลี่ยนระบอบการปกครองจากสมบูรณาญาสิทธิราชมาเป็นระบอบรัฐธรรมนูญ หรือที่ปรากฏอยู่ใน "ประกาศคณะราษฎร"[54] เมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 ว่า "คณะราษฎรไม่ประสงค์ทำการแย่งชิงราชสมบัติ ฉะนั้นจึงได้ขอเชิญให้กษัตริย์องค์นี้ดำรงตำแหน่งกษัตริย์ต่อไป แต่จะต้องอยู่ใต้กฎหมายธรรมนูญการปกครองแผ่นดิน จะทำอะไรโดยลำพังไม่ได้นอกจากด้วยความเห็นชอบของสภาผู้แทนราษฎร"

นอกจากนี้ยังวางแนวทาง "การปกครองซึ่งคณะราษฎรจะพึงกระทำก็คือ จะต้องจัดวางโครงการอาศัยหลักวิชชา ไม่ทำไปเสมือนคนตาบอดเช่นรัฐบาลที่มีกษัตริย์เหนือกฎหมายทำมาแล้ว" ซึ่งเรียกกันว่าหลัก 6 ประการของคณะราษฎร ได้แก่

1. จะต้องรักษาความเป็นเอกราชทั้งหลาย เช่น เอกราชในการเมือง ในทางศาล ในทางเศรษฐกิจ ฯลฯ ของประเทศไว้ให้มั่นคง
2. จะต้องรักษาความปลอดภัยในประเทศให้การประทุษร้ายต่อกันลดน้อยลงให้มาก
3. จะต้องบำรุงความสุขสมบูรณ์ของราษฎรในทางเศรษฐกิจ โดยรัฐบาลใหม่จะหางานให้ราษฎรทุกคนทำ จะวางโครงการเศรษฐกิจแห่งชาติ ไม่ปล่อยให้ราษฎรอดอยาก
4. จะต้องให้ราษฎรได้มีสิทธิเสมอภาคกัน (ไม่ใช่ให้พวกเจ้ามีสิทธิยิ่งกว่าราษฎรเช่นที่เป็นอยู่)
5. จะต้องให้ราษฎรได้มีเสรีภาพ มีความเป็นอิสสระ เมื่อเสรีภาพนี้ไม่ขัดต่อหลัก 4 ประการดังกล่าวข้างต้น
6. จะต้องให้การศึกษาอย่างเต็มที่แก่ราษฎร

[54] "การเปลี่ยนแปลงการปกครองประเทศสยาม," **นาวิกศาสตร์** 15:8 (สิงหาคม 2475) : 1754-1760.

ประกาศคณะราษฎรฉบับนี้ แม้หลวงประดิษฐ์มนูธรรม หัวหน้าคณะราษฎรสายพลเรือน ซึ่งกล่าวกันว่าเป็น "มันสมอง" ของคณะจะเป็นผู้ร่างคำประกาศ แต่ก็ดูเป็นการคาดเดาที่ไกลเกินไปหากกล่าวว่าสาระในคำประกาศคณะราษฎรเป็นเพียงความคิดเห็นของหลวงประดิษฐ์มนูธรรมแต่เพียงผู้เดียว โดยไม่ได้มีสมาชิกของคณะโดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มผู้นำของคณะราษฎรนั้นได้มีส่วนร่วมในเจตนารมณ์อันนี้ ดังที่ได้แสดงให้เห็นข้างต้นในช่วงการแสวงหาสมาชิกคณะราษฎรแล้วว่า ก่อนที่จะชักชวนบุคคลใดเป็นสมาชิกนั้นได้มีการเผยแพร่ปัญหาของบ้านเมืองและเจตนารมณ์ของคณะด้วย อย่างไรก็ตามก็ไม่อาจปฏิเสธได้ว่า นอกเหนือจากหลักการเรื่องระบอบรัฐธรรมนูญแล้ว หลัก 6 ประการของคณะราษฎรที่ว่าด้วย หลักเอกราช หลักความปลอดภัย หลักเศรษฐกิจ หลักสิทธิเสมอภาค หลักเสรีภาพและอิสรภาพ และหลักการศึกษานั้นเป็นความเห็นร่วม หากแต่ส่วนแผนการหรือโครงการที่คิดว่าจะดำเนินต่อไปหลังการเปลี่ยนระบอบการปกครองสำเร็จนั้น น่าจะเป็นเพียงเรื่องที่พูดคุยกันแต่ยังไม่เป็นที่ตกลงยอมรับถึงวิธีการอย่างแน่นอนลงไป

1.2 สาเหตุปัจจัยการปฏิวัติ

งานศึกษาเกี่ยวกับการปฏิวัติ พ.ศ. 2475 ได้อธิบายถึงสาเหตุปัจจัยของการปฏิวัติครั้งนี้ว่ามี 2 ประการด้วยกัน คือ สาเหตุทางอุดมการณ์ และปัจจัยทางเศรษฐกิจ ในการอธิบายสาเหตุทางอุดมการณ์นั้น งานศึกษาต่างยอมรับว่ามีรากฐานมาจากการปฏิรูปการปกครองของสยามให้มีความทันสมัยแบบตะวันตก[55] โดยเฉพาะอย่างยิ่งในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ดังนั้นสิ่งที่เติบโตควบคู่กับการปฏิรูปการปกครอง คือ จำนวนผู้ที่มีการศึกษาแบบใหม่ และสถาบันข้าราชการแบบตะวันตก ผลสะท้อนของการเปลี่ยนแปลงข้างต้น ได้ทำให้เกิดความคิดทางการเมืองใหม่ๆ เข้ามา ไม่ว่าจะเป็นรูปของความต้องการให้ประเทศมีรัฐธรรมนูญ มีรัฐสภา หรือแม้กระทั่งไปไกลถึงความคิดที่จะให้ประเทศปกครองแบบสาธารณรัฐ ทั้งนี้เป็นไปตามแบบอย่างของประเทศที่

---

[55] เช่นงานศึกษาของ Thawatt Mokarapong, op.cit. footnote 15. เกียรติชัย พงษ์พาณิชย์, **การปฏิวัติ 2475** (พระนคร : แพร่พิทยา, 2514) และรัชนี กัลยาคุณาวุฒิ, "ที่มาของรัฐสภาไทย," (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,2520) เป็นต้น.

"ศิวิไลซ์" แล้ว ดังในกรณีคำกราบบังคมทูลให้มีการปรับปรุงการปกครองโดยกลุ่มพระราชวงศ์และขุนนางเมื่อเดือนมกราคม พ.ศ. 2427 (ร.ศ. 103) และกรณีคณะกบฏ ร.ศ. 130 (พ.ศ. 2454)[56] อย่างไรก็ตาม โดยทั่วไปทั้ง 2 กรณีที่ไม่สำเร็จนี้ถูกอธิบายว่าเป็นเพียงพวก "ใจเร็วด่วนได้" และรับเอาแนวคิดทางตะวันตกมาโดยมิได้ไตร่ตรองว่าเหมาะสมกับประเทศเพียงไร ตรงกันข้ามกับ "ผู้นำทางการเมือง (ร. 5 และ ร. 6) ได้ทรงเลือกรับเอาสิ่งที่เป็นความรู้วิทยาการและเทคนิคแผนใหม่มาใช้กับเมืองไทย **การเลือกรับ**อิทธิพลของตะวันตก**นี้เป็นไปในทางปฏิบัตินิยม** คือรับเอาสิ่งที่สามารถแสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่าจะเป็นประโยชน์โดยตรงมากกว่าคตินิยมนามธรรมที่เป็นคุณค่าและยังไม่สามารถเห็นผลที่จะเกิดขึ้นได้ในระยะใกล้"[57] กระนั้นก็ตาม "จาก พ.ศ. 2427-2475 ก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครองเมื่อวันที่ 24 มิถุนายนนั้น ความคิดเห็นทางการเมืองที่มีความโน้มเอียงไปในทางวิจารณ์สมบูรณาญาสิทธิราชและเรียกร้องรัฐธรรมนูญ รัฐสภา มีอยู่ติดต่อกันไม่ขาดสายในขณะที่ผู้นำทางการเมืองปรับระบบอย่างเชื่องช้าและขาดตอนไม่ต่อเนื่องกัน"[58] ในที่สุดจึงเกิดการปฏิวัติ พ.ศ. 2475 อย่างไรก็ตามสาเหตุทางอุดมการณ์ของการปฏิวัติก็ถูกลดทอนให้เป็นเพียงผลของ "กลุ่มนักเรียนนอก" จำนวนน้อยที่รับเอาแนวความคิดและประสบการณ์ในโลกตะวันตกกลับสู่ประเทศ นอกจากนี้ยังเป็นมูลเหตุความไม่พอใจและขัดแย้งกันเป็นการส่วนตัวระหว่างกลุ่มผู้นำคณะราษฎรกับพระราชวงศ์[59] อันนำมาสู่การผลักดันให้เกิดการปฏิวัติ

สำหรับปัจจัยทางเศรษฐกิจ งานศึกษาต่างๆ ดูจะลงรอยกันว่า การเคลื่อนไหวของคณะราษฎรอยู่ในจังหวะที่ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชกำลังถูกรุกรานท้าทายด้วยวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจ และ

---

[56]แถมสุข นุ่มนนท์, **ยังเติร์กรุ่นแรก : กบฏ ร.ศ. 130** (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์เรืองศิลป์, 2522).

[57]ชัยอนันต์ สมุทวณิช, **การเมือง-การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองไทย พ.ศ. 2411-2475** (กรุงเทพฯ : สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2523), หน้า 163 เน้นในหนังสือ.

[58]เพิ่งอ้าง, หน้า 167.

[59]เกียรติชัย พงษ์พาณิชย์, อ้างแล้วเชิงอรรถที่ 55, หน้า 78-87, 92. วีณา มโนพิโมกษ์, "ความขัดแย้งภายในคณะราษฎร," (วิทยานิพนธ์ อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2519), หน้า 10-14.

ความล้มเหลวในนโยบายและมาตรการที่จะแก้ไขวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจนี้ของรัฐบาลสมบูรณาญาสิทธิราชก็ได้กลายเป็นปัจจัยเฉพาะหน้าหรือตัวเร่งให้เกิดการยึดอำนาจที่จริงแล้วปัญหาทางเศรษฐกิจได้ก่อตัวตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยเฉพาะปัญหาทางการคลังของประเทศ อันเป็นผลสืบเนื่องจากการใช้จ่ายฟุ่มเฟือยในรัชสมัยของพระองค์[60] และความล้มเหลวในการผลิตข้าวเมื่อปี พ.ศ. 2462 เนื่องจากฝนแล้งได้มีผลต่อสภาวะเศรษฐกิจของประเทศเป็นอย่างยิ่ง เพราะฐานะการคลังของประเทศต้องพึ่งพาอาศัยรายได้จากสินค้าเกษตรกรรม คือ ข้าวเป็นหลักเพียงอย่างเดียว ความล้มเหลวในการผลิตข้าวปีนี้ ทำให้ปีถัดมาประเทศต้องขาดดุลการค้าอย่างรุนแรงถึง 69.2 ล้านบาท ทั้งที่ก่อนหน้านี้การค้าของประเทศอยู่ในลักษณะเกินดุลเสมอมา[61] ผลโดยรวมก็คือ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2463 เป็นต้นมา งบประมาณรายรับรายจ่ายประจำปีของรัฐก็อยู่ในสภาวะขาดดุลมาตลอด ปลายปี พ.ศ. 2466 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ ได้ทรงยอมรับปัญหาการขาดแคลนเงินของรัฐบาล จึงทรงแต่งตั้งพระบรมวงศานุวงศ์ชั้นผู้ใหญ่ให้เป็นกรรมการองคมนตรีตรวจจัดงบประมาณรายรับรายจ่ายของรัฐบาล โดยพยายามดำเนินมาตรการที่จะตัดทอนรายจ่ายในด้านการบริหาร โดยเฉพาะฝ่ายพลเรือนอย่างเต็มที่ แต่พระองค์ก็ไม่ทรงคล้อยตามกรรมการองคมนตรีชุดนี้ที่เห็นว่าราชสำนักควรเปลี่ยนแปลงนโยบายการใช้จ่ายเงินหรือตัดรอนงบประมาณราชสำนักลงบ้าง

การเปลี่ยนรัชกาลเป็นรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวมีผลให้นโยบายเกี่ยวกับรายจ่ายในราชสำนักได้รับการเปลี่ยนแปลง ตลอดทั้งมาตรการต่างๆ ที่รัฐบาลนำมาใช้เป็นปัจจัยสำคัญช่วยให้คณะกรรมการองคมนตรีประสบความสำเร็จในการจัดดุลงบประมาณเป็นครั้งแรก พ.ศ.

---

[60] พรเพ็ญ ฮั่นตระกูล, "การใช้จ่ายเงินแผ่นดินในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2453-2468)," ใน ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และสมภพ มานะรังสรรค์ บรรณาธิการ, **ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทยจนถึง พ.ศ. 2484** (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2527), หน้า 484-489.

[61] จุรีรัตน์ เกียรตุมาพันธ์และเพื่อน, "วิกฤตการณ์ข้าวกับปัญหาเศรษฐกิจไทย," ใน ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และสมภพ มานะรังสรรค์, เพิ่งอ้าง, หน้า 544-548

2469[62] อย่างไรก็ตามแม้ปีนี้รัฐบาลจะประสบความสำเร็จในการดุลงบประมาณรายรับรายจ่าย แต่ปีเดียวกันนี้รัฐบาลก็ต้องได้รับผลกระทบกระเทือนจากความปั่นป่วนทางเศรษฐกิจจากภายนอก เมื่อภาวะเศรษฐกิจได้ตกต่ำทั่วโลก และรุนแรงยิ่งขึ้นในปี พ.ศ. 2472 อันทำให้ราคาสินค้าส่งออกของประเทศตกต่ำลงอย่างรวดเร็วตั้งแต่ปี พ.ศ. 2472 ทำให้รัฐบาลต้องมีงบประมาณขาดดุลเพิ่มสูงขึ้น มาตรการตัดทอนรายจ่าย ดุลข้าราชการออก การเพิ่มภาษีและชนิดของภาษี ซึ่งเป็นมาตรการที่เคยใช้แล้วและประสบความสำเร็จนี้ได้ถูกนำมาใช้อีก นอกจากนี้ในปี พ.ศ. 2473 ผลผลิตทางการเกษตรก็ไม่ได้ผลดี ดีบุกซึ่งเคยทำรายได้ให้ประเทศที่สำคัญอย่างหนึ่งก็ราคาตกลง มาตรการที่รัฐบาลนำมาใช้เพื่อแก้ปัญหาทางการคลังของรัฐบาล ไม่ว่าจะเป็นการตัดทอนยุบหน่วยงานราชการ การดุลข้าราชการออก การประกาศใช้พระราชบัญญัติภาษีเงินเดือน ยังผลให้เกิดปัญหาการว่างงานมากยิ่งขึ้น ผู้ที่ถูกดุลออกได้รับความเดือดร้อนและเป็นที่วิพากษ์วิจารณ์กันทั่วไปว่าการปลดข้าราชการนั้นไม่ได้ดำเนินไปอย่างยุติธรรม ผู้ที่ถูกปลดนั้นส่วนมากเป็นข้าราชการชั้นผู้น้อย ทั้งยังถูกกระทบกระเทือนด้วยภาษีเงินเดือนอีก นอกจากนี้ยังได้จัดเก็บภาษีโรงเรือนและที่ดิน และเพิ่มอัตราภาษีแสตมป์ ทำให้กลุ่มพ่อค้าได้รับความกระเทือนมากขึ้นในสภาวะที่การค้าขายซบเซา การผลิตข้าวที่ไม่ค่อยได้ผลอย่างเต็มที่ทำให้ชาวนาเป็นจำนวนมากฎีการ้องทุกข์ ร้องขอให้รัฐบาลลดหย่อนผ่อนผันภาษีอากรและหามาตราการช่วยเหลือชาวนา

ปี พ.ศ. 2474 นั้น ปัญหาด้านการคลังของรัฐบาลยังถูกซ้ำเติมด้วยปัญหาด้านการเงิน เมื่ออังกฤษประกาศออกจากมาตรฐานทองคำ การตัดสินใจของอังกฤษครั้งนี้มีผลกระทบต่อประเทศมาก เพราะเงินบาทผูกไว้กับเงินปอนด์สเตอร์ลิง แต่การที่รัฐบาลยังคงใช้นโยบายให้เงินบาทอยู่กับมาตรฐานทองคำต่อไปและไม่ปรับค่าของเงินบาท ผลก็คือทำให้การค้าตกต่ำ สินค้าโดยเฉพาะข้าวมีราคาสูงไม่สามารถจะแข่งขันในตลาดต่างประเทศได้ แต่ในที่สุดอีก 7 เดือนต่อมารัฐบาลก็ได้ตัดสินใจแก้ไขโดยการออกจากมาตรฐานทองคำ หันไปผูกเงินบาทไว้กับเงินปอนด์สเตอร์ลิงอีกครั้ง และประกาศให้ลดค่าเงินบาท โดยรวมแล้วเห็นได้ว่า ช่วงสมัยของภาวะเศรษฐกิจตกต่ำและความวุ่นวาย

---

[62]พรเพ็ญ ฮั่นตระกูล, อ้างแล้วเชิงอรรถที่ 60, หน้า 490-493.

ทางเศรษฐกิจ รัฐบาลเองก็ได้พยายามหาวิธีแก้ไขอย่างมิได้นิ่งนอนใจ ในสภาวะดังกล่าวนี้เป็นครั้งแรกที่ได้เกิดความขัดแย้งอย่างรุนแรงในแนวนโยบายการแก้ไขปัญหาในกลุ่มผู้นำของรัฐบาล จนกระทั่งได้มีการลาออกจากตำแหน่งของที่ปรึกษาชาวต่างประเทศและเสนาบดีกระทรวงการคลัง เมื่อเดือนมีนาคม พ.ศ. 2474 และเมษายน พ.ศ. 2475 ตามลำดับ แต่อีกด้านหนึ่งรัฐบาลก็ได้รับการวิพากษ์วิจารณ์ถึงความล้มเหลวและความไร้ประสิทธิภาพในการเผชิญหน้ากับวิกฤตการณ์เหล่านี้ และถูกมองว่ารัฐบาลมุ่งแต่รักษาผลประโยชน์ของคนชั้นสูงและคนรวย[63] ในที่สุด ความล้มเหลวและไร้ประสิทธิภาพของรัฐบาลระบอบเก่าก็ถูกอธิบายเป็นเหตุผลของการยึดอำนาจเพื่อเปลี่ยนระบอบการปกครองดังใน "ประกาศคณะราษฎร"

อย่างไรก็ตามหากเราถอยออกมามองภาพสาเหตุทางอุดมการณ์ และปัจจัยทางเศรษฐกิจของการปฏิวัติ พ.ศ. 2475 ในแง่มุมที่กว้างขึ้นก็จะพบว่า พลังที่ผลักดันการเคลื่อนไหวของคณะราษฎรคือพลังลัทธิชาตินิยม และลัทธิชาตินิยมนี้ก็เป็นอุดมการณ์ของ "คนชั้นกลาง" ของสยามโดยทั่วไป คนชั้นกลางของสยามเป็นชนชั้นที่เพิ่งเกิดใหม่อันเป็นผลมาจาก "การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ (ที่เป็นการผลิตทางการเกษตรเพื่อการส่งออก) การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองที่ทำให้มีการสถาปนาระบอบสมบูรณาญาสิทธิราช การปฏิรูปการปกครองแผ่นดินที่ครอบคลุมถึงการปรับระบบการคลัง การศึกษา การศาสนา ฯลฯ ....ชนชั้นนี้จะอยู่คาบเกี่ยวระหว่างกลางของเจ้า - ข้าราชการชั้นสูงกับราษฎร.... ที่ส่วนหนึ่งจะอยู่ในวงราชการและพลเรือนอันเป็นสถาบันข้าราชการใหม่....อีกส่วนหนึ่งที่อยู่นอกระบบราชการ อาจเป็นนักเขียนนักหนังสือพิมพ์ ตลอดจนนักธุรกิจและผู้ประกอบการค้า"[64] ลัทธิชาตินิยมมีรากฐานของความรู้สึกนึกคิดว่า "ตน" และประชาชนทั้งหมดเป็นเจ้าของประเทศร่วมกัน มี

---

[63]มยุรี นกยูงทอง, "ปัญหาเศรษฐกิจในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2468-2477)," ใน ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และสมภพ มานะรังสรรค์, อ้างแล้วเชิงอรรถที่ 60, หน้า 498-530.

[64]ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, **ประวัติการเมืองไทยยุคปัจจุบัน** (เอกสารโรเนียว) (คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2533), หน้า 48.

ส่วนได้เสียกับการบริหารของรัฐบาล "ประกาศคณะราษฎร" เมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 ได้บรรจุอุดมการณ์ชาตินิยมไว้อย่างตรงไปตรงมาว่า

> ราษฎรทั้งหลายพึงรู้เถิดว่า ประเทศเรานี้เป็นของราษฎรไม่ใช่ของกษัตริย์ตามที่เขาหลอกลวง บรรพบุรุษของราษฎรเป็นผู้ช่วยกันกู้ให้ประเทศมีอิสสรภาพพ้นมือจากข้าศึก พวกเจ้ามีแต่จะชุบมือเปิบและกวาดรวบรวมทรัพย์สมบัติเข้าไว้ตั้งหลายร้อยล้าน เงินเหล่านี้เอามาจากไหน? ก็เอามาจากราษฎร เพราะวิธีทำนาบนหลังคนนั่นเอง[65]

การเติบโตของลัทธิชาตินิยมและคนชั้นกลางซึ่งเป็นกลุ่มผู้นำใหม่ของสยามนำมาซึ่งการแสวงหาลัทธิการเมืองและอุดมการณ์แบบใหม่ที่จะเปลี่ยนระบอบการปกครองประเทศเพื่อความเจริญของบ้านเมืองโดยรวม การปกครองโดยพระมหากษัตริย์หรือคณะเจ้านายเพียงกลุ่มเดียวตามระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชไม่อาจตอบสนองความต้องการของคนชั้นกลางได้อีกต่อไป และการแสวงหาลัทธิการเมืองใหม่ในสยามนี้ได้พุ่งเป้าไปที่ลัทธิประชาธิปไตยและการปกครองแบบมีรัฐธรรมนูญมีรัฐสภาเป็นสำคัญ ซึ่งเป็นกระแสเดียวกันกับที่ลัทธินี้ได้เฟื่องฟูอย่างมากภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 ดังกล่าวไว้แล้วตั้งแต่ต้น บทความที่เขียนอย่างค่อนข้างยาวและเป็นกลางเรื่อง "รัฐสภาสยาม ปัญหาเรื่องการปกครองสอนให้พลเมืองคิดด้วยตนเอง" โดย "อสยาน" ตีพิมพ์ในหนังสือพิมพ์บางกอกการเมือง เมื่อ 24 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2469 ได้บรรยายว่า

> ถ้าเรานึกดูว่าประเทศสยามเป็นแผ่นดินเดียวเท่านั้นในโลกนี้ ซึ่งมีรัฐบาลอย่างชนิดของเรา (สมบูรณาญาสิทธิราช : ผู้อ้าง) เราจะแลเห็นว่าปัญหาเรื่องการปกครองสำหรับคนไทยสมัยนี้เปนปัญหาที่สำคัญเพียงไร ประเทศที่เปนเอกราชทุกประเทศ

---

[65] "ประกาศคณะราษฎร" อ้างใน "การเปลี่ยนแปลงการปกครองประเทศสยาม," **นาวิกศาสตร์** 15:8 (กันยายน 2475) : 1756.

> ตั้งแต่ขั้วโลกเหนือไปถึงขั้วโลกใต้ ตั้งแต่ทิศตะวันออกไปจดทิศตะวันตก ได้ออกกฎหมายให้ราษฎรเลือกตั้งผู้แทนเข้ามาในที่ประชุมเพื่อให้ทำการหรือร่วมมือทำการปกครองได้ ประเทศอังกฤษนับว่าได้มีการปกครองโดยรัฐสภามาตั้งแต่ครั้ง "แมกนาคาตา" ประเทศฝรั่งเศสตั้งแต่สมัยคราวกบฏใหม่ และประเทศสหปาลีรัฐอเมริการตั้งแต่เมื่อได้เริ่มเปนเอกราชขึ้นเปนต้นมา ต่อมาภายหลังประเทศอื่นๆ ก็ได้เดินแบบแผนตาม ในระหว่างยี่สิบปีก่อนมหาสงคราม (โลกครั้งที่ 1 : ผู้อ้าง) ประเทศญี่ปุ่น ประเทศรัสเซีย ประเทศจีน ประเทศเปอร์เซีย และเมื่อภายหลังมหาสงครามประเทศไอยคุปต์ก็ได้พากันตั้งรัฐสภาขึ้น ในจำพวกเมืองขึ้นของอังกฤษ แคนาดา ออสเตรเลีย นิวซีแลนด์ แอฟริกาใต้ ไอร์แลนด์ และแม้แต่อินเดีย พม่า และสหรัฐมลายู ก็ยังมีสภาผู้แทนของราษฎรบางชนิดสำหรับประชุมโต้เถียงกิจการของบ้านเมือง[66]

ไม่ใช่เรื่องง่ายที่จะประเมินค่าความรู้สึกที่ว่า ประเทศสยามเป็นประเทศเดียวของโลกที่ยังไม่มีรัฐสภา หรือยังเป็นประเทศเอกราชประเทศเดียวในโลกที่ยังปกครองโดยสมบูรณาญาสิทธิราช โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อเปรียบเทียบกับประเทศเพื่อนบ้านที่เป็นอาณานิคมรายล้อมสยาม แต่อย่างน้อยก็แสดงให้เห็นความรู้สึกขมขื่นของคนชั้นกลางต่อสถานภาพที่ยังเป็น "ประเทศเดียวในโลก" ในแบบต่างๆ

การเติบโตของลัทธิชาตินิยมและคนชั้นกลางของสยามที่นำมาสู่การแสวงหาลัทธิการปกครองใหม่ที่เข้มข้นมากยิ่งกว่าเดิมภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 นั้น ไม่ได้เป็นปรากฏการณ์ที่เป็นไปอย่างโดดเดี่ยว แต่เป็นปรากฏการณ์ร่วมที่เห็นได้ชัดเมื่อเปรียบเทียบกับประเทศเพื่อนบ้านที่เป็นอาณานิคมในภูมิภาคเอเซียตะวันออกเฉียงใต้ ที่ประเทศเหล่านี้ได้ "เริ่มมีการพัฒนาการเคลื่อนไหวทางการเมืองสมัยใหม่ ซึ่งมองพ้นไปจากเป้าหมายพื้นฐานของการได้เอกราชคืนจากชาวต่างชาติ

---

[66]อ้างใน อัจฉราพร กมุทพิสมัย, **ปัญหาภายในสังคมไทยก่อนการปฏิวัติ 2475 : ภาพสะท้อนจากงานเขียนทางหนังสือพิมพ์** (เอกสารวิจัยอันดับที่ 28 สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2532), หน้า 354.

สู่การสถาปนารัฐแห่งใหม่ซึ่งจะปกครองด้วยทฤษฎีทางการเมืองใหม่ๆ หรือแม้กระทั่งทฤษฎีปฏิวัติ"[67] ชาญวิทย์ เกษตรศิริ ได้อธิบายเปรียบเทียบการเติบโตของลัทธิชาตินิยมและคนชั้นกลางของสยามกับประเทศเพื่อนบ้านอาณานิคมนี้ว่า

> อาจจะกล่าวในมุมกว้างว่าในช่วงของคริสต์ศตวรรษที่ 19 หรือตรงกับสมัยรัชกาลที่ 4 และที่ 5 นั้น ปรากฏการณ์สำคัญอันหนึ่งก็คือ กำเนิดของลัทธิชาตินิยมที่มาพร้อมกับผู้นำใหม่ ปรากฏการณ์นี้จะเห็นได้ชัดในประเทศที่เป็นอาณานิคมของตะวันตกรอบเมืองไทย บรรดาผู้นำใหม่ที่เป็นนักชาตินิยมทั้งหลายเป็นผู้ที่มาจากชนชั้นกลาง (บางคนอาจมีเชื้อสายของชนชั้นสูงแต่เดิมติดมาบ้าง) และได้รับการศึกษาแบบตะวันตก ได้เข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของระบบราชการของรัฐบาลอาณานิคม
>
> ในบรรดาประเทศต่างๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จะเห็นได้ว่าปรากฏการณ์เหล่านี้มีทั่วไปในพม่า เวียดนาม อินโดนีเซีย ฯลฯ จะเห็นจุดกำเนิดของผู้นำที่เป็นนักชาตินิยม เช่น ดร. บามอ, อองซาน, ซูการ์โน, ฟานบอยเจา, โฮจิมินห์ ผู้นำใหม่เหล่านี้ไม่ว่าในที่สุดจะถูกประทับตราว่ามีความคิดทางการเมืองแบบใดก็ตาม (ตั้งแต่อนุรักษ์นิยม เสรีนิยม ไปจนกระทั่งถึงสังคมนิยม) จะมีลักษณะร่วมกันอย่างหนึ่งคือความเป็นนักชาตินิยม บุคคลเหล่านี้มีพื้นเพมาจากชนชั้นกลาง ได้เข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของระบบราชการอาณานิคมก็เพราะเจ้าอาณานิคมต้องสร้างคนรุ่นใหม่ขึ้นมาเพื่อใช้เป็นข้าราชการปฏิบัติงานให้ตน วิธีการสร้างก็โดยการให้การศึกษาระบบใหม่แบบตะวันตก ครั้นเมื่อบุคคลเหล่านี้ได้เข้าไปอยู่ในปริมลฑลของศูนย์กลางแห่งอำนาจก็เริ่มมองเห็นผลร้ายของลัทธิอาณานิคม เห็นปัญหาของประเทศชาติบ้านเมืองของตนที่ต้องตกเป็นเมืองขึ้น

---

[67] มิลตัน ออสบอร์น, **สังเขปประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้** แปลโดย ธนาลัย สุขพัฒน์ธี และคณะ (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์เคล็ดไทย, 2528), หน้า 176.

ดังนั้นความรักชาติ (ในความหมายสมัยใหม่ที่เป็นผลพวงอันไม่ตั้งใจที่มาจากการปรากฏตัวของลัทธิอาณานิคม) และความต้องการที่จะเปลี่ยนแปลงก็เกิดขึ้น เป้าของการโจมตีของผู้นำใหม่เหล่านี้จะเล็งไปที่ลัทธิอาณานิคมไม่ว่าจะเป็นอังกฤษ ฮอลันดา หรือฝรั่งเศส (ในขณะเดียวกันก็เริ่มมองญี่ปุ่นด้วยความสนใจ)

สำหรับเมืองไทย แม้จะมิได้ตกเป็นอาณานิคมโดยตรง แต่ก็ถูกคุกคามโดยลัทธิอาณานิคมและก็ตกอยู่ภายใต้อิทธิพลทางเศรษฐกิจของตะวันตก (นับตั้งแต่สนธิสัญญาบาวริง) การคุกคามทางการเมืองจากฝรั่งเศสและการครอบงำทางเศรษฐกิจของอังกฤษ ตลอดจนปัญหาทางวัฒนธรรมที่เกิดความรู้สึกในแง่ของการดูถูกเหยียดหยามในทำนองของ "ผิวขาว-ผิวเหลือง" มีส่วนกระตุ้นให้เกิดลัทธิชาตินิยมขึ้นในหมู่ผู้นำของไทย และจะมีชัดเจนยิ่งใน "ผู้นำใหม่" ความเป็น "รัฐชาติ" อันเป็นพื้นฐานรองรับความรู้สึกชาตินิยมได้เกิดขึ้นแล้วในสมัยรัชกาลที่ 5 ที่มาพร้อมๆ กับการสร้างระบอบสมบูรณาญาสิทธิราช และในสมัยรัชกาลที่ 6 ก็ได้เกิดหน่ออ่อนๆ ของลัทธิชาตินิยมไทยขึ้น....

ความรู้สึกชาตินิยมที่เกิดขึ้นในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราช ได้เป็นมรดกตกทอดไปสู่ "ผู้นำใหม่" และในกรณีของไทยนี้เป้าหมายของความไม่พอใจมีไปทั้งกับชาติตะวันตกและกับผู้ปกครองของตนเอง ผู้นำใหม่ที่เป็นชนชั้นกลางของไทยทั้งที่เป็นนักเรียนในและนักเรียนนอก ได้มองเห็นความเปลี่ยนแปลงของโลกและนำมาเปรียบเทียบกับความเปลี่ยนแปลงภายในประเทศของตน ไม่ต่างจากผู้นำใหม่ในประเทศที่เป็นอาณานิคมนัก ในเมื่อการปกครองและปัญหาเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นทั้งในสมัยรัชกาลที่ 6 และที่ 7 ไม่สามารถจะแก้ไขด้วยระบอบของสมบูรณาญาสิทธิราช ก็ยิ่งทำให้ผู้นำใหม่ขาดความเชื่อมั่นในระบอบเก่า และก็เกิดการเล็งเป้าไปยังระบอบสมบูรณาญาสิทธิราช....[68]

---

[68]ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, อ้างแล้วเชิงอรรถที่ 64, หน้า 49-51.

ระบอบการปกครองที่กลุ่มผู้นำใหม่ที่เป็นนักชาตินิยมมองเห็นว่าเป็นคำตอบของสังคมคือ ระบอบประชาธิปไตย ขณะเดียวกันก็มองเห็นว่าระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชเป็นเรื่องของความล้าหลังและถ่วงความเจริญของ "ชาติบ้านเมือง"

ในทางกลับกัน คงไม่มีใครอาจปฏิเสธได้ว่าพระมหากษัตริย์และคณะเจ้านาย ซึ่งเป็นกลุ่มผู้ปกครองสยามตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 เป็นต้นมา ก็ได้เรียนรู้และตระหนักดีถึงแนวความคิดลัทธิประชาธิปไตย รัฐธรรมนูญ และรัฐสภา มีตัวอย่างเป็นจำนวนมากมายที่แสดงให้เห็นถึงการตระหนักรู้ในเรื่องราวเหล่านี้[69] เช่น พระราชดำรัสตอบกลุ่มพระราชวงศ์และข้าราชการที่เสนอให้เปลี่ยนแปลงการปกครอง ร.ศ. 103 หรือ "พระบรมราชาธิบายว่าด้วยความสามัคคี" พ.ศ. 2446 ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว "จดหมายเหตุรายวัน" ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระราชนิพนธ์ของรัชกาลที่ 6 เรื่องต่างๆ เช่น บทความเรื่อง "เมืองไทยจงตื่นเถิด", "ยิวแห่งบูรพาทิศ" นิทานเรื่อง "รายงานการประชุมปาลิเมนต์สยาม" บทละครเรื่อง "ฉวยอำนาจ" หรือสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว[70] ที่ปรากฏแนวพระราชดำริทางการเมืองเรื่อง "Democracy in Siam" และ "Problems of Siam" ตลอดจนเค้าร่างรัฐธรรมนูญ และบันทึกความเห็นที่มีชื่อเสียงของฟรานซิส บี แซร์ ของเรย์มอนด์ บี สตีเวนส์ ของพระยาศรีวิสารวาจา และของสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ นอกจากนี้กลุ่มผู้ปกครองสยามยังรับรู้เป็นอย่างดีถึงกระแสที่ผันเปลี่ยนของลัทธิชาตินิยม ลัทธิคอมมิวนิสต์ ในกลุ่มคนที่ต่อสู้เพื่อเอกราชในประเทศอาณานิคมที่อยู่รายรอบสยาม และการไหลบ่าเข้าพักพึ่งพิงในดินแดนสยามทั้งคนและลัทธิ

---

[69]ดูเอกสารเหล่านี้ใน ชัยอนันต์ สมุทวณิช และ ขัตติยา กรรณสูต บรรณาธิการ, **เอกสารการเมือง-การปกครองไทย พ.ศ. 2417-2477** (กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพาณิช, 2518).

[70]ดูเอกสารเหล่านี้ใน Benjamin A. Batson (ed.), **Siam's Political Future : Documents from the Absolute Monarchy** (New York : Cornell University, Southeast Asia Program Data Paper No. 26, 1974).

กล่าวโดยสรุปแล้วเห็นได้ว่าทั้งกลุ่มผู้ปกครองและคนชั้นกลางของสยามต่างก็อยู่ภายใต้กระแสการรับรู้การตระหนักถึงลัทธิประชาธิปไตย รัฐธรรมนูญ และรัฐสภา หากต่างกันเพียงว่ากลุ่มผู้ปกครองนั้นเป็นฝ่ายที่ต้องปกป้องอำนาจและระบอบของตนเองไว้ให้ยาวนานอย่างมั่นคงที่สุด โดยมองเห็นว่าระบอบการปกครองที่ดำรงอยู่นี้เป็นสิ่งที่ดีที่สุดแล้ว ขณะที่คนชั้นกลางเป็นฝ่ายที่ต้องการเปลี่ยนแปลงและเห็นว่าระบอบเก่าเป็นสิ่งที่ล้มเหลวและล้าหลัง เราสามารถเห็นข้อโต้แย้งในเรื่องเหล่านี้ได้จากทั้ง 2 ฝ่ายทัศนะในหนังสือพิมพ์ซึ่งเป็นสื่อสาธารณะ[71] หนังสือพิมพ์ในสยามแม้จะมีข้อจำกัดอยู่บ้างในการวิพากษ์วิจารณ์เกี่ยวกับความคิดทางการปกครองโดยตรงของสยาม แต่ทางออกที่เราเห็นได้คือ การใช้ตัวอย่างประเทศต่างๆ ในโลกมาเป็นตัวอธิบายแทนที่จะกล่าวถึงสยามโดยตรง จีน ญี่ปุ่น เตอรกี (ตุรกี) โปรตุเกส เป็นตัวแบบของทัศนะฝ่ายผู้ปกครอง (และปรากฏในกลุ่มหนังสือพิมพ์ที่ได้รับเงินช่วยเหลือจากฝ่ายรัฐบาลเช่น กรุงเทพเดลิเมล์ และพิมพ์ไทย) ที่ต้องการเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นแบบสาธารณรัฐ ต้องการมีรัฐธรรมนูญ มีรัฐสภา ที่เร่งร้อนและไม่ไตร่ตรองให้รอบคอบ ก็นำมาซึ่งความวุ่นวายและพินาศย่อยยับของบ้านเมือง แต่สำหรับสยามแม้จะปกครองโดยบุคคลเพียงคนเดียว แต่พระมหากษัตริย์ก็ทรงไว้ซึ่งทศพิศราชธรรม ฝ่ายสนับสนุนการเปลี่ยนแปลงก็มีตัวอย่างของประเทศต่างๆ ที่แสดงให้เห็นถึงการปกครองแบบประชาธิปไตยนำมาซึ่งความเจริญก้าวหน้าของประเทศชาติหรือตัวอย่างประเทศที่ตกเป็นอาณานิคม เช่น พม่า สิงคโปร์ อินเดียนั้นก็ยังมีสภาราษฎร ข้อถกเถียงเหล่านี้แม้ว่าต่างฝ่ายต่างจะมีเหตุผลคำอธิบายมาสนับสนุน แต่อย่างน้อยก็แสดงให้เห็นว่า "เกมประชาธิปไตย" เป็นเกมที่ผู้ปกครองต้องเล่นไม่ว่าจะเห็นด้วยหรือไม่ก็ตาม

สภาพการณ์ของเกมประชาธิปไตยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ นั้นแตกต่างออกไปจากสองรัชสมัยก่อนหน้าพระองค์ นั่นคือ การเติบโตของพลังที่ท้าทายระบอบเก่าของคนชั้นกลางที่แปรเป็นเสียงเรียกร้องให้มีการปฏิรูปและหรือเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองของประเทศ พระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ที่ต้องการให้พระราชโอรสหรือเจ้านายทรงเรียน

---

[71] ดู อัจฉราพร กมุทพิสมัย, อ้างแล้วเชิงอรรถที่ 66, บทที่ว่าด้วย "ปัญหาวิกฤติความชอบธรรมของระบบการปกครอง," หน้า 320-413.

การทหารนั้นด้วย "เพราะเหตุว่าที่จะประมาทว่าเมืองไทยในภายหน้าจะไม่มีเวลาเป็นคอนสติตูชแนลไม่ได้ ถ้าหากว่าจะเลิกเจ้านายรับราชการในน่าที่พลเรือนเมื่อใด เจ้าฟ้าแลจะหลุดไปก่อนไม่มีอะไรทำ"[72] แม้พระองค์ทรงคาดว่าในอนาคต สยามอาจจะต้องมีการปกครองแบบรัฐธรรมนูญ แต่สำหรับการปกครองในรัชสมัยของพระองค์แล้ว "ถ้าจะจัดตั้งปาลิเมนต์ หรือให้เกิดโปลิติกัลปาตีขึ้น ในเวลาที่บ้านเมืองยังไม่ต้องการดังนี้ ก็จะมีแต่ข้อทุ่มเถียงกันจนการอันใดไม่สำเร็จไปได้เป็นเครื่องถ่วงให้บ้านเมืองมีความเจริญช้านั้นอย่างเดียว...."[73]

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ทรงเป็นพระมหากษัตริย์พระองค์แรกของสยามที่ทรงชาญฉลาดและไตร่ตรองอย่างรอบคอบในการรับรูปแบบสภาซึ่งเป็น "ของนอก" เข้ามารวมไว้ในระบอบการปกครองของพระองค์ นั่นคือการที่ทรงสถาปนา "เคาน์ซิล ออฟ สเตต คือที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน" และ "ปรีวี เคาน์ซิล คือ ที่ปรึกษาส่วนพระองค์" เมื่อ พ.ศ. 2417 ชาญชัย รัตนวิบูลย์ ซึ่งศึกษาเกี่ยวกับเรื่องนี้โดยตรงได้ให้คำอธิบายถึงปัจจัยสำคัญที่เป็นมูลเหตุในการจัดตั้งสภาการแผ่นดินทั้ง 2 นี้ว่า มีอยู่ 4 ปัจจัยด้วยกัน คือ 1) ปัจจัยทางด้านความต้องการที่จะลดอำนาจของขุนนางชั้นสูง 2) ปัจจัยทางด้านความต้องการที่ปรึกษา 3) ปัจจัยทางด้านการคุกคามของจักรวรรดินิยมตะวันตก และ 4) ปัจจัยทางด้านประสบการณ์จากต่างประเทศ อย่างไรก็ตาม ชาญชัย รัตนวิบูลย์ ก็กล่าววิเคราะห์ไว้ตอนท้ายว่า ปัจจัย "ที่นับว่ามีอิทธิพลมากที่สุด คือความต้องการที่จะลดอำนาจของขุนนางชั้นสูง โดยเฉพาะอย่างยิ่งสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ ซึ่งความต้องการในข้อนี้มีลักษณะที่แฝงอยู่กับพระราชประสงค์ที่แท้จริงในการตั้งสภาการแผ่นดินดังกล่าว โดยจะเห็นได้ว่า

---

[72]ณัฐวุฒิ สุทธิสงคราม, **พระเกียรติประวัติของจอมพลเรือ จอมพลสมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์วรพินิต** (พระนคร : โรงพิมพ์กรมแผนที่ทหาร, 2507), หน้า 156.

[73]ชัยอนันต์ สมุทวณิช และ ขัตติยา กรรณสูต บรรณาธิการ, อ้างแล้วเชิงอรรถที่ 69, หน้า 166.

เมื่อพระองค์ทรงได้พระราชอำนาจคืนแล้ว บทบาทของสภาการแผ่นดินปี พ.ศ. 2417 ก็ลดน้อยลงและในที่สุดก็ไม่มีบทบาทอะไร"[74]

ครั้นถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ แม้ว่าปีแรกของการขึ้นครองราชสมบัติพระองค์จะได้ถูกท้าทายด้วยคณะกบฏ ร.ศ. 130 หากทว่าผลของการท้าทายไม่ได้ทำให้พระองค์ทรงระแวงขุนนางและข้าราชการว่าจะไม่จงรักภักดีต่อพระองค์มากเท่ากับความระแวงต่อพระเจ้าน้องยาเธอว่าอาจคิดชิงราชสมบัติและบัลลังก์กษัตริย์ไปจากพระองค์[75] ด้วยเหตุนี้รัชสมัยของพระองค์จึงเป็นรัชสมัยที่อำนาจในการบริหารงานปกครองหลุดออกจากพระหัตถ์ของคณะเจ้านาย และพระองค์หันมาเน้นสร้างความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ในหมู่ขุนนาง-ข้าราชการ และราษฎรของพระองค์ ต้นปี พ.ศ. 2460 สมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ ซึ่งเป็นพระเจ้าน้องยาเธอและเป็นรัชทายาทแห่งราชบัลลังก์ ได้ทำหนังสือกราบบังคมทูลเสนอแนะให้รัชกาลที่ 6 ทรงนำ "รัฐมนตรีสภา" (Legislative Council) ที่พระราชบิดาของพระองค์ทรงตั้งไว้เมื่อปลายปี พ.ศ. 2437 (รัฐมนตรีสภาที่ทรงตั้งครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ให้เป็นสภาพิจารณาพระราชกำหนดกฎหมายโดยเฉพาะ แต่สภานี้ก็มีอันต้องเลิกล้มไปโดยปริยาย เมื่อรัชกาลที่ 5 โปรดเกล้าฯ ให้โอนงานเกี่ยวกับการพิจารณาพระราชกำหนดกฎหมายต่างๆ ไปเป็นหน้าที่ของเสนาบดีสภาในปี พ.ศ. 2443) กลับมาใช้อีกครั้ง สาระสำคัญที่สมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถทรงเสนอ คือ ให้บทบาทแก่รัฐมนตรีสภาที่พระเจ้าอยู่หัวทรงแต่งตั้งมีสิทธิได้ตรวจร่างพระราชบัญญัติทุกๆ ฉบับก่อนที่จะทรงประกาศใช้เป็นกฎหมาย และรัฐมนตรีสภามีสิทธิถามเสนาบดีได้ในเรื่องต่างๆ เป้าหมายที่พระองค์ทรงชี้แจงอย่างตรงไปตรงมาในคำกราบบังคมทูลเสนอตั้งรัฐมนตรีสภานี้ก็เพื่อที่จะ "ลดความเหิมในอำนาจของตนจนไม่เกรงกลัวผู้ใด"

---

[74]ชาญชัย รัตนวิบูลย์, "บทบาทของอภิรัฐมนตรีสภาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว," (วิทยานิพนธ์ การศึกษามหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2519), หน้า 11-29 โดยเฉพาะอย่างยิ่งหน้า 28-29 และดูหน้า 29-69.

[75]ศิรินันท์ บุญศิริ, "บทบาททางการทหารและการเมืองของสมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ," (วิทยานิพนธ์ อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2523), หน้า 146-149.

ของเหล่าเสนาบดีซึ่งส่วนใหญ่เป็นพวกขุนนาง อย่างไรก็ตาม พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ ทรงปฏิเสธความมุ่งหวังของพระราชวงศ์ด้วยตรรกที่ทรงเชื่อมั่นว่า "ถ้าเมืองไทยยังไม่พร้อมที่จะมีรัฐสภาซึ่งประชาชนเลือกตั้งสมาชิกทุกๆ คน โดยเสรีภาพอย่างจริงๆ แล้ว ไม่มีรัฐสภาปลอมจะดีกว่า"[76] แต่ในปีถัดมาพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ทรงแสดงถึงแนวพระราชดำริที่โน้มเอียงไปในทางประชาธิปไตยมากขึ้น โดยทรงสร้าง "ดุสิตธานี" ให้เป็นเมืองจำลอง หรือ "เมืองตุ๊กตา" ใช้เนื้อที่ประมาณ 2 ไร่ครึ่ง โดยให้ "ทวยนาคร" เข้ามาสร้างบ้านเรือนตามแผนผัง ซึ่งบ้านแต่ละหลังมีขนาดโตกว่าศาลพระภูมิ พระราชประสงค์ในการสร้างดุสิตธานีนี้ก็เพื่อเป็นการฝึกหัดให้ข้าราชการได้คุ้นเคยกับการปกครองตามระบอบประชาธิปไตย[77] พร้อมๆ กันนั้น พระองค์ก็ทรงพระราชนิพนธ์บทความบทละครจำนวนมาก ที่แสดงให้เห็นถึงความล้มเหลวความวุ่นวายในประเทศต่างๆ ที่ใจเร็วอยากได้ประชาธิปไตย

การขึ้นครองราชย์ของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทำให้คณะเจ้านายยึดกุมอำนาจของประเทศไว้ในอุ้งพระหัตถ์ได้อีกครั้ง ขุนนางที่เป็นเสนาบดีและใกล้ชิดเบื้องพระยุคลบาทในรัชสมัยก่อนต่างต้องกราบถวายบังคมลาออกด้วยโรค "เจ็บป่วยเนืองๆ" และ "รับราชการมานาน" ดังนั้นตำแหน่งเหล่านี้จึงได้รับการสวมแทนโดยพระบรมวงศานุวงศ์และขุนนางผู้ใกล้ชิดกลุ่มใหม่ ความสำเร็จสูงสุดของคณะเจ้านาย คือ การที่รัชกาลที่ 7 ทรงมี "พระราชดำรัส" จัดตั้งอภิรัฐมนตรีสภาเพียง 2 วันหลังการเสด็จขึ้นครองราชย์ อภิรัฐมนตรีสภาประกอบด้วยพระบรมวงศานุวงศ์ชั้นผู้ใหญ่ 5 พระองค์เพื่อทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษาของพระมหากษัตริย์ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ทรงยอมรับว่า[78] การจัดตั้งอภิรัฐมนตรีสภา ด้านหนึ่งนั้นเป็นการฟื้นฟูสถานะพระราชวงศ์ที่ต้องเสื่อม

---

[76]พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์, **เจ้าชีวิต** (พระนคร : คลังวิทยา, 2505), หน้า 628-630.

[77]สุวดี เจริญพงศ์, "ปฏิกิริยาของรัฐบาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวต่อการเคลื่อนไหวตามแนวความคิดประชาธิปไตยและสังคมนิยมก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475," (วิทยานิพนธ์ อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2519), หน้า 50-56.

[78]ดู พระราชบันทึก "Problems of Siam" ใน Benjamin A. Batson, op.cit. footnote 70., p.17.

พระยศและหมดบทบาทไปในรัชกาลก่อนให้กลับมามีความสมานฉันท์และมีพระภาระในกิจการบ้านเมืองร่วมกัน อีกด้านหนึ่งนั้นพระองค์ทรงเป็น "ม้ามืด" ในการได้เป็นพระมหากษัตริย์ ดังนั้นแม้จะทรงขาดประสบการณ์ในการบริหารประเทศแต่พระองค์ก็จะได้รับการปรึกษาช่วยเหลือค้ำจุนจากสภาแห่งนี้ ซึ่งประกอบไปด้วยพระบรมวงศานุวงศ์ชั้นผู้ใหญ่ที่ต่างก็ทรงเคยมีบทบาททางด้านบริหารงานแผ่นดินมาแล้ว และต่างทรงเป็นผู้ที่มีความสามารถและเป็นที่เคารพยกย่อง สำหรับเป้าหมายท้ายสุดนั้น อภิรัฐมนตรีสภาแห่งนี้จะช่วยเรียกร้องความเชื่อถือจากประชาชนต่อระบอบการปกครองโดยพระมหากษัตริย์ที่สั่นคลอนในรัชกาลก่อนกลับคืนมา ซึ่งเป้าหมายนี้ก็ประสบผลสำเร็จอย่างรวดเร็ว อย่างไรก็ตาม ตลอดรัชสมัยของพระองค์ที่เป็นรัฐบาลพระมหากษัตริย์เหนือกฎหมาย อภิรัฐมนตรีสภาไม่ได้ทำหน้าที่เป็นเพียงสภาที่ปรึกษา หากแต่มีบทบาทหน้าที่เป็นกลุ่มคณะเจ้านายตัดสินใจในนโยบายและควบคุมการดำเนินงานของรัฐบาล[79]

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าการบริหารงานแผ่นดินจะได้ดำเนินไปอย่างราบรื่นภายใต้การควบคุมดูแลของอภิรัฐมนตรี พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ก็ต้องทรงขบคิดปัญหา 2 ประการด้วยกันในฐานะที่พระองค์ทรงเป็น "เจ้าเหนือหัว" ของพระราชวงศ์หรือของราชบัลลังก์พระมหากษัตริย์ และของประเทศ

ประการแรก ปัญหาราชบัลลังก์ของพระมหากษัตริย์ พระองค์ต้องทรงขบคิดว่าเจ้านายพระองค์ใดจะเป็นผู้สืบราชบัลลังค์ของพระองค์ และจะทำอย่างไรที่จะมีวิธีการควบคุมพฤติกรรมที่ไม่ดีหรือไม่พึงปรารถนาของพระมหากษัตริย์ที่อาจมีขึ้นได้ ซึ่งผลสุดท้ายเราสามารถเห็นตัวอย่างได้ทั่วไปจากประเทศที่เคยปกครองโดยพระมหากษัตริย์ที่ถูกราษฎรของตนเองโค่นล้มพระราชวงศ์และสถาบันพระมหากษัตริย์ ในส่วนของปัญหาผู้สืบราชบัลลังก์ แม้ว่าพระราชบิดาของพระองค์จะได้ทรงวางแนวทางสืบราชสมบัติว่าให้ตกแก่พระราชโอรสเป็นลำดับไป และได้รับการตอกย้ำเป็นบทกฎหมายในปลายรัชกาล

---

[79]ชาญชัย รัตนวิบูลย์, อ้างแล้วเชิงอรรถที่ 74, หน้า 282-293 และสุวดี เจริญพงศ์, อ้างแล้วเชิงอรรถที่ 77, หน้า 80-90.

พระเชษฐาธิราชโดยประกาศเป็นกฎมณเฑียรบาลว่าด้วยการสืบทอดสันตติวงศ์ พ.ศ. 2467 แต่กระนั้นปัญหาที่เกิดขึ้นคือ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ยังไม่ทรงมีพระราชโอรสสักพระองค์ที่จะมาช่วยคลี่คลายปัญหานี้ได้ แม้ว่าพระองค์ได้ทรงอภิเษกสมรสกับหม่อมเจ้าหญิงรำไพพรรณี มาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2461 ก็ตาม อย่างไรก็ดี แม้ว่าตลอดรัชสมัยรัฐบาลพระมหากษัตริย์เหนือกฎหมายของพระองค์จะไม่ทรงมีประกาศแต่งตั้งรัชทายาทบัลลังก์พระมหากษัตริย์อย่างเป็นทางการ แต่โดยทางพฤตินัยหรือในทางพระราชจารีตประเพณีของการปกครองระบอบนี้ ก็ทำให้เป็นที่เข้าใจกันโดยทั่วไปว่า การสืบราชสมบัติแห่งจักรีวงศ์นี้น่าจะตกอยู่แก่สมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต และสายราชสกุล "บริพัตร"[80] ขณะเดียวกัน พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ก็ดูจะทรงวุ่นวายพระทัยในจารีตทางการเมืองของระบอบนี้เช่นที่พระเชษฐาธิราชของพระองค์ทรงหวาดระแวงมาตลอดรัชสมัยนั่นคือ การแย่งชิงราชสมบัติในหมู่คณะเจ้านายด้วยกันเอง ตัวอย่างนี้เห็นได้ชัดจากพระราชหัตถเลขาที่ทรงมีไปถึงพระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์ พระราชโอรสของสมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถซึ่งทิวงคตไปแล้ว โดยทรงห้ามปรามมิให้คิด "ทำการบ้าอะไรที่จะให้เกิดการวิวาทขึ้นในประเทศและภายในราชวงศ์...."[81] อย่างไรก็ตาม พระองค์ในฐานะพระมหากษัตริย์ก็เป็นผู้ทรงไว้ซึ่งพระบรมเดชานุภาพ และสิทธิในการที่จะทรงแต่งตั้งให้เจ้านายเชื้อพระบรมวงศานุวงศ์พระองค์ใดพระองค์หนึ่งเป็นรัชทายาทได้ตามแต่จะทรงเห็นสมควร

ประการที่สองในฐานะเป็นเจ้าเหนือหัวของประเทศ พระองค์ต้องทรงเป็นผู้มองการณ์ไกลสำหรับความเปลี่ยนแปลงที่อาจมีขึ้นในประเทศเพื่อรักษาสถาบันพระมหากษัตรย์ให้คงอยู่ มิให้เกิดการล้มครืนของสถาบันเหมือนเช่นตัวอย่างในต่างประเทศ การล้มลงของสถาบันพระมหากษัตริย์ของพระเจ้าอัลฟองโซและเปลี่ยนระบอบการปกครองประเทศเป็นสาธารณรัฐของสเปนเมื่อกลางเดือนเมษายน พ.ศ. 2474 เป็นตัวอย่างอันดีที่แสดงให้เห็นถึงวิจารณญาณที่ทรงมองการณ์ไกลว่าจะเกิด

---

[80] ดู บทวิเคราะห์นี้ใน ชาญชัย รัตนวิบูลย์, อ้างแล้วเชิงอรรถที่ 74, หน้า 95-100.

[81] ดู พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์, **เกิดวังปารุสก์** เล่ม 2 (พระนคร : คลังวิทยา, 2514), หน้า 37-38.

วิฤตการณ์อย่างรุนแรงในสเปนก่อนหน้านี้แล้ว 2 ปี[82] และสำหรับสยามพระองค์ก็ทรงไม่อาจหลีกเลี่ยงที่จะคาดคิดว่า "อาจจะมีเวลาหนึ่งซึ่งคนไทยจะโห่ร้องต้อนรับรัฐสภาด้วยความยินดี (แต่ในขณะนี้ยังไม่มีสัญญาณของเหตุการณ์เช่นนี้ในกรุงเทพหรือ?)" แม้พระองค์ทรงคิดว่า "คนส่วนใหญ่ไม่ได้คิดอย่างมีเหตุผล แต่คิดโดยใช้อารมณ์"[83] ก็ตาม สัญญาณเตือนที่ทำให้พระองค์ต้องระลึกถึงการปรับปรุงระบอบการปกครองบางอย่างได้มาพร้อมๆ กับการขึ้นครองราชย์ของพระองค์ นั่นคือเสียงเรียกร้องให้ประเทศมีรัฐธรรมนูญ มีรัฐสภาเพื่อให้ราษฎรได้มีส่วนร่วมในชีวิตของประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่ปรากฏอยู่ในหน้าหนังสือพิมพ์ที่มีจำนวนเพิ่มมากขึ้นอย่างเห็นได้ชัด[84] สำหรับประเด็นที่จะให้ราษฎรเข้ามามีส่วนรวมทางการเมืองในรูปแบบรัฐสภานั้น สำหรับพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ พระองค์ก็ทรงเชื่อไม่แตกต่างไปจากพระราชบิดาและพระเชษฐาธิราชของพระองค์ว่า ประชาธิปไตยและรัฐสภาไม่เหมาะสมกับสังคมไทย เพียงแต่ว่าสถานการณ์ในรัชสมัยของพระองค์และโลกทัศน์ของพระองค์อาจทำให้สยามต้อง "ถูกบังคับ" ให้เล่น "เกมประชาธิปไตย" ในแบบใดแบบหนึ่งในอนาคต ความหมายของการ "ถูกบังคับ" ในสายตาผู้ปกครอง เราสามารถตีความได้ว่า ย่อมหมายถึงว่ามีแรงกดดันทางการเมืองจากผู้ใต้ปกครองอย่างรุนแรงเกี่ยวกับประเด็นนี้ พระราชบันทึกเรื่อง "Democracy in Siam" พระองค์ทรงแสดงไว้ว่า

> บางทีประเทศบางประเทศได้นำประชาธิปไตยมาใช้ด้วยความจำเป็นเท่านั้นเอง โดยที่รู้อยู่เต็มอกว่า มันไม่เหมาะกับลักษณะนิสัยของประชาชน นั่นคือคำอธิบายว่าเหตุใดจึงมีหลายประเทศที่เล่นกับการมีรัฐสภา ข้าพเจ้ารู้สึกว่าไพ่นี้เราจะต้องเล่นเกมแบบนี้ในสยามในเวลาใดเวลาหนึ่ง....

---

[82]กจช., ร.7 ต.6.8/11, เรื่องทูตและกงสุลสยามกรุงมะดริด (เสปญ).

[83]"Democracy in Siam" ใน Benjamin A. Batson, op.cit. Footnote 70, p. 48.

[84]ดูใน อัจฉราพร กมุทพิสมัย, อ้างแล้วเชิงอรรถที่ 66, บทที่ 4 และพรภิรมณ์ เอี่ยมธรรม, **บทบาททางการเมืองของหนังสือพิมพ์ไทย ตั้งแต่การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ถึงสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ 2** (กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพาณิช, 2520), หน้า 23-36.

> ถ้ามีการยอมรับกันว่า วันใดวันหนึ่งเราอาจจะต้องถูกบังคับให้มีประชาธิปไตยแบบใดแบบหนึ่งในสยาม สิ่งนี้ก็ทำให้ข้าพเจ้ารู้สึกว่า เราจะต้องเตรียมการอย่างค่อยเป็นค่อยไป เราจะต้องเรียนรู้และเราจะต้องให้การศึกษาแก่ตัวเราเอง เราต้องเรียนรู้และทดลองเพื่อที่จะมีความคิดว่าระบอบการปกครองแบบรัฐสภาจะเป็นไปได้อย่างไรในสยาม เราต้องพยายามให้การศึกษาแก่ประชาชนที่จะมีความสำนึกทางการเมือง ที่จะตระหนักถึงผลประโยชน์ที่แท้จริง (ของพวกเขา?) เพื่อพวกเขาจะได้ไม่ถูกชักนำไปโดยพวกนักปลุกระดมหรือพวกที่ฝันหวานถึงพระศรีอาริย์ ถ้าเราจำต้องมีรัฐสภา เราต้องสอนประชาชนว่าจะออกเสียงอย่างไร และจะเลือกผู้แทนอย่างไรที่จะมีจิตใจฝักใฝ่กับผลประโยชน์ของพวกเขาอย่างแท้จริง[85]

สภาวการณ์การปกครองสยามที่อาจ "ถูกบังคับ" ให้ "เล่นเกมประชาธิปไตย" ทำให้พระองค์ทรงตระหนักดีว่าจะต้องเตรียมการอะไรบางอย่างที่ได้เรียกขานกันภายหลังว่าแผนพัฒนาการทางการเมืองจากเบื้องบนสู่เบื้องล่าง และจากเบื้องล่างสู่เบื้องบน[86] แต่สิ่งหนึ่งที่ดูจะแอบแฝงเป็นความหวังไว้ว่าในการจัดเตรียมการทดลองการปกครองแบบเทศบาล (municipality) เพื่อให้การศึกษาแก่ประชาชนก่อนที่จะก้าวไปสู่การเป็นประชาธิปไตยและมีรัฐสภาของพระองค์ก็คือ "ถ้าการทดลองนี้ล้มเหลวในทุกขั้นตอน เมื่อนั้นจึงจะเป็นไปได้ที่จะชักจูงให้ประชาชนเชื่อว่า ประชาธิปไตยเป็นไปไม่ได้สำหรับสยาม"[87] ซึ่งนี้หมายความว่า พระองค์ทรงตระหนักดีว่า การที่จะโต้แย้งด้วยภาษาเหตุผลคำอธิบายการอ้างอิงตัวอย่างต่างๆ เช่นในวิธีการของพระเชษฐาธิราชย่อมไม่อาจชักจูงให้

---

[85] อ้างใน Benjamin A. Batson, op.cit., p. 49. เทียบคำแปลกับ ชัยอนันต์ สมุทวณิช, **การเมือง-การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองไทย พ.ศ. 2411-2475**, อ้างแล้ว, หน้า 118.

[86] สนธิ เตชานันท์ ผู้รวบรวม, **แผนพัฒนาการเมืองไปสู่การปกครองระบอบประชาธิปไตย ตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว**, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไทยเขษม, 2519), หน้าคำนำ

[87] พระราชบันทึก "Democracy in Siam" อ้างใน Benjamin A. Batson, op.cit., p. 49.

ประชาชนเชื่อตามได้ว่าประชาธิปไตยและรัฐสภาไม่เหมาะสมกับคนไทยเท่ากับที่ให้เห็นโดยผ่านประสบการณ์

จากปัญหาใหญ่ 2 ประการในฐานะ "เจ้าอยู่หัว" ของราชบัลลังก์พระมหากษัตริย์และของประเทศ ทำให้พระองค์มีพระราชบันทึกที่เต็มไปด้วยคำถามมากมายเป็นครั้งแรกใน "Problems of Siam" เมื่อปลายเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2469 **พระยากัลยาณไมตรี หรือฟรานซิส บี แซร์** (Francis B Sayre) อดีตที่ปรึกษาการต่างประเทศสยามก็ได้ถวายตอบข้อถามของพระองค์ พร้อมกับถวาย "เค้าโครงเบื้องต้น" (Outline of Preliminary Draft) ในแบบที่อาจเรียกได้ว่าเป็น "ธรรมนูญการปกครองแผ่นดิน" หรือ "รัฐธรรมนูญ" คงไม่มีใครอาจปฏิเสธได้ว่า "เค้าโครงเบื้องต้น" ที่ร่างถวายโดยฟรานซิส บี แซร์ นี้เป็นไปตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ สิ่งที่บรรจุไว้ในเค้าโครงเบื้องต้นเป็นสิ่งที่เคยมีอยู่แล้วแต่เดิมในประเพณีการปกครองระบอบนี้ กล่าวคือ ยืนยันถึงพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ให้ปรากฏอยู่เป็นลายลักษณ์อักษร คือ "อำนาจสูงสุดตลอดทั่วพระราชอาณาจักรเป็นของพระมหากษัตริย์" ตลอดทั้งทรงไว้ซึ่งอำนาจสูงสุดทางด้านการศาล การตราพระราชบัญญัติตัวบทกฎหมาย และอำนาจทางด้านการบริหาร เค้าโครงฯ นี้ได้บรรจุอภิรัฐมนตรีสภา (The Supreme Council) และองคมนตรีสภา (The Privy Council) ไว้ด้วย สิ่งแปลกใหม่สุดในเค้าโครงฯ นี้คือ ตำแหน่ง "อัครมหาเสนาบดี" (Premier) ซึ่งเป็นหัวหน้าฝ่ายบริหาร แต่เป็นตำแหน่งที่แต่งตั้งโดยพระมหากษัตริย์ (มาตรา 2, 3) และอัครมหาเสนาบดีเป็นผู้แต่งตั้งคณะเสนาบดีที่รับผิดชอบต่อตนอีกทอดหนึ่ง (มาตรา 4, 5) **สิ่งที่ไม่ปรากฏในเค้าโครงเบื้องต้นนี้เลย** คือ ไม่มีองค์กรใดที่จะมีความหมายถึง "รัฐสภา" หรือ "สภาราษฎร" (Parliament) ที่มีตัวแทนที่มาจากการเลือกตั้งของราษฎรเข้ามามีส่วนร่วมทางการเมืองแต่อย่างใด

ไม่เป็นที่น่าประหลาดใจแต่อย่างใดที่ "เค้าโครงเบื้องต้น" นี้จะได้รับการต่อต้าน และได้รับการปฏิเสธจากเหล่าอภิรัฐมนตรี บันทึกความเห็นของสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ซึ่งเป็น

1 ใน 5 พระองค์อภิรัฐมนตรี ย่อมเป็นภาพสะท้อนทัศนะโดยรวมของคณะอภิรัฐมนตรีได้เป็นอย่างดี[88] ไม่ว่าข้อคัดค้านจะบรรจุไว้ด้วยหลักการคำอธิบายอย่างไร แต่สิ่งสำคัญสุดคือ "เค้าโครงเบื้องต้น" ได้บรรจุไว้ซึ่งการลดทอนพระอำนาจของคณะอภิรัฐมนตรีที่โดยพฤตินัยเป็นคณะเจ้านายผู้ทำการตัดสินใจในนโยบายและการบริหารงานแผ่นดินมาตั้งแต่ต้นรัชสมัยนี้ ดังปรากฏในมาตรา 7 ของเค้าโครงฯ ว่า "พระมหากษัตริย์ทรงแต่งตั้งอภิรัฐมนตรีสภาจำนวนทั้งสิ้น 5 นาย อัครมหาเสนาบดีเป็นสมาชิกโดยตำแหน่ง แต่เสนาบดีเป็นสมาชิกสภานี้มิได้ อภิรัฐมนตรีสภาไม่มีอำนาจทางการบริหาร มีหน้าที่เพียงประการเดียวคือให้คำปรึกษาแก่พระมหากษัตริย์เมื่อพระองค์ทรงขอคำปรึกษาในปัญหานโยบายทั่วไปหรือในปัญหาอื่นๆ ที่นอกเหนือจากงานการบริหารของรัฐบาล ทั้งไม่มีอำนาจที่จะถวายคำปรึกษาในเรื่องการแต่งตั้งข้าราชการและหน้าที่เกี่ยวกับงานราชการ แต่มีอำนาจที่จะตั้งกระทู้ถามต่ออัครมหาเสนาบดีหรือเสนาบดีคนอื่นๆ" องค์กรที่จะเข้ามามีบทบาทตามเค้าโครงฯ นี้เพิ่มมากขึ้นคือองคมนตรีสภาที่พระมหากษัตริย์ทรงตั้ง (มาตรา 8, และไม่ได้ระบุจำนวน) มีบทบาทในการให้คำแนะนำและยินยอมร่วมกับพระมหากษัตริย์ที่จะแต่งตั้งและถอดถอน "รัชทายาท" และเมื่อพระมหากษัตริย์ทรงสวรรคตโดยยังไม่ได้ทรงเลือกรัชทายาท องคมนตรีสภาจะเป็นผู้เลือกพระมหากษัตริย์พระองค์ใหม่ด้วยคะแนน 3 ใน 4 แห่งสมาชิกทั้งหมด (มาตรา 9) และการเปลี่ยนแปลงกฎหมายของประเทศจะทำได้เพียงวิธีเดียวคือโดยพระมหากษัตริย์ด้วยคำแนะนำและยินยอมขององคมนตรีสภาด้วยคะแนน 3 ใน 4 แห่งสมาชิกทั้งหมด (ตามมาตรา 12)

---

[88]"บันทึกความเห็นของ สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ," อ้างใน Benjamin A Batson, op.cit footnote 70, pp. 37-41 โดยเฉพาะความเห็นข้อที่ 10, หน้า 40-41.

อภิรัฐมนตรีขณะนั้นประกอบด้วย

1. สมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช (พ.ศ. 2402-2471)
2. สมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระนริศรานุวัดติวงศ์ (พ.ศ. 2506-2490)
3. สมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ (พ.ศ. 2417-2474)
4. สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ (พ.ศ. 2405-2486)
5. สมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต (พ.ศ. 2424-2487).

ในประเด็นเกี่ยวกับอภิรัฐมนตรีสภา เราไม่อาจละเลยที่จะตีความปัญหานี้ได้ว่า ประเด็นนี้เป็นการต่อสู้ทางอำนาจในหมู่คณะเจ้านาย หรือถ้าจะกล่าวให้เฉพาะเจาะจงลงไปก็คือ เป็นการต่อสู้เพื่อพระราชอำนาจระหว่างพระมหากษัตริย์กับพระบรมวงศานุวงศ์ชั้นผู้ใหญ่ที่ทรงเป็นอภิรัฐมนตรี หากเราย้อนไปดูการแต่งตั้งอภิรัฐมนตรีสภาด้วย "พระราชดำรัส" ท่ามกลางที่ประชุมองคมนตรีในวันที่สองของการเสด็จขึ้นครองราชย์ของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น เห็นได้ว่าเป็นการสถาปนาอภิรัฐมนตรีสภาท่ามกลางวิกฤตการณ์สืบราชสมบัติที่มี "ข่าวลืออะไรร้ายๆ ต่างๆ อยู่เรื่อยพากันกลัวว่าจะไม่มีอะไรแน่นอนเรียบร้อยได้"[89] พร้อมกันนั้นคุณลักษณะส่วนพระองค์ที่ทรงเป็น "ม้ามืด" ในตำแหน่งพระมหากษัตริย์ และเป็น "ผู้เยาว์ที่สุด" ในหมู่พระบรมวงศานุวงศ์โดยทั่วไป เหตุนี้พระองค์จึงต้องยิ่งทรงมีพระราชอัธยาศัย "อ่อนน้อมถ่อมพระองค์ และเคารพนับถือพระบรมวงศานุวงศ์ชั้นผู้ใหญ่"[90] และแสวงหาการสนับสนุนจากพระบรมวงศานุวงศ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากสมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต เพื่อให้การเสด็จขึ้นครองราชย์เป็นไปอย่างเรียบร้อย

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ทรงพยายามเป็นครั้งแรกที่จะเปลี่ยนสภาพการแต่งตั้งอภิรัฐมนตรีสภาด้วย "พระราชดำรัส" ให้เป็นตัวบทกฎหมายด้วย "พระราชบัญญัติ" ความหมายสำคัญของพระราชบัญญัติคือ การบรรจุไว้ด้วยเจตจำนงตลอดจนรายละเอียดในการกำหนดบทบาทหน้าที่ขอบเขตและวิธีการ สยามได้รับเอาประเพณีการปกครองที่ตราเป็นพระราชบัญญัติตัวบทกฎหมายจากอารยธรรมของโลกตะวันตกอย่างเห็นได้ชัดตั้งแต่ต้นรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อรัชกาลที่ 5 ทรงตั้ง "เคาน์ซิล ออฟ สเตต คือ ที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน", "ปรีวี เคาน์ซิล คือ ที่ปรึกษาส่วนพระองค์" เมื่อ พ.ศ. 2417 ทรงตั้ง "องคมนตรีสภา" (Privy Council) พ.ศ. 2435 และ "รัฐมนตรีสภา" (Legislative Council) พ.ศ. 2437 ทั้งหมดนี้พระองค์ทรงตั้งโดยออกพระราชบัญญัติ ดังนั้น การที่รัชกาลที่ 7 จะทรงตราพระราชบัญญัติอภิรัฐมนตรีสภาซึ่งก็คือรูปแบบที่สืบเนื่องของเคาน์ซิล ออฟ สเตต และรัฐมนตรีสภา ให้เป็นไปตามประเพณี

---

[89]พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์, **เจ้าชีวิต**, อ้างแล้วเชิงอรรถที่ 76, หน้า 661.

[90]สุวดี เจริญพงศ์, อ้างแล้วเชิงอรรถที่ 77, หน้า 79.

การปกครองของระบอบนี้จึงไม่ใช่เรื่องที่แปลก แต่ร่างพระราชบัญญัติฉบับนี้ได้รับการคัดค้านอย่างยิ่งจากสมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต หนึ่งในอภิรัฐมนตรีสภา ข้อคัดค้านมีตั้งแต่การปฏิเสธที่จะให้มีการถวายสัตย์ปฏิญาณตนของอภิรัฐมนตรีก่อนที่จะเข้าดำรงตำแหน่ง เรื่องการพ้นตำแหน่งของอภิรัฐมนตรี และเรื่องสิทธิของอภิรัฐมนตรีในการที่จะซักถามเจ้ากระทรวงต่างๆ ถึงราชการของกระทรวงนั้นๆ[91] ร่างพระราชบัญญัติฉบับนี้มุ่งหวังที่จะประกาศใช้เดือนเมษายน พ.ศ. 2469 แต่ก็ไม่ได้ประกาศเลยจนกระทั่งถึงวันถูกยึดอำนาจเพื่อเปลี่ยนระบอบการปกครอง

หากจะพิจารณาว่าอะไรคือข้อสำคัญที่สุดในร่างพระราชบัญญัติฉบับนี้ กล่าวได้ว่าคือ อำนาจทั้งหมดอยู่ที่พระมหากษัตริย์ตามมาตรา 3 ที่ว่า "การประชุมอภิรัฐมนตรีสภานั้น สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินต้องเสด็จประทับเป็นประธาน มิฉะนั้นไม่นับว่าเป็นประชุมอภิรัฐมนตรีสภา" ดูอย่างเผินๆ แล้วเหมือนไม่ใช่สาระสำคัญ แต่หากพิจารณาให้ลึกลงไปแล้วมาตรานี้สำคัญอย่างมาก เพราะย่อมเท่ากับว่าอภิรัฐมนตรีสภาแม้จะมีตัวตนอยู่ แต่บทบาทของอภิรัฐมนตรีสภาก็อาจจะถูกล้มเลิกไปโดยปริยายถ้าพระมหากษัตริย์ไม่ทรงสนับสนุน สิ่งนี้เราสามารถเทียบเคียงกับสภาการแผ่นดินต่างๆ ได้ทั้งหมดที่ล้มเลิกโดยปริยาย ไม่ว่าจะเป็น "เคาน์ซิล ออฟ สเตด" ตั้ง พ.ศ. 2417 ล้มเลิกโดยปริยาย พ.ศ. 2541 "ปรีวี เคาน์ซิล" ตั้ง พ.ศ. 2417 ล้มเลิกโดยปริยาย พ.ศ. 2418 "องคมนตรีสภา" ตั้ง พ.ศ. 2435 แม้ว่าจะมีการตั้งสมาชิกเพิ่มตลอดเวลา แต่ก็ไม่มีบทบาทอะไร "รัฐมนตรีสภา" ตั้ง พ.ศ. 2437 ล้มเลิกโดยปริยาย พ.ศ. 2443[92] ด้วยเหตุนี้การคงอยู่และมีบทบาทที่เข้มแข็งของอภิรัฐมนตรีสภาตลอดสมัยรัชกาลที่ 7 จึงไม่แปลกใจว่าเหตุใดทัศนะของคนร่วมสมัยจึงพิจารณาพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ว่าทรงอ่อนแอและทรงไร้พระราชอำนาจ แม้พระองค์จะทรงเป็น "ผู้มองการณ์ไกล" ก็ตาม เพราะ "ที่ว่าเป็นสมบูรณาญาสิทธิราชนั้น ที่จริงก็เป็นแต่การหลอกกัน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบัน (รัชกาลที่ 7 : ผู้อ้าง) ไม่เคยทรงมีอำนาจเด็ดขาดหรือแรงทำอะไรได้ตามพระทัยของพระองค์ การปกครองบ้านเมืองทั้งในสมัยก่อนและสมัยนี้ (หลัง 24 มิถุนายน พ.ศ.

---

[91]ชาญชัย รัตนวิบูลย์, อ้างแล้วเชิงอรรถที่ 74, หน้า 49-50, 117-119.

[92]เพิ่งอ้าง, หน้า 55-56, 61-62, 71-72, 84-85.

2475 : ผู้อ้าง) ก็ตกอยู่ในอำนาจของสภา ต่างกันว่าสภาสมัยก่อนเป็นสภาของเจ้า"[93] หรืออภิรัฐมนตรีสภานั่นเอง และถ้าหากเน้นที่ตัวบุคคลลงไปก็ดูจะยอมรับกันว่า "อำนาจในการปกครองบ้านเมืองตกอยู่ในพระหัตถ์ของสมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงนครสวรรค์วรพินิต"[94]

ความพยายามที่ไม่ประสบผลสำเร็จใน "เค้าโครงเบื้องต้น" ตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ เมื่อปี พ.ศ. 2469 ในปีถัดมาเอกสารเรื่อง "ประชาธิปไตยในสยาม" (Democracy in Siam) ตอนราวกลางเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2470[95] ก็แสดงให้เห็นความพยายามผลักดันทางการเมืองของพระองค์อีกครั้งหนึ่ง แต่พระราชปรารถนาทางการเมืองที่ปรากฏใน "เค้าโครงเบื้องต้น" ได้ถูกตัดทอนออกไปคือเรื่อง อัครมหาเสนาบดี และอภิรัฐมนตรีสภา องค์กรที่ยังคงกล่าวถึง คือองคมนตรีสภา และที่ใหม่คือ การนำเสนอเรื่องรูปการปกครองแบบเทศบาล (municipality) ทั้งสองสิ่งที่พระองค์ทรงกล่าวถึงยังคงวางรากฐานบนปัญหาใหญ่ 2 ประการที่ต้องขบคิด คือ ทั้งในฐานะ "เจ้าเหนือหัว" ของราชบัลลังก์พระมหากษัตริย์ และของประเทศ โดยทรงหวังว่าการปรับปรุงองคมนตรีสภาจะสนองตอบวัตถุประสงค์ที่เป็นประโยชน์ 2 ประการ คือ เป็นวิธีการทดลองและเรียนรู้วิธีการประชุมปรึกษาของสภา (ซึ่ง "จะเหมือนของอังกฤษแต่เพียงในนาม ไม่มีความประสงค์อันใดที่จะเลียนแบบสภาองคมนตรีของอังกฤษ") และเป็นพลังที่จะเหนี่ยวรั้งต้านทานการใช้อำนาจที่ผิดของพระมหากษัตริย์ ส่วนการปกครองแบบเทศบาล ก็เป็นส่วนของการทดลองเรียนรู้และสอนประชาชนว่าประชาธิปไตยนั้นจะเป็นไปได้หรือไม่ในสยาม อย่างไรก็ตามก็ดูจะไม่มีประโยชน์มากนักที่จะกล่าวถึงสิ่งทั้งสองนี้อย่างละเอียดในที่นี้ นอกจากจะกล่าวไว้เพียงกว้างๆ เท่านั้นว่า "สภากรรมการองคมนตรี" ซึ่งเป็นรูปแบบที่ได้รับการปรับปรุงตามพระราชบัญญัติองคมนตรี ที่ประกาศใช้เมื่อวันที่ 2 กันยายน

---

[93]หลวงวิจิตรวาทการ, **การเมืองการปกครองของกรุงสยาม** (พระนคร : โรงพิมพ์ไทยใหม่, 2475), หน้า 91-92.

[94]ปรีดา วัชรางกูร, **พระปกเกล้ากับระบอบประชาธิปไตย** (กรุงเทพฯ : หจก.การพิมพ์พระนคร, 2520), หน้า 14.

[95]เป็นการวิเคราะห์ของ Benjamin A. Batson, op.cit., footnote 70., p. 47.

พ.ศ. 2470 มีทิศทางของพฤติกรรมทางการเมืองขององค์กรในแบบ "ล้มเลิกโดยปริยาย" เหมือนเช่นตัวอย่างอื่นๆ คือ ปี พ.ศ. 2470 มีการประชุม 10 ครั้ง, พ.ศ. 2471 มี 5 ครั้ง, พ.ศ. 2472 มี 4 ครั้ง, พ.ศ. 2473 มี 4 ครั้ง, พ.ศ. 2474 มี 3 ครั้ง, พ.ศ. 2475 ยังไม่ปรากฏว่ามีการประชุม[96] สำหรับการคิดที่จะจัดรูปการปกครองแบบเทศบาล ก็เป็นสิ่งที่ไม่ได้เกิดขึ้นจริงเลยตลอดรัชสมัยของพระองค์ (ก่อน 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475) และแม้พระองค์จะทรงแสดงเจตจำนงว่า "ข้าพเจ้าอยากเห็นกรุงเทพมี municipality และเลี้ยงตัวเองได้ก่อนข้าพเจ้าสิ้นชีวิต"[97] ก็ตาม

อีกเกือบ 5 ปีถัดมานับจากพระราชดำริเรื่อง "ประชาธิปไตยในสยาม" จึงได้ปรากฏการเคลื่อนไหวทางการเมืองตามแนวพระราชดำริอีกครั้ง แต่ครั้งนี้เกิดขึ้นในท่ามกลางแรงกดดันจากปัญหาเศรษฐกิจตกต่ำ และสภาวะวิกฤตทางเศรษฐกิจอันรุนแรงครั้งนี้น่าจะเป็นที่เข้าใจได้ว่าทำให้พระองค์ทรงสำเหนียกถึงความไม่พอใจของข้าราชการและราษฎรต่อมาตรการและการบริหารของรัฐบาลของพระมหากษัตริย์ ตลอดจนเสียงร้องที่ต้องการให้มีการปฏิรูประบอบทางการเมือง โดยเฉพาะอย่างยิ่งให้มีรัฐธรรมนูญและสภาผู้แทนราษฎร สภาพการณ์ดังกล่าวจึงทำให้พระองค์ทรงสั่งให้นายเรย์มอนด์ บี สตีเวนส์ (Raymond B. Stevens) ที่ปรึกษากระทรวงการต่างประเทศ และพระยาศรีวิสารวาจา ปลัดทูลฉลองกระทรวงการต่างประเทศ ร่วมกันจัดทำ "เค้าโครงการเปลี่ยนรูปแบบรัฐบาล" (An Outline of Changes in the Form of Government)[98] ตามแนวพระราชดำริดังปรากฏในบันทึกความเห็นของพระยาศรีวิสารวาจา ลงวันที่ 9 มีนาคม พ.ศ. 2474 ว่า พระองค์ทรงต้องการให้มี "อัครมหาเสนาบดี" (Prime Minister) และ "สภานิติบัญญัติ" (Legislative Council) บรรจุไว้ในแผนเค้าโครงนี้ด้วย (ดูบันทึกความเห็นข้อที่ 1) บันทึกความเห็นทั้งของพระยาศรีสารวาจาและของนายเรย์มอนด์ บี. สตีเวนส์ (ลงวันที่ 9 มีนาคม พ.ศ. 2474) ต่างดูจะยอมรับว่า

---

[96]ชาญชัย รัตนวิบูลย์, อ้างแล้วเชิงอรรถที่ 74, หน้า 253-254, 259-262.

[97]สนธิ เตชานันท์, อ้างแล้วเชิงอรรถที่ 86, หน้า 57.

[98]ดูใน Benjamin A. Batson, op.cit. footnote 70, pp. 86-89 และบันทึกความเห็นของนายเรย์มอนด์ บี สตีเวนส์ และพระยาศรีวิสารวาจา หน้า 90-93.

ปัญหาเศรษฐกิจตกต่ำส่งผลให้พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ทรงต้องการ "เค้าโครงการเปลี่ยนรูปแบบรัฐบาล" ตลอดจนการมี "ข่าวลือ" ถึงเรื่องที่จะมีผู้พยายามโค่นล้มรัฐบาลพระมหากษัตริย์ อย่างไรก็ตามทั้งสองก็มีความเห็นร่วมกันว่า ปัญหาเศรษฐกิจตกต่ำไม่ควรจะแก้ไขด้วยการจัดโครงสร้างทางการเมืองใหม่ แต่ควรหาวิธีแก้ไขด้านเศรษฐกิจโดยตรง และถ้ายอมให้มีการจัดโครงสร้างทางการเมืองใหม่ในช่วงเวลานี้ ก็จะนำมาสู่ความอ่อนแอทางอำนาจของรัฐบาลพระมหากษัตริย์ ตลอดจนยังเชื่อว่า ราษฎรยังจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ของตนอย่างเต็มเปี่ยม เราไม่อาจพบเอกสารว่ามีพระราชหัตถเลขาบันทึกแนวพระราชดำริทางการเมืองและปัญหาต่างๆ ของประเทศ เช่นเดียวกันกับที่ปรากฏในเรื่อง "ปัญหาของสยาม" (Problems of Siam) พ.ศ. 2469 และ "ประชาธิปไตยในสยาม" (Democracy in Siam) พ.ศ. 2470 ก็ตาม แต่ในช่วงครึ่งปีสุดท้ายของรัฐบาลพระมหากษัตริย์เหนือกฎหมาย ก็ปรากฏเอกสารอื่นๆ ที่ได้แสดงถึง "ความในใจ" ของพระองค์ที่ทรงตระหนักถึงปัญหาเศรษฐกิจตกต่ำและ "ข่าวลือ" เรื่องร้ายๆ ที่มากพอจะทำให้พระองค์ทรงหยิบยกพระราชดำริการปฏิรูปทางการเมืองขึ้นมาอีกครั้งหลังจากที่ผ่านพ้นมาแล้วเกือบ 5 ปีเต็ม

โดยทั่วไปแล้วเห็นได้ชัดว่า ในช่วงเศรษฐกิจตกต่ำอย่างรุนแรงในช่วงปี พ.ศ. 2474 จนทำให้รัฐบาลต้องใช้มาตรการ ตัด-ลด-ยุบ-ดุล หน่วยงานราชการและข้าราชการ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ทรงให้ความสำคัญแก่ทหารและกองทัพเป็นสำคัญที่จะทรงเสด็จไปชี้แจงและขอร้องให้ทหารและกองทัพสนับสนุนรัฐบาลต่อไป ในคราวประชุมใหญ่กระทรวงกลาโหม (ซึ่งเป็นการรวมกระทรวงทหารเรือ และกระทรวงกลาโหม (ทหารบก) เข้าด้วยกันเมื่อวันที่ 8 พฤศจิกายน พ.ศ. 2474 และปฏิเสธไม่ได้ว่าการรวมกระทรวงทั้ง 2 นี้เข้าด้วยกันมีสาเหตุสำคัญมาจากปัญหาเรื่องการขาดแคลนเงินอย่างรุนแรงของรัฐบาล) พระองค์ทรงเสด็จไปเปิดการประชุมเมื่อวันที่ 19 พฤศจิกายน พ.ศ. 2474 โดยมีกระแสพระราชดำรัสชี้แจงว่า การรวมกระทรวงทั้ง 2 ครั้งนี้นั้นก็เพื่อประสิทธิภาพของกองทัพสยาม ไม่ใช่เรื่องการประหยัดเงินเพียงอย่างเดียว ในตอนท้ายของกระแสพระราชดำรัสพระองค์ทรงหวังว่า

ในเวลาสงครามนั้น, ถ้าทหารขวัญเสียแล้ว บ้านเมืองก็ล่ม, ในเวลาสงครามเศรษฐกิจก็เหมือนกัน เราขวัญเสียไม่ได้, ถ้าเราขวัญเสียแล้วก็ล่มเช่นเดียวกัน ในเร็วๆ นี้ ได้เห็นหนังสือพิมพ์ลงข่าวอะไรต่างๆ นานา ข้าพเจ้าอยากจะหาว่าลงเป็นเชิงยุแหย่ให้ทหารขวัญเสียในเวลาที่เศรษฐภัยมาถึง, หวังใจว่าทหารจะไม่เชื่อคำยุแยงเหล่านั้น .... เพราะฉะนั้น, ขอวิงวอนให้ผู้ใหญ่สังเกตเรื่องนี้ แล้วก็ปลุกใจแก่ผู้ใต้บังคับบัญชาอย่าให้ขวัญเสีย .... สำหรับเราเองนั้นก็มั่นใจและไว้วางใจอยู่ว่าทหารจะไม่เชื่อคำยุแหย่เหล่านั้น[99]

อีกเกือบ 3 เดือนถัดมา พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ก็ทรงแสดงความตั้งพระทัยโดยพระองค์เองที่จะเสด็จไปแสดงพระบรมราโชวาทพระราชทานในที่ประชุมนายทหารที่กระทรวงกลาโหมเมื่อวันที่ 5 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2474 เพื่อชี้แจงเรื่องการเงินฝืดเคืองอันมีผลต่อการ ตัด-ลด-ยุบ-ดุล หน่วยงานและข้าราชการกระทรวงกลาโหม พระองค์ทรงพยายามให้นายทหารเข้าใจในเหตุผลการใช้มาตรการนี้ของรัฐบาลและของพระองค์ที่ "ข้าพเจ้ามีความเสียใจมากไม่รู้ว่าจะทำอย่างไร ตัวข้าพเจ้าเองก็รู้สึกเหมือนว่าเกิดมาสำหรับตัดรอน ตั้งแต่ต้นก็ตัดมาแล้ว คราวนี้ก็ต้องตัดอีกจนไม่ทราบว่าจะเป็นอย่างไรต่อไป...." พระองค์ยอมรับว่าได้เกิดความผิดพลาดในเรื่องทางการเงินในปัญหาการเลิกใช้มาตราทองคำ และการขายเงิน "ที่ใครๆ ว่าโง่ที่สุดนั้น ...เราไม่ใช่เทวดาหรือหมอดู การที่จะรบกับการเงินนั้นย่อมมืดแปดด้าน แม้แต่ผู้เป็นเอกซ์เปอตก็เถียงกันคอแตกมีความเห็นกันต่างๆ นานา ข้าพเจ้าเองก็ไม่รู้เรื่องการเงินเลยก็ได้แต่ฟังความเห็นของเขาไป เห็นอย่างไหนดีก็ตัดสินเอาอย่างนั้น...." ในท้ายสุดพระองค์ทรงกล่าวว่า

เพราะฉะนั้นถึงแม้จะพลาดพลั้งไปบ้างก็หวังว่าจะได้รับอภัยจากข้าราชการและประชาชนชาวสยาม จึงขอให้เห็นใจกันบ้าง และให้ช่วยกันทำใจป้ำไปจนกว่าเราจะรอดพ้นจากอันตรายและอุปสรรคอันนี้ไปได้ ข้าพเจ้ายังหวังใจอยู่ว่า

---

[99]กจช., ร.7 ก.1/37 (ปึก 2), "กระแสพระราชดำรัสในการประชุมใหญ่ฯ"

> นายทหาร โดยฉเพาะคงจะเห็นใจและรู้สึกมีน้ำใจดีต่อข้าพเจ้ามากกว่าคนอื่น ถ้าจะลือก็ขอให้นายทหารช่วยลือในทางที่มีประโยชน์ดีๆ หน่อย... เพราะฉะนั้น ขอให้นายทหารช่วนสักทีเถิด ในเรื่องนี้ขอให้ทำน้ำใจให้ดีและช่วยหนุนขวัญของคนไทยทั้งหมด ให้ต่อสู้กับอันตรายของเราเวลานี้[100]

อย่างไรก็ตาม "พระบรมราโชวาท" ข้างต้นหาได้มีผลต่อการหยุดยั้งการ "ลือ" ในทางร้ายๆ ในวงกองทัพได้ กระทั่งในงานพระราชทานกระบี่แก่นักเรียนนายร้อยทหารบก เมื่อวันที่ 24 มีนาคม พ.ศ. 2474 พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ต้องทรงเรียกร้องให้นายทหารและกองทัพสำนึกในภาระหน้าที่ของตนเอง "คือให้ความปลอดภัยแก่ประเทศและประชาชน" โดย "**ทหารต้องไม่เกี่ยวกับการเมือง**"[101] ปรากฏการณ์ทั้งหมดในช่วงปีสุดท้ายของระบอบเก่าที่เป็นไปอย่างรวดเร็วและรุนแรง แม้แต่กระแสพระราชดำรัสและพระบรมราโชวาทของพระองค์ก็ดูจะไม่มีผลต่อการเชื่อฟังอย่างสมบูรณ์ ปรากฏการณ์นี้ทำให้พระองค์ต้องทรงหันกลับมาทบทวนฐานะของพระมหากษัตริย์และระบอบการปกครองของประเทศว่า

> ความนิยมและนับถือในพระองค์สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินอย่างที่เคยเปนมาแต่ก่อนฉันเห็นว่าจะกลับให้ฟื้นขึ้นอย่างแต่ก่อนไม่ได้อีกแล้ว เพราะคนที่เปนบิดาของเด็กๆ ที่กำลังเรียนอยู่เดี๋ยวนี้เคยชินและชอบการนินทาพระเจ้าแผ่นดินเสียจนติดตัวแล้ว เมืองเราใช้วิธีการปกครองอย่างเผด็จการ (dictator) แต่ไม่ใช้วิธีการอื่นๆ ของ (เผด็จการ) dictator *กลับใช้ลักษณะของประชาธิปไตย* (democracy) หลายอย่าง จึงเป็นการครึ่งๆ กลางๆ และยังไม่ตกลงใจกันจริงๆ ว่าจะเอา

---

[100]กจช., สบ.2. 47/233, "พระบรมราโชวาทพระราชทานในที่ประชุมนายทหาร เมื่อวันที่ 5 กุมภาพันธ์ พุทธศักราช 2474 เรื่อง การเงินฝืดเคือง" เน้นโดยผู้เขียน.

[101]"พระบรมราโชวาทในการพระราชทานกระบี่แก่นักเรียนนายร้อย วันที่ 24 มีนาคม พ.ศ.2474," **ราชกิจจานุเบกษา** เล่ม 49 (10 เมษายน 2475) : 123.

อย่างไรด้วย ถ้าจะไม่ใช้แบบประชาธิปไตย (democracy) เราก็กลัวฝรั่งจะติเตียนว่าไม่เจริญ (uncivilized) อิตาลี (Italy) เขาไม่ต้องกลัว ใครจะด่าก็ช่าง เมืองเราจะต้องตกอยู่ระหว่างกลาง (between two stools) เพราะลังเลใจ ที่จริงถ้าเอาแบบฟาสซิสต์ (Fascist) ทีเดียว และมีคณะฟาสซิสต์ (Fascist Party) ขึ้นบางทีจะดีและจะเป็นทางออก (way out) ที่ดีที่สุด แต่จะได้หรือ? ถ้าทำไม่ได้ก็ควรเตรียมการที่จะเปลี่ยนเป็นราชาธิปไตยตามธรรมนูญการปกครอง (Constitutional Monachy) โดยเร็วที่สุดเท่าที่จะทำได้ และต้องให้การศึกษาไปในทางนั้นแล้วกระมั้ง?[102]

การพิจารณาว่า ระบอบการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชได้รับแรงกดดันทางการเมืองและแรงกดดันจากปัญหาเศรษฐกิจตกต่ำอย่างรุนแรงจากคนเบื้องล่าง โดยเฉพาะจากคนชั้นกลาง ประเด็นนี้เราสามารถดูได้จากการปรากฏขององค์กร "สภานิติบัญญัติ" ซึ่งเป็นองค์กรใหม่ใน "เค้าโครงการเปลี่ยนรูปแบบรัฐบาล" ตามแนวพระราชดำริ ประการแรก เมื่อเราพิจารณาพระราชดำริทางการเมืองของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ตามลำดับเวลา พ.ศ. 2469 และ 2470 พบว่า แม้พระองค์เคยทรงพยายามผลักดันรูปแบบฝ่ายบริหารที่มี "อัครมหาเสนาบดีและคณะเสนาบดี" รับผิดชอบงานบริหารรัฐบาลต่อพระองค์ แต่ก็ยังไม่เคยปรากฏถึงความพยายามผลักดันรูปแบบ "สภานิติบัญญัติ" หรือรัฐสภาที่มีตัวแทนจากการเลือกตั้งของราษฎรเข้ามาร่วมด้วยแต่อย่างใด จริงอยู่พระองค์ทรงเป็นผู้มองการณ์ไกลผสมผสานกับการต่อต้านคัดค้านการเปลี่ยนรูปรัฐบาลจากพระบรมวงศานุวงศ์ชั้นผู้ใหญ่ ทำให้พระองค์ทรงยอมรับและระลึกว่า "ประชาธิปไตย" ของสยามอาจเป็นไปได้ในอนาคต แต่ก็ขึ้นอยู่กับการทดลองการปกครองแบบเทศบาลหรือแบบท้องถิ่นนั้นสามารถเป็นจริงเพียงใด ประการที่สอง ภายใต้การเตรียมการที่คิดจะจัดตั้งการปกครองแบบเทศบาลที่ยังไม่ปรากฏการจัดตั้งที่เป็นจริงแต่อย่างใดนั้น แต่อย่างทันทีทันใดในช่วงปีสุดท้ายที่วิกฤตนี้ พระองค์ทรง

---

[102]"พระราชหัตถเลขาของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ 27 พฤษภาคม พ.ศ. 2475" อ้างใน สนธิ เตชานันท์, อ้างแล้วเชิงอรรถที่ 86, หน้า 160-161.

เสนอให้มี "สภานิติบัญญัติ" ซึ่งแม้จะเห็นว่าเป็นความก้าวหน้า แต่กล่าวได้ว่าก็ดูจะไกลเกินไปจากกรอบความคิดเดิมของพระองค์และความเป็นจริงที่ต้องพบปัญหาจากพลังต้านทานการเปลี่ยนแปลงในหมู่พระราชวงศ์

แน่นอนว่าทั้งนายเรย์มอนด์ บี สตีเวนส์ และพระยาศรีวิสารวาจา ต้องรับสนองพระบรมราชโองการบรรจุสิ่งปรารถนาของพระองค์ไว้ใน "เค้าโครงการเปลี่ยนรูปแบบรัฐบาล" เค้าโครงฯ ฉบับนี้ยังคงไว้ซึ่งทฤษฎีทางอำนาจของระบอบการปกครองที่ว่า "อำนาจสูงสุดทั้งหลายเป็นของพระมหากษัตริย์" บรรจุไว้ซึ่งองค์กร "อภิรัฐมนตรีสภา" หรือ "สภาสูง" (Supreme Council) ที่มีจำนวนไม่เกิน 6 คน ทำหน้าที่เป็นองค์กรที่ปรึกษาในนโยบายทั่วไปของพระมหากษัตริย์ แต่ไม่มีส่วนปฏิสัมพันธ์ใดๆ กับงานของฝ่ายบริหารและฝ่ายนิติบัญญัติ "อัครมหาเสนาบดีและคณะเสนาบดี" (Prime Minister and Cabinet) ทำงานฝ่ายบริหาร โดยอัครมหาเสนาบดีนั้นพระมหากษัตริย์ทรงตั้ง ทั้งอัครมหาเสนาบดีและคณะเสนาบดีควรจะเป็นสมาชิกสภานิติบัญญัติโดยตำแหน่ง ปฏิสัมพันธ์ระหว่างอัครมหาเสนาบดีกับสภานิติบัญญัติ มีเพียงการผ่านกฎหมายให้สภารับรอง และสภามีสิทธิลงคะแนนไม่ไว้วางใจ แต่สภาไม่มีทั้งสิทธิและอำนาจที่จะเกี่ยวข้องกับการแต่งตั้งอัครมหาเสนาบดี อย่างไรก็ตามแม้สภาจะไม่ยอมรับกฎหมายและงบประมาณแผ่นดินที่นำเสนอโดยอัครมหาเสนาบดี แต่การไม่รับรองของสภาก็จะไม่มีผลต่อการประกาศใช้แต่อย่างใด เพราะอำนาจที่แท้จริงเป็นของพระมหากษัตริย์ ตลอดทั้งสภาก็ไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการตกลงและทำสนธิสัญญาใดๆ กับต่างประเทศ สำหรับ "สภานิติบัญญัติ" (Legislative Council) ผู้ร่างเค้าโครงฯ ได้เสนอให้มีสมาชิกที่มาจากแต่งตั้งโดยพระมหากษัตริย์ และมาจากการเลือกตั้งของราษฎร เพื่อให้ "สาธารณะ" เห็นว่ามีตัวแทนของพวกเขาในสภานี้ แต่สมาชิกของสภานี้ทั้งหมดควรมีจำนวนระหว่าง 50 ถึง 70 คน เพื่อป้องกันมิให้การดำเนินงานเป็นไปอย่างล่าช้าและอุ้ยอ้าย การเลือกตั้งใช้วิธีทางอ้อม คือแต่ละอำเภอเลือกตัวแทนที่จะไปเลือก "ผู้แทน" ในระดับมณฑล โดยจำนวนของผู้แทนในแต่ละมณฑลขึ้นอยู่กับจำนวนประชากร ถ้าการเลือกตั้งผู้แทนมณฑล "ล้มเหลว" พระมหากษัตริย์ก็ทรงไว้ซึ่งพระราชอำนาจที่จะแต่งตั้งแทน ผู้มีสิทธิออกเสียงเลือกตั้งในระดับอำเภอนั้นต้องมีสัญชาติไทย มีทะเบียนบ้านในเขตอำเภอที่จะไปใช้สิทธิ และต้องเป็นผู้เสียภาษีที่แน่นอนในระดับหนึ่ง (ยังไม่ได้ระบุจำนวนไว้ให้แน่ชัด และไม่ได้ระบุอายุไว้ และยังไม่ได้ระบุถึงคุณสมบัติของผู้สมัครรับเลือกตั้งเป็น

ตัวแทนในระดับอำเภอ) คุณสมบัติของผู้มีสิทธิเป็นสมาชิกสภานิติบัญญัติ (ซึ่งน่าจะหมายรวมถึงคุณสมบัติของผู้มีสิทธิสมัครเป็นสมาชิกผู้แทนมณฑลด้วย) ต้องมีสัญชาติสยาม (Siamese national) มีอายุ 30 ปีขึ้นไป อ่านออกเขียนได้ และต้องจ่ายภาษีที่แน่นอนในระดับหนึ่ง (ยังไม่ได้ระบุจำนวนไว้ให้แน่ชัด) ข้อสำคัญคือ สมาชิกสภาที่มาจากการเลือกตั้งไม่มีสิทธิที่จะนั่งอยู่ในฝ่ายบริหารในตำแหน่งใดๆ ทั้งสิ้น อายุของสภานิติบัญญัติและของฝ่ายบริหารควรอยู่ระหว่าง 4 ถึง 5 ปี การประชุมของสภานิติบัญญัติควรมีอย่างน้อย 1 ครั้งต่อปี แต่ที่สำคัญคือ พระมหากษัตริย์ทรงไว้ซึ่งพระราชอำนาจที่จะเรียกประชุมสภาในวาระพิเศษ และทรงไว้ซึ่งพระราชอำนาจที่จะ "ยุบเลิก" สภานิติบัญญัติ

อย่างไรก็ตาม "เค้าโครงการเปลี่ยนรูปแบบรัฐบาล" นี้ ทั้งนายเรย์มอนด์ บี สตีเวนส์ และพระยาศรีวิสารวาจาได้ร่วมร่างเพื่อสนองพระบรมราชโองการ เมื่อถวายเค้าโครงฯ แก่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ สิ่งที่ผู้ร่วมร่างทั้ง 2 คนนี้ ได้แนบถวายไปพร้อมด้วย คือ "บันทึกความเห็น" ที่แสดง "ข้อทัดทาน" ไม่เห็นด้วยโดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเด็นที่จะให้ราษฎรชาวสยามได้เข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารงานของรัฐบาลพระมหากษัตริย์ในระดับชาติเช่นที่ปรากฏในเค้าโครงฯ นายเรย์มอนด์ บี สตีเวนส์แสดงข้อสงสัยในความสามารถของคนชาติสยามที่จะเข้ามามีส่วนร่วมทางการเมืองในระดับชาติเมื่อเปรียบเทียบกับคนชาติพม่าและชาติตะวันออกอื่นๆ ที่ขณะนั้นมีสภานิติบัญญัติแล้ว แต่สิ่งสำคัญที่ปรากฏในความคิดเปรียบเทียบของนายเรย์มอนด์ บี สตีเวนส์ คือ ประเทศสยามแตกต่างจากประเทศพม่า เพราะพม่าต้องถูกปกครองด้วยคนต่างชาติคือ อังกฤษ ดังนั้นความรู้สึกต่อต้านผู้ปกครองชาวอังกฤษในหมู่คนพม่าจึงเป็นความรู้สึกที่แผ่ขยายอย่างกว้างขวาง แต่สำหรับประเทศสยามแล้วสถานการณ์เป็นสิ่งตรงกันข้าม เพราะสยามปกครองด้วยคนชาติเดียวกัน และราษฎรชาวสยามก็ยังคงจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ แต่ที่พึงสังเกตที่สุดคือประเด็นของข้อทัดทานที่เหมือนกันทั้งของนายเรย์มอนด์ บี สตีเวนส์ และของพระยาศรรีวิสารวาจา ก็คือ การที่จะให้ราษฎรชาวสยามได้มีส่วนร่วมทางการเมืองในระดับชาตินั้น ควรได้รับการเรียนรู้และฝึกหัดทดลองจากการมีส่วนร่วมในการปกครองระดับท้องถิ่นหรือเทศบาลเสียก่อน ตัวอย่างอาณานิคมของอังกฤษ เช่น อินเดีย และพม่า ถูกยกมาแสดงให้เห็นว่า ไม่มีการก่อตั้งสภานิติบัญญัติแห่งชาติก่อนที่จะให้พลเมืองเรียนรู้การปกครองตนเองในระดับท้องถิ่น โดยเฉพาะกรณีของพม่าได้รับการระบุไว้

อย่างชัดเจนว่า พม่าก่อตั้งการปกครองท้องถิ่นหรือเทศบาลนั้นตั้งแต่ พ.ศ. 2427 (ค.ศ. 1884) แต่กว่าจะมีการจัดตั้งสภานิติบัญญัติในพม่าก็อีกเกือบ 40 ปีต่อมาคือ ตั้งเมื่อ พ.ศ. 2469 (ค.ศ. 1926) (ดู "บันทึกความเห็น" ข้อ 5 ของพระยาศรีวิสารวาจา) เห็นได้ว่าข้อทัดทานที่เหมือนกันของผู้ร่วมร่างเค้าโครงฯ ทั้ง 2 นี้ ก็ไม่ได้แตกต่างไปจากกรอบความคิดเดิมของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ และของหมู่คณะเจ้านาย ความหมายโดยรวมของข้อทัดทานนี้ก็คือ "ยังไม่ถึงเวลา" พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ทรงมีพระราชดำรัส "บอกความจริงใจ" แก่ตัวแทนรัฐบาลใหม่และคณะราษฎรเกี่ยวกับเรื่องนี้ ภายหลังการถูกยึดอำนาจเพื่อเปลี่ยนระบอบการปกครอง 6 วันถัดมาว่า

> ทรงเห็นว่าควรจะต้องให้ Constitution (พระธรรมนูญการปกครองแผ่นดิน) มาตั้งแต่รัชกาลที่ 6 แล้ว และเมื่อทรงรับราชสมบัติ ก็มั่นพระราชฤทัยว่าเป็นหน้าที่ของพระองค์ที่จะให้ Constitution (พระธรรมนูญการปกครองแผ่นดิน) แก่สยามประเทศ... (แต่ตั้งแต่กรณีของพระยากัลยาณไมตรี เรื่อยมาถึงกรณีนายเรย์มอนด์ บี สตีเวนส์ และพระยาศรีวิสารวาจาที่มีความเห็น)... ขัดข้องเสียดังนี้ก็เลยเหลวอีก ต่อมาได้เตรียมว่าจะไม่ประกาศก่อนงานสมโภชพระนคร 150 ปีแล้ว เพราะจะเป็นที่ขลาด รอว่าพองานแล้วจะประกาศ ได้เสนอในที่ประชุมอภิรัฐมนตรี เนื่องจากนายสตีเวนส์ไม่เห็นด้วย ที่ประชุมก็ขัดข้องว่าเป็นเวลาโภคกิจตกต่ำ ถึงกระนั้นก่อนเสด็จไปหัวหินก็ได้ทรงพระราชดำริที่จะให้ Prime Minister (อัครมหาเสนาบดี) ให้มีสภา Interpellate (กระทู้ถามปัญหา) เสนาบดีได้ ให้ถวายฎีกาขอเปลี่ยนเสนาบดีได้ และให้มีผู้แทนจากหัวเมือง แต่ว่าแต่ละอย่างๆ จะเป็นได้ก็ลำบากเหลือเกิน หวังว่าจะเห็นด้วยว่าพระองค์ยากที่จะขัดผู้ใหญ่ที่ทำการมานานตั้ง 20 ปีก่อนพระองค์ แปลนที่ 2 คิดจะให้เสนาบดีมุรธาธร preside *เป็นประธานในที่ประชุมเสนาบดี พระองค์จะไม่ประทับในที่*ประชุม และขยายจำนวนกรรมการขององคมนตรี ทำหน้าที่อย่างรัฐสภา ได้ทรงเตรียมไว้ 2 แปลนใหญ่นี้เอาติดพระองค์ไปหัวหินด้วย เพื่อจะทำ memo บันทึก

เสนอเสนาบดีสภา ครั้นได้ข่าวเรื่องนี้ (ยึดอำนาจวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 : ผู้อ้าง) ก็ปรากฏช้าไปอีก...[103]

จาก "บันทึกลับ" ข้างต้นก็ยิ่งทำให้เห็นว่าพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่ทรงเห็นการณ์ไกล และทรงตระหนักถึงกระแสการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองทั้งในระดับโลก ระดับภูมิภาค และระดับประเทศ สิ่งนี้อาจเป็นผลจากภูมิหลังของพระองค์เองที่พระองค์ไม่เคยทรงคาดคิดว่าพระองค์จะได้ครองราชบัลลังก์พระมหากษัตริย์ และทั้งก่อนหน้านั้นพระองค์ก็ไม่เคยทรงอยู่ใน "ศูนย์อำนาจ" ของการปกครองอย่างแท้จริงมาก่อน อันทำให้พระองค์ค่อนข้างจะเปิดรับโลกทัศน์ได้กว้างกว่าและค่อนข้างเป็นเสรีนิยมกว่าเมื่อเทียบกับพระบรมวงศานุวงศ์ชั้นผู้ใหญ่ ด้วยเหตุนี้เมื่อพระองค์ได้สืบราชสมบัติ พระองค์ต้องทรงมีฐานะ "เจ้าเหนือหัว" ของราชบัลลังก์พระมหากษัตริย์และของประเทศ ทำให้พระองค์ต้องทรงมองหาวิถีทางการปฏิรูปการปกครองบางประการเพื่อปรับตัวให้สถาบันพระมหากษัตริย์และระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชอยู่รอดในท่ามกลางกระแสความเปลี่ยนแปลง อย่างไรก็ตามการเสด็จขึ้นครองราชย์ของพระองค์ก็หาได้ทำให้พระองค์มีพระราชอำนาจอันเข้มแข็งของพระมหากษัตริย์ไม่ หากกลับเป็นตรงกันข้าม คือ ทรงมีพระราชอำนาจอันอ่อนแอจนกระทั่งพระราชดำริปฏิรูปทางการเมืองก็ "ยากที่จะขัดผู้ใหญ่" หรือพระบรมวงศานุวงศ์ชั้นผู้ใหญ่ที่เป็นอภิรัฐมนตรีไปได้ หากพิจารณาในแง่มุมที่กว้างกว่าที่จะโจมตีตัวบุคคลหรือเจ้านายพระองค์ใดพระองค์หนึ่งโดยเฉพาะลงไปว่าเป็นกลจักรสำคัญของการต่อต้านคัดค้านการปฏิรูปทางการเมืองบางประการของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ก็จะพบว่า พลังต่อต้านคัดค้านหรือพลังเฉื่อยนี้เป็นปัญหาปกติสามัญในระบบการปกครองหนึ่งๆ นั้นเอง เราอาจเทียบเคียง

---

[103]บุคคลที่โปรดเกล้าฯ ให้เข้าเฝ้าเมื่อวันที่ 30 มิถุนายน พ.ศ. 2475 เวลา 17.15 น. ณ วังสุโขทัย ได้แก่ พระยามโนปกรณ์นิติธาดา พระยาศรีวิสารวาจา พล.ร.ต.พระยาปรีชาชลยุทธ พ.อ.พระยาพหลพลพยุหเสนา และหลวงประดิษฐ์มนูธรรม "บันทึกลับ" ฉบับตอนนี้อ้างจาก **สัมภาษณ์พิเศษ ฯพณฯ ปรีดี พนมยงค์ ในโอกาสครบรอบ 48 ปี แห่งการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 24 มิถุนายน 2523**, โดยผู้แทนสหภาพเพื่อสิทธิเสรีภาพของประชาชน (กรุงเทพฯ : หจก.เกษมการพิมพ์, 2523), หน้า 26-27. ที่ปรากฏในวงเล็บเป็นคำแปลและสรุปย่อของผู้เขียน.

อย่างกว้างๆ ในยุคสมัยเดียวกันนี้กับทัศนะและพฤติกรรมของกลุ่มผู้ปกครองชาวผิวขาวต่ออาณานิคมของตนในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่โดยส่วนใหญ่ยังเชื่อว่าการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองหรือการต่อสู้เพื่อเอกราชของคนพื้นเมืองนั้นมีความเป็นไปได้แต่ยังอยู่อีกห่างไกลมาก[104] ฟิลิปปินส์เป็นตัวอย่างเด่นชัดที่สุดของการเทียบเคียง รัฐบาลสหรัฐอเมริกาได้ประกาศความตั้งใจอย่างแจ่มชัดไว้ตั้งแต่ต้นของการเข้าครองอาณานิคมแห่งนี้ว่าจะมอบเอกราชของประเทศให้คืนแก่คนพื้นเมือง แต่ตลอดเวลาของการปกครองอาณานิคมแห่งนี้จนกระทั่งถึงการรุกขึ้นบกของกองทัพญี่ปุ่นเมื่อครั้งสงครามโลกครั้งที่ 2 ฟิลิปปินส์ก็ยังไม่ได้เอกราช ปัญหาที่สำคัญ คือ ผู้ที่มาปกครองอาณานิคมแห่งนี้เกิดปัญหาการลังเล "เรื่องเวลา" ที่จะให้เอกราช เพียงแต่ยอมรับว่าข้อผูกพันเบื้องต้นที่จะมอบเอกราชให้ยังคงมีอยู่ตลอดเวลา[105] กลับมาที่ประเทศสยาม กล่าวโดยสรุปได้ว่า คณะราษฎรก็คือตัวแทนของคนชั้นกลางที่เป็นนักชาตินิยมที่แสวงหาวิถีการปกครองใหม่อันสามารถจะนำความเจริญมาสู่ประเทศชาติ เมื่อรวมกับปัญหาเศรษฐกิจตกต่ำอย่างรุนแรงที่สะท้อนให้เห็นความไม่สามารถของกลุ่มผู้ปกครองเดิมและความไม่สามารถปรับตัวทางสถาบันทางการเมืองของระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชได้ทันความต้องการของคนเบื้องล่าง ผลโดยรวมของสิ่งทั้งหมดเหล่านี้ก็คือ การปฏิวัติ พ.ศ. 2475

1.3 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475

"ข่าวลือ" นับเป็นวิธีการที่สำคัญยิ่งในโลกทางสังคมการเมืองของสยาม กล่าวคือ ข่าวลือเป็นเป็นวิถีทางออกของการแสดงข้อคิดเห็น ข้อวิพากษ์วิจารณ์ และการรับรู้ของคนในสังคมนอกเหนือจากการรับรู้จากหนังสือพิมพ์ ซึ่งภายใต้การปกครองระบอบเก่า การนำเสนอข่าวสารของหนังสือพิมพ์ก็มีข้อจำกัดอย่างมาก "เนื่องจากระบอบการปกครองสมัยนั้นย่อมดำเนินการบริหารเป็นการลับซ่อนเร้นจากอาณาประชาราษฎร์อยู่โดยลักษณะธรรมดาอยู่แล้ว" ดังนั้นการนำเสนอข่าวหรือการสัมภาษณ์ข้าราชการจึงมักไม่อ้างอิงแหล่งที่มา ด้วยข้าราชการที่ให้ข่าว "จะกลายเป็นผิดฐาน

---

[104]มิลตัน ออสบอร์น, อ้างแล้วเชิงอรรถที่ 67, หน้า 202-208.

[105]เพิ่งอ้าง, หน้า 198-199.

เปิดเผยความลับของราชการแผ่นดินแม้ในเรื่องกระจ้อยร่อย" และภาพโดยรวมคือ "การที่นักข่าวจะเข้าให้ถึงแหล่งข่าวการบ้านการเมืองเบื้องสูงจริงๆ เป็นของยากเพราะระบอบการปกครองปิดประตูอยู่ แม้ภาวะทางเศรษฐกิจเริ่มผันผวนรุนแรงและเสียงจากด้านประชาราษฎรทางเบื้องล่างจะเริ่มระงมขึ้น เหมือนเสียงกดกริ่งที่ทวารเทวาลัยก็ยังไม่มีเสียงตอบ"[106] ดังนั้น ข่าวลือจึงได้เข้ามาทำหน้าที่นี้แทน กระทั่งอาจกล่าวได้ว่า ข่าวลือเป็นเครื่องวัดอุณหภูมิความรู้สึกนึกคิดของคนในสังคมด้วยความเชื่อที่มีอยู่ว่า "ข่าวลือนั้นมักเป็นจริงเสมอ"[107]

ช่วง 6 เดือนสุดท้ายก่อนการปฏิวัติ พ.ศ. 2475 แรงกดดันจากปัญหาภาวะเศรษฐกิจตกต่ำ ปัญหาชาวนาชาวสวนที่ทำการผลิตไม่ได้ผล ได้ก่อให้เกิดข่าวลือมากมาย เช่น การแก้ไขปัญหาของรัฐบาลด้วยการคิดตัดทอนรายจ่าย การดุลข้าราชการทั้งทหารและพลเรือน ตลอดทั้งเสมียนพนักงานลูกจ้างรายวันรายเดือน ข่าวลือเรื่องรัฐบาลดำริจะช่วยเหลือชาวนาโดยจัดตั้งธนาคารให้กู้ยืมเงิน ตั้งฉางไซโลเพื่อรับซื้อข้าวเปลือกในราคาที่สูง[108] ปัญหาต่างๆ ของชาวนา ราชสำนักเองก็ยอมรับว่า "ได้ทรงรับฎีการาษฎรทูลเกล้าฯ ถวายมาแต่ที่ต่างๆ หลายฉบับ กราบบังคมทูลร้องทุกข์ถึงความอัตคัดฝืดเคือง ซึ่งเกิดขึ้นแต่ปีหลังมาจนปีนี้ เปนเหตุให้ขัดสนจนทรัพย์ทำมาหาได้ไม่พอจะเลี้ยงชีพและเสียภาษีอากรได้สะดวกเหมือนแต่ก่อน พากันขอให้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ช่วยบรรเทาความเดือดร้อนด้วยประการต่างๆ เช่น ขอให้งดภาษีอากรเป็นต้น"[109] ข่าวลือเรื่องดำริของรัฐบาลในการจะช่วยชาวนาไม่เพียงถูกทางรัฐบาลปฏิเสธ แต่ข้อเท็จจริงที่ปรากฏกลับยิ่งเป็นตรงกันข้ามคือ "ทางราชการได้ยึดไร่นาสาโทจากพลเมืองไว้มาก โดยพลเมืองไม่มีค่าเสนาชำระเลย" ตลอดทั้งได้ยึด "โคกระบือและอื่นๆ ของชาวนาไว้" แม้ว่าทางราชการจะยังไม่กล้าประกาศขายสิ่งที่ยึดจากชาวนามา

---

[106]สนิท เจริญรัฐ, **โอ้ว่า...อาณาประชาราษฎร์** (พระนคร : แพร่พิทยา, 2527), หน้า 63-68.

[107]พล.ต.อ. เผ่า ศรียานนท์, อ้างแล้วเชิงอรรถที่ 37, หน้า 135 และดู มนตรี เจนวิทย์การ, "การเมืองไทย : ภาพสะท้อนในคอลัมน์ซุบซิบนินทาของหนังสือพิมพ์," **รัฐศาสตร์สาร** 8:2 (พฤษภาคม - สิงหาคม 2525) : 2-11.

[108]**ศรีกรุง** 8,11,16 มิถุนายน 2475.

[109]"ในหลวงทรงประกาศความฝืดเคือง," **ศรีกรุง** 7 มิถุนายน 2475.

ทั้งยังเห็นใจและให้การผ่อนผันด้วย "เมื่อถึงคราวทำนา ชาวนาก็ไปหยิบยืมจากเจ้าหน้าที่ไปทำการอาชีพของตนได้" นอกจากนี้ทางราชการยังได้จัดประชุมชี้แจงให้ราษฎรทราบว่า "ถ้าใครมีทรัพย์พอจะเสียได้ แต่ไม่เสีย ราชการก็จะขายทอดตลาดทรัพย์นั้นอย่างจริงจังเหมือนกัน"[110] ตามแถลงการณ์เรื่อง "ในหลวงทรงประกาศความฝืดเคือง" ได้แสดงความรู้สึกของพระมหากษัตริย์ว่าเมื่อทรงได้รับฎีกาจากราษฎร พระองค์ "ก็ทรงสงสาร ด้วยทรงตระหนักอยู่แล้วว่าความลำบากของประชาชนมีอยู่แพร่หลาย จึงมีพระราชประสงค์จะให้ทราบความจริงทั่วกันว่าบุคคลที่ได้รับความลำบากในเวลานี้ ไม่เฉพาะแต่ราษฎรที่ถวายฎีกาเท่านั้น ถึงที่เป็นคฤหบดีและพ่อค้าตลอดจนข้าราชการและเจ้านายก็ได้รับความลำบากด้วยกันทั้งสิ้น... แม้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็ทรงสละเงินซึ่งเคยได้ใช้สอยส่วนพระองค์ช่วยราชการแผ่นดินเป็นส่วนใหญ่ และยอมให้เก็บภาษีทรัพย์ส่วนพระองค์อันต้องพิกัดเหมือนประชาชนทั้งปวง"[111] แถลงการณ์ฉบับนี้ดูจะออกมาเพื่อให้ราษฎรได้ระลึกถึงพระมหากรุณาธิคุณที่พระมหากษัตริย์ได้ทรงเสียสละ และเรียกร้องให้ "ประชาชนทั้งหลายจงเห็นแก่บ้านเมืองที่ตนอยู่ให้มาก" และเป็นแถลงการณ์ฉบับแรกที่ทางรัฐบาลได้แถลงถึงเหตุผลในความจำเป็นในการจัดเก็บภาษีชนิดใหม่ๆ ที่ประกาศใช้ตั้งแต่ปลายปี พ.ศ. 2474 เช่น *ภาษีเงินเดือน ภาษีโรงเรือนและที่ดิน ภาษีแสตมป์* ตลอดถึงเรื่องการตัดเงินรายจ่ายราชการลงด้วยการเลิกทบวงการและลดจำนวนข้าราชการ ตัดรายจ่ายทางเงินเดือนและค่าใช้สอยทางราชการให้น้อยลง ข้อสำคัญคือดูจะต้องการหยุดยั้งกระแสการวิพากษ์วิจารณ์รัฐบาลในหนังสือพิมพ์และข่าวลือที่มีเพิ่มขึ้นทุกขณะโดยวิธีการแถลงความคิดเห็นและความจริงใจของรัฐบาลออกมา เช่น ต่อการวิจารณ์ว่าภาษีรัชชูปการเป็นสิ่งที่ไม่เท่าเทียมกันของคนในสังคม[112] การเรียกร้องให้เจ้านาย "บางพระองค์ที่ทรงมั่งคั่งอยู่แล้ว ได้ทรงพระกรุณายินดีสละเงินปีเพื่อช่วยชาติในยามการเงินคับขันบ้าง"[113] โดยเฉพาะอย่างยิ่งสมเด็จฯ เจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์วรพินิต และสมเด็จฯ กรมพระกำแพงเพชรอัครโยธินที่

---

[110] **ศรีกรุง** 8 มิถุนายน 2475.

[111] **ศรีกรุง** 7 มิถุนายน 2475.

[112] กองบรรณาธิการ, "เงินช่วยราชการควรเลิกเป็นบางชั้น," **ศรีกรุง** 3 มิถุนายน 2475

[113] **ศรีกรุง** 7 มิถุนายน 2475.

ถูกลือว่าร่ำรวยอย่างมหาศาล เฉพาะพระองค์หลังถูกลือว่าใช้จ่ายฟุ่มเฟือยและเกี่ยวพันกับการคอร์รัปชั่นในการสร้างสะพานพุทธฯ และการซื้อรถดีเซล 13 คัน[114] หรือกระทั่งว่าถ้า "ยังไม่ควรลดเงินเจ้านาย (หนังสือพิมพ์ศรีกรุง) ก็ควรพูดว่า ยังไม่ควรลดเงินเดือนข้าราชการ ดังนี้เห็นจะพอกันบ้างอยู่กระมัง?"[115]

ข่าวลือนี้มีความสัมพันธ์กับการปฏิวัติ พ.ศ. 2475 อย่างมาก กล่าวคือ ในช่วงภาวะวิกฤตทางเศรษฐกิจ ข่าวลือซึ่งเป็นการสื่อสารในภาษาของชาวบ้านราษฎรอย่างน้อยก็ได้ช่วยสั่นคลอนต่อความไว้วางใจในความชอบธรรมของรัฐบาลพระมหากษัตริย์ และสร้างความหวาดระแวงและความตึงเครียดในหมู่เจ้านายผู้ปกครอง ข่าวลือก่อนหน้าการปฏิวัติครั้งนี้ได้พุ่งเป้ามาที่วันสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ครบ 150 ปี ในวันที่ 6 เมษายน พ.ศ. 2475 ตอนกลางเดือนมกราคม พ.ศ. 2474 ข่าวลือเรื่องงานสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์หรืองานฉลองพระนคร "ได้แพร่หลายไปในที่ต่างๆ แทบทุกมุมเมือง กล่าวออกความเห็นกันว่า บางทีรัฐบาลน่าจะต้องงดงานฉลองพระนครไว้เสีย เนื่องแต่เศรษฐกิจและการเงินของประเทศกำลังตกอยู่ในยุคฝืดเคือง"[116] ข่าวลือเรื่องนี้แสดงให้เห็นว่าเป็นการลือที่กว้างขวางและรุนแรงขีดสุด กระทั่งราชสำนักต้องออกประกาศ "คำแถลงการณ์เรื่องข่าวลือ

---

[114] ในช่วงนี้ปรากฏข่าวหน้าหนึ่งในหนังสือพิมพ์**ศรีกรุง** ฉบับ 15 เมษายน 2475 ว่าเครื่องเพชรราคา 3 หมื่นบาทของกรมพระเทววงศ์วโรทัย เสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศถูกขโมยไปจากห้องบรรทมพิเศษภายในกระทรวง ข่าวนี้ไม่เพียงจะได้รับการอธิบายว่า เนื่องจากเศรษฐกิจตกต่ำจึงทำให้เกิดขโมยโจรผู้ร้ายมากขึ้น แต่มากไปกว่านั้นคือ เจ้านายเป็นกลุ่มที่มั่งคั่ง.

[115] "เงินเจ้านาย" โดย "นายเปา" **ศรีกรุง** 3 มกราคม 2474. ข้อถกเถียงเรื่องเงินเจ้านายนี้นับว่าเป็นประเด็นที่ใหญ่มาก ในช่วงเดือนธันวาคม-มกราคม พ.ศ. 2474 ระหว่างหนังสือพิมพ์ศรีกรุงกับหนังสือพิมพ์ "พิมพ์ไทย" ซึ่งเป็นหนึ่งในกลุ่มหนังสือพิมพ์ที่ได้รับการเกื้อหนุนทางการเงินจากรัฐบาล ความรุนแรงของประเด็นนี้ขึ้นมาถึงขั้นที่พิมพ์ไทยโจมตีศรีกรุงว่าข้อเสนอของศรีกรุงเป็นลัทธิคอมมิวนิสต์ ส่วนศรีกรุงว่าพิมพ์ไทยนั้น "เป็นทนายชั้น 1 ของเจ้านาย" และอธิบายตัวเองว่า "ผู้รักชาติไม่ต้องการป้อยอแต่ในสิ่งที่ดีๆ ในเมื่อมีอันตรายอยู่ใกล้ จงดูตัวอย่างพระเจ้าซาร์แห่งรัสเซีย พระเจ้าอัลฟองโซแห่งเสปญเถิด"

[116] **ศรีกรุง** 17 มกราคม 2474.

การสมโภชพระนคร" โดยปฏิเสธว่า "ไม่เป็นจริง ทางราชการมิได้ดำริเช่นที่ลือกันนั้นเลย"[117] ข่าวลือที่ทรงพลังคือข่าวลือเรื่องคำพยากรณ์ว่าราชวงศ์จักรีจะมีอายุเพียง 150 ปี คำพยากรณ์นี้กล่าวกันว่าทำนายไว้ตั้งแต่เมื่อสร้างกรุงรัตนโกสินทร์[118] และในวันฉลองพระนคร "เลือดจะนองท่วมท้องช้าง จะรบราฆ่าฟันอยู่จนเจ็ดวันเจ็ดคืน ดินปืนจะกลบมิดทั่วท้องฟ้า"[119] "จะเกิดขบถ", "เจ็กจะลุก"[120] ตลอดทั้งเจ้านายพระบรมวงศานุวงศ์ชั้นผู้ใหญ่จะถูกปลงพระชนม์ อย่างไรก็ตาม ข่าวลือเรื่องการปฏิวัตินั้น หลวงพิบูลสงครามยอมรับว่าคณะราษฎรได้ใช้ยุทธวิธีปล่อยข่าวโดยเล่าว่า "เมื่อมีทางเป็นไปได้ (ที่จะลงมือดำเนินการยึดอำนาจ : ผู้อ้าง) คณะก็เริ่มดำเนินการปล่อยข่าวปฏิวัติ ทำบ่อยๆ และสุดท้ายมีข่าวว่าจะมีการยึดอำนาจการปกครองในวันเปิดสะพานพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกและเปิดอนุสาวรีย์ด้วย แต่แล้วก็ไม่ได้ทำ จึงทำให้ผู้ใหญ่ในราชการตายใจ คิดว่าไม่จริง"[121]

ข่าวลือเรื่องงานสมโภชพระนครสร้างความหวั่นวิตกและความตึงเครียดให้กับฝ่ายเจ้านายเป็นอย่างมาก ในด้านกองทัพบก การย้ายนายทหารให้เข้ามาคุมหน่วยกำลังในพระนครและจังหวัดใกล้เคียง ตามโครงการจัดโครงสร้างใหม่ของกองทัพเมื่อปลายปี พ.ศ. 2474 นั้น ฝ่ายเจ้านายได้พิจารณาตัวนายทหารอย่างยิ่งว่าไว้วางใจได้ในสถานการณ์ข่าวลือ พ.ต.หลวงจบกระบวนยุทธ (แช่ม กระบวนยุทธ, 2434-2515) กล่าวว่าที่ตนได้ย้ายจากตำแหน่งผู้บังคับการกองพันที่ 3 กรมทหารราบที่ 8 จังหวัดเชียงใหม่ มาเป็นผู้บังคับการกองพันที่ 1 กรมทหารราบที่ 3 จังหวัดฉะเชิงเทรา "เพราะทาง

---

[117] กรมราชเลขาธิการ, "คำแถลงการณ์เรื่องข่าวลือการสมโภชพระนคร," ลงวันที่ 16 มกราคม 2474 ใน **ศรีกรุง** 17 มกราคม 2474.

[118] พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์, **เจ้าชีวิต** อ้างแล้วเชิงอรรถที่ 76, หน้า 681, 699 และ จาริก (นามแฝง), "วันที่ 24 ที่เชียงใหม่;" **นาวิกศาสตร์** 15:9 (กันยายน 2475) : 1858-1859.

[119] พล.ต.ต. เผ่า ศรียานนท์, อ้างแล้วเชิงอรรถที่ 37, หน้า 138.

[120] พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าศิริรัตนบุษบง, ***พระประวัติสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต*** *(กรุงเทพ : บริษัทจันวาณิชย์ จำกัด, 2524)*, หน้า 56.

[121] ศักดิ์ ไทยวัฒน์, อ้างแล้ว, หน้า 44.

รัฐบาลไว้ใจและได้ข่าวปฏิวัติจึงให้มาคุมกำลัง"[122] หรือกรณี พ.อ.พระยาสุรเดชรณชิต รองผู้บังคับการกรมทหารราบที่ 1 มหาดเล็กรักษาพระองค์ นายทหารจบจากเยอรมัน ซึ่งเป็นที่ไว้วางพระทัยของจอมพลสมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต ผู้บังคับการกรมจึงทรงขอตัวไว้เป็นผู้ช่วยในตำแหน่งเดิมแทนการย้ายขึ้นในตำแหน่งที่สูงกว่าโดยทรงให้เหตุผลว่า "ยังหาบุคคลที่เหมาะสมไม่ได้" และ พ.อ.พระยาสุรเดชรณชิตก็ทำหน้าที่ "เป็นผู้สอดส่องการเคลื่อนไหวของนายทหารที่จะคิดปฏิวัติและเป็นสมาชิกของสมาคมแหนบดำที่มีวัตถุประสงค์ในการป้องกันพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์"[123] พล.ท.พระยาสีหราชเดโชชัยเสนาธิการทหารบกคนใหม่ได้เรียกประชุมนายทหารในบังคับบัญชาชี้แจงถึงข่าวลือว่า "นายทหารฝ่ายเสนาธิการในกรมเสนาธิการนี่จะคิดการไปในทำนองนายทหาร ร.ศ. 130 ซึ่งเสนาธิการทหารบกได้คาดคั้นว่าท่านจะยอมให้นายทหารฝ่ายเสนาธิการคิดเช่นนี้ไม่ได้เป็นอันขาด และได้กำชับให้ปกปิดในเรื่องการประชุมนี้ไว้เป็นความลับ และให้นายทหารฝ่ายเสนาธิการสอดส่องและสดับตรับฟังในเรื่องนี้โดยใกล้ชิด" แต่เพียงไม่กี่ชั่วโมงหลังการประชุม "ก็เล่าลือแพร่สะพัดออกไปในกรมกองทหารต่างๆ"[124] ซึ่งตีความได้ว่าผู้บังคับบัญชาไม่ไว้วางใจนายทหารในสังกัดของตน และการลือทำให้ทุกอย่างสับสนจนไม่อาจแยกข้อเท็จจริงในหมู่นายทหาร

ในวันพระราชพิธี 6 เมษายน พ.ศ. 2475 วังบางขุนพรหมของสมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรค์วรพินิตถูกสั่งปิดประตูและเตรียมพร้อม[125] พระองค์เองในตำแหน่งผู้บังคับการกรมทหารมหาดเล็กไม่นำเสด็จในริ้วกระบวน แต่ให้รองผู้บังคับการกรมกระทำแทน แนวรักษาการณ์ขบวนเสด็จพระเจ้าอยู่หัวได้เปลี่ยนวิธีใหม่โดย "หันหลังให้ขบวนเสด็จเพื่อตรวจตราความเคลื่อนไหวของมหาชนอันเป็นวิธีปฏิบัติครั้งแรกในประเทศไทย"[126] วิธีรักษาการณ์ขบวนเสด็จแบบใหม่นี้เมื่อ 2 ปีก่อน

---

[122] **อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พันตรี หลวงจบกระบวนยุทธ** (แช่ม กระบวนยุทธ) (กรุงเทพ : โรงพิมพ์กรมแผนที่ทหาร, 2520), หน้า 19.

[123] พล.ต.อ. เผ่า ศรียานนท์, อ้างแล้วเชิงอรรถที่ 37, หน้า 129,133.

[124] เพิ่งอ้าง, หน้า 135.

[125] พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าศิริรัตนบุษบง, อ้างแล้วเชิงอรรถที่ 120, หน้า 53-54.

[126] พล.ต.อ. เผ่า ศรียานนท์, อ้างแล้วเชิงอรรถที่ 37, หน้า 163.

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ทรงรู้สึกว่า "เคราะห์ดีที่เราไม่ต้องทำดังนี้" เมื่อพระองค์ได้รับรายงานจากอัครราชทูตสยาม ประจำกรุงโตเกียว ญี่ปุ่น ถึงเรื่อง "วิธีระหว่างรักษาพระองค์พระเจ้ากรุงญี่ปุ่นในเวลาเสด็จไปในที่ต่างๆ ...เวลานี้ตำรวจรักษาการมิต้องถวายคำนับพระเจ้าแผ่นดิน แต่กลับยืนหันหลังให้ เพราะจะได้ทำหน้าที่ในการตรวจตรามองดูประชาราษฎร์ถนัดดีขึ้น" แม้ในรายงานของอัครราชทูตสยามได้แสดงทัศนะด้วยว่า "ราษฎรญี่ปุ่นมีความจงรักภักดีต่อพระเจ้าแผ่นดินเป็นอย่างยิ่ง" ก็ตาม[127] แต่ในช่วงเดียวกับข่าวลือเรื่องการทำร้ายเจ้านายพระบรมวงศานุวงศ์ชั้นผู้ใหญ่ในสยามมีอยู่สูง สมเด็จพระจักรพรรดิญี่ปุ่นก็ถูกลอบปาระเบิดในขบวนเสด็จแต่ทรงรอดพ้นอันตราย[128] กล่าวได้ว่า วิธีรักษาการณ์แบบใหม่ได้แสดงให้เห็นว่าความกลัวความหวั่นวิตกและความตึงเครียดของเจ้านายสยามได้ขึ้นถึงขีดสุดอย่างรวดเร็ว อย่างไรก็ตาม เหตุการณ์ทุกอย่างผ่านพ้นไปได้ด้วยดี ความผ่อนคลายเริ่มกลับคืนมา ในท้ายที่สุดพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ จึงทรงเสด็จไปพักอิริยาบถ ณ วังไกลกังวล หัวหิน เมื่อ 8 มิถุนายน พ.ศ. 2475

กระแสการวิพากษ์วิจารณ์ระบอบการปกครองตามสถาบันการศึกษาและข่าวลือได้ช่วยพรางการเคลื่อนไหวของคณะราษฎรได้เป็นอย่างดี การประชุมวางแผนยึดอำนาจอย่างเป็นทางการเริ่มตั้งแต่ต้นเดือนเมษายน พ.ศ. 2475 มีการประชุมรวม 7 ครั้ง เปลี่ยนวันกำหนดการลงมือ 3 ครั้ง วิธีการยึดอำนาจได้รับการพิจารณาบนหลักการ บรรเทาความตื่นเต้นหวาดเสียว หลีกเลี่ยงการต่อสู้อย่างนองเลือด ให้กระทบกระเทือนพระเกียรติยศของพระมหากษัตริย์แต่น้อยที่สุด และยึดอำนาจแบบฉับพลัน บุคคลชั้นหัวหน้าคณะราษฎรที่ได้ร่วมประชุมมีทั้งหมด 10 คน ได้แก่ พ.อ.พระยาพหลพลพยุหเสนา พ.อ.พระยาทรงสุรเดช พ.อ.พระยาฤทธิอัคเนย์ พ.ท.พระประศาสน์พิทยายุทธ

---

[127]กจช., ร.7 ต.6.7/2, "คัดย่อหนังสือ พระยาสุพรรณราชสมบัติ ทูล เสนาบดีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ ลงวันที่ 4 มกราคม พ.ศ. 2472" ในเอกสารแฟ้มเดียวกันนี้เป็นที่น่าสังเกตด้วยว่า ราชสำนักสยามยังอยู่ในกระบวนการ "เลียน" รู้ถึงพระราชปฏิบัติของพระมหากษัตริย์และพระราชินีจากราชสำนักอื่นๆ

[128]กจช., ร. 7 ต.21/31, "เรื่องพระเจ้าแผ่นดินญี่ปุ่นถูกขว้างด้วยระเบิด" เหตุการณ์นี้เกิดเมื่อวันที่ 8 มกราคม พ.ศ. 2474.

พ.ต.หลวงพิบูลสงคราม ร.อ.หลวงทัศไนยนิยมศึก น.ต.หลวงสินธุสงครามชัย หลวงประดิษฐ์มนูธรรม นายตั้ว ลพานุกรม และนายประยูร ภมรมนตรี ตั้งแต่การประชุมครั้งแรกที่ประชุมได้ยกย่องให้ พ.อ.พระยาพหลฯ เป็นหัวหน้าคณะราษฎร โดยเป็นผู้มีอาวุโสสูงสุดในคณะ พ.อ.พระยาทรงสุรเดช เป็นผู้วางแผนการยึดอำนาจนำเสนอที่ประชุม และรับทราบบัญชีรายนามสมาชิกผู้ร่วมก่อการ[129] มีทั้งหมด 102 คน (ดูภาคผนวกที่ 1) สายทหารบก 34 คน มี พ.อ.พระยาพหลพลพยุหเสนา เป็นหัวหน้า แต่สมาชิกสังกัดใน 3 กลุ่มด้วยกัน คือกลุ่ม พ.อ.พระยาทรงสุรเดช กลุ่ม ร.อ.หลวงทัศไนยนิยมศึก กลุ่มใหญ่ที่สุดคือ กลุ่ม พ.ต.หลวงพิบูลสงคราม สายทหารเรือมี 18 คน รวมศูนย์อยู่ที่ น.ต.หลวงสินธุสงครามชัย หัวหน้ากลุ่ม โดยมี น.ต.หลวงศุภชลาศัย เป็นรองหัวหน้าในฐานะผู้อาวุโสสูงสุด สายพลเรือน 50 คน มี หลวงประดิษฐ์มนูธรรม เป็นหัวหน้า โดย นายตั้ว ลพานุกรม เป็นผู้มีบทบาทรองลงมา ทั้งในฐานะอาวุโสและเป็นแกนจัดตั้งสมาชิกมากที่สุด นายประยูร ภมรมนตรี ได้รับการยอมรับในฐานะผู้ประสานงานของทุกๆ สาย

ในช่วงการเคลื่อนไหวเพื่อยึดอำนาจนี้ กลุ่มผู้นำคณะราษฎรชั้นผู้น้อยได้พบปะปรึกษากันเป็นการเฉพาะบ่อยครั้ง นอกเหนือการประชุมอย่างเป็นทางการกับกลุ่มผู้นำชั้นอาวุโส กลุ่มผู้นำชั้นผู้น้อยนี้ได้แก่ หลวงประดิษฐ์มนูธรรม พ.ต.หลวงพิบูลสงคราม น.ต.หลวงสินธุสงครามชัย และสมาชิกอาวุโสในระดับรองลงมาในแต่ละสายของ 3 ผู้นำนี้ ก็ได้รับการแนะนำให้รู้จักผู้นำของสายอื่นๆ ด้วยเช่นกัน คืนเตรียมพร้อมวันที่ 23 มิถุนายน ทหารบกและทหารเรือกลุ่มของ พ.ต.หลวงพิบูลสงคราม และน.ต.หลวงสินธุสงครามชัย ก็ได้ทำความรู้จักและสร้างความสนิทสนมต่อกัน ขณะที่ทหารบกกลุ่มของ พ.อ.พระยาทรงสุรเดช มีหน้าที่แยกต่างหากออกไป คืนนั้น พ.ต.หลวงพิบูลสงคราม พ.ต.หลวงอำนวยสงคราม ร.อ.หลวงอดุลเดชจรัส ร.อ.หลวงพรหมโยธี ร.ท.ขุนปลดปรปักษ์ ก็ได้

[129] กุหลาบ สายประดิษฐ์, อ้างแล้วเชิงอรรถที่ 27, หน้า 88-111.

เดินทางตรวจความพร้อมเพรียงและสั่งการตามจุดวางกำลังต่างๆ[130] เห็นได้ว่าความเป็นกลุ่มของ พ.ต.หลวงพิบูลสงคราม และกลุ่มของ น.ต.หลวงสินธุสงครามชัย เข้มแข็งและเหนียวแน่นมาก

เช้าวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 การยึดอำนาจรัฐบาลพระมหากษัตริย์ประสบความสำเร็จอย่างรวดเร็วในทุกขั้นตอน สายทหารเรือจัดตั้งแนวต้านทานบนถนนราชดำเนินนอกและมีเรือรบคุมแม่น้ำเจ้าพระยา สายทหารบกรวบรวมกำลังพลและอาวุธมาไว้ที่พระที่นั่งอนันตสมาคม ซึ่งกลายเป็นศูนย์บัญชาการของคณะราษฎร พระที่นั่งอนันตสมาคมนี้กล่าวได้ว่าเป็นสัญลักษณ์ของรัฐบาลระบอบเก่า คือเป็นสถานที่ประชุมของสภากรรมการองคมนตรี อภิรัฐมนตรีสภา และเสนาบดีสภา และตั้งอยู่บนจุดที่แวดล้อมไปด้วยพระราชวังและกองทหารต่างๆ สายพลเรือนควบคุมหน่วยงานการสื่อสารไว้ได้อย่างเรียบร้อย เจ้านายและนายทหารที่สำคัญที่มีอำนาจสั่งการเพื่อต่อต้านการยึดอำนาจถูกควบคุมไว้ได้เกือบทั้งหมด เจ้านายที่สำคัญได้แก่ จอมพลสมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต ในฐานะผู้สำเร็จราชการรักษาพระนคร เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย ผู้บังคับการกรมทหารราบที่ 1 มหาดเล็กรักษาพระองค์ และอภิรัฐมนตรี เป็นเจ้านายที่สำคัญหมายเลข 1 รองลงมาคือสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ อภิรัฐมนตรี ส่วนสมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ อภิรัฐมนตรีที่ถูกควบคุมตัวมาไว้ที่พระที่นั่งอนันตสมาคมด้วยนั้น ทรงอยู่ในสภาพติดร่างแหขณะที่ทรงเฝ้ากรมพระยาดำรงราชานุภาพ สำหรับพระเจ้าพี่ยาเธอกรมพระกำแพงเพชรอัครโยธิน เสนาบดีกระทรวงพาณิชย์และคมนาคม และเป็นอภิรัฐมนตรี สามารถหลบหนีการควบคุมตัวเดินทางไปเฝ้าพระเจ้าอยู่หัว ณ วังไกลกังวล หัวหิน ได้เสด็จหลบหนีโดยขบวนรถไฟพร้อมกับพระชายาและข้าราชบริพาร นายทหาร 2 นายที่คณะราษฎรให้ความสำคัญที่สุด โดยมีหน่วยเฝ้าความเคลื่อนไหวที่บ้านพักตลอดคืน ได้แก่ นายพลโท พระยาสีหราชเดโชไชย เสนาธิการทหารบก มีกรมเจรทหารบก กรมยุทธศึกษาทหารบก และกรมแผนที่ขึ้นตรง และนายพลตรี พระยาเสนาสงคราม (ม.ร.ว.อี๋ นพวงศ์, 2430-2506)

---

[130]ดูบันทึกของ พลเรือตรีถวัลย์ ธำรงนาวาสวัสดิ์, พลเรือตรีชลิต กุลกำม์ธร, จรูญ สืบแสง ใน **อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พลเรือเอกสินธุ์ กมลนาวิน** อ้างแล้วเชิงอรรถที่ 21, หน้า 8-9, 17-21, 141-143. และ **อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พลเรือตรี หลวงสังวรยุทธกิจ** (สังวร สุวรรณชีพ) อ้างแล้วเชิงอรรถที่ 20, หน้า 55-56.

ผู้บัญชาการกองพลที่ 1 รอ. มีกรมทหารราบที่ 1 มหาดเล็ก รอ. กรมทหารราบที่ 2 รอ. และกรมทหารปืนใหญ่ที่ 1 รอ. ขึ้นตรงนั้น หมายความว่าทั้งสองนี้เป็นนายทหารที่มีอำนาจบังคับบัญชากรมและกองพันทหารเกือบทั้งหมดที่ตั้งอยู่ในพระนครและอยู่ในฐานะเป็นผู้บังคับบัญชาสูงสุดที่อยู่ในพระนครขณะนั้น เพราะนายพลเรือเอก กรมหลวงสิงหวิกรมเกรียงไกร เสนาบดีกระทรวงกลาโหมทรงประทับอยู่หัวหิน ส่วนนายพลโท พระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าอลงกฏ รองเสนาบดีกระทรวงกลาโหม ทรงขอพระบรมราชานุญาต "ไปตรวจราชการทางมณฑลราชบุรี ... (และ) เลยไปศึกษาและชมภูมิประเทศทางแถบมณฑลปักษ์ใต้ด้วย"[131] ระยะเวลารวม 1 เดือน ตั้งแต่วันที่ 15 มิถุนายน ถึง 15 กรกฎาคม การเดินทางครั้งนี้ได้นำนายพลตรี พระยาพิไชยสงคราม (แก๊บ สรโยธิน, 2425-2510) แม่ทัพกองทัพที่ 1 ติดตามไปด้วย ซึ่งเป็นผู้บังคับกรมกองทหารทั้งหมดที่ตั้งอยู่ในเขตจังหวัดพระนคร ราชบุรี ฉะเชิงเทรา และปราจีนบุรี (ดูโครงสร้างกระทรวงกลาโหมและกองทัพบกในบทที่ 3.2) ดังนั้นการที่นายทหารสูงสุดทั้ง 3 พระองค์/นายนี้ ไม่อยู่ในพระนครทำให้ฝ่ายคณะราษฎรมีความคล่องตัวในการเข้าควบคุมนายทหารระดับสูงมากขึ้น นายทหารที่เป็นเป้าหมายการควบคุมในระดับรองลงมาเป็นนายทหารชั้นผู้บังคับการกรมหน่วยกำลังรบที่ตั้งอยู่ในพระนครทั้งหมดรวม 5 กรมด้วยกัน ได้แก่ พ.อ.พระยาสุรเดชรณชิต รองผู้บังคับการกรมทหารราบที่ 1 มหาดเล็ก รอ. พ.อ.พระยามหาณรงค์เรืองเดช ผู้บังคับการกรมทหารราบที่ 2 รอ. พ.อ.พระประยุทธอริยั่น ผู้บังคับการกรมทหารม้าที่ 1 รอ. และ พ.อ.พระยารามรณรงค์ ผู้บังคับการกรมทหารช่างที่ 1 รอ. ส่วน พ.อ.พระยาฤทธิอัคเนย์ ผู้บังคับการกรมทหารปืนใหญ่ที่ 1 รอ. นั้น เป็นฝ่ายคณะราษฎรเสียแล้ว สำหรับนายทหารระดับผู้บังคับกองพันไม่ว่าจะเป็นเหล่าทหารราบ ทหารม้า ทหารปืนใหญ่ ทหารช่างและทหารสื่อสารทั้งหมด 12 กองพันในพระนครไม่มีผู้ใดถูกควบคุมตัวเลย นั่นเป็นเพราะกำลังทหารทุกกองพันได้ถูกนำเข้ามารวมกันในเขตพระที่นั่งอนันตสมาคมใต้ความดูแลและบังคับบัญชาของนายทหารคณะราษฎรแล้ว บุคคลที่ถูกนำมาควบคุมไว้ในลำดับถัดมาได้แก่ พล.ท.พระยาเฉลิมอากาศ เจ้ากรมอากาศยาน พ.อ.หม่อมเจ้านักขัตมงคล กิติยากร ผู้ช่วยเสนาธิการทหารบก พ.อ.พระยาราชวัลลภานุศิษย์ ผู้บังคับการทหารรักษาวัง พ.อ.พระยาพิชัยชาญณรงค์ ปลัดมณฑลทหารบกที่ 1 ด้านตำรวจนั้น

[131] กจช., ร.7 ก.1/28, เรื่องเสนาบดีกระทรวงกลาโหมเสด็จตรวจราชการและรองเสนาบดีด้วย.

นายพลตำรวจโท พระยาอธิกรณ์ประกาศ อธิบดีกรมตำรวจภูธร และนายพันตำรวจเอก พระยาธรณีนฤเบศร์ ได้ถูกควบคุมตัวมาพร้อมสมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต จากวังบางขุนพรหม ต่อมาได้นำนายพลตำรวจตรี หม่อมเจ้าวงค์นิรชร เทวกุล เจ้ากรมตำรวจภูบาล และนายพันตำรวจตรี หลวงอัศวินศิริวิลาศ นายเวรกรมบัญชาการกรมตำรวจภูธรมาควบคุมไว้ แม้ว่าจะได้มีเจ้านายบางพระองค์ทั้งที่มีตำแหน่งทางทหารและไม่มีได้ถูกเชิญมาควบคุมพระองค์ไว้ แต่ก็ไม่มีความสำคัญแต่อย่างไร ได้แก่ พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุมภฏพงศ์บริพัตร พระโอรสของสมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต ซึ่งในช่วงแรกได้พาพระชายาและพระธิดาหลบเข้าสถานทูตอังกฤษ แต่เมื่อไม่ปรากฏว่ามีเหตุการณ์ที่รุนแรงจึงได้ย้ายออกจากเขตสถานทูตไปพำนักที่บ้านของที่ปรึกษากระทรวงการต่างประเทศชาวอเมริกัน[132] เมื่อทรงไปเยี่ยมพระบิดาจึงได้รับการเชิญตัวไว้ ส่วนนายพลตรีหม่อมเจ้านิลประภัศร เกษมศรี เจ้ากรมยุทธศึกษาทหารบก ซึ่งโดยตำแหน่งนั้นบังคับบัญชาโรงเรียนนายร้อยทหารบก แต่นักเรียนนายร้อย และอาจารย์-ครู ได้เป็นกำลังสำคัญของฝ่ายคณะราษฎรหมดแล้วจึงไม่อาจสั่งการอะไรได้ พระองค์ถูกทูลเชิญขณะที่ทรงประทับรถยนต์มาดูเหตุการณ์แถบพระบรมรูปทรงม้า[133] การควบคุมตัวเจ้านายและบุคคลที่สำคัญนั้น มีเพียง พล.ต.พระยาเสนาคราม ที่ได้รับบาดเจ็บและถูกส่งไปรักษาตัวที่โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ ข้อควรพิจารณาคือความสำเร็จหรือความล้มเหลวในการยึดอำนาจของคณะราษฎรอยู่ที่การควบคุมกำลังกองทัพบกเป็นสำคัญ ดังนั้นจึงไม่ปรากฏว่ามีนายทหารเรือระดับสูงถูกควบคุมตัวเลยแม้แต่คนเดียว

ความสำเร็จของการยึดอำนาจในพระนคร กล่าวได้ว่า ประสบความสำเร็จตั้งแต่ช่วงบ่ายของวันยึดอำนาจนั้นเอง เมื่อสมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต ผู้สำเร็จราชการรักษาพระนครทรงยอมลงพระนามรับรองคณะราษฎรว่า

---

[132]F.O.371/16261, From Mr. J.F. Johns, 24 June 1932.

[133]"การเปลี่ยนแปลงการปกครองประเทศสยาม," **นาวิกศาสตร์** 15:8 สิงหาคม 2475) : 1750-1752.

ด้วยตามที่คณะราษฎรได้ยึดอำนาจการปกครองแผ่นดินไว้ได้ โดยมีความประสงค์ข้อใหญ่ที่จะให้ประเทศสยามได้มีธรรมนูญการปกครองแผ่นดินนั้น

ข้าพเจ้าขอให้ทหารข้าราชการและราษฎรทั้งหลายจงช่วยกันรักษาความสงบอย่าให้เสียเลือดเนื้อของคนไทยกันเอง โดยไม่จำเป็นเลย[134]

ประกาศที่ลงพระนามฉบับนี้ แม้ในกาลต่อมาเราก็ไม่พบว่าจะมีผู้ใดอธิบายยกย่องเทอดทูนพระองค์ว่าทรงเห็นแก่บ้านเมืองหรือไม่ต้องการเสียเลือดเนื้อคนไทยด้วยกันเองหรือทรงเป็นนักประชาธิปไตยอยู่ก่อนแล้วแต่อย่างใด แต่ในข้อเท็จจริงในสถานการณ์ขณะนั้น ประกาศฉบับนี้มีผลสะท้อนอย่างมหาศาล กล่าวคือ ด้านหนึ่งเท่ากับว่า "องค์อธิปัตย์" ของระบอบเก่าในพระนคร ทรงยอมรับว่าอำนาจของพระองค์ถูกยึดไปโดยคณะราษฎรแล้ว อีกด้านหนึ่งนั้นทำให้คณะราษฎรมีอำนาจอันชอบธรรมในการสั่งราชการใดๆ ในนามของ "รัฐบาลชั่วคราว" โดยมี "ผู้รักษาพระนครฝ่ายทหารเป็นผู้ใช้อำนาจ" (การลงนามในคำสั่งต่างๆ นั้น มีทั้ง พ.อ.พระยาพหลพลพยุหเสนาลงนามผู้เดียว และมีทั้ง พ.อ.พระยาทรงสุรเดช และ พ.อ.พระยาฤทธิอัคเนย์ ลงนามร่วมด้วยในนาม "คณะผู้รักษาพระนครฝ่ายทหาร") ตัวอย่างการยอมรับว่าคณะราษฎรมีอำนาจอันชอบธรรมในการสั่งราชการ[135] เช่น คำสั่ง "คณะราษฎรประกาศแก่บรรดาข้าราชการ" ลงนาม พ.อ.พระยาพหลพลพยุหเสนาว่า "บัดนี้สมเด็จพระเจ้าพี่ยาเธอ เจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์วรพินิต ก็ได้ลงพระนามรับรองคณะนี้แล้ว ผู้รักษาพระนครจึงสั่งข้าราชการทั้งหลายทุกกระทรวงทบวงการให้มาปฏิบัติการเช่นเคย ผู้ใดละทิ้งหน้าที่จะต้องมีความผิด" และต่อมาได้มี "คำสั่งแผนกทหารรักษาวัง" ของเจ้าพระยาวรพงศ์พิพัฒน์ เสนาบดีกระทรวงวัง มีถึงผู้บังคับการทหารรักษาวังว่า "ด้วยบัดนี้คณะราษฎรได้อำนาจในการปกครองและรักษาพระนครแล้ว ฉะนั้นขอให้จัดการรักษาความสงบเรียบร้อย อย่าได้ทำการขัดขวางคณะราษฎรเลย" และต่อมาในเวลา 16.00 น. เสนาบดีและปลัดทูลฉลองกระทรวงต่างๆ ยอมเดินทางมาร่วมประชุมกับคณะราษฎรที่พระที่นั่งอนันตสมาคม

---

[134] เพิ่งอ้าง, หน้า 1765-1766.

[135] เพิ่งอ้าง, หน้า 1767-1771.

การประชุมเสนาบดีและปลัดทูลฉลองกระทรวงต่างๆ นั้น[136] มีเสนาบดีมา 5 กระทรวง ปลัดทูลฉลองทุกกระทรวงเว้นแต่กระทรวงวัง ส่วนคณะราษฎรนั้นนอกจากสมาชิกคณะโดยตรงแล้ว ยังได้ยอมรับนายทหารบางคนให้เป็นส่วนหนึ่งของคณะราษฎรด้วย สายทหารบกมี พ.อ.พระยาพหลพลพยุหเสนา พ.อ.พระยาทรงสุรเดช พ.อ.พระยาฤทธิอัคเนย์ พ.ท.พระประศาสน์พิทยายุทธ พ.ต.หลวงพิบูลสงคราม และ พ.ท.พระเหี้ยมใจหาญ ผู้อำนวยการโรงเรียนนายร้อยทหารบก สายทหารเรือมี น.ต.หลวงสินธุสงครามชัย พล.ร.ต.พระยาปรีชาชลยุทธ ผู้รั้งตำแหน่งแม่ทัพเรือ และ พล.ร.ต.พระยาศรยุทธเสนี เจ้ากรมยุทธศาสตร์ทหารเรือ สายพลเรือน มีเพียงหลวงประดิษฐ์มนูธรรม โดยมี นายซิม วีระไวทยะ เป็นผู้จดรายงานการประชุม คณะราษฎรได้ชี้แจงว่าการประชุมครั้งนี้ "ก็เพื่อปรึกษาหารือถึงกิจการซึ่งจะต้องกระทำร่วมกัน" ให้เหตุผลถึงการควบคุมพระบรมวงศานุวงศ์บางพระองค์ "ก็เพื่อประกันความปลอดภัยของคณะ" วัตถุประสงค์ของการยึดอำนาจครั้งนี้คือ "ต้องการให้ประเทศได้มีธรรมนูญการปกครอง" และได้กราบบังคมทูลเชิญพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ เสด็จกลับพระนคร "เป็นกษัตริย์อยู่ใต้ธรรมนูญการปกครองสืบไป" และในระหว่างนี้คณะผู้รักษาพระนครฝ่ายทหารจะเป็นผู้ใช้อำนาจไปก่อนจนกว่าจะมี "ธรรมนูญการปกครอง" และจัดตั้งสภาผู้แทนราษฎร ในท้ายสุดเสนาบดีและปลัดทูลฉลองทุกกระทรวงได้ยอมลงพระนาม/นามในข้อตกลงกับคณะราษฎรเรื่อง "วิธีปฏิบัติราชการ" ยกเว้นเสนาบดีและปลัดทูลฉลองกระทรวงการต่างประเทศ โดยพระองค์เสนาบดีทรงมีข้อแม้ว่า หากจะให้พระองค์ทรงปฏิบัติราชการโดยขอให้รัฐบาลต่างประเทศรับรองรัฐบาลใหม่อย่างนิตินัย (De Jure) นั้น "จะต้องได้รับตอบจากพระเจ้าอยู่หัวเสียก่อน หรือมิฉะนั้นข้าพเจ้าก็ลาออก" หากในระหว่างนี้ทรงยอมรับที่จะปฏิบัติราชการในระดับการแจ้งเรื่องการเปลี่ยนแปลงให้คณะทูตประเทศต่างๆ ได้รับทราบเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างรัฐบาลสยามใหม่กับรัฐบาลประเทศต่างๆ นั้น แม้ฝ่ายคณะราษฎรได้ยืนยันว่า "รัฐบาลชั่วคราวใหม่นี้ไม่คิดที่จะล้างผลาญชีวิตและทรัพย์สมบัติของคนในบังคับต่างประเทศ สิ่งใดที่เคยกระทำมาตลอดจนสัญญาทางพระราชไมตรีก็จะได้ดำเนินต่อไป" และการเปลี่ยนแปลงการปกครองครั้งนี้เป็น "กิจการภายใน"

---

[136] เพิ่งอ้าง, หน้า 1773-1784.

ที่ตามหลักกฎหมายระหว่างประเทศของสันนิบาตชาติได้รับว่า "ประเทศอื่นย่อมไม่เกี่ยวข้องกับกิจการภายในของอีกประเทศหนึ่ง" แต่ก็ยังมีความกลัวว่าจะมีการแทรกแซงจากต่างประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง จากการที่อาจจะมีเจ้านายบางพระองค์ทรงร้องขอให้กองกำลังของต่างประเทศเข้าช่วยเหลือพระองค์ และสยามก็เป็นประเทศที่เล็กที่การแทรกแซงอาจเป็นไปได้ ดังนั้นฝ่ายคณะราษฎรจึงมุ่งหวังที่จะทำให้รัฐบาลต่างประเทศรับรองรัฐบาลใหม่ของสยามอย่างทันทีทันใด อย่างไรก็ตาม เรื่องการเข้าแทรกแซงของต่างประเทศนั้นเป็นที่ควรพิจารณาอย่างยิ่งว่า ตามทัศนะของพระองค์เสนาบดีและปลัดทูลฉลองกระทรวงการต่างประเทศ ซึ่งต่างคลุกคลีอยู่ในวงการความสัมพันธ์ระหว่างประเทศตลอดอาชีพรับราชการของพระองค์/ท่านที่ผ่านมานั้น ทำให้พระองค์/ท่านค่อนข้างเชื่อมั่นว่า การที่ต่างประเทศจะเข้าแทรกแซงนั้น "ไม่มี" ดังนั้น ความสำเร็จสมบูรณ์ของการยึดอำนาจเพื่อเปลี่ยนระบอบการปกครองสยามโดยคณะราษฎรว่าจะเป็นไปอย่างราบรื่นหรือไม่จึงขึ้นอยู่กับการตัดสินใจของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ เพียงพระองค์เดียวเป็นสำคัญ

1.4 พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวและการประนีประนอมทางการเมือง

การยึดอำนาจในพระนครเมื่อรุ่งอรุณของวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 นั้น เป็นช่วงเวลาเดียวกันกับพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ กำลังทรงกอล์ฟอย่างสำราญพระราชหฤทัย ณ วังไกลกังวล หัวหิน และที่นี้เป็นที่ซึ่งพระองค์ทรงรับทราบข่าวการยึดอำนาจโดยโทรเลขจากพระนคร หลังจากนั้นพระองค์ก็ทรงเสด็จกลับที่ประทับเพื่อทรงไตร่ตรองและแสวงหาข้อมูลเพิ่มเติม แต่ข่าวลือที่สับสนวุ่นวายก็แพร่กระจายในหัวหินอย่างรวดเร็วเช่นกัน[137] เจ้านาย 2 พระองค์ที่ทรงสามารถหลบหนีการควบคุมพระองค์จากนายทหารของคณะราษฎรต่างพากันมุ่งตรงสู่หัวหิน พระองค์แรกคือ สมเด็จพระเจ้าพี่ยาเธอ กรมพระกำแพงเพชรอัครโยธิน องค์อภิรัฐมนตรีและเสนาบดีกระทรวงพาณิชย์และคมนาคม เสด็จหลบหนีโดยขบวนรถไฟพิเศษพร้อมกับพระชายาและข้าราชบริพาร ขบวนเสด็จหนีของพระองค์ทำให้ข้าราชการจังหวัดต่างๆ บนเส้นทางรถไฟตั้งแต่จังหวัดนครปฐมลงไป

[137] F.O.371/16261, รายงานของ R.S. Ryan ลง 29 June 1932.

ทราบข่าวเหตุการณ์ "กบฏ" ในพระนคร[138] อีกพระองค์คือ พ.ต.หม่อมเจ้าวิศิษฐ์ศรี สวัสดิวัฒน์ นายทหารสังกัดกรมอากาศยาน ซึ่งทรงทราบแต่เพียงว่านายทหารบกเข้ายึดดอนเมืองที่ตั้งของกรมอากาศยาน พระองค์จึงทรงขับเครื่องบินบริพัตรมาลงที่หัวหิน[139]

ประมาณเที่ยงคืนของวันนั้น การประชุมของเจ้านายและนายทหารระดับสูงที่ได้ทราบข่าวและเดินทางมาเฝ้าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่วังไกลกังวลก็เริ่มขึ้น "เพื่อทรงหารือว่าจะยอมตามคำเรียกร้องของคณะราษฎรหรือจะต่อสู้"[140] ที่ประชุมประกอบด้วยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเป็นประธาน สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี สมเด็จฯ กรมพระสวัสดิ์วัฒนพิศิษฐ์ กรมพระกำแพงเพชรอัครโยธิน พล.ร.อ.สมเด็จพระเจ้าพี่ยาเธอ กรมหลวง สิงหวิกรมเกรียงไกร เสนาบดีกระทรวงกลาโหม พล.ท.พระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าอลงกฏ รองเสนาบดีกระทรวงกลาโหม พล.ต.พระยาพิไชยสงคราม แม่ทัพกองทัพที่ 1 พล.ต.หม่อมเจ้าฉัตรมงคลโสณกุล จเรทหารบก พล.ต.พระยาอานุภาพไตรภพ ผู้บัญชาการกองพลที่ 3 (นครราชสีมา) และเจ้าพระยามหิธร (ลออ ไกรฤกษ์) เสนาบดีกระทรวงมุรธาธร[141]

สำหรับนายทหารบกนั้นได้ตกลงใจที่จะสู้กับฝ่ายกบฏในพระนครและเตรียมการไว้แล้วก่อนที่จะเข้าประชุม แม้ว่าข่าวที่ พล.ท.พระองค์เจ้าอลงกฏทรงได้รับทางโทรเลขจาก พล.ต.พระยาประเสริฐสงคราม ปลัดทูลฉลองกระทรวงกลาโหม จะค่อนข้างหวาดหวั่นถึงกำลังและการสนับสนุนคณะราษฎร

---

[138]**อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พลตรีพระยาอานุภาพไตรภพ** (จำรัส เทพหัสดิน ณ อยุธยา) (พระนคร : กรมแผนที่ทหารบก, 2504), หน้า 91 และ "การเปลี่ยนแปลงการปกครองประเทศสยาม," **นาวิกศาสตร์** 15:8 (สิงหาคม 2475) : 1750-1751.

[139]หลวงโหมรอนราญ, "ชีวประวัติของข้าพเจ้า," **อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พันตำรวจโท หลวงโหมรอนราญ** (กรุงเทพฯ : บุญส่งการพิมพ์, 2520), หน้า 39.

[140]**เรื่องของเจ้าพระยามหิธร** (พระนคร : โรงพิมพ์ตีรณสาร, 2499), หน้า 109.

[141]หลวงโหมรอนราญ, อ้างแล้วเชิงอรรถที่ 13, หน้า 39 และ **เรื่องของเจ้าพระยามหิธร** อ้างแล้วเชิงอรรถที่ 140, หน้า 109.

ในพระนครว่า "มีกองทหารในพระนครทั้งทหารบกและทหารเรือเข้าร่วมด้วยเป็นจำนวนมาก..."[142] ก็ตาม แต่สำหรับ พล.ต.พระยาพิไชยสงคราม แม่ทัพกองทัพที่ 1 ซึ่งเป็นผู้บังคับบัญชาระดับสูงโดยตรงต่อกรมและกองพันทหารที่ตั้งอยู่ในพระนครและเขตจังหวัดด้านตะวันออกและตะวันตกของพระนคร ดูจะไม่เชื่อมั่นต่อการแจ้งข่าวของโทรเลขฉบับนี้ หากได้พิจารณาลงไปในรายละเอียดถึงนายทหารที่เป็นผู้บังคับบัญชาหน่วยทหารในพระนคร "โดยพิจารณาว่าใครจะเข้ากับพวกขบถ และมีใครบ้างที่ยังจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์"[143] ดังนั้นการปรึกษาวางแผนการต่อสู้กับคณะราษฎรจึงได้ร่างขึ้นอย่างละเอียด

1. กราบทูลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวให้เสด็จโดยเครื่องบินบริพัตร พร้อมด้วยพลตรี พระยาอานุภาพไตรภพ ผู้บัญชาการกองพลที่ 3 (นครราชสีมา) เพื่อไปรวบรวมทหารจังหวัดนครราชสีมากองหนึ่ง
2. พลโท พระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าอลงกฎ เสด็จโดยเครื่องบินตรวจการที่กองบินจังหวัดประจวบคีรีขันธ์เสด็จไปที่จังหวัดนครสวรรค์ เพื่อรวบรวมกำลังทหารที่จังหวัดนครสวรรค์
3. เจ้าคุณแม่ทัพ (พล.ต.พระยาพิไชยสงคราม : ผู้อ้าง) รวบรวมทหารจังหวัดเพชรบุรีและราชบุรีกองหนึ่ง
4. ขอเครื่องบินตรวจการณ์อีกเครื่องหนึ่งจากกองบินประจวบคีรีขันธ์เพื่อให้ข้าพเจ้า (ร.อ.หลวงโหมรอนราญ นายทหารคนสนิทของแม่ทัพกองทัพที่ 1 : ผู้อ้าง) ถือคำสั่งของเสนาบดีไปสั่งการให้ พล.ต.ม.จ.ทองฑีฆายุ ทองใหญ่

---

[142]โทรเลขของ นายพลตรี พระยาประเสริฐสงคราม ปลัดทูลฉลองกระทรวงกลาโหม กราบทูล พล.ท.พระองค์เจ้าอลงกฎ รองเสนาบดีกระทรวงกลาโหม (ขณะนั้นประทับอยู่ที่จังหวัดชุมพร) วันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 อ้างใน ร.อ.หลวงโหมรอนราญ, "เทอดเกียรติประวัติท่านเจ้าคุณแม่ทัพ," **อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พลตรี พระยาพิไชยสงคราม** (แก๊ป สรโยธิน) (พระนคร : โรงพิมพ์กรมรถไฟ, 2510), หน้า ฏ.

[143]เพิ่งอ้าง, หน้า ฐ.

(ผู้บัญชาการกองพลที่ 2 : ผู้อ้าง) ที่จังหวัดปราจีนบุรี เพื่อรวบรวมกองทหารที่ปราจีนบุรีและฉะเชิงเทราอีกกองหนึ่ง

กองทหารทั้ง 4 กองนี้ จะต้องเดินทางเข้ามาล้อมจังหวัดพระนครตามกำหนดวันเวลาตามคำสั่ง คือ กองทหารกองพลที่ 3 นครราชสีมาและกองพลที่ 4 นครสวรรค์ เดินทางโดยรถไฟยึดกรมอากาศยานดอนเมือง กองทหารส่วนหน้าเข้ายึดสถานีหลักสี่ กองพลที่ 2 ปราจีนบุรี เดินทางรถไฟเข้ายึดสถานีหัวหมาก กองทหารส่วนหน้ายึดสถานีมักกะสัน กองทหารราชบุรีและเพชรบุรีเดินทางรถไฟยึดสถานีตลิ่งชัน ส่วนหน้าเข้ายึดสะพานพระรามหก เมื่อได้เข้ายึดตามแผนการนี้แล้วจึงใช้เครื่องบินโปรยใบปลิวประกาศแก่กองทหารในพระนครว่า กองทัพของพระมหากษัตริย์ได้ล้อมพระนครไว้แล้วให้ทหารทุกคนในพระนครวางอาวุธ และให้คณะรัฐบาลยอมแพ้[144]

แผนการข้างต้นก็เป็นสิ่งที่ พล.ต.พระยาอานุภาพไตรภพได้เลือกตัดสินใจปฏิบัติอยู่ก่อนแล้ว แต่ไม่ได้รับการสนับสนุนจากองค์เสนาบดีกระทรวงกลาโหม[145] นอกจากนี้ พล.ท.พระองค์เจ้าอลงกฎ รองเสนาบดีกระทรวงกลาโหม ก็ทรงสั่งให้ผู้บังคับกองบินจังหวัดประจวบคีรีขันธ์ เตรียมเครื่องบินไว้ให้พร้อมก่อนเสด็จเข้าเฝ้าพระเจ้าอยู่หัว และทั้งรองเสนาบดีกระทรวงกลาโหมและแม่ทัพกองทัพที่ 1 ต่างมั่นใจว่าปฏิบัติตามแผนนี้ "มีทางที่จะชนะได้"[146]

---

[144]เพิ่งอ้าง, หน้า ฐ-ฑ.

[145]**อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พลตรี พระยาอานุภาพไตรภพ**, อ้างแล้วเชิงอรรถที่ 138, หน้า 90-91.

[146]หลวงโหมรอนราญ, อ้างแล้ว, หน้า 40.

และในที่ประชุม[147] "ฝ่ายข้างมากเห็นว่าควรสู้เพื่อรักษาพระเกียรติ" เพราะเหตุการณ์ในพระนครเป็นการ "กระทำโดยบุคคลเพียงหยิบมือเดียว" และแม้ว่าคณะราษฎรจะยึดอาวุธหนักที่อยู่ในพระนครไว้ได้แต่ "ในการรบนั้นขวัญหรือกำลังใจสำคัญเท่าหรือสำคัญกว่ากำลังอาวุธ" ที่สำคัญที่สุดคือเชื่อว่าคนไทยส่วนมากยังคงจะจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์อยู่ ดังนั้นถ้าพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ "ทรงประกาศว่าจะปราบพวกก่อการร้าย ก็เชื่อว่าราษฎรทั้งประเทศจะเอาใจช่วยพวกปฏิวัติแม้มีอาวุธดีก็จะเสียขวัญเสียกำลังใจเพราะคนส่วนมากไม่เล่นด้วย ในที่สุดก็จะต้องพ่ายแพ้กำลังทหารหัวเมือง" สำหรับเสียง "ที่ประชุมฝ่ายข้างน้อย เห็นว่าไม่ควรสู้" เพราะเห็นว่าคณะราษฎรไม่ได้ตั้งใจ "กำจัด" พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ออกจากราชบัลลังก์หรือตั้งใจ "จะประทุษร้าย" ต่อพระองค์ท่าน แต่ทางออกของฝ่ายข้างน้อยน้อยมี 2 วิธี คือ 1. เสด็จออกนอกประเทศก่อนแล้วค่อย "ต่อรอง" กับคณะราษฎร[148] 2. ให้ทรง "ยินยอมกลับกรุงเทพฯ และช่วยคณะราษฎรจัดตั้งการปกครองโดยมีกษัตริย์และรัฐธรรมนูญ"[149] ทางออกวิธีที่ 2 ได้รับการสนับสนุนจากสมเด็จพระบรมราชินีและหม่อมเจ้าหญิงอาภาพรรณี (พระมารดาพระราชินี) และได้รับการ "แนะนำตลอดเวลา" จาก กรมพระสวัสดิ์วัฒนวิศิษฐ์ (พระบิดาพระราชินี) และพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ทรงตัดสินยอมรับการเสด็จกลับตามวิถีทางออกของเสียงข้างน้อยข้อที่ 2 พระองค์ทรงตรัสว่า

> เมื่อได้ฟังความเห็นของเจ้านายและเสนาบดีทั้งสองฝ่ายแล้ว **ทรงเห็นว่าถ้าจะสู้ก็คงสู้ได้แต่จะเสียเลือดเนื้อข้าแผ่นดินซึ่งเป็นคนไทยด้วยกันโดยพระองค์ก็จะไม่ดีขึ้นกว่าที่เป็นมาแล้ว** ถ้าพระองค์จะยอมสละพระราช

---

[147]**เรื่องเจ้าพระยามหิธร** อ้างแล้วเชิงอรรถที่ 140, หน้า 110.

[148]"พระราชบันทึกทรงเล่าของ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี," ใน สมาคมนักข่าวแห่งประเทศไทย, **เบื้องแรกประชาธิปตัยฯ** (พระนคร : มิตรนราการพิมพ์, 2513), หน้า 3.

[149]พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์, **เกิดวังปารุสก์**, เล่ม 2, อ้างแล้ว, หน้า 45.

อำนาจของพระองค์ตามคำร้องขอของคณะราษฎร ก็จะไม่ทำให้ผู้ใดเสียหาย จึงตกลงยอมตามข้อเสนอของพวกปฏิวัติ[150]

การตัดสินพระทัยของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ในคืนวันนั้น กล่าวได้ว่า เป็นการตัดสินพระทัยที่มีความหมายต่อประเทศมาก และดูจะเป็นการตัดสินพระทัยในฐานะพระมหากษัตริย์ครั้งแรกที่ไม่มีเสียงขององค์อภิรัฐมนตรีที่ทรงอิทธิพลเข้ามาเกี่ยวข้อง ดังนั้นการพยายามเข้าใจพลังเหตุผลที่ผลักดันเบื้องหลังการที่ทรงยอมเสด็จกลับพระนคร ย่อมมีความหมายอย่างยิ่งที่จะทำให้เราเข้าใจกับความรู้สึกนึกคิด ความมุ่งหวัง การพิจารณาถึงฐานะและบทบาทของพระองค์ที่พระองค์จะทรงปฏิบัติใน "เกมการเมืองอันใหม่" ของช่วงความผันผวนทางการเมืองในอีก 1 ปีต่อมา ข้อเสนอในที่นี้คือ พระองค์ทรงตัดสินใจไปบนความมุ่งหวังที่จะประคองไม่ให้ราชบัลลังก์พระมหากษัตริย์หรือสถาบันนี้ที่อาจจะล้มลงได้ในช่วงวิกฤตเช่นนี้ ตลอดทั้งไม่ให้เกิดเหตุการณ์นองเลือดในประเทศ

ก่อนอื่น เมื่อพิจารณาสาระที่ปรากฏใน "หนังสือกราบบังคมทูล" และ "ประกาศคณะราษฎร"[151] ซึ่งอาจเรียกได้ว่าเป็นทั้ง "คำขาด" และ "คำขู่" สิ่งที่ปรากฏเป็นข้อเท็จจริงคือ คณะราษฎรได้ยึดอำนาจในพระนครไว้ได้แล้ว และเจ้านายชั้นผู้ใหญ่ถูกควบคุมตัวหลายพระองค์ และที่ปรากฏใน "คำขาด" คือ 1) "ถ้าหากคณะราษฎรนี้ถูกทำร้ายด้วยประการใดๆ ก็จะต้องทำร้ายเจ้านายที่จับกุมไว้เป็นการตอบแทน" 2) แสดงความประสงค์ของคณะราษฎร คือ "เพื่อที่จะมีธรรมนูญการปกครองแผ่นดิน" ดังนั้นจึงเชิญพระองค์ "เสด็จกลับคืนสู่พระนคร และทรงเป็นกษัตริย์ต่อไป โดยอยู่ใต้ธรรมนูญการปกครองแผ่นดิน ซึ่งคณะราษฎรได้สร้างขึ้น" 3) ถ้าพระองค์ทรงตอบปฏิเสธหรือไม่ตอบภายในเวลาที่กำหนด "คณะราษฎรก็จะได้ประกาศใช้ธรรมนูญการปกครองแผ่นดิน โดยเลือกเจ้านายพระองค์อื่นที่เห็นสมควรขึ้นเป็นกษัตริย์" สำหรับข้อ 3 นี้สิ่งที่ปรากฏใน "คำขู่" ไปไกลและรุนแรงกว่า กล่าวคือ "ถ้ากษัตริย์ตอบปฏิเสธหรือไม่ตอบภายในกำหนดโดยเห็นแก่ส่วนตน

---

[150]**เรื่องของเจ้าพระยามหิธร** อ้างแล้วเชิงอรรถที่ 140, หน้า -110-101. เน้นโดยผู้เขียน

[151]"การเปลี่ยนแปลงการปกครองประเทศสยาม" **นาวิกศาสตร์** 15:8 (สิงหาคม 2475) : 1754-1755.

ว่าจะถูกลดอำนาจลงมา ก็จะได้ชื่อว่าทรยศต่อชาติ และก็เป็นการจำเป็นที่ประเทศจะต้องมีการปกครองอย่างประชาธิปไตย กล่าวคือ ประมุขของประเทศจะเป็นบุคคลสามัญซึ่งสภาผู้แทนราษฎรได้เลือกตั้งขึ้นอยู่ในตำแหน่งตามกำหนดเวลา" ซึ่งหมายถึงระบบรัฐบาลแบบประธานาธิบดีหรือระบอบสาธารณรัฐ และสิ่งที่ตามมาที่น่าหวาดหวั่นไม่แพ้กันคือวิธีการที่จะบำรุงประเทศโดยขู่ว่าจะใช้วิธี "ยึดเงินที่พวกเจ้ารวบรวมไว้จากการทำนาบนหลังคนตั้งหลายร้อยล้านมาบำรุงประเทศ"

ดังที่ได้กล่าวถึงมาแล้วว่า พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ นั้นทรงมีฐานะและปัญหาที่ต้องทรงขบคิด 2 ประการคือ ฐานะ "เจ้าเหนือหัว" ของราชบัลลังก์พระมหากษัตริย์และของประเทศ การตัดสินพระทัยเลือกที่ผิดพลาดย่อมนำมาซึ่งความหายนะทั้งของราชบัลลังก์และของประเทศ พระองค์ทรงตระหนักดีถึงความเสื่อมทรามในการติฉินนินทาเจ้านายที่เพิ่มมากขึ้นในหมู่ราษฎรไทย และในช่วงครึ่งปีกว่าที่เพิ่งผ่านพ้นมานั้นกระแสข่าวลือเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองได้มีเพิ่มมากขึ้นทุกขณะ แม้กระทั่งเจ้านายบางพระองค์ก็ทรงเชื่อว่า "การปฏิวัติจะต้องมีแน่ ไม่ทราบอยู่แต่ว่าพวกใดจะเป็นผู้กระทำและจะทำเมื่อใดเท่านั้น"[152] และสำหรับรัชกาลที่ 7 ก็คือการที่ทรงตอบรับแรงกดดันทางการเมืองด้วยพระราชดำริให้มี "สภานิติบัญญัติ" ดังปรากฏใน "เค้าโครงการเปลี่ยนรูปแบบรัฐบาล" ปลายปี พ.ศ. 2474 ดังนั้นในช่วงวิกฤตการณ์ทางการเมืองเช่นนี้ อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้พระองค์ต้องทรงขบคิดปัญหาต่างๆ อีกมากมาย ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการยึดอำนาจในพระนครว่านั่นเป็นการกระทำของข้าราชการทหารและพลเรือนกลุ่มเล็กๆ เท่านั้นเองหรือ? หรือว่า 3 นายพันเอกของคณะราษฎรที่ลงนามในหนังสือกราบบังคมทูลเป็นเพียงผู้แสดงหน้าฉาก และผู้ที่อยู่หลังฉากคือกลุ่มเจ้านายที่หลุดออกจากศูนย์อำนาจ เช่น พล.อ.พระองค์เจ้าบวรเดช ม.จ.สิทธิพร กฤษดากร และ ม.จ.วรรณไวทยากร วรวรรณ ตามที่ปรากฏในข่าวลือ?[153] แต่ถ้าเช่นนั้นจะอธิบายคำแถลงการณ์หรือประกาศคณะราษฎรทางวิทยุกระจายเสียงที่โจมตีราชวงศ์จักรีอย่างรุนแรงในค่ำคืนวันนั้นว่าอย่างไร? กรมพระนครสวรรค์วรพินิตที่ถูกกล่าวว่าทรงถูกจับเป็นตัวประกันนั้นมีส่วนได้เสียเพียงใดกับเหตุการณ์

---

[152]พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์, **เกิดวังปารุสก์** เล่ม 2 อ้างแล้วเชิงอรรถที่ 81, หน้า 43.

[153]F.O. 371/16261, รายงานของ R.S. Ryan ลง 29 June 1932.

ในพระนคร? ปัญหาที่สำคัญ 2 ประการคือ อย่างแรกจะประเมินพลังสนับสนุนการเปลี่ยนแปลงในหมู่ราษฎรที่ยังไม่ปรากฏตัวว่ามีมากน้อยเพียงใด ขณะที่ข้อเท็จจริงคือข่าวลือเรื่องการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองมีมาแล้วมากกว่าครึ่งปี และขณะเดียวกัน ถ้ารบก็ "อาจจะ" ชนะได้ แต่จะมั่นใจได้เพียงใดทั้งในด้านประสิทธิภาพและความจงรักภักดีจากนายทหารผู้บังคับบัญชาระดับกรมกองต่างจังหวัดว่าจะไม่ได้มีส่วนรู้เห็นหรือสนับสนุนฝ่ายคณะราษฎร (กรณี พ.อ.พระสิทธิเรืองเดชพล ผู้บังคับการกรมทหารราบที่ 5 นครราชสีมา เป็นตัวอย่างหนึ่งที่น่าจะประเมินถึงในลักษณะดังกล่าว) โดยรวมแล้วคือ ทางเลือกของพระองค์ค่อนข้างถูกปิดตัน ดังปรากฏในพระราชหัตถเลขาในระยะหลังว่า

> ความรู้สึกขั้นแรกก็คือจะลาออก (abdicate) ทันที แต่สมเด็จกรมพระสวัสดิ์ฯ แนะนำว่าไม่ควรทำ เพราะถ้าทำเช่นนั้นอาจจะมีการรบกันจนนองเลือด ทั้งยุ่งยากต่างๆ จนอาจจะมีฝรั่งเข้ามายุ่งและชาติเราอาจจะเสียอิสรภาพได้ ...ถ้าเราจะรบโดยใช้ทหารหัวเมืองหรือ... นั่นเป็นของแน่ที่เราอาจจะทำได้ แต่ฉันไม่ยินยอมเลยแม้ชั่วขณะเดียว เพราะเจ้านายในกรุงเทพฯ อาจจะถูกฆ่าหมด ฉันรู้สึกว่าฉันจะนั่งบนราชบัลลังก์ที่เปื้อนโลหิตไม่ได้ ...สมเด็จกรมพระสวัสดิ์ฯ แนะนำตลอดเวลาให้ยินยอมกลับกรุงเทพฯ และช่วยคณะราษฎรจัดตั้งการปกครอง โดยมีกษัตริย์และรัฐธรรมนูญ ซึ่งก็เป็นของที่ฉันเคยอยากจะทำมานานแล้ว แต่ว่าฉันเสียขวัญ (...) ในที่สุดมีทางที่จะทำได้ 2 ทางคือ จะหนีหรือจะกลับกรุงเทพฯ...[154]

สำหรับทางออกที่จะหนีไปพักพิงดินแดนต่างประเทศ ซึ่งขณะนั้นเป็นไปได้มากที่สุดคือมลายูอาณานิคมของอังกฤษ ย่อมเป็นอันตรายทั้งต่อราชบัลลังก์และต่อประเทศ พระองค์อาจถูกโจมตีว่ากำลังเตรียมที่จะใช้กองทัพของต่างชาติเข้ามาแทรกแซงการเมืองภายในที่ทำให้ประเทศชาติต้องเสียเอกราชอีกครั้งหนึ่ง (ปัญหาเอกราชย่อมเป็นปัญหาที่รุนแรงและทรงพลังและในความรับรู้ สยามได้

---

[154] อ้างใน พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์, **เกิดวังปารุสก์** เล่ม 2 อ้างแล้วเชิงอรรถที่ 81, หน้า 45-46. ที่มีจุดไข่ปลาเป็นไปตามต้นฉบับ ยกเว้นในวงเล็บ.

สูญเสียเอกราชทางด้านศาลและด้านศุลกากร มาตั้งแต่ พ.ศ. 2398 สมัยรัชกาลที่ 4) เพียงเพื่อรักษาพระราชอำนาจของพระองค์เอง และผลที่ตามมาคือความรุนแรงของการเกลียดชังสถาบันพระมหากษัตริย์ย่อมมีมากขึ้นอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ สิ่งสำคัญสุดที่ควรพิจารณาจากทัศนะของพระองค์คือ ถ้าจะใช้กำลังสู้กับฝ่ายคณะราษฎรก็อาจสู้ได้ "แต่จะเสียเลือดเนื้อข้าแผ่นดิน" และ "**พระองค์ก็จะไม่ดีขึ้นกว่าที่เป็นมาแล้ว**"[155] ซึ่งน่าจะหมายความถึงทั้งในด้านพระราชอำนาจที่แท้จริงของพระมหากษัตริย์ และผู้สืบราชสมบัติต่อจากพระองค์ ซึ่งย่อมไม่ใช่เชื้อสายราชสกุลโดยตรงของพระองค์อีกต่อไป ด้วยพระองค์ไม่มีทั้งพระราชโอรสและพระราชธิดา ปัญหาการสืบราชสมบัติเป็นปัญหาสำคัญที่ซ่อนเร้นในหมู่ราชวงศ์ด้วยกัน แม้จะเป็นที่รู้กันว่าทรงมีรัชทายาทโดย "พฤตินัย" แล้วแต่พระองค์ก็ไม่ได้ทรงประกาศแต่งตั้งรัชทายาทตาม "นิตินัย" แต่อย่างใด และแม้พระองค์จะทรงตระหนักดีถึงความ "ทุพลภาพ" และการไม่มีพระราชโอรสก็ตาม ดังนั้นสิ่งซึ่งพระองค์ต้องทรงปฏิบัติตลอดรัชสมัยของพระองค์คือการประคองให้ราชบัลลังก์พระมหากษัตริย์คงอยู่และดำเนินไปตามจารีตราชประเพณี พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์ เป็นตัวอย่างที่ดีของกรณีนี้ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ทรงห้ามปรามความคิด "มักใหญ่ใฝ่สูง" ของพระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์ตลอดเวลา ทั้งอาจโดยนิสัยหรืออาจถูกยุแหย่ ด้วยมีพระมารดาเป็นต่างด้าว ทำให้พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ทรง "รู้สึกว่าสายวงศ์ของแกจะนำมาซึ่งความไม่เที่ยงไม่แน่นอน และความยุ่งเหยิงที่จะทำให้พระราชวงศ์ขาดความมั่นคง..."[156] และแม้กระทั่งตอนที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ทรงสละราชสมบัติ พ.ศ. 2477 พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์ก็อยู่ในรายชื่อที่พระองค์ทรงแนะนำว่าใครมีสิทธิจะสืบราชสมบัติ แต่ข้อแนะนำของพระองค์เป็นข้อแนะนำในเชิงปฏิเสธที่จะยอมให้พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์สืบราชสมบัติ[157] ปัญหาเดียวกันนี้หากกลับมาพิจารณา "คำขาด" และ "คำขู่" ของคณะราษฎร ถ้าพระองค์ตอบปฏิเสธ เจ้านายพระองค์ใดที่คณะราษฎรจะยกขึ้นเป็นพระมหากษัตริย์? และ

---

[155] **เรื่องของเจ้าพระยามหิธร** อ้างแล้วเชิงอรรถที่ 140, หน้า 110-111.

[156] อ้างใน พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์, **เกิดวังปารุสก์** เล่ม 2 อ้างแล้วเชิงอรรถที่ 81, หน้า 37-38

[157] เพิ่งอ้าง, หน้า 118-121.

จะไม่มีความเป็นไปได้หรือที่จะไม่มีบุคคลใดในคณะราษฎรมีความคิดทางการเมืองแบบสาธารณรัฐ? แม้กระทั่งกรณีพวกกบฏ ร.ศ. 130 (พ.ศ. 2454) หรือเมื่อ 21 ปีก่อนนี้ก็ยังปรากฏว่าทางเลือกการปกครองแบบสาธารณรัฐก็ยังมีปรากฏอยู่แล้ว[158] นอกจากนี้ก็ยังมีตัวอย่างอันดีของความขัดแย้งภายใต้การปกครองระบอบรัฐธรรมนูญระหว่างฝ่ายปฏิวัติกับพระมหากษัตริย์ที่ในท้ายสุดก็กลายเป็นการปกครองแบบสาธารณรัฐ เช่นตัวอย่าง ประเทศจีน รัสเซีย เยอรมัน ตุรกี และในช่วงต้นปี พ.ศ. 2474 นั้นคือ ประเทศสเปน[159] ดังปรากฏพระราชหัตถเลขาในระยะหลังว่า

---

[158]คณะ ร.ศ. 130 "มีวัตถุประสงค์ที่จะเปลี่ยนแปลงการปกครองให้เป็นประชาธิปไตย แต่ยังมิได้มีการกำหนดว่าจะเลือกแบบไหน คือแบบลิมิเต็ด (Limited) คือมีพระมหากษัตริย์อยู่ใต้กฎหมาย หรือรีปับลิก (republic) คือมีประธานาธิบดีเป็นประมุข" ทางคณะจึงต้องนัดประชุมนายทหารร่วมคณะเพื่อถกปัญหาทางเลือกระบอบการปกครองแต่แผนแตกและถูกจับกุมเสียก่อน ดู อัจฉราพร กมุทพิสมัย, "กบฏ ร.ศ. 130 : ศึกษากรณีการปฏิรูปทางการปกครองและกลุ่ม 'ทหารใหม่'," (วิทยานิพนธ์ อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2524), หน้า 204.

[159]กรณีของสเปนเป็นกรณีที่น่าสนใจที่สุด เพราะการล้มลงของราชบัลลังก์พระมหากษัตริย์ และการสถาปนาสาธารณรัฐในสเปน เมื่อวันที่ 14 เมษายน พ.ศ. 2474 เป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นก่อนหน้าการปฏิวัติในสยามเพียง 1 ปี สเปนได้มีรัฐธรรมนูญในการปกครองประเทศเมื่อปี พ.ศ. 2355 (ค.ศ. 1812) ซึ่งนักวิชาการด้านรัฐธรรมนูญมองว่า "รัฐธรรมนูญคาดิกซ์" (Cadix) ฉบับนี้ "เป็นประชาธิปไตยอย่างแท้จริงเป็นฉบับแรกของโลกสำหรับศตวรรษที่ 19" แต่อีก 2 ปีถัดมาการเมืองที่ผันผวนก็ทำให้ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชกลับฟื้นขึ้นมาอีก ตั้งแต่นั้นมาการเมืองของสเปนก็ผันผวนอยู่ตลอดเวลาระหว่างการมีอำนาจของพระมหากษัตริย์ การมีอำนาจของคณะทหาร การร่วมมือกันมีอำนาจระหว่างพระมหากษัตริย์กับคณะทหาร และการประกาศใช้รัฐธรรมนูญฉบับใหม่เพื่อลดทอนแรงกดดันทางการเมืองจากกลุ่มอื่นๆ แต่ก็ถูกยกเลิกในที่สุด ความผันผวนทางการเมืองกลับไปกลับมาต่างก็อยู่ในลักษณะเดียวกันนี้ รัฐธรรมนูญฉบับสุดท้ายก่อนราชบัลลังก์พระมหากษัตริย์สเปนจะล้มลงคือ ฉบับ พ.ศ. 2419 (ค.ศ. 1876) ที่มีชีวิตยืนยาวแต่ไม่ค่อยมีผลทางปฏิบัติมาจนกระทั่งการยึดอำนาจโดยคณะทหารใต้การนำของนายพลปรีโม เดอรีเวรา (Primo de Rivera) เมื่อ 31 กันยายน พ.ศ. 2466 (ค.ศ. 1923) การยึดอำนาจครั้งนี้พระเจ้าอัลฟองโซที่ 13 แห่งสเปนได้ทั้งรู้เห็นเป็นใจและสนับสนุนฝ่ายคณะทหารด้วย แม้ว่าคณะทหารจะอธิบายว่าเป็นการยึดอำนาจชั่วคราว เพื่อขจัดความยุ่งยากทางการเมืองให้เรียบร้อย และไม่ได้ยกเลิกรัฐธรรมนูญแต่ประการใด แต่นักนิติศาสตร์ชาวสเปนส่วนมากได้ลงความเห็นว่า รัฐธรรมนูญฉบับ ค.ศ. 1876 ได้ถึงซึ่งกาลอวสานเสียแล้ว และตั้งแต่นั้นมาราชสำนักสยามก็อธิบายการปกครองของสเปนยุคนี้ว่า "การปกครองโดยคณะเสนาบดีและพระเจ้าแผ่นดินตลอดกาล" ในช่วงไม่กี่วันสุดท้าย

ของราชบัลลังก์พระมหากษัตริย์สเปน พระยาอภิบาลราชไมตรี อัครราชทูตสยามประจำกรุงโรม, มะดริด และลิสบอน ได้รายงานประเมินสถานการณ์ในสเปนกลับมาว่าฐานะของพระเจ้าอัลฟองโซที่ 13 ยังมั่นคง และสเปนคงจะยังไม่เปลี่ยนประเพณีการปกครอง โดยรายงานได้กล่าวอย่างละเอียดว่า

> ราชบัลลังก์คงจะโค่นลงด้วยพวกนิยมสาธารณรัฐ (Republicans) ในไม่ช้า ความจริงพวกก่อการกำเริบนี้มีอยู่ในหมู่ทหารส่วนน้อย และมีอยู่ในพวกนักเรียนมหาวิทยาลัย มีพวกกรรมกรเข้าผสมอยู่ด้วยบ้าง พวกนี้ยังกระจัดกระจายอยู่ตามจังหวัดต่างๆ มักฮือกันขึ้นทีละคราวโดยหาหัวหน้าแท้จริงมิได้ ...(อย่างไรก็ตาม)... ก็ไม่สำคัญอะไรเลย เพราะพวกเหล่านั้นยังรวมกันไม่ติด ยังขาดคนสำคัญอย่าง มุสโสลินี เป็นผู้นำ ความมั่นคงแห่งราชาธิปตัยจึงยังไม่น่าวิตกว่าจะประสบภยันตราย แต่ถ้าสิ้นรัชกาลปัจจุบันนี้เมื่อใด แต่หากพระราชโอรสทรงมีพระอาการไม่ปกติ อาจจะเป็นเหตุนำมาซึ่งความยุ่งเหยิงทางการเมืองร้ายแรงยิ่งกว่านี้ได้ทันที

ปัญหาอันหนึ่งของคณะเจ้านายกลุ่มผู้ปกครองสยามและอัครราชทูตสยามประจำประเทศที่ยังมีพระมหากษัตริย์มักวางพื้นฐานการวิเคราะห์ปัญหาทางการเมืองบนความเชื่อที่ว่า พระมหากษัตริย์และราชบัลลังก์ยังคงเป็นที่รักใคร่และนับถืออย่างจงรักภักดีจากราษฎร ไม่ว่าจะเป็นกรณีของสยาม หรือสเปน ที่รายงานของอัครราชทูตได้กล่าวว่า "สมเด็จพระเจ้าอัลฟองโซทรงพระปรีชาสามารถมาก ยังเปนที่รักใคร่และนับถือของชาวสเปนส่วนมากอยู่ แต่น่าเสียดายที่พระราชโอรสของพระองค์ทรงมีพระอาการไม่ปกติ ชักให้มีพระสติฟั่นเฟือน" ดังนั้นจึงนำมาสู่การวิเคราะห์ว่าปัญหาทางการเมืองจะเกิดแต่จากปัญหาที่มาจากปัญหาในราชวงศ์ และประเมินกลุ่มพลังอื่นๆ ในสังคมอย่างไม่มีความสำคัญ และยิ่งยังไม่ปรากฏว่ากลุ่มพลังอื่นๆ นั้นได้มี "ผู้นำ" ที่เข้มแข็ง การประเมินความเป็นไปได้ของสถานการณ์ที่จะก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองภายในประเทศก็ดูจะห่างไกล หันกลับมาดูสถานการณ์ที่เป็นจริงในสเปน หลังจากที่นายพลปรีโม เดอรีเวรา ครองอำนาจร่วมกับพระมหากษัตริย์โดยการยึดอำนาจแล้ว อีก 7 ปีต่อมา ภายใต้การปกครองอย่างเผด็จการนี้สเปนก็เกิดปัญหาความวุ่นวายในวงการทหารและปัญหาด้านการคลังของประเทศ กระทั่งประชาชนเริ่มเกลียดชังรัฐบาลและลามไปถึงการเกลียดชังพระมหากษัตริย์ ในที่สุดเดือนมกราคม พ.ศ. 2472 (ค.ศ. 1930) พระเจ้าอัลฟองโซที่ 13 ก็ทรงมีทางออกของพระองค์โดยการบีบและสลัดนายพลคนนี้ให้ลาออกจากตำแหน่งและหานายพลคนใหม่ขึ้นสู่ตำแหน่งแทน แรงกดดันทางการเมืองมีเพิ่มมากขึ้นเมื่อฝ่ายต่อต้านรัฐบาลได้รวมตัวกันพยายามที่จะจัดตั้งคณะรัฐบาลชั่วคราวของสาธารณรัฐขึ้น และจะจัดตั้งให้มีการออกเสียงเลือกตั้งสภาร่างรัฐธรรมนูญ ความต้องการให้มีสภาร่างรัฐธรรมนูญขึ้นใหม่ได้กดดันฝ่ายพระมหากษัตริย์และคณะพรรคที่สนับสนุนราชบัลลังก์อยู่ให้ต้องยอมรับข้อเสนอนี้ แต่กำหนดขอบเขตหน้าที่ของสภานี้เพียงว่า มีหน้าที่แก้ไข

รัฐธรรมนูญเท่านั้น และภายในกรอบของรัฐธรรมนูญ ค.ศ. 1876 และไม่ใช่จะมาแสดงว่าประเทศสเปนจะมีระบอบการปกครองอย่างไร คือไม่ต้องการให้มีการแตะต้องเรื่องราชบัลลังก์ รัฐบาลได้ประกาศพระราชกฤษฎีกาให้มีการเลือกตั้งในเดือนมีนาคม พ.ศ. 2474 แต่ฝ่ายค้านปฏิเสธที่จะเข้าไปเกี่ยวข้องด้วยกับการเลือกตั้งครั้งนี้ด้วยปัญหาข้อกำหนดบทบาทหน้าที่ของสภา นอกจากนี้ยังเรียกร้องให้มีการจัดตั้งรัฐบาลชุดใหม่ ให้มีการเลือกตั้งสมาชิกสภาร่างรัฐธรรมนูญ และให้พระมหากษัตริย์ต้องทรงสละอภิสิทธิ์ของพระองค์โดยเอกสารและประกาศให้ทราบอย่างเป็นทางการ ปัญหานี้ทำให้รัฐบาลใต้พระมหากษัตริย์ต้องลาออก และพระเจ้าอัลฟองโซที่ 13 ก็หานายพลคนใหม่มาจัดตั้งคณะรัฐบาลพร้อมด้วยกลุ่มผู้สนับสนุนราชบัลลังก์ รัฐบาลใหม่แก้เกมของฝ่ายค้านด้วยการประกาศว่าจะจัดการปกครองแบบเสรีนิยม และจะให้สิทธิเสรีภาพแก่ราษฎรอย่างเต็มที่ โดยจะจัดให้มีการเลือกตั้งเป็นลำดับขั้น ตั้งแต่การเลือกตั้งสมาชิกสภาเทศบาล สมาชิกสภาจังหวัด และในท้ายสุดการเลือกตั้งสมาชิกสภาร่างรัฐธรรมนูญซึ่งจะมีอำนาจอย่างเต็มที่ในการแก้ไขเปลี่ยนแปลงรัฐธรรมนูญ โดยฝ่ายรัฐบาลหวังว่าการเลือกตั้งเป็นลำดับขั้นนี้จะเป็นการลดทอนความเกลียดชังรัฐบาลและพระมหากษัตริย์ให้น้อยลง และด้วยวิธีการต่างๆ เป็นที่เชื่อมั่นว่า ฝ่ายรัฐบาลจะชนะการเลือกตั้งสมาชิกสภาร่างรัฐธรรมนูญ ฝ่ายต่อต้านรัฐบาลแม้จะคัดค้านวิธีการกำหนดการเลือกตั้งลำดับขั้นเช่นนี้ แต่ก็ได้รวมตัวกันลงสมัครเข้าแข่งขันในระดับเทศบาล ซึ่งกำหนดให้เป็นการเลือกตั้งลำดับแรก โดยมีเป้าหมายชัดเจนร่วมกันคือ ล้มระบอบการปกครองอย่างเก่าเสีย ผลของการเลือกตั้งฝ่ายต่อต้านรัฐบาลหรือฝ่ายนิยมระบอบสาธารณรัฐได้ชัยชนะอย่างเด็ดขาดในเมืองใหญ่ๆ เกือบทุกเมือง ในท้ายสุดพระเจ้าอัลฟองโซ สมเด็จพระราชินี พระราชโอรสและธิดาก็ทรงพากันเสด็จหลบออกจากสเปนไปยังฝรั่งเศสในวันเดียวกันกับที่สเปนได้ประกาสสถาปนาและชักธงของระบอบสาธารณรัฐสเปนขึ้นสู่ยอดเสา แม้เหตุการณ์จะผันแปรไปอย่างไร อัครราชทูตสยามก็รายงานการคาดการณ์เหตุการณ์ทางการเมืองของสเปนกลับมายังราชสำนักสยามอย่างค่อนข้างมั่นใจว่า "พระเจ้าแผ่นดินสเปนและผู้สืบสันตติวงศ์อาจจะเสด็จกลับมาครองราชสมบัติได้อีกในเมื่อได้รับเชิญ" ถึงแม้ว่าเราจะยังไม่อาจประมาณความรู้สึกนึกคิดของคณะเจ้านายต่อกรณีเหตุการณ์ในสเปนได้อย่างแน่นอน แต่ที่ค่อนข้างแน่นอนคือ ราชสำนักสยามยังต้องพยายามเรียนรู้พระราชปฏิบัติของมหากษัตริย์ของราชสำนักและเหตุการณ์ที่เกี่ยวเนื่องกับราชบัลลังก์ของประเทศที่ยังมีพระมหากษัตริย์ รายงานทั้งหมดเกี่ยวกับประเทศสเปนของอัครราชทูตสยามได้รับการรวบรวมถวายพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ซึ่งแม้รายงานเหล่านี้จะปรากฏความผิดพลาดในการวิเคราะห์สถานการณ์ในสเปน แต่ในทัศนะของกรมหมื่นเทววงศ์วโรทัย เสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศก็ทรงเห็นว่า "ก็ยังมีข้อความที่น่ารู้น่าฟังอยู่บ้าง" หากเราวิเคราะห์เปรียบเทียบเหตุการณ์ในสเปนกับของสยามหลังการปฏิวัติ พ.ศ. 2475 ในแง่มุมที่กว้างเป็นเบื้องต้น การเมืองสยามโดยการกระทำของพระยามโนปกรณ์นิติธาดา นายกรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 1 เมษายน พ.ศ. 2476 (ดูบทที่ 4) กล่าวได้ว่ามีลักษณะที่อาจเทียบเคียงได้บางประการกับการยึดอำนาจของนายพลปรีโม เดอรีเวรา เมื่อวันที่ 31 กันยายน พ.ศ.2466 และการสิ้นสุดของราชบัลลังก์พระเจ้าอัลฟองโซที่ 13 สำหรับหนังสือพิมพ์ในสยามที่มีวิธี

ฉันได้คิดรายการละเอียดของพิธีนี้มาหลายปี เพราะรู้ดีว่าจะต้องเกิดขึ้นในรัชกาลของฉัน ฉันร่างคำประกาศไว้ในใจอันเป็นเวลานานมาแล้ว ฉันอดเสียใจไม่ได้ที่ทุกอย่างมิได้บังเกิดขึ้นตามแนวที่ฉันเคยกะไว้ แต่ที่จริงเป็นไปอย่างนี้ก็ดีแล้ว เพราะว่าถ้าฉันได้มีโอกาสให้รัฐธรรมนูญตามโอกาสและตามใจตนเอง คนที่อยากจะได้อำนาจ แต่บัดนี้ก็ได้อำนาจ แล้วก็คงยังจะไม่ได้อะไร ฉะนั้นอาจจะยังพยายามจัดให้มี**รีปับลิก** และก่อนจะมีการเปลี่ยนแปลงอาจจะมีการจลาจลเลือดนองเสียก่อน บัดนี้ฉันรู้สึกว่างานของฉันในชีวิตนี้จบลงแล้ว...[160]

การวิพากษ์วิจารณ์ระบอบการปกครองของสยามในขณะนั้นด้วยการเปรียบเทียบเปรียบเปรยกับการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองของต่างประเทศ สนิท เจริญรัฐ เล่าว่าขณะนั้นตนเป็นนักหนังสือพิมพ์ประจำ "ไทยใหม่" ได้เขียน "กำสรวลอัลฟองโซ" ลงหนังสือพิมพ์ด้วยภาษาร้อยกรองที่กล่าวได้ว่าทรงพลังอย่างยิ่ง

"โอ้ว่าอาณาประชาราษฎร์
ฉลาดนักแล้วหรือไฉน
คิดขับกูจากเวียงชัย
น้อยใจเป็นพันพันทวี"

ทั้งหมดในเชิงอรรถนี้จาก ไพโรจน์ ชัยนาม, "ระบอบรัฐธรรมนูญของสเปน" ในผู้เขียนคนเดียวกัน, **การร่างรัฐธรรมนูญใหม่และบทความเรื่องรัฐธรรมนูญ**, อ้างแล้วเชิงอรรถที่ 2, หน้า 68-127. กจช., ร. 7 ต.6.8/11, เรื่องทูตและกงสุลสยามกรุงมะดริด (สเปน). กจช., ร. 7 ต.33/6, เรื่องประเทศสเปนเกิดการวุ่นวายพระเจ้าแผ่นดินทรงลาออกจากราชสมบัติและเปลี่ยนประเพณีการปกครองเป็นรีปับลิก และสนิท เจริญรัฐ, **โอ้ว่า...อาณาประชาราษฎร์** อ้างแล้วเชิงอรรถที่ 106, หน้า 7.

[160]พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์, **เจ้าชีวิต** อ้างแล้วเชิงอรรถที่ 76, หน้า 698. เน้นโดยผู้เขียน

ทั้งหมดนี้คือพลังเหตุผลเบื้องหลังการตัดสินพระทัยที่ทรง "ยอมรับที่จะช่วยเป็นตัวเชิดเพื่อให้คุมโครงการตั้งรัฐบาลให้เป็นรูปตามวิธีเปลี่ยนแปลงตั้งพระธรรมนูญโดยสะดวก"[161] ดังปรากฏในพระราชหัตถเลขาตอบคณะราษฎร ผ่านนายนาวาตรี หลวงศุภชลาศัย ผู้บังคับการเรือสุโขทัย ผู้แทนคณะราษฎร ณ พระที่นั่ง "เปี่ยมสุข" วังไกลกังวล หัวหิน เมื่อเช้าวันที่ 25 มิถุนายน พ.ศ. 2475 แต่สำหรับความรู้สึกของนายทหารที่เข้าร่วมประชุมและที่ยังจงรักภักดีย่อมต้องมีอะไรบางอย่างที่ยังคงค้างอยู่ในใจเพราะ "ท่านทรงยอมเขาเสียแล้ว" และ "ถ้าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงรับแผนการของท่านเจ้าคุณแม่ทัพแล้ว (พล.ต.พระยาพิไชยสงคราม : ผู้อ้าง) เหตุการณ์บ้านเมืองอาจเปลี่ยนแปลงไปอีกทางหนึ่งก็ได้"[162] และแม้ว่าแผนใช้กำลังทหารหัวเมืองล้อมพระนครที่นำเสนอโดยฝ่ายทหารจะไม่ได้ใช้ในครั้งนี้ แต่จะได้ใช้ปฏิบัติอย่างจริงจังในคราวกบฏบวรเดช เดือนตุลาคม พ.ศ. 2476

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ทรงปฏิเสธการเสด็จกลับคืนพระนครโดย ร.ล.สุโขทัย ด้วยเหตุผลว่า "ในเรือมีสถานที่ไม่เป็นที่ทรงพระสำราญพอ"[163] แต่เหตุผลที่เป็นจริงกว่าคือ "เพราะจะทำให้ดูเหมือนว่าถูกเขาจับไป"[164] ซึ่งเป็นสิ่งที่พระองค์ต้องรักษาไว้ให้ "เป็นการสมพระเกียรติยศ" ในฐานะพระมหากษัตริย์ ขบวนรถไฟพิเศษได้รับการจัดเตรียมเพื่อการเสด็จสู่พระนครโดยพระองค์ทรงยืนยันให้เป็นไป "โดยลำลองไม่มีกองทหารตามเสด็จ"[165] ในขบวนเสด็จยังประกอบไปด้วยเจ้านาย

---

[161]"พระราชหัตถเลขาตอบคณะราษฎร" อ้างใน "การเปลี่ยนแปลงการปกครองประเทศสยาม," **นาวิกศาสตร์** 15:9 (กันยายน 2475) : 1963-1964.

[162]**อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พลตรี พระยาพิไชยสงคราม** อ้างแล้วเชิงอรรถที่ 142, หน้า ฑ.

[163]"สำเนาโทรเลขฉบับที่ 1" น.ต.หลวงศุภชลาศัย ถึง พล.ร.ต.พระยาปรีชาชลยุทธ ผู้รั้งแม่ทัพเรือ ลงวันที่ 25 มิถุนายน พ.ศ. 2475, อ้างใน "การเปลี่ยนแปลงการปกครองประเทศสยาม," **นาวิกศาสตร์** 15:9 (กันยายน 2475) : 1959.

[164]พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์, **เจ้าชีวิต**, อ้างแล้วเชิงอรรถที่ 76, หน้า 693.

[165]"สำเนาวิทยุโทรเลขทหารเรือ" น.ต.หลวงศุภชลาศัย เรียน พ.อ.พระยาพหลพลพยุหเสนา ผู้รักษาพระนคร, อ้างใน "การเปลี่ยนแปลงการปกครองประเทศสยาม," 15:9 (กันยายน 2475) : 1965.

นายทหารและข้าราชบริพารที่อยู่หัวหิน เมื่อถึงพระนครในตอนตี 1 พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ทรงเสด็จกลับไปประทับที่วังสุโขทัย ในขบวนเสด็จทั้งหมดมีนายทหารเพียง 2 นายที่ถูกคณะราษฎรเชิญไปควบคุมไว้ที่พระที่นั่งอนันตสมาคม คือ พล.ท.พระองค์เจ้าอลงกฏ รองเสนาบดีกระทรวงกลาโหม และ พล.ต.พระยาพิไชยสงคราม แม่ทัพกองทัพที่ 1 ส่วน พล.ร.อ.กรมหลวงสิงหวิกรมเกรียงไกร เสนาบดีกระทรวงกลาโหม ได้รับการปล่อยให้เสด็จกลับที่ประทับ ซึ่งอาจเป็นเพราะว่าพระองค์ทรงมีพระอนามัยไม่แข็งแรงและหรือคณะราษฎรเห็นว่าทรงไม่มีความสำคัญทางด้านการทหารแต่อย่างใด

สิ่งที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯทรงพยายามต่อรองกับคณะราษฎรเป็นอันดับแรกคือ ให้ปล่อยตัวพระบรมวงศานุวงศ์ชั้นผู้ใหญ่ที่คณะราษฎรควบคุมพระองค์ไว้ สมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ และสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ เป็น 2 พระองค์แรกที่ได้รับการปล่อยตัวเมื่อวันที่ 28 มิถุนายน โดยต้อง "ให้สัตย์ปฏิญาณไว้ว่า ข้าพเจ้าจะไม่กระทำการใดๆ อันจะพึงเป็นภัยแก่คณะราษฎรทั้งด้วยกายและวาจาใจ ถ้าปรากฏว่าข้าพเจ้าผิดคำปฏิญาณก็ขอให้คณะราษฎรจัดการแก่ข้าพเจ้าตามที่เห็นสมควร"[166] การให้สัตย์ปฏิญาณนี้ได้กระทำต่อหน้าพระพักตร์พระมหากษัตริย์ และต่อมาเจ้านายและบุคคลอื่นๆ ก็ได้รับการทยอยปล่อยตัวจนหมดสิ้นตอนกลางเดือนกรกฎาคม เจ้านายที่ถูกควบคุมตัวไว้ที่สร้างความยุ่งยากใจแก่คณะราษฎรที่สุดคือ สมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต แต่ทางออกนี้ดูน่าจะถูกเสนอโดยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ กล่าวคือ วันที่ 30 มิถุนายน พระองค์ทรงให้ผู้แทนของรัฐบาลใหม่และของคณะราษฎรเข้าเฝ้าที่วังสุโขทัย ประกอบด้วย พระยามโนปกรณ์นิติธาดา พล.ร.ต.พระยาปรีชาชลยุทธ พระยาศรีวิสารวาจา พ.อ.พระยาพหลพลพยุหเสนา และหลวงประดิษฐ์มนูธรรม เพื่อทรง "สอบถามความบางข้อและบอกความจริงใจ" หนึ่งในเรื่องที่พระองค์ทรงมีพระราชดำรัสคือ "อยากจะแนะนำเรื่องสืบสันตติวงศ์" พระราชอำนาจของพระองค์ที่เคยทรงมีในฐานะพระมหากษัตริย์ในการที่ทรงจะแต่งตั้งเจ้านายผู้หนึ่งผู้ใดให้เป็น "รัชทายาท" ได้ถูกจำกัดลงตาม "ธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว" ที่ประกาศใช้เมื่อวันที่ 27 มิถุนายนที่ผ่านมา ดังปรากฏในมาตรา 4 ว่า "การสืบมรดกให้เป็นไปตาม

---

[166] กจช., สร.0201.16/13, คำปฏิญาณต่อคณะราษฎร.

กฎมณเฑียรบาลว่าด้วยการสืบราชสันตติวงศ์ พ.ศ. 2467 และด้วยความเห็นชอบของสภาผู้แทนราษฎร" ในกรณีนี้สิ่งหนึ่งที่พึงระลึกถึงคือ ก่อนหน้าวันเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครอง ไม่เคยปรากฏว่าพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ได้มีพระราชดำริหรือพระราชดำรัสที่จะแต่งตั้งเจ้านายพระองค์ใดให้เป็นรัชทายาทมาก่อนเลย แม้จะเป็นที่รับทราบกันว่าสมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรค์วรพินิตทรงเป็นองค์รัชทายาทโดยพฤตินัยก็ตาม ปัญหาการสืบราชสมบัติเป็นปัญหาที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ทรงตระหนักถึงมาตลอด ด้วยเหตุนี้อย่างทันทีทันใดเมื่อเปลี่ยนระบอบการปกครองพระองค์จึงทรง "อยากจะแนะนำเรื่องสืบสันตติวงศ์" ต่อรัฐบาลใหม่เพื่อปกป้องมิให้เรื่องการสืบราชสมบัติกลายเป็นปัญหาที่วุ่นวายที่อาจจะทำให้ราชบัลลังก์พระมหากษัตริย์ถึงแก่กาลอวสาน และเพื่อดำรงให้เรื่องนี้เป็นไปตามจารีตราชประเพณีของราชวงศ์ ดังปรากฏเป็นพระราชดำรัสแก่ผู้เข้าเฝ้าว่า

> ในส่วนพระองค์ พระเนตร์ก็ไม่ปกติ คงทนงานไปไม่ได้นาน เมื่อการณ์ปกติแล้ว จึงอยากจะลาออกเสีย ทรงพระราชดำริเห็นว่าพระโอรสสมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนเพ็ชร์บูรณ์ก็ถูกข้ามมาแล้ว ผู้ที่จะสืบสันตติวงศ์ต่อไปควรจะเป็นพระโอรสสมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงสงขลานครินทร์ ฯลฯ[167]

พระราชดำรัสทรงแนะนำในเรื่องนี้เมื่อวันที่ 30 มิถุนายน พระองค์ยังทรงโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยามหิธรราชเลขาธิการ (ซึ่งถูกเปลี่ยนจากตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงมุรธาธรตาม "ประกาศผลัดเปลี่ยนเสนาบดีปลัดทูลฉลอง กระทรวงต่างๆ และรวมกระทรวง" เมื่อวันที่ 29 มิถุนายน) ส่ง "สำเนาบันทึกลับ" เป็นเอกสารยืนยันในพระราชดำรัสไปยังพระยามโนปกรณ์นิติธาดา ประธานคณะกรรมการราษฎรเมื่อวันที่ 2 กรกฎาคม ดังนั้นในวันถัดมาคณะราษฎรจึงได้มีแถลงการณ์เรื่องเชิญสมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรค์วรพินิตเสด็จกลับไปประทับ ณ วังบางขุนพรหม เพื่อพระองค์จะได้เสด็จไป "เปลี่ยนพระอิริยาบถ" ณ ต่างประเทศในวันที่ 4 กรกฎาคม แถลงการณ์คณะราษฎรฉบับนี้ให้เหตุผลว่า

---

[167]"สำเนาบันทึกลับ" อ้างใน **แถลงการณ์เรื่องพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปกฯ ทรงสละราชสมบัติ** (พระนคร : โรงพิมพ์ศรีกรุง, 2478), หน้า 3-4.

> การที่คณะราษฎรได้เชิญท่านไปทั้งนี้ก็เพราะเชื่อมั่นในพระกระแสรับสั่งของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและของพระองค์ท่าน (สมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต : ผู้อ้าง) ทรงรับรองว่า การที่พระองค์ท่านจะได้เสด็จไปเปลี่ยนพระอิริยาบถ ณ ต่างประเทศย่อมเป็นการปลอดภัยในทางสงบเรียบร้อยภายในอาณาจักรและในการต่างประเทศยิ่งกว่าในการที่จะเชิญเสด็จประทับอยู่ในพระที่นั่งอนันตสมาคมต่อไป[168]

ขบวนรถไฟพิเศษเสด็จไปต่างประเทศ (บันดุง อินโดนีเซีย อาณานิคมของเนเธอร์แลนด์) ของสมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรค์วรพินิตกับพระชายาและพระโอรสพระธิดาพร้อมด้วยผู้โดยเสด็จรวมทั้งหมดเป็น 14 พระองค์/คน ภายใต้การคุ้มกันอย่างแข็งขันของฝ่ายตำรวจเมื่อบ่ายวันที่ 4 กรกฎาคม ย่อมเท่ากับยุติบทบาทขององค์รัชทายาทโดยพฤตินัยและของสายราชสกุล "บริพัตร"

นอกจากปัญหาเกี่ยวกับพระราชวงศ์และการสืบราชสมบัติ บทบาทที่สำคัญของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ในระยะถัดมาคือ แม้ระบอบการปกครองรูปใหม่หรือระบอบรัฐธรรมนูญนั้นเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นโดยการยึดอำนาจจากฝ่ายคณะราษฎร แต่หากการที่พระองค์ในฐานะประมุขของระบอบเก่าได้ยอมรับข้อเสนอตาม "คำขาด" ของคณะราษฎร ด้วยเหตุนี้พระองค์ย่อมทรงสามารถอธิบายได้ว่าบทบาทของพระองค์ย่อมเป็นบทบาทที่เห็นแก่ประเทศชาติ และเป็นบทบาทขององค์พระประมุขที่ช่วยเหลือให้การเปลี่ยนระบอบการปกครองได้เป็นไปอย่างสงบราบรื่น ดังนั้น พระองค์ยังคงสามารถสงวนสิทธิบางประการที่จะทรงตักเตือน ทักท้วง แนะนำ หรือ "มีส่วนร่วม" กับคณะราษฎรในการกำหนดทิศทางธรรมนูญการปกครองประเทศให้เป็นไปในแนวทางที่ "น่าพึงปรารถนา" ที่สุด เมื่อพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ เสด็จกลับถึงพระนครแล้วในช่วงเช้าของวันถัดมาคือ วันที่ 26

---

[168] "แถลงการณ์คณะราษฎร ฉบับที่ 6/75 ลงวันที่ 3 กรกฎาคม พ.ศ. 2475," อ้างใน "การเปลี่ยนแปลงการปกครองประเทศสยาม," **นาวิกศาสตร์** 15:10 (ตุลาคม 2475) : 2394-2395.

มิถุนายน เจ้าพระยาวรพงศ์พิพัฒน์ เสนาบดีกระทรวงวัง ซึ่งมีหน้าที่ในการจัดเตรียมหมายกำหนดการของพระเจ้าอยู่หัว ได้เป็นฝ่ายที่เริ่มติดต่อทำความตกลงนัดหมายเวลาให้ผู้แทนคณะราษฎรเข้าเฝ้าถวายหนังสือที่วังสุโขทัย เวลา 11.00 น. ผู้แทนคณะราษฎรประกอบด้วย[169] พ.ท.พระประศาสน์พิทยายุทธ หลวงประดิษฐ์มนูธรรม นายประยูร ภมรมนตรี นายสงวน ตุลารักษ์ พ.ต.หลวงวีรโยธา (ถวิล ศิริศัพท์) ผู้บังคับการกองพันที่ 3 กรมทหารราบที่ 2 รักษาพระองค์ ซึ่งได้รับแต่งตั้งจากผู้รักษาพระนครฝ่ายทหารของคณะราษฎรให้เป็นผู้บังคับทหารทุกเหล่าที่รวมอยู่ในเขตพระที่นั่งอนันตสมาคม นายจรูญ ณ บางช้าง นายทหารคณะกบฏ ร.ศ. 130 สำหรับหัวหน้านำการเข้าเฝ้านั้นคณะราษฎรได้เชิญให้ พล.ร.ต.พระยาศรยุทธเสนี (กระแส ประวาหะนาวิน, 2431-2526) เจ้ากรมยุทธศาสตร์ทหารเรือ เป็นผู้นำด้วย "เคยเป็นราชองครักษ์เคยเข้าเฝ้าอยู่เสมอ" ขณะเดียวกัน พล.ร.ต.พระยาศรยุทธเสนี ตอบรับคำเชิญโดยได้อ่านธรรมนูญการปกครองแผ่นดินของคณะราษฎรแล้ว "ก็เห็นว่าเป็นหลักการปกครองที่ต่างประเทศส่วนมากเขามีอยู่ เพราะข้าพเจ้าเคยไปต่างประเทศหลายครั้งเคยสนใจซื้อหลักปกครองบางประเทศมาอ่าน"[170]

ผู้แทนคณะราษฎรเข้าเฝ้าเพื่อทูลเกล้าฯ ถวายหนังสือสำคัญ 2 ฉบับ ให้พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ทรงลงพระปรมาภิไธย คือ 1) พระราชกำหนดนิรโทษกรรมในคราวเปลี่ยนแปลงการปกครองแผ่นดิน พ.ศ. 2475 2) พระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยาม พ.ศ. 2475 สำหรับพระราชกำหนดนิรโทษกรรม[171] ซึ่งมีสาระสำคัญว่า "บรรดาการกระทำทั้งหลายทั้งสิ้นเหล่านั้นไม่ว่าของบุคคลใดๆ ในคณะราษฎรนี้หากว่าจะเป็นการละเมิดบทกฎหมายใดๆ ก็ดี ห้ามมิให้ถือว่าเป็นการละเมิดกฎหมายเลย" ได้รับการขอร้องจากผู้แทนคณะราษฎรให้ทรงลงพระปรมาภิไธยอย่าง

---

[169] เพิ่งอ้าง, หน้า 1974-1977.

[170] "บันทึกประวัติส่วนตัวของพระยาศรยุทธเสนี," ใน **อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พลเรือตรีพระยาศรยุทธเสนี** (กระแส ประวาหะนาวิน) (พระนคร : โรงพิมพ์มหามงกุฎราชวิทยาลัย, 2526), หน้า น.

[171] "พระราชกำหนดนิรโทษกรรมในคราวเปลี่ยนแปลงการปกครองแผ่นดิน พุทธศักราช 2475," อ้างใน "การเปลี่ยนแปลงการปกครองประเทศสยาม," **นาวิกศาสตร์** 15:99 (กันยายน 2475) : 1977-1980.

ทันทีทันใด ซึ่งพระองค์ก็ทรงยอมตาม ขณะเดียวกันคณะราษฎรก็ได้ยอมรับว่าการเปลี่ยนระบอบการปกครองด้วยการยึดอำนาจของฝ่ายคณะราษฎรนั้นได้ดำเนินไปอย่างราบรื่น เพราะพระมหากษัตริย์ของระบอบเก่าทรงยอมรับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ด้วยเหตุนี้ พระราชกำหนดนิรโทษกรรมที่ร่างโดยคณะราษฎรจึงแสดงให้เห็นถึงการประนีประนอมทางการเมือง โดยบรรจุข้อความว่า "อันที่จริงการปกครองด้วยวิธีมีพระธรรมนูญการปกครองนี้ เราก็ได้ดำริอยู่ก่อนแล้ว ที่ราษฎรคณะนี้กระทำมาเป็นการถูกต้องตามนิยมของเราอยู่ด้วย" ลงไปในคำปรารภของพระราชกำหนดฉบับนี้ไว้ด้วย และในลักษณะประนีประนอมยอมโอนอ่อนต่อกัน เมื่อหลวงประดิษฐ์มนูธรรมอ่านพระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยาม พ.ศ. 2475 จบและทูลเกล้าฯถวาย พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ มีพระราชดำรัสว่า "ข้อความในพระราชบัญญัตินี้ออกจะยาวฟังไม่แจ่มแจ้ง อยากจะขอตรวจดูก่อน"[172] และ "ขอเวลาให้ฉันอ่านสักอาทิตย์สองอาทิตย์ หลวงประดิษฐ์ฯ กราบทูลว่า ทรงอ่านแล้วทรงตอบให้ทราบเร็วที่สุดได้จะเป็นพระเดชพระคุณล้นเกล้าฯ อย่างยิ่ง"[173] แต่ในช่วงท้ายที่พระองค์เสด็จออกให้ผู้แทนคณะราษฎรเข้าเฝ้ารอบที่สองนั้น พระองค์ทรงเปลี่ยนพระราชหฤทัยโดยมีพระราชดำรัสว่า "ข้อความบางตอนในพระราชบัญญัติยังไม่เข้าใจดี ครั้นจะเซ็นลงไปก็ดูจะไม่งาม ขอผัดวันพรุ่งนี้เวลา 17.00 จะทรงตอบให้ทราบเป็นทางการ"[174] ผลโดยสรุปก็คือ พระราชกำหนดนิรโทษกรรมได้ประกาศใช้เป็นกฎหมายในวันที่ 26 มิถุนายนในวันเดียวกันนั้นเอง ส่วนพระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยาม พ.ศ. 2475 เมื่อพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ พระราชทานกลับคืนยังคณะราษฎรพระราชบัญญัติฉบับนี้ก็ได้ปรากฏพระราชหัตถเลขาว่า "ชั่วคราว" ปรากฏอยู่ด้วย[175] ฝ่ายคณะราษฎรเองก็ยอมรับการประนีประนอมทางการเมืองกับพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ดังนั้นเมื่อประกาศใช้ธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามที่คณะราษฎรเป็นฝ่ายจัดสร้าง เมื่อวันที่ 27

---

[172] เพิ่งอ้าง, หน้า 1976.

[173] **อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พลเรือตรีพระยาศรยุทธเสนี** อ้างแล้วเชิงอรรถที่ 170, หน้า บ.

[174] "การเปลี่ยนแปลงการปกครองประเทศสยาม," **นาวิกศาสตร์** 15:9 (กันยายน 2475) : 1977.

[175] ปรีดี พนมยงค์, "คณะราษฎรกับการอภิวัฒน์ประชาธิปไตย 24 มิถุนายน," ใน **ปรีดี พนมยงค์กับสังคมไทย**, อ้างแล้ว, หน้า 346.

มิถุนายน พ.ศ. 2475 จึงยอมรับให้มีคำว่า "ชั่วคราว" ต่อท้าย เพื่อที่จะได้มีการจัดร่างฉบับ "ถาวร" ต่อไป ทั้งหมดนี้คือจุดเริ่มต้นของระบอบรัฐธรรมนูญและเป็นจุดเริ่มของปัญหาความขัดแย้งทางการเมืองด้านรัฐธรรมนูญในระยะถัดมาด้วย

บทที่ 2
ระบอบรัฐธรรมนูญ

ในช่วงปีแรกหลังการปฏิวัติ พ.ศ. 2475 สยามได้ประกาศใช้รัฐธรรมนูญ 2 ฉบับด้วยกัน ฉบับแรกคือ "พระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พุทธศักราช 2475" ฉบับนี้เกิดขึ้นจากการยึดอำนาจของคณะราษฎร เพื่อล้มเลิกการปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชหรือระบอบเก่า ดังนั้น "ธรรมนูญการปกครองแผ่นดิน" จึงเป็นกฎหมายสูงสุดของประเทศที่ร่างขึ้นโดยฝ่ายปฏิวัติ หรือคณะราษฎร แต่จากเหตุการณ์ในช่วง 2 วันแรกของการเปลี่ยนระบอบการปกครอง พระมหากษัตริย์ประมุขของระบอบเก่าได้ยินยอมปฏิบัติตาม "คำขาด" ของคณะราษฎร ด้วยเหตุนี้ฝ่ายปฏิวัติจึงยอมรับที่จะประนีประนอมทางการเมืองกับพระมหากษัตริย์ โดยยอมให้ธรรมนูญการปกครองแผ่นดินฉบับนี้ที่ประกาศใช้เมื่อวันที่ 27 มิถุนายน เป็นฉบับ "ชั่วคราว" ตามที่ประมุขของระบอบเก่าทรงเสนอ เพื่อจัดให้มีการร่างกติกาทางการเมืองใหม่ และได้ประกาศใช้เป็น "รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม" เมื่อวันที่ 10 ธันวาคม พ.ศ. 2475 หรือฉบับที่สอง โดยหวังกันว่ารัฐธรรมนูญฉบับใหม่จะเป็นฉบับ "ถาวร" คู่ไปกับประเทศสยาม ทั้งมีสาระที่รัดกุมและภาษาที่สละสลวย การร่างรัฐธรรมนูญฉบับถาวรนั้นแม้จะได้ดำเนินไปบนหลักการ "แก้ไขเปลี่ยนแปลงเพิ่มเติม" จากธรรมนูญการปกครองฉบับชั่วคราว แต่ในท้ายสุดแล้วกล่าวได้ว่า รัฐธรรมนูญฉบับถาวร เป็นชัยชนะร่วมของฝ่ายพระมหากษัตริย์และข้าราชการชั้นผู้ใหญ่หรือขุนนางอาวุโสกับฝ่ายปฏิวัติ ในบทนี้นอกจากจะแสดงให้เห็นถึงความหมายและความสำคัญของรัฐธรรมนูญแต่ละฉบับแล้ว จะยังแสดงให้เห็นความเปลี่ยนแปลงในสาระของรัฐธรรมนูญทั้ง 2 ฉบับ โดยเปรียบเทียบกัน

ตลอดจนถึงบทบาทของพระมหากษัตริย์และของข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ และปัญหาสำคัญต่างๆ ในกระบวนการร่างรัฐธรรมนูญ

2.1 ธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว

"พระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว" ซึ่งจะเรียกต่อไปว่า "ธรรมนูญฉบับชั่วคราว" นั้นเป็นภาระหน้าที่ของคณะราษฎรสายพลเรือนในการจัดเตรียมร่าง แม้เป็นที่ทราบกันดีว่า หลวงประดิษฐ์มนูธรรม หัวหน้าคณะราษฎรสายพลเรือนเป็นผู้จัดทำร่างธรรมนูญฉบับนี้ขึ้น แต่ก็จะไกลความจริงมากเกินไปหากกล่าวว่า ธรรมนูญการปกครองแผ่นดินเป็นเพียงการบรรจุไว้ซึ่งแนวความคิดและความมุ่งหวังของผู้จัดทำร่างเพียงผู้เดียว หากโดยรวมแล้วทั้งหลักการและสาระในธรรมนูญการปกครองแผ่นดินเป็นจินตภาพร่วมกันของคณะราษฎรตลอดจนการตระหนักถึงปัญหารายละเอียดที่เกี่ยวเนื่องกัน เช่น การคิดจะยกเลิกบรรดาศักดิ์[1] บันทึกในระยะหลังมากของ ประยูร ภมรมนตรี ผู้ร่วมก่อการฯแต่ครั้งปารีส ได้กล่าวว่า นอกจากตนจะติดปัญหาของการใช้คำบางคำแล้ว ที่เหลือนอกนั้นทั้งหลักการและสาระในธรรมนูญการปกครองแผ่นดิน เป็นหลักการที่สมบูรณ์มากและเป็นสิ่งที่เห็นร่วมด้วย[2]

เมื่อพิจารณาสาระโดยรวมของธรรมนูญการปกครองแผ่นดินพบว่า เจตจำนงของคณะราษฎรนอกจากจะได้กำหนดรูปแบบโครงสร้างและระบบของระบอบการเมืองสยามใหม่แล้ว ยังอาจมุ่งหวังให้ธรรมนูญการปกครองแผ่นดินฉบับนี้เป็นฉบับถาวรของประเทศด้วย ดังจะเห็นได้จากการที่ธรรมนูญนี้ได้วางหลักการต่างๆ ในลักษณะที่เป็นการปกครองแบบถาวร ทั้งไม่มีมาตราใดที่กล่าวถึง

---

[1] **รง.ส.** ครั้งที่ 36/2475, 25 พฤศจิกายน 2475.

[2] พล.ท.ประยูร ภมรมนตรี, **บันทึกเรื่องการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ว่าด้วยกำเนิด ความมุ่งหมาย การปฏิบัติ ความสำเร็จ และความผิดพลาด** (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เฟื่องอักษร, 2517), หน้า 99-100.

การสามารถจะแก้ไขเพิ่มเติมธรรมนูญการปกครองแผ่นดินไว้ในธรรมนูญฉบับนี้[3] อย่างไรก็ตาม ในสายตาของนักนิติศาสตร์ชาวสยามย่อมมองเห็นว่า การที่ธรรมนูญการปกครองแผ่นดินซึ่งเป็นกฎหมายสูงสุดไม่มีบทบัญญัติให้สามารถแก้ไขเปลี่ยนแปลงเพิ่มเติมสาระในธรรมนูญได้ ย่อมอาจทำให้บทบัญญัติในธรรมนูญการปกครองแผ่นดินไม่สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงทางสังคมเศรษฐกิจและการเมืองที่จะมีขึ้นในอนาคต ซึ่งธรรมนูญฉบับนี้ก็อาจต้องถูกยกเลิกในที่สุด และนอกจากนั้นธรรมนูญฉบับนี้ยังมีบทบัญญัติเกี่ยวกับการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรที่ลงรายละเอียด ซึ่งอันที่จริงสมควรนำไปตราไว้ในพระราชบัญญัติและพระราชกฤษฎีกาอันเป็นกฎหมายย่อยลงไป เพื่อที่จะเปลี่ยนแปลงแก้ไขได้ง่ายให้สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงทางด้านต่างๆ ของประเทศ ดังนั้นจึงไม่เป็นการเหมาะสมที่จะบัญญัติไว้ในกฎหมายสูงสุดของประเทศ ด้วยเหตุนี้เมื่อการเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองเป็นไปในทางสงบและราบรื่น จึงทำให้คณะราษฎรยอมรับข้อบกพร่องที่มีอยู่ในธรรมนูญการปกครองแผ่นดินที่ฝ่ายตนร่างขึ้นได้โดยง่าย ขณะเดียวกันก็เป็นการประนีประนอมทางการเมืองกับพระมหากษัตริย์ ผลท้ายสุดก็คือ คณะราษฎรยอมรับให้ธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามฉบับนี้เป็นฉบับ "ชั่วคราว" ตามที่พระมหากษัตริย์ทรงมีพระราชหัตถเลขาพระราชทานลงมาหลวงประดิษฐ์มนูธรรมในฐานะตัวแทนคณะราษฎรได้แถลงต่อที่ประชุมสภาผู้แทนราษฎรในการประชุมเป็นครั้งแรกว่า

> ธรรมนูญการปกครองแผ่นดินฉบับนี้เป็นธรรมนูญชั่วคราว เพราะว่าได้สร้างขึ้นด้วยเวลาฉุกละหุกกะทันหัน อาจจะยังมีที่บกพร่องอยู่บ้างก็ได้ จึงควรที่จะได้ผู้มีความรู้ความชำนาญในการนี้เป็นอนุกรรมการตรวจแก้ไขเพิ่มเติมเสียใหม่ให้เรียบร้อยบริบูรณ์[4]

---

[3]ทิพวรรณ เจียมธีรสกุล, **ปฐมทรรศน์ทางการเมืองของปรีดี พนมยงค์** (กรุงเทพฯ : สถาบันสันติประชาธรรม, 2531), หน้า 145-146.

[4]**รง.ส.** ครั้งที่ 1/2475, 28 มิถุนายน 2475.

ธรรมนูญฉบับชั่วคราว[5] มีบทบัญญัติทั้งหมด 39 มาตรา แบ่งออกเป็น 5 หมวด ประกอบด้วย หมวดที่ 1 ข้อความทั่วไป หมวดที่ 2 กษัตริย์ หมวดที่ 3 สภาผู้แทนราษฎร หมวดที่ 4 คณะกรรมการราษฎร และหมวดที่ 5 ศาล กำเนิดของธรรมนูญฉบับชั่วคราวได้ปรากฏอยู่ใน "คำปรารภ" ของธรรมนูญที่สั้นและกระชับว่า

> โดยที่คณะราษฎรได้ขอร้องให้อยู่ใต้ธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยาม เพื่อบ้านเมืองจะได้เจริญขึ้น และ
>
> โดยที่ได้ทรงยอมรับตามคำขอร้องของคณะราษฎร
>
> จึ่งทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชบัญญัติขึ้นไว้โดยมาตราต่อไปนี้

นั่นหมายความว่า ตามทฤษฎีว่าด้วยกำเนิดรัฐธรรมนูญที่แบ่งออกได้เป็น 3 วิถีทางใหญ่ คือ 1) พระมหากษัตริย์ทรงโปรดเกล้าฯ พระราชทาน 2) รัฐธรรมนูญเกิดขึ้นโดยทางสัญญา ระหว่างผู้แทนราษฎรคณะหนึ่งกับพระมหากษัตริย์ และ 3) รัฐธรรมนูญเกิดขึ้นโดยสภาผู้แทนราษฎรประชุมปรึกษาบัญญัติขึ้น[6] ดังนั้นธรรมนูญฉบับชั่วคราวของสยามจึงมีกำเนิดตามวิถีทางที่ 2 คือ เกิดขึ้นโดยทางสัญญา สิ่งที่ตามมาในกำเนิดแบบวิถีทางที่ 2 (และที่ 3) ก็คือ หลักแห่งอำนาจดังที่ปรากฏในมาตราที่ 1 ของธรรมนูญฉบับชั่วคราวว่า **"อำนาจสูงสุดของประเทศนั้นเป็นของราษฎรทั้งหลาย"** อำนาจสูงสุดของประเทศก็คือ "อำนาจอธิปไตย" ซึ่งตามหลักของการแบ่งแยกอำนาจย่อมประกอบด้วย อำนาจนิติบัญญัติ อำนาจบริหาร อำนาจตุลาการ อำนาจสูงสุดทั้ง 3 นี้ หากเป็นไปตามระบอบสมบูรณาญาสิทธิราช อำนาจสูงสุดของประเทศย่อมเป็นของพระมหากษัตริย์ กล่าวคือ พระองค์

---

[5]"พระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พุทธศักราช 2475," **ราชกิจจานุเบกษา** แผนกกฤษฎีกา, เล่ม 49 (27 มิถุนายน 2475) : 166-179.

[6]หลวงประเจิดอักษรลักษณ์, **กฎหมายรัฐธรรมนูญ** (พระนคร : มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง, 2477), หน้า 7.

ทรงมีอำนาจสิทธิ์ขาดที่จะบริหารราชการแผ่นดินด้วยอำนาจต่างๆ เหล่านี้ และพระมหากษัตริย์ย่อมทรงไว้ซึ่งอำนาจที่จะพระราชทานรัฐธรรมนูญแก่ประชาชนพลเมืองของพระองค์ได้

> ถ้าแม้พระองค์ทรงเห็นว่าประเทศซึ่งปกครองอยู่นั้น ประชาชนพลเมืองมีความรู้มีการศึกษาถึงขีดแล้ววอีกเหตุหนึ่งก็คือ เมื่อบ้านเมืองเจริญถึงขีด ประชาชนพลเมืองมีความรู้ที่จะปกปักรักษาตนเองได้ พระเจ้าแผ่นดินหรือพระมหากษัตริย์ทรงเห็นว่าถ้าขืนจะปกครองประเทศอย่างสมบูรณาญาสิทธิราชต่อไปแล้วก็จำเป็นจะต้องเกิดมีการกบฏขึ้นแน่ เมื่อเป็นเช่นนี้แล้วพระมหากษัตริย์ซึ่งพระราชทานรัฐธรรมนูญให้แก่ประชาชนพลเมือง ก่อนที่ประเทศบ้านเมืองที่พระองค์ทรงปกครองอยู่นั้นมีการกบฏขึ้น วิธีนี้พระมหากษัตริย์ยังทรงสงวนสิทธิไว้เป็นจำนวนมาก สิ่งใดซึ่งทรงเห็นสมควรพระราชทานก็พระราชทาน สิ่งใดซึ่งทรงเห็นว่ายังควรสงวนไว้ในพระราชอำนาจก็ไม่พระราชทาน ประชาชนพลเมืองไม่มีสิทธิที่จะขอร้องมากไปกว่าพระมหากษัตริย์พระราชทานให้ นอกจากนั้นการที่พระมหากษัตริย์พระราชทานรัฐธรรมนูญชะนิดนี้ ยังมีบุญคุณแก่ประชาชนพลเมืองเป็นอเนกประการ[7]

โดยสรุปก็คือ ทฤษฎีเกี่ยวกับอำนาจอธิปไตย ตามระบอบสมบูรณาญาสิทธิราช หรือรัฐธรรมนูญที่เกิดจากการพระราชทานโดยพระมหากษัตริย์ เช่นที่อาจมีขึ้นตามแนวพระราชดำริทางการเมืองของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ดังปรากฏใน "เค้าโครงเบื้องต้น" ของ ฟรานซีส บี แซร์ (พ.ศ. 2469) และ "เค้าโครงการเปลี่ยนรูปแบบรัฐบาล" ของ เรย์มอนด์ บี สตีเวนส์ และพระยาศรีวิสารวาจา (พ.ศ. 2474) ย่อมแตกต่างอย่างสิ้นเชิงกับสิ่งที่เกิดขึ้นจริงในธรรมนูญฉบับชั่วคราว กล่าวคือธรรมนูญฉบับชั่วคราวได้พลิกคว่ำทฤษฎีอำนาจสูงสุดของประเทศเป็นของพระมหากษัตริย์ มาเป็น

[7]เพิ่งอ้าง, หน้า 7-8.

ทฤษฎีอำนาจสูงสุดของประเทศเป็นของราษฎร และนี่คือความหมายอันสำคัญของการปฏิวัติ พ.ศ. 2475

จากอำนาจสูงสุดของประเทศตามมาตราที่ 1 ของธรรมนูญฉบับชั่วคราวได้กำหนดให้มีบุคคลและคณะบุคคล 4 จำพวก เป็นผู้ใช้อำนาจแทนราษฎรในมาตราที่ 2 คือ 1. กษัตริย์ 2. สภาผู้แทนราษฎร 3. คณะกรรมการราษฎร 4. ศาล

"กษัตริย์" (ธรรมนูญฉบับชั่วคราวไม่ได้ใช้คำว่า พระมหากษัตริย์) ฐานะของพระมหากษัตริย์สยาม ซึ่งเคยทรงเป็น สมบูรณาญาสิทธิ ได้ถูกลดทอนให้เป็น "สัญลักษณ์" ของประเทศ หรือ "เป็นประมุขสูงสุดของประเทศ" เท่านั้น (มาตรา 3) การตรากฎหมาย การวินิจฉัยคดีของศาล ตลอดจนการดำเนินงานของฝ่ายบริหาร "จะต้องกระทำในนามของกษัตริย์" แต่พระมหากษัตริย์หาทรงมีพระราชอำนาจที่จะปฏิบัติใดๆ ด้วยพระองค์เอง หากไม่ได้รับการแนะนำและยินยอมจากสภาผู้แทนราษฎร หรือคณะกรรมการราษฎรซึ่งเป็นฝ่ายบริหาร ย่อมถือว่า "เป็นโมฆะ" (มาตรา 3, 7) พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ทรงสูญเสียพระราชอำนาจที่จะทรงแต่งตั้งรัชทายาทหรือผู้สืบราชสมบัติ เพราะการสืบทอดราชบัลลังก์นอกจากจะกำหนดให้เป็นไปตามกฎมณเฑียรบาลว่าด้วยการสืบราชสันตติวงศ์ พ.ศ. 2467 แต่สิ่งที่สำคัญคือต้อง "ด้วยความเห็นชอบของสภาผู้แทนราษฎร" (มาตรา 4) และในฐานะประมุขของระบอบใหม่ พระมหากษัตริย์ได้รับมอบอำนาจเล็กน้อยในการที่จะยับยั้ง หรือวีโต้ (Veto) พระราชบัญญัติที่ได้ผ่านการลงมติจากสภาผู้แทนราษฎรแล้ว ภายในกำหนด 7 วัน โดยพระองค์ต้องทรงแสดงเหตุผลที่ไม่ยอมลงพระนามเพื่อประกาศใช้ พระองค์ก็มีอำนาจส่งพระราชบัญญัตินั้นคืนมายังสภาเพื่อให้สภาพิจารณากันอีกครั้งหนึ่ง แต่ถ้าสภาลงมติยืนตามมติเดิมให้ประกาศใช้เป็นกฎหมาย สภาก็มีอำนาจออกประกาศใช้บังคับเป็นกฎหมายได้ แม้กษัตริย์ไม่ทรงเห็นพ้องด้วยก็ตาม (มาตรา 8)

"สภาผู้แทนราษฎร" เป็นสถาบันที่ได้รับการกำหนดให้มีอำนาจหน้าที่สูงสุดในโครงสร้างและระบบทางการเมืองตามธรรมนูญฉบับชั่วคราว กล่าวคือ เป็นสถาบันที่ทำหน้าที่ด้านนิติบัญญัติ

และสามารถที่จะยืนยันให้พระราชบัญญัติใดๆ ออกใช้บังคับเป็นกฎหมายได้โดยง่ายแม้ว่าจะมีความขัดแย้งกับพระมหากษัตริย์ก็ตาม (มาตรา 8) และในความสัมพันธ์กับพระมหากษัตริย์นั้น สภาผู้แทนราษฎรยังทำหน้าที่วินิจฉัยคดีอาชญาที่มีการฟ้องร้องกษัตริย์ แทนการทำหน้าที่ของศาล (มาตรา 6) ในด้านความสัมพันธ์กับฝ่ายบริหาร สภาผู้แทนราษฎรได้รับมอบอำนาจอย่างมากตามมาตราที่ 9 "สภาผู้แทนราษฎรมีอำนาจดูแลควบคุมกิจการของประเทศและมีอำนาจประชุมกันถอดถอนกรรมการราษฎรหรือพนักงานรัฐบาลผู้หนึ่งผู้ใดก็ได้" กล่าวคือ คณะกรรมการราษฎรหรือฝ่ายบริหารได้รับเลือกตั้งจากสภา และดำเนินงานบริหารโดยรับผิดชอบต่อสภา แต่ไม่มีบทบัญญัติในมาตราใดที่จะให้อำนาจแก่ฝ่ายบริหารในการที่จะสั่งยุบสภา นอกจากนี้สภายังมีอำนาจเช่นเดียวกับอำนาจของฝ่ายบริหารที่สามารถประชุมกันถอดถอนพนักงานรัฐบาลผู้หนึ่งผู้ใดก็ได้ การที่ธรรมนูญฉบับชั่วคราวได้ให้ฝ่ายนิติบัญญัติมีอำนาจเหนือกว่าและคอยกดฝ่ายบริหารไว้ ไพโรจน์ ชัยนาม ผู้เชี่ยวชาญด้านกฎหมายรัฐธรรมนูญได้อธิบายให้เห็นในมุมกว้างว่า เป็นกระแสเดียวกันของรัฐธรรมนูญใหม่ภายหลังมหาสงครามโลกครั้งที่ 1 ที่รัฐธรรมนูญใหม่เป็นส่วนมาก

> ได้ร่างขึ้นโดยคณะบุคคลที่มีความคิดเห็นรุนแรงจัด ซึ่งจดจำความชั่วร้ายของรัฐบาลหรือฝ่ายบริหารในครั้งก่อน (คือก่อนมหาสงครามโลกครั้งที่ 1 : ผู้อ้าง) ไว้อยู่เสมอ พวกเหล่านี้เกลียดชังและไม่มีความเชื่อถือฝ่ายบริหาร ฉะนั้นในการร่างรัฐธรรมนูญจึงต้องให้ฝ่ายรัฐสภาหรือฝ่ายนิติบัญญัติมีอำนาจเหนือกว่าคอยกดฝ่ายบริหารไว้ ...ผู้ร่างรัฐธรรมนูญใหม่ๆ เหล่านี้ มีความคิดรุนแรง ไม่มีความไว้วางใจต่อฝ่ายบริหารเลย แต่ทั้งนี้ย่อมเป็นไปตามประเพณีของการปฏิวัติทั้งหลายในโลก ที่จะให้อำนาจนิติบัญญัติเหนือกว่าอำนาจบริหาร...[8]

---

[8]ไพโรจน์ ชัยนาม, "ระบอบรัฐสภาในรัฐธรรมนูญภายหลังมหาสงคราม," ใน **การร่างรัฐธรรมนูญใหม่และบทความเรื่องรัฐธรรมนูญ** (พระนคร : โรงพิมพ์พานิชศุภผล, 2488), หน้า 12-13.

และทั้งนี้อาจเนื่องจากความต้องการของคณะราษฎรที่จะควบคุมการบริหารงานให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของหลัก 6 ประการของคณะราษฎร โดยเฉพาะในช่วงแรกของการเปลี่ยนระบอบการปกครองที่ยังไม่อาจไว้วางใจอะไรแน่นอนลงไปได้ สภาผู้แทนราษฎรซึ่งเป็นสถาบันที่สำคัญที่สุดในระบอบใหม่ก็ได้รับการวางบทกำหนดอย่างละเอียดซึ่งการจะได้มาซึ่งสมาชิกสภา โดยแบ่งออกเป็น 3 สมัยด้วยกัน (มาตรา 10) คือ

> **สมัยที่ 1** : นับแต่วันใช้รัฐธรรมนูญนี้เป็นต้นไปจนกว่าจะถึงเวลาที่สมาชิกในสมัยที่ 2 จะเข้ารับตำแหน่งให้คณะราษฎรซึ่งมีคณะผู้รักษาพระนครฝ่ายทหารเป็นผู้ใช้อำนาจแทนจัดตั้งผู้แทนราษฎรชั่วคราวขึ้นเป็นจำนวน 70 นายเป็นสมาชิกในสภา
>
> **สมัยที่ 2** : ภายในเวลา 6 เดือนหรือจนกว่าการจัดประเทศเป็นปกติเรียบร้อย สมาชิกในสภาจะต้องมีบุคคล 2 ประเภททำกิจการร่วมกันคือ
>
> ประเภทที่ 1 ผู้แทนซึ่งราษฎรจะได้เลือกขึ้นจังหวัดละ 1 นาย...
>
> ประเภทที่ 2 ผู้เป็นสมาชิกอยู่แล้วในสมัยที่ 1 มีจำนวนเท่ากับสมาชิกประเภทที่ 1 ถ้าจำนวนเกินให้เลือกกันเองว่าผู้ใดจะคงเป็นสมาชิกต่อไป ถ้าจำนวนขาดให้ผู้ที่มีตัวอยู่เลือกบุคคลใดๆ เข้าแทนจนครบ
>
> **สมัยที่ 3** : เมื่อจำนวนราษฎรทั่วพระราชอาณาเขตต์ได้สอบไล่วิชาประถมศึกษาได้เป็นจำนวนเกินกว่าครึ่ง และอย่างช้าต้องไม่เกิน 10 ปี นับแต่วันใช้ธรรมนูญนี้ สมาชิกในสภาผู้แทนราษฎรจะต้องเป็นผู้ที่ราษฎรได้เลือกตั้งขึ้นเองทั้งสิ้น สมาชิกประเภทที่ 2 เป็นอันไม่มีอีกต่อไป

สำหรับสมาชิกสภาสมัยที่ 1 และสมัยที่ 2 แปลความหมายได้ว่า ในสมัยที่ 1 อำนาจสูงสุดของประเทศเป็นของราษฎร แต่คณะราษฎรโดยเฉพาะคณะผู้รักษาพระนครฝ่ายทหารเป็นผู้ใช้อำนาจนี้แทนราษฎรในการจัดตั้งสภาผู้แทนราษฎร และเมื่อถึงสมัยที่ 2 ด้านหนึ่งราษฎรเป็นผู้ใช้อำนาจสูงสุดของตนเองโดยการเลือกตั้งผู้แทนราษฎร อีกด้านหนึ่ง คณะผู้รักษาพระนครฝ่ายทหารคณะ

ราษฎรยังคงเป็นผู้ใช้อำนาจสูงสุดของราษฎรแทนกึ่งหนึ่ง ดังปรากฏเป็นสมาชิกประเภทที่ 2 ซึ่งก็คือ สมาชิกที่สืบเนื่องจากสมัยที่ 1 หรือกล่าวอย่างกระชับก็คือ สมาชิกสภาประเภทที่ 2 ตามสมัยที่ 2 อำนาจแต่งตั้งเป็นของคณะราษฎร หลวงประดิษฐ์มนูธรรมได้อธิบายถึงการมีสมาชิกประเภทที่ 2 ในสมัยที่ 2 ว่า

> การที่ให้มีสมาชิกผะสมในสมัยที่ 2 นั้น ไม่ใช่ประสงค์ที่จะหวงอำนาจ ความข้อนี้มีผู้เข้าใจไปต่างๆ สุดแต่เขาจะกล่าวหาว่าประสงค์เป็นดิกเตเตอร์ (Dictator) บ้าง อะไรบ้าง ความจริงไม่ใช่เช่นนั้นเลย การที่เราจำต้องมีสมาชิกประเภท 2 ไว้กึ่งหนึ่งก็เพื่อที่จะช่วยเหลือผู้แทนราษฎรในขณะที่เพิ่งเริ่มมีการปกครองแบบรัฐธรรมนูญ เราย่อมทราบอยู่แล้วว่ายังมีราษฎรอยู่อีกเป็นจำนวนมากที่ยังไม่ได้รับการศึกษาเพียงพอที่จะจัดการปกครองป้องกันผลประโยชน์ของตนเองได้บริบูรณ์ ถ้าขืนปล่อยมือให้ราษฎรเลือกผู้แทนโดยลำพังเองในเวลานี้แล้ว ผลร้ายก็จะตกอยู่แก่ราษฎรเอง เพราะผู้ที่จะสมัครไปเป็นผู้แทนราษฎรอาจเป็นผู้ที่มีกำลังในทางทรัพย์ ราษฎรเมื่อยังไม่ได้รับการศึกษา ก็อาจจะหลงไปว่าผู้นั้นประสงค์จะป้องกันประโยชน์ของราษฎร แต่ผลสุดท้าย เขาอาจคิดถึงประโยชน์ฉะเพาะหมู่เหล่าของเขา หาได้คิดถึงราษฎรตลอดจนคนยากจนด้วยไม่ คณะราษฎรปฏิญาณไว้ว่า ถ้าราษฎรได้มีการศึกษาเพียงพอแล้วก็ยินดีที่จะปล่อยให้ราษฎรได้ปกครองตนเอง โดยไม่จำเป็นต้องมีสมาชิกประเภทที่ 2 ฉะนั้นจึงได้วางเงื่อนไขไว้ว่า เมื่อใดราษฎรได้มีการศึกษาจบประถมศึกษามากกว่ากึ่งจำนวนผู้มีสิทธิออกเสียงแล้วบทบัญญัติฉะเพาะกาลนี้ก็เป็นอันยกเลิกทันที และแม้ว่าจะยังไม่ถึงจำนวนนั้นก็ตาม แต่เมื่อถึงกำหนด 10 ปีแล้ว ซึ่งคณะราษฎรหวังว่าจะจัดบำรุงการศึกษาให้ได้เป็นจำนวนมาก บทบัญญัติฉะเพาะกาลนี้ก็เป็นอันต้องเลิกเหมือนกัน ขอให้เข้าใจว่าสมาชิกประเภทที่ 2 เป็นเสมือนพี่เลี้ยงที่จะช่วยประคองการงานให้ดำเนิรไปสมตามความมุ่งหมายของรัฐธรรมนูญ และเป็น

ผู้ป้องกันผลประโยชน์อันแท้จริง ไม่เลือกว่าคนมั่งมีหรือคนจน อันเป็นจุดมุ่งหมายของคณะราษฎรซึ่งได้ทำการเปลี่ยนแปลงการปกครองคราวนี้[9]

ปัญหาที่สามารถพิจารณาได้จากคำอธิบายของหลวงประดิษฐ์มนูธรรมข้างต้น ก็คือ *ปัญหาหลักการกับความเป็น*จริง หลักการคือความต้องการสร้างระบอบการเมืองใหม่ให้ดำเนินไปตามลัทธิประชาธิปไตยหรือลัทธิรัฐธรรมนูญ ซึ่งความหมายพื้นฐานก็คือ ราษฎรเป็นใหญ่ แต่ความเป็นจริงก็คือสยามเพิ่งเริ่มต้นของระบอบใหม่ ขณะเดียวกันราษฎรก็ยังไม่ได้รับการศึกษาอย่างเพียงพอ ซึ่งเป็นสืบเนื่องจากระบอบเก่า ดังนั้นทางออกของปัญหาที่ขัดแย้งกันระหว่างหลักการกับความเป็นจริง ย่อมเป็นผลของตรรกจากเหตุข้างต้นคือ เมื่อมีจำนวนราษฎรจบการศึกษาชั้นประถมศึกษาเกินกว่า กึ่งหนึ่ง โดยรัฐบาลจะเร่งรัดจัดการศึกษาให้ทั่วถึงและอย่างช้าต้องไม่เกิน 10 ปี สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรก็จะเป็นไปตามสมัยที่ 3 อย่างไรก็ตามบนปัญหาหลักการและความเป็นจริงนี้ย่อมไม่อาจปฏิเสธได้ว่า มีผลให้คณะราษฎรเป็นฝ่ายกุมอำนาจในระบอบการเมืองใหม่นี้ภายในช่วง 10 ปีต่อไปข้างหน้า

"คณะกรรมการราษฎร" เป็นสถาบันฝ่ายบริหารมีอำนาจหน้าที่ดำเนินการให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของสภาผู้แทนราษฎร (มาตรา 28) คณะกรรมการราษฎรประกอบด้วยประธานคณะกรรมการราษฎร 1 นาย และกรรมการราษฎร 14 นาย รวมเป็น 15 นาย (มาตรา 32) โดย "ให้สภาเลือกตั้งสมาชิกในสภาผู้หนึ่งขึ้นเป็นประธานกรรมการ และให้ผู้เป็นประธานนั้นเลือกสมาชิกในสภาอีก 14 นายเพื่อเป็นกรรมการ การเลือกนี้เมื่อได้รับความเห็นชอบของสภาแล้ว ให้ถือว่าผู้ที่ได้รับเลือกนั้นๆ เป็นกรรมการของสภา ในเมื่อสภาเห็นว่ากรรมการมิได้ดำเนินกิจการตามรัฐประศาสโนบายของสภา สภามีอำนาจเชิญกรรมการให้ออกจากหน้าที่ แล้วเลือกตั้งใหม่..." (มาตรา 33) แต่เมื่อพิจารณาโครงสร้างของฝ่ายบริหารโดยรวมแล้ว คณะกรรมการราษฎรนั้นมีอำนาจหน้าที่ในการควบคุมด้านนโยบายเป็นสำคัญ โดยมีเสนาบดีกระทรวงต่างๆ ซึ่งเป็นองค์กรที่มีอยู่แล้วในระบอบเก่าเป็น

---

[9] **รง.ส.** ครั้งที่ 40/2475, 27 พฤศจิกายน 2475.

ฝ่ายที่ดำเนินกิจการทั้งปวง และรับผิดชอบต่อคณะกรรมการราษฎร (มาตรา 31) รูปแบบของฝ่ายบริหารหรือรัฐบาลตามธรรมนูญฉบับชั่วคราว กล่าวได้ว่า เป็นการผสมผสานระหว่าง "รัฐบาลราชาธิปตัยอำนาจจำกัด" กับ "รัฐบาลประชาธิปตัย" ดังปรากฏในหนังสือ "คำอธิบายกฎหมายปกครอง" ของหลวงประดิษฐ์มนูธรรม ซึ่งปรากฏครั้งแรกเมื่อปี พ.ศ. 2474

> รัฐบาลตามความหมายอย่างแคบ แบ่งเป็น 2 ชนิด
>
> 2.1 รัฐบาลราชาธิปตัย
>
> 2.2 รัฐบาลประชาธิปตัย
>
> การแบ่งเช่นนี้ โดยเพ่งเล็งถึงผู้เป็นประมุขแห่งอำนาจบริหารบัญญัติว่าเป็นบุคคลชะนิดใด ถ้าเป็นพระเจ้าแผ่นดิน ก็เรียกว่า รัฐบาลราชาธิปตัย ถ้าเป็นบุคคลอื่นมิใช่พระเจ้าแผ่นดินก็เรียกว่ารัฐบาลประชาธิปตัย
>
> ....
>
> 2.1.2 รัฐบาลราชาธิปตัยอำนาจจำกัด (Monachie limitee) ซึ่งพระเจ้าแผ่นดินไม่มีอำนาจในการแผ่นดิน นอกจากอำนาจในการพิธีและลงพระนามและยอมให้อ้างพระนามในกิจการต่างๆ แต่พระองค์มิได้ใช้อำนาจด้วยตนเอง อำนาจทั้งหลายในการบริหารตกอยู่แก่คณะเสนาบดี เช่น ในประเทศอังกฤษ และเพราะเหตุที่พระเจ้าแผ่นดินทำอะไรไม่ได้นี้เอง จึงมีสุภาษิตอังกฤษอยู่ว่า "King can do no wrong" พระเจ้าแผ่นดินไม่อาจทำผิด ถ้าจะพูดกลับอีกอย่างหนึ่งก็คือ เมื่อพระเจ้าแผ่นดินทำอะไรไม่ได้ ก็ทำผิดไม่ได้อยู่เอง
>
> ....
>
> 2.2.2 รัฐบาลประชาธิปตัย ซึ่งอำนาจบริหารได้ตกอยู่แก่คณะบุคคล เช่น สหเรปุบลิก โซเชิลลิสต์ โซเวียต ซึ่งอำนาจบริหารได้ตกอยู่คณะบริหารกลางเป็นต้น แต่มีประธานคณะบริหารกลาง ไม่ใช่ประธานาธิบดีแห่งเรปุบลิก[10]

---

[10]ปรีดี พนมยงค์, **คำอธิบายกฎหมายปกครอง** (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์นิติเวชช์, 2513), หน้า 32-34.

รูปแบบของรัฐบาลที่ผสมกันระหว่างฝ่ายควบคุมการดำเนินงานด้านนโยบาย กับฝ่ายปฏิบัติงานหรือเสนาบดีกระทรวงต่างๆ ซึ่งต้องควบคุมดูแลรักษาการให้เป็นไปตามระเบียบของกระทรวงนั้นๆ หรือดำเนินงานด้านเทคนิค เป็นรูปแบบรัฐบาลที่คณะราษฎรต้องการตั้งแต่เริ่มต้นการเปลี่ยนระบอบการปกครอง ดังปรากฏใน *"ข้อตกลงต่างๆ ที่เสนาบดีปฏิบัติ"* ซึ่งเป็นข้อตกลงระหว่างผู้รักษาพระนครฝ่ายทหารของคณะราษฎรกับเสนาบดีและปลัดทูลฉลองกระทรวงต่างๆ ในการประชุมตกลงร่วมกันเมื่อเย็นวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 ว่า ผู้รักษาพระนครฝ่ายทหารได้เป็นผู้ใช้อำนาจการปกครองชั่วคราว ส่วนกิจการในหน้าที่ของกระทรวงทบวงกรมให้คงปฏิบัติราชการไปตามเคย กล่าวคือ "1) ถ้าเป็นราชการปกติอันมีระเบียบแบบแผนและเคยปฏิบัติมาแล้วก็ให้ปฏิบัติไปตามเคยได้ 2) ถ้าเป็นราชการที่เคยนำความขึ้นกราบทูลก็ให้นำเสนอผู้รักษาพระนครฝ่ายทหารจงทุกเรื่อง 3) ถ้ามีเหตุขัดข้องหรือสงสัยก็ให้นำข้อนั้นๆ มาหารือต่อผู้รักษาพระนครฝ่ายทหารได้"[11] ดังนั้นเมื่อประกาศใช้ธรรมนูญฉบับชั่วคราวและได้จัดตั้งคณะกรรมการราษฎรขึ้น อำนาจหน้าที่ในการดำเนินงานด้านนโยบายของคณะกรรมการราษฎรจึงเทียบเท่าได้กับการควบคุมด้านนโยบายของผู้รักษาพระนครฝ่ายทหาร

"ศาล" ปรากฏในมาตรา 39 มาตราสุดท้ายเพียงมาตราเดียวว่า "การระงับข้อพิพาทให้เป็นไปตามกฎหมายที่ใช้อยู่ในเวลานี้" นั่นเพราะ "ผู้ร่างตั้งใจจะให้อำนาจศาลมีฐานะเสมอเท่ากับอำนาจนิติบัญญัติและอำนาจบริหารบัญญัติ"[12] เพื่อความสมบูรณ์ของหลักการแบ่งแยกอำนาจบริหาร อำนาจนิติบัญญัติ และอำนาจตุลาการออกจากกัน อย่างไรก็ตาม เมื่ออธิบายถึงการปกครองโดยรัฐบาลชนิดต่างๆ นั้น ความแตกต่างอันสำคัญอยู่ที่อำนาจบริหารและอำนาจนิติบัญญัติ ส่วน "อำนาจศาลก็คล้ายๆ กัน.... (ซึ่ง)เป็นธรรมดาอยู่เองเมื่อมีการแบ่งแยกอำนาจแล้วก็ให้ความอิสสระภาพในทางศาล

---

[11]"รายงานประชุมเสนาบดีและปลัดทูลฉลองกระทรวงต่างๆ พร้อมด้วยคณะราษฎร," อ้างใน "การเปลี่ยนแปลงการปกครองประเทศสยาม," **นาวิกศาสตร์** 15:8 (สิงหาคม 2475) : 1782-1783.

[12]หลวงประเจิดอักษรลักษณ์, อ้างแล้วเชิงอรรถที่ 6, หน้า 102.

ด้วย เพราะฉะนั้นโดยปกติจึงมิได้อธิบายถึงอำนาจศาล"[13] หรืออีกด้านหนึ่งอาจเป็นการยอมรับว่ากระบวนการยุติธรรมที่มีอยู่ในสยามในเวลานั้นอยู่ในสภาพที่ใช้ได้ และการแก้ไขในเรื่องอำนาจศาลนี้อาจจะกระทบกระทั่งถึงสิทธิของชาวต่างประเทศในประเทศสยาม[14] ซึ่งสยามได้เสียเอกราชทางด้านศาลตามสนธิสัญญาพระราชไมตรีที่ทำไว้กับนานาประเทศตั้งแต่ครั้งสมัยรัชกาลที่ 4 และรัชกาลที่ 5

โดยสรุปแล้ว แม้ว่าธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราวฉบับนี้จะมีระยะเวลาที่ใช้ไม่นานนักเพียง 6 เดือนเท่านั้น แต่รัฐธรรมนูญฉบับถาวรที่ประกาศเมื่อวันที่ 10 ธันวาคม พ.ศ. 2475 ก็ได้รับหลักการและสาระสำคัญไปจากธรรมนูญฉบับชั่วคราวนี้

2.2 รัฐธรรมนูญ

ดังกล่าวแล้วข้างต้นว่า ผลของการยอมรับให้ "ธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยาม" เป็นฉบับ "ชั่วคราว" ดังนั้นภารกิจอันสำคัญยิ่งในสมัยรัฐบาลคณะกรรมการราษฎร หรือรัฐบาลชั่วคราวก็คือ การสร้างกติกาทางการเมืองใหม่ โดยการร่าง "รัฐธรรมนูญ" ให้เป็น "ฉบับถาวร" ในวันประชุมสภาผู้แทนราษฎรเป็นครั้งแรกเมื่อวันที่ 28 มิถุนายน พ.ศ. 2475 ณ พระที่นั่งอนันตสมาคม วาระการประชุมที่สำคัญวาระหนึ่งนอกจากวาระผู้รักษาพระนครฝ่ายทหารมอบอำนาจให้สภาผู้แทนราษฎร การเลือกประธานและรองประธานสภาผู้แทนราษฎร การเลือกประธานคณะกรรมการราษฎรและกรรมการราษฎร ก็คือ "วาระที่จะต้องตั้งอนุกรรมการร่างพระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินใหม่ให้เรียบร้อยบริบูรณ์" หรือ "อนุกรรมการตรวจแก้ไขเพิ่มเติมเสียใหม่ให้เรียบร้อยบริบูรณ์"[15] ความหมายของวาระนี้ก็คือ การให้มีคณะอนุกรรมการขึ้นชุดหนึ่งมีอำนาจ

---

[13] เพิ่งอ้าง, หน้า 58.

[14] เพิ่งอ้าง, หน้า 102-104 และหลวงจักรปาณีศรีศีลวิสุทธ์, **คำอธิบายธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามเปรียบเทียบกับประเทศต่างๆ** (พระนคร : โรงพิมพ์สยามบรรณกิจ, 2475), หน้า 73.

[15] **รง.ส.** ครั้งที่ 1/2475, 28 มิถุนายน 2475.

หน้าที่พิจารณา "แก้ไขเพิ่มเติม" ธรรมนูญฉบับถาวรให้เรียบร้อยยิ่งขึ้น หาใช่ให้ไปกระทำการยกร่างธรรมนูญการปกครองแผ่นดินขึ้นใหม่ต่างหากออกไปแต่อย่างใด ชื่อของคณะอนุกรรมการที่จะทำการร่าง "ธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยาม" ได้เปลี่ยนเป็น "รัฐธรรมนูญ" ("รัฐ" หมายถึงบ้านเมืองหรือแผ่นดิน "ธรรมนูญ" หมายถึง บทกฎหมายว่าด้วยระเบียบการ รวมความแล้วรัฐธรรมนูญจึงหมายถึงกฎหมายว่าด้วยระเบียบการปกครองแผ่นดินหรือรัฐ) นั้นก็ด้วยมีผู้เสนอในระหว่างทำการร่างและคณะอนุกรรมการก็เห็นควรใช้คำว่า "รัฐธรรมนูญ" ซึ่งเป็นศัพท์ที่ตั้งขึ้นใหม่เพื่อกะทัดรัด[16] บุคคลที่ได้รับการแต่งตั้งจากสภาให้เป็นคณะอนุกรรมการร่างฯ รวม 7 คนด้วยกันได้แก่

1. มหาอำมาตย์โท พระยามโนปกรณ์นิติธาดา (ก้อน หุตะสิงห์, พ.ศ. 2427-2491) เนติบัณฑิตอังกฤษ รับราชการตำแหน่งสูงสุดตั้งแต่ปี พ.ศ. 2469 คือ อธิบดีผู้พิพากษา ศาลอุทธรณ์ กรรมการสภานิติศึกษา และกรรมการร่างกฎหมาย เป็นอาจารย์สอนที่โรงเรียนกฎหมาย และเป็นกรรมการองคมนตรีตั้งแต่ปี พ.ศ. 2470 เป็นต้นมา[17] ได้รับเลือกจากที่ประชุมสภาให้เป็นประธานคณะกรรมการราษฎร และได้รับเลือกจากอนุกรรมการร่างรัฐธรรมนูญให้เป็นประธานคณะฯ

2. มหาอำมาตย์โท พระยาเทพวิทุรพหุลศรุตาบดี (บุญช่วย วณิกกุล, พ.ศ. 2432-2492) เป็นเพื่อนรุ่นน้องกับพระยามโนปกรณ์นิติธาดา รับราชการในกระทรวงยุติธรรมด้วยกัน ได้ทุนหลวงไปศึกษาวิชากฎหมายประเทศอังกฤษพร้อมกัน เดินทางไปด้วยกัน ศึกษาสำนักเกรส์อินน์ (Grays Inn) เดียวกัน พักที่เดียวกัน เป็นเนติบัณฑิตอังกฤษและเดินทางกลับประเทศพร้อมกัน แต่พระยาเทพวิทุรฯ ดูจะมีความก้าวหน้าในหน้าที่การงานมากกว่า ได้เป็นทั้งครูสอนกฎหมายและ

---

[16]ปรีดี พนมยงค์, "ประชาธิปไตยและรัฐธรรมนูญเบื้องต้นกับการร่างรัฐธรรมนูญ", ใน **ปรีดี พนมยงค์ กับสังคมไทย** (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2526), หน้า 356, 374.

[17]**พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ มหาเสวกโท พระยามโนปกรณ์นิติธาดา (ก้อน หุตะสิงห์)** (พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์, 2492), หน้า ก-ง.

ผู้จัดการโรงเรียนกฎหมายอย่างยาวนาน ตั้งแต่ปลายสมัยรัชกาลที่ 5 และตลอดสมัยรัชกาลที่ 6 ได้เป็นอธิบดีกรมอัยการกระทรวงมหาดไทย ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2466 และเลื่อนขึ้นเป็นอธิบดีศาลฎีกา กระทรวงยุติธรรม ซึ่งเป็นตำแหน่งสูงสุดครั้งสุดท้ายในระบอบเก่าตั้งแต่ปี พ.ศ. 2471 ได้รับความไว้วางใจจากคณะเจ้านายให้เป็นกรรมการร่างพระราชบัญญัติตั้งสภากรรมการองคมนตรี (พ.ศ. 2469-2470) และได้เป็นกรรมการองคมนตรีตั้งแต่สมัยแรก และเป็นอุปนายกกรรมการองคมนตรีเมื่อ พ.ศ. 2471[18] แต่เมื่อเปลี่ยนระบอบการปกครองก็ได้รับเลือกจากพระยามโนปกรณ์ฯ ประธานคณะกรรมการราษฎรให้เป็นเสนาบดีกระทรวงยุติธรรม

3. มหาอำมาตย์ตรี พระยามานวราชเสวี (ปลอด วิเชียร ณ สงขลา) เกิด พ.ศ. 2433 จบเนติบัณฑิตอังกฤษจากสำนักอินเนอร์เทมเพิล (Inner Temple) มีความใกล้ชิดกับเจ้านายวงในสูง เป็นกรรมการร่างกฎหมาย กรมร่างกฎหมาย ช่วง พ.ศ. 2466-2467 ได้ร่วมงานกับพระยาเทพวิทุรฯ ในการจัดทำประมวลกฎหมายแพ่งบรรพ 1 และบรรพ 2 ที่ได้ประกาศบังคับใช้เป็นกฎหมายตามแนวทางตะวันตกเป็นฉบับแรก เป็นผู้อำนวยการโรงเรียนกฎหมายตั้งแต่ พ.ศ. 2465 และเป็นอธิบดีศาลต่างประเทศช่วง พ.ศ. 2469-2470 และตำแหน่งราชการสูงสุดครั้งระบอบเก่าคือ เป็นอธิบดีกรมอัยการตั้งแต่ พ.ศ. 2471[19]

4. มหาอำมาตย์ตรี พระยานิติศาสตร์ไพศาลย์ (วัน จามรมาน, 2431-2510) สำเร็จเป็นเนติบัณฑิตอังกฤษ จากสำนักเกรส์อินน์ ด้วยทุนเล่าเรียนหลวงเมื่อ พ.ศ. 2459 เป็นอาจารย์สอนวิชากฎหมายในโรงเรียนกฎหมายมาตั้งแต่ พ.ศ. 2462 ได้เป็นอธิบดีกรมพระอาลักษณ์ เมื่อ

---

[18] **อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ มหาอำมาตย์โท พระยาเทพวิทุรพหุลศรุตาบดี (บุญช่วย วณิกกุล)** (พระนคร : โรงพิมพ์ตีรณสาร, 2493), หน้า (1)-(13).

[19] **บันทึกคำสัมภาษณ์พระยามานวราชเสวี** (เอกสารโรเนียวเย็บเล่ม) (ภาควิชานิติศึกษาทางสังคม ปรัชญา และประวัติศาสตร์ คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2523), ภาคผนวก.

พ.ศ. 2470 เป็นกรรมการร่างกฎหมาย พ.ศ. 2473 และได้เลื่อนย้ายเป็นอธิบดีผู้พิพากษาศาลอาญา พ.ศ. 2474 หลังเปลี่ยนระบอบการปกครองได้เป็นอธิบดีผู้พิพากษาศาลคดีต่างประเทศอีกตำแหน่งหนึ่ง[20]

5. มหาเสวกตรี พระยาปรีดานฤเบศร์ (ฟัก พันธุ์ฟัก, 2425-2507) บิดามีสัญชาติเยอรมันเข้ามาประกอบอาชีพค้าขายในสยาม มารดาเป็นไทย ไม่เคยไปศึกษาต่อต่างประเทศ จบการศึกษาชั้นมัธยมจากโรงเรียนอัสสัมชัญแล้วเข้าต่อโรงเรียนกฎหมาย และ สำเร็จเป็นเนติบัณฑิต เมื่อ พ.ศ. 2448 ถัดนั้นรับราชการเป็นผู้พิพากษา สังกัดกระทรวงยุติธรรมมาตลอดจนย้ายสังกัดมาเป็นผู้ช่วยสมุหพระนิติศาสตร์ในกรมพระนิติศาสตร์ กระทรวงวัง พ.ศ. 2462 และตำแหน่งสูงสุดคือ ปลัดพระราชมณเฑียร พ.ศ. 2467 ได้ลาออกจากอาชีพราชการปลายสมัยรัชกาลที่ 6 ด้วยเหตุผลว่า อาจถูกย้ายเปลี่ยนสังกัดกระทรวงในอัตราเงินเดือนที่ต่ำกว่าเดิมเมื่อ พ.ศ. 2468 ตั้งแต่นั้นมาก็ได้ประกอบธุรกิจส่วนตัวโดยตั้งสำนักงานทนายความ และรับว่าความจนทำให้มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักในวงสังคมทั่วไปในขณะนั้นเป็นอันมาก[21]

6. อำมาตย์ตรี หลวงประดิษฐ์มนูธรรม (ปรีดี พนมยงค์, 2443-2526) ปริญญาเอกทางวิชากฎหมายจากประเทศฝรั่งเศส เป็นอาจารย์สอนวิชากฎหมายโรงเรียนกฎหมาย เป็นผู้ช่วยเลขานุการกรรมการร่างกฎหมาย เป็นตัวแทนของคณะราษฎรเพียงคนเดียวในคณะอนุกรรมการร่างรัฐธรรมนูญ ทั้งยังอ่อนอาวุโสที่สุดในอนุกรรมการคณะนี้ ทั้งในด้านวัยวุฒิและตำแหน่งหน้าที่การงานในระบบราชการ

---

[20] **อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พระยานิติศาสตร์ไพศาลย์ (วัน จามรมาน)** (พระนคร : มงคลการพิมพ์, 2510), หน้า (1)-(8).

[21] **อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ มหาเสวกตรี พระยาปรีดานฤเบศร์ (ฟัก พันธุ์ฟัก)** (พระนคร : มงคลการพิมพ์, 2508), หน้า [1]-[2].

7. นายพันตรี หลวงสินาดโยธารักษ์ (ชิต มั่นศิลป์) เกิด พ.ศ. 2439 ไม่เคยไปศึกษาต่อต่างประเทศ จบการศึกษาจากโรงเรียนนายร้อยทหารบก เข้าสังกัดเป็นนายทหารปืนใหญ่ ตำแหน่งในช่วงสุดท้ายของระบอบเก่าคือเป็น หัวหน้ากองวิชาการกรมจเรทหารปืนใหญ่ในพระนคร และรักษาการในตำแหน่งปลัดกรมยุทธศึกษาทหารบก[22] ได้รับเลือกเป็นอนุกรรมการร่างฯ น่าจะด้วยคำอธิบายของ พ.อ.พระยาพหลฯ ที่กล่าวถึง พ.ต.หลวงสินาดโยธารักษ์ ว่าเป็น "ผู้ที่เป็นกฎหมายและทหารแท้ๆ"[23]

จากภูมิหลังประวัติของอนุกรรมการร่างรัฐธรรมนูญแต่ละคนกล่าวได้ว่า เกือบทั้งหมดเป็น "ผู้อาวุโส" หรือข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ แม้ว่าในกรณีของพระยาปรีดานฤเบศร์จะได้ลาออกจากราชการเป็นเวลา 7 ปีก่อนหน้า พ.ศ. 2475 แล้วก็ตาม แต่ก็ได้ชื่อว่าเป็นอดีตข้าราชการชั้นผู้ใหญ่คนหนึ่ง การที่ได้รับแต่งตั้งให้เป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรชุดแรก และเป็นอนุกรรมการร่างฯด้วย น่าจะเป็นในฐานะผู้ทรงคุณวุฒิจากนอกระบบราชการ ส่วน พ.ต.หลวงสินาดโยธารักษ์ ได้เป็นอนุกรรมการร่างฯ น่าจะเป็นในฐานะตัวแทนฝ่ายทหาร (บก) โดยรวมทั้งหมดแล้วอนุกรรมการร่างฯ ทุกคนต่างเป็นนักกฎหมายหรือเป็นกฎหมาย และมีความรู้หรือความสนใจเรื่องรัฐธรรมนูญเป็นทุนเดิมอยู่แล้ว (เป็นข้อที่น่าสังเกตด้วยว่า ข้าราชการทั้งทหารและพลเรือนชั้นผู้ใหญ่มักจะ "เป็นกฎหมาย" และสนใจศึกษาเรื่องรัฐธรรมนูญเป็นส่วนตัวอยู่แล้ว ข้อสังเกตนี้ได้จากการพิจารณาประวัติบุคคลที่ไม่ใช่สมาชิกคณะราษฎรเป็นสำคัญ) กลุ่มอนุกรรมการร่างรัฐธรรมนูญที่สำคัญสุดเป็นกลุ่มอาจารย์สอนวิชากฎหมายจากโรงเรียนเรียนกฎหมาย แต่ก็กล่าวได้ว่าเป็นการเผชิญหน้ากันระหว่างหลวงประดิษฐ์มนูธรรมตัวแทนคณะราษฎรที่ต้องพยายามสงวนหลักการและสาระสำคัญของธรรมนูญฉบับชั่วคราวซึ่งเป็นของคณะราษฎรไว้ให้ได้มากที่สุด หากแต่มีฐานะ "อ่อนอาวุโสที่สุด" และเป็นนักกฎหมายจบจากฝรั่งเศสคนเดียวที่ต้องเผชิญกับเหล่า "ผู้อาวุโส" และเป็นนักกฎหมายจบจากอังกฤษ ได้แก่ พระยามโนปกรณ์นิติธาดา พระยาเทพวิทุรพหุลศรุตาบดี พระยามานวราชเสวี และพระยานิติศาสตร์

---

[22]พล.ท.ชิต มั่นศิลป์ สินาดโยธารักษ์, **สินาดรำพึง เรื่องระบบการปกครองบ้านเมืองของเรา** (กรุงเทพฯ : บพิธการพิมพ์ จำกัด, 2526), หน้า 77-80.

[23]**รง.ส.** ครั้งที่ 1/2476 (วิสามัญ), 22 มิถุนายน 2476.

ไพศาลย์ กระนั้นก็ตามการที่พระยามโนปกรณ์นิติธาดา ในฐานะประธานอนุกรรมการร่างฯ ได้เสนอแต่งตั้งอนุกรรมการเพิ่มอีก 2 คนต่อที่ประชุมสภาผู้แทนราษฎรในอีกราว 3 เดือนถัดมา ด้วยคำอธิบายว่า "การร่าง (รัฐธรรมนูญ) ได้ร่างไปได้มากแล้วและก็ได้พยายามขะมักเขม้นที่จะให้แล้วโดยเร็วที่สุดที่จะทำได้ และในการที่จะร่างต่อไปนี้ขอเสนอตั้งอนุกรรมการเพิ่มขึ้นอีก 2 คน เพื่อที่จะได้ช่วยกันคิดให้งานสำเร็จไปโดยเร็ว"[24] การเสนอแต่งตั้งอนุกรรมการเพิ่มนี้ในแง่มุมหนึ่งย่อมแสดงให้เห็นว่า คณะอนุกรรมการร่างฯ ไม่อาจพิจารณาผ่านประเด็นปัญหาต่างๆ ไปด้วยคะแนนเสียงข้างมากอย่างเด็ดขาดได้ จึงต้องเพิ่มเสียงสนับสนุนให้เด็ดขาดยิ่งขึ้น วิธีการเช่นนี้เราอาจพิจารณาเทียบเคียงได้กับคำบอกเล่าของพระยามานวราชเสวี เมื่อครั้งทำการร่างประมวลกฎหมายแพ่งบรรพ 1 และบรรพ 2 ของสยาม ซึ่งเดิมนั้นกรรมการร่างกฎหมายเป็นชาวฝรั่งเศสที่ดำเนินการร่างเป็นไปอย่างล่าช้า และต้องการ "จะเขียนกฎหมายไทยให้เป็นแบบออริจินัล คือ สร้างระบบของตัวเองขึ้นมาใหม่" ขณะที่นักกฎหมายชาวสยามจบจากอังกฤษมองว่า กฎหมายที่ร่างโดยชาวฝรั่งเศสอ่านยากมาก อ่านแล้วก็ไม่เข้าใจ และกฎหมายมีความขัดกันเอง ในที่สุดก็ได้มีการตั้งกรรมการร่างกฎหมายขึ้นชุดใหม่ (พ.ศ. 2466) ประกอบด้วย นักกฎหมายชาวไทย 4 คน ชาวฝรั่งเศส 1 คน "ให้มาเป็นกรรมการด้วยเพราะเขา (ชาวฝรั่งเศส) เป็นคนร่างฉบับเก่า จะได้ไม่เสียไมตรี เพราะเราทำการตรวจชำระไม่ได้ยกเลิกไม่เอาของเขาเสียเลย แต่เขามีคนเดียว เรามี 4 คน ข้อไหนเราจะเปลี่ยนเราก็มีเสียงข้างมาก เราก็ทำได้อยู่ดี"[25] บุคคลที่พระยามโนปกรณ์ฯ เสนอชื่อให้เป็นอนุกรรมการร่างฯ และสภาลงมติเห็นชอบด้วย คือ

8. มหาอำมาตย์ตรี พระยาศรีวิสารวาจา (เทียนเลี้ยง ฮุนตระกูล, 2439-2511) ไปศึกษาที่อังกฤษตั้งแต่อายุ 15 ปีด้วยทุนส่วนตัว เป็นเนติบัณฑิตอังกฤษจากมหาวิทยาลัยออกซ์ฟอร์ด (Oxford) เริ่มรับราชการที่สถานทูตสยามกรุงปารีส ฝรั่งเศส พ.ศ. 2469 ซึ่งเป็นปีแรกที่กลับประเทศสยามก็ได้รับแต่งตั้งเป็นผู้ช่วยปลัดทูลฉลองกระทรวงการต่างประเทศ และเลื่อนขึ้นเป็นปลัดทูลฉลอง

---

[24]**รง.ส.** ครั้งที่ 27/2475, 23 กันยายน 2475.

[25]**บันทึกคำสัมภาษณ์ พระยามานวราชเสวี** อ้างแล้วเชิงอรรถที่ 19, หน้า 3-4.

ในปีถัดมา เป็นกรรมการองคมนตรีตั้งแต่สมัยแรก[26] ทั้งยังเป็นอาจารย์สอนวิชากฎหมายระหว่างประเทศแผนกคดีบุคคลที่โรงเรียนกฎหมายด้วย ประวัติที่สำคัญที่สุดคือ การได้รับความไว้วางพระราชหฤทัยให้ร่วมร่าง "เค้าโครงการเปลี่ยนรูปแบบรัฐบาล" กับนายเรย์มอนด์ บี สตีเวนส์ ปลายปี พ.ศ. 2474 ดังนั้นพระยาศรีวิสารวาจาจึงเป็นพยานตัวบุคคลว่าเป็นผู้รับทราบแนวพระราชดำริทางการเมืองของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ เป็นอย่างดี และการได้รับเสนอชื่อน่าจะในฐานะเป็นผู้แทนฝ่ายพระมหากษัตริย์

9. นายพลเรือโท พระยาราชวังสัน (ศรี กมลนาวิน, 2429-2483) พี่ชายคนโตของ น.ต.หลวงสินธุสงครามชัย หัวหน้าคณะราษฎรสายทหารเรือ เป็นนายทหารเรือไทยคนแรกที่จบจากโรงเรียนนายเรือที่ทำการเดินเรือได้อย่างชาวต่างประเทศ ได้เป็นผู้อำนวยการโรงเรียนนายเรือ ช่วง พ.ศ. 2454-2462 เคยไปศึกษาวิชาทหารเรือเพิ่มเติมที่ญี่ปุ่น และ พ.ศ. 2459 ศึกษาวิชาทหารเรือเพิ่มเติมที่เดนมาร์ก หลังจากนั้นก็ศึกษาภาษาฝรั่งเศสและกฎหมายระหว่างประเทศในประเทศฝรั่งเศส หลังสงครามโลกครั้งที่ 1 สิ้นสุดลงก็เป็นตัวแทนรัฐบาลไทยในการเข้าร่วมประชุมหารือกับประเทศต่างๆ ในทวีปยุโรป พ.ศ. 2466 กลับประเทศก็ได้รับแต่งตั้งเป็น เสนาธิการทหารเรือตลอดมา และเป็นผู้สอนวิชากฎหมายระหว่างประเทศในโรงเรียนนายทหารเรือด้วย[27] เมื่อเปลี่ยนระบอบการปกครอง ได้รับแต่งตั้งจากพระยามโนปกรณ์ฯ ให้เป็นเสนาบดีกระทรวงกลาโหม การได้รับเสนอชื่อเป็นอนุกรรมการร่างฯ น่าจะในฐานะตัวแทนฝ่ายทหารเรือ

โดยสรุปเมื่อพิจารณาจากองค์ประกอบของคณะอนุกรรมการร่างรัฐธรรมนูญ ก็คือ ต้องการให้มีตัวแทนบุคคลหลายกลุ่มได้เข้ามามีส่วนร่วมในการร่างรัฐธรรมนูญที่จะใช้เป็นฉบับ

---

[26] **อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พันเอก พระยาศรีวิสารวาจา (เทียนเลี้ยง ฮุนตระกูล)** (พระนคร : โรงพิมพ์สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี, 2511), ภาคประวัติ.

[27] **พิมพ์แจกในงานบรรจุอัฐิ นายพลเรือโท พระยาราชวังสัน (ศรี กมลนาวิน)** (พระนคร : โรงพิมพ์กรมอุทกศาสตร์, 2483), หน้า 1-27.

ถาวรของประเทศ อันประกอบด้วย ข้าราชการพลเรือน ข้าราชการทหารบกทหารเรือ ผู้แทนนอกระบบราชการ ผู้เหมือนตัวแทนฝ่ายพระมหากษัตริย์ และผู้แทนคณะราษฎร หากแต่โดยรวมแล้วคณะอนุกรรมการร่างฯทั้งหมดกล่าวได้ว่าเป็นตัวแทนของพลังข้าราชการ

ในกระบวนการร่างรัฐธรรมนูญของคณะอนุกรรมการฯ และการพิจารณาร่างของสภาผู้แทนราษฎร พบว่า มีลักษณะของการประนีประนอมต่อกันระหว่างคณะราษฎร ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ และพระมหากษัตริย์อยู่ตลอดเวลา พ.อ.พระยาพหลพลพยุหเสนา หัวหน้าคณะราษฎรได้กล่าวแสดงเจตจำนงในฐานะเป็นผู้นำมาซึ่งระบอบใหม่ว่า "เป็นหน้าที่ที่ข้าพเจ้าจะรักษาความสามัคคีระหว่างผู้ใหญ่ผู้น้อย สามัคคีระหว่างเจ้านาย และพวกเราที่ได้มานั่งประชุม (ในสภาผู้แทนราษฎร : ผู้อ้าง)"[28]

ในความสัมพันธ์กับพระมหากษัตริย์ : พระยามโนปกรณ์นิติธาดา ในฐานะประธานอนุกรรมการร่างรัฐธรรมนูญได้แถลงต่อสภาว่า

> ในการร่างพระธรรมนูญนี้ อนุกรรมการได้ทำการติดต่อกับพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวตลอดเวลา จนถึงอาจจะกล่าวได้ว่า ได้ร่วมมือกันทำข้อความตลอด ในร่างที่เสนอมานี้ได้ทูลเกล้าฯ ถวายและทรงเห็นชอบด้วยทุกประการแล้ว และที่กล่าวได้ว่าทรงเห็นชอบนั้น ไม่ใช่แต่เพียงเห็นชอบด้วยอย่างข้อความที่กราบบังคับทูลขึ้นไป ยิ่งกว่านั้นเป็นที่พอพระราชหฤทัยมาก[29]

อย่างไม่อาจปฏิเสธได้ ในกระบวนการร่างรัฐธรรมนูญ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ย่อมต้องทรงตระหนักดีว่า พระองค์หาได้มีพระราชอำนาจสูงสุดของประเทศอีกต่อไปแล้วนับแต่วันที่พระองค์ทรงตอบรับ "คำขาด" ของฝ่ายคณะราษฎร ดังนั้นความพยายามของพระองค์ก็คือความมุ่งหวังที่จะ

---

[28] **รง.ส.** ครั้งที่ 42/2475, 29 พฤศจิกายน 2475.

[29] **รง.ส.** ครั้งที่ 34/2475, 16 พฤศจิกายน 2475.

สงวนรักษาซึ่งสิทธิ พระราชอำนาจ พระเกียรติยศ ของพระมหากษัตริย์ไว้ให้มากที่สุด วิธีการที่ทรงทำได้คือการแสดงออกอย่างกระตือรือร้นที่จะได้มีส่วนร่วมในกระบวนร่างรัฐธรรมนูญ ดังจะเห็นได้จากการที่ "ทรงแนะนำว่าการประกาศรัฐธรรมนูญนั้นเป็นของสำคัญยิ่งใหญ่ควรจะมีพิธีรีตอง จึ่งโปรดเกล้าฯ ให้โหรหลวงหาฤกษ์ยาม" และวันที่ 10 ธันวาคม เป็นฤกษ์ดีเหมาะสม และ "โดยที่ทรงเห็นว่ารัฐธรรมนูญนั้นเป็นของศักดิ์สิทธิ์และเป็นของที่ควรจะขลัง เพราะฉะนั้นต้องการจะเขียนใส่สมุดไทยซึ่งจะกินเวลาหลายวัน" ทั้งหมดนี้นำมาสู่การพิจารณาร่างรัฐธรรมนูญในสภาผู้แทนราษฎรอย่างรีบเร่ง โดยใช้เวลาเพียง 4 วัน ติดต่อกันทั้งภาคเช้าภาคบ่าย รวมการประชุมทั้งหมด 7 ครั้ง ตั้งแต่วันศุกร์ที่ 25 พฤศจิกายนถึงวันจันทร์ที่ 28 พฤศจิกายน พ.ศ. 2475 เพื่อให้ทันฤกษ์ของโหรหลวง อีกกรณีหนึ่งที่กล่าวได้ว่าเป็นชัยชนะในทางสัญลักษณ์ของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็คือ "พระราชปรารภ" ที่ปะหน้ารัฐธรรมนูญเมื่อประกาศใช้ พระยามโนปกรณ์นิติธาดา ประธานคณะกรรมการราษฎร ได้แถลงต่อที่ประชุมสภาว่า

> ในเมื่อเราทำรัฐธรรมนูญเสร็จแล้ว ข้าพเจ้าได้นำไปทูลเกล้าฯ ถวายทอดพระเนตร ก็โปรดปรานเป็นที่พอพระราชหฤทัยมากถึงได้ทรงเตรียมการที่จะพระราชทานรัฐธรรมนูญนี้ และโปรดเกล้าฯ ให้พระสารประเสริฐไปร่างประกาศนี้ ซึ่งแต่แรกทรงหวังที่จะให้อาลักษณ์อ่านในเวลาที่จะพระราชทาน เมื่อพระสารประเสริฐได้ร่างแล้วก็นำขึ้นทูลเกล้าฯถวายทอดพระเนตรแล้วก็พระราชทานมาให้คณะกรรมการราษฎรดู คณะกรรมการราษฎรพิจารณาเห็นว่าถ้อยคำที่เขียนมานั้น ถ้าจะใช้เป็นพระราชปรารภในรัฐธรรมนูญก็จะเหมาะและงดงามดี จึงได้นำความกราบบังคมทูล ก็โปรดเกล้าฯ ว่าจะให้เป็นพระราชปรารภในรัฐธรรมนูญได้ เมื่อเช่นนี้พระราชปรารภก็เป็นส่วนหนึ่งของรัฐธรรมนูญหาเป็นประกาศไม่[30]

---

[30]**รง.ส.** ครั้งที่ 43/2475 (วิสามัญ), 2 ธันวาคม 2475 บันทึกของปรีดี พนมยงค์ กล่าวว่า พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ เป็นผู้ทรงยกร่างพระราชปรารภ เมื่อเสร็จแล้วทรงให้พระสารประเสริฐนำมาให้รัฐบาลดู ปรีดี พนมยงค์,

ถ้อยคำในพระราชปรารภนอกจากจะเต็มไปด้วย "*ภาษามคธและสันสกฤต*" ตามวิธีการประกาศพระบรมราชโองการตราบทกฎหมายแบบในระบอบเก่าแล้ว ยังได้ลดถอนถ้อยคำที่สั้นและตรงไปตรงมาในคำปรารภของธรรมนูญฉบับชั่วคราวที่มีความหมายว่า พระมหากษัตริย์ทรงถูกบังคับให้ **"ทรงยอมรับตามคำขอร้องของคณะราษฎร"** ที่ให้มีธรรมนูญการปกครองแผ่นดินเมื่อ 27 มิถุนายน พ.ศ. 2475 นั้น ให้มีระดับความหมายเพียง "ข้าราชการทหารพลเรือนและอาณาประชาราษฎรของพระองค์ **ได้นำความขึ้นกราบบังคมทูลพระกรุณา ขอพระราชทานรัฐธรรมนูญ** เพื่อให้สยามราชอาณาจักรได้มีการปกครองตามวิสัยอารยประเทศในสมัยปัจจุบัน" และ

> ทรงพระราชดำริเห็นว่า สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินในพระบรมราชจักรีวงศ์ได้เสด็จเถลิงถวัลยราชย์ผ่านสยามพิภพทรงดำเนินพระราโชบายปกครองราชอาณาจักรด้วยวิธีสมบูรณาญาสิทธิราชภายในทศพิธราชธรรมจรรยา ทรงทำนุบำรุงประเทศให้รุ่งเรืองไพบูลย์สืบมาครบ 150 ปีบริบูรณ์ ประชาชนชาวสยามได้รับพระบรมราชบริหารในวิถีความเจริญนานาประการโดยลำดับ จนบัดนี้มีการศึกษาสูงขึ้นแล้ว มีข้าราชการประกอบด้วยวุฒิปรีชาในรัฐาภิปาลโนบายสามารถนำประเทศชาติของตนในอันที่จะก้าวหน้าไปสู่สากลอารยธรรมแห่งโลกโดยสวัสดี สมควรแล้วที่จะพระราชทานพระบรมราชวโรกาส ให้ข้าราชการและประชาชนของพระองค์ ได้มีส่วนมีเสียงตามความเห็นดีเห็นชอบในการจรรโลงประเทศสยามให้วัฒนาการในภายภาคหน้า จึงทรงพระมหากรุณาโปรดเกล้า

"จงพิทักษ์เจตนารมณ์ประชาธิปไตยสมบูรณ์ของวีรชน 14 ตุลาคม," ใน **ปรีดี พนมยงค์ กับสังคมไทย** (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2526), หน้า 433.

โปรดกระหม่อม พระราชทานรัฐธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามตามความประสงค์..."[31]

ข้อความที่ยกอ้างข้างต้นนั้นอีกด้านหนึ่งเห็นได้ว่าเป็นการอธิบายโต้ตอบกับ "ประกาศคณะราษฎร" ที่ได้โจมตีราชวงศ์จักรีอย่างรุนแรง และสำหรับกำเนิดรัฐธรรมนูญฉบับถาวร พระราชปรารภนี้ก็บรรจุไว้ด้วยถ้อยคำที่ทำให้เข้าใจว่า พระมหากษัตริย์เป็นผู้ "สั่งให้ตรารัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม ประสิทธิ์ประสาทประกาศพระราชทานแก่ประชากรของพระองค์ ให้ดำรงอิสสราธิปไตยโดยบริบูรณ์ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป"

อีกทางหนึ่ง พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ทรงติดต่อผ่านพระยาพหลพลพยุหเสนา และหลวงประดิษฐ์มนูธรรม ผู้มีบทบาทในการร่างรัฐธรรมนูญของฝ่ายคณะราษฎร โดยทรงโปรดเกล้าฯ ให้เข้าเฝ้าหลายครั้งเพื่อทรงเสนอปัญหาให้แก้ไขในรัฐธรรมนูญ และก็ทรงประสบความสำเร็จ ประการแรก เรื่องคำ "กษัตริย์" ที่บัญญัติไว้ในธรรมนูญฉบับชั่วคราว พระองค์มี "พระราชกระแสว่าที่เขียนว่า 'กษัตริย์' นั้นยังไม่ถูกต้อง เพราะคำนั้น หมายถึงนักรบเท่านั้น ที่ถูกจะต้องเขียนว่า 'พระมหากษัตริย์' คือ เป็นนักรบที่ยิ่งใหญ่ผู้ถืออาวุธปกป้องบ้านเมืองอัน**เป็นราชประเพณีแต่โบราณกาล**"[32] พระราชกระแสนี้ไม่เพียงที่จะได้รับการแก้ไขเป็น "พระมหากษัตริย์" ในรัฐธรรมนูญ หากยังได้เพิ่มมาตราใหม่อีกด้วยว่า "พระมหากษัตริย์ทรงดำรงตำแหน่งจอมทัพสยาม" (มาตรา 5) ประการที่สอง ปัญหาว่าควรจะเขียนไว้ในรัฐธรรมนูญหรือไม่ว่า พระมหากษัตริย์มีหน้าที่พิทักษ์รัฐธรรมนูญ เพราะรัฐธรรมนูญของหลายประเทศที่ประมุขรัฐเป็นประธานาธิบดีได้เขียนไว้ว่า ประมุขแห่งรัฐมีหน้าที่พิทักษ์รักษารัฐธรรมนูญและต้องปฏิญาณตนก่อนเข้ารับหน้าที่ว่า

---

[31] "พระราชปรารภ" ใน "รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม," **ราชกิจจานุเบกษา** แผนกกฤษฎีกา, เล่ม 49 (10 ธันวาคม 2475) : 529-551.

[32] ปรีดี พนมยงค์, "จงพิทักษ์เจตนารมณ์ประชาธิปไตยสมบูรณ์ของวีรชน 14 ตุลาคม," อ้างแล้วเชิงอรรถที่ 30, หน้า 441-442.

จะพิทักษ์รักษารัฐธรรมนูญไว้ แต่สำหรับสยามพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ทรงมีพระราชกระแสอ้างอิงและตีความว่า ตามราชประเพณีพระองค์ "ได้ทรงสัตยาธิษฐานในพิธีราชาภิเษก" แล้วย่อมเท่ากับว่าพระองค์และ "พระมหากษัตริย์องค์ต่อไปต้องรักษารัฐธรรมนูญ" ตลอดทั้ง "มีความในพระราชปรารภ (รัฐธรรมนูญ) ที่ขอให้พระบรมวงศานุวงศ์สมัครสมานกับประชาราษฎร์ ในอันที่จะรักษาปฏิบัติตามรัฐธรรมนูญอยู่แล้ว เจ้านายที่จะทรงเป็นพระมหากษัตริย์องค์ต่อๆ ไป ก็เป็นพระบรมวงศานุวงศ์ จึงมีหน้าที่พิทักษ์รัฐธรรมนูญ" สิ่งหนึ่งที่เราต้องพึงระลึกถึงคือ เรื่องของการให้สัตยาธิษฐาน หรือคำสัตย์สาบานในราชประเพณีการปกครองของระบอบเก่าเป็นเรื่องใหญ่และมีความสำคัญมาก จะเห็นได้ว่ากรณีพระราชบัญญัติอภิรัฐมนตรีสภาที่ไม่ได้ออกประกาศใช้เมื่อ พ.ศ. 2469 หนึ่งในข้อระบุที่สมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรค์วรพินิตทรงปฏิเสธที่จะให้มีคือข้อที่ระบุว่าก่อนที่อภิรัฐมนตรีจะเข้ารับตำแหน่งต้องดื่มน้ำพิพัฒน์สัตยา นั่นคือการให้สัตย์สาบานว่าจะซื่อสัตย์จงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ และในกรณีเช่นเดียวกันนี้ แม้พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ จะทรงอ้างอิงถึง "ราชประเพณี" ที่มีอยู่แล้ว แต่ก็ปรากฏเป็นความกลัวในใจของกลุ่มผู้นำใหม่ว่าพระมหากษัตริย์อาจไม่ซื่อสัตย์และไม่พิทักษ์รักษารัฐธรรมนูญ

> พระยาพหลฯ กราบบังคมทูลว่า การทรงพิทักษ์รักษารัฐธรรมนูญนั้นจะทรงทำอย่างไร พระปกเกล้าฯรับสั่งว่า ถ้ารัฐบาลเสนอเรื่องใดที่ขัดรัฐธรรมนูญพระองค์ก็ส่งกลับคืนไปโดยไม่ทรงลงพระปรมาภิไธยให้ พระยาพหลฯ กราบทูลต่อไปว่า คณะราษฎรเป็นห่วงว่านายทหารที่ถูกปลดกองหนุนไปจะคิดล้มล้างรัฐบาลขึ้นมาแล้วจะทูลเกล้าถวายรัฐธรรมนูญใหม่ของเขาให้ทรงลงพระปรมาภิไธย จะโปรดเกล้าฯ อย่างไร รับสั่งว่าพระองค์จะถือว่า พวกนั้นเป็นกบฏและในฐานะจอมทัพ พระองค์จะถือว่า พวกนั้นเป็นราชศัตรูที่ขัดพระบรมราชโองการ ถ้าพวกนั้นจะบังคับให้พระองค์ทรงลงพระปรมาภิไธย พระองค์ก็จะทรงสละราชสมบัติให้พวกเขาหาเจ้านายองค์อื่นลงพระปรมาภิไธยให้[33]

---

[33]เพิ่งอ้าง, หน้า 439-441, โดยเฉพาะหน้า 440.

ปัญหาเดียวกันนี้ได้เป็นประเด็นถกเถียงในที่ประชุมสภาผู้แทนราษฎร เมื่อพิจารณาร่างรัฐธรรมนูญ มาตราที่ 9 ว่าด้วยการสืบสันตติวงศ์[34] ขณะที่ฝ่ายอนุกรรมการร่างฯ ได้ให้เหตุผลตามพระราชกระแสของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ว่าเป็นราชประเพณีอยู่แล้ว ไม่จำเป็นที่จะต้องระบุไว้ในรัฐธรรมนูญ แต่สำหรับสมาชิกสภาปีกซ้าย เช่น นายหงวน ทองประเสริฐ นายจรูญ สืบแสง และพระยามนธาตุราช เห็นว่า ควรระบุว่า "จะต้องปฏิญาณ" ไว้ในรัฐธรรมนูญด้วย เพราะ "ธรรมเนียมนั้นไม่ใช่บทบังคับ อีกประการหนึ่งสิ่งนี้เป็นคราวแรกไม่เคยใช้มา" หรือ "เพื่อความเข้าใจของราษฎรทั้งหลาย" และความกลัวว่า "องค์ต่อๆ ไปอาจไม่ปฏิญาณ" ข้อเสนอของสมาชิกสภาปีกซ้ายพ่ายแพ้ในการลงมติด้วยเสียงข้างมาก 48 ต่อ 7 คะแนน จึงไม่ต้องมีการเติมความอันใดให้ชัดขึ้นในรัฐธรรมนูญว่าพระมหากษัตริย์จะต้องทรงปฏิญาณ สิ่งหนึ่งที่เราสามารถเห็นได้จากกรณีนี้คือ พลังข้าราชการ โดยเฉพาะข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ทั้งในคณะอนุกรรมการร่างฯ และในสภาผู้แทนราษฎรที่ทำให้สามารถยอมรับคำอธิบายที่เกี่ยวด้วย "ราชประเพณี" ได้เป็นอย่างดี

ปัญหา 2 ประการที่เกี่ยวพันกับพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ปัญหาแรกเป็นปัญหาที่พระองค์ทรงทักคำบางคำในรัฐธรรมนูญที่ก่อให้เกิดความเห็นขัดแย้งกันอย่างรุนแรงทั้งในหมู่คณะราษฎร คณะอนุกรรมการร่างรัฐธรรมนูญ และสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ปัญหาที่สองเกี่ยวด้วยฐานะของเจ้านายในการเมือง ดังปรากฏเป็นมาตรา 11 ในรัฐธรรมนูญ ซึ่งเป็นกรณีที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ทรงรับรอง แต่กลับเป็นปัญหาที่คณะราษฎรต้องถูกวิพากษ์วิจารณ์อย่างรุนแรงจากนอกสภาผู้แทนราษฎร โดยเฉพาะจากหนังสือพิมพ์

ปัญหาที่ 1 : เป็นปัญหาเรื่องคำ 3 คำ คือ 1. "กรรมการราษฎร" 2. "คณะกรรมการราษฎร" และ 3. "ประธานคณะกรรมการราษฎร" ตามคำชี้แจงของพระยามโนปกรณ์นิติธาดา ประธานอนุกรรมการร่างฯ ว่าเป็นคำที่ "พระเจ้าอยู่หัวทรงทัก" และ "ทรงติ" ด้วยทรงรับสั่งว่าเป็น

---

[34] **รง.ส.** ครั้งที่ 36/2475, 25 พฤศจิกายน 2475.

"คำไม่เพราะ และไม่ค่อยจะถูกเรื่องตามแบบราชาธิปไตยตามรัฐธรรมนูญ"[35] ขณะที่หลวงประดิษฐ์มนูธรรมกล่าวว่า "มีผู้เข้าใจผิดว่า ข้าพเจ้าจะนำลัทธิบางประเทศมาเผยแพร่"[36] เกี่ยวกับคำทั้ง 3 นี้ หลวงประดิษฐ์มนูธรรมได้ขอไม่ให้ที่ประชุมอนุกรรมการร่างฯ ทำการวินิจฉัยตัดสิน โดยขอให้นำเสนอเข้าที่ประชุมสภาผู้แทนราษฎรแทน เพราะถ้าที่ประชุมอนุกรรมการร่างฯ ทำการวินิจฉัยตัดสินย่อมแน่นอนว่า หลวงประดิษฐ์มนูธรรมต้องแพ้ด้วยคะแนนเสียงข้างมากอย่างแน่นอน ขณะเดียวกันพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ทรงเสนอคำว่า "รัฐมนตรี" ให้แทนไว้แล้วด้วย เอาเข้าจริงแล้วถ้าเราจะพิจารณาว่าหลวงประดิษฐ์มนูธรรมมีบุคลิก "ดื้อดึง" ก็คงจะเป็นการง่ายเกินไปที่จะเข้าใจเช่นนั้น เพราะคำนี้ไม่ได้เกี่ยวพันกับหลักการและสาระสำคัญของรัฐธรรมนูญ และถ้าหลวงประดิษฐ์มนูธรรม "ดื้อดึง" จริง ก็คงไม่ยอมรับการเปลี่ยนแปลงในหลักการและสาระด้านฝ่ายบริหารและฝ่ายนิติบัญญัติให้แตกต่างไปจากธรรมนูญฉบับชั่วคราว ความตั้งใจของหลวงประดิษฐ์มนูธรรมที่ต้องการสงวนคำว่า "กรรมการราษฎร" ไว้ก็คือ "อยากจะใช้ภาษาธรรมดาให้คนอ่านเข้าใจง่าย เช่นคำว่า กรรมการราษฎร หมายความ บุคคลกลุ่มหนึ่งที่ราษฎรมอบหมายมาให้ทำหน้าที่บริหารเป็นกรรมการราษฎร"[37] ปัญหาเรื่องถ้อยคำนี้เป็นปัญหาที่เผชิญหน้ากันในที่ประชุมสภาผู้แทนราษฎรตั้งแต่ญัตติที่ว่า ควรจะพิจารณาเกี่ยวกับคำนี้ไปพร้อมกับการพิจารณาร่างรัฐธรรมนูญ มาตราที่ 6-7-8 หรือว่าจะนำไปพิจารณาเมื่อถึงหมวดที่ 4 ที่ว่าด้วยคณะกรรมการราษฎร ซึ่งหลวงประดิษฐ์มนูธรรม เป็นผู้ขอเสนอให้สงวนไว้ ที่ประชุมสภาได้ลงมติสนับสนุนฝ่ายละ 26 คะแนนเท่ากัน (สมาชิกมาประชุม 64 นาย) ดังนั้นกรณีนี้จึงเป็นครั้งแรกและครั้งเดียวตลอดการประชุมสภาสมัยแรกที่ประธานสภาผู้แทนราษฎรคือ เจ้าพระยาพิชัยญาติ ต้องร่วมลงโวตคะแนนชี้ขาด คะแนนเสียงของประธานสภาได้ทำให้ข้อสงวนของหลวงประดิษฐ์มนูธรรมเป็นฝ่ายชนะ[38]

---

[35]**รง.ส.** ครั้งที่ 34/2475 (วิสามัญ), 16 พฤศจิกายน 2475.

[36]**รง.ส.** ครั้งที่ 38/2475, 26 พฤศจิกายน 2475 (ตอนบ่าย).

[37]เพิ่งอ้าง.

[38]**รง.ส.** ครั้งที่ 35/2475, 25 พฤศจิกายน 2475 (ตอนเช้า).

การประชุมสภาเพื่อพิจารณาปัญหาเรื่องคำ 3 คำนี้ในครั้งถัดมา[39] เป็นที่น่าสนใจว่า พ.อ.พระยาพหลพลพยุหเสนา นายประยูร ภมรมนตรี หลวงเดชสหกรณ์ และนายสงวน ตุลารักษ์ ได้เสนอญัตติ "ขอให้ใช้คำว่า รัฐมนตรี แทน กรรมการราษฎร" แม้ว่าพระยาพหลฯ จะได้ชี้แจงแก่ที่ประชุมสภาว่า "ตามความสมัครแล้ว อยากจะให้ใช้คำเก่า เพราะเป็นคำที่พูดง่ายดีและมีอยู่แล้ว ส่วนคำใหม่ที่พระราชทานลงมานั้น รู้สึกว่าเรียกยากอีกทั้งเป็นคำที่ไม่เคยได้ยินมา คือคำว่า รัฐมนตรีสภา"[40] ก็ตาม พฤติกรรมทางการเมืองของ พ.อ.พระยาพหลฯ หัวหน้าคณะราษฎร อยู่ระหว่างทางสองแพร่งคือ ระหว่างการที่จะเลือกเอาการประนีประนอมเช่นกับพระมหากษัตริย์ หรือเลือกข้างคณะราษฎรอยู่เสมอๆ ดังจะเห็นได้ในเหตุการณ์ต่อๆ ไป มีเพียง นายซิม วีระไวทยะ ที่เสนอญัตติให้ใช้คำเดิม แม้ว่าในการประชุมสภาครั้งนี้ ประธานสภาฯ จะได้เสนอทางออกโดยการให้หยุดพักการประชุมเพื่อให้ผู้ที่มีความเห็นขัดแย้งกันเกี่ยวกับถ้อยคำนี้ได้ทำการปรึกษาตกลงกันเป็นการภายใน เพื่อจะได้ยุติข้อถกเถียงอันยืดยาวที่จะมีต่อไป วิธีการนี้ประธานสภาฯ เคยใช้ได้ผลมาตลอด แต่สำหรับกรณีนี้ไม่ได้ผล ข้อถกเถียงอันยืดยาวของทั้ง 2 ฝ่ายจึงดำเนินต่อไป หลวงประดิษฐ์มนูธรรม แม้จะลดระดับโดยไม่แสดงความเห็นสนับสนุนฝ่ายใด แต่ก็ยังให้เหตุผลว่าไม่ควรใช้คำว่า รัฐมนตรี "เพราะมนตรีเป็นแต่เพียงที่ปรึกษาแผ่นดิน ไม่หมายความถึงผู้บริหาร" และ "ในสมัยที่รัฐมนตรีสภามีใหม่ๆ ต่อมารัฐมนตรีสภาไม่ได้ทำอะไรเลย เพราะฉะนั้นรู้สึกว่า เมื่อเอ่ยถึงรัฐมนตรีสภาจะชวนให้ระลึกถึงรัฐมนตรีสภาที่เคยไม่ได้ทำอะไรกัน" (ดูบทที่ 1.2 ประกอบ) "อีกอย่างหนึ่ง ถ้าเราจะใช้คำนี้ เราต้องแก้พระราชบัญญัติรัฐมนตรี จึ่งอยากให้สมาชิกคิดดู" พระยานิติศาสตร์ไพศาลย์สนับสนุนว่าไม่ควรใช้คำว่า รัฐมนตรี ด้วยเหตุผลคล้ายกัน ส่วนนายมังกร สามเสน เห็นว่า "ถ้าใช้คำรัฐมนตรีทำให้ราษฎรเข้าใจผิดว่าพากันหนีจากราษฎรไปเสียแล้ว" ขณะที่ฝ่ายสนับสนุนคำว่า รัฐมนตรีนั้น นายประยูร ภมรมนตรี เห็นว่า "ฟังเพราะดี" พระยามานวราชเสวี เห็นว่าเป็นคำเก่าที่ "คุ้นกับปากแล้ว" แต่สำหรับความคิดเห็นของสมาชิกสภาอีกกลุ่มหนึ่งที่น่าจะเป็นกลุ่มใหญ่ที่สุด คือ "คำนี้ (กรรมการราษฎร) พระเจ้าอยู่หัวทรงทักแล้ว อย่างไรก็ดีคำนี้น่าเปลี่ยน" (กล่าวโดยหลวงธำรงนาวา

[39] **รง.ส.** ครั้งที่ 38/2475, 26 พฤศจิกายน 2475 (ตอนบ่าย).

[40] **รง.ส.** ครั้งที่ 41/2475, 28 พฤศจิกายน 2475.

สวัสดิ์) ความร้อนแรงของข้อถกเถียงจากทั้ง 2 ฝ่ายทำให้มีผู้เสนอทางออกโดยให้มีการลงมติว่าจะเอาอย่างไรในวันถัดไป ในวันลงมติของที่ประชุมสภานั้น[41] มีผู้เห็นควรใช้คำ "รัฐมนตรี" 28 เสียง ไม่ออกเสียง 24 เสียง ควรใช้คำอื่น 7 เสียง สรุปก็คือให้ใช้คำว่า "รัฐมนตรี" แทนคำว่า "กรรมการราษฎร"

ในประเด็นปัญหาของคำ 3 คำนี้ ควรได้รับการพิจารณาความหมายในทางการเมืองด้วย *ประการแรก* การที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ "ทรงทัก" และ "พระราชทาน" คำใหม่ให้นั้น นับว่าเป็นการรุกทางการเมืองของพระองค์ ในด้านหนึ่ง ปัญหานี้สะท้อนให้เห็นถึงความพยายามของสองฝ่ายที่มีพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ และกลุ่มข้าราชการชั้นผู้ใหญ่กับหลวงประดิษฐ์มนูธรรมเป็นคู่ขัดแย้ง ระหว่างการดำรงไว้ซึ่งความหมายของระบอบเดิมให้มากที่สุด กับความพยายามเปลี่ยนแปลงไปสู่เนื้อหาใหม่ทางการเมือง อีกด้านหนึ่งกล่าวได้ว่า เป็นการทดสอบหรือการประลองกำลังของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ต่อคณะราษฎร โดยมีสภาผู้แทนราษฎรเป็นเวที คะแนนเสียงในคราวลงมติชี้ชัดว่า พระองค์ยังทรงมีอิทธิพลอยู่มาก

ประการที่สอง ได้แสดงให้เห็นถึงกระแสการเริ่มโจมตีหลวงประดิษฐ์มนูธรรมว่า "จะนำลัทธิบางประเทศมาเผยแพร่" ซึ่งนายประยูร ภมรมนตรี หนึ่งในสมาชิกก่อตั้งคณะราษฎรที่ปารีสได้กล่าวคำว่า "ถ้าใช้คำว่าคณะกรรมการราษฎร ฟังดูเป็นโซเวียต ฟังไม่สนิท" แต่หลวงโกวิทอภัยวงศ์ (ควง อภัยวงศ์) ได้โต้กลับว่า "การเป็นโซเวียตหรือไม่แล้วแต่บทบัญญัติรัฐธรรมนูญต่างหาก *ถ้าเห็นว่ามีบทบัญญัติเป็นโซเวียตข้อไหนก็เสนอแก้เสีย*"[42] *กรณีนายประยูร ภมรมนตรี กับ*คำกล่าวว่า "เป็นโซเวียต" กล่าวได้ว่าเป็นตัวแทนของความแคลงใจในตัวหลวงประดิษฐ์มนูธรรมทั้งจากพระมหากษัตริย์และกลุ่มข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ที่อนุรักษ์นิยมและเป็นการเริ่มต้นของยุคปลุก *"โซเวียต" ซึ่งมีความหมายเท่ากับ "คอมมิวนิสต์"* ให้ขึ้นเป็นประเด็นปัญหาทางการเมืองของสยาม

---

[41] เพิ่งอ้าง.

[42] **รง.ส.** ครั้งที่ 38/2475, 26 พฤศจิกายน 2475 (ตอนบ่าย).

ปัญหาที่ 2 : กรณีมาตรา 11 แห่งรัฐธรรมนูญซึ่งมีสาระว่า "พระบรมวงศานุวงศ์ตั้งแต่ชั้นหม่อมเจ้าขึ้นไปโดยกำเนิด หรือโดยแต่งตั้งก็ตาม ย่อมดำรงอยู่ในฐานะเหนือการเมือง" ซึ่งถ้าสรุปโดยการตีความอย่างตรงไปตรงมาก็คือ เป็นมาตราที่กีดกันเจ้านายออกจากวงการเมืองของประเทศ กรณีมาตรา 11 นี้ กล่าวได้ว่าเป็นปัญหาระหว่างหลักการกับความเป็นจริงทางการเมือง และเป็นมาตราที่ทำให้คณะราษฎรได้รับการวิพากษ์วิจารณ์มากที่สุด ด้านหนึ่งนั้น ในการทำความเข้าใจต่อปัญหานี้สิ่งหนึ่งที่เราต้องพึงระลึกถึงคือ การเปลี่ยนแปลงระบอบการเมืองเพิ่งผ่านมาในระยะเพียง 5 เดือนเท่านั้น แม้ว่าเหตุการณ์ทุกอย่างจะดูสงบและราบรื่น แต่ความกลัวว่าคณะเจ้านายและผู้ที่ยังจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์อาจพยายามทำการฟื้นระบอบเก่าขึ้นมาอีกครั้ง ย่อมเป็นความกลัวที่มีอยู่ทั่วไป โดยเฉพาะในหมู่คณะราษฎรและผู้สนับสนุนการเปลี่ยนแปลง ข้อเท็จจริงก็คือ คณะเจ้านายเป็นกลุ่มที่อยู่ในศูนย์อำนาจของระบอบเก่า แต่เมื่อเปลี่ยนเป็นระบอบใหม่แล้ว ปัญหาย่อมเกิดขึ้นว่าจะนำเอาคณะเจ้านายไปจัดวางไว้ตรงไหนในโครงสร้างของสถาบันทางการเมือง ในธรรมนูญฉบับชั่วคราวไม่มีมาตราใดระบุถึงฐานะของเจ้าในระบอบใหม่ ดังนั้นการที่คณะอนุกรรมการร่างรัฐธรรมนูญได้หยิบประเด็นฐานะของเจ้าในระบอบใหม่ขึ้นมาพิจารณา ย่อมแสดงให้เห็นว่าคณะอนุกรรมการร่างฯ เองก็มองว่าธรรมนูญฉบับชั่วคราวยังไม่มีความสมบูรณ์ ขณะเดียวกันตามคำแถลงของพระยามโนปกรณ์นิติธาดา ประธานอนุกรรมการร่างฯ กล่าวว่า "เราจะตั้งรัฐธรรมนูญขึ้นใหม่ ไม่มีประเพณีที่จะบังคับเรา"[43] ดังนั้นทุกสิ่งทุกอย่างจึงต้องเลือกว่าจะเอาอย่างใด แต่อีกด้านหนึ่งปัญหานี้ต้องมองจากทัศนะของข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ ซึ่งโดยทั่วไปมีแนวคิดที่จะพยายามสงวนประเพณีทางสังคมที่คิดว่าดีไว้ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลง และข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ก็เป็นกลุ่มใหญ่ในคณะอนุกรรมการร่างรัฐธรรมนูญ ตามถ้อยแถลงของพระยามโนปกรณ์ฯ ได้สะท้อนแนวคิดการสงวนประเพณีไว้แต่ขณะเดียวกันก็มีความขัดแย้งกับหลักความเสมอภาคว่า

---

[43] **รง.ส.** ครั้งที่ 34/2475, 16 พฤศจิกายน 2475.

> ความข้อนี้อนุกรรมการรู้สึกลำบากใจอยู่มาก ....กล่าวคือ พระบรมวงศานุวงศ์เป็นบุคคลที่ควรจะอยู่เหนือความติเตียนทั้งหลาย ควรอยู่แต่ในฐานะที่เป็นพระคุณทั้งสิ้น ควรอยู่ในฐานะอันประชาชนพึงเคารพนับถือ ถ้าเป็นเช่นนี้แล้วก็ไม่ควรที่จะอยู่ในฐานะทางการเมือง เพราะเหตุว่าในทางการเมืองนั้น ถ้ามีชมก็ย่อมมีติ หรือถ้ามีติก็ย่อมมีชม มีทั้งในทางพระเดชและทั้งในทางพระคุณ หลักการที่รู้สึกว่าถูกว่าควรมีอยู่ในใจดั่งนี้ แต่จะบัญญัติลงไปก็มีความรู้สึกในความต่ำสูงอยู่เหมือนกัน....[44]

ทางออกของปัญหานี้ได้มารวมจุดเดียวกันระหว่างความกลัวการฟื้นระบอบเก่ากับความพยายามสงวนไว้ซึ่งประเพณีที่ดีในหมู่คณะอนุกรรมการร่างฯ คือ พระยามโนปกรณ์นิติธาดาได้กราบบังคมทูลเรียนพระราชปฏิบัติต่อพระเจ้าอยู่หัวโดยเสนอว่า "เพื่อความสงบเรียบร้อยสมัครสมานเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในระวางเจ้านายกับราษฎร ควรถือเสียว่าพระบรมวงศานุวงศ์ตั้งแต่ชั้นหม่อมเจ้าขึ้นไปย่อมดำรงอยู่เหนือการเมืองทั้งหลาย" และพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ทรงมีพระราชหัตถเลขาตอบว่า "ฉันเห็นด้วยตามความคิดของพระยามโนฯ ทุกประการ"[45] อย่างไรก็ตาม แม้ว่าที่ประชุมสภาผู้แทนราษฎรจะได้ลงมติมาตรา 11 โดยสมาชิกเห็นชอบทั้งหมดว่าไม่ให้เจ้าเกี่ยวข้องการเมือง โดยมี พระยาอุดมพงศ์เพ็ญสวัสดิ์ (ม.ร.ว.ประยูร อิศรศักดิ์) เพียงคนเดียวแสดงความเห็นว่า การตัดสิทธิเจ้าย่อมขัดกับหลักมาตรา 12 ที่ว่าบุคคลย่อมเสมอกันในกฎหมาย แต่สำหรับในหน้าหนังสือพิมพ์ มาตรา 11 เป็นมาตราเดียวที่มีการโต้ตอบกันอย่างกว้างขวางที่สุด ทั้งสนับสนุนและคัดค้าน "เท่าที่ปรากฏในหน้าหนังสือพิมพ์กรุงเทพฯเดลิเมล์ กรุงเทพฯวารศัพท์ ศรีกรุง ....ส่วนมากพยายามเน้นพูดถึงแต่ว่าคนไทยยังนิยมยกย่องเจ้านายเป็นประดุจรูปเคารพอันศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งตามลัทธิประเพณี เราจะล่วงละเมิดมิได้"[46]

---

[44] เพิ่งอ้าง.

[45] "สำเนาลายพระราชหัตถ์เลขาเรื่องเจ้านายเหนือการเมือง ถึงพระยามโนปกรณ์นิติธาดา ประธานคณะกรรมการราษฎร ลงวันที่ 14 พฤศจิกายน พ.ศ. 2475," ใน **รง.ส.** ครั้งที่ 34/2475, 16 พฤศจิกายน 2475.

[46] "พูดอย่างถือคนเปนคน," **ประชาชาติ** 25 พฤศจิกายน 2475, หน้า 5.

แต่สำหรับทีมหนังสือพิมพ์ประชาชาติซึ่งค่อนข้างสนับสนุนคณะราษฎรกลับคัดค้านมาตรานี้อย่างแข็งขันบนหลักการ "สิทธิแห่งความเท่าเทียมของมนุษย์ไม่ใช่เรื่องเล็กน้อย"[47] และ "การที่แยกพระบรมวงศานุวงศ์ให้พ้นไปจากเขตต์ของการเมืองเช่นนี้ จะเรียกว่าเป็นการถวายเอกสิทธิหรือตัดทอนสิทธิ ก็ย่อมไม่ชอบด้วยคตินิยมของรัฐธรรมนูญทั้งสองประการ ถ้าเป็นการตัดทอนสิทธิก็ย่อมน่าอนาถใจสำหรับเด็กๆ ที่จะเกิดมาในราชสกุลนี้ในภายภาคหน้า.... ไม่มีมนุษย์คนไหนจะเลือกเกิดได้ เราอย่าให้บุญและบาปไปตกแก่ "กำเนิด" ของคนเลย เราจงให้บุญและบาปแก่ "คน" โดยฉะเพาะเถิด"[48] อันเป็นหลักการเดียวกับที่เคยคัดค้านพวกเจ้าที่ถือเอา "กำเนิด" คนมาเป็นเครื่องตัดสินต่างๆ ตลอดจนถึงความเป็น "ผู้ดี" ม.จ.วรรณไวทยากร วรวรรณ (พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์) ทรงแต่ง "คำอภิปรายร่างรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2475" พิมพ์เป็นหนังสือออกขายก่อนหน้าที่ร่างรัฐธรรมนูญจะเข้าวาระการประชุมของสภาผู้แทนราษฎรไม่กี่วัน และก็เป็นหนังสือที่มีอิทธิพลต่อความคิดความอ่านของคณะอนุกรรมการร่างฯ และเป็นประโยชน์ในการพิจารณาร่างรัฐธรรมนูญเป็นอันมาก ในหนังสือเล่มนี้ ม.จ.วรรณไวทยากร วรวรรณ ให้เนื้อที่การวิพากษ์วิจารณ์แก่มาตรา 11 มากที่สุด เพื่อให้เห็นว่ามาตรา 11 "ผิดหลักประชาธิปไตย และหลักลัทธิรัฐธรรมนูญ"[49] โดยรวมก็คือ มาตรา 11 นี้แม้จะผ่านการยอมรับจากสภาผู้แทนราษฎร แต่ก็เป็นมาตราที่ไม่พึงพอใจของฝ่ายนิยมเจ้าที่มาตรานี้ได้กีดกันเจ้าออกไปจากวงการเมือง ขณะเดียวกันก็เป็นมาตราที่ได้รับการคัดค้านอย่างจริงจังจากฝ่ายสนับสนุนให้ยึดมั่นหลักการความเสมอภาคของบุคคล เหตุนี้มาตรา 11 จึงเป็นประเด็นปัญหาทางการเมืองที่ถูกหยิบยกขึ้นมาโจมตีคณะราษฎรทั้งโดยเปิดเผยและไม่เปิดเผยอยู่ตลอดเวลา

---

[47] "รัฐธรรมนูญสยาม," **ประชาชาติ** 21 พฤศจิกายน 2475, หน้า 5.

[48] "ถือ "กำเนิด" หรือ "คน"," **ประชาชาติ** 19 พฤศจิกายน 2475, หน้า 5.

[49] ม.จ.วรรณไวทยากร วรวรรณ, "คำอภิปรายร่างรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2475", อ้างใน สิริ เปรมจิตต์, **ประวัติรัฐธรรมนูญไทยฉบับแรก พ.ศ. 2475 ถึงฉบับปัจจุบัน** (พระนคร : โรงพิมพ์ประจักษ์วิทยา, 2511), หน้า 53-68 โดยเฉพาะหน้า 67.

ในความสัมพันธ์ผู้ใหญ่-ผู้น้อย : ดังกล่าวแล้วว่าในคณะอนุกรรมการร่างรัฐธรรมนูญเป็นการเผชิญหน้ากันระหว่างกลุ่มข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ ซึ่งเป็นกลุ่มใหญ่ที่สุดที่มีความเป็น "อาวุโส" ทั้งวัยวุฒิและตำแหน่งหน้าที่การงานในระบบราชการ กับหลวงประดิษฐ์มนูธรรม ตัวแทนคณะราษฎรที่มีความเป็น "ผู้น้อย" ทั้งวัยและตำแหน่งหน้าที่การงาน ลักษณะดังกล่าวนี้ก็เป็นลักษณะใหญ่อันสำคัญในหมู่สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรชุดแรกนี้ด้วย ประเด็นของการปะทะกันทางความคิดระหว่างผู้ใหญ่-ผู้น้อย คือ ระหว่างการชะลอความเปลี่ยนแปลงใดๆ ให้ดำเนินไปโดยมีพัฒนาการและใช้เวลาตลอดถึงสงวนรักษาไว้ซึ่งจารีตประเพณีทางสังคม กับความต้องการให้เกิดความเปลี่ยนแปลงอย่างทันทีทันใด หลวงประดิษฐ์มนูธรรมเองก็ตระหนักถึงปัญหานี้ตั้งแต่เมื่อร่างรัฐธรรมนูญฉบับชั่วคราวโดย "เกรงว่าผู้ใหญ่กับผู้น้อยจะเข้าพวกกันไม่ได้"[50] ความเกรงอย่างเดียวกันนี้ทำให้พระยาพหลพลพยุหเสนา หัวหน้าคณะราษฎรได้วางบทบาทของตนเองโดยถือว่า "เป็นหน้าที่ที่ข้าพเจ้าจะรักษาความสามัคคีระหว่างผู้ใหญ่ผู้น้อย"[51] สภาพโดยทั่วไปในกระบวนการร่างรัฐธรรมนูญ ข้อถกเถียงที่เกิดขึ้นดำเนินไปบนความขัดแย้งทางความคิดและความมุ่งหวังระหว่างผู้น้อยผู้ใหญ่ 2 ฝ่ายเป็นสำคัญ แต่สำหรับ "ผู้น้อย" ในฐานะฝ่ายรุกเพื่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงดูจะมีความคิดเห็นที่รุนแรงกว่าบนความคิดที่ว่า "ไม่ว่าเด็กหรือผู้ใหญ่มีความเสมอภาค เมื่อผู้ใดมีความเห็นอย่างไรก็พูดไปตามความเห็น ไม่เกรงใจว่าผู้ใหญ่จะโกรธหรือน้อยใจ" (เป็นคำพูดของนายจรูญ สืบแสง) ขณะเดียวกันก็ถูกฝ่าย "ผู้ใหญ่" โต้กลับว่า "สงสัยก็พูดอย่างที่ตัวเป็นเด็กเท่านั้น" (เป็นคำพูดของ พล.ร.ท.พระยาราชวังสัน)[52] สองกรณีที่เด่นชัดในความสัมพันธ์ระหว่างผู้ใหญ่ผู้น้อย คือ

กรณีแรก เรื่องอายุของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรที่มาจากการเลือกตั้ง ธรรมนูญฉบับชั่วคราวที่ร่างโดยหลวงประดิษฐ์มนูธรรม กำหนดอายุไว้ 20 ปีบริบูรณ์ ปัญหาเรื่องอายุผู้แทนราษฎรนี้คงจะไม่จบลงอย่างง่ายๆ ทั้งในคณะอนุกรรมการร่างรัฐธรรมนูญ และในที่ประชุมสภาผู้แทนราษฎร

---

[50] **รง.ส.** ครั้งที่ 36/2475, 25 พฤศจิกายน 2475 (ตอนบ่าย).

[51] **รง.ส.** ครั้งที่ 42/2475, 29 พฤศจิกายน 2475.

[52] **รง.ส.** ครั้งที่ 37/2475, 27 พฤศจิกายน 2475 (ตอนเช้า).

ถ้าพระมหากษัตริย์ไม่เป็นฝ่ายขอให้พบกันกึ่งทางระหว่างผู้สนับสนุนอายุ 20 ปีบริบูรณ์ กับฝ่ายที่คิดว่าอายุของผู้ที่ควรเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรควรจะกำหนดไว้มากกว่านั้น โดยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ทรงเสนอให้เขยิบอายุขึ้นมาเป็น 23 ปีบริบูรณ์ ในการนี้พระองค์รับสั่งให้พระยาพหลพลพยุหเสนา และหลวงประดิษฐ์มนูธรรมเข้าเฝ้า และ

> ทรงมีพระราชปรารภว่าชายไทยจะต้องรับราชการทหาร ฉะนั้นการกำหนดอายุผู้สมัครรับเลือกตั้งขั้นต่ำไว้เพียง 20 ปีก็จะไม่สะดวกแก่ชายไทยจำนวนมากที่รับราชการทหาร เพราะถ้าจะอนุญาตให้ลาไปทำการหาเสียงเลือกตั้งก็จะต้องใช้เวลาขาดราชการไปหลายวันหลายเดือน จึงสมควรขยายอายุขั้นต่ำของผู้สมัครรับเลือกตั้งไว้เป็น 23 ปีบริบูรณ์ เพื่อให้ผู้ซึ่งต้องรับราชการทหาร เวลาปลดเป็นกองหนุนและ(ได้)อุปสมบทเป็นพระภิกษุครบถ้วน 1 พรรษาเสียก่อน[53]

การที่พระมหากษัตริย์เป็นฝ่ายเสนอขอให้อายุผู้สมัครเป็นผู้แทนนั้นเป็น 23 ปี ทำให้อนุกรรมการร่างฯ ส่วนใหญ่ค่อนข้างจะยอมรับได้ โดยการให้เหตุผลผสมกันระหว่างประเพณีทางสังคมกับหน้าที่ทหารของชายไทย พระยานิติศาสตร์ไพศาลย์ กล่าวว่า

> ถ้าเราจะดูในธรรมนูญของต่างประเทศเขาแล้ว มีกำหนดอายุไว้ 18-20-21-23-25 และ 28 ปีก็มีเป็นอย่างมาก และที่เราเอา 23 ปีก็คือว่าธรรมเนียมประเพณีในเมืองไทยถือว่า เมื่ออายุล่วง 20 ปีแล้วเป็นผู้ใหญ่เช่นนี้จึงยอมให้เข้าบวชศึกษาธรรมซึ่งนับว่ามีสิทธิสัมปัญญะ สมควรจะเป็นผู้แทนราษฎรได้ แต่ได้มาคิดว่าบ้านเมืองเราจำเป็นจะต้องมีทหารสำหรับระวัง

---

[53] ปรีดี พนมยงค์, "จงพิทักษ์เจตนารมณ์ประชาธิปไตยของวีรชน 14 ตุลาคม," อ้างแล้วเชิงอรรถที่ 30, หน้า 428-429.

รักษาความปลอดภัยให้แก่ประเทศอันเป็นกิจสำคัญอย่างยิ่ง ฉะนั้นจึงได้ยืดเวลาออกไปอีก 2 ปี เป็น 23 ปี เพื่อให้ผู้นั้นเข้ารับราชการทหารเสียก่อน ถ้าไม่บัญญัติไว้เช่นนี้แล้ว ใครสึกมาได้รับเป็นผู้แทนก็ไม่ต้องเป็นทหารเสียประโยชน์สำคัญของประเทศไปได้[54]

พระยาราชวังสันและพระยามานวราชเสวี ก็กล่าวสนับสนุนการกำหนดอายุ 23 ปีด้วยเหตุผลเดียวกัน แต่สำหรับพระยาปรีดานฤเบศร์ ซึ่งเป็นอนุกรรมการร่างฯ คนหนึ่งนั้นยังไม่เห็นด้วยที่จะให้กำหนดอายุผู้สมัครเป็นผู้แทนไว้เพียง 23 ปี ด้วยเหตุผลว่า *"วัยที่มีอายุเพียง 23 ปีนั้น ยังนับว่าเป็นผู้ใหญ่ไม่ได้ เพราะยังรู้เหตุการณ์น้อยนัก"* และแม้ว่า "อาจจะเป็นผู้ที่มีความรู้สูง แต่ว่าสติปัญญานั้นอาจจะยังไม่เพียงพอจะคิดการให้รอบคอบได้" ข้อเสนอของพระยาปรีดานฤเบศร์คือ อายุขั้นต่ำ 25 ปี "จะได้ผู้ที่มีความรู้ความชำนาญดีกว่า" การให้เขยิบอายุขึ้นไปอีกดูจะเป็นสิ่งที่ "ผู้น้อย" ยอมรับไม่ได้ หลวงประดิษฐ์มนูธรรมได้โต้กลับว่า "สำหรับอายุนั้นเห็นว่าไม่เป็นการสำคัญเท่าใด บางคนอายุน้อยก็ทำการใหญ่โตได้ เช่น เอมเพอเรอผู้หนึ่งที่ตีอินเดียได้ อายุไม่ถึง 20 ปีเสียอีก" แม้ว่าที่ประชุมสภาส่วนมากได้ลงมติยอมรับให้อายุผู้สมัครรับเลือกตั้งมีเพียง 23 ปีว่าเป็นการเพียงพอแล้ว หากแต่กล่าวได้ว่าเป็นเพียงการประนีประนอมกันในเบื้องต้นเท่านั้น ระหว่างพระมหากษัตริย์ ผู้ใหญ่ และผู้น้อย เพราะข้อกำหนดอายุของผู้สมัครรับเลือกตั้งไม่ได้ระบุไว้ในรัฐธรรมนูญเหมือนเช่นที่ระบุไว้ในธรรมนูญฉบับชั่วคราว แต่ได้แยกมาระบุไว้ในพระราชบัญญัติการเลือกตั้ง ซึ่งอนุกรรมการร่างรัฐธรรมนูญเป็นฝ่ายจัดร่างขึ้น เพราะเป็นเรื่องเกี่ยวกับรัฐธรรมนูญและจะได้ดำเนินการเลือกตั้งเพื่อให้ประเทศอยู่ในสมัยที่ 2 ที่มีสมาชิกสภาประกอบด้วยผู้แทน 2 ส่วน จากการเลือกตั้งและแต่งตั้ง พระยามโนปกรณ์นิติธาดาได้แถลงว่า "ข้อความหลายข้อที่ตัดเอามาจากพระธรรมนูญชั่วคราวมาลงไว้ในพระราชบัญญัติ (การเลือกตั้ง) นี้ เพราะคิดว่าข้อความเหล่านั้นอาจจะต้องแก้ไขเสมอ ตามเหตุการณ์จะพึงเป็นพึงมีในฉะเพาะกาล เพราะฉะนั้นจึ่งเอามาใส่ไว้เพื่อจะได้แก้ไขได้ง่ายตามเหตุการณ์"[55] ปัญหาอายุผู้สมัคร

---

[54] **ง.ส.** ครั้งที่ 44/2475, 3 ธันวาคม 2475 (ตอนเช้า).

[55] **รง.ส.** ครั้งที่ 44/2475, 3 ธันวาคม 2475 (ตอนเช้า).

รับเลือกตั้ง ตลอดจนอายุของสมาชิกสภาที่มาจากการแต่งตั้งที่ยังไม่เคยพูดถึงกันเลยนั้น จะกลายเป็นปัญหาหนึ่งในความขัดแย้งของความสัมพันธ์ทางอำนาจทางการเมืองในระยะถัดมาโดยเฉพาะอย่างยิ่งเป็นปัญหาที่ยังคงค้างอยู่ในใจของกลุ่มข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ที่อนุรักษนิยม

กรณีที่สอง เป็นปัญหาเกี่ยวกับ "บรรดาศักดิ์"[56] คำกล่าวของนายจรูญ สืบแสง สมาชิกคณะราษฎรได้ชี้ว่า "เรื่องบรรดาศักดิ์นั้น ก่อนทำการเปลี่ยนแปลงการปกครองนี้พวกเราได้เคยพูดกันมาหลายหน ข้อใหญ่ข้อหนึ่งในความประสงค์คือ จะทำลายลัทธิประเพณีต่างๆ ที่แบ่งชั้นบุคคลทำให้เกิดแตกความสามัคคี บรรดาศักดิ์เป็นสิ่งหนึ่งที่ทำให้เกิดการแบ่งชั้นแบ่งพวก แล้วนำมาซึ่งความไม่กลมเกลียว" ผู้แสดงการสนับสนุนแนวคิดนี้เป็น "ผู้น้อย" ในคณะราษฎร เช่น หลวงนฤเบศร์มานิต นายหงวน ทองประเสริฐ นายซิม วีระไวทยะ และในทิศทางเดียวกันนี้ หลวงประดิษฐ์มนูธรรม แถลงว่า "ผู้เริ่มก่อการทั้งหมดเห็นว่าการที่ทำให้เกิดต่างชั้นคือ บรรดาศักดิ์ในครั้งรัฐบาลเก่า .... เคยปรึกษาเพื่อนฝูงในชั้นต้นจะขอเวนคืนบรรดาศักดิ์" และเมื่อหลวงประดิษฐ์ฯนำเสนอความคิดเวนคืนบรรดาศักดิ์แก่พระยามโนปกรณ์นิติธาดา ประธานคณะกรรมการราษฎร ทั้งยังขอให้พระยามโนปกรณ์ฯ เป็นผู้ปฏิบัตินำเพื่อจะให้คนอื่นทำตาม แต่พระยามโนปกรณ์ฯ ได้ห้ามปรามความคิดนี้โดยเห็นว่า "ถ้าเราทำเช่นนั้นเป็นการกักขลัก ไม่ได้เท่าเสีย นอกจากบังเกิดความรู้สึกแล้วท่านจะหาว่าหยิ่งก็ได้ ....ควรถือไปในทางสงบดีกว่าที่จะพะวงถึงความร้าวฉาน...." ผู้แสดงการสนับสนุนแนวคิดนี้เป็นพวก "ผู้ใหญ่" เช่น เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี พล.ร.ท.พระยาราชวังสัน พระยาศรีวิสารวาจา พระยาวิชัยสุมนตร์ ทางออกของพระยามโนปกรณ์ฯ ในฐานะผู้นำของข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ได้ตอบสนองการรุกของพวก "ผู้น้อย" โดยเฉพาะจากสมาชิกคณะราษฎรว่าเพื่อไม่ให้ "กระทบถึงพระมหากษัตริย์ที่พระราชทานบรรดาศักดิ์ให้ สู้ค่อยทำค่อยไป โดยไม่ตั้งบรรดาศักดิ์ใหม่ดีกว่า" ซึ่งเป็นวิธีการทางอ้อม และเพื่อแสดงให้เห็นว่ารับหลักการความเสมอภาคของบุคคล คณะอนุกรรมการ

---

[56] ทั้งหมดนี้จาก **รง.ส.** ครั้งที่ 36/2475, 25 พฤศจิกายน 2475 (ตอนบ่าย) และดู ไพโรจน์ ชัยนาม, **คำอธิบายกฎหมายรัฐธรรมนูญเปรียบเทียบ (โดยสังเขป)** เล่ม 2, พิมพ์ครั้งที่ 2 (พระนคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2495), หน้า 49-50.

ร่างฯ ก็ได้บรรจุข้อความไว้ในมาตราที่ 12 ด้วยว่า "....ฐานันดรศักดิ์โดยกำเนิดก็ดี โดยแต่งตั้งก็ดี หรือโดยประการอื่นใดก็ดี ไม่กระทำให้เกิดเอกสิทธิ์อย่างใดเลย" ทั้งยังรับว่าต่อไปทางราชการจะประกาศชื่อบุคคล โดยเรียงตามลำดับตัวอักษรแทนการเรียงลำดับตามบรรดาศักดิ์ เหมือนเช่นรายนามสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรเมื่อครั้งประกาศแต่งตั้ง ซึ่งเป็นการเรียงลำดับตามบรรดาศักดิ์ แต่สำหรับความรู้สึกของพระยามโนปกรณ์ฯ ได้กล่าวว่า "ข้าพเจ้าเองก็เป็นพระยามโนฯ มานานแล้ว รู้สึกว่าเป็นเกียรติยศ .... ที่ประมุขแห่งชาติสมมติให้" พ.อ.พระยาพหลพลพยุหเสนา หัวหน้าคณะราษฎร ได้ยอมรับแนวคิดของกลุ่มข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ โดยกล่าวว่า

> เรื่องนี้ข้าพเจ้าไม่ได้ถือยศถือศักดิ์อะไร เราอยากเสมอกัน แต่ประเทศเราเป็นราชาธิปไตย เราย่อมเคารพและสักการะผู้มีเกียรติสูง เพราะฉะนั้นที่เราจะขอเวนคืนตำแหน่งไม่ดี ดูเป็นที่จองหอง พระเจ้าแผ่นดินจะทรงเห็นว่าผู้นั้นเป็นผู้จองหอง ต่อไปเรื่องบรรดาศักดิ์จะค่อยหายไป ถ้าไม่ตั้งขึ้นใหม่ แต่เมื่อตั้งแล้วบอกว่าจะไม่เอาดูน่าเกลียด ข้อนี้ข้าพเจ้าไม่เห็นด้วยแต่ความเสมอภาคคงมีอยู่ในใจ แต่จะทำอย่างไรเมื่อพระราชทานบรรดาศักดิ์แล้วต้องรับโดยความเคารพและสักการะ ที่จะมาโยนทิ้งเสีย หรือส่งคืนดูน่าเกลียด[57]

แม้ว่าปัญหาเรื่องบรรดาศักดิ์จะได้มีการประนีประนอมหาทางออกได้ระหว่างผู้ใหญ่ผู้น้อย แต่ปัญหานี้ก็สะท้อนให้เห็นถึงรากเหง้าของความคิดที่แตกต่างและขัดแย้งกัน ระหว่างฝ่ายซึ่งสงวนรักษาไว้ซึ่งประเพณีกับฝ่ายที่ต้องการเปลี่ยนแปลงไปสู่สาระใหม่ทางสังคมการเมือง และแนวคิดที่แตกต่างกันของสองฝ่ายนี้จะได้ปะทะกันในเกมการเมืองในระยะถัดมา

---

[57] **รง.ส.** ครั้งที่ 36/2475, 25 พฤศจิกายน 2475 (ตอนบ่าย).

โดยสรุปก็คือ รัฐธรรมนูญฉบับถาวรมี 68 มาตรา[58] ประกอบด้วย บททั่วไป หมวด**พระมหากษัตริย์ หมวดสิทธิและหน้าที่ของชนชาวสยาม หมวดสภาผู้แทนราษฎร หมวดคณะรัฐมนตรี** หมวดศาล หมวดบทสุดท้ายว่าด้วยการแก้ไขเพิ่มเติมรัฐธรรมนูญ และหมวดการใช้รัฐธรรมนูญและบทเฉพาะกาล รัฐธรรมนูญฉบับถาวรได้รับหลักการพื้นฐานเกี่ยวกับทฤษฎีอำนาจอธิปไตยเป็นของประชาชนจากธรรมนูญฉบับชั่วคราว นอกจากนี้ยังคงไว้ซึ่งรูปแบบสภาเดียว และบทเฉพาะกาลที่จัดแบ่งระยะเวลาทางการเมืองเป็น 3 ขั้น โดยลำดับขั้นที่ 2 สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรยังคงประกอบด้วยสมาชิก 2 ประเภท คือ เลือกตั้ง และแต่งตั้ง แต่ขณะเดียวกันรัฐธรรมนูญฉบับถาวรก็ได้เปลี่ยนแปลงสาระสำคัญหลายประการต่างจากธรรมนูญฉบับชั่วคราว กล่าวคือ

ประการที่หนึ่ง : เกี่ยวกับแหล่งที่มาของอำนาจ รัฐธรรมนูญฉบับถาวรยังคงไว้ว่า "อำนาจอธิปไตยย่อมมาจากปวงชนชาวสยาม" (มาตรา 2) ซึ่งมีความหมายเท่ากับ "อำนาจสูงสุดของประเทศนั้นเป็นของราษฎรทั้งหลาย" ในมาตราที่ 1 แห่งธรรมนูญฉบับชั่วคราว แต่มีความแตกต่างมากเกี่ยวกับวิธีใช้อำนาจนี้คือ ธรรมนูญฉบับชั่วคราววางหลักว่า บุคคลและคณะบุคคลทั้ง 4 ชนิด ได้แก่ กษัตริย์ สภาผู้แทนราษฎร คณะกรรมการราษฎร และศาล ต่างก็เป็นผู้ใช้อำนาจแทนราษฎรโดยตรง แต่รัฐธรรมนูญฉบับถาวรวางหลักว่า "ราษฎรมอบอำนาจอธิปไตยของเขาให้แก่พระมหากษัตริย์ ซึ่งรับเอาไปแบ่งให้คณะบุคคลอื่นๆ ใช้ต่อไปอีก"[59] แต่ "แม้พระมหากษัตริย์ทรงใช้ก็จริง แต่ว่าท่านมิได้ทรงใช้ตามพระทัย ทรงใช้ตามบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญ"[60] นั่นคือ ทรงใช้อำนาจนิติบัญญัติโดยคำแนะนำและยินยอมของสภาผู้แทนราษฎร (มาตรา 6) ทรงใช้อำนาจบริหารทางคณะรัฐมนตรี (มาตรา 7) และทรงใช้อำนาจตุลาการทางศาล (มาตรา 9) โดยนัยนี้คือ สถาบัน

---

[58]"รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม," **ราชกิจจานุเบกษา** เล่ม 49, (10 ธันวาคม 2475) : 529-551.

[59]ดูคำอธิบายใน เดือน บุนนาค และไพโรจน์ ชัยนาม, **คำอธิบายกฎหมายรัฐธรรมนูญ (รวมทั้งกฎหมายการเลือกตั้งด้วย)** (พระนคร : โรงพิมพ์นิติสาส์น, 2477), หน้า 31.

[60]คำแถลงของ พระยามโนปกรณ์นิติธาดา ประธานอนุกรรมการร่างรัฐธรรมนูญ ใน **รง.ส.** ครั้งที่ 35/2475, 25 พฤศจิกายน 2475 (ตอนเช้า)

พระมหากษัตริย์ที่ถูกกำหนดให้เป็นเพียงสถาบันหนึ่งที่มีความเท่าเทียมกับสถาบันอื่นอีก 3 สถาบัน ได้ถูกยกขึ้นให้มีฐานะเหนือสถาบันอื่นๆ ซึ่งคือการกลับไปสู่ประเพณีราชาธิปไตยในทางสัญลักษณ์ เพียงแต่ว่าอำนาจไม่ได้เป็นของพระมหากษัตริย์ และพระมหากษัตริย์ไม่สามารถใช้อำนาจนี้ด้วยพระองค์เองได้

ประการที่สอง : เกี่ยวแก่พระมหากษัตริย์

ก) รัฐธรรมนูญฉบับถาวรได้เพิ่มพระเกียรติยศให้แก่พระมหากษัตริย์ โดยใช้คำว่า "พระมหากษัตริย์" แทน "กษัตริย์" ดังในธรรมนูญฉบับชั่วคราว ทั้งยังเพิ่มมาตราที่ 5 ระบุให้ "พระมหากษัตริย์ดำรงตำแหน่งจอมทัพสยาม"

ข) ได้ตัดมาตรา 6 ของธรรมนูญฉบับชั่วคราวออกไป ความว่า "กษัตริย์จะถูกฟ้องร้องคดีอาชญายังโรงศาลไม่ได้ เป็นหน้าที่ของสภาผู้แทนราษฎรจะวินิจฉัย"

ค) เพิ่มอำนาจและหน้าที่ให้แก่พระมหากษัตริย์ในการยับยั้งพระราชบัญญัติก่อนบังคับใช้เป็นกฎหมายได้ ธรรมนูญฉบับชั่วคราวมาตรา 8 วรรค 2 ความว่า "ถ้ากษัตริย์มิได้ประกาศให้ใช้พระราชบัญญัตินั้นภายในกำหนด 7 วัน นับแต่วันที่ได้รับพระราชบัญญัตินั้นจากสภาโดยแสดงเหตุผลที่ไม่ยอมทรงลงพระนาม ก็มีอำนาจส่งพระราชบัญญัตินั้นคืนมายังสภาเพื่อพิจารณาอีกครั้งหนึ่ง ถ้าสภาลงมติรับตามมติเดิม กษัตริย์ไม่เห็นพ้องด้วย สภามีอำนาจออกประกาศพระราชบัญญัตินั้นใช้บังคับเป็นกฎหมายได้" ส่วนรัฐธรรมนูญฉบับถาวรได้เปลี่ยนแปลงไปในมาตรา 39 ความว่า ถ้าพระมหากษัตริย์ไม่ทรงเห็นชอบด้วย **ภายในหนึ่งเดือน**พระมหากษัตริย์จะพระราชทานคืนให้หรือไม่ก็ตาม และไม่ต้องแสดงเหตุผลด้วย สภาจะต้องปรึกษากันใหม่ และออกเสียงลงคะแนนลับ หากสภาลงมติตามเดิม ก็ให้นำทูลเกล้าฯ ถวายอีกครั้ง และครั้งนี้ถ้าพระมหากษัตริย์ไม่ได้ลงพระปรมาภิไธยคืนมาภายใน 15 วัน ก็ให้ประกาศใช้บังคับเป็นกฎหมายได้

ประการที่สาม : เกี่ยวกับการเลือกตั้งและคุณสมบัติแห่งผู้เลือกตั้งและผู้สมัครรับเลือกตั้ง ธรรมนูญฉบับชั่วคราวได้มีระบุไว้อย่างละเอียดในส่วนที่ 2 (สภาผู้แทนราษฎร) แต่รัฐธรรมนูญฉบับถาวรได้กล่าวถึงในมาตราที่ 16 และมาตรา 17 และ "ให้เป็นไปตามกฎหมายว่าด้วย

การเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร" ซึ่งก็คือ พระราชบัญญัติการเลือกตั้ง พ.ศ. 2475[61] ที่ประกาศใช้ในเวลาต่อมา

ก) ลำดับขั้นในการเลือกผู้แทนราษฎรตามสมัยที่ 2 ธรรมนูญฉบับชั่วคราวให้ราษฎรในหมู่บ้านเลือกผู้แทนหมู่บ้าน ผู้แทนหมู่บ้านเลือกผู้แทนตำบล ผู้แทนตำบลเลือกผู้แทนราษฎร รวมเป็น 3 ลำดับขั้น แต่ตามพระราชบัญญัติการเลือกตั้ง พ.ศ. 2475 ได้ลดเหลือ 2 ลำดับขั้น คือ ให้ราษฎรในตำบลเลือกผู้แทนตำบล แล้วให้ผู้แทนตำบลเลือกผู้แทนราษฎร

ข) เรื่องอายุ ผู้มีสิทธิออกเสียงยังคง 20 ปีบริบูรณ์ตามเดิม ส่วนอายุของผู้สมัครรับเลือกตั้งเพิ่มจาก 20 ปีบริบูรณ์ เป็น 23 ปีบริบูรณ์

ค) คุณสมบัติของผู้สมัครรับเลือกตั้งเป็นผู้แทนตำบลและผู้แทนราษฎร ได้ตัดคุณสมบัติตามมาตรา 11 วรรค 1 และ วรรค 6 ของธรรมนูญชั่วคราวออกไป ที่ว่า ต้องสอบไล่วิชาการเมืองได้ตามหลักสูตรที่สภาได้ตั้งขึ้นไว้ และจะต้องได้รับความเห็นชอบของสมาชิกในสมัยที่ 1 เสียก่อนว่า เป็นผู้ที่ไม่ควรสงสัยว่าจะนำมาซึ่งความไม่เรียบร้อย แต่พระราชบัญญัติการเลือกตั้ง พ.ศ. 2475 ก็ได้เพิ่มคุณสมบัติของผู้สมัครว่า "ไม่เป็นบุคคลที่อยู่ในฐานะเหนือการเมืองตามรัฐธรรมนูญมาตรา 11" เข้ามาด้วย

ประการที่สี่ : เกี่ยวกับสภาผู้แทนราษฎร ตามธรรมนูญฉบับชั่วคราว มาตรา 9 ให้อำนาจแก่สภาอย่างมาก กล่าวคือ สภาผู้แทนราษฎรมีอำนาจดูแลควบคุมกิจการของประเทศ และมีอำนาจประชุมกันถอดถอนกรรมการราษฎรหรือพนักงานรัฐบาลผู้หนึ่งผู้ใดก็ได้ แต่ฝ่ายบริหารไม่มีอำนาจทำอะไรแก่สภาได้ สำหรับรัฐธรรมนูญฉบับถาวร สภาทำการเลือกประมุขฝ่ายบริหารให้ไปจัดตั้งคณะรัฐมนตรี โดยสภาฯ มีอำนาจควบคุมราชการแผ่นดิน ตั้งกระทู้ถาม และการลงมติ

---

[61]"พระราชบัญญัติว่าด้วยการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ในระหว่างที่ใช้บทบัญญัติเฉพาะกาลในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม," (ลงนามประกาศใช้ 16 ธันวาคม พ.ศ. 2475) **ราชกิจจานุเบกษา** แผนกกฤษฎีกา, เล่ม 49 (21 ธันวาคม 2475) : 554-572.

ความไว้วางใจเป็นรายบุคคลหรือทั้งคณะ ซึ่งถ้าไม่ได้รับความไว้วางใจ คณะรัฐมนตรีทั้งคณะต้องออกจากตำแหน่ง ขณะเดียวกันฝ่ายบริหารก็มีอำนาจในการยุบสภาเพื่อให้มีการเลือกตั้งใหม่เช่นกัน

ประการที่ห้า : เกี่ยวกับฝ่ายบริหาร ไม่เพียงแต่จะได้มีการเปลี่ยนชื่อจาก "ประธานคณะกรรมการราษฎร", "คณะกรรมการราษฎร" และ "กรรมการราษฎร" มาเป็น "นายกรัฐมนตรี" "คณะรัฐมนตรี" และ "รัฐมนตรี" เท่านั้น แต่ความหมายและโครงสร้างหน้าที่ของฝ่ายบริหารตามรัฐธรรมนูญฉบับถาวรก็ได้เปลี่ยนแปลงไปด้วย กล่าวคือฝ่ายบริหารชุดใหม่ได้รวมเอา "คณะกรรมการราษฎร" ซึ่งมีอำนาจหน้าที่ควบคุมด้านนโยบายและ "เสนาบดี" กระทรวงต่างๆ ซึ่งมีหน้าที่ปฏิบัติงานไปตามระเบียบโดยรับผิดชอบต่อ "คณะกรรมการราษฎร" ซึ่งมีอำนาจถอดถอนและแต่งตั้งเสนาบดีมารวมกันไว้เป็น "คณะรัฐมนตรี" ซึ่ง "นายกรัฐมนตรี" มีอำนาจโดยตรงที่จะแต่งตั้งและถอดถอน และเป็นผู้กำหนดทิศทางและนโยบายในการบริหารประเทศโดยตรง กล่าวอย่างสั้นๆ ก็คือ อำนาจที่แท้จริงได้อยู่ที่ตำแหน่งนายกรัฐมนตรี

จากการเปรียบเทียบความแตกต่างทั้ง 5 ประการดังกล่าว เห็นได้ชัดว่า สองประการแรกธรรมนูญฉบับถาวรได้ยกย่องเชิดชูฐานะและให้อำนาจแก่พระมหากษัตริย์มากขึ้นกว่าธรรมนูญฉบับชั่วคราว ประการที่สามมีนัยต่อการกำหนดองค์ประกอบของสภาผู้แทนราษฎร คือลักษณะของสมาชิกประเภทที่ 1 ทั้งมีความหมายในการกำหนดขอบเขตและลักษณะกระแสคลื่นของการเปลี่ยนระบอบการปกครองที่จะลงไปสู่ระดับพื้นฐานของสังคม คือ หมู่บ้าน ประการที่สี่และที่ห้าเป็นการเปลี่ยนรูปโครงทางการเมืองใหม่ โดยให้มีการถ่วงดุลอำนาจซึ่งกันระหว่างฝ่ายนิติบัญญัติกับฝ่ายบริหาร และแม้ว่าสภาผู้แทนราษฎรจะมีอำนาจลดลงไปจากเดิมอย่างมาก แต่สภาก็ยังคงเป็นสถาบันแห่งความชอบธรรมขั้นพื้นฐานของระบอบใหม่ และ "สภาผู้แทนราษฎรเป็นผู้ทรงไว้ซึ่งสิทธิเด็ดขาดในการตีความแห่งรัฐธรรมนูญนี้" และการแก้ไขเพิ่มเติมรัฐธรรมนูญ (มาตรา 62, 63)

โดยสรุป รัฐธรรมนูญฉบับถาวรที่ประกาศใช้เมื่อวันที่ 10 ธันวาคม พ.ศ. 2475 เป็นผลของการประนีประนอมและร่วมสร้างกติกาทางการเมืองใหม่ระหว่างคณะราษฎรซึ่งเป็นฝ่ายสร้างระบอบใหม่

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ผู้นำระบอบเก่า และกลุ่มข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ ซึ่งเป็นกลุ่มพลังที่ใหญ่ที่สุดของสังคม อย่างไรก็ตาม แม้รัฐธรรมนูญได้ชื่อว่าเป็นกฎหมายสูงสุดของประเทศ แต่ก็ยังเป็นเรื่องของหลักการนามธรรม รากฐานของความศักดิ์สิทธิ์และความมั่นคงของระบบกฎหมายทั้งมวลในสังคม รวมทั้งกฎเกณฑ์การแข่งขันทางการเมืองนั้นขึ้นอยู่กับวัฒนธรรมทางการเมือง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในหมู่ชนชั้นนำในเกมการเมืองที่เป็นจริง[62] ยิ่งไปกว่านั้น การอ้างอิงความชอบธรรมทางการเมืองจากรัฐธรรมนูญเป็นสิ่งที่ไม่มีฝ่ายใดที่อาจปฏิเสธได้ในกระแสความต้องการมีรัฐธรรมนูญของประเทศในขณะนั้น แต่การเมืองการปกครองตามระบอบใหม่หรือระบอบรัฐธรรมนูญนี้ยังไม่มีสิ่งที่เรียกว่า "ประเพณี" มาบังคับให้ประพฤติปฏิบัติ หากแต่ยังต้องสร้างประเพณีทางการเมืองของระบอบใหม่ขึ้นเสียอีก ดังนั้นช่องว่างของการมีจารีตประเพณีหรือวัฒนธรรมทางการเมืองของระบอบใหม่ ก็สามารถจะถูกแปรเป็นการแข่งขันหรือการต่อสู้ทางการเมือง เพื่อช่วงชิงเอาเปรียบหรือเอาเป็นประโยชน์ โดยกลุ่มฝ่ายต่างๆ ในสภาพการเมืองที่เป็นจริง

[62]เสน่ห์ จามริก, **การเมืองไทยกับพัฒนาการรัฐธรรมนูญ** (กรุงเทพฯ : สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และมูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2529) หน้า 131.

บทที่ 3
กองทัพสยาม

3.1 การเติบโตลัทธิทหารในกองทัพ

กำเนิดกองทัพสยามสมัยใหม่ตามแบบตะวันตกได้เริ่มต้นอย่างจริงจังนับแต่ต้นรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เพื่อดึงอำนาจเข้าสู่สถาบันพระมหากษัตริย์และเป็นหน่วยกำลังอาวุธเพื่อป้องกันราชบัลลังก์[1] นั่นเพราะปัญหาใหญ่ในต้นรัชสมัยของพระองค์ คือความสัมพันธ์ทางอำนาจ 3 เส้า ระหว่าง วังหลวง วังหน้า และขุนนางตระกูลบุนนาค ขณะที่การคุกคามของลัทธิอาณานิคมตะวันตกยังไม่กระทบต่อพระราชอำนาจพระมหากษัตริย์เหนือพระราชอาณาจักรสยามมากนัก[2] อย่างไรก็ตามหลังจากปัญหาทางการเมืองภายในเริ่มคลี่คลายลง นับแต่การพิราลัยของสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ อดีตผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน เมื่อปลายปี พ.ศ. 2425 ทำให้อำนาจของตระกูลบุนนาคและขุนนางหัวโบราณหมดไป ตลอดจนการยุติการมีระบบวังหน้าโดยการแต่งตั้งให้พระราชโอรสของพระมหากษัตริย์เป็นองค์รัชทายาทแทน ด้วยเหตุนี้เมื่อพระราช

---

[1]ภารดี มหาขันธ์, "การปฏิรูปการทหารในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว," (วิทยานิพนธ์ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2518), หน้า 105-107 และดู อัจฉราพร กมุทพิสมัย, "กบฏ ร.ศ.130: ศึกษากรณีการปฏิรูปทางการปกครองและกลุ่ม 'ทหารใหม่'," (วิทยานิพนธ์ อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2524), หน้า 17-30.

[2]ธำรงศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์, "การเรียกร้องดินแดน พ.ศ.2483: พิจารณาปัจจัยภายในเชิงคำอธิบาย," **สมุดสังคมศาสตร์** 12:3-4 (กุมภาพันธ์-กรกฎาคม 2533) : 108-114.

อำนาจและราชบังลังก์ของพระมหากษัตริย์เริ่มมั่นคง พ.ศ. 2427 จึงได้มีประกาศ "แบบอย่างอธิบายข้อราชการสำหรับกรมทหาร" ที่แสดงให้เห็นแนวโน้มทิศทางการพัฒนากองทัพให้มีความสามารถรักษาความปลอดภัยให้แก่ประเทศชาติ เพิ่มจากหน้าที่หลักของกองทัพสยามสมัยใหม่ที่เป็นเครื่องค้ำจุนและปกป้องราชบัลลังก์[3] ดังนั้นกองทัพจึงเริ่มมีบทบาทในการยืนยันสิทธิและพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์แห่งกรุงเทพฯ เหนือหัวเมืองใหญ่น้อยในพระราชอาณาเขตทั้งปวง ซึ่งเป็นกระบวนการหนึ่งของการรวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลาง ตลอดทั้งเป็นกำลังของรัฐบาลที่ช่วยเหลือการรักษาความสงบภายในพระราชอาณาจักร โดยเฉพาะจากการกบฏและจลาจล[4] กระนั้นก็ตามในสำนึกของกลุ่มผู้ปกครองสยาม ได้มองบทบาทของกองทัพว่าเป็นเครื่องค้ำจุนและปกป้องราชบัลลังก์สำคัญยิ่ง เห็นได้ว่าแม้กองทัพจะได้พัฒนาไปมากมายในช่วง 3 รัชสมัย (รัชกาลที่ 5-7) แนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ยัง "ทรงเห็นว่าเจ้านายควรจะต้องเป็นทหาร เพราะเป็นของสำคัญที่จะป้องกันพระราชวงศ์ ทั้งนี้เพราะท่านทรงคิดอยู่แล้วว่า อาจจะมีคณะใดคิดโค่นอำนาจพระราชวงศ์ ฉะนั้นถ้าเจ้านายเป็นทหาร ทหารก็อาจจะป้องกันพระราชวงศ์ได้"[5] และพระบรมวงศานุวงศ์ชั้นผู้ใหญ่ก็ได้รับพระราชทานยศทางทหารเป็น "นายพลเอก" แม้ว่าจะไม่ได้มีหน้าที่เกี่ยวพันกับทางทหารแต่อย่างใด[6]

ในกระบวนการสร้างกองทัพสยามสมัยใหม่ สิ่งที่เกิดตามมาคือ "ทหารอาชีพ" (Professional Military)[7] นั่นหมายความว่า "ทหาร" ซึ่งเป็นข้าราชการประเภทหนึ่งได้มีคุณลักษณะที่แตกต่างจากข้าราชการพลเรือนอย่างเด่นชัด นับตั้งแต่กระบวนการฝึกอบรมเพื่อให้สามารถปฏิบัติ

---

[3]ภารดี มหาขันธ์, อ้างแล้วเชิงอรรถที่ 1, หน้า 108-114.

[4]แจ่มจันทร์ วงษ์วิเศษ, "การปรับปรุงกองทัพบกไทยตามแบบตะวันตก ตั้งแต่ พ.ศ. 2394-2475," (วิทยานิพนธ์ อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2519), หน้า 219.

[5]พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์, **เกิดวังปารุสก์** เล่ม 2 (พระนคร : คลังวิทยา, 2514), หน้า 11.

[6]ดูรายพระนามสมาชิกวารสารยุทธโกษกิตติมศักดิ์ใน **ยุทธโกษ** 40:7 (เมษายน 2475).

[7]David A. Wilson, **Politics in Thailand**, (Ithaca, New York : Cornell University Press, 1962), p. 167.

หน้าที่ที่ต้องใช้ความสามารถด้านเทคนิคเฉพาะ เป็นกลุ่มผู้ผูกขาดการใช้อาวุธ มีการจัดองค์กรที่รวมศูนย์เด็ดขาด เชื่อฟังการบังคับบัญชาตามลำดับขั้น มีวินัยที่เข้มงวด มียศมีเครื่องแบบตลอดจนความรู้สึกว่าเป็นหมู่เหล่าเดียวกัน และมีความรับผิดชอบที่เฉพาะเจาะจงและชัดเจน คือรักษาความสงบภายในและป้องกันภัยจากภายนอก ในด้านการศึกษาฝึกอบรมเพื่อผลิตนายทหารชั้นสัญญาบัตรได้เริ่มขึ้นอย่างเป็นระบบเมื่อเปิดโรงเรียน "คะเด็ดสกูล" หรือ "โรงเรียนนายทหารสราญรมย์" ตอนปลายปี พ.ศ. 2430 โดยให้มีตำแหน่งถือศักดินา 400 ไร่ และได้รับพระราชทานเงินเดือนๆ ละ 12 บาท และผู้ที่จะเข้าศึกษาได้ต้องมีอายุระหว่าง 14-24 ปี แต่โรงเรียนนายทหารสราญรมย์ได้วางข้อจำกัดต่อนักเรียนที่จะเข้ามาศึกษาในโรงเรียนนี้ได้นั้นที่สำคัญคือ "ต้องเปนผู้ที่มีชาติตระกูล คือเปนพระบรมวงษานุวงษ์ก็ดี เป็นบุตรข้าราชการก็ดี เปนบุตรออฟฟิศเซอในกรมทหารก็ดี จึงเปนได้"[8] ข้อจำกัดนี้กล่าวได้ว่าเป็นทั้งผลของการที่พระมหากษัตริย์ยังไม่มีความมั่นคงทางอำนาจ และเป็นความสืบเนื่องตั้งแต่ที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ได้คัดเลือกให้มหาดเล็กข้าหลวงเดิมราชตระกูลและบุตรขุนนางผู้ใหญ่ ที่เยาว์วัย มาหัด-แต่งเครื่องแบบทหารที่เรียกว่า "ทหารมหาดเล็กไล่กา" ตั้งแต่ปีแรกที่ทรงขึ้นครองราชย์ และในระยะต่อมาคือการขยายความนิยมของการนำบุตรราชตระกูล และบุตรขุนนางผู้ใหญ่ผู้น้อย เข้าถวายตัวเป็นทหารมหาดเล็ก ข้อจำกัดในการรับนักศึกษาเข้าโรงเรียนผลิตนายทหารได้ลดทอนลงเมื่อเปลี่ยนเป็น "โรงเรียนทหารบก" เมื่อ พ.ศ. 2441 โดยเปิดโอกาสให้บุคคลสามัญเข้าเป็นนักเรียนนายร้อยได้ แต่ต้องเป็นผู้ที่ได้รับอนุญาตจากเสนาธิการทหารบกแล้ว"[9] สิ่งนี้ก็คือระบบฝากหรือระบบอุปถัมภ์ของสังคมนั้นเอง และนั่นหมายความว่าบุตรของสามัญชนจริงๆ ย่อมยากที่จะเข้าสู่สังคมทหารนี้ได้ ส่วนใหญ่ยังคงเป็นบุตรของราชตระกูลและของเหล่าข้าราชการ อย่างไรก็ตามแม้ว่าจะดูเหมือนเปิดกว้างในการรับบุคคลเข้าศึกษา แต่โรงเรียนทหารบกนี้ก็ยังคงสำนึกหลักไว้ นั่นคือการแบ่งแยกชั้นระหว่างเจ้านายกับสามัญชน คือ ใน

---

[8]"บัญญัติโรงเรียนทหารสราญรมย์," ใน **ประวัติโรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า** (พระนคร : โรงพิมพ์โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า, 2510), หน้า 13-15, 2-3.

[9]เพิ่งอ้าง, หน้า 35.

พิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา "นักเรียนที่เป็นพระราชวงศ์ แต่หม่อมเจ้าขึ้นไป และราชนิกูลให้ไปรับพระราชทานในพระอุโบสถ ส่วนนักเรียนอื่นๆ รับพระราชทานที่หน้าพระอุโบสถ"[10]

นับแต่ พ.ศ. 2446 ด้วยการที่พระมหากษัตริย์ทรงสนับสนุนกิจการด้านทหาร และทหารก็เป็นอาชีพที่มั่นคงและมีเกียรติยศอย่างสูงทำให้เหล่าข้าราชการและสามัญชนสนใจส่งลูกหลานเข้าสู่โรงเรียนนี้มากขึ้น ขณะเดียวกันกิจการทหารที่ได้ขยายตัวไปอย่างรวดเร็ว ทำให้เกิดความบกพร่องขึ้นในกองทัพสยาม คือการขาดนายทหารที่จะไปบังคับบัญชานายสิบและพลทหารในกองทัพ ในที่สุดก็ได้มีการขยายและเปิด "โรงเรียนนายร้อยทหารบก" ณ ที่ตั้งแห่งใหม่เมื่อเดือนธันวาคม พ.ศ. 2452 พัฒนาการทั้งหมดนี้กล่าวได้ว่า โรงเรียนนายร้อยทหารบก เป็นสถาบันที่ผลิตนายทหารที่มีความรู้ความสามารถเทียบเท่าระดับอุดมศึกษาของประเทศเป็นแห่งแรก และแม้ว่าในปี พ.ศ.2449 การรับนักเรียนนายร้อยจะใช้วิธีให้ผู้สมัครทำการสอบตามหลักสูตร แต่ก็ยังคงข้อจำกัดไว้ว่าผู้ที่จะสมัครได้ต้อง "มีข้าราชการสัญญาบัตรเป็นผู้นำมาและรับรอง"[11] นอกจากนั้นในด้านการศึกษาฝึกอบรมก็ได้มีการพัฒนาประสิทธิภาพของนายทหารในระดับสูงขึ้น ทั้งโดยการคัดเลือกนักเรียนนายร้อยที่เรียนดีหรือเป็นราชตระกูลส่งไปศึกษาต่อด้านทหารยังต่างประเทศตั้งแต่ปี พ.ศ. 2442 และการเกิด "โรงเรียนเสนาธิการทหารบก" ซึ่งเป็นโรงเรียนของนายทหารศึกษาต่อระดับสูง ก็ได้เปิดเมื่อ พ.ศ. 2453 และมีวารสารที่บำรุงความรู้ทางวิทยาการทั่วไป ทั้งแผนกวิชาสามัญและวิชาทหารเป็นของตนเอง คือ "วารสารยุทธโกษ" (ฉบับแรก พ.ศ. 2435) และ "หนังสือพิมพ์เสนาศึกษา" (ฉบับแรก พ.ศ. 2458) พัฒนาทางการศึกษาฝึกอบรมด้านนายทหารเรือก็เป็นไปในลักษณะเดียวกัน นั่นคือ มี "โรงเรียนนายเรือ" สำหรับผลิตนายทหารชั้นสัญญาบัตร "โรงเรียนนายทหารเรือ" (พ.ศ. 2467) สำหรับนายทหารศึกษาต่อระดับสูง และมีวารสาร "นาวิกศาสตร์" เป็นของฝ่ายทหารเรือ

---

[10] เพิ่งอ้าง, หน้า 36.

[11] เพิ่งอ้าง, หน้า 78.

การจัดองค์กรบังคับบัญชากองทัพสมัยใหม่ได้ดำเนินไปขณะที่ระบบการควบคุมไพร่เป็นพลทหารแบบเก่าที่กระจายอยู่ในอำนาจเสนาบดีกลาโหมคุมหัวเมืองฝ่ายใต้ เสนาบดีมหาดไทยคุมหัวเมืองฝ่ายเหนือยังคงอยู่ ในปี พ.ศ. 2430 "กรมยุทธนาธิการ" ได้เกิดขึ้นเพื่อเป็นกรมกลางสำหรับจัดการคุมทหารบกทหารเรืออย่างใหม่ทั้งหมด โดยมีสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ ทรงเป็น "ผู้บังคับบัญชาทั่วไปในกรมทหาร" (Commander-in-Chief) แต่ขณะนั้นทรงพระเยาว์จึงมีพระบรมวงศานุวงศ์เป็นผู้แทนผู้บังคับบัญชา ส่วนตำแหน่งในระดับรองลงมาก็มี "เจ้าพนักงานใหญ่ผู้ช่วยผู้บัญชาการ" ทั้ง 2 แผนกคือ ฝ่ายทหารบกและทหารเรือในปี พ.ศ. 2433 ได้มีพระราชบัญญัติจัดตั้ง "กระทรวงยุทธนาธิการ" (Ministry of War and Marine) ให้ "มีหน้าที่เกี่ยวด้วยข้าราชการฝ่ายทหาร ตลอดจนงบประมาณการใช้จ่าย เจ้าหน้าที่ของกระทรวงนี้ใช้ข้าราชการทั้งทหารและพลเรือน"[12] ผู้บังคับบัญชาทหารสูงสุดเรียกว่า "จอมทัพ" (Commander-in-Chief) ทรงบังคับบัญชาราชการในกรมทหารบกกรมทหารเรือได้สิทธิ์ขาด โดยพระราชประเพณีมี "เสนาบดีกระทรวงยุทธนาธิการ" ดูแลกรมขึ้นฝ่ายธุรการหรือฝ่ายพลเรือน โครงสร้างภายในกระทรวงยังคงแบ่งเป็น 2 ฝ่ายคือ ทหารบก ทหารเรือ โดยมี "ผู้บัญชาการทหารบก" (Chief Staff of the Army) และ "ผู้บัญชาการทหารเรือ" (Chief Staff of the Navy) เป็นผู้บังคับบัญชาสูงสุดแต่ละฝ่าย[13] ในปี พ.ศ. 2435 ได้มีการปฏิรูปการปกครองจัดแบ่งเป็น 12 กระทรวง ทำให้กระทรวงกลาโหมไม่ต้องเกี่ยวกับการปกครองทางหัวเมืองอย่างแต่ก่อน คงมีหน้าที่เกี่ยวด้วยราชการทหารอย่างเดียว จึงได้มีการโอนกรมทหารเรือมาขึ้นกับกระทรวงกลาโหม และลดฐานะกระทรวงยุทธนาธิการเป็น "กรม" ยุทธนาธิการ มีหน้าที่ปกครองแต่เฉพาะทหารบกฝ่ายเดียว และให้ผู้บัญชาการกรมยุทธนาธิการมีฐานะเสมอด้วยเสนาบดี และนั่งในที่ประชุมเสนาบดี ในปี พ.ศ. 2437 เจ้าพระยาพลเทพ เสนาบดีกระทรวงกลาโหม (ฝ่ายทหารเรือ) ได้กราบถวายบังคมลาออกด้วยมีอายุชรามากแล้ว โอกาสนี้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงโปรดเกล้าฯ ให้รวมกรมยุทธนา

---

[12]พลเรือตรีแชน ปัจจุสานนท์, "การทหารเรือไทย (สมัยเรือกลไฟ)" ใน **อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ นาวาโท พระวิชิตชลชัย (จันทร์ วิชิตชลชัย)** (พระนคร: โรงพิมพ์กรมสารบรรณทหารเรือ, 2511), หน้า 23.

[13]เพิ่งอ้าง, หน้า 23-24 และ ภารดี มหาขันธ์, อ้างแล้วเชิงอรรถที่ 1, หน้า 147-152.

ธิการ (ทหารบก) เข้ากับกระทรวงกลาโหม (ทหารเรือ) เป็น "กระทรวงกลาโหม"[14] มีเสนาบดีเป็นเจ้ากระทรวง และภายใต้กระทรวงแบ่งหน่วยกำลังเป็น 2 ฝ่ายคือ "กรมยุทธนาธิการ" (ทหารบก) และ "กรมทหารเรือ" ความหมายสำคัญที่กองทัพสมัยใหม่สามารถยึดกุมชื่อ "กระทรวงกลาโหม" คือ ประการแรกกองทัพสยามสมัยใหม่ได้มีเอกภาพในการบังคับบัญชากำลังทหาร (Unity of Command) และประการที่สองเท่ากับว่าได้ปลดเปลื้องระบบการควบคุมไพร่เป็นพลทหารแบบเก่าให้หมดไป และระบบที่เข้าทดแทน คือ การเกณฑ์ทหารตามพระราชบัญญัติ ซึ่งประกาศใช้ฉบับแรก เมื่อ พ.ศ. 2446 (ร.ศ. 122) โดยกำหนดให้บุคคลที่มีอายุ 18-40 ปีต้องรับราชการแบ่งเป็น 4 ประเภท ประเภทที่ 1 ต้องเข้ากองประจำการ 2 ปี ประเภทที่ 2 เป็นกองหนุนชั้นที่ 1 ระยะ 5 ปีๆ ละไม่เกิน 2 เดือน ประเภทที่ 3 กองหนุนชั้นที่ 2 ระยะ 10 ปีๆ ละไม่เกิน 15 วัน ประเภทที่ 4 กองเกิน อัตรา 7 ปีๆ ละไม่เกิน 2 เดือน พระราชบัญญัติเกณฑ์ทหารไม่เพียงจะอธิบายด้วยคำสั้นๆ ได้ว่า ชายฉกรรจ์ทุกคนเป็น "ข้าแผ่นดิน" อย่างแท้จริงแล้ว พระราชบัญญัติฉบับนี้เท่ากับเป็นฐานรองรับให้กองทัพสยามแบบใหม่มีความหมายในการเป็นกองทัพอย่างแท้จริง และมีฐานของกำลังพลทหารที่จะถืออาวุธและให้นายทหารฝึกหัดสั่งบังคับบัญชา พระราชบัญญัติเกณฑ์ทหารฉบับแรกประกาศทดลองใช้เฉพาะบางมณฑล และเมื่อประสบผลสำเร็จก็ขยายการประกาศบังคับใช้ในมณฑลอื่นๆ ต่อไป ต่อมาได้มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติการเกณฑ์ทหารฉบับใหม่ พ.ศ. 2448 (ร.ศ. 124) และฉบับแก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2453 และสามารถบังคับใช้ได้ทั่วพระราชอาณาจักรในปี พ.ศ. 2459[15] สิ่งที่ตามเข้าไปในแต่ละมณฑลที่ประกาศใช้พระราชบัญญัติการเกณฑ์ทหาร คือ การจัดตั้งกองพัน-กรม-กองพลทหารขึ้นในมณฑลนั้นๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ในปี พ.ศ. 2452 ก็สามารถจัดตั้งกองพลทหารได้ถึง 10 กองพล[16]

ปี พ.ศ. 2437 กระทรวงกลาโหมได้เริ่มต้นหลักการจัดกำลังเพื่อป้องกันพระราชอาณาเขตที่คณะเสนาบดีขณะนั้นเสนอคือ ให้กำลังทหารบกเป็น 5 ส่วน กำลังทหารเรือเป็น 2 ส่วน ทั้งนี้เพราะ

---

[14] ภารดี มหาขันธ์, อ้างแล้วเชิงอรรถที่ 1, หน้า 175-178.

[15] เพิ่งอ้าง, หน้า 268-294.

[16] เพิ่งอ้าง, หน้า 352.

ท้องที่จะต้องป้องกันด้วยกำลังทหารบกมีมาก ส่วนท้องที่ที่จะต้องใช้กำลังทหารเรือมีเพียงด้านเดียว[17] และอัตราเทียบความสำคัญระหว่างทหารบกทหารเรือนี้จะคงอยู่ตลอดมา เมื่อมีการผลัดรัชกาลเป็นรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ในปีแรก พ.ศ. 2453 ทรงให้ทหารบกทหารเรือจัดแบ่งออกเป็น 2 กระทรวง ทหารบก (กรมยุทธนาธิการ) อยู่ใต้ชื่อ "กระทรวงกลาโหม" ส่วนทหารเรือแยกเป็น "กระทรวงทหารเรือ" แต่ละกระทรวงมีเสนาบดี ทั้ง 2 กระทรวงนี้มีสภาป้องกันพระราชอาณาจักรเป็นหน่วยกลางประสานงาน โดยมีพระเจ้าอยู่หัวเป็นประธาน และเสนาธิการทหารบกเป็นเลขานุการ การปรับโครงสร้างใหญ่เกิดขึ้นอีกครั้งในปี พ.ศ. 2474 ซึ่งเป็นผลจากภาวะเศรษฐกิจตกต่ำทำให้รัฐบาลต้องควบคุมการใช้จ่ายเงิน โดยการ ยุบ-ลดทอนหน่วยทหาร และปลดนายทหาร ตลอดจนข้าราชการพลเรือนฝ่ายอื่นๆ ทหารบกและทหารเรือจึงถูกยุบฐานะความเป็นกระทรวง มาเป็น "กองทัพบก" และ "กองทัพเรือ" ที่คุมกำลังฝ่ายพลรบ ภายใต้กระทรวงกลาโหมเดียวกัน[18]

กล่าวสรุปได้ว่า กองทัพสยามมีลักษณะสมบูรณ์ของการเป็น "ทหารอาชีพ" เมื่อสิ้นสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว อย่างไรก็ตาม ในท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็วและรอบด้านในช่วงผ่านมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งความสำเร็จของการสร้างรัฐชาติ และการขยายตัวของกองทัพ สิ่งที่เติบโตคู่ตามมาในหมู่ของนายทหารรุ่นใหม่คือพลังลัทธิชาตินิยมและลัทธิทหาร "แม้ว่าการศึกษาของนายทหารจะเน้นหนักในเรื่องยุทธวิธีเป็นสำคัญ แต่ก็มิใช่จะมุ่งทางปฏิบัติแต่เพียงประการเดียว ทหารจำเป็นต้องเรียนรู้ยุทธศาสตร์การพัฒนากองทัพ ตลอดจนการจัดระเบียบการปกครองของประเทศเพื่อนบ้านด้วย ทั้งนี้เพื่อประโยชน์ของกองทัพในการเตรียมพร้อมสำหรับเผชิญภัยรุกรานจากภายนอก"[19] กรณีกบฏ ร.ศ. 130 (พ.ศ. 2454) เป็นสัญญาณของพลังลัทธิ

---

[17] เพิ่งอ้าง, หน้า 194.

[18] จิตราภรณ์ ไชยกันทา, "การจัดการทหารในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ.2468-2477)," (วิทยานิพนธ์ อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2522), หน้า 228-241.

[19] อัจฉราพร กมุทพิสมัย, อ้างแล้วเชิงอรรถที่ 1, หน้า 60.

ทั้งสองนี้ในหมู่นายทหารรุ่นใหม่ งานศึกษาของอัจฉราพร กมุทพิสมัยได้ชี้ว่า[20] ญี่ปุ่นได้เป็นประเทศตัวแบบของความนึกคิดของนายทหารสยามที่สามารถพัฒนาประเทศได้รวดเร็วและก้าวหน้า ตลอดจนการพัฒนาประสิทธิภาพของกองทัพญี่ปุ่น ขณะที่ประเทศสยามยังคงอยู่ในสภาพล้าหลัง นายทหารไทยส่วนใหญ่ชื่นชมต่อความรุ่งเรืองของกองทัพชาติมหาอำนาจ เช่นญี่ปุ่น และในท้ายสุดก็ได้ข้อสรุปว่าประเทศจะเป็นมหาอำนาจได้ก็ด้วยแสนยานุภาพของกองทัพ และนายทหารคือผู้นำที่จะทำให้บ้านเมืองเจริญขึ้นตามลำดับ ความรู้สึกนึกคิดของนายทหารในลักษณะดังกล่าวนี้จะเห็นได้ว่า เพียงในชั่วระยะเวลาไม่นานนักของการขึ้นครองราชย์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทรงมีพระราชนิยมจะสร้าง "เสือป่า" ให้ฝึกและถืออาวุธแบบทหาร ก็กลายเป็นสาเหตุหนึ่งที่จุดไฟเผาผลาญนายทหารให้ลุกขึ้นมาเตรียมการเพื่อเปลี่ยนระบอบการปกครองไปสู่ทิศทางที่คิดว่าจะนำประเทศสู่ความก้าวหน้า

แม้ว่ากรณีกบฏ ร.ศ. 130 จะพบกับความล้มเหลวและนายทหารก่อการฯถูกจับกุม แต่ว่าเป็นที่น่าสนใจยิ่งประการหนึ่งคือ นายทหารร่วมก่อการ 85 นายนั้นส่วนใหญ่เป็นชั้นสามัญชนที่ได้เข้าศึกษาในโรงเรียนนายร้อยทหารบกรุ่นแรกๆ เมื่อโรงเรียนนี้เปิดรับคนระดับล่างด้วย[21] ถึงแม้ว่าจะยังไม่อาจประเมินความรู้สึกนึกคิดว่ามีความแตกต่างกันอย่างไรระหว่างนายทหารที่มีชาติตระกูลกับนายทหารจากชั้นสามัญชน แต่มีหลักฐานชิ้นหนึ่งที่ทำให้เข้าใจได้ว่ากองทัพไม่มีความเท่าเทียมกันในหมู่ทหารที่มีชาติตระกูลกับนายทหารจากชั้นสามัญชน และกลุ่มหลังน่าจะได้รับแรงกดดันอย่างมากในด้านความก้าวหน้าทางอาชีพทหาร ในปี พ.ศ. 2467 พลตรีพระยาอมรวิสัยสราฤกษ์ จเรทหารปืนใหญ่ได้เสนอเรื่อง "เห็นควรเพิ่มและบำรุงฐานะนายทหารกองหนุน" ทูลเสนอแก่จอมพลสมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต เสนาธิการทหารบก ให้ทรงพิจารณาเรื่องนี้ว่าสมควรที่จะนำเข้าเสนอต่อที่ประชุมใหญ่กระทรวงกลาโหม (ทหารบก) ที่จะมีขึ้นในปลายปี พ.ศ. 2467 หรือไม่ ข้อเสนอเรื่องนี้ได้อธิบายว่า

---

[20]เพิ่งอ้าง, หน้า 68 และดู หน้า 55-72.

[21]เพิ่งอ้าง, หน้า 233.

> ด้วยระเบียบการเรื่องรับบุคคลสมัครเข้าเป็นนักเรียนนายร้อย ซึ่งตามการอันดำเนินอยู่มักได้บุคคลชั้นต่ำๆ และขัดสนเข้าเป็นนักเรียนนายร้อยโดยมาก ทั้งนี้ เพราะการเล่าเรียนไม่ต้องเสียเงินและเมื่อเรียนจบหลักสูตรแล้วก็ได้รับเกียรติยศและเงินเดือนโดยตนเองไม่ต้องขวนขวายซึ่งเป็นช่องทางที่ดีสำหรับบุคคลทั่วไปสมัคร ว่าที่จริงระเบียบเช่นนี้ดีมากสำหรับสมัยกระโน้น เพราะในครั้งกระโน้นราชการทหารยังไม่เจริญจึงต้องทำความนิยมสำหรับบุคคลทุกชั้นตระกูลได้สมัคร ซึ่งบัดนี้จำนวนนายทหารในกองประจำการแทบจะเต็มอัตราอยู่แล้ว หรือบางเหล่าบางกรมบางกองก็เต็มอัตราทีเดียว เข้าใจว่าจะตรงกันข้ามคือในเวลานี้ในกองหนุนสำหรับทหารบกมีนายทหารเป็นจำนวนน้อยที่สุด การซึ่งคิดจะถ่ายเทนายทหารประจำการเข้าในอัตรากองหนุนให้เป็นจำนวนเพียงพอนั้นเห็นว่ากระทำไม่ใคร่สะดวก ด้วยเหตุว่านายทหารของเราโดยมากแล้วกลัวการที่ตนจักต้องออกนอกประจำการยิ่งนัก แม้ผู้ที่อยู่ในกองหนุนอยู่แล้วก็กระเดือกเสือกสนคอยแต่จะหาช่องทางขอกลับเข้าประจำการอีกจงได้ ซึ่งทั้งนี้เป็นเพราะนายทหารของเราโดยมากมีฐานะไม่บริบูรณ์มาแต่เดิม....
>
> **ถึงเวลาแล้วที่ควรเลิกวิธีเปิดรับผู้สมัครเข้าเรียนนายร้อยโดยไม่เลือกชั้นบุคคล คือควรคัดเลือกแต่เฉพาะผู้ที่มีฐานะดีและมีตระกูลสูง กับต้องจัดการบำรุงฐานะนายทหารให้ดีมีปึกแผ่นแน่นหนาเสียตั้งแต่เวลาเริ่มแรก....**[22]

ข้อเสนอเรื่องนี้ จอมพลสมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต รับรองให้นำเข้าเสนอที่ประชุมใหญ่กระทรวงกลาโหมได้ และ "เห็นว่าเป็นเรื่องน่าคิด" ข้อวิเคราะห์สถานะของกองทัพของจเรทหารปืนใหญ่ข้างต้น (ข้อพึงระลึกคือ ส่วนใหญ่ของนายทหารที่เป็นผู้บังคับบัญชาระดับสูงจะเป็นกลุ่มที่มีเชื้อเจ้าหรือมีชั้นตระกูล) ถึงการที่กองทัพมีนายทหารจากสามัญชนชั้นต่ำเป็นจำนวนมาก กล่าว

---

[22] กจช., สบ.1/23, กรมจเรทหารปืนใหญ่ถวายความเห็น ซึ่งได้รวบรวมเป็นข้อหารือรวม 9 ข้อ. เน้นโดยผู้เขียน.

ได้ว่าเป็นการวิเคราะห์ที่ไม่ผิดนัก ร.อ.หลวงเกรียงศักดิ์พิชิต ซึ่งเป็นนายทหารจบจากโรงเรียนนายร้อยทหารบกรุ่นเดียวกับ พ.ต.หลวงพิบูลสงคราม ได้บันทึกถึงความมุ่งหวังในชีวิตเมื่อเข้าศึกษาในโรงเรียนนี้ว่า "เราจะต้องเรียนให้ได้เพื่อหวังอาชีพ" แต่เมื่อเรียนจบและต้องเลือกเหล่านายทหารก็ต้องพบว่า "ถูกบังคับเฉพาะให ้อยู่เหล่าทหารปืนใหญ่ ....ซึ่งข้าพเจ้ามิได้ชอบมาแต่เดิมเลย เพราะเห็นว่าวิทยาการก็ยาก และนายทหารปืนใหญ่ก็ล้าหลัง.... เมื่อถูกบังคับก็ต้องจำนน"[23] การจัดแบ่งเหล่าทหารบกนั้น ได้แก่ ทหารราบ ทหารม้า ทหารปืนใหญ่ ทหารช่างและสื่อสาร เหล่าทหารราบถือว่าเป็น "กระดูกสันหลังของกองทัพบก"[24] และยิ่งได้ประจำอยู่ในกองพลที่ 1 มหาดเล็กรักษาพระองค์ก็ถือได้ว่าเป็นเกียรติยศสูงสุด แต่เป็นที่ทราบกันอยู่ว่า "ในกองพลรักษาพระองค์นั้น การบรรจุกำลังล้วนแต่มีเหตุผลพิเศษนานาประการ หาเป็นไปตามความมุ่งหมายของคนหนึ่งคนใดไม่ แต่ละคนล้วนมาโดยการสนับสนุนในเหตุการณ์ต่างๆ เช่น เป็นพระราชวงศ์ มาจากตระกูลขุนนาง สอบไล่ได้ดี และชำนาญงานในการสังคมการรับรองต่างๆ"[25] ดังนั้นผลโดยรวมคือกองทัพแบ่งเป็น 2 ส่วนใหญ่ โดยอาศัยเชื้อตระกูลและฐานะเป็นเกณฑ์ ด้วยเหตุนี้นายทหารจากตระกูลสามัญชนอย่างมากก็ได้ขึ้นมามียศเพียง "นายร้อยเอก"[26] และการปลดนายทหารจำนวนมากในสมัยรัชกาลที่ 7 จึงถูกมองว่ากระทำไปโดยการเล่นพรรคพวกและไม่เป็นธรรม ตลอดทั้งส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตครอบครัวของนายทหารกลุ่มนี้มากที่สุด จากสภาพการณ์ดังกล่าว นายทหารจากตระกูลสามัญชน (แต่ถือได้ว่าเป็น "คนชั้นกลาง" ของประเทศ) จึงเป็นกลุ่มที่รับเอาแนวคิดชาตินิยมและลัทธิทหารไว้ได้มากที่สุด

---

[23] **อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ หลวงเกรียงศักดิ์พิชิต (ค้วน จินตะคุณ)** (พระนคร: โรงพิมพ์เกษมสัมพันธ์การพิมพ์, 2507).

[24] **อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พันตรี หลวงจบกระบวนยุทธ (แช่ม กระบวนยุทธ)**, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์กรมแผนที่ทหาร, 2520), หน้า 12.

[25] พล.ต.อ.เผ่า ศรียานนท์, "เหตุการณ์ก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครองและการชิงอำนาจระหว่างผู้ก่อการ," ใน สมาคมนักข่าวแห่งประเทศไทย, **เบื้องแรกประชาธิปตัย : บันทึกของผู้อยู่ในเหตุการณ์สมัย พ.ศ. 2475-2500** (พระนคร: มิตรนราการพิมพ์, 2516), หน้า 137.

[26] กจช., สบ.1/23, เรื่องที่ 2: เรื่องเห็นควรอนุญาตให้นายทหารชั้นนายร้อยเอกแต่งตัวอย่างพลเรือนได้.

หลังจากกรณีกบฏ ร.ศ. 130 (พ.ศ. 2454) แม้ว่าพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ จะทรงระแวงถึงความไม่มั่นคงของฐานะพระมหากษัตริย์ที่อาจเกิดขึ้นจากกลุ่มทหาร แต่ตลอดรัชสมัยของพระองค์ก็ผ่านไปด้วยดีโดยไม่เกิดเหตุการณ์อะไร[27] งบประมาณด้านทหารยังคงเป็นอันดับที่ 1 และเพิ่มขึ้นทุกปี จาก 14.9 ล้านบาท ในปี พ.ศ. 2454 เป็น 23.2 ล้านบาท ในปี พ.ศ. 2468 (งบกระทรวงมหาดไทยซึ่งมีมากเป็นอันดับที่ 2 จาก 11.3 ล้านบาท ในปี พ.ศ. 2454 เป็น 15.2 ล้านบาท ในปี พ.ศ. 2468 คือ มีอัตราการเพิ่มน้อยกว่าอย่างมาก)[28] อย่างไรก็ตาม หลังสงครามโลกครั้งที่ 1 (พ.ศ. 2457-2461) กระแสความเปลี่ยนแปลงในโลกคือ กระแสลัทธิชาตินิยมและลัทธิรัฐธรรมนูญ ได้แพร่กระจายไปในที่ต่างๆ ตลอดทั้งการรับเอากระแสความคิดนี้ของ "คนชั้นกลาง" ในสยามด้วย (ดูบทที่ 1.1, 1.2) และแม้ว่ามหาสงครามได้ยุติแล้ว และพลเรือนทั่วไปเชื่อในความสงบและสันติภาพที่จะคงอยู่โดยการควบคุมดูแลความขัดแย้งระหว่างประเทศโดย "สันนิบาตชาติ" แต่มหาสงครามครั้งนี้กลับทำให้กองทัพต้องยิ่งเตรียมพร้อม นายทหารไม่เชื่อว่าสันติภาพจะอยู่อย่างมั่นคง และไม่เชื่อว่าสันนิบาตชาติจะมีความสามารถรักษาสันติภาพของโลกไว้ได้ นั่นหมายความว่า ลัทธิทหาร ซึ่งคือการเน้นพัฒนาประสิทธิภาพของกองทัพตลอดจนนายทหารจะต้องดำเนินต่อไปอย่างเข้มข้น เพราะกองทัพเป็นผู้รักษาความปลอดภัยและเอกราชของประเทศจากการรุกรานจากภายนอก แต่ทิศทางการบริหารงานของรัฐบาลกลับเป็นทิศทางที่ตรงข้ามกับกองทัพ ตลอดรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว กองทัพกลับถูก ตัด-ยุบ-ลดทอน-ปลด หน่วยทหารและนายทหาร หน้าที่ 2 ประการของกองทัพ คือ รักษาความสงบภายใน ซึ่งก็คือการค้ำจุนและปกป้องราชบัลลังก์ และป้องกันภัยจากภายนอก กลุ่มนายทหารชั้นผู้ใหญ่ได้ประเมินสถานะของกองทัพสยามเมื่อปี พ.ศ. 2468 ว่า *สำหรับเป้าหมายรักษาความสงบภายใน กำลังรบที่มีอยู่* "เป็นอันเพียงพอแล้ว" แต่ *การป้องกันภัยจากภายนอก* "ยังไม่เพียงพอ" ดังนั้นเมื่อนายทหารเชื่อว่าสงครามจะต้องเกิดขึ้นอีก

---

[27]ศิรินันท์ บุญศิริ, "บทบาททางการทหารและการเมืองของสมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ," (วิทยานิพนธ์ อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2523), หน้า 71-92.

[28]อัจฉราพร กมุทพิสมัย, อ้างแล้วเชิงอรรถที่ 1, "ตารางรายจ่ายแผ่นดินในงบประมาณปรกติ พ.ศ. 2440-2468," และจิตราภรณ์ ไชยกัณฑา, อ้างแล้วเชิงอรรถที่ 18, หน้า 401.

แต่กองทัพกลับถูกตัดทอนอย่างรุนแรงด้วยปัจจัยทางเศรษฐกิจ ผลก็คือ ความไม่พึงพอใจของนายทหารโดยทั่วไปต่อรัฐบาลสมบูรณาญาสิทธิราช

กรรมการฝ่ายทหารพิจารณาตัดเงินรายจ่ายแผนกป้องกัน ซึ่งประกอบด้วยจอมพลสมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต สมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมขุนสุโขทัยธรรมราชา เสนาบดี กระทรวงกลาโหม และเสนาบดีกระทรวงทหารเรือ ตามพระราชหัตถเลขาของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ ลงวันที่ 7 กรกฎาคม พ.ศ.2468 รายงานของกรรมการฯ ชุดนี้พยายามยืนยันว่า กองทัพเป็นสิ่งสำคัญและจำเป็นที่ควรจะถูกกระทบกระเทือนจากความพยายามปรับงบประมาณของรัฐบาลให้สู่ดุลยภาพให้น้อยที่สุด โดยรายงานฉบับนี้ให้คำอธิบายอย่างยืดยาวว่า

> ว่าโดยโลกสันนิวาศในปัจจุบันนี้ ย่อมเป็นที่ปรากฏอยู่ว่า นักการเมืองแห่งนานาชาติมากด้วยกัน มีความคิดน้อมไปในทางรักษาสันติภาพ มุ่งหาทางที่จะระงับบำบัดเสียซึ่งมูลรากอันเป็นปัจจัยแก่การสงคราม มีอาทิเช่น สันนิบาตนานาชาติ.... แม้กระนั้นก็ดียังไม่มีนิมิตที่หมายให้ตระหนักเป็นที่มั่นใจได้ว่าสงครามในอนาคตกาลจักเป็นอันไม่มีต่อไป กลับปรากฏเด่นชัดอยู่เป็นนักหนาว่า นานาชาติต่างยังกระสับกระส่ายห่วงใยในความมั่นคงแห่งอาณาจักร์ของตนอยู่ทั่วกัน
>
> ประเทศสยาม กล่าวโดยสาธารณนัยก็อยู่ในฐานะเป็นเช่นเดียวกันกับประเทศอื่นๆ กล่าวโดยเฉพาะเมื่อเพ่งเล็งถึงประวัติการเมืองก็อยู่ในฐานะที่ร้ายกว่าแม้หลักการจะได้มีขึ้น ทางสันนิบาตนานาชาติห้ามความคิดแผ่อาณาเขตร์ก็ดี แม้ในสัญญาทางพระราชไมตรี (สยาม: ผู้อ้าง) กับประเทศฝรั่งเศสซึ่งทำใหม่ จะได้มีข้อกำหนดต่างประกันแนวพรมแดนอันร่วมกัน และกำหนดระงับข้อพิพาททั้งปวง โดยอนุญาโตตุลาการหรือศาลระวางประเทศก็ดี ยังมิได้มีพยานหลักฐานให้เห็นปรากฏความศักดิ์สิทธิ์แห่งหลักการและตราสารทำนองนี้ว่าจะพึ่งไว้ใจได้เพียงไร อาจจะคุ้มกันให้ปลอดจากเหตุการณ์อันจะเกิดเป็นปัญหาถึงเสี่ยงเสรีภาพ อิสสรภาพ และชีวิตของชาติบ้านเมืองได้เป็นนิรันดรหรือไม่ และ

เมื่อถึงยามที่หากต้องเสี่ยงภัยถึงเพียงนั้น จะมีทางป้องกันสิทธิ์ได้ประการอื่นนอกจากด้วยกำลังรบหรือไม่ ปัญหานี้เห็นด้วยเกล้าฯ ว่ายังหามีผู้ใดจะสามารถรับผิดชอบตอบยืนยันรับรองแน่นอนได้ไม่

อนึ่ง ในปัจจุบันนี้ย่อมมีเสียงชาวต่างประเทศกล่าวเนืองๆ ว่า ณ บัดนี้พ้นสมัยที่พึงรแวงแล้วว่าชาติใดจะมุ่งประสงค์ดินแดนแห่งประเทศสยาม ซึ่งเมื่อพิจารณาให้ลึกซึ้งลงไปแล้วก็จักเป็นได้ว่า เป็นความคิดส่วนบุคคลอันปราศจากความรับผิดชอบ นอกจากนั้น การรุกราญด้วยมูลปัญหาสิทธิ์อย่างอื่น มิใช่ปัญหาดินแดนก็ยังคงมีได้ อาจเป็นสิทธิ์อันพึงต้องสงวนถึงชีวิตก็ได้....

ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายมีความเห็นพร้อมกันโดยเอกฉันท์ ว่ายังมีความจำเป็นอยู่ที่จะต้องปลูกเพาะกำลังรบไว้สำหรับป้องกันบ้านเมืองต่อภัยภายนอก หากว่าจะลดกำลังรบลง หรือมุ่งจัดแต่เพียงขนาดที่เพียงพอสำหรับรักษาความสงบภายในเท่านั้นแล้ว จักเป็นทางแห่งความประมาทอันเหลือวิสัยจะรับผิดชอบได้[29]

แนวคิดของนายทหารบกทหารเรือสยามต่อบทบาทของสันนิบาติชาตินั้น ยิ่งในปี พ.ศ. 2474 ความเชื่อถือต่อสันนิบาติชาติยิ่งไม่มี เมื่อสันนิบาติชาติไม่สามารถบังคับการรุกรานและยึดครองดินแดนของกองทัพญี่ปุ่นต่อจีนและแมนจูเรีย และทำให้นายทหารยิ่งเชื่อว่า "โรคสงคราม" เป็นโรคประจำตัวของมนุษย์ การวิวาทกันอาจเริ่มต้นด้วยการแก้ไขปัญหาด้วยวิธีการเจรจา แต่ท้ายสุดแล้วต้องตัดสินกันด้วยกำลัง ส่วน "สันนิบาติชาติพยายามจะบำบัดโรคสงครามให้หายไปจากสมาคมมนุษย์ก็ยังทำไม่ได้"[30]

---

[29]กจช., ร.7 รล.6/1, หนังสือจอมพลสมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต เสนาธิการทหารบกกราบทูล จอมพลสมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช นายกกรรมการองคมนตรี ตรวจจัดงบประมาณ ลงวันที่ 30 ตุลาคม พ.ศ.2468.

[30]นายเรือเอก หลวงสมบูรณ์ยุทธวิชา, "โรคที่มีประจำสมาคมมนุษย์," **นาวิกศาสตร์** 15:11 (พฤศจิกายน 2475) : 2325-2337.

ดังนั้นจึงเรียกร้องให้มีการเตรียมประเทศและกองทัพให้พร้อมต่อการสงคราม ประเทศญี่ปุ่นและกองทัพญี่ปุ่นยังเป็นตัวแบบของการเจริญก้าวหน้าอย่างรวดเร็วของนายทหารสยาม แต่สภาพการณ์ของประเทศญี่ปุ่นและของมหาสมุทรแปซิฟิกก็ได้รับการวิเคราะห์ว่าจะเป็นมูลเหตุหนึ่งของการสงครามครั้งใหญ่ที่จะเกิดขึ้นในอนาคต[31] และสงครามครั้งนี้สยามก็ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้เหมือนเช่นคราวมหาสงครามโลกครั้งที่ 1 และเพียงระยะ 2 ปีหลังการปฏิวัติ พ.ศ. 2475 นายทหารสยามก็เชื่อและยืนยันอย่างเป็นทางการว่า สงครามกำลังจะเกิดขึ้นในเร็ววัน ดังปรากฏในหนังสือของ พ.ท.หลวงพิบูลสงคราม รัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหม เรียนนายกรัฐมนตรี ลงวันที่ 7 พฤศจิกายน พ.ศ. 2477 ว่า

> ด้วยทางราชการทหารทุกกรมกอง ได้บังเกิดความรู้สึกขึ้นอย่างมากว่า บัดนี้ตามประมวลเหตุการณ์ของโลกแสดงให้เห็นชัดว่า ในอนาคตใกล้ๆ นี้ จะต้องมีการสงครามโลกเกิดขึ้นเป็นแน่ เนื่องจากเหตุสังเขป 2 ประการ คือ เรื่องปัญหาลุ่มแม่น้ำซาร์ กับเรื่องสัญญาจำกัดกองทัพเรือ[32]

โดยรวมจะเห็นได้ว่า ความเชื่อในความไร้ประสิทธิภาพของสันนิบาตชาติ ความเชื่อว่าสงครามจะเกิดขึ้นจริง มีเพิ่มมากขึ้นเป็นลำดับ ดังนั้นทิศทางที่จะตอบสนองความเชื่อเหล่านี้ของทหาร คือ การเพิ่มประสิทธิภาพและสมรรถภาพทั้งกำลังพลและอาวุธยุทธภัณฑ์ของกองทัพ แต่รัฐบาลสมบูรณาญาสิทธิราชกลับตัด-ยุบ-ลดทอน-ปลด หน่วยทหารและนายทหาร เราคงไม่อาจปฏิเสธได้ว่าปัญหาเกี่ยวกับ

---

[31] พ.ต.หลวงอธึกเทวเดช (คำบรรยาย), "ความเจริญของเพื่อนบ้าน," **ยุทธโกษ** 50:8 (พฤษภาคม 2475) : 198-2005. พ.ท.ม.จ.กาญจสังกาศ (คำบรรยาย), "สภาพในมหาสมุทรแปซิฟิค," **ยุทธโกษ** 40:9 (มิถุนายน 2475) : 2077-2109 น.ต.หลวงสินธุสงครามชัย, "จีนกับญี่ปุ่น," **นาวิกศาสตร์** 15:6 (มิถุนายน 2475): 1298-1324 ร.อ.หนู แจ่มผล ร.น., "ญี่ปุ่น-อเมริกา-จีน," **นาวิกศาสตร์** 15:6 (มิถุนายน 2475 : 1263-1298. และ กจช., สบ.2.47/56, หนังสือ นายพลเรือตรี พระยาราชวังสัน เสนาธิการทหารเรือ กราบทูล นายพลเรือเอก พระเจ้าพี่ยาเธอ กรมขุนสิงหวิกรมเกรียงไกร เสนาบดีกระทรวงทหารเรือ ลงวันที่ 17 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2463.

[32] กจช., (2) สร.0201.4/13, หนังสือรัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหม เรียน นายกรัฐมนตรี ลงวันที่ 7 พฤศจิกายน พ.ศ. 2477.

กองทัพเป็นปัญหาที่คณะเจ้านายและพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ก็ทรงตระหนักดีถึงความสำคัญของกองทัพ โดยเฉพาะอย่างยิ่งต่อราชบัลลังก์ แต่ขณะเดียวกันคณะเจ้านายผู้ปกครองก็มีปัญหาที่จะต้องแก้ไขในภาพรวมของประเทศ นั่นคือ การขาดดุลของงบประมาณแผ่นดินและปัญหาเศรษฐกิจตกต่ำ ดังนั้นงบประมาณด้านทหารในช่วง พ.ศ. 2469-2472 ที่ได้รับ 21.5 ล้านบาท ลดลงในปี พ.ศ. 2473 เหลือ 19.3 ล้านบาท และ พ.ศ. 2474 เหลือ 16.1 ล้านบาท และลดจนขีดต่ำสุดในปี พ.ศ. 2475 เหลือเพียง 13.3 ล้านบาท[33] ผลก็คือ นายทหารระดับล่างถูกปลดไปเป็นจำนวนมาก พลทหารถูกปล่อยกลับถิ่นที่อยู่อาศัย (พลทหารเป็นฐานกำลังสำคัญของกองทัพ) อาวุธยุทธภัณฑ์ไม่ได้รับการเพิ่มใหม่ เรือรบของฝ่ายทหารเรือมีอายุต้องปลดระวางเป็นจำนวนมาก ความรุนแรงของผลกระทบต่อการตัดทอนงบประมาณลงไปถึงระดับผู้บังคับบัญชาระดับสูงของกองพันทหารต้องหาทางอยู่รอดเอาเองโดยนำทหารลงมือทำนาปลูกข้าวและออกทำไร่ผักสวนครัว[34] จากสภาพการณ์ดังกล่าวทำให้นายทหารบกทหารเรือกลุ่มหนึ่งที่เป็นนักชาตินิยมและทหารนิยม ร่วมมือกับฝ่ายพลเรือนล้มระบอบการปกครองที่ล้าหลังที่ไม่อาจนำประเทศและกองทัพไปสู่ความก้าวหน้าและเติบโตได้

3.2 การเปลี่ยนแปลงกองทัพหลังการปฏิวัติ พ.ศ. 2475

การปฏิวัติ พ.ศ.2475 สำหรับด้านนายทหารคณะราษฎรแล้วกล่าวได้ว่า เป็นผลรวมของการเติบโตของพลังลัทธิชาตินิยมและลัทธิทหารในกองทัพ ความเฉื่อยชาและความไร้ประสิทธิภาพของระบอบเก่าในการที่จะแก้ไขปัญหาของประเทศ ตลอดจนกองทัพที่เป็นรากฐานสำคัญของการคงอยู่ของราชบัลลังก์ ไม่เพียงหยุดการเติบโต แต่อยู่ในสภาพเสื่อมถอยและเสื่อมโทรมลงในความคิดของนายทหารระดับกลางทั้งที่มาจากตระกูลขุนนางเก่าและราษฎรสามัญ ความคิดที่ต้องการจะมีส่วนร่วมในการพัฒนาประเทศ และโดยเฉพาะอย่างยิ่งพัฒนากองทัพได้ถูกปิดกั้นโดยระบอบเก่าที่มีพระมหากษัตริย์ทรงไว้ซึ่งพระราชอำนาจอันสูงสุด และครอบงำการบริหารประเทศและกองทัพโดย

---

[33]*จิตราภรณ์ ไชยกันทา*, อ้างแล้วเชิงอรรถที่ 18, หน้า 401.

[34]**อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พันตรี หลวงจบกระบวนยุทธ** อ้างแล้วเชิงอรรถที่ 24, หน้า 18-19.

คณะพระบรมวงศานุวงศ์ที่มีจำนวนไม่กี่พระองค์ หนทางออกของนายทหารที่เป็นนักชาตินิยมและทหารนิยมก็คือการละทิ้งคำสัตย์สาบานในพิธีดื่มน้ำพิพัฒน์สัตยาและการสาบานตนต่อหน้าธงชัยเฉลิมพล โค่นล้มอำนาจของพระมหากษัตริย์และของราชวงศ์ ดังนั้น สิ่งที่ตามมาหลังการปฏิวัติสำเร็จสำหรับด้านทหาร ก็คือ การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างและตัวนายทหารบังคับบัญชาของกองทัพ

การยึดอำนาจเมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 คณะราษฎรได้แต่งตั้งให้ พ.อ.พระยาพหลพลพยุหเสนา (พจน์ พหลโยธิน, 2430-2490) หัวหน้าคณะราษฎร พ.อ.พระยาทรงสุรเดช (เทพ พันธุมเสน, 2435-3487) และ พ.อ.พระยาฤทธิอัคเนย์ (สละ เอมะศิริ, 2432-2509) เป็นคณะ "ผู้รักษาพระนครฝ่ายทหาร" โดยมี พ.อ.พระยาพหลฯ เป็นหัวหน้าสูงสุด มีอำนาจบังคับบัญชาราชการทั่วไปฝ่ายพลเรือนและฝ่ายทหาร เมื่อได้มีการเปิดประชุมสภาผู้แทนราษฎรครั้งแรกในวันที่ 28 มิถุนายน นั้น พ.อ.พระยาพหลพลพยุหเสนา ผู้รักษาพระนครฝ่ายทหารก็ได้โอนอำนาจบังคับบัญชาแผ่นดินสูงสุดของตน ให้แก่สภาผู้แทนราษฎรซึ่งตนเป็นผู้แต่งตั้งสมาชิกเพื่อทำการบริหารแผ่นดินตามธรรมนูญฉบับชั่วคราวต่อไป และถัดมาสภาได้เลือกตั้งให้พระยามโนปกรณ์นิติธาดาเป็นประธานคณะกรรมการราษฎรหรือหัวหน้าฝ่ายบริหาร ดังนั้นในวันเดียวกันนั้นเอง พระยามโนปกรณ์นิติธาดาก็ได้ลงนามในคำสั่งแต่งตั้งให้ พ.อ.พระยาพหลพลพยุหเสนา เป็น "ผู้บังคับทหารรักษาพระนคร" มีอำนาจบังคับบัญชาดูแลด้านการทหารจนกว่าจะมีคำสั่งของประธานคณะกรรมการราษฎรเป็นอย่างอื่น[35] และในวันที่ 29 มิถุนายน ถัดมา ได้มี "ประกาศผลัดเปลี่ยนเสนาบดีปลัดทูลฉลอง กระทรวงต่างๆ และรวมกระทรวง" ของทางรัฐบาล "ให้เสนาบดีกับรองเสนาบดีกระทรวงกลาโหมเวนคืนตำแหน่ง ให้นายพลตรีพระยาประเสริฐสงคราม ปลัดทูลฉลองทำการแทน

[35]กจช., สร.0201.16/21, คำสั่งผู้รักษาพระนครฝ่ายทหารคราวเปลี่ยนแปลงการปกครอง. และ หนังสือพระยามโนปกรณ์นิติธาดา ประธานคณะกรรมการราษฎร เรียน พล.ต.พระยาประเสริฐสงคราม ลง 28 มิถุนายน พ.ศ. 2475. อ้างใน "การเปลี่ยนแปลงการปกครองประเทศสยาม," **นาวิกศาสตร์** 15:10 (ตุลาคม 2475) : 2178-2179.

ตำแหน่งเสนาบดีชั่วคราว"[36] ประกาศฉบับนี้ทำให้นายพลเรือเอกพระเจ้าพี่ยาเธอ กรมหลวงสิงหวิกรมเกรียงไกรและนายพลโทพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอลงกฏ เสนาบดีและรองเสนาบดีกระทรวงกลาโหมเป็นนายทหารระดับสูงของระบอบเก่าที่ถูกปลดออกจากประจำการเป็น 2 พระองค์แรก ตั้งแต่ต้นเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2475 ได้มีการเปลี่ยนแปลงทั้งทางโครงสร้างและตัวนายทหารบังคับบัญชาครั้งใหญ่ของกระทรวงกลาโหมอีกครั้ง หลังจากที่ 3 เดือนก่อนหน้านี้กองทัพในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชก็เพิ่งได้มีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างและตัวนายทหารบังคับบัญชาครั้งใหญ่มาแล้ว โดยมีประกาศรวมกระทรวงกลาโหม (กองทัพบก) และกระทรวงทหารเรือเข้าเป็นกระทรวงเดียวกันภายใต้ชื่อ "กระทรวงกลาโหม" เมื่อวันที่ 8 พฤศจิกายน พ.ศ. 2474 และเดือนมีนาคม เดือนสุดท้ายของปี พ.ศ. 2474 ก็ได้มีประกาศให้มีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างภายในกระทรวงกลาโหมและปลดย้ายนายทหารเป็นจำนวนมาก โดยเริ่มปฏิบัติตั้งแต่เดือนเมษายน พ.ศ. 2475 เป็นต้นไป การเปลี่ยนแปลงกองทัพในระบอบเก่าดำเนินไปเพื่อให้งบประมาณเข้าสู่ดุลยภาพหรือเพื่อเศรษฐกิจเป็นสำคัญ ขณะที่การเปลี่ยนแปลงกองทัพโดยรัฐบาลระบอบใหม่เป็นไปเพื่อรักษาอำนาจและปกป้องระบอบใหม่ซึ่งเพิ่งเกิดขึ้นได้ไม่กี่วันผ่านมา อย่างไรก็ตาม คำอธิบายต่อการปรับเปลี่ยนกองทัพในระบอบเก่าเมื่อครั้งรวมราชการทหารบกทหารเรือเข้าเป็นกระทรวงเดียวกันนั้น ก็ "เพื่อให้กิจการป้องกันพระราชอาณาจักรประสานกันดีขึ้นตามสมควรแก่กาลสมัย"[37] และยุบลดทอนฐานะหน่วยงานบางหน่วย ตลอดจนการปลดย้ายนายทหาร ก็ "เพื่อให้สะดวกแก่การปฏิบัติราชการและอื่นๆ"[38] แต่นายทหารคณะราษฎรมองว่า รูปโครงการกระทรวงกลาโหมซึ่งเป็นกระทรวงป้องกันอาณาจักรดั่งที่เป็นอยู่ "ยังไม่เหมาะ ควรเปลี่ยนแปลงใหม่"[39] พ.อ.พระยาทรงสุรเดช เป็นตัวแทนแถลงเหตุผลการ "ประกาศจัด

---

[36] "ประกาศผลัดเปลี่ยนเสนาบดี ปลัดทูลฉลอง กระทรวงต่างๆ และรวมกระทรวง," **ราชกิจจานุเบกษา** แผนกกฤษฎีกา เล่มที่ 49 (29 มิถุนายน 2475) : 180.

[37] "ประกาศรวมกระทรวงทหารเรือเข้ากับกระทรวงกลาโหม," **ราชกิจจานุเบกษา** แผนกกฤษฎีกา เล่ม 48 (8 พฤศจิกายน 2474) : 394.

[38] "ข่าวทหารบก," **ยุทธโกษ** 40:6 (มีนาคม 2474) : 1715.

[39] "ประกาศจัดระเบียบป้องกันพระราชอาณาจักร," **ราชกิจจานุเบกษา** แผนกกฤษฎีกา เล่ม 49 (6 กรกฎาคม 2475) : 190.

ระเบียบป้องกันพระราชอาณาจักร" ที่คณะกรรมการราษฎรนำเสนอเป็นญัตติให้สภาผู้แทนราษฎรลงมติเห็นชอบในคราวประชุมสภาผู้แทนราษฎรครั้งที่ 2/2475 (วันที่ 2 กรกฎาคม 2475) คำแถลงของ พ.อ.พระยาทรงสุรเดชและสมาชิกสภาคนอื่นๆ ไม่ได้รับการบันทึกไว้ในรายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร น่าจะด้วยเหตุผลว่าเป็นเรื่องความลับเกี่ยวกับด้านความมั่นคงของประเทศ มีเพียงผลของการลงมติที่สมาชิกสภาอนุมัติให้ประกาศจัดระเบียบป้องกันพระราชอาณาจักรประกาศใช้ได้ และ "คำปรารภในร่างคำประกาศควรจะเพียงสั้นๆ"[40] ประกาศฉบับนี้ พระยามโนปกรณ์นิติธาดา ประธานคณะกรรมการราษฎรลงนามประกาศใช้เมื่อวันที่ 3 กรกฎาคม พ.ศ. 2475 นอกจากการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของกองทัพแล้ว สิ่งสำคัญมากในอันดับถัดมา คือ "ประกาศกำหนดหน้าที่เสนาบดีและตั้งคณะกรรมการกลางกลาโหม" ที่ประกาศใช้เมื่อวันที่ 20 กรกฎาคม พ.ศ. 2475 โดยเหตุผลว่า "เพื่อให้ราชการในกองทัพบกและกรมทหารเรือซึ่งเป็นทางเทคนิคอยู่ส่วนหนึ่งดำเนินไปโดยสะดวก มิต้องให้เสนาบดีมีภาระครอบงำในทางเทคนิคนั้นๆ"[41] ย่อมหมายความว่า นายทหารคณะราษฎรได้ปฏิเสธอำนาจหน้าที่ของเสนาบดีกระทรวงกลาโหมในระบอบเก่าที่ปรับเปลี่ยนกองทัพไปตามความพอพระทัยหรือตามพระราชประสงค์ โดยอาจมิได้ตระหนักถึงเหตุผลและ "เทคนิค" เฉพาะด้านของทหารบกทหารเรือ ดังนั้นเพื่อแก้ปัญหานี้ "คณะกรรมการกลางกลาโหม" จึงได้รับแต่งตั้งขึ้น ข้อพึงสังเกตประการหนึ่งคือรูป "คณะกรรมการกลางกลาโหม" เทียบเคียงได้กับรูป "คณะกรรมการราษฎร" หรือรัฐบาล นั่นคือ การปกครองและการบริหารงานด้านนโยบายดำเนินไปด้วย "คณะบุคคล" แทนที่จะถูกกำหนดโดย "บุคคลเพียงคนเดียว"

เพื่อความเข้าใจเกี่ยวกับรูปโครงของกองทัพและนายทหารที่กุมอำนาจบังคับบัญชากองทัพหลังการปฏิวัติ พ.ศ. 2475 ในช่วงเวลา 1 ปีกว่า อันมีผลกระทบต่อความผันผวนทางการเมืองในบทต่อๆ ไป จึงจะอธิบายถึง 4 ส่วนด้วยกัน คือ 1) การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างกองทัพ 2) การปลด

---

[40] **รง.ส.** ครั้งที่ 2/2475, 2 กรกฎาคม 2475.

[41] "ประกาศกำหนดหน้าที่เสนาบดีและตั้งคณะกรรมการกลางกลาโหม," **ราชกิจจานุเบกษา** แผนกกฤษฎีกา เล่ม 49 (20 กรกฎาคม 2475) : 210.

ย้ายบรรจุนายทหาร 3) นายทหารคณะราษฎรกับกองทัพ และ 4) ปัญหาหลังการเปลี่ยนแปลงภายในกองทัพ

3.2.1 การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างกองทัพ

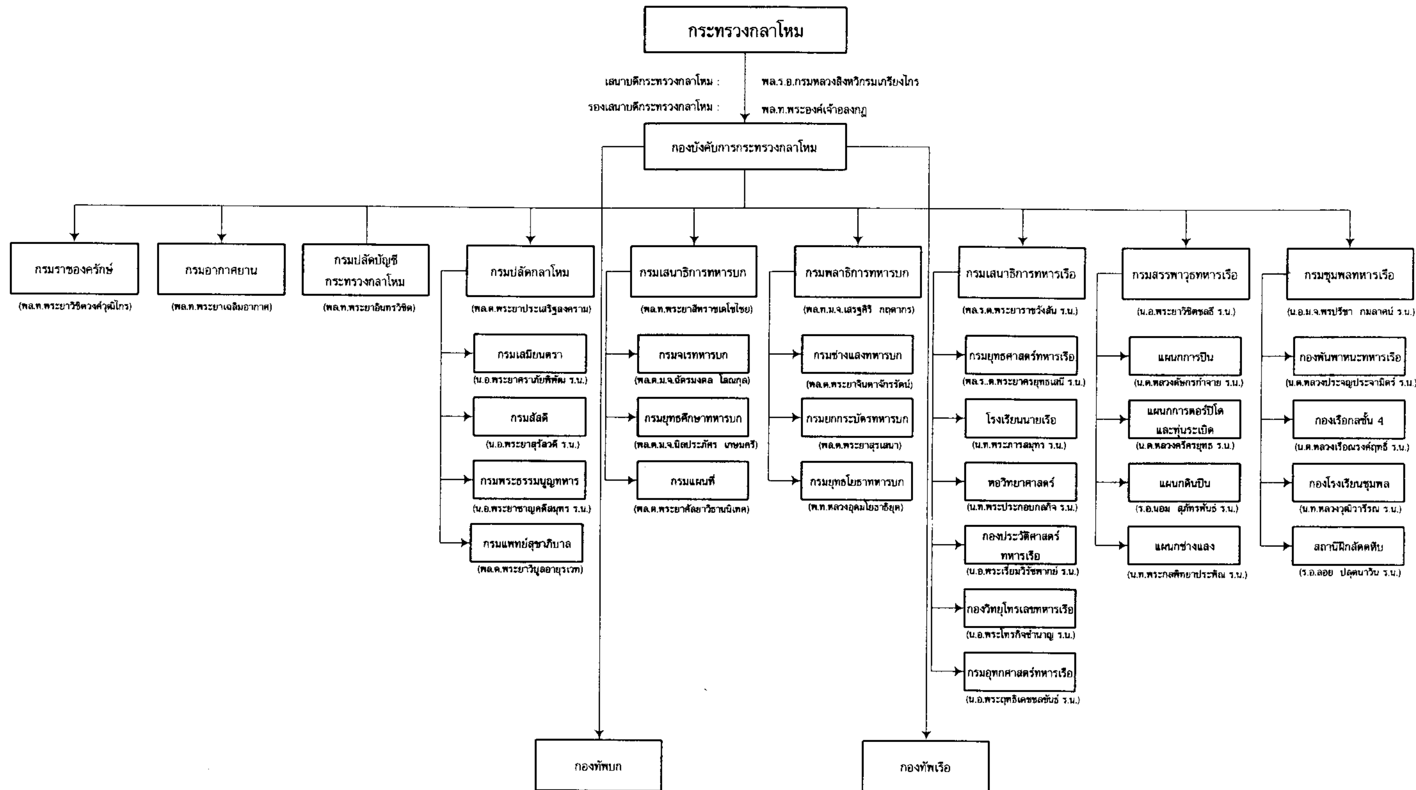
ในที่นี้จะพิจารณาโดยการเปรียบเทียบโครงสร้างกระทรวงกลาโหมระหว่างโครงสร้างในสมัยระบอบเก่าที่ปรับเปลี่ยนเมื่อเดือนมีนาคม พ.ศ. 2474 และโครงสร้างในระบอบใหม่ที่ปรับเปลี่ยนเมื่อเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2475 โดยพิจารณาเปรียบเทียบเป็น 3 ตอน คือ ก) โครงสร้างใหญ่กระทรวงกลาโหม ข) โครงสร้างกองทัพบก ค) โครงสร้างกรมทหารเรือ

ก. โครงสร้างใหญ่กระทรวงกลาโหม

โครงสร้างใหญ่กระทรวงกลาโหม พ.ศ.2474 (แผนภูมิที่ 1) กรมใหญ่ทุกกรมต่างขึ้นตรงต่ออำนาจบังคับบัญชาของเสนาบดีกระทรวงกลาโหม กรมใหญ่ได้แก่ กรมปลัดกลาโหม กรมปลัดบัญชีกลาโหม กรมอากาศยาน กรมราชองครักษ์ กรมเสนาธิการทหารบก กรมพลาธิการทหารบก กรมเสนาธิการทหารเรือ กรมสรรพาวุธทหารเรือ กรมชุมพลทหารเรือ กองทัพบกและกองทัพเรือ แต่โครงสร้างใหญ่กระทรวงกลาโหม พ.ศ. 2475 (แผนภูมิที่ 2) ยกเว้น "กองบังคับการ" ซึ่งก็คือ กรมปลัดกลาโหมเดิม ที่ประกอบด้วยกรมน้อย ได้แก่ กรมเสมียนตรา กรมสัสดี กรมพระธรรมนูญทหาร กรมแพทย์สุขาภิบาล และกรมปลัดบัญชีกระทรวงกลาโหมที่เป็นกรมใหญ่เดิมแต่ถูกลดทอนให้เป็นกรมน้อยขึ้นอยู่ในกองบังคับการ ซึ่งมีปลัดทูลฉลองกระทรวงกลาโหมเป็นผู้บังคับบัญชา นอกนั้นกรมใหญ่เดิมตามโครงสร้าง พ.ศ. 2474 มีทั้งถูกยุบและลดฐานะเป็นกรมน้อยในกองทัพบกและกรมทหารเรือ โดยมี "คณะกรรมการกลางกลาโหม" เป็นผู้ควบคุมดูแลด้านนโยบายกองทัพและการดำเนินงานของกองทัพทั้งฝ่ายทหารบกและทหารเรือ

แผนภูมิที่ 1

โครงสร้างใหญ่กระทรวงกลาโหม พ.ศ. 2474

ที่มา : ทั้งโครงสร้างใหญ่กระทรวงกลาโหม และรายชื่อนายทหารที่อยู่ในตำแหน่งสำคัญ กจช., ร. 7 ก.1/9, ทำเนียบย่อ พ.ศ. 2475.

ดังนั้น เสนาบดีกระทรวงกลาโหมที่เคยมีอำนาจบังคับบัญชาสูงสุดตามโครงสร้าง พ.ศ. 2474 ได้ถูกลดอำนาจหน้าที่ให้เพียงเป็นเจ้ากระทรวงที่ดำเนินงานประจำฝ่ายธุรการและงานประจำอื่นๆ โดยมีเพียง "กองบังคับการ" ขึ้นตรงโดยตรง และมีปลัดทูลฉลองกระทรวงกลาโหมเป็นผู้ช่วยเหลือ เสนาบดีกระทรวงกลาโหมมีหน้าที่ดังต่อไปนี้

1. มีหน้าที่ติดต่อกับกรรมการราษฎรและเจ้ากระทรวงอื่นๆ
2. มีหน้าที่ทางธุรการอันเป็นงานประจำอย่างสามัญ
3. มีหน้าที่จัดการเรื่องเบี้ยหวัดเบี้ยบำนาญ
4. มีหน้าที่เกี่ยวข้องกับพระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหาร
5. มีหน้าที่ในทางกฎหมายและการศาลทหาร
6. มีหน้าที่ในการสุขาภิบาลและการรักษาพยาบาล
7. มีหน้าที่อำนวยการเงินตามมติของคณะกรรมการกลางกลาโหม

ตามโครงสร้างใหม่ พ.ศ. 2475 อำนาจที่แท้จริงอยู่ที่ "คณะกรรมการกลางกลาโหม" คือ "การเพิ่ม ลด ปลด ย้าย ตำแหน่งข้าราชการหรือการวางอัตรากำลังเครื่องรบเครื่องอุปกรณ์การรบในกองทัพบกกับกรมทหารเรือ ตลอดจนการวางงบประมาณเงินเป็นผู้วางขึ้นแล้วนำเสนอเสนาบดีเพื่อรับอนุมัติให้ใช้ระเบียบนั้นต่อไป" คณะกรรมการกลางกลาโหมประกอบด้วยกรรมการ 14 คน โดยผู้บัญชาการทหารบกและผู้บัญชาทหารเรือ เป็นผู้เลือกและแต่งตั้งฝ่ายละครึ่งหนึ่ง และมีเสนาบดีกระทรวงกลาโหมเป็นประธานโดยตำแหน่ง

ข. โครงสร้างกองทัพบก

โครงสร้างกองทัพบก พ.ศ.2474 จัดรูปแบบกึ่งกองทัพผสม (แผนภูมิที่ 3) โดยแบ่งออกเป็น 2 กองทัพ คือ กองทัพที่ 1 และกองทัพที่ 2 แต่ละกองทัพมี "แม่ทัพ" เป็นผู้บังคับบัญชาสูงสุดขึ้นตรงต่อเสนาบดีและรองเสนาบดีกระทรวงกลาโหม ทั้ง 2 กองทัพนี้เป็นฝ่ายกุมกำลังหรือที่เรียกว่า "ฝ่ายพลรบ" ส่วน "เสนาธิการทหารบก" ซึ่งเป็นหัวใจหนึ่งของกองทัพในด้านการวางแผน

ตระเตรียมด้านกำลังพลและอาวุธยุทโธปกรณ์ ตลอดจนการวางแผนเคลื่อนย้ายกำลังได้เป็นกรมใหญ่อิสระขึ้นต่อเสนาบดีกระทรวงกลาโหมโดยตรง ในแต่ละกองทัพ แม่ทัพมีกรมทหารม้า 1 กรม (กรมละ 2 กองพัน) กรมทหารช่าง 1 กรม (ทหารช่าง 1 กองพัน ทหารสื่อสาร 1 กองพัน) อยู่ใต้การบังคับบัญชาโดยตรง และมี 2 กองพล โดยมีผู้บัญชาการกองพลเป็นผู้บังคับบัญชา แต่ละกองพลมีกรมทหารราบ 2 กรม (กรมทหารราบทั้งหมดมี 8 กรม แต่ละกรมมี 2 กองพัน ยกเว้นกรมทหารราบที่ 1 มหาดเล็กรักษาพระองค์และกรมทหารราบที่ 2 รักษาพระองค์ในกองพลที่ 1 ที่มีกรมละ 3 กองพัน) และ กรมทหารปืนใหญ่ 1 กรม (กรมละ 2 กองพัน) โครงสร้าง "ฝ่ายพลรบ" ของกองทัพบกที่เรียกว่าจัดรูปแบบกึ่งกองทัพผสมนั้น เพราะทหารม้าและทหารช่างและสื่อสารที่เป็นฝ่ายพลรบอันสำคัญได้ถูกแยกมาขึ้นตรงต่อแม่ทัพ แทนการกระจายให้ผสมอยู่ในแต่ละกองพลที่มีทหารราบและทหารปืนใหญ่ขึ้นตรงอยู่แล้วจากโครงสร้างข้างต้น อำนาจการบังคับบัญชาจะลดหลั่นมาเป็นลำดับขั้นจากสูงสุดถึงต่ำสุด คือ เสนาบดีกระทรวงกลาโหม-รองเสนาบดีกระทรวงกลาโหม-แม่ทัพ-ผู้บัญชาการกองพล-ผู้บังคับการกรมทหารฯ-ผู้บังคับกองพันทหารฯ-ผู้บังคับกองร้อยทหาร-ผู้บังคับหมวดและผู้บังคับหมู่

โครงสร้างกองทัพบก พ.ศ. 2475 ได้ยุบและรวมกรมใหญ่อิสระ 3 กรมมาไว้ในกองทัพบกได้แก่ กรมเสนาธิการทหารบก กรมพลาธิการทหารบก และกรมอากาศยาน โดยยุบกรมใหญ่ คือ กรมเสนาธิการทหารบก และกรมพลาธิการทหารบก และกรมน้อยคือ กรมจเร ทหารบก กรมยุทธโยธา และแผนกเสบียงสัตว์ กองทัพบกมี "ผู้บัญชาการทหารบก" เป็นผู้บังคับบัญชาสูงสุด โดยมี "ผู้ช่วยผู้บัญชาการทหารบก" 3 ฝ่ายเป็นผู้ช่วยเหลือและบังคับบัญชาหน่วยที่ขึ้นต่อตน (แผนภูมิที่ 2) คือ[42]

---

[42]"ข้อบังคับทหารว่าด้วยการจัดระเบียบการและกำหนดหน้าที่กระทรวงกลาโหม," พล.ร.ท.พระยาราชวังสัน เสนาบดีกระทรวงกลาโหมลงนามประกาศใช้วันที่ 2 พฤศจิกายน พ.ศ. 2475 อ้างใน **หนังสือพิมพ์ทหารบก** 1:8 (16 พฤศจิกายน 2475) : 51-66.

แผนภูมิที่ 2

โครงสร้างใหญ่กระทรวงกลาโหม พ.ศ. 2475

- **กระทรวงกลาโหม**
  - *เสนาบดีกระทรวงกลาโหม : พล.ร.ต.พระยาราชวังสัน ร.น.*
  - **กองบังคับการ** (พล.ต.พระยาประเสริฐสงคราม : ปลัดทูลฉลอง)
    - กรมเสมียนตรา (พ.ท.พระบรรณสิทธิวรศาสน์)
    - กรมสัสดี (พ.อ.พระยาสุรัสวดี*)
    - กรมพระธรรมนูญ (พ.อ.พระยาวิชิตเนติศาสตร์)
    - กรมแพทย์สุขาภิบาล (พล.ต.พระยาวิบุลอายุรเวท*)
    - กรมปลัดบัญชี (พ.ท.พระสุริยสัตย์)
  - **คณะกรรมการกลางกลาโหม**
    - **กองทัพบก** — ผู้บัญชาการทหารบก (พ.อ.พระยาพหลพลพยุหเสนา)
      - ผู้ช่วยฯ ฝ่ายยุทธการ (พ.อ.พระยาทรงสุรเดช)
        - กรมยุทธการทหารบก (พ.อ.พระยาทรงสุรเดช : ผู้รั้ง)
        - กรมยุทธศึกษาทหารบก (พ.ท.พระประศาสน์พิทยายุทธ)
        - กรมอากาศยาน (พ.อ.พระยาเวหาสยานศิลปสิทธิ์)
        - เหล่าทหารราบ (พ.อ.พระสิทธิเรืองเดชพล)
        - เหล่าทหารม้า (*ไม่ปรากฏการแต่งตั้ง*)
        - เหล่าทหารปืนใหญ่ (พ.อ.พระยาฤทธิอัคเนย์)
        - เหล่าทหารช่าง และสื่อสาร (ไม่ปรากฏการแต่งตั้ง)
      - ผู้ช่วยฯ ฝ่ายธุรการ (พ.อ.พระยาอภัยสงคราม)
        - กรมยกกระบัตรทหารบก (พ.อ.พระยาศักดาดุลยฤทธิ์)
        - กรมช่างแสงทหารบก (พ.ท.พระสิทธิสราวุธ)
        - กรมแผนที่ (พ.อ.พระรณรักวิภาคกิจ)
      - ผู้ช่วยฯ ฝ่ายจังหวัดทหารบก (พ.ท.พระสงครามภักดี)
        - จังหวัดใหญ่ทหารบก กรุงเทพฯ (พ.อ.พระยาพหลพลพยุหเสนา)
        - จังหวัดใหญ่ทหารบก อยุธยา (พ.ท.พระกำแหงฤทธิ์รงค์)
        - จังหวัดใหญ่ทหารบก ปราจีนบุรี (พ.อ.พระประยุทธอริยั่น)
        - จังหวัดใหญ่ทหารบก นครสวรรค์ (พ.อ.พระยามหาณรงค์เรืองเดช)
        - จังหวัดใหญ่ทหารบก นครราชสีมา (พ.อ.พระยาศักดาภิเดชวรฤทธิ์)
    - **กรมทหารเรือ**
      - ผู้บัญชาการทหารเรือ (พล.ร.ต.พระยาปรีชาชลยุทธ ร.น.)
      - รองผู้บัญชาการทหารเรือ (ไม่ปรากฏการแต่งตั้ง)
        - กรมเสนาธิการทหารเรือ (น.อ.พระยาวิชิตชลธี ร.น.)
        - กองทัพเรือ (พล.ร.ต.พระยาศรยุทธเสนี ร.น.)
        - สถานีทหารเรือกรุงเทพฯ (น.อ.พระประพิณพนยุทธ ร.น.)

ที่มา : 1. "ประกาศจัดระเบียบป้องกันอาณาจักร." **ราชกิจจานุเบกษา** แผนกกฤษฎีกา เล่มที่ 49 (6 กรกฎาคม 2475). : 190-194.

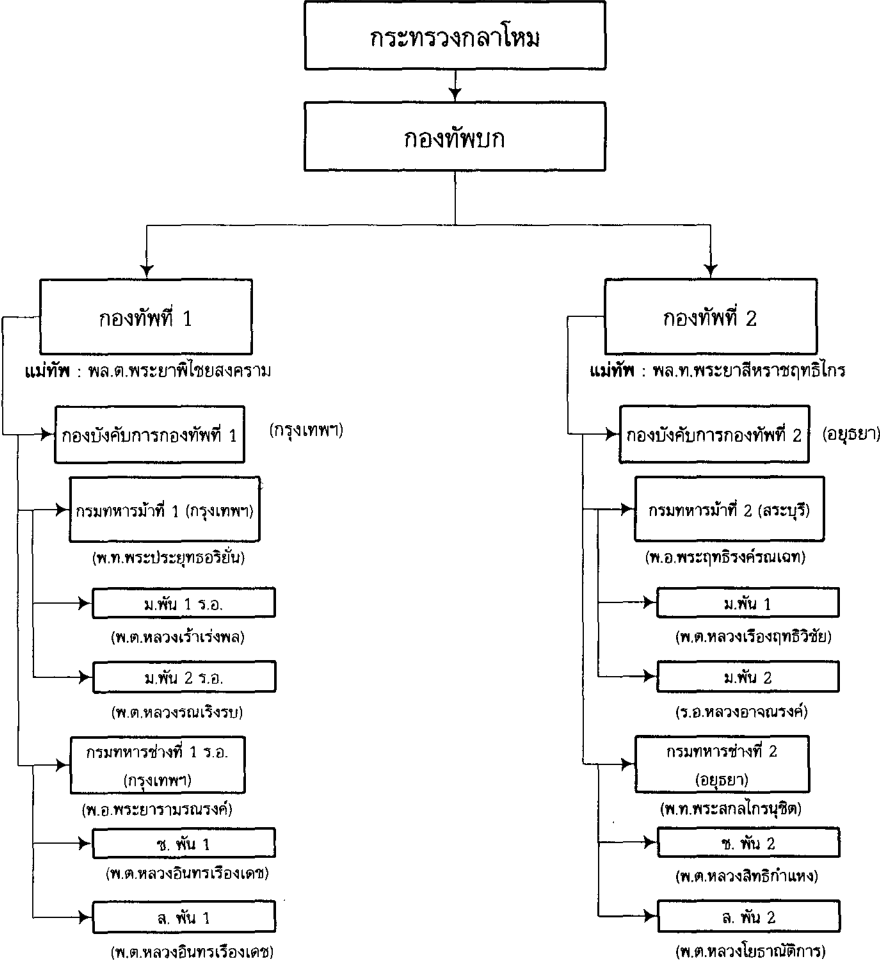
2. "ข้อบังคับทหารว่าด้วยการจัดระเบียบการและกำหนดหน้าที่กระทรวงกลาโหม." พล.ร.ท.พระยาราชวังสัน เสนาบดีกระทรวงกลาโหม ลงนามประกาศใช้วันที่ 2 พฤศจิกายน พ.ศ. 2475 อ้ างใน **หนังสือพิมพ์ทหารบก** 1:8 (16 พฤศจิกายน 2475) : 51-66.

3. รายชื่อนายทหารผู้บังคับบัญชาระดับสูงจาก "แจ้งความประธานคณะกรรมการราษฎร" ลงวันที่ 6 กรกฎาคม พ.ศ. 2475. **ราชกิจจานุเบกษา**, เล่มที่ 49, 6 กรกฎาคม 2475, หน้า 1281-1284.

4. ที่มีเครื่องหมายดอกจัน (*) คาดว่าเป็นบุคคลเดิมเนื่องจากไม่มีประกาศเปลี่ยนแปลง.

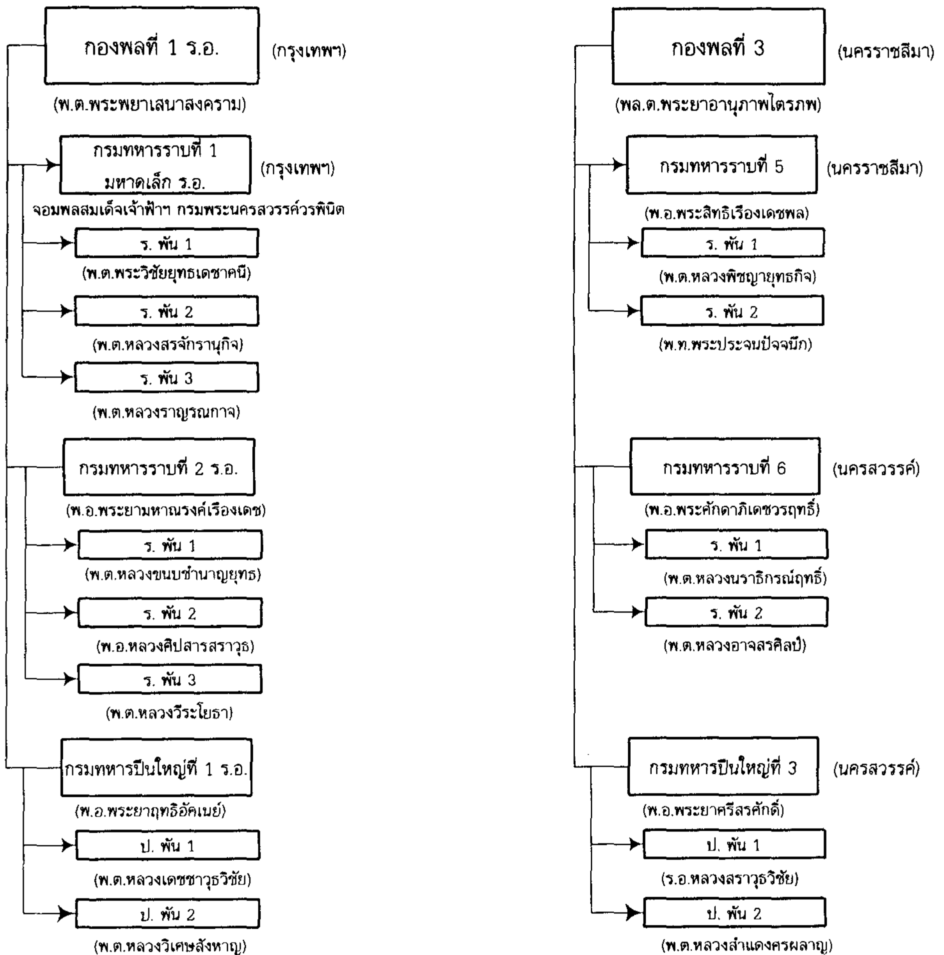
แผนภูมิที่ 3

โครงสร้างกองทัพบก พ.ศ. 2474

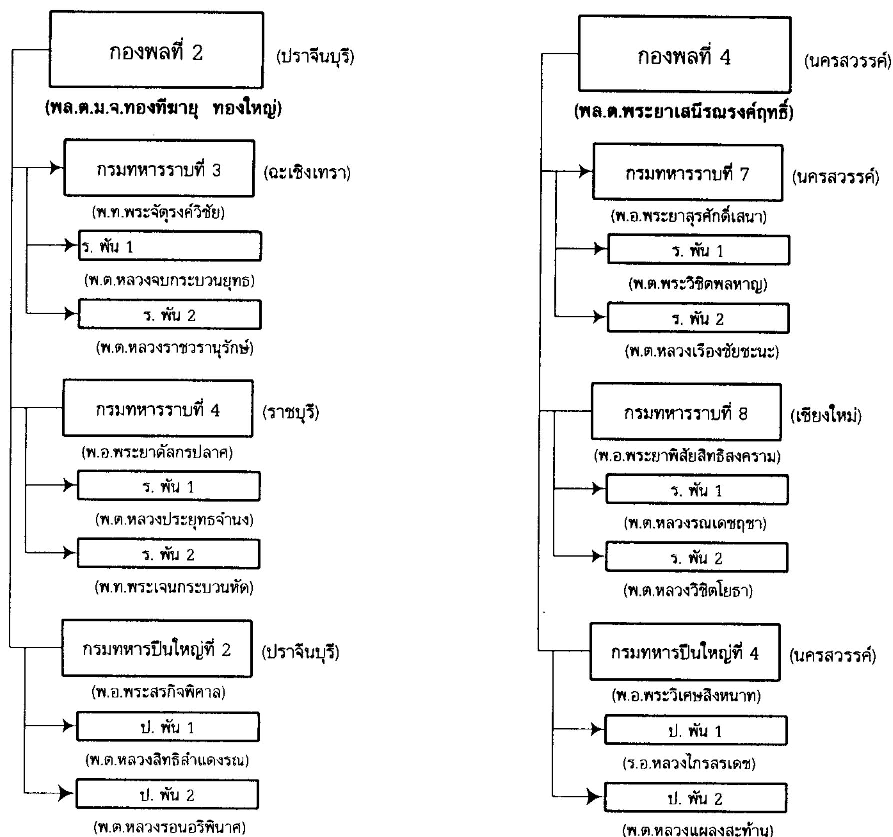
แผนภูมิที่ 3 (ต่อ)

โครงสร้างกองทัพบก พ.ศ. 2474

แผนภูมิที่ 3 (ต่อ)

โครงสร้างกองทัพบก พ.ศ. 2474

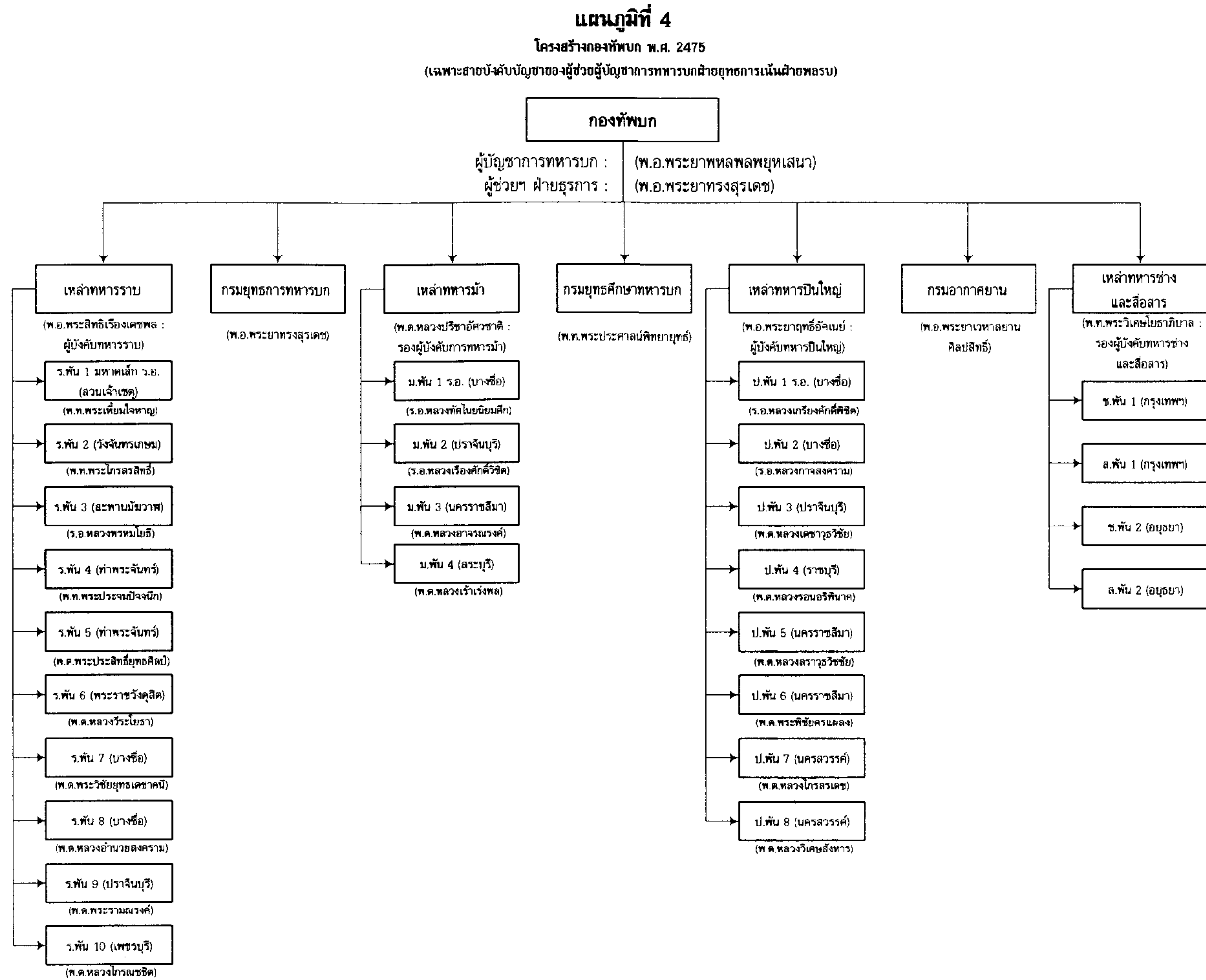

ที่มา : กจช., ร.7 ก.1/9, ทำเนียบย่อ พ.ศ. 2475.
ตัวย่อของหน่วยทหาร คือ ม. = ทหารม้า, ช. = ทหารช่าง, ส. = ทหารสื่อสาร, ร. = ทหารราบ
ป. = ทหารปืนใหญ่, ร.อ. = รักษาพระองค์ ตัวอย่าง ร.พัน 1 = กองพันทหารราบที่ 1

แผนภูมิที่ 4

โครงสร้างกองทัพบก พ.ศ. 2475

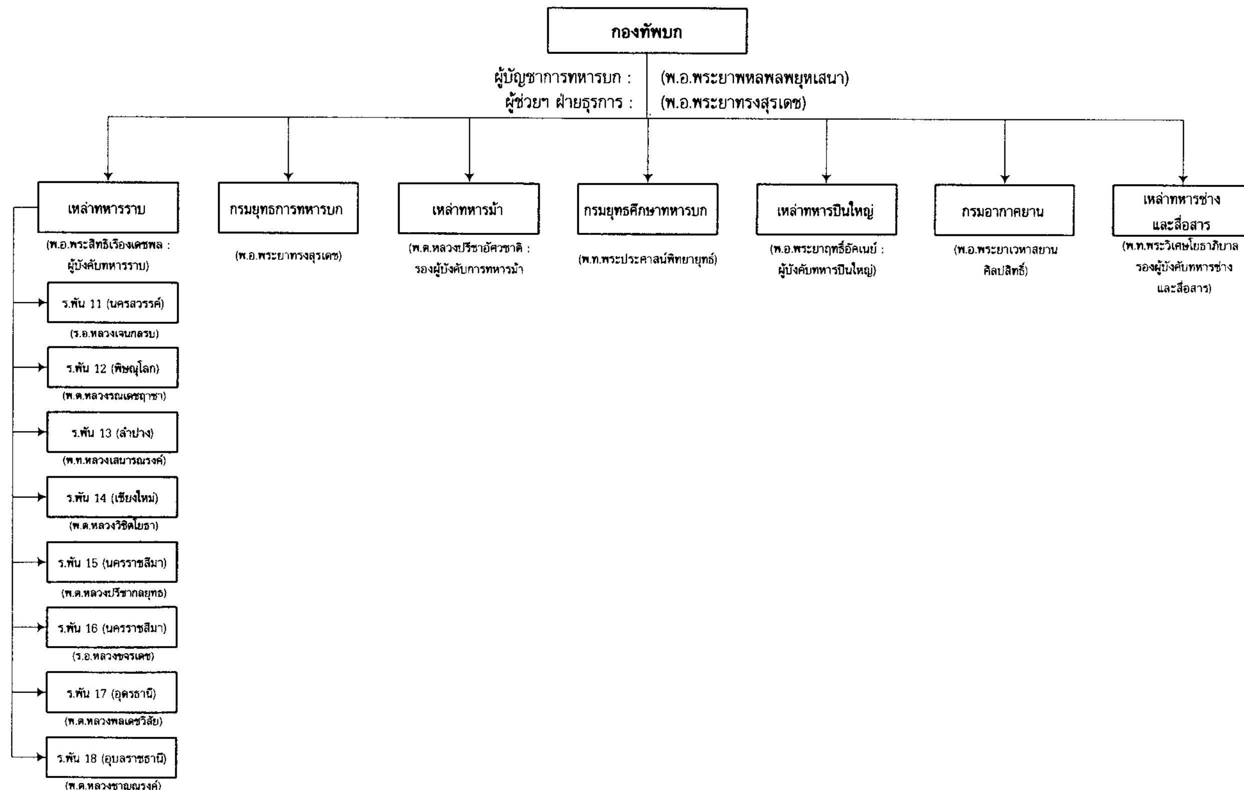
(เฉพาะสายบังคับบัญชาของผู้ช่วยผู้บัญชาการทหารบกฝ่ายยุทธการเน้นฝ่ายพลรบ)

แผนภูมิที่ 4 (ต่อ)

โครงสร้างกองทัพบก พ.ศ. 2475

(เฉพาะสายบังคับบัญชาของผู้ช่วยผู้บัญชาการทหารบกฝ่ายยุทธการเน้นฝ่ายพลรบ)

ที่มา : 1. "ประกาศจัดระเบียบป้องกันอาณาจักร," **ราชกิจจานุเบกษา** แผนกกฤษฎีกา เล่ม 49 (6 กรกฎาคม 2475) : 190-194.
2. "แจ้งความประธานคณะกรรมการราษฎร," ลงวันที่ 6 กรกฎาคม พ.ศ. 2475, **ราชกิจจานุเบกษา** เล่ม 49 (6 กรกฎาคม 2475) : 1281-1284.
3. **ศรีกรุง** 10-28 กรกฎาคม พ.ศ. 2475.

หมายเหตุ : 1. ไม่พบว่ามีการแต่งตั้งผู้บังคับทหารม้า และผู้บังคับทหารช่างและสื่อสาร.
2. ยังไม่พบรายชื่อผู้บังคับกองพันทหารช่างและสื่อสารทั้ง 4 กองพัน.

1) ผู้ช่วยผู้บัญชาการทหารบกฝ่ายยุทธการ ควบคุมบังคับบัญชาฝ่ายพลรบหรือฝ่ายกำลังรบทั้งหมด

2) ผู้ช่วยผู้บัญชาการทหารบกฝ่ายธุรการ ควบคุมบังคับบัญชา "ฝ่ายผู้ช่วยพลรบ" ได้แก่ กรมยกกระบัตรทหารบก มีหน้าที่ด้านช่างและคลังยุทธภัณฑ์ เช่น เสื้อผ้า ยานพาหนะ โรงเรียน เสบียงคนและสัตว์ ตลอดจนรับซ่อมจัดหาเก็บรักษาและจ่ายศาสตราภัณฑ์ กรมช่างแสงทหารบก หน้าที่ด้านออกแบบ-ทำ-ซ่อม อาวุธและวัตถุระเบิด และกรมแผนที่ทหาร

3) ผู้ช่วยผู้บังคับบัญชาทหารบกฝ่ายจังหวัดทหารบก แบ่งเป็นจังหวัดใหญ่ทหาร 5 จังหวัด ได้แก่ จังหวัดใหญ่ทหารบกกรุงเทพฯ, อยุธยา, ปราจีนบุรี, นครสวรรค์ และนครราชสีมา โดยแต่ละจังหวัดมีผู้บังคับการจังหวัดเป็นผู้บังคับบัญชา "มีหน้าที่อุปกรณ์ให้กองทหารทรงอยู่คือปกครองที่ดินและเรือนโรง ตลอดจนการแบ่งให้บุคคลและหน่วยทหาร, กิจที่ต้องปฏิบัติตามพระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหาร, เบิกจ่ายยุทธสัมภารทั้งปวง, ทำการที่เกี่ยวกับการเลี้ยงดูของหน่วยทหาร, การแผนที่, การศาลทหาร, การวินัย, การวางแผนปราบจราจล และการบรรจุกำลังสำหรับเตรียมพร้อม" แต่ละจังหวัดใหญ่ทหารบก มีหน่วยขึ้นคือ (1) จังหวัดน้อยทหารบก มีหน้าที่แบบจังหวัดใหญ่ทหารบก (2) กองสารวัตรมีหน้าที่ตรวจตรารักษาวินัยของทหารภายนอกโรงทหาร (3) กองเสนารักษ์มีหน้าที่รักษาพยาบาลทหาร (4) กองทหารสัมภาระ มีหน้าที่ฝึก, อบรมทหาร ด้านการออกแบบ-ทำ-ซ่อมอาวุธและวัตถุระเบิด (5) กองเรือนจำ (6) กองแตรวง กล่าวโดยสรุปฝ่ายจังหวัดทหารบกก็คือ ฝ่ายธุรการหรือฝ่ายผู้ช่วยพลรบ เพียงแต่ทำหน้าที่กระจายตามต่างจังหวัดที่มีที่ตั้งของหน่วยทหาร

หัวใจสำคัญของกองทัพบกตามโครงสร้าง พ.ศ. 2475 อยู่ภายใต้การบังคับบัญชาของ "ผู้ช่วยผู้บัญชาการทหารบกฝ่ายยุทธการ" ซึ่งควบคุมบังคับบัญชาฝ่ายพลรบทั้งหมด (แผนภูมิที่ 4) กล่าวคือ มี 3 กรมใหญ่ และ 4 เหล่าทหาร อยู่ในการบังคับบัญชา ได้แก่ (1) กรมยุทธการทหารบก มีเจ้ากรมเป็นผู้บังคับบัญชา กรมนี้ก็คือกรมที่ทำหน้าที่ด้านเสนาธิการทหารบกแทนที่กรมเสนาธิการทหารบกที่ถูกยุบเลิกไป แบ่งกิจการออกเป็น 4 แผนกคือ

แผนกที่ 1 มีหน้าที่เกี่ยวกับการจัดและกำหนดกำลัง, ระดมกำลัง, จัดและกำหนดอาวุธและยุทธสัมภารที่ใช้ในกองทัพบก

แผนกที่ 2 มีหน้าที่สืบตรวจและรวมข่าว, กิจการอันเกี่ยวกับต่างประเทศ, รัฐประศาสน์อันเกี่ยวกับการทหารและประมวลลับ

แผนกที่ 3 มีหน้าที่อันเกี่ยวกับการฝึกและฝึกฝน, เตรียมการประลองยุทธ, แผนการรบและปราบจราจล

แผนกที่ 4 มีหน้าที่เกี่ยวกับการคมนาคม, การฐานทัพ และกิจการในเขตต์หลังทั้งปวง[43]

จะเห็นได้ว่า กรมเสนาธิการทหารบกเดิม ซึ่งเป็นหน่วยหัวใจหนึ่งที่ทำหน้าที่เป็น "มันสมอง" ให้แก่เสนาบดีกระทรวงกลาโหมได้เปลี่ยนเป็น กรมยุทธการทหารบก ทำหน้าที่เป็น "มันสมอง" ให้ผู้ช่วยผู้บัญชาทหารบกฝ่ายยุทธการ (2) กรมยุทธศึกษาทหารบก ควบคุมดูแลด้านการศึกษาของนักเรียนนายร้อยและนายทหาร กรมนี้ก็คือกรมน้อยเดิมที่ขึ้นอยู่กับกรมเสนาธิการทหารบกตามโครงสร้าง พ.ศ. 2474 แต่เมื่อกรมเสนาธิการทหารบกถูกยุบเลิกไปทำให้โรงเรียนเสนาธิการทหารต้องยุบเลิกตามไปด้วยตามโครงสร้างใหม่ (3) กรมอากาศยาน ก่อนหน้า พ.ศ. 2474 ก็เป็นกรมที่ขึ้นในกองทัพบก ยศนายทหารก็เป็นยศของทหารบก แต่โครงสร้างกองทัพ พ.ศ. 2474 ได้แยกออกไปเป็นกรมอิสระขึ้นตรงต่อเสนาบดีกระทรวงกลาโหม ดังนั้น กรมอากาศยาน ซึ่งเป็นฝ่ายพลรบที่กำลังมีบทบาทเพิ่มมากขึ้นในด้านยุทธวิธีทางการทหารของโลกนับแต่หลังสงครามโลกครั้งที่ 1 จึงถูกรวมเข้ามาอยู่ใต้กองทัพบกอีกครั้ง ในระยะถัดมาตอนต้นปี พ.ศ. 2476 กระทรวงกลาโหมก็ได้ยกฐานะกรมอากาศยานให้เป็นกรมอิสระอีกครั้ง มีฐานะเทียบเท่ากองทัพบกและกองทัพเรือ และเจ้ากรมอากาศยานก็ได้เป็นกรรมการกลางกลาโหมโดยตำแหน่ง แต่เมื่อเกิดกบฏบวรเดช กรมอากาศยาน ได้เข้าร่วมกับฝ่ายกบฏและพ่ายแพ้ในการต่อสู้สงครามกลางเมือง ทำให้กรมอากาศยานต้องถูกลดฐานะมาเป็นกรมขึ้นต่อ

[43]เพิ่งอ้าง, หน้า 57.

กองทัพบกเช่นเดิม[44] และในส่วนกำลังทหารฝ่ายพลรบ 4 เหล่าของกองทัพบก ได้แก่ เหล่าทหารราบ ทหารม้า ทหารปืนใหญ่ ทหารช่างและสื่อสารตามโครงสร้างใหม่ ได้ยกเลิกการมีกองทัพกองพลโดยให้นายทหารแต่ละเหล่าขึ้นสังกัดการบังคับบัญชาของผู้บังคับทหารเหล่าของตนโดยตรง (4) เหล่าทหารราบ มีผู้บังคับทหารราบเป็นผู้บังคับบัญชา มีหน้าที่ด้านเทคนิคแห่งอาวุธของทหารราบ[45] การฝึกฝนและอบรมทหาร มี 18 กองพันทหารราบคงเดิมขึ้นตรง (5) เหล่าทหารม้า มีผู้บังคับทหารม้าเป็นผู้บังคับบัญชา มีหน้าที่ด้านเทคนิคแห่งอาวุธของทหารม้า การฝึกและอบรมทหาร มี 4 กองพันทหารม้าคงเดิมขึ้นตรง (6) เหล่าทหารปืนใหญ่ มีผู้บังคับทหารปืนใหญ่เป็นผู้บังคับบัญชามีหน้าที่ด้านเทคนิคแห่งอาวุธของทหารปืนใหญ่ การฝึกฝนและอบรมทหาร มี 8 กองพันทหารปืนใหญ่คงเดิมขึ้นตรง (7) เหล่าทหารช่างและสื่อสาร มีผู้บังคับทหารช่างและสื่อสารเป็นผู้บังคับบัญชา มีหน้าที่ด้านเทคนิคในการช่างและการสื่อสารทหาร ฝึกฝนและอบรมทหาร มี 4 กองพันทหารช่างและสื่อสารคงเดิมขึ้นตรง (ทหารช่าง 2 กองพัน ทหารสื่อสาร 2 กองพัน)

โดยสรุป กองทัพบกตามโครงสร้างใหม่นี้จะปฏิบัติงานอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลได้เมื่อผู้บัญชาการทหารบก ซึ่งเป็นผู้บังคับบัญชาสูงสุดของกองทัพได้รับการประสานงาน ฟังคำสั่งและมีระเบียบวินัยจากผู้ช่วยผู้บัญชาการทหารบกทั้ง 3 ฝ่าย แต่ถ้าหากผู้ช่วยผู้บัญชาการทหารบก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ผู้ช่วยฯฝ่ายยุทธการปฏิเสธที่จะฟังคำสั่งหรือไม่รักษาระเบียบวินัย ตำแหน่งผู้บัญชาการทหารบกจะกลายเป็นตำแหน่งลอยจากอำนาจบังคับบัญชาทหารที่แท้จริงทันที

[44]"ประกาศพระบรมราชโองการ," **ราชกิจจานุเบกษา** แผนกกฤษฎีกา เล่ม 50 (21 เมษายน 2476) หน้า 130-131 และ "พระราชบัญญัติจัดระเบียบป้องกันราชอาณาจักร," **ราชกิจจานุเบกษา** แผนกกฤษฎีกา เล่ม 50 (5 ธันวาคม 2476) : 702-706.

[45]"หน้าที่ด้านเทคนิคแห่งอาวุธของ" ทหารราบ ทหารม้า ทหารปืนใหญ่ ทหารช่างและสื่อสาร เดิมเป็นหน้าที่ของกรมจเรทหารบก แผนกที่ 1, 2, 3, 4 และ 5 ตามลำดับ แต่เมื่อกรมจเรทหารบกถูกยุบเลิก หน้าที่เหล่านี้จึงย้ายมาเป็นหน้าที่ของเหล่าทหารนั้นๆ โดยตรง

ค. โครงสร้างกรมทหารเรือ

"กรมทหารเรือ" (ตามโครงสร้างกองทัพ พ.ศ. 2474 เรียกชื่อหน่วยนี้ว่า "กองทัพเรือ" แต่เมื่อเปลี่ยนเป็นโครงสร้าง พ.ศ. 2475 ได้เรียกชื่อหน่วยใหญ่นี้ว่า "กรมทหารเรือ" ส่วน "กองทัพเรือ" เป็นเพียงหน่วยย่อยหน่วยหนึ่งที่มีอำนาจหน้าที่ควบคุมฝ่ายพลรบหรือ "กองเรือรบ" ของกรมทหารเรือ ซึ่งก็คืออำนาจหน้าที่ของ "กองทัพเรือ" เดิมตามโครงสร้าง พ.ศ. 2474 อย่างไรก็ตาม ในระยะถัดมาได้มีการเปลี่ยนชื่อใหม่ให้สอดคล้องกับ "กองทัพบก" หน่วยใหญ่ของทหารเรือจึงเปลี่ยนจาก "กรมทหารเรือ" เป็น "กองทัพเรือ" ส่วนชื่อหน่วยย่อย "กองทัพเรือ" เปลี่ยนเป็น "กองเรือรบ" ตาม "ประกาศพระบรมราชโองการให้เปลี่ยนนามหน่วยและตำแหน่งในกรมทหารเรือ ลงวันที่ 12 มกราคม พุทธศักราช 2475" ดังนั้น ในบทนี้ผู้ศึกษาจะยังคงใช้ชื่อ "กรมทหารเรือ" และ "กองทัพเรือ" ตามความหมายเฉพาะของโครงสร้างกองทัพ พ.ศ. 2475 ส่วนในบทอื่นๆ ผู้ศึกษาจะใช้ชื่อ "กองทัพเรือ" และ "กองเรือรบ" ตามชื่อที่เปลี่ยนแปลงใหม่) หลังการปฏิวัติ พ.ศ. 2475 กรมทหารเรือก็ได้เปลี่ยนแปลงโครงสร้างใหม่เช่นเดียวกับกองทัพบก โดยการยุบ-ลดฐานะและย้ายกรมใหญ่อิสระ 3 กรมที่ขึ้นตรงต่อเสนาบดีกระทรวงกลาโหมให้เข้ามารวมกับกองทัพเรือ จัดหน่วยใหม่เป็นกรมกองใน "กรมทหารเรือ" โดยมี "ผู้บัญชาการทหารเรือ" เป็นผู้บังคับบัญชาสูงสุด และ "รองผู้บัญชาการทหารเรือ" เป็นผู้ช่วยในด้านผู้บังคับบัญชาสูงสุด จะเห็นได้ว่าแตกต่างจากกองทัพบก นั่นคือ กองทัพบกมีผู้บัญชาการทหารบก เป็นผู้บังคับบัญชาสูงสุด โดยมีหน่วยฝ่ายพลรบและฝ่ายผู้ช่วยพลรบขึ้นต่อการบังคับบัญชาของ "ผู้ช่วยผู้บัญชาการทหารบก" 3 ฝ่ายอีกทีหนึ่ง แต่กรมทหารเรือนั้น หน่วยต่างๆ ขึ้นตรงต่อผู้บัญชาการทหารเรือโดยตรง นั่นเพราะขนาดของกรมทหารเรือมีขนาดเล็กกว่า (กำลังพล กำลังอาวุธ ขอบเขตการปฏิบัติงานและงบประมาณรายปี) กองทัพบกถึง 5 ต่อ 2 ซึ่งเป็นไปตามการกำหนดยุทธศาสตร์ป้องกันประเทศตั้งแต่สร้างกองทัพสยามยุคใหม่ หน่วยทหารเรือตามโครงสร้าง พ.ศ. 2475 ประกอบด้วย[46]

---

[46] สำหรับคำอธิบายเกี่ยวกับหน้าที่ของแต่ละหน่วยนั้นดูประกอบจาก พลเรือตรีแชน ปัจจุสานนท์, อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 12, หน้า 1-172.

แผนภูมิที่ 5

โครงสร้างกองทัพเรือ พ.ศ. 2474

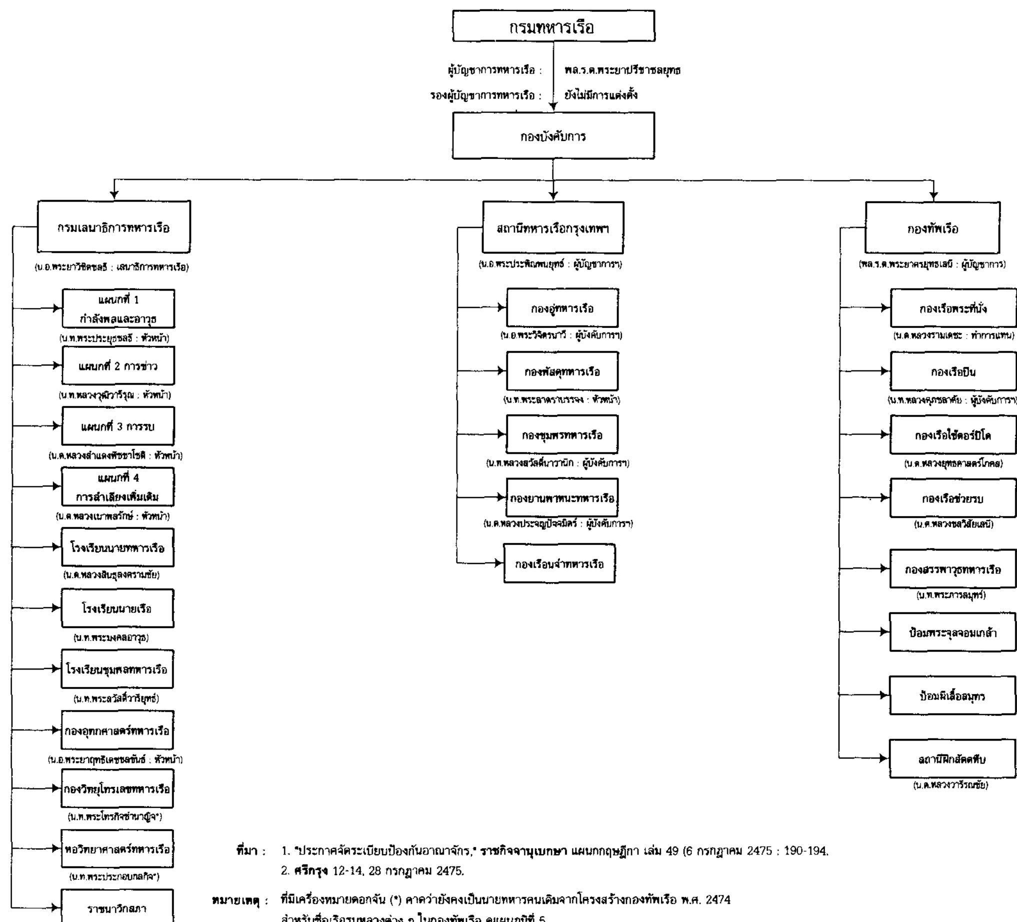
- กระทรวงกลาโหม
  - กองทัพเรือ
    - แม่ทัพเรือ : พล.ร.ต.พระยาปรีชาชลยุทธ ร.น. : ผู้รั้ง)
    - กองบัญชาการกองทัพเรือ
      - กองเรือปืน (น.ท.พระมงคลนาวาวุธ ร.น.)
        - ร.ล.รัตนโกสินทร์
        - ร.ล.สุโขทัย
        - ร.ล.พาลีรั้งทวีป
        - ร.ล.สุครีพครองเมือง
        - ร.ล.สุริยมณฑล
        - ร.ล.เจ้าพระยา
      - กองเรือพระที่นั่งส่วนพระองค์ (พ.ท.พระฤทธิ์ศักดิ์ชลเขตต์ ร.น. ทำการแทนผู้บังคับการ)
        - เรือพระที่นั่งมหาจักรี
      - กองเรือใช้ตอร์ปิโด (น.ท.พระพิชัยชลสินธุ์ ร.น.)
        - ร.ล.เสือทยานชล
        - ร.ล.เสือคำรณสินธุ์
        - ร.ล.พระร่วง
        - ร.ล.ตอร์ปิโด 1
        - ร.ล.ตอร์ปิโด 2
        - ร.ล.ตอร์ปิโด 3
        - ร.ล.ตอร์ปิโด 4
      - กรมอู่หลวง (น.อ.ม.จ.เจริญศุขโสภาคย์ เกษมสันต์ ร.น.)
        - แผนกสารวัตรช่าง (น.ท.พระจักรานุกรกิจ ร.น.)
        - แผนกโรงงานการจักร (น.อ.พระวิจารณ์จักรกิจ ร.น.)
        - แผนกช่างต่อเรือ (น.ท.พระศรการวิจิตร ร.น.)
        - แผนกการอู่ (น.ท.หลวงสวัสดินาวาณิก ร.น.)
        - แผนกช่างไฟฟ้า (น.ต.หม่อมศรีวงศ์วรวัฒน์ ร.น.)
      - กองเรือช่วยรบ (น.ต.หลวงวิสัยเสนี ร.น.)
        - ร.ล.วิเทศกิจการ
        - ร.ล.เจนทะเล
        - ร.ล.หาญทะเล
        - ร.ล.ลิ่วทะเล
        - ร.ล.ผีเสื้อน้ำ
        - ร.ล.พระยม
      - กรมพัสดุทหารเรือ (น.อ.พระยาพิทักษ์ชลหาญ ร.น.)
        - คลังครุภัณฑ์ (น.ท.พระอาสตราบรรจง ร.น.)
        - คลังลหุภัณฑ์และยุทธอาภรณ์ (ร.อ.เพิ่ม วณิกสัมบัน ร.น.)
        - คลังละเบียงและภาชนะ (ร.ท.ขุนวรทรัพย์รักษา ร.น.)
        - คลังเชื้อเพลิง (ร.ท.หลวงสีหเสนสมุทร ร.น.)

ที่มา : กจช., ร.7 ก.1/9, ทำเนียบย่อ พ.ศ. 2475.

หมายเหตุ : ตัวย่อ ร.ล. = เรือรบหลวง

แผนภูมิที่ 6

โครงสร้างกรมทหารเรือ พ.ศ. 2475

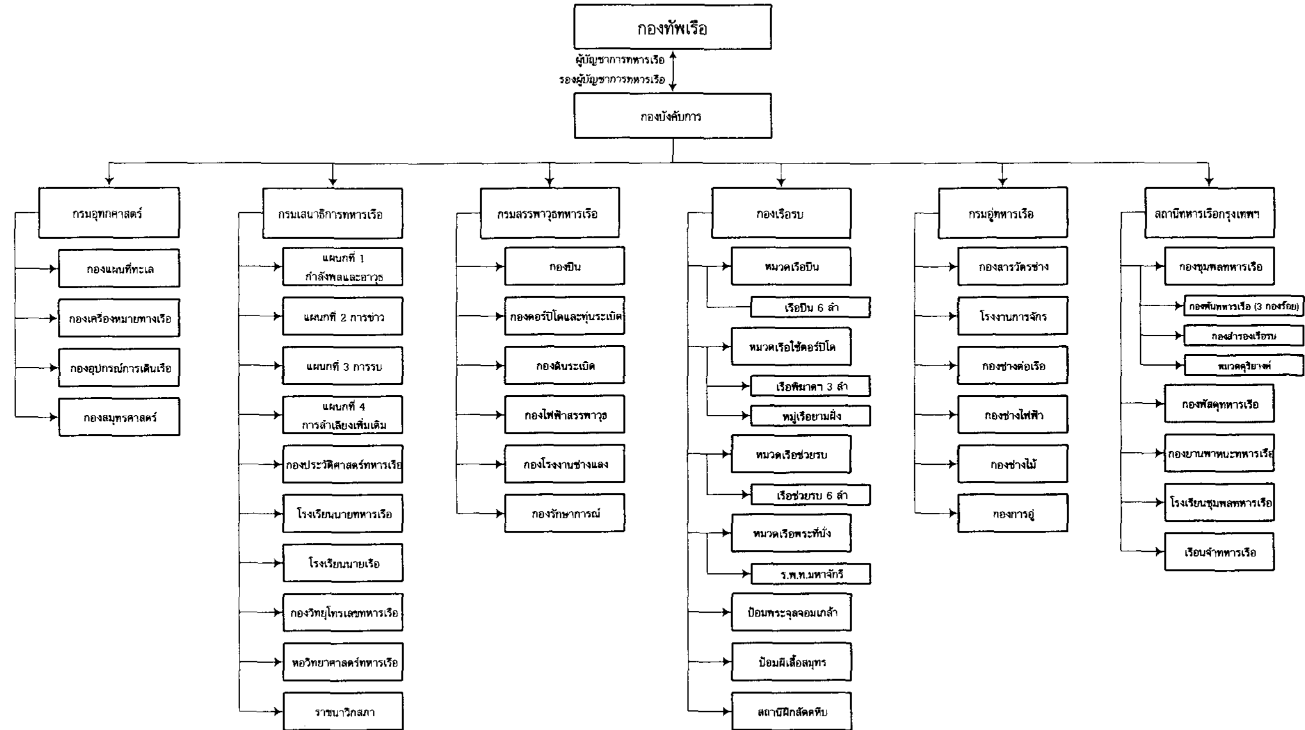

ที่มา : 1. "ประกาศจัดระเบียบป้องกันอาณาจักร," **ราชกิจจานุเบกษา** แผนกกฤษฎีกา เล่ม 49 (6 กรกฎาคม 2475 : 190-194.
2. **ศรีกรุง** 12-14, 28 กรกฎาคม 2475.

หมายเหตุ : ที่มีเครื่องหมายดอกจัน (*) คาดว่ายังคงเป็นนายทหารคนเดิมจากโครงสร้างกองทัพเรือ พ.ศ. 2474
สำหรับชื่อเรือรบหลวงต่าง ๆ ในกองทัพเรือ ดูแผนภูมิที่ 5

แผนภูมิที่ 7

โครงสร้างกองทัพเรือ พ.ศ. 2476

ที่มา : 1. พลเรือตรี แชน ปัจจุสานนท์, "การทหารเรือไทย (สมัยเรือกลไฟ)," ใน **อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพนาวาโท พระวิชิตชลชัย (จันทร์ วิชิตชลชัย)** (พระนคร : โรงพิมพ์กรมสารบรรณทหารเรือ, 2511), หน้า 49.

2. **ศรีกรุง** 28 กรกฎาคม 2475.

3. "ประกาศพระบรมราชโองการให้เปลี่ยนนามหน่วยและตำแหน่งในกรมทหารเรือ," ลงวันที่ 12 มกราคม พ.ศ. 2475, ราชกิจจานุเบกษา แผนกกฤษฎีกา, เล่ม 49 (12 มกราคม 2475) คือเปลี่ยนชื่อ "กองทัพเรือ" เป็น "กองเรือรบ" และ "กอง" ที่สังกัดอยู่เป็น "หมวด" ชื่อ "กรมทหารเรือ" เปลี่ยนเป็น "กองทัพเรือ"

4. "ประกาศแก้ไขเพิ่มเติมประกาศจัดระเบียบป้องกันอาณาจักร," ลงวันที่ 16 พฤษภาคม พ.ศ. 2475, **ราชกิจจานุเบกษา** แผนกกฤษฎีกา, เล่ม 50 (21 พฤษภาคม 2476) : 195-196. คือแบ่งหน่วยในกองทัพเรือเป็น 6 หน่วยด้วยแผนภาพ.

หมายเหตุ : ไม่พบว่ามีการประกาศปลดย้ายบรรจุนายทหารผู้บังคับบัญชาระดับสูงแต่อย่างใด, สำหรับรายชื่อเรือรบหลวงต่าง ๆ ในกองเรือรบ ดูแผนภูมิที่ 5.

1) กรมเสนาธิการทหารเรือ ซึ่งเป็นกรมใหญ่อิสระตามโครงสร้าง พ.ศ. 2474 (ดูแผนภูมิที่ 1) ยังคงเป็นกรมใหญ่แต่ขึ้นตรงต่อผู้บัญชาการทหารเรือ (ดูแผนภูมิที่ 6) ทุกหน่วยย่อยในกรมนี้ยังคงเดิม เว้นแต่ "กรมยุทธศาสตร์ทหารเรือ" ที่ทำหน้าที่เป็น "มันสมอง" ของกองทัพเรือหรือหน้าที่ด้านเสนาธิการ ได้ถูกยุบเพื่อให้สอดคล้องกับฝ่ายเสนาธิการกองทัพบก แต่แผนกทั้ง 4 ของกรมยุทธศาสตร์ทหารเรือยังคงอยู่ เพียงแต่ให้หัวหน้าแผนกต่างๆ ขึ้นตรงต่อ "เสนาธิการทหารเรือ" ซึ่งเป็นผู้บังคับบัญชาสูงสุด หากเปรียบกับกองทัพบกตามโครงสร้างใหม่ พ.ศ. 2475 กรมเสนาธิการทหารเรือนี้ ก็คือ การรวมหน่วยที่ทำหน้าที่ของกรมยุทธการทหารบก กรมยุทธศึกษาทหารบก และกรมแผนที่ (ทหารเรือ คือ กองอุทกศาสตร์)

2) กองทัพเรือ มี "ผู้บัญชาการกองทัพเรือ" เป็นผู้บังคับบัญชาสูงสุด เป็นหน่วยบังคับบัญชาด้านกำลังพลและอาวุธหรือฝ่ายพลรบ เช่นกับเหล่าทหารราบ-ม้า-ปืนใหญ่-ช่างและสื่อสารของกองทัพบก โดยการรวมหน่วย กองเรือปืน กองเรือใช้ตอร์ปิโด กองเรือช่วยรบ กองเรือพระที่นั่งส่วนพระองค์ ป้อมพระจุลจอมเกล้าและป้อมผีเสื้อสมุทร (ดูแผนภูมิที่ 5) สถานีฝึกสัตตหีบที่เคยขึ้นกับกรมชุมพลทหารเรือ และลดฐานะ "กรมสรรพาวุธทหารเรือ" ที่เคยเป็นกรมใหญ่อิสระ (ดูแผนภูมิที่ 1) มาเป็น "กองสรรพาวุธทหารเรือ" (ดูแผนภูมิที่ 6) กองสรรพาวุธทหารเรือ ทำหน้าที่เช่นเดียวกับกรมช่างแสงทหารบก คือ ออกแบบ-ทำ-ซ่อมอาวุธและระเบิด

3) สถานีทหารเรือกรุงเทพฯ มีผู้บัญชาการสถานีทหารเรือกรุงเทพฯ เป็นผู้บังคับบัญชาสูงสุด เป็นการรวมหน่วยใน กรมชุมพลทหารเรือ (ดูแผนภูมิที่ 1) ซึ่งเป็นทหารเรือพรรคนาวิกโยธิน ที่ได้รับการฝึกอบรมให้ทำหน้าที่คล้ายนายทหารบก (ทหารเรือแบ่งออกเป็น 3 ฝ่ายตั้งแต่การศึกษาการฝึกและอบรม คือ "พรรคนาวิน" (General Line) ทำหน้าที่ด้านกำลังรบการบังคับบัญชาเรือ "พรรคกลิน" (Engineering Line) ทำหน้าที่ซ่อม-สร้าง-ดูแลเรือและเครื่องจักร นายทหารพรรคนาวินและพรรคกลิน เป็นกำลังสำคัญหลักของกองทัพเรือ ส่วน "พรรคนาวิกโยธิน" (Marine Corps) ได้รับการพัฒนาขึ้นมาเพื่อเป็นทหารเรือที่มีหน้าที่เกี่ยวกับพื้นที่ชายทะเลหรือฝ่ายบกเป็นสำคัญ หรือเป็นเหล่าทหารเรือที่ปฏิบัติหน้าที่ในการรบอย่างทหารบก ได้แก่ กองทหารชายทะเลในระยะเริ่มแรก และในระยะหลังคือสังกัดกองป้อมทหารเรือ กองพันพาหนะทหารเรือ กองชุมพลทหารเรือ และโรงเรียนชุมพลทหารเรือ ซึ่งผลิตทหารระดับต่ำกว่าสัญญาบัตร) และลดฐานะ

"กรมอู่หลวง" และ "กรมพัสดุทหารเรือ" ซึ่งมีหน้าที่เช่นกับ กรมยกกระบัตรทหารบก คือ ด้านช่างและคลังยุทธภัณฑ์ (ดูแผนภูมิที่ 5) มาเป็นระดับ "กอง" ในสังกัดสถานีทหารเรือกรุงเทพฯ (ดูแผนภูมิที่ 6)

โครงสร้าง "กรมทหารเรือ" พ.ศ. 2475 ที่แบ่งออกเป็น 3 ส่วนใหญ่ข้างต้น ได้มีการปรับเปลี่ยนอีกครั้งตอนต้นปี พ.ศ. 2476[47] (ดูแผนภูมิที่ 7) โดยจัดแบ่ง "กองทัพเรือ" ออกเป็น 6 ส่วนใหญ่ คือ แยก "กรมอู่ทหารเรือ" ออกจากกองในสังกัดสถานีทหารเรือ กรุงเทพฯ แยก "กรมอุทกศาสตร์" จากกองในสังกัดกรมเสนาธิการทหารเรือ และ แยก "กรมสรรพาวุธทหารเรือ" จาก "กองเรือรบ" โดยให้ 3 กรมใหม่นี้เป็นกรมใหญ่และขึ้นตรงต่อผู้บัญชาการกองทัพเรือโดยสรุปคือ "กองเรือรบ" คือ กำลังพลและอาวุธหรือฝ่ายพลรบที่สำคัญของกองทัพเรือ

สรุปโดยรวมคือ การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างกองทัพหรือกระทรวงกลาโหมหลังการปฏิวัติ พ.ศ. 2475 นั้น หลักใหญ่ก็คือ นายทหารที่เติบโตมากับลัทธิทหารปฏิเสธที่จะให้ทิศทางการพัฒนาและปรับเปลี่ยนกองทัพ ซึ่งถือว่าเป็นงาน "เทคนิค" เฉพาะของนายทหารผู้เชี่ยวชาญด้านนั้นๆ ตกอยู่ในมือของผู้บังคับบัญชาระดับสูงเพียงคนๆ เดียว ที่อาจตัดสินใจไปบนพื้นฐานที่ไม่มีความรู้ทางด้านเทคนิคเฉพาะอย่างพอเพียง และปฏิเสธที่จะให้มีการแทรกแซงจากเหล่าเสนาบดีพลเรือน เช่นเดียวกับการเกิด "คณะกรรมการราษฎร" ที่เป็นฝ่ายบริหารตัดสินด้านนโยบายและสั่งให้เหล่าเสนาบดีกระทรวงต่างๆ เป็นฝ่ายปฏิบัติอีกขั้นหนึ่ง เหตุนี้เสนาบดีกระทรวงกลาโหมจึงเป็นเพียงหัวหน้ากระทรวงที่รับผิดชอบฝ่ายธุรการเท่านั้น และมีอำนาจบังคับหน่วยกลางหรือกองบังคับการกระทรวงกลาโหมโดยตรงเท่านั้น และทำหน้าที่เป็นตัวประสานระหว่าง "คณะกรรมการราษฎร" กับ "คณะกรรมการกลางกลาโหม" ในส่วนของการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างกองทัพบกและกรมทหารเรือนั้นเน้นไปที่ให้ทั้งทหารบกทหารเรือมีโครงสร้างที่สมบูรณ์ในตัวเอง โดย

---

[47]"ประกาศแก้ไขเพิ่มเติม ประกาศจัดระเบียบป้องกันอาณาจักร," **ราชกิจจานุเบกษา** แผนกกฤษฎีกา เล่ม 50 (21 พฤษภาคม 2475) : 195-196. ลงนามประกาศวันที่ 16 พฤษภาคม พ.ศ. 2476.

รวมกรมใหญ่อิสระเดิมเข้ามาไว้ในกองทัพทั้งสอง และจัดสายการบังคับบัญชาให้เป็นไปตามหน่วยของฝ่ายพลรบและฝ่ายผู้ช่วยพลรบหรือฝ่ายธุรการ

3.2.2 การปลดย้ายบรรจุนายทหาร

กองทัพสยามเป็นกองทัพขนาดเล็กที่เน้นหน้าที่ "รักษาความสงบภายในพระราชอาณาจักร" และ "ป้องกันภัยภายนอก" มิให้คู่สงครามเอาชนะหรือยึดกรุงเทพฯ ได้โดยง่ายดาย โดยมิ "ต้องเสี่ยงภัยหรือเสี่ยงได้เสีย" คณะกรรมการฝ่ายทหารพิจารณาการตัดเงินรายจ่ายแผนกป้องกันพระราชอาณาจักร ซึ่งประกอบด้วย จอมพลสมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงนครสวรรค์วรพินิต เสนาธิการทหารบก สมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมขุนสุโขทัยธรรมราชา พล.ร.อ.กรมหลวงสิงหวิกรมเกรียงไกร เสนาบดีกระทรวงทหารเรือ และเจ้าพระยาดินทรเดชานุชิต เสนาบดีกระทรวงกลาโหม ได้ทำรายงานทูลเสนอกรรมการองคมนตรีตรวจจัดงบประมาณเงินแผ่นดินให้เข้าสู่ดุลยภาพตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2468 หรือเดือนสุดท้ายแห่งรัชกาลที่ 6 ในรายงานนั้นคณะกรรมการฝ่ายทหารได้ประมาณว่า สำหรับด้านรักษาความสงบภายในพระราชอาณาจักรนั้น "กำลังรบเท่าที่มีอยู่ในปัจจุบันนี้ นับว่าเป็นอันเพียงพอแล้วด้วยประการทั้งปวง" แต่สำหรับการป้องกันภัยภายนอกยังไม่เพียงพอ[48] แม้ว่าพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ จะได้ทรงสวรรคตก่อนที่จะมีการแก้ไขเปลี่ยนแปลงใดๆ แต่รัชสมัยต่อมาคือ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ก็เป็นรัชสมัยที่ต้องกำหนดทิศทางของกองทัพด้วยปัจจัยเศรษฐกิจตกต่ำ การดุลนายทหารสัญญาบัตรออกจากประจำการมีตลอดรัชสมัยของพระองค์ ตั้งแต่วันที่ 13 เมษายน พ.ศ. 2469 ถึงวันที่ 28 พฤศจิกายน พ.ศ. 2474 มีนายทหารถูกปลดออกถึง 268 นาย เป็นนายทหารบก 202 นาย

---

[48] กจช., ร.7 รล.6/1, หนังสือจอมพลสมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต เสนาธิการทหารบก กราบทูล จอมพลสมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช นายกกรรมการองคมนตรี ตรวจจัดงบประมาณ ลงวันที่ 30 ตุลาคม พ.ศ. 2468.

ตารางที่ 1

ตารางเปรียบเทียบจำนวนนายทหารที่ถูกปลดออกจากประจำการและจำนวนคงเหลือ ระหว่าง พ.ศ. 2474 และ พ.ศ. 2475

	พ.ศ. 2474				พ.ศ. 2475			
	ปลด[1]		คงเหลือ[2]		ปลด[3]		คงเหลือ	
	ท.บ.	ท.ร.	ท.บ.	ท.ร.	ท.บ.	ท.ร.	ท.บ.	ท.ร.
จอมพล	-	-	1	-	1	-	-	-
รวม	-	-	1	-	1	-	-	-
นายพล								
พล.อ.-พล.ร.อ.	-	-	-	1	-	1	-	-
พล.ท.-พล.ร.ท.	1	1	6	1	5	-	1	1
พล.ต.-พล.ร.ต.	2	2	12	2	11	-	1	2
รวม	3	3	18	4	16	1	2	3
นายพัน								
พ.อ.-น.อ.	4	1	(41)[4]	(11)	25	5	(16)	(6)
พ.ท.-น.ท.	14	8	(60)	(24)	9	2	(51)	(22)
พ.ต.-น.ต.	13	3	(86)	(36)	8	2	(78)	(34)
รวม	31	12	(187)	(71)	42	9	(145)	(62)
นายร้อย								
ร.อ.-นายเรือเอก	52	16			16	2		
ร.ท.-นายเรือโท	19	8			7	-		
ร.ต.-นายเรือตรี	7	2			-	-		
รวม	78	26			23	2	(955)	(379)
รวมเฉพาะสาย	112	41			82	12	(1,100)	(400)
รวมทั้งหมด	183				104			

ที่มา : 1. กจช., ร.7 ก.1/9, บัญชี (สถิติ) รายนามปลดปลายปี พ.ศ. 2474.

2. กจช., ร.7 ก.1/9, ทำเนียบย่อ พ.ศ. 2475 (แจงนับโดยผู้เขียน).

3. "ประกาศกระทรวงกลาโหมเรื่องนายทหารออกจากประจำการ," ลงวันที่ 9 กรกฎาคม พ.ศ. 2475 **ราชกิจจานุเบกษา**, เล่ม 49 (17 กรกฎาคม 2475) : 1343-1346. และ **ศรีกรุง** 10-12 กรกฎาคม 2475. และนับรวมการปลดแบบย้ายไปสังกัดราชการพลเรือนด้วย

4. ตัวเลขในวงเล็บเป็นการแจงนับโดยประมาณการของผู้เขียน จากบัญชีรายชื่อการปลดย้ายบรรจุนายทหารระหว่าง พ.ศ. 2474 และ พ.ศ. 2475

หมายเหตุ : 1. ข้าราชการกระทรวงกลาโหมนั้นได้รวมถึงข้าราชการที่มียศทางพลเรือนด้วยโดยสามารถเทียบเท่ายศกันได้ เช่น อกมาตย์เอก เทียบเท่า นายพันเอก ข้าราชการกลาโหมยศพลเรือนทั้งหมดสังกัดฝ่ายผู้ช่วยพลรบ เช่น กรมแผนที่ กรมยกกระบัตรทหารบก

2. คำสั่งปลดเดือนมีนาคม พ.ศ. 2474 เริ่มบังคับใช้ตั้งแต่เดือนเมษายน พ.ศ. 2475 เป็นต้นไป ส่วนคำสั่งปลดเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2475 เริ่มบังคับใช้ตั้งแต่เดือนสิงหาคมเป็นต้นไป นั่นหมายความว่าการปลดนายทหารจำนวนมากทั้ง 2 ครั้งห่างกันเพียง 4 เดือน

3. ตัวย่อ ท.บ. = ทหารบก, ท.ร. = ทหารเรือ

นายทหารเรือ 66 นาย[49] การปลดนายทหารครั้งรุนแรงที่สุดเป็นผลของการปรับเปลี่ยนกองทัพโดยรวมกระทรวงทหารบกทหารเรือเป็นกระทรวงเดียวกัน และโดยคำสั่งของกระทรวงกลาโหม เมื่อเดือนมีนาคม พ.ศ. 2474 ทำให้นายทหารถูกปลดออก 153 นาย เป็นนายทหารบก 112 นาย ยศนายพล 3 นาย นายพัน 31 นาย และนายร้อย 78 นาย เป็นนายทหารเรือ 41 นาย ยศนายพล 3 นาย นายนาวา 12 นาย นายเรือ 26 นาย (ดูตารางที่ 1) รวมนายทหารบก-เรือที่ถูกปลดตลอดรัชกาลที่ 7 (ก่อน 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475) เป็นจำนวนถึง 431 นาย เป็นนายทหารบก 317 นาย นายทหารเรือ 114 นาย

การปลดนายทหารในระบอบเก่านั้นเป็นเหตุผลทางเศรษฐกิจ โดยการปลดนั้นกระทบกระเทือนนายทหารบกทหารเรือระดับนายพันและนายร้อยเป็นสำคัญ ส่วนการปลดนายทหารหลังการปฏิวัติ พ.ศ. 2475 เป็นเหตุผลทางอำนาจเพื่อปกป้องระบอบใหม่ พุ่งเป้าการปลดไปที่ระดับนายพลและนายพันที่คุมการบังคับบัญชาระดับสูงในระดับกรม-กองพล-กองพันทหาร[50] เป็นนายทหารที่ถูกปลดรุ่นแรกจำนวน 41 นาย เป็นทหารบก 36 นายทหารเรือ 5 นาย เป็นระดับนายพลโท 4 นาย นายพลตรี 10 นาย นายพันเอก 22 นาย นายนาวาเอก 5 นาย (ดูรายชื่อนายทหารบังคับบัญชาระดับสูงในแผนภูมิที่ 1-6 นายทหารที่ชื่อหายไปส่วนใหญ่ถูกปลดออกจากประจำการ) นายทหารยศจอมพลที่ถูกปลด คือ จอมพลสมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต ผู้บังคับการกรมทหารราบที่ 1 มหาดเล็กรักษาพระองค์ นายพลเรือเอกที่ถูกปลดคือ นายพลเรือเอก กรมหลวงสิงหวิกรมเกรียงไกร เสนาบดีกระทรวงกลาโหม นายทหารระดับนายพล 5 นาย ที่ยังคงเหลือในระบอบใหม่ คือ พล.ท.พระยาวิชิตวงศ์วุฒิไกร สมุหราชองครักษ์คุมกรมราชองครักษ์ พล.ร.ท.พระยาราชวังสัน เสนาธิการทหารเรือ ซึ่งขณะที่เกิดปฏิวัตินั้นกำลังเป็นตัวแทนของประเทศประชุมเรื่องการลดกำลังอุธที่เจนีวา สวิสเซอร์แลนด์ เมื่อเดินทางกลับประเทศแล้วก็

---

[49] จิตราภรณ์ ไชยกัณฑา, อ้างแล้วเชิงอรรถที่ 18, หน้า 242.

[50] ดู "ประกาศกระทรวงกลาโหมเรื่องนายทหารออกประจำการ," ลงวันที่ 9 กรกฎาคม พ.ศ. 2475 **ราชกิจจานุเบกษา** เล่ม 49 (17 กรกฎาคม 2475) : 1343-1346.

ได้รับแต่งตั้งให้เป็นเสนาบดีกระทรวงกลาโหมเมื่อเดือนสิงหาคม 2475 พล.ต.พระยาประเสริฐสงคราม ยังคงเป็นปลัดทูลฉลองกระทรวงกลาโหมต่อไป พล.ร.ต.พระยาปรีชาชลยุทธ ผู้รั้งตำแหน่งแม่ทัพเรือได้เป็นผู้บัญชาการการทหารเรือ ซึ่งยังคงเป็นตำแหน่งบังคับบัญชาสูงสุดของฝ่ายทหารเรือ พล.ร.ต.พระยาศรยุทธเสนี ได้ย้ายจากตำแหน่งเจ้ากรมยุทธศาสตร์ทหารเรือ มาเป็นผู้บัญชาการกองทัพเรือ ซึ่งเป็นฝ่ายพลรบของทหารเรือ การปลดระดับนายพลนี้เน้นสำคัญที่กองทัพบกจะเห็นได้ว่า 18 นายพลทหารบกในระบอบเก่าถูกปลดไปถึง 16 นายเหลือเพียง 2 นาย และถ้าจะชี้ชัดลงไปก็เหลือเพียง 1 นายคือ พล.ต.พระยาประเสริฐสงคราม ที่ยังมีบทบาทในกองทัพ ส่วน พล.ท.พระยาวิชิตวงศ์วุฒิไกร ที่ยังคงอยู่ได้นั้นน่าจะด้วยเหตุผลเพื่อพระเกียรติยศของพระมหากษัตริย์ สำหรับทหารเรือกล่าวได้ว่านายทหารระดับนายพลไม่ได้ถูกกระทบกระเทือน เพราะยังอยู่เท่าเดิม ถ้าไม่นับนายพลเรือเอกกรมหลวงสิงหวิกรมเกรียงไกร เสนาบดีกระทรวงกลาโหม

ผลสำคัญของการปลดนายพลในกองทัพสยามนั้น ทำให้นายทหารระดับนายพลเกือบสูญสิ้นไปจากกองทัพทั้งในกองบังคับการกระทรวงกลาโหม กองทัพบกและกรมทหารเรือ โดยนายทหารระดับนายพันจะเข้ามามีบทบาทในกองทัพแทน กองทัพบกนั้นนายทหารระดับนายพันเอกเป็นส่วนสำคัญในการเข้าคุมระดับกรมใหญ่และเป็นผู้บังคับเหล่าทหาร โดยมีนายทหารระดับนายพันโทเข้าสู่ตำแหน่งนี้ในระดับต่ำกว่ากึ่งหนึ่ง คิดเป็นนายทหารยศนายพันเอก 14 นาย ยศนายพันโท 5 นาย (ดูแผนภูมิที่ 2) และถ้าพิจารณาละเอียดลงไปตามลำดับขั้นและอาวุโสพบว่ายศนายพันเอกนั้น[51] นายพันเอกระดับ 1 ซึ่งถ้าได้รับการเลื่อนขั้นต่อไปก็จะเป็นนายพลตรีระดับ 3 นั้นมีเพียง 2 นาย คือ พ.อ.พระยาพหลพลพยุหเสนา ผู้บัญชาการทหารบก และ พ.อ.พระยาเวหาสยานศิลปสิทธิ์ เจ้ากรมอากาศยาน นายพันเอกระดับ 2 มี 6 นาย เช่น พ.อ.พระยาทรงสุรเดช ผู้ช่วยผู้บัญชาการทหารบกฝ่ายยุทธการและผู้รั้งตำแหน่งเจ้ากรมยุทธการทหารบก พ.อ.พระยาอภัยสงคราม ผู้ช่วยผู้บัญชาการทหารบกฝ่ายธุรการ และผู้ที่อยู่ในตำแหน่งผู้บังคับการจังหวัดใหญ่ทหารบกนครสวรรค์, นครราชสีมา

[51] "แจ้งความประธานคณะกรรมการราษฎร," **ราชกิจจานุเบกษา** เล่ม 49 (6 กรกฎาคม 2475) : 1281-1283.

ส่วนนายพันเอกระดับ 3 มี 6 นาย เช่น พ.อ.พระยาฤทธิอัคเนย์ ผู้บังคับทหารปืนใหญ่ พ.อ.พระสิทธิเรืองเดชพล ผู้บังคับทหารราบ ส่วนนายพันโทระดับ 1 มี 2 นาย ระดับ 2 มี 2 นาย ระดับ 3 มี 2 นาย ดังนั้น ระดับนายทหารที่คุมกองพันจึงเป็นนายทหารในระดับยศต่ำลงมา คือ ระดับนายพันโทและนายพันตรีเป็นสำคัญ (ดูแผนภูมิที่ 4) จากจำนวนทหารระดับยศนายพัน ที่มีจำนวน 145 นายนั้นเป็นนายพันเอก 16 นาย นายพันโท 51 นาย และนายพันตรี 78 นาย (ดูตารางที่ 1) และเมื่อพิจารณารวมตามลำดับขั้นและอาวุโสพบว่า กระทรวงกลาโหม หรือโดยเฉพาะอย่างยิ่งกองทัพบกยังสามารถควบคุมยศและเงินเดือนของนายทหารโดยไม่ไปกีดขวางความรู้สึกต่อความก้าวหน้าในอาชีพทหารของนายทหารในระดับต่ำลงมา ขณะเดียวกันนายทหารยศนายพันเอกก็ยังไม่มีความจำเป็นที่จะทะลุขึ้นไปเป็นระดับนายพลด้วยมีจำนวนน้อยและยังสามารถควบคุมปริมาณไว้ได้ ดังนั้น ไม่ว่าจะอธิบายด้วยเหตุผลว่าเป็นเจตนารมณ์ของนายทหารคณะราษฎรระดับสูง เช่น พ.อ.พระยาทรงสุรเดชที่ไม่ต้องการให้กองทัพบกมีนายทหารระดับยศนายพล[52] แต่ข้อเท็จจริงก็คือ ยังไม่มีความจำเป็นสำหรับกองทัพ ประมาณว่านายทหารสัญญาบัตรในกองทัพบก (ไม่รวมนายทหารกองบังคับการกระทรวงกลาโหม) ทั้งฝ่ายพลรบและฝ่ายผู้ช่วยพลรบมีจำนวน 1,100 นาย เมื่อหักนายทหารยศนายพันออก 145 นาย ก็เป็นนายทหารยศนายร้อย 955 นาย หรือแบ่งเป็นนายทหารฝ่ายพลรบ 850 นาย ฝ่ายผู้ช่วยพลรบ 250 นาย[53] และจากการเลื่อนยศนายทหารบกเมื่อต้นเดือนเมษายน

---

[52]พล.ท.ประยูร ภมรมนตรี, **บันทึกเรื่องการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ว่าด้วยกำเนิด ความมุ่งหมาย การปฏิบัติ ความสำเร็จและความผิดพลาด** (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เฟื่องอักษร , 2517), หน้า 73.

[53]พ.อ.พระยาทรงสุรเดช ได้ตอบคำถามแก่สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรว่า กองทัพบกมีนายทหารฝ่ายพลรบและฝ่ายผู้ช่วยพลรบประมาณฝ่ายละ 400 นายเท่ากัน **รง.ส.** ครั้งที่ 17/2475, 15 สิงหาคม 2475. แต่จากข้อมูลการย้ายบรรจุนายทหารตอนต้นเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2475 ย้ายนายทหารไปทำหน้าที่ฝ่ายพลรบ 750 นาย ฝ่ายผู้ช่วยพลรบ 250 นาย (**ศรีกรุง** 10 กรกฎาคม 2475) สำหรับฝ่ายพลรบนั้น อยู่ในกรมยุทธการทหารบก 50 นาย กรมยุทธศึกษาทหารบก 50 นาย กองพันทหารราบ 18 กองพัน 360 นาย (1 กองพัน มีนายทหาร 20 นาย) กองพันทหารม้า 4 กองพัน 70 นาย (1 กองพัน = 17-18 นาย) กองพันทหารปืนใหญ่ 8 กองพัน 80 นาย (1 กองพัน = 10 นาย) และกองพันทหารช่างและสื่อสาร 4 กองพัน 40 นาย (1 กองพัน = 10 นาย) รวม 550 นาย ส่วนใน

พ.ศ. 2476 (ตามวาระการเปลี่ยนปีงบประมาณ) พบว่านายทหารยศนายร้อยไม่เพียงถูกปลดเป็นจำนวนมากในระบอบเก่า (ดูตารางที่ 1) แต่ยังถูกอั้นความก้าวหน้าทางอาชีพทหารทั้งยศและอัตราเงินเดือน ดังนั้นการเลื่อนยศปี พ.ศ. 2476 ที่เน้นไปยังนายทหารระดับล่างคือระดับนายร้อยจึงเป็นการผ่อนคลายความอัดอั้นดังกล่าว นายทหารที่ได้รับเลื่อนยศทั้งหมด 63 นาย[54] เป็นนายทหารระดับนายร้อยถึง 58 นาย คือจากยศนายร้อยเอก เป็นนายพันตรี 12 นาย นายร้อยโทเป็นนายร้อยเอก 34 นาย และนายร้อยตรีเป็นนายร้อยโท 12 นาย ส่วนระดับนายพันนั้นมีการเลื่อนยศเพียง 5 นาย คือ จากนายพันโทเป็นนายพันเอก 2 นาย นายพันตรีเป็นนายพันโท 3 นาย

สำหรับด้านกรมทหารเรือนั้นมีลักษณะคล้ายคลึงกับกองทัพบกเกือบทุกประการ เว้นแต่การเปลี่ยนแปลงในด้านการปลดนายทหารระดับบังคับบัญชาไม่รุนแรงเท่ากองทัพบก คือ มีระดับนายนาวาถูกปลดไปเพียง 9 นาย (ดูตารางที่ 1) และเหลือนายทหารยศนายนาวา 62 นาย เป็นนายนาวาเอก 6 นาย นายนาวาโท 22 นาย และนายนาวาตรี 34 นาย นายพลเรือตรีและนายนาวาเอกมีบทบาทในการคุมการบังคับบัญชาระดับสูง ส่วนการคุมกำลังและกรมย่อยเป็นบทบาทของนายนาวาโทและนายนาวาตรี (ดูแผนภูมิที่ 6) และเช่นเดียวกับกองทัพบก นายทหารยศนายนาวาเอกยังไม่มีความจำเป็นที่จะทะลุขึ้นไปในระดับนายพล ด้วยมีจำนวนน้อยและยังสามารถควบคุมปริมาณไว้ได้ นายนาวาเอกแห่งกรมทหารเรือมีเหลือ 6 นาย[55] โดยมีนายนาวาเอกระดับ 1 เพียงนายเดียว คือ น.อ.พระยาวิชิตชลธี เสนาธิการทหารเรือ อีก 5 นายเป็นนายนาวาเอกระดับ 3 ได้แก่ น.อ.พระประพิณพนยุทธ์ ผู้บัญชาการสถานีทหารเรือกรุงเทพฯ น.อ.พระยาวิจารณ์จักรกิจ ผู้ช่วยผู้บัญชาการสถานีทหารเรือกรุงเทพฯ ฝ่ายช่าง น.อ.พระวิจิตรนาวี ผู้บังคับการกองอู่ทหารเรือ

กรมอากาศยานมีนายทหารสัญญาบัตร 104 นาย (จากอัตรานายทหารที่สามารถมีได้ 341 อัตรา หรือมีนายทหารอยู่จริงต่ำกว่า 1 ใน 3 ส่วนของอัตราที่จะมีได้) รวมฝ่ายพลรบคือ 850 นาย.

[54]"ประกาศพระราชทานยศทหาร," **ราชกิจจานุเบกษา** เล่ม 50 (21 เมษายน 2476) : 260-266.

[55]"แจ้งความประธานคณะกรรมการราษฎร," **ราชกิจจานุเบกษา** เล่ม 49 (6 กรกฎาคม 2475) : 1284 และ **ศรีกรุง** 12-13 กรกฎาคม 2475.

น.อ.พระยาฤทธิเดชชลขันธ์ หัวหน้ากองอุทกศาสตร์ น.อ.พระเรี่ยมวิรัชพากย์ นายเวนสารบรรณทหารเรือ จำนวนรวมของนายทหารชั้นสัญญาบัตรมีประมาณ 440 นาย (เทียบกับจำนวนนายทหารบกชั้นสัญญาบัตร อัตรา 5 ต่อ 2) เมื่อหักระดับนายนาวาออก จะเหลือนายทหารยศนายเรือ 379 นาย และ *เช่นเดียวกับทหารบก นายทหารระดับล่างหรือยศนายเรือเป็นกลุ่มที่ถูกปลดจำนวนมากและถูกอั้น* ความก้าวหน้าทางอาชีพทหารในระบอบเก่า ดังนั้น การเลื่อนยศทั้งหมด 37 นาย[56] เป็นระดับนายนาวา 4 นาย คือเลื่อนเป็นนายนาวาเอก 1 นาย เป็นนายนาวาโท 3 นาย แต่เลื่อนยศระดับนายเรือรวม 33 นาย คือ เลื่อนเป็นนายนาวาตรี 16 นาย เลื่อนเป็นนายเรือเอก 14 นาย และเลื่อนเป็นนายเรือโท 3 นาย

กล่าวโดยสรุป การปลดนายทหาร 2 ครั้งในช่วงห่างกันเพียง 4 เดือน คือการปลดในระบอบเก่าที่ทำไปด้วยเหตุผลทางเศรษฐกิจ และการปลดหลังการปฏิวัติ พ.ศ. 2475 ทำไปด้วยเหตุผลทางอำนาจเพื่อปกป้องระบอบใหม่ ทำให้นายทหารระดับนายพลเกือบสูญสิ้นไปจากกองทัพ โดยมีนายทหารระดับกลาง (นายพันและนายนาวา) เข้ามาเป็นผู้บังคับบัญชาระดับสูงแทนที่ นายทหารระดับล่างที่ได้รับแรงกดดันอย่างหนักจากระบอบเก่าในด้านความก้าวหน้าในอาชีพการทหาร ได้รับการผ่อนคลายและเติบโตต่อไปได้ กลุ่มนายทหารที่ได้รับผลกระทบในการเปลี่ยนแปลงหลังการปฏิวัติ พ.ศ. 2475 น้อยที่สุดคือ นายทหารฝ่ายพลรบแห่งกรมอากาศยาน พบว่ามีการปลดนายทหารเพียง 2 นาย คือ พล.ท.พระยาเฉลิมอากาศ เจ้ากรมอากาศยาน โดยเลื่อนนายทหารตำแหน่งปลัดกรมขึ้นมาเป็นเจ้ากรมแทน ซึ่งเป็นไปตามความอาวุโส อีกนายคือ พ.ต.ม.จ.วิศิษฐศรี สวัสดิวัฒน์ ผู้บังคับกองโรงเรียนการบินที่ 1 ซึ่งนำเครื่องบินหลบหนีไปหัวหินเมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 นายทหารกรมอากาศยานนอกนั้นยังคงอยู่ในตำแหน่งตามปกติ

---

[56]"ประกาศพระราชทานยศทหาร," **ราชกิจจานุเบกษา** เล่ม 50 (25 เมษายน 2476) : 322-326.

3.2.3 นายทหารคณะราษฎรกับกองทัพ

การบรรจุนายทหารเจ้าสู่ตำแหน่งบังคับบัญชาในโครงสร้างใหม่ของกองทัพบกและกรมทหารเรือนั้น นายทหารคณะราษฎรทั้งสายทหารบกและทหารเรือส่วนใหญ่ได้รับการบรรจุเข้าในฝ่ายพลรบตามสายที่ตนสังกัดอยู่ (นายทหารเมื่อจบจากโรงเรียนนายร้อยทหารบกจะเลือกเหล่าสังกัดเมื่อเริ่มรับราชการเป็นนายร้อยตรี เช่น เลือกเป็นทหารราบ ทหารม้า ทหารปืนใหญ่ ทหารช่างและทหารสื่อสาร หรือนายทหารเรือ ก็จะเป็นพรรคนาวิน พรรคกลิน และพรรนาวิกโยธิน) อย่างไรก็ตาม นายทหารคณะราษฎรส่วนใหญ่เป็นนายทหารระดับล่างหรือนายทหารชั้นผู้น้อย ดังนั้น การบรรจุนายทหารเข้าตำแหน่งบังคับบัญชาระดับสูงและระดับกลางในกองทัพจึงต้องยอมรับให้ความไว้วางใจนายทหารระดับสูงที่เหลืออยู่ในกองทัพและไม่ใช่คณะราษฎร

ด้านกองทัพบก พ.อ.พระยาพหลพลพยุหเสนา หัวหน้าคณะราษฎร เข้าเป็นผู้บัญชาการทหารบก ส่วนนายทหารคณะราษฎรอื่นๆ เข้าสังกัดในฝ่ายพลรบหรือในสายบังคับบัญชาของผู้ช่วยผู้บัญชาการทหารบกฝ่ายยุทธการ โดยนายทหารคณะราษฎรชั้นผู้ใหญ่เข้าคุมในระดับเจ้ากรมเกือบทั้งหมด ได้แก่ พ.อ.พระยาทรงสุรเดช เป็นผู้ช่วยผู้บัญชาการทหารบกฝ่ายยุทธการและรั้งตำแหน่งเจ้ากรมยุทธการทหารบก พ.ท.พระประศาสน์พิทยายุทธ เป็นเจ้ากรมยุทธศึกษาทหารบก พ.อ.พระยาฤทธิอัคเนย์ เป็นผู้บังคับทหารปืนใหญ่ ส่วน พ.อ.พระสิทธิเรืองเดชพล ซึ่งแม้จะไม่ได้เป็นสมาชิกคณะราษฎร แต่ก็กล่าวได้ว่าเป็นผู้มีส่วนรับรู้กับการวางแผนปฏิวัติของคณะราษฎรและได้ถูกเรียกตัวเข้าช่วยงานคณะราษฎรตั้งแต่หลังวันยึดอำนาจใหม่ๆ จากการเป็นผู้บังคับกรมทหารราบที่ 5 นครราชสีมา จึงได้รับความไว้วางใจให้คุมทหารราบทั้งหมดโดยเป็นผู้บังคับทหารราบ สำหรับกรมอากาศยาน ตำแหน่งเจ้ากรม ถือได้ว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงภายในไม่ถูกแทรกแซง ส่วนตำแหน่งผู้บังคับทหารม้า และผู้บังคับทหารช่างและสื่อสารไม่พบว่าได้มีการแต่งตั้งตำแหน่งนี้ มีเพียงการแต่งตั้งรองผู้บังคับเหล่าทหารทั้ง 2 และไม่ได้มาจากสมาชิกคณะราษฎร สำหรับตำแหน่งผู้ช่วยผู้บัญชาการทหารบกฝ่ายธุรการ และผู้ช่วยผู้บัญชาทหารบกฝ่ายจังหวัดทหารบก ตลอดจน

ตำแหน่งบังคับบัญชาระดับสูง ซึ่งทั้ง 2 สายนี้เป็นฝ่ายผู้ช่วยพลรบนั้นตำแหน่งทั้งหมดเป็นของนายทหารชั้นผู้ใหญ่ที่ไม่ได้เป็นสมาชิกคณะราษฎร (ดูแผนภูมิที่ 2)

ดังได้กล่าวถึงแล้วว่า คณะราษฎรสายทหารบกมีการจัดเป็นกลุ่มค่อนข้างชัดเจนมาแล้วตั้งแต่ก่อนหน้าการปฏิวัติ (ดูบทที่ 1.1) โดยแบ่งเป็น 2 กลุ่มใหญ่ คือ กลุ่มนายทหารชั้นผู้ใหญ่ที่นำโดย พ.อ.พระยาทรงสุรเดช และกลุ่มนายทหารชั้นผู้น้อย ซึ่งกลุ่มใหญ่ที่สุด นำโดย พ.ต.หลวงพิบูลสงคราม และกลุ่มเล็กเป็นกลุ่มนายทหารม้า นำโดย ร.อ.หลวงทัศไนยนิยมศึก ทั้ง 2 กลุ่มใหญ่นี้พบว่ามีความชัดเจนมากเมื่อพิจารณาจากการบรรจุเข้าในตำแหน่งฝ่ายพลรบ กลุ่มของ พ.อ.พระยาทรงสุรเดช นอกจากนายทหารชั้นผู้ใหญ่ที่เข้าคุมในตำแหน่งผู้บังคับกรมที่สำคัญแล้ว นายทหารระดับล่างในกลุ่มนี้ยังคงเกาะกุมกันอยู่ในกรมยุทธศาสตร์ทหารบก โดยเฉพาะอย่างยิ่งการขึ้นเป็นผู้บังคับกองร้อยนักเรียนนายร้อยทหารบก ซึ่ง พ.อ.พระยาทรงสุรเดชได้ใช้เป็นกำลังทหารสำคัญของตนในการยึดอำนาจเมื่อ 24 มิถุนายน ได้แก่ พ.ต.หลวงสฤษฎิ์ยุทธศิลป์ และ ร.อ.หลวงชำนาญยุทธศิลป์ ยังคงเป็นอาจารย์วิชาทหาร ร.อ.หลวงเชวงศักดิ์สงคราม ร.อ.หลวงรณสิทธิพิชัย ร.อ.หลวงสวัสดิ์รณรงค์ และ ร.อ.ขุนสุจริตรณการ ทั้ง 4 นายนี้ เป็นครูวิชาทหารและเข้าคุมกองร้อยนักเรียนนายร้อย สำหรับกลุ่มนายทหารชั้นผู้น้อย กลุ่มของ พ.ต.หลวงพิบูลสงคราม เข้าคุมกองพันทหารที่ตั้งอยู่ในกรุงเทพฯ 4 กองพัน เป็นกองพันทหารราบ 2 กองพัน ได้แก่ พ.ต.หลวงอำนวยสงคราม เป็นผู้บังคับกองพันทหารราบที่ 8 (บางซื่อ) ร.อ.หลวงพรหมโยธี เป็นผู้บังคับกองพันทหารราบที่ 3 (สะพานมัฆวาฬ) มี ร.ต.จำรูญ จิตรลักษณ์ และ ร.ต.สมาน เทพหัสดิน ณ อยุธยา อยู่ในกองพันนี้ด้วย กลุ่มของ พ.ต.หลวงพิบูลสงครามส่วนใหญ่สังกัดเหล่าทหารปืนใหญ่ โดยตัว พ.ต.หลวงพิบูลสงครามเป็นรองผู้บังคับทหารปืนใหญ่ หรือเป็นตำแหน่งรองจาก พ.อ.พระยาฤทธิอัคเนย์ ในกองบังคับการทหารปืนใหญ่ มี ร.อ.หลวงอดุลเดชจรัส ร.ท.ขุนศรีศรากร ร.ท.ขุนพิพัฒน์สรการ ประจำอยู่ด้วย ส่วน 2 กองพันทหารปืนใหญ่ได้แก่ ร.อ.หลวงเกรียงศักดิ์พิชิต เป็นผู้บังคับกองพันทหารปืนใหญ่ที่ 1 (บางซื่อ) มี ร.ท.ขุนวิมลสรกิจ เป็นผู้บังคับกองร้อยในสังกัด และ ร.อ.หลวงกาจสงคราม ผู้บังคับกองพันทหารปืนใหญ่ที่ 2 (บางซื่อ) มี ร.ท.ขุนเรืองวีรยุทธ และ ร.ท.ขุนปลดปรปักษ์ เป็นผู้บังคับกองร้อยในสังกัด สำหรับกลุ่มของ ร.อ.หลวงทัศไนยนิยมศึก ซึ่งตัวเขาเองได้เป็นผู้บังคับกองพันทหารม้าที่ 1 (บางซื่อ) นั้น

นายทหารในกลุ่มต่างก็ได้เป็นผู้บังคับกองร้อยในสังกัดกองพันนี้ ได้แก่ ร.ท.น้อม เกตุนุติ ร.ท.ทวน วิชัยขัทคะ และ ร.ท.ไชย ประทีปะเสน (ดูแผนภูมิที่ 1) โดยสรุปก็คือ ตำแหน่งบังคับบัญชาสายพลรบระดับสูงนั้น นายทหารคณะราษฎรชั้นผู้ใหญ่เป็นผู้ยึดกุมได้ ส่วนในระดับคุมกำลังกองพันนายทหารคณะราษฎรชั้นผู้น้อยเป็นผู้ยึดกุมไว้ รวมทั้งหมด 5 กองพัน คือ ทหารราบ 2 กองพัน ทหารม้า 1 กองพัน และทหารปืนใหญ่ 2 กองพัน และทั้ง 5 กองพันนี้มีที่ตั้งอยู่ในกรุงเทพฯ (กองพันทหาราบ-ม้า-ปืนใหญ่-ช่างและสื่อสาร ทั้งหมด 34 กองพัน ตั้งอยู่ในกรุงเทพฯ 13 กองพัน เป็นกองพันทหารราบ 8 กองพันจาก 18 กองพัน, ทหารม้า 1 กองพันจาก 4 กองพัน, ทหารปืนใหญ่ 2 กองพันจาก 8 กองพัน ทหารช่างและสื่อสาร 2 กองพันจาก 4 กองพัน : ดูแผนภูมิที่ 4) เพราะสำหรับกองทัพแล้ว "กรุงเทพฯ เป็นหัวใจของเรา เพราะ 1) เป็นเมืองหลวง เป็นที่ตั้งของรัฐบาล 2) เป็นจุดสำคัญในทางยุทธศาสตร์ เพราะกำลังทหารของประเทศ ตลอดจนเครื่องใช้ไม้สอย และสะเบียงอาหารรวมอยู่เกือบทั้งสิ้น ฉะนั้น ข้าศึกคงมุ่งอยู่แต่ที่กรุงเทพฯ แห่งเดียวเท่านั้น...."[57] และจากประสบการณ์ของการยึดอำนาจล้มระบอบสมบูรณาญาสิทธิราช ก็เพียงแต่ควบคุมนายทหารบกระดับสูงและกองพันทหารที่ตั้งอยู่ในกรุงเทพฯ ไว้ให้ได้เท่านั้นก็ประสบความสำเร็จ

การคุมกำลังกองพันทหารที่ตั้งอยู่ในกรุงเทพฯ แน่นหนายิ่งขึ้นเมื่อกลุ่ม พ.อ.พระยาทรงสุรเดช ได้ผลักดันให้นายทหารที่เป็นอาจารย์-ครูวิชาทหารในกรมยุทธศึกษาทหารบกย้ายมาเป็นผู้บังคับกองพันและกองร้อยทหารราบเป็นจำนวนมาก เมื่อตอนกลางเดือนมีนาคม พ.ศ. 2475 กล่าวคือ พ.ต.หลวงสฤษฎิยุทธศิลป์ ย้ายเป็นผู้บังคับกองพันทหารราบที่ 5 (ท่าพระจันทร์) และ พ.ต.หลวงชำนาญยุทธศิลป์ ย้ายเป็นผู้บังคับกองพันทหารราบที่ 7 (บางซื่อ) และครูวิชาทหารอีก 11 นาย ยศนายร้อยเอกและนายร้อยโท ได้ย้ายมาเป็นผู้บังคับกองร้อยในกองพันทหารราบที่ 4, 5, 6, 8 นอกจากนั้นยังมีครูวิชาทหารยศนายร้อยเอกอีก 2 นาย ได้รับแต่งตั้งให้ไปเป็นรองผู้บังคับกองพัน

---

[57]หลวงสรวุฒิสมรรถ, **ความรู้ทั่วไปในการทหาร** (พระนคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง, 2478), หน้า 306.

ทหารช่างที่ 1 (กรุงเทพฯ) และรองผู้บังคับกองพันทหารสื่อสารที่ 2 (อยุธยา)[58] ความเปลี่ยนแปลงการคุมกำลังครั้งนี้ แม้ภาพโดยรวมนั้นหมายถึงความแน่นหนาในกองทัพบกของนายทหารคณะราษฎร แต่ภาพส่วนย่อยก็คือ การขยายตัวในการคุมกำลังกองพันทหารของสาย พ.อ.พระยาทรงสุรเดช

ด้านกรมทหารเรือ นายทหารคณะราษฎรสายทหารเรือจำนวน 18 นายนั้น ทั้งหมดเป็นนายทหารชั้นผู้น้อย ดังนั้นตำแหน่งบังคับบัญชาระดับสูงในระดับกรมและกองจึงยังตกเป็นของเหล่านายทหารเรือชั้นผู้ใหญ่ที่ไม่ใช่คณะราษฎร (ดูแผนภูมิที่ 6) น.ต.หลวงสินธุสงครามชัย หัวหน้าคณะราษฎรสายทหารเรือได้เป็นผู้ช่วยเสนาธิการทหารเรือ และเป็นผู้อำนวยการโรงเรียนนายทหารเรือ (โรงเรียนนายเรือผลิตนายทหารเรือเข้ารับราชการในกองทัพ ส่วนโรงเรียนนายทหารเรือรับนายทหารระดับกลางเข้ามาศึกษาเพื่อเตรียมตัวเป็นผู้บังคับการเรือหรือผู้บังคับบัญชาระดับสูงต่อไป) น.ต.หลวงศุภชลาศัย นายทหารอาวุโสรองลงมา ได้เป็น ผู้บังคับการกองเรือปืน ซึ่งมีเรือรบขนาดใหญ่อันเป็นกำลังหลักของกองทัพเรือรวม 6 ลำ (ดูรายชื่อเรือรบหลวงของกองเรือปืนในแผนภูมิที่ 5) และยังได้เป็นผู้บังคับการเรือรบหลวงสุโขทัย ซึ่งเป็นเรือรบขนาดใหญ่สุดและยังมีประสิทธิภาพที่สุดของกองเรือปืน ส่วนนายทหารเรือคณะราษฎรอื่นๆ นั้น นายทหารพรรคนาวิน[59] ได้แก่

---

[58]"คำสั่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหม ที่ 230/14014 ลงวันที่ 11 มีนาคม พ.ศ. 2475," **หนังสือพิมพ์ทหารบก** 1:26 (22 มีนาคม 2475) : 42-52.

[59]ชนิดและหน้าที่ของเรือในกองทัพเรือสยาม ประกอบด้วย

1. **เรือปืน** ใช้สำหรับทำการรักษาฝั่ง หรือใช้อย่างป้อมเคลื่อนที่ เรือชนิดนี้มีขนาดตั้งแต่ 800 ตัน ถึง 3,000 ตัน อาวุธปืนขนาด 4.7 ถึง 8 นิ้ว ในกองเรือปืนสยามมีเรือชนิดนี้อยู่ 6 ลำ มีเพียง 2 ลำที่มีขนาดตามกำหนด คือ เรือรบหลวงสุโขทัย และเรือรบหลวงรัตนโกสินทร์ ทั้ง 2 ลำนี้ขนาด 1,000 ตัน ส่วนอีก 4 ลำอยู่ระหว่าง 225-680 ตัน

2. **เรือพิฆาตตอร์ปิโด** ใช้แทนเรือลาดตระเวนได้หลายหน้าที่ เช่น ป้องกันกองเรือใหญ่ ต่อสู้เรือใต้น้ำ ทำการควบคุมและระวังรักษาเรือลำเลียงทหาร ขับไล่เรือใช้ตอร์ปิโด ส่วนหน้าที่เฉพาะคือเข้าต่อตีกองเรือใหญ่ข้าศึก หรือเรือลำเลียงทหารของข้าศึก เป็นต้น มี ขนาด 800 ถึง 3,000 ตัน อาวุธปืนมีขนาด 4.7 ถึง 5.4 นิ้ว กับมีตอร์ปิโดมาก กองทัพสยามมี 3 ลำ มีเพียง 1 ลำที่มีขนาดตามกำหนดคือ เรือรบหลวงพระร่วง 1,039 ตัน ส่วนอีก 2 ลำมีขนาด 375 ตัน

นายเรือเอก หลวงธำรงนาวาสวัสดิ์ เป็นผู้ช่วยผู้บังคับหมวดเรือปืนยามฝั่ง นายเรือเอก หลวงสังวรยุทธกิจ เป็นผู้บังคับการเรือรบหลวงตอร์ปิโด 3 นายเรือโทจิบ ศิริไพบูลย์ เป็นต้นเรือรบหลวงตอร์ปิโด 4 ส่วนนายเรือเอกสงบ จรูญพร นายเรือเอก ชลิต กุลกำม์ธร และนายเรือโทหลี (ชลี) สินธุโสภณ ยังคงสำรองราชการกรมเสนาธิการทหารเรือเพื่อศึกษาในโรงเรียนนายทหารเรือต่อไป นายทหารพรรคกลิน ได้แก่ นายเรือเอก หลวงนิเทศกลกิจ เป็นต้นกลเรือรบหลวงรัตนโกสินทร์ นายเรือโทวัน รุยาพร เป็นต้นกลเรือรบหลวงพาลีรั้งทวีป นายเรือเอกทิพย์ ประสานสุข ประจำแผนกสารวัตรช่างกรมอู่ทหารเรือ นายทหารพรรคนาวิกโยธิน ได้แก่ นายเรือโททองหล่อ (ทหาร) ขำหิรัญ นายเรือโทประเสริฐ สุขสมัย นายเรือตรีกุหลาบ กาญจนสกุล นายเรือตรีชั้น รัศมิทัต นายเรือตรีทองดี ระงับภัย ทั้ง 5 นาย เข้าประจำกองยานพาหนะทหารเรือ กล่าวโดยสรุป แม้ว่านายทหารเรือคณะราษฎรจะเป็นชั้นผู้น้อยทำให้ไม่สามารถขึ้นสู่ตำแหน่งบังคับบัญชาระดับสูงในกรมทหารเรือได้เหมือนสายทหารบก แต่เนื่องจากผู้บังคับบัญชากรมย่อยต่างๆ มีระดับยศนายนาวาโท นายนาวาตรี ดังนั้นจึงทำให้นายทหารเรือคณะราษฎรระดับล่างยศนายเรือเอกนายเรือโท สามารถเข้าคุมกำลังฝ่ายรบของ

---

3. **เรือตอร์ปิโด** เรือเหล่านี้ประเทศใหญ่ๆ มักเลิกกันเสียเกือบหมดแล้ว เพราะเห็นว่ามีคุณสมบัติในการรบน้อย แต่สำหรับประเทศเล็กยังคงใช้กันมากเพื่อรักษาสนามทุ่นระเบิด ควบคุมและป้องกันเรือสินค้าของตน และของประเทศเป็นกลางในน่านน้ำของตน ตรวจปากช่องปากอ่าวที่เรือค้าขายมาชุมนุมกัน และสำหรับตรวจเหตุการณ์มิให้ฝ่ายที่ทำสงครามกันละเมิดกฎของสงครามในน่านน้ำของตน สำหรับหน้าที่โดยแท้นั้น เพื่อให้เข้าต่อตีข้าศึกในเวลาค่ำคืน เรือชนิดนี้มีขนาดตั้งแต่ 600 ตันลงมา อาวุธหนักไปในทางตอร์ปิโด กองทัพเรือสยามมีเรือชนิดนี้ 4 ลำขนาดลำละ 120 ตัน ส่วนเรือยามฝั่งก็จัดอยู่ในชนิดเรือตอร์ปิโดเพียงแต่มีขนาดเล็ก มีตอร์ปิโดเป็นอาวุธความเร็วสูง ใช้คนน้อย กองทัพเรือสยามมี 5 ลำ ขนาดลำละ 11 ตัน

4. **เรือช่วยรบ** เรือชนิดนี้ประกอบด้วยเรือต่างๆ เช่น เรือรบทุ่นระเบิด เรือกวาดทุ่นระเบิด เรือค้าขายติดอาวุธ เรือพี่เลี้ยง เรือช่าง เรือลำเลียงทหาร เรือกู้เรือใต้น้ำ เป็นต้น กองทัพเรือสยามมี 6 ลำ ได้แก่ ร.ล. วิเทศกิจการ 850 ตัน ร.ล. เจนทะเล, ร.ล. หาญทะเล และ ร.ล. ลิ่วทะเล ลำละ 450 ตัน ร.ล. พระยม 110 ตัน ร.ล. ผีเสื้อน้ำ 90 ตัน ทุกลำมีอายุกว่า 30 ปีที่จะต้องปลดระวางไปแล้ว

ในด้านการบังคับบัญชาเรือ นอกจากจะมีผู้บังคับเรือแล้วยังต้องมีผู้ช่วยอีก 2 ฝ่าย คือ ผู้ช่วยฝ่ายเรือหรือพรรคนาวินที่เรียกว่า "ต้นเรือ" และผู้ช่วยฝ่ายช่างและเครื่องจักรหรือพรรคกลินที่เรียกว่า "ต้นกล"

ดู หลวงสรวุฒิสมรรถ, อ้างแล้วเชิงอรรถที่ 57, หน้า 212-220.

ทหารเรือ เช่น กองเรือปืน เรือรบหลวงสุโขทัย เรือรบหลวงพาลีรั้งทวีป หมวดเรือปืนยามฝั่งและหมวดเรือตอร์ปิโด และยึดกุมกองยานพาหนะทหารเรือของเหล่านาวิกโยธิน

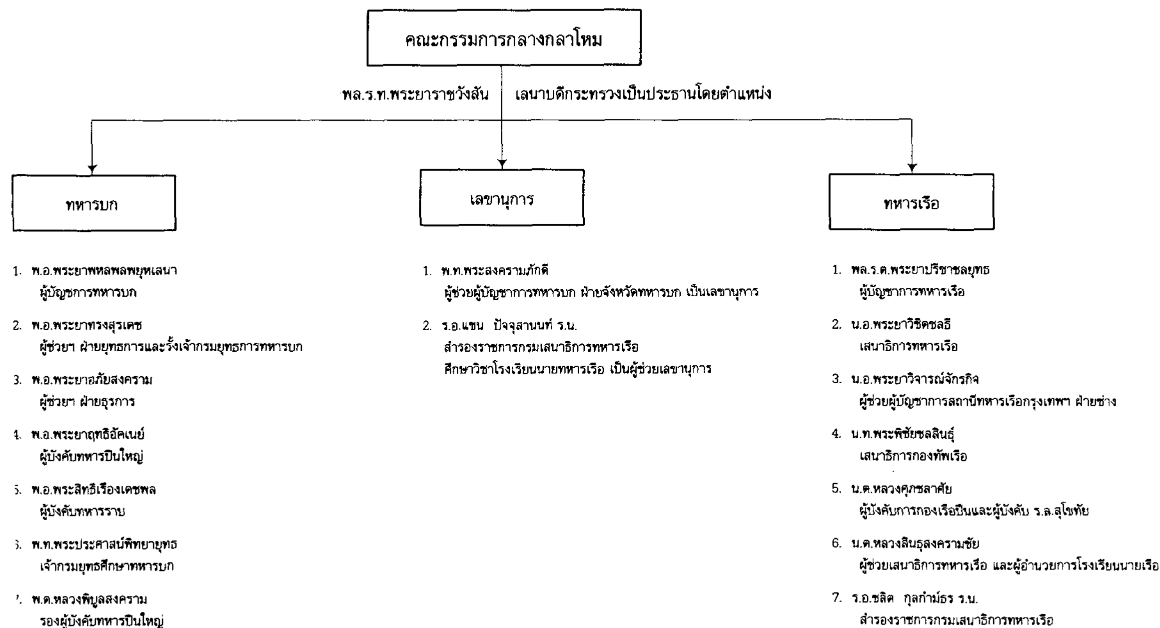
คุณลักษณะของนายทหารคณะราษฎรทั้งสายทหารบกและทหารเรือในลักษณะข้างต้นได้แสดงออกมาอย่างชัดเจนในการแต่งตั้ง *"คณะกรรมการกลางกลาโหม"* *โดยคณะราษฎรสายทหารบกนั้น*นายทหารชั้นผู้ใหญ่ได้ยึดกุมที่นั่งไว้เกือบทั้งหมด ส่วนสายทหารเรือมีที่นั่งในตำแหน่งนี้ต่ำกว่ากึ่งหนึ่ง

จากรายนามคณะกรรมการกลางกลาโหม (ดูแผนภูมิที่ 8) ที่ผู้บัญชาการทหารบกเป็นผู้เสนอชื่อฝ่ายทหารบก ผู้บัญชาการทหารเรือเป็นผู้เสนอชื่อฝ่ายทหารเรือ เป็นที่น่าสังเกตว่า ขณะที่ทหารบกประกอบด้วย นายทหารชั้นผู้ใหญ่ที่เป็นผู้ช่วยผู้บัญชาการทหารบกทั้ง 3 ฝ่าย และเจ้ากรม-ผู้บังคับเหล่าในสายยุทธการ และ พ.ต.หลวงพิบูลสงคราม หัวหน้ากลุ่มนายทหารชั้นผู้น้อย แต่ทหารเรือนั้นผู้บัญชาการกองทัพเรือ และผู้บัญชาการสถานีทหารเรือกรุงเทพฯ ซึ่งเป็นนายทหารระดับสูงในโครงสร้างใหม่ของกรมทหารเรือ ไม่ได้รับการแต่งตั้ง แต่แต่งตั้งนายทหารระดับรองลงมาแทน คือ เสนาธิการกองทัพเรือ และผู้ช่วยผู้บัญชาการสถานีทหารเรือกรุงเทพฯ ส่วนนายทหารเรือคณะราษฎร นอกจาก 2 นายนาวาตรีผู้อาวุโสสูงสุดของสายทหารเรือแล้ว จะเห็นว่าการแต่งตั้งนายเรือเอกชลิต กุลกำม์ธร และนายเรือเอกแชน ปัจจุสานนท์ ซึ่งไม่ใช่คณะราษฎรนั้นเป็นความไว้วางใจจาก น.ต.หลวงสินธุสงครามชัย

กล่าวโดยสรุป หลักยุทธศาสตร์ในการป้องกันประเทศนั้น *กองทัพบกถือเป็นตัวหลักสำคัญ* ขณะที่กรมทหารเรือและกรมอากาศยานถือว่าเป็นกำลังฝ่ายสนับสนุน ดังนั้นเห็นได้ว่านายทหารคณะราษฎรได้เข้าคุมการบังคับบัญชากองทัพบกไว้ได้อย่างมั่นคง แม้ว่าทางทหารเรือ นายทหารคณะราษฎรจะมีข้อจำกัดในด้านอาวุโสแต่ก็ได้เข้าคุมกำลังรบของฝ่ายทหารเรือเป็นจำนวนมากเพียงพอสำหรับการเป็นกำลังสนับสนุนสำหรับการรักษาความมั่นคงของระบอบใหม่ และโดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อกรุงเทพฯ ถูกถือว่าเป็น "หัวใจ" หรือยุทธศาสตร์ที่สำคัญที่สุดนั้น นายทหารบกคณะราษฎรก็ยึดกุมกองพันทหารที่ตั้งอยู่ในกรุงเทพฯ ไว้ได้เกือบทั้งหมด

แผนภูมิที่ 8

โครงสร้างและรายนามคณะกรรมการกลางกลาโหม พ.ศ. 2475

ที่มา : "คำสั่งแต่งตั้งคณะกรรมการกลางกลาโหมที่ 71/5834" ลงวันที่ 26 กรกฎาคม พ.ศ. 2475. และคำสั่งแต่งตั้งคณะกรรมการกลางกลาโหมที่ 88/6536 ลงวันที่ 12 สิงหาคม พ.ศ. 2475. **นาวิกศาสตร์** 15:10 (ตุลาคม 2475).

3.2.4 ปัญหาหลังการเปลี่ยนแปลงภายในกองทัพ

การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างกองทัพหรือกระทรวงกลาโหมหลังการปฏิวัติ พ.ศ. 2475 กล่าวได้ว่าเป็นบทบาทของกลุ่มนายทหารชั้นผู้ใหญ่ของคณะราษฎร โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เป็นบทบาทของ พ.อ.พระยาทรงสุรเดช (คณะกรรมการกลางกลาโหม ได้รับการแต่งตั้งหลังจากการประกาศจัดโครงสร้างใหม่กองทัพและการประกาศปลดย้ายบรรจุนายทหารแล้ว) การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวตอบสนองต่อพลังลัทธิทหารอย่างเต็มที่ทั้งในด้านโครงสร้างที่ให้มีคณะกรรมการกลางกลาโหมขึ้นมาเป็นฝ่ายกำหนดทิศทางการพัฒนากองทัพ ตลอดจนการปลดย้ายบรรจุนายทหาร แทนการตัดสินใจโดยผู้บังคับบัญชาระดับสูงเพียงคนเดียวที่อาจกระทำไปบนความพอใจส่วนตัว และอาจไม่มีความรู้ด้านเทคนิคทางทหารเพียงพอ ความสำเร็จที่สำคัญยิ่งอีกประการหนึ่งคือการได้เพิ่มงบประมาณกระทรวงกลาโหม[60] จากที่งบประมาณกระทรวงกลาโหม (หรือที่เรียกว่า กระทรวงฝ่ายป้องกันพระราชอาณาจักรในระบอบเก่า อันรวมระหว่างทหารบก ทหารเรือ กรมอากาศยาน กรมแผนที่ และกรมอุทกศาสตร์ เคยขึ้นสูงสุดถึง 23.2 ล้านบาท ในปี พ.ศ. 2468 แต่ปีถัดนั้นมาได้ตกต่ำลงมา และเหลือเพียง 13.3 ล้านบาทในงบประมาณปี พ.ศ. 2475 แม้ว่ารัฐบาลใหม่ภายใต้การนำของพระยามโนปกรณ์นิติธาดาจะได้พยายามจัดงบประมาณรายจ่ายประจำปี พ.ศ. 2476 ให้เข้าสู่ดุลยภาพ โดยงบรวมของรัฐบาลลดลงจาก 74.4 ล้านบาทเหลือ 72.4 ล้านบาท หรือลดลง 2 ล้านบาท แต่งบประมาณกระทรวงกลาโหมกลับเพิ่มขึ้นจากปีก่อนถึง 1.7 ล้านบาท คือได้ถึง 15,051,279 ล้านบาท (งบกระทรวงมหาดไทยเป็นอันดับ 1 มี 16.5 ล้านบาท หรือเพิ่มจากปีก่อน 1.1 ล้านบาท น้อยกว่าอัตราเพิ่มของกระทรวงกลาโหม) อย่างไรก็ตาม ภายหลังการเปลี่ยนแปลงภายในกองทัพ แม้จะเห็นว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงที่เป็นไปอย่างราบรื่น แต่ก็มีปัญหาที่สำคัญ 3 ประการที่คงค้างอยู่ภายในกองทัพและจะมีผลกระทบต่อการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในระยะถัดมา

---

[60] ดู จิตราภรณ์ ไชยกัณฑา, อ้างแล้วเชิงอรรถที่ 18, หน้า 401.

ปัญหาแรก เป็นปัญหาเรื่องทิศทางการพัฒนากองทัพที่สะท้อนให้เห็นความกลัวของนายทหารเรือที่จะถูกลดบทบาทและขนาดของกองทัพเรือโดยนายทหารบก กล่าวคือ การจัดรูปโครงสร้างกระทรวงกลาโหมใหม่ค่อนข้างจะได้รับการยอมรับจากนายทหารคณะราษฎรและจากสายตาของบุคคลภายนอกโดยเปรียบเทียบคือ ในการจัดวางโครงการของกรมตำรวจใหม่นั้นได้อ้างอิงถึงความสำเร็จที่จะทำให้กรมตำรวจมีความ "กระทัดรัดทำนองกระทรวงกลาโหมที่ได้ทำมาแล้ว" กล่าวคือ (กรมตำรวจ-กระทรวงกลาโหม) "แต่เดิมมาแบ่งเป็นหลายกรมหลายกอง ผู้บังคับการก็มีมาก การบังคับบัญชาไม่กระทัดรัดอย่างที่สมควรจะเปลี่ยนแปลงให้ทันความปรารถนาแห่งปัจจุบันสมัยนี้" ผลของการได้คิดนี้คือรวมกองให้แนบเนียนและคนใดที่ไม่จำเป็นก็คัดออกเสียบ้างสำหรับชั้นหัวหน้าส่วนชั้นรองๆ ไม่กระทบกระเทือนนอกจากว่ามีราคีมัวหมอง[61] อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาถึงโครงสร้างกรมทหารเรือที่เปลี่ยนแปลงไปในแบบเดียวกับโครงสร้างของกองทัพบกนั้น (ดูแผนภูมิที่ 6) ไม่น่าที่จะได้รับความพึงพอใจจากเหล่านายทหารเรือชั้นผู้ใหญ่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งจาก พล.ร.ท.พระยาราชวังสัน เสนาบดีกระทรวงกลาโหม ซึ่งเป็นนายทหารที่มีหน้าที่จัดวางโครงสร้างกองทัพเรือมาตลอดตั้งแต่ปี พ.ศ. 2468 ในตำแหน่งเสนาธิการทหารเรือ ความไม่พอใจหรือไม่เห็นด้วยกับโครงสร้าง "กรมทหารเรือ" นี้ ได้แสดงออกอย่างชัดเจนเมื่อมีประกาศให้แก้ไขโครงสร้างของ "กองทัพเรือ" ใหม่ เมื่อวันที่ 16 พฤษภาคม พ.ศ. 2476 หรือภายหลังที่พระยามโนปกรณ์นิติธาดา นายกรัฐมนตรีได้รัฐประหารหรือยึดอำนาจไว้ได้อย่างเด็ดขาดเมื่อวันที่ 1 เมษายน พ.ศ. 2476 ความหมายของการประกาศแก้ไขโครงสร้างกองทัพเรือหรือ "ประกาศแก้ไขเพิ่มเติมประกาศจัดระเบียบป้องกันอาณาจักร" ฉบับนี้คือ เป็นการช่วงชิงโอกาสของนายทหารเรือชั้นอาวุโสในช่วงที่นายกรัฐมนตรีมีอำนาจประกาศใช้พระราชบัญญัติเป็นกฎหมายบังคับได้โดยไม่ต้องผ่านการพิจารณาของสภาผู้แทนราษฎร[62] โครงสร้างใหม่ของกองทัพเรือจึงถูกแบ่งออกเป็น 6 หน่วยใหญ่ (ดูแผนภูมิที่ 7) และ

---

[61]เป็นคำแถลงของพระยามานวราชเสวี แทนประธานคณะกรรมการราษฎร เรื่อง ประกาศจัดวางโครงการกรมตำรวจ **รง.ส.** ครั้งที่ 34/2475 (วิสามัญ), 16 พฤศจิกายน 2475.

[62]ประกาศจัดระเบียบป้องกันอาณาจักร เมื่อวันที่ 3 กรกฎาคม พ.ศ. 2475 สามารถบังคับใช้โดยการลงมติเห็นชอบจากสภาผู้แทนราษฎร และเช่นเดียวกันในกรณีประกาศจัดวางโครงการกรมตำรวจ ก็ต้องผ่านการลงมติเห็นชอบ

โครงสร้างใหม่ของกองทัพเรือนี้จะยังคงอยู่ต่อไป แม้ว่าตอนกลางเดือนธันวาคม พ.ศ. 2476 จะได้มีการปรับปรุงโครงสร้างใหญ่กระทรวงกลาโหม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในส่วนกองทัพบก และสิ่งที่สะท้อนออกมาจากการประกาศแก้ไขโครงสร้างกองทัพเรือเมื่อกลางเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2476 คือ ความล้มเหลวในอำนาจหน้าที่ของคณะกรรมการกลางกลาโหม

ประเด็นสำคัญที่สร้างความกลัวให้แก่นายทหารเรือชั้นผู้ใหญ่ คือ การกำหนดยุทธศาสตร์ป้องกันประเทศโดยนายทหารบก พ.อ.พระยาทรงสุรเดช ซึ่งเป็นผู้มีบทบาทด้านเสนาธิการของกองทัพและของคณะราษฎร มีแนวคิดในการเน้นเสริมกำลังรบของฝ่ายทหารบกและเพิ่มแสนยานุภาพทางอากาศยานแทนกองทัพเรือ พ.อ.พระยาทรงสุรเดชพิจารณาว่าสงครามครั้งต่อไปเครื่องบินจะเป็นเทคโนโลยีสมัยใหม่ที่มีประสิทธิภาพมีความเร็วและมีความคล่องตัวมากขึ้นในการสงคราม พ.อ.พระยาทรงสุรเดชให้ความใส่ใจในเรื่องนี้ถึงกับเขียนเรื่อง "ป้องกันต่อสู้เครื่องบินและเรื่องไอพิษ" ลงพิมพ์ในวารสารยุทธโกษ เล่ม 39 ตอนที่ 7 (เมษายน พ.ศ. 2474) ทั้งฉบับมีเพียงเรื่องเดียว และเรื่องนี้ได้นำกลับมาพิมพ์อีกครั้งหลังการปฏิวัติ พ.ศ. 2475 โดยลงเป็นตอนๆ ใน "หนังสือพิมพ์ทหารบก" ซึ่งเป็นวารสารรายสัปดาห์ของทหารบกที่ออกมาแทนวารสารยุทธโกษ โดยมีแนวความคิดว่า "การป้องกันประเทศทางทะเล เป็นสิ่งที่ยุ่งยากมาก จะป้องกันแต่ละจุดที่คาดว่าจะรักษาการยกพลขึ้นบกย่อมทำไม่ได้ เพราะทะเลเปิดระยะทางหลายร้อยกิโลเมตร ไม่มีกำลังพลและอาวุธพอ แต่จะป้องกันโดยการลงทุนน้อย ลาดตระเวนด้วยเครื่องบิน และเรือเร็วขนาดย่อม ติดอาวุธร้ายแรงจำนวนน้อยคล่องตัว"[63] ดังนั้นจึงควรกำหนดขอบเขตกำลังความสามารถของกองทัพเรือเพื่อช่วยรักษาความสงบเรียบร้อยและรักษาชายฝั่งทะเลแล้วหันไปเพิ่มแสนยานุภาพทางอากาศยานแทนเพราะใช้เงินน้อยกว่าโครงการกองทัพเรือมาก และสำหรับกองทัพบกอาวุธที่ควรจะสะสมให้มีใน

จากสภาผู้แทนราษฎร แต่ "ประกาศแก้ไขเพิ่มเติมประกาศจัดระเบียบป้องกันอาณาจักร" ลงวันที่ 16 พฤษภาคม พ.ศ. 2475 ไม่พบว่าได้เคยเข้าเป็นวาระการประชุมของสภาผู้แทนราษฎรแต่อย่างใด.

[63] สำรวจ กาญจนสิทธิ์, **ท.ส. เจ้าคุณทรงสุรเดช** (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ประมวลสาส์น, ม.ป.ป.), หน้า 141-143.

กองทัพคือ รถรบและปืนต่อสู้อากาศยาน[64] แนวคิดที่จะเพิ่มบทบาทอากาศยาน โดยเข้าแทนที่บทบาทของกองทัพเรือได้ถูกปฏิเสธอย่างชัดเจนจาก พล.ร.ท.พระยาราชวังสัน เสนาธิการกระทรวงกลาโหม นายทหารเรืออาวุโสสุดในกองทัพโดยการแสดงปาฐกถาที่ราชนาวิกสภาเรื่อง "ยุทธศาสตร์ทางอากาศ" เมื่อต้นเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2475 พล.ร.ท.พระยาราชวังสัน กล่าวว่า ถึงแม้เครื่องบินจะได้มีบทบาทสำคัญในสงครามโลกครั้งที่ 1 และสร้าง "ความระส่ำระสายในทางความคิดขึ้นในพวกทหารบกทหารเรือทั่วโลก" โดยกลัวว่า "อากาศยานจะเป็นอาวุธสำคัญที่สุดในหมู่อาวุธของทหารทั้งปวง และอาจขับไล่ทหารบกทหารเรือออกเสียจากโลกได้.... แต่สำหรับทหารบกนั้นเครื่องบินเป็นอาวุธประกอบหรือเพิ่มเติม มิได้ทำให้ฐานะหรือรากของการทหารบกเปลี่ยนแปลงไปได้มาก เพราะฉะนั้นการโต้เถียงจึงไม่รุนแรงนัก ส่วนสำหรับทหารเรือนั้นเป็นอีกอย่างหนึ่ง ถ้าเครื่องบินแทนเรือได้ทหารเรือก็ต้องเลิกไป เพราะเรือเป็นรากของการทหารเรือ ฉะนั้นการโต้เถียงต่อสู้เอาความสำคัญและความจำเป็นกันจึงมีในระหว่างทหารเรือกับอากาศยานมากกว่าในระหว่างทหารบกกับอากาศยาน" และสำหรับความคิดของ พล.ร.ท.พระยาราชวังสัน แล้ว "เครื่องบินจะแทนเรือในสงครามทางทะเลไม่ได้ เรือกับเครื่องบินยังต้องทำการโดยอาศัยกัน และเรือยังคงเป็นพาหนะของเครื่องบินอยู่"[65]

อย่างไรก็ตาม ในระยะปีแรกหลังการปฏิวัติ แม้ว่าจะยังไม่ปรากฏความชัดเจนในการขัดแย้งด้านยุทธศาสตร์การป้องกันประเทศตามแนวทางของ พ.อ.พระยาทรงสุรเดชกับนายทหารเรือชั้นผู้ใหญ่ แต่ก็มีตัวอย่างที่แสดงให้เห็นว่า พ.อ.พระยาทรงสุรเดช ได้เน้นการเพิ่มสมรรถภาพให้กองทัพบกเป็นสำคัญ นักเรียนนายร้อยทหารบกที่เพิ่งจบรุ่น พ.ศ. 2475 และในระยะถัดมาได้เป็นนายทหารคนสนิทของ พ.อ.พระยาทรงสุรเดช กล่าวว่า "ทันทีที่ยึดอำนาจสำเร็จ พันเอกพระยาทรงสุรเดชได้ปรับปรุงกองทัพบก และสั่งซื้ออาวุธทันสมัย รถถัง 76 มีปืนใหญ่ 36 ม.ม. และปืนกล รถต่อสู้

---

[64]เสทื้อน ศุภโสภณ, **ชีวิตทางการเมืองของ พ.อ.พระยาฤทธิอัคเนย์** (พระนคร: วัชรินทร์การพิมพ์, 2514), หน้า 112-114.

[65]นายพลเรือโท พระยาราชวังสัน (ปาฐกถา), "ยุทธศาสตร์ทางอากาศ," **นาวิกศาสตร์** 15:11 (พฤศจิกายน 2475) : 2262-2305 และ 15:12 (ธันวาคม 2475) : 2572-2597.

อากาศยานพร้อมปืนขนาด 75 ม.ม. ปืนกลหนักทันสมัยจำนวนหนึ่ง.... รถถัง 76 ทางราชการมุ่งหมายให้ประจำกองพันทหารราบต่างๆ กองพันละ 2 คัน"[66] ขณะเดียวกันก็มีหลักฐานรายงานจากสถานทูตอังกฤษว่า กระทรวงกลาโหมได้สั่งรถบรรทุกดอดจ์ (Dodge) 40 คัน พร้อมติดปืนกลคันละ 1-2 กระบอก รถถัง 10 คัน และอาจจะสั่งเพิ่มอีกมากกว่า 20 คัน ถ้ากองทัพพึงพอใจในประสิทธิภาพ ส่วนปืนต่อสู้อากาศยานสั่งไป 60 กระบอกจะถูกส่งจากอังกฤษมาถึงกรุงเทพฯ ในราวเดือนมีนาคม พ.ศ. 2475[67] ประมาณว่ากองทัพบกใช้งบประมาณเพื่อเพิ่มสมรรถภาพครั้งนี้ถึง 4 ล้านบาท[68] ขณะที่ด้านกองทัพเรือก็มีรายงานของผู้แทนต่อเรือวิกเกอร์อาร์มสตรอง (Messers Vicher Armstrong) ประเทศอังกฤษแจ้งว่า คณะกรรมการกลางกลาโหมตกลงเห็นชอบกับโครงการปรับปรุงองค์กรและแสนยานุภาพของกองทัพเรือ โดยคิดจะสั่งซื้อเรือตอร์ปิโด ขนาด 15 ตัน 10 ลำ สำหรับบรรทุกตอร์ปิโดขนาด 18 นิ้ว 4 ท่อ และปืนต่อสู้อากาศยานขนาด 76 ม.ม. และ 57 ม.ม. พร้อมทั้งเรือรบแบบเดียวกับเรือรบหลวงสุโขทัยอีก 2 ลำ แต่ปัญหาสำคัญที่เป็นอุปสรรคอย่างยิ่ง คือ การขาดงบประมาณ[69] กล่าวโดยสรุป แม้ว่าสยามจะเป็นประเทศที่มีงบประมาณน้อยก็จริง ซึ่งทำให้การลงทุนซื้อเรือรบแต่ละลำต้องใช้เงินจำนวนมาก แต่ประเด็นที่น่าจะนำความไม่พอใจหรือความกลัวของฝ่ายทหารเรือก็คือ ภายใต้การนำทางทหารของ พ.อ.พระยาทรงสุรเดช กองทัพเรืออาจไม่ได้รับความใส่ใจที่มากพอ ในขณะที่เรือรบเกือบทุกลำในกองทัพเรือมีอายุที่จะต้องถูกปลดระวางแล้ว ความไม่พอใจทางฝ่ายทหารเรือดังกล่าวจึงน่าจะเป็นประเด็นหนึ่งที่มีผลต่อความผันแปรทางการเมืองในระยะถัดมา แต่หลังจากกรณีกบฏบวรเดช กองทัพเรือก็ได้รับการเอาใจใส่มากขึ้นโดยการอนุมัติงบประมาณพัฒนากองทัพเรืออย่างขนานใหญ่ด้วยงบพิเศษที่มากกว่างบประมาณประจำปีของกระทรวงกลาโหม

---

[66]สำรวจ กาญจนสิทธิ์, อ้างแล้วเชิงอรรถที่ 63, หน้า 54.

[67]F.O.371/17174, Colonel Stockley's report on Siam, 31 Dec. 1932.

[68]จิตราภรณ์ ไชยกัณฑา, อ้างแล้วเชิงอรรถที่ 18, หน้า 305.

[69]เพิ่งอ้าง, หน้า 306-307.

ปัญหาที่สอง เป็นปัญหาภายในกองทัพบก โครงสร้างใหม่กองทัพบกที่ผลักดันตามแนวคิดของ พ.อ.พระยาทรงสุรเดช ไม่อาจกล่าวได้ว่าเป็นประเด็นของความไม่ลงรอยหรือขัดแย้งกันภายในกลุ่มผู้นำทางทหารของคณะราษฎรอย่างรุนแรง คำอธิบายอย่างสั้นที่สุดในประเด็นนี้คือ หลังการรัฐประหาร 20 มิถุนายน พ.ศ. 2476 พ.อ.พระยาทรงสุรเดชและนายทหารชั้นผู้ใหญ่ในกลุ่มของเขาได้หมดบทบาทและหมดอำนาจในกองทัพ โดยการเข้ามามีบทบาทแทนของ พ.ท.หลวงพิบูลสงคราม ไม่พบว่ามีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างกองทัพบกแต่อย่างใด แต่โครงสร้างกองทัพบกของ พ.อ.พระยาทรงสุรเดช กลับช่วยให้นายทหารคณะราษฎรเข้าคุมการบังคับบัญชาฝ่ายพลรบได้ทั้งหมด ตลอดจนในระดับกองพันทหารที่ตั้งอยู่ในกรุงเทพฯ และในทางกลับกัน ทั้งโครงสร้างของกองทัพบกและการปลดย้ายบรรจุนายทหารย่อมสร้างความไม่พอใจให้แก่นายทหารที่ได้เคยบังคับบัญชากองพันทหาร (ผู้บังคับบัญชาระดับกองพล-กรม ถูกปลดเกือบหมด) นั่นคือ 18 กองพันทหารราบ เหลือผู้บังคับบัญชาจากโครงสร้างเก่า 4 นาย 2 นายยังคงบังคับกองพันในกรุงเทพฯ 1 นาย ย้ายเข้ากรุงเทพฯ อีก 1 นายยังคงอยู่ต่างจังหวัดเช่นเดิม ส่วน 4 กองพันทหารม้าเหลือผู้บังคับกองพัน 2 นาย โดย 1 นายถูกย้ายจากกองพันที่อยู่ในกรุงเทพฯ ไปบังคับกองพันที่สระบุรี สำหรับ 8 กองพันทหารปืนใหญ่ เหลือผู้บังคับกองพัน 5 นาย และผู้บังคับกองพันที่ตั้งอยู่ในกรุงเทพฯ ทั้ง 2 กองพันถูกย้ายไปบังคับหน่วยที่ปราจีนบุรีและราชบุรี (ดูแผนภูมิที่ 3, 4) ส่วนนายทหารสัญญาบัตรที่อยู่ในหน่วยกองพันทหารที่ตั้งอยู่ในกรุงเทพฯ ต่างก็ถูกย้ายหรือขอย้ายตัวเองไปอยู่หน่วยในต่างจังหวัด[70] พ.ต.หลวงจบกระบวนยุทธ อดีตผู้บังคับกองพันที่ 1 กรมทหารราบที่ 2 (ปราจีนบุรี) ซึ่งถูกย้ายเข้าประจำกรมยุทธการทหารบก และให้มีหน้าที่เขียนตำราทางทหาร ได้ทำความเข้าใจต่อการย้ายนายทหารบังคับบัญชากองพันครั้งใหญ่นี้ว่า "เพราะการที่จะปล่อยให้คุมทหารจำนวนมากอยู่โดยคณะรัฐบาลยังไม่แน่ใจในตัวผู้บังคับกองพันนั้นไม่ใช่เป็นเรื่องที่ถูกต้องนัก กำลังอยู่ในระยะหัวเลี้ยวหัวต่อเรื่องที่ไม่น่าจะเกิดมักจะเกิดได้เสมอ"[71] อย่างไรก็ตามนายทหารที่ถูกปลดย้าย ย่อมเชื่อว่า

---

[70] พล.ต.อ. เผ่า ศรียานนท์, อ้างแล้วเชิงอรรถที่ 25, หน้า 208.

[71] **อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พันตรี หลวงจบกระบวนยุทธ** อ้างแล้วเชิงอรรถที่ 24, หน้า 21.

นายทหารคณะราษฎร "เล่นพรรคพวก" และเริ่มมีข่าวลือตั้งแต่เดือนสิงหาคมว่า "จะมีการจลาจลเกิดขึ้นในบ้านเมือง" และเชื่อว่า "จะเกิดในวงของทหารนี้เองเป็นส่วนที่ค่อนข้างจะแน่มาก"[72]

คำสั่งของ พ.อ.พระยาทรงสุรเดช ที่เรียกได้ว่าเป็นการ "เอาไฟเผากองทัพ"[73] คือคำสั่งให้ยุบเลิกโรงเรียนเสนาธิการทหารบกและสั่งทำลายตำราเรียนวิชาทหารของโรงเรียนนี้ โรงเรียนเสนาธิการทหารบกเป็นสถาบันขั้นสูงสุดของกองทัพบก (กองทัพเรือ คือ โรงเรียนนายทหารเรือ) "เพื่ออบรมสั่งสอนนายทหารให้มีความรู้ความสามารถเป็นผู้อำนวยการ, วางแผนทางยุทธการ ช่วยเหลือผู้บังคับบัญชาให้ตกลงใจถูกต้องทันกับเหตุการณ์ ทั้งให้มีความรู้ ความสามารถอย่างกว้างขวาง"[74] ก่อตั้งและเปิดสอนอย่างติดต่อกันมาตั้งแต่ พ.ศ. 2452 รวมนายทหารที่จบจากโรงเรียนนี้ 146 นาย หรือ 21 รุ่น เมื่อถึง พ.ศ. 2475 (รุ่นที่ 20 และรุ่นที่ 21 ไม่จบเพราะโรงเรียนถูกยุบเสียก่อน) และนายทหารคณะราษฎรส่วนใหญ่ก็จบจากโรงเรียนนี้เช่นกัน เช่น พ.ต.หลวงอำนวยสงคราม พ.ต.หลวงกาจสงคราม ร.อ.หลวงชาญสงคราม ร.อ.หลวงรณสิทธิพิชัย และสมาชิกที่มีบรรดาศักดิ์เป็น "ขุน" เกือบทั้งหมด โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือ พ.ต.หลวงพิบูลสงคราม ซึ่งการจบจากโรงเรียนนี้ทำให้เขาได้มีโอกาสไปศึกษาต่อที่ฝรั่งเศส[75] แผนการของกองทัพบกได้กำหนดให้นายทหารที่จบจากโรงเรียนเสนาธิการทหารบกนั้นไม่เพียงแต่ให้ความก้าวหน้าในอาชีพทหารได้เร็วแล้ว ยังมีโอกาสเป็นผู้บังคับกำลังกองร้อยและกองพันทหารด้วย[76] ดังนั้นความพยายามแย่งชิงกันเข้าศึกษาในโรงเรียนนี้ โดยการวิ่งเส้นสายจึงเกิดขึ้น ตลอดทั้งเกิดการแบ่งพวกระหว่างนายทหารธรรมดากับฝ่ายเสนาธิการ[77] อย่างไรก็ตาม คำสั่งยุบเลิกโรงเรียนและทำลายตำราวิชาทหารของ

---

[72]กจช., สร.0201-16/36, จดหมายลงวันที่ 10, 11, 13, 16, 30, 31 สิงหาคม พ.ศ. 2475.

[73]พล.ท.ประยูร ภมรมนตรี, อ้างแล้วเชิงอรรถที่ 52, หน้า 73-74.

[74]คำอธิบายของจอมพล ป. พิบูลสงคราม **เสนาธิการรำลึก** (จัดทำในโอกาสวันคล้ายวันสถาปนาโรงเรียนเสนาธิการทหารบก ครบรอบ 60 ปี), (ม.ป.ท., 2513).

[75]เพิ่งอ้าง.

[76]*พล.ต.อ.เผ่า ศรียานนท์, อ้างแล้วเชิงอรรถที่ 25*, หน้า 182.

[77]*พล.ต. ส. ศรานุชิต, "ประวัติสังเขปการเสนาธิการไทย," อ้างใน* ***เสนาธิการรำลึก*** *อ้างแล้วเชิงอรรถที่ 75.*

โรงเรียนนี้น่าจะเป็นผลจากความเชื่อมั่นในวิชาทหารแบบเยอรมันของ พ.อ.พระยาทรงสุรเดช เพราะหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 เยอรมันได้แพ้สงครามทำให้กองทัพสยามปรับตัวไปเอาแบบฝรั่งเศส ซึ่งเป็นผู้ชนะสงครามทั้งด้านยุทธศาสตร์ยุทธวิธีในการรบและการอำนวยการ[78] ดังนั้น คำสั่งของ พ.อ.พระยาทรงสุรเดช ไม่เพียงจะสร้างความขัดแย้งกับกลุ่มนายทหารชั้นผู้น้อยในคณะราษฎร หากได้สร้างความไม่พอใจให้แก่นายทหารที่จบจากโรงเรียนนี้ หรือประมาณว่าเท่ากับ 1 ใน 7 ของจำนวนนายทหารชั้นสัญญาบัตรทั้งหมด

ปัญหาที่สาม เป็นปัญหาสำคัญที่สุดที่กลุ่มผู้นำกองทัพกลุ่มใหม่จะต้องเผชิญหน้า คือ ความจงรักภักดี การเชื่อฟังคำสั่ง และการรักษาระเบียบวินัยจากนายทหารผู้ใต้บังคับบัญชา กองทัพทรงประสิทธิภาพอยู่ได้เมื่อการเชื่อฟังคำสั่งหรือคำบังคับบัญชาของนายทหารเป็นตามลำดับขั้นจากสูงสู่ต่ำนั้นเป็นไปอย่างเคร่งครัด กระทั่งต่ำสุด คือ พลทหาร เพราะ "นายทหารเมื่อขึ้นชื่อว่าเป็นนายแล้วย่อมต้องมีอำนาจเป็นธรรมดา เมื่อสั่งอะไรไปแล้วพลทหารจำจะต้องปฏิบัติเสมอไป ถึงแม้ว่าคำสั่งนั้นจะผิดออกโทนโท่ก็ตาม"[79] ขณะเดียวกัน "วินัย" ก็เป็นรากเหง้าสำคัญของทหาร "หมายความว่า จะต้องประพฤติอยู่ในขอบเขตอันกำหนดไว้ ถ้าหากว่าทหารไม่มีวินัย เป็นต้นว่าจะทำอะไรก็ทำได้ตามความพอใจ กำลังของชาติซึ่งอยู่รวมเป็นกองทัพหรือรวมเป็นกองทหารต่างๆ นั้นเองจะไม่ดำรงอยู่ได้ วินัยเป็นสิ่งประกอบที่จะให้กำลังของชาติดำรงอยู่ได้ ถ้าไม่มีวินัย ทหารก็ไม่ผิดกับโจร"[80] การเชื่อฟังคำสั่ง เคารพวินัย ตลอดจนความรู้สึกเป็นหมู่เหล่าเดียวกัน (esprit de corps) ได้รับการฝึกอบรมมาตั้งแต่อยู่โรงเรียนนายร้อย แต่ในช่วงปลายของระบอบเก่าได้เกิดความรู้สึกว่า "นายทหารแบ่งเป็นพวก

---

[78] "ชีวประวัติของพลเอก พลเรือเอก พลอากาศเอก หลวงสุทธิสารรณกร," ใน **พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพพลเอก พลเรือเอก พลอากาศเอก หลวงสุทธิสารรณกร** (พระนคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ศิวพร, 2511), หน้า 97-99.

[79] นายเรือเอกสวัสดิ์ จันทนมณี, "นายทหารกับสุภาพบุรุษ," **นาวิกศาสตร์** 15:10 (ตุลาคม 2475) : 2039.

[80] หลวงสรวุฒิสมรรถ, อ้างแล้วเชิงอรรถที่ 57, หน้า 16-18.

เป็นเหล่า ความสามัคคีเหลวแหลก"[81]ในช่วงดังกล่าวนี้นายทหารชั้นผู้ใหญ่ได้พยายามเรียกร้องให้ "บรรดาเพื่อนนายทหารด้วยกัน เราควรถือประหนึ่งว่าเป็นญาติอันสนิท เพราะเหตุว่าคงถึงเวลาคราวหนึ่ง ซึ่งเราย่อมจะไปทำการร่วมทุกข์สุขด้วยกัน ในเมื่อต้องกระทำการตามหน้าที่เพื่อประโยชน์แห่งการรักษาชาติ, ศาสนา, พระมหากษัตริย์, บ้านเกิดเมืองมารดร เราควรจะมีความนับถือกันตามลำดับชั้น ช่วยเหลือกันในสิ่งที่ควรจักทำได้ในทางกำลังน้ำใจกำลังกายี...."[82] การพังทลายของความรู้สึกเป็นหมู่เหล่าเดียวกัน วินัยไม่ถูกรักษา เช่น แสดงออกโดย "การวิพากษ์วิจารณ์ผู้บังคับบัญชา, หน่วยทหาร, หลักการในกองทัพ.... และอันใดที่ขัดต่อกฎ, ข้อบังคับ, คำสั่งหรือแบบธรรมเนียม เพราะการกระทำเช่นนั้นเป็นการทำลายกองทัพ"[83] เพราะในท้ายสุดแล้วการเชื่อฟังคำสั่งและความจงรักภักดีต่อผู้บังคับบัญชาก็จะสูญสลายไป การปฏิวัติ พ.ศ. 2475 โดยฝ่ายทหารเท่ากับเป็นการแตกกระจายของหลักการที่ทรงประสิทธิภาพของกองทัพ และขณะเดียวกัน กลุ่มผู้นำกองทัพกลุ่มใหม่ก็ต้องเผชิญหน้ากับปัญหานี้อย่างรุนแรงเช่นกัน แม้ว่าในการกระทำสัตย์ปฏิญาณต่อธงไชยเฉลิมพลของทหารบกทหารเรือหลังการปฏิวัติ พ.ศ. 2475 จะได้บรรจุถ้อยคำว่า "ข้าพเจ้าจะปฏิบัติตามคำสั่งของผู้บังคับบัญชาอันชอบด้วยกฎหมาย และแบบธรรมเนียมของทหาร"[84] อย่างไรก็ตาม ก็ดูจะเป็นถ้อยคำกระทำสัตย์ที่เลื่อนลอย กรณีคราวกบฏบวรเดช พ.ศ. 2476 เป็นตัวอย่างที่ชัดเจนที่สุดของปัญหานี้ในกองทัพ

---

[81]หลวงเกรียงศักดิ์พิชิต, "สละชีวิตเพื่อคนข้างหลัง," ใน **อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพหลวงเกรียงศักดิ์พิชิต (ค้วน จินตะคุณ)** อ้างแล้วเชิงอรรถที่ 23.

[82]นายพลตรี พระยาประเสริฐสงคราม, "หลักที่นายทหารควรปฏิบัติ," **ยุทธโกษ** 40:6 (มีนาคม 2474) : 1706 และผู้เขียนคนเดียวกัน "เตือนเพื่อนนายทหาร," **ยุทธโกษ** 40:3 (พฤศจิกายน 2474) : 1363-1371.

[83]**เสนาธิการรำลึก**, อ้างแล้วเชิงอรรถที่ 75.

[84]อ้างใน "ข่าวทหารเรือ," **นาวิกศาสตร์** 15:12 (ธันวาคม 2475) : 2679.

บทที่ 4
รัฐบาลพระยามโนปกรณ์นิติธาดากับการต่อต้านคณะราษฎร

หลังการปฏิวัติ พ.ศ. 2475 คณะราษฎร เป็นกลุ่มที่มีอำนาจและอิทธิพลในวงการเมืองของประเทศ แต่กระนั้น คณะราษฎรก็ตระหนักดีว่า เหตุการณ์เมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 หรือวันเปลี่ยนระบอบการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชมาเป็นระบอบรัฐธรรมนูญเป็นเพียงการเริ่มต้นเท่านั้น ระบอบใหม่ยังไม่ได้ลงรากที่มั่นคง ความกลัวที่มีอยู่ในจิตใจของหมู่สมาชิกคณะราษฎรอย่างยิ่ง คือ ความกลัวที่จะถูกต่อต้านจากพระมหากษัตริย์ คณะเจ้านายและกลุ่มนิยมเจ้าทั้งทหารและพลเรือนที่ถูกปลดออกจากราชการเป็นจำนวนมากที่อาจรวมตัวต่อต้านคณะราษฎรและระบอบการปกครองอย่างใหม่ โดยหวนกลับไปสู่การสถาปนาระบอบเก่าหรือระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชขึ้นอีกครั้ง ขณะเดียวกัน คณะราษฎรก็ยอมรับว่ากลุ่มของตนเป็นเพียงกลุ่มเล็กๆ และส่วนใหญ่ยังอ่อนอาวุโสหรือเป็นผู้น้อยในสังคม ดังนั้นจึงยังไม่มีประสบการณ์เพียงพอที่จะขึ้นมาเป็นฝ่ายบริหารเสียเอง ตลอดทั้งอาจไม่ได้รับการยอมรับจากคนในประเทศและจากรัฐบาลต่างประเทศ ซึ่งสยามต้องให้ความสำคัญสูงมากต่อท่าทีของรัฐบาลต่างประเทศโดยเฉพาะอังกฤษและฝรั่งเศส ที่ทั้ง 2 ประเทศนี้มีอาณานิคมอยู่รายรอบสยามและมีผลประโยชน์ในสยามอยู่มากยิ่ง ปัจจัยดังกล่าวนี้ทำให้คณะราษฎร ได้เชื้อเชิญเหล่าข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ ซึ่งเป็น “คนชั้นกลาง” และเป็นกลุ่มพลังหลักของสังคม ให้เข้ามาร่วมมือทั้งในด้านฝ่ายบริหารและฝ่ายนิติบัญญัติ การเข้ามาร่วมมือของเหล่าข้าราชการชั้นผู้ใหญ่นี้ไม่เพียงแต่จะช่วยให้คำอธิบายที่ว่า การเปลี่ยนแปลงการปกครองครั้งยิ่งใหญ่นี้เป็นเรื่องภายในประเทศอย่างสมจริงเท่านั้น แต่ประเด็นที่สำคัญยิ่งก็คือ เป็นการแสดงออกถึงข้อยืนยันในคำอธิบายว่า ความกลัวต่อการเปลี่ยนแปลงอย่างรุนแรง เช่น การเลิกล้มสถาบัน

พระมหากษัตริย์ การประหัตประหารฝ่ายเจ้านายนั้น เป็นสิ่งที่จะไม่เกิดขึ้นเหมือนเช่นในประวัติศาสตร์การปฏิวัติของประเทศอื่นๆ อย่างไรก็ตาม แม้ว่าคณะราษฎรจะได้ประสานความร่วมมือและการสนับสนุนจากกลุ่มข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ แต่คณะราษฎรเองก็มีความเชื่อมั่นว่ากลุ่มของตนสามารถที่จะควบคุมและผลักดันทิศทางนโยบายและการดำเนินงานของฝ่ายรัฐบาลทั้งทางการเมืองและเศรษฐกิจให้เปลี่ยนแปลงไปตามความมุ่งหวังที่ได้ร่วมมือกันทำการปฏิวัติ โดยการเข้ามีที่นั่งในคณะกรรมการราษฎรจำนวนมาก และการเข้าคุมสภาผู้แทนราษฎร ซึ่งตาม "ธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว" ให้อำนาจไว้กับสภานี้อย่างสูงยิ่ง. แต่ทว่าหลังการประกาศใช้ "รัฐธรรมนูญ" ฉบับ 10 ธันวาคม พ.ศ. 2475 หรือรัฐธรรมนูญฉบับถาวร ซึ่งรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ได้ลดทอนอำนาจของสภาผู้แทนราษฎร และอำนาจที่แท้จริงของฝ่ายบริหารได้มาอยู่ในมือของ "นายกรัฐมนตรี" เหล่าข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ที่มีแนวคิดอนุรักษ์นิยม หรือเรียกได้ว่าเป็นกลุ่มอนุรักษ์นิยมที่ยึดกุมตำแหน่งสำคัญๆ ในฝ่ายบริหารนั้น ก็ได้กลายเป็นกลุ่มอำนาจหลักใหม่อีกกลุ่มหนึ่ง และอาศัยช่องว่างจากความแตกแยกภายในคณะราษฎร ดึงกลุ่มนายทหารชั้นผู้ใหญ่ที่นำโดย พ.อ.พระยาทรงสุรเดชให้เข้ามาสนับสนุนฝ่ายตน ตลอดทั้งแสวงหาความสนับสนุนและอ้างความชอบธรรมทางการเมืองจากพระมหากษัตริย์ ในท้ายสุดกลุ่มอนุรักษ์นิยมก็ได้แสดงให้เห็นว่า รัฐธรรมนูญเป็นเพียงตัวบทที่ไม่มีความหมาย สภาผู้แทนราษฎรที่ประกอบด้วยนักพูดนักคัดค้านการดำเนินงานของรัฐบาลที่เต็มเปี่ยมไปด้วยเหตุผลและวาทศิลป์ เป็นเพียงพวกที่ "ไร้น้ำยา" ถ้าไม่ได้รับการ "เล่น" ด้วยจากฝ่ายรัฐบาล เหตุการณ์ครั้งนี้คือ "การรัฐประหาร" ของกลุ่มอนุรักษ์นิยมเมื่อวันที่ 1 เมษายน พ.ศ. 2476 ซึ่งเป็นการยึดอำนาจเด็ดขาดจากวงในของรัฐบาลพลเรือนโดยใช้อำนาจ "พระราชกฤษฎีกา" เป้าหมายสำคัญคือการขจัดอำนาจและอิทธิพลของคณะราษฎร โดยเฉพาะสายพลเรือนปีกซ้ายที่นำโดยหลวงประดิษฐ์มนูธรรมออกไปจากศูนย์อำนาจของประเทศ

4.1 รัฐบาลชั่วคราว

สมัยรัฐบาลชั่วคราวที่มีพระยามโนปกรณ์นิติธาดาเป็นผู้นำนั้น แบ่งเป็น 2 ชุดด้วยกันคือ ชุดแรกเป็นรัฐบาลชั่วคราวหรือ "คณะกรรมการราษฎร" ตาม "ธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยาม

ชั่วคราว" อยู่ระหว่างวันที่ 28 มิถุนายน - 10 ธันวาคม พ.ศ. 2475 ชุดที่สองเป็นรัฐบาลชั่วคราวที่มี "นายกรัฐมนตรี" เป็นหัวหน้าฝ่ายบริหารหรือ "คณะรัฐมนตรี" ตาม "รัฐธรรมนูญ" ฉบับถาวร อยู่ระหว่างวันที่ 10 ธันวาคม - 31 มีนาคม พ.ศ. 2475 ความแตกต่างระหว่างรัฐบาลชั่วคราว 2 ชุดนี้ คือ รัฐบาลชั่วคราวชุดแรก อำนาจสูงสุดของประเทศได้ตกอยู่แก่สภาผู้แทนราษฎรทั้งในการกำหนดทิศทางนโยบายและการควบคุมการดำเนินงานบริหารของรัฐบาล ตามโครงสร้างของระบบการเมืองใหม่ที่กำหนดไว้ในธรรมนูญฉบับชั่วคราว ขณะที่ภาระหลักของรัฐบาลชั่วคราวคือการพยายามประคองให้การเปลี่ยนระบอบการปกครองเป็นไปอย่างสงบและราบรื่น และการจัดทำรัฐธรรมนูญฉบับถาวรขึ้นใหม่ตามการประนีประนอมทางการเมืองระหว่างคณะราษฎรกับพระมหากษัตริย์ ส่วนรัฐบาลชั่วคราวชุดที่สอง สภาผู้แทนราษฎรได้ถูกลดทอนอำนาจหน้าที่ลงเป็นเพียงฝ่ายนิติบัญญัติ และควบคุมการดำเนินงานทางนโยบายของรัฐบาลด้วยการกระทู้ถามและมติไว้วางใจในคณะรัฐมนตรีหรือไม่ ส่วนฝ่ายบริหาร อำนาจแท้จริงอยู่ที่ตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ภาระหลักของรัฐบาลชั่วคราวชุดนี้ คือ เป็นรัฐบาลที่จะมีอายุประมาณ 4 เดือนนับจากประกาศใช้รัฐธรรมนูญฉบับถาวรเพื่อเตรียมการจัดให้มีการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรประเภทที่ 1 หรือผู้แทนราษฎร ตามบทเฉพาะกาลในรัฐธรรมนูญฉบับถาวร ซึ่งจะทำให้การเปลี่ยนระบอบการปกครองมีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้นเมื่อมีผู้แทนที่ราษฎรเลือกตั้งเข้ามาทำหน้าที่ร่วมในสภาผู้แทนราษฎร ดังนั้นโครงสร้างความสัมพันธ์ทางอำนาจสมัยรัฐบาลชั่วคราวตามรัฐธรรมนูญทั้ง 2 ฉบับจึงประกอบด้วยฝ่ายบริหารหรือรัฐบาล ฝ่ายนิติบัญญัติหรือสภาผู้แทนราษฎร และพระมหากษัตริย์ ตลอดถึงคณะเจ้านายและกลุ่มนิยมเจ้า ซึ่งเป็นกลุ่มอำนาจในระบอบเก่าที่รัฐบาลระบอบใหม่ยังต้องตระหนักและระมัดระวังถึงพลังอำนาจอิทธิพลที่ยังคงมีอยู่ทั้งในทางการเมืองและเศรษฐกิจของคนกลุ่มนี้ และเพื่อทำความเข้าใจที่กระจ่างต่อทิศทางและปัญหาทางการเมืองที่เกิดขึ้นในระยะถัดไป ในที่นี้จะพิจารณาโดยผ่านกลุ่มที่เป็นองค์ประกอบในโครงสร้างความสัมพันธ์ทางอำนาจหรือระบบการเมืองสมัยระบอบรัฐธรรมนูญ 3 กลุ่มด้วยกัน ได้แก่ 1) กลุ่มข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ 2) คณะราษฎร และ 3) พระมหากษัตริย์ คณะเจ้านายและกลุ่มนิยมเจ้า เพื่อแสดงให้เห็นถึงความรู้สึกนึกคิด ความมุ่งหวัง บทบาทและพฤติกรรมทางการเมือง ที่ต่างได้แสดงออกมาในช่วงสมัยรัฐบาลชั่วคราว

4.1.1 กลุ่มข้าราชการชั้นผู้ใหญ่

ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ในระบอบเก่าเป็นกลุ่มใหญ่ที่สุดที่คณะราษฎรได้เชื้อเชิญให้เข้าร่วมมีบทบาทในการสถาปนาระบอบการปกครองใหม่ หลวงประดิษฐ์มนูธรรม เป็นตัวแทนคณะราษฎรชี้แจงการก่อตั้งสภาผู้แทนราษฎรต่อที่ประชุมเหล่าเสนาบดีและปลัดทูลฉลองของระบอบเก่าเมื่อบ่ายวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 ว่า

> สภาผู้แทนราษฎรนั้นตามปกติควรจะได้รับการเลือกตั้งตามความเห็นของราษฎร แต่จะกระทำโดยเร็ววันยังมิทัน จึงได้คิดไว้ว่าในชั้นต้นจะมีบุคคลที่ได้ร่วมคิดการครั้งนี้เป็นสมาชิกชั่วคราวก่อน ซึ่งจะอยู่ในตำแหน่งในเวลาอันเร็ว แต่รู้สึกอยู่ว่าพวกคิดครั้งนี้ แม้จะได้รับการศึกษามาบ้าง อย่างไรก็ดี คณะก็ยังเป็นเด็กหนุ่มอยู่เป็นส่วนมาก จึงปรึกษากันที่จะอัญเชิญผู้ใหญ่ในทางราชการ และผู้ที่ประกอบอาชีพในทางอื่น ซึ่งเป็นผู้ที่เห็นแก่ชาติบ้านเมืองมาเป็นสมาชิกร่วมใน*สภาด้วย....*[1]

ในการพิจารณาจัดแบ่งระดับของข้าราชการทั้งพลเรือนและทหารตามระบอบเก่า สามารถใช้ลำดับ "ยศ" เป็นเกณฑ์จัดแบ่งที่ดีกว่าการใช้ "บรรดาศักดิ์" ซึ่งมีคุณลักษณะการจัดแบ่งได้อย่างกว้างๆ ได้แก่ เจ้าพระยา พระยา หลวง ขุน แต่ลำดับชั้นยศมีลักษณะที่ละเอียดกว่าโดยสามารถจัดแบ่งได้เป็น 3 ลำดับกล่าวคือ ลำดับแรก เป็นข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ อยู่ระหว่างยศมหาอำมาตย์ตรี-โท-เอก ของสายพลเรือน ยศนายพลตรี-โท-เอก สายทหารบก และนายพลเรือตรี-โท-เอก สายทหารเรือ ลำดับที่สอง เป็นข้าราชการระดับกลาง อยู่ระหว่างยศอำมาตย์ตรี-โท-เอก นายพันตรี-โท-เอก

---

[1]"รายงานการประชุมเสนาบดี และปลัดทูลฉลองกระทรวงต่างๆ พร้อมด้วยคณะราษฎร" วันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475, ใน "การเปลี่ยนแปลงการปกครองประเทศสยาม," **นาวิกศาสตร์** 15:8 (สิงหาคม 2475) : 1777.

และนายนาวาตรี-โท-เอก ลำดับที่สาม เป็นข้าราชการระดับล่างหรือชั้นผู้น้อย ระหว่างยศรองอำมาตย์ตรี-โท-เอก นายร้อยตรี-โท-เอก และนายเรือตรี-โท-เอก นอกจากนี้ ลำดับชั้นยศยังมีนัยถึงระยะเวลาในการรับราชการและตำแหน่งแห่งที่ในวงงานราชการด้วย ตัวอย่างของประเพณีจัดวางลำดับข้าราชการว่าใครอยู่หน้าใครอยู่หลังแบบระบอบเก่านี้ เราสามารถเห็นได้ชัดจากรายนามสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรชุดแรกที่ประกาศตั้งเมื่อวันที่ 28 มิถุนายน พ.ศ. 2475[2] โดยการเรียงตามลำดับยศจากสูงไปหาต่ำ และแม้บรรดาศักดิ์จะมีระดับเท่ากันแต่ลำดับยศจะเป็นตัวตัดสิน เช่น นายพันเอกพระยาทรงสุรเดช อยู่ลำดับที่ 20 ในรายชื่อ แต่นายพลตรี พระยาอินทรวิชิต อยู่ลำดับที่ 11 หรือยศสูงกว่าย่อมมาก่อน ดังนั้น สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรชุดแรกที่ได้รับแต่งตั้งจาก "คณะผู้รักษาพระนครฝ่ายทหาร" 70 คน จึงประกอบด้วยข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ 18 คน ข้าราชการระดับกลาง 19 คน และข้าราชการชั้นผู้น้อย 33 คน (เป็นการนับรวมทั้งอดีตข้าราชการและผู้ที่ไม่ได้เป็นข้าราชการด้วย) หรือถ้าจัดแบ่งระดับข้าราชการอย่างกว้างๆ ออกเป็น 2 ระดับ คือ ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ โดยใช้ยศอำมาตย์โทหรือเทียบเท่ายศนี้ทางทหารและตำรวจขึ้นไปเป็นเกณฑ์พบว่า ตั้งแต่ลำดับยศนี้ขึ้นไปจะครอบคลุมบรรดาศักดิ์ของข้าราชการตั้งแต่ พระ พระยา และเจ้าพระยา ซึ่งได้รับแต่งตั้งเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร 30 คน ส่วนข้าราชการชั้นผู้น้อย ตั้งแต่ลำดับยศ อำมาตย์ตรี หรือเทียบเท่าลงมาก็จะครอบคลุมกลุ่มที่มีบรรดาศักดิ์เป็น หลวง ตลอดถึงบุคคลที่ไม่มีบรรดาศักดิ์ ซึ่งได้เป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรถึง 40 คน และส่วนใหญ่ คือ สมาชิกคณะราษฎร (คณะราษฎรมีข้าราชการชั้นผู้ใหญ่เพียง 4 คน ได้แก่ พ.อ.พระยาพหลพลพยุหเสนา พ.อ.พระยาทรงสุรเดช พ.อ.พระยาฤทธิอัคเนย์ และ พ.ท.พระประศาสน์พิทยายุทธ จากสมาชิกทั้งหมด 102 คน) ดังนั้น ในหนังสือเล่มนี้ จะใช้เกณฑ์จัดแบ่งกลุ่มข้าราชการเป็น 2 ลำดับ คือ ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ และข้าราชการชั้นผู้น้อย ในการอธิบายตอนต่อๆ ไป

เกณฑ์การจัดแบ่งข้าราชการข้างต้นทำให้เห็นได้ว่าข้อชี้แจงของหลวงประดิษฐ์มนูธรรมที่ว่า สมาชิกคณะราษฎรส่วนใหญ่เป็น "เด็กหนุ่ม" หรือ "ชั้นผู้น้อย" ในวงราชการนั้นเป็นความจริง

---

[2]ดูรายชื่อใน **รง.ส.** ครั้งที่ 1/2475, 28 มิถุนายน 2475.

ดังนั้น การประสานความร่วมมือกับกลุ่มข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ ซึ่งเป็นผู้มีประสบการณ์ในราชการจึงเป็นความสำคัญและจำเป็นยิ่งสำหรับการบริหารงานของประเทศ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรชุดแรก 70 คนนั้น เป็นสมาชิกคณะราษฎร 33 คน ไม่ใช่สมาชิกคณะราษฎร 37 คน[3] และในกลุ่มที่ไม่ใช่คณะราษฎรนั้น เป็นข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ 25 คน ส่วนใหญ่มีบรรดาศักดิ์เป็นพระยา ถึง 17 คน เจ้าพระยา 3 คน ที่เหลือมีบรรดาศักดิ์เป็น พระ เป็นข้าราชการชั้นผู้น้อย 12 คน ส่วนใหญ่มีบรรดาศักดิ์เป็นหลวง โดยมี 5 คนที่ไม่ได้รับราชการ คือ นายจรูญ ณ บางช้าง และนายเนตร พูนวิวัฒน์ ถือว่าเป็นตัวแทนของคณะ ร.ศ. 130 นายมานิต วสุวัต เป็นตัวแทนนักหนังสือพิมพ์ นายมังกร สามเสน และนายซุ่นใช้ คูตระกูล เป็นตัวแทนพ่อค้า[4] อย่างไรก็ตาม แม้ว่าคณะราษฎรจะไม่ได้เป็นกลุ่มเสียงส่วนใหญ่ในสภาผู้แทนราษฎร แต่การแต่งตั้งบุคคลที่ไม่ใช่คณะราษฎรให้เป็นกลุ่มเสียงส่วนใหญ่แทนนั้น กลุ่มผู้นำคณะราษฎรซึ่งเป็นกลุ่มที่เสนอชื่อคัดเลือกและแต่งตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรน่าจะได้ไว้วางใจว่า ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ที่ได้รับแต่งตั้งได้ผ่านการคัดเลือกแล้วว่า "เป็นผู้ที่เห็นแก่ชาติบ้านเมือง" ดังนั้นจึงน่าจะร่วมมือกันสร้างประเพณีการปกครองใหม่ได้ด้วยดี

กลุ่มข้าราชการชั้นผู้ใหญ่จำนวน 25 คนนี้ ส่วนใหญ่รับราชการพลเรือน ได้รับการศึกษาทางกฎหมายทั้งในและต่างประเทศและมีหน้าที่เกี่ยวพันทางด้านกฎหมาย เช่น เจ้าพระยาพิชัยญาติ *(ตั่น บุนนาค, 2418-2489) เป็นเนติบัณฑิตจากโรงเรียนกฎหมายรุ่นแรกพร้อมกับเจ้าพระยามหิธร* (ลออ ไกรฤกษ์) รับราชการในกระทรวงยุติธรรม จนได้เป็นอธิบดีศาลฎีกาเมื่อ พ.ศ. 2462 แม้ได้กราบถวายบังคมลาออกด้วยสาเหตุอาการป่วย แต่ก็ได้รับแต่งตั้งให้กลับมาเป็นเสนาบดีกระทรวง

---

[3]ตามรายชื่อที่ประกาศตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรชุดแรก 70 คนนั้น เป็นสมาชิกคณะราษฎร 32 คน ไม่ใช่สมาชิกคณะราษฎร 38 คน แต่ในวันประชุมสภาผู้แทนราษฎรครั้งแรก น.อ.พระยาวิชิตชลธี ไม่ได้มาโดยแจ้งว่าป่วย ที่ประชุมสภาจึงเลือกตั้ง พ.อ.พระยาพหลพลพยุหเสนา หัวหน้าคณะราษฎรเข้าดำรงตำแหน่งแทน จึงทำให้อัตราเปลี่ยนแปลงเป็น 33 ต่อ 37 คน.

[4]นายลงวน ตุลารักษ์ ได้กล่าวว่า หลักการแต่งตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎชุดแรกนั้นได้คัดเลือกจากบุคคล 4 จำพวก คือ 1) ผู้ก่อการฯ 2) ผู้ที่ได้ก่อการมาก่อนแล้วเมื่อ ร.ศ. 130 3) พ่อค้าคหบดี ทนายความ 4) ข้าราชการ ดู "การเปลี่ยนแปลงการปกครองประเทศสยาม," **นาวิกศาสตร์** 15:9 (กันยายน 2475) : 1983.

เกษตรพาณิชยการเมื่อปี พ.ศ. 2473-2475 กลุ่มนักเรียนกฎหมายจากอังกฤษเป็นกลุ่มใหญ่ที่มีบทบาทในวงงานราชการและด้านการเมืองในระยะถัดมา เช่น พระยาเทพวิทุรพหุลศรุตาบดี (บุญช่วย วณิกกุล, 2432-2492) อธิบดีศาลฎีกา พระยามโนปกรณ์นิติธาดา (ก้อน หุตะสิงห์, 2427-2491) อธิบดีศาลอุทธรณ์ พระยามานวราชเสวี (ปลอด วิเชียร ณ สงขลา, เกิด พ.ศ. 2433) อธิบดีกรมอัยการ พระยาศรีวิสารวาจา (เทียนเลี้ยง ฮุนตระกูล, 2439-2511) ปลัดทูลฉลองกระทรวงการต่างประเทศ พระยานิติศาสตร์ไพศาลย์ (วัน จามรมาน, 2431-2510) อธิบดีศาลอาญา กลุ่มนักเรียนครูจบจากอังกฤษเช่น เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี (สนั่น เทพหัสดิน ณ อยุธยา, 2419-2486) เป็นเสนาบดีกระทรวงธรรมการอยู่ถึง 10 ปี ในสมัยรัชกาลที่ 6 เมื่อเปลี่ยนรัชสมัยจึงกราบถวายบังคมลาออก พระยาปรีชานุสาสน์ (เสริญ ปันยารชุน) พระยาประมวญวิชาพูล (วงษ์ บุญ-หลง) สำหรับข้าราชการทหารและตำรวจมีรวม 8 คนด้วยกัน โดยทหารบกมีนายพลตรี 2 นาย ทหารเรือมีนายพลเรือตรี 2 นาย นายนาวาเอก 2 นาย ส่วนตำรวจมี 2 นาย ทั้งข้าราชการทหารและตำรวจเหล่านี้ นอกจากจะเป็นบุคคลที่มีตำแหน่งการงานที่สำคัญแล้ว กล่าวได้ว่ายังเป็นผู้มีภูมิรู้ทางกฎหมายดีอีกด้วย ภาพโดยรวมของกลุ่มข้าราชการชั้นผู้ใหญ่กลุ่มนี้ คือ ไม่เพียงแต่จะมีวัยวุฒิ คุณวุฒิ ประสบการณ์ในการรับราชการและมีตำแหน่งสูงในหน่วยบัญชาการของกรมกระทรวงต่างๆ แต่ที่สำคัญคือส่วนใหญ่เป็นบุคคลที่มาจากตระกูลขุนนางเก่าและสามัญชนที่ไต่เต้าขึ้นมาจนได้ดิบได้ดี

สภาผู้แทนราษฎรที่เพิ่งสถาปนาขึ้นใหม่นี้กล่าวได้ว่าเป็น "สภาข้าราชการ" นั่นคือสมาชิกสภาทั้งที่เป็นสมาชิกคณะราษฎรและไม่ได้เป็น ต่างก็เป็นข้าราชการ สิ่งนี้ได้สะท้อนออกมาในการกำหนดวันเวลาการประชุมสภา คือ วันจันทร์-พุธ-ศุกร์ เวลา 16.10 น. หรือหลังเลิกงานราชการแล้ว[5] ในระยะถัดมาได้มีการเปลี่ยนเวลาประชุมสภาเป็นช่วงเช้า เพื่อให้ "ความคิดความอ่านปลอดโปร่ง ส่วนกลางวันหรือบ่ายนั้นทำงานมาเหนื่อย หัวมึนคิดอะไรไม่ออกสู้ตอนเช้าไม่ได้" แต่ข้อสนับสนุนการเปลี่ยนแปลงเวลาที่สำคัญสุด คือ "การที่มาประชุมก็เป็นราชการเหมือนกัน"[6] แต่ในที่สุดก็ต้อง

---

[5] **รง.ส.** ครั้งที่ 2/2475, 2 กรกฎาคม 2475.

[6] **รง.ส.** ครั้งที่ 2/2476 (วิสามัญ), 23 มิถุนายน 2476.

เปลี่ยนเวลาประชุมไปเป็นเวลาหลังเลิกงานราชการแล้วเช่นเดิมเพราะ "ถ้าไม่เปลี่ยนเวลาประชุมงานรัฐบาลอาจจะเสีย"[7] จากคุณลักษณะของการเป็นสภาข้าราชการนี้ บทบาทของกลุ่มข้าราชการชั้นผู้ใหญ่จึงมีสูงยิ่งทั้งในด้านนิติบัญญัติและในด้านบริหาร ซึ่งนั่นหมายความว่าระบบราชการที่มีแบบแผนการบังคับบัญชาลดหลั่นเป็นลำดับชั้นและยึดติดอยู่กับระบบอาวุโสอันประกอบด้วยวัยวุฒิ คุณวุฒิ และฐานะทางราชการก็ได้ถูกดูดกลืนให้เป็นแบบแผนประเพณีในสภาผู้แทนราษฎร เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีได้รับเลือกเป็นประธานสภาผู้แทนราษฎรด้วยข้อสนับสนุนว่า "มีความรู้ความสามารถดี เคยเป็นเสนาบดีกระทรวงธรรมการอันเป็นตำแหน่งสำคัญมาแล้ว และเป็นผู้ใหญ่เหมาะสำหรับจะรักษาระเบียบการประชุมให้ดำเนินเรียบร้อยไปด้วยดี"[8] และเมื่อเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีต้องไปเป็นเสนาบดีกระทรวงธรรมการ กลุ่มข้าราชการชั้นผู้ใหญ่เป็นฝ่ายเสนอให้เจ้าพระยาพิชัยญาติ เป็นประธานสภาแทน ขณะที่กลุ่มชั้นผู้น้อยเสนอให้พระยาอุดมพงศ์เพ็ญสวัสดิ์เป็น พระยาอุดมพงศ์เพ็ญสวัสดิ์ได้ลุกขึ้นปฏิเสธด้วยเหตุผลว่า "เพราะยังมีข้าราชการชั้นผู้ใหญ่เหนืออยู่อีกเป็นอันมาก" และแม้ว่าในท้ายสุดจะได้มีการลงมติลับเพื่อให้เป็นไปตามหลักการเสียงข้างมาก แต่เจ้าพระยาพิชัยญาติก็คงได้รับเลือกด้วยเสียงข้างมาก 38 ต่อ 20[9]

จากการสำรวจรายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ช่วงปี พ.ศ. 2475 พบว่ากลุ่มที่มีบทบาทในสภาผู้แทนราษฎรมี 2 กลุ่มใหญ่ คือ กลุ่มแรกเป็นกลุ่มข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ กลุ่มที่สองเป็นพวก "ชั้นผู้น้อย" หรือ กลุ่มคณะราษฎรสายพลเรือนปีกซ้าย ในขณะที่กลุ่มที่สองมีบทบาทค่อนข้างเป็นลักษณะ "รุกเร้า" ให้ฝ่ายบริหารรีบเร่งจัดการกับปัญหาของประเทศโดยเฉพาะด้านเศรษฐกิจ แต่กลุ่มข้าราชการชั้นผู้ใหญ่มีบทบาทลักษณะเป็นกลางและค่อนข้างประนีประนอม กล่าวคือ พยายามใช้ความรู้และประสบการณ์ที่มีอย่างยาวนานช่วยชี้ให้เห็นจุดอ่อนจุดแข็งระหว่างหลักการและความเป็นจริง และเป็นฝ่ายเตือนให้เห็นถึงสิ่งที่เคยปฏิบัติมา ลักษณะทั่วไปของข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ใน

---

[7] **รง.ส.** ครั้งที่ 10/2476 (สามัญ), 3 สิงหาคม 2476.

[8] **รง.ส.** ครั้งที่ 1/2475, 28 มิถุนายน 2475.

[9] **รง.ส.** ครั้งที่ 22/2475, 2 กันยายน 2475.

ระบอบเก่าคือ บุคคลเหล่านี้เป็นกลุ่มที่ผ่านการศึกษาหรือมีประสบการณ์ในต่างประเทศ ดังนั้น ความรู้สึกนึกคิดหรือความมุ่งหวังโดยทั่วไปก็คือ ต้องการให้ประเทศชาติมีความเจริญ หรือ "ศิวิไลซ์" แต่ขณะเดียวกันข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ส่วนมากยอมรับว่าในแต่ละยุคสมัยมีข้อจำกัดอยู่ในตัวของมันเอง ดังนั้น การแสดงออกถึงความมุ่งหวังโดย "เล่นตามเกม" ของแต่ละสมัย จึงเป็นสิ่งที่กลุ่มนี้สามารถยอมรับได้อย่างสูงยิ่ง เช่น กรณีความพยายามขอแก้ไขสนธิสัญญาที่ไม่เป็นธรรมกับต่างประเทศ[10] ในระบอบเก่าเจ้านายเป็นกลุ่มที่มีบทบาทในการควบคุมทิศทางนโยบายและการปฏิบัติ แต่เจ้านายก็มีคุณลักษณะเฉพาะที่ไม่เพียงจะ "นิยม" ฝรั่ง (ชาวตะวันตก) แต่ยัง "กลัว" ฝรั่งด้วย ดังนั้น วิธีการที่เจ้านายนิยมและข้าราชการเหล่านี้ต้องปฏิบัติ คือ การพยายาม "ขอร้อง" ให้ประเทศที่เป็นคู่สัญญากับสยามช่วยเหลืออย่างเห็นอกเห็นใจในการแก้ไขสนธิสัญญา แต่หลังการปฏิวัติ พ.ศ. 2475 คณะราษฎรได้ชูลัทธิชาตินิยมหรือยก "ความรักชาติ" ขึ้นมานำหน้า ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ก็สามารถที่จะปรับตัวเอาความรักชาติไปอ้างกับฝรั่งเพื่อขอแก้ไขสนธิสัญญาได้สำเร็จ หรือในกรณีสภากรรมการองคมนตรีในสมัยรัชการที่ 7[11] เมื่อฝ่ายเจ้านายเปิดเกมให้เหล่าข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ได้ร่วมเล่นไม่ว่าจะด้วยคำอธิบายของฝ่ายเจ้าว่า ต้องการให้เป็นที่ฝึกหัดอบรมการปกครองแบบสภาหรืออะไรก็ตาม กลุ่มข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ที่ได้รับคัดเลือกเป็นองคมนตรี ต่างก็เล่นเกมนี้อย่างเต็มที่ แต่เมื่อในระยะถัดมาเกมสภากรรมการองคมนตรีไม่ได้รับการสนับสนุนจากฝ่ายเจ้า ดังเห็นได้จากจำนวนวันประชุมที่ลดลงในทุกๆ ปี เราก็จะไม่พบว่า กลุ่มข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ได้แสดง "อาการโวยวาย" แต่อย่างใด ดังนั้น บทบาทของข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ในสภาผู้แทนราษฎรของระบอบใหม่ ส่วนใหญ่จึงไม่แสดงออกแบบเป็นฝ่ายค้านรัฐบาลในสภา แต่หากพยายามให้ความร่วมมือจากความเชี่ยวชาญของตนให้งานด้านกฎหมายสำเร็จอย่างสมบูรณ์ เช่น กรณีการร่างรัฐธรรมนูญฉบับถาวร เจ้าพระยาธรรมศักดิ์

---

[10]ดู**บันทึกคำสัมภาษณ์พระยามานวราชเสวี** (เอกสารโรเนียว) (ภาควิชานิติศึกษาทางสังคม ปรัชญา และประวัติศาสตร์ คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 2523), หน้า 14, 18-19, 23,44.

[11]ชาญชัย รัตนวิบูลย์, "บทบาทของอภิรัฐมนตรีสภาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว," (วิทยานิพนธ์ การศึกษามหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร, 2519), หน้า 253-254, 259-262.

มนตรีก็ให้ความช่วยเหลืออย่างเต็มที่ในฐานะเป็นผู้เชี่ยวชาญด้านภาษา[12] กรณีการจะตัดถนนสายใหม่ๆ ผ่านพื้นที่ที่ยังรกร้างว่างเปล่า เจ้าพระยาพิชัยญาติก็ได้ใช้ความรับรู้ที่มีอยู่เดิมสนับสนุนโดยรัฐบาลไม่จำเป็นต้องเสียเงิน แต่ให้เก็บจากผู้ที่ได้รับประโยชน์จากการตัดถนน หรือเจ้าของที่ดินนั่นเอง ซึ่งเป็นวิธีที่กระทรวงมหาดไทยในระบอบเก่าเคยปฏิบัติมาก่อน[13] หรือกรณีร่างพระราชบัญญัติห้ามเรียกดอกเบี้ยเกินอัตรา ซึ่งเป็นการผลักดันจากหลวงประดิษฐ์มนูธรรมที่ต้องการจะช่วยเหลือชาวนาและคนยากจน แต่ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ เช่น พระยาวิชัยราชสุมนตร์ นายพันตำรวจโทหลวงแสงนิติศาสตร์ และพระยานิติศาสตร์ไพศาลย์ แม้จะไม่ได้คัดค้านหลักการ แต่ก็พยายามเสนอว่าให้ "มองในแง่ข้อเท็จจริง" เพราะเป็นสิ่งที่ได้กระทำกันมานานแล้วในเรื่องดอกเบี้ยที่แพง ข้อสำคัญคือถ้าไม่มีใครให้ราษฎรกู้เงิน "ราษฎรผู้จนจะไปพึ่งหาใคร" ตลอดจนความต้องการให้บังคับใช้พระราชบัญญัติฉบับนี้อย่างทันทีทันใด ก็จะนำไปสู่การเกิดคดีในทางอาชญามากขึ้น[14]

กล่าวโดยสรุป แนวคิดและบทบาทของกลุ่มข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ในสภาผู้แทนราษฎรไม่ว่าจะเป็นสมัยธรรมนูญฉบับชั่วคราว ซึ่งให้อำนาจแก่สภาสูงกว่าฝ่ายบริหาร หรือสมัยรัฐธรรมนูญฉบับถาวร ซึ่งสภามีอำนาจหน้าที่ด้านนิติบัญญัติและกระทู้ถามฝ่ายรัฐบาลนั้น ไม่มีความแตกต่างกัน กล่าวคือ เป็นกลุ่มที่ใช้ประสบการณ์จากหน้าที่การงานและส่วนตัวให้ความช่วยเหลือการดำเนินงานของฝ่ายบริหารเพื่อให้บรรลุผลต่อการเปลี่ยนแปลงในช่วงเปลี่ยนผ่านระหว่าง 2 ระบอบ คือ ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชกับระบอบรัฐธรรมนูญ โดยสามารถคงสิ่งที่ดีที่มีอยู่เดิมกับการเปลี่ยนสู่สิ่งใหม่อย่างระมัดระวัง อย่างไรก็ตาม นอกเหนือจากบทบาทในสภาผู้แทนราษฎรแล้ว ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่อีกกลุ่มหนึ่งที่มีตำแหน่งสำคัญๆ ในทางฝ่ายบริหารก็จะเป็นกลุ่มที่มีบทบาทมากยิ่งในทางการเมืองดังจะอธิบายในตอนต่อไป

---

[12] **รง.ส.** ครั้งที่ 35/2475, 25 พฤศจิกายน 2475.

[13] **รง.ส.** ครั้งที่ 21/2475, 29 สิงหาคม 2475.

[14] **รง.ส.** ครั้งที่ 27/2475, 23 กันยายน 2475.

4.1.2 คณะราษฎร

คณะราษฎรเป็นผู้สถาปนาระบอบใหม่ ดังนั้น คณะราษฎรจึงเป็นกลุ่มอิทธิพลหลักที่อยู่เบื้องหลังรัฐบาลชั่วคราวที่นำโดยพระยามโนปกรณ์นิติธาดา ทั้งยังมีที่นั่งในสภาผู้แทนราษฎร และในคณะกรรมการราษฎรจำนวนมาก กล่าวคือ สมาชิกคณะราษฎรได้เป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร 33 คน จากทั้งหมด 70 ที่นั่ง โดยมีจากสายทหารบก 5 คน จาก 34 คน ได้แก่ 4 นายทหารชั้นผู้ใหญ่ พ.อ.พระยาพหลพลพยุหเสนา พ.อ.พระยาทรงสุรเดช พ.อ.พระยาฤทธิอัคเนย์ พ.ท.พระประศาสน์พิทยายุทธ และ พ.ต.หลวงพิบูลสงคราม หัวหน้ากลุ่มนายทหารชั้นผู้น้อย จากสายทหารเรือ 3 คน จาก 18 คน ได้แก่ น.ต.หลวงสินธุสงครามชัย น.ต.หลวงศุภชลาศัย และนายเรือเอก หลวงธำรงนาวาสวัสดิ์ จากสายพลเรือน 25 คน จาก 50 คน การที่สมาชิกสายพลเรือนได้เข้าสู่สภาเป็นจำนวนมากนั้น น่าจะเป็นที่เข้าใจได้ว่า คณะราษฎรเองก็ระมัดระวังการโจมตีที่อาจมีขึ้นได้ว่าทหารเข้าแทรกแซงการเมืองมากเกินไป จะเห็นได้ว่า พ.อ.พระยาพหลพลพยุหเสนา หัวหน้าคณะราษฎร ก็ไม่มีรายชื่อเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรตั้งแต่เริ่มต้น นอกจากนี้ยังมีหลักฐานจากบันทึกของนายทหารคณะราษฎรที่ตรงกันว่าหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองสำเร็จ ทหารจะทำหน้าที่เป็น "ผู้พิทักษ์" ระบอบใหม่ ส่วนการดำเนินงานด้านสภาผู้แทนราษฎร การบริหารงานของรัฐบาล ตลอดจนการร่างรัฐธรรมนูญนั้นเป็นบทบาทของฝ่ายพลเรือน[15] ดังนั้นในช่วงปีแรกนี้จึงปรากฏบทบาทของหลวงประดิษฐ์มนูธรรม หัวหน้าคณะราษฎรสายพลเรือน หรือเป็นผู้ที่ได้ชื่อว่าเป็น "มันสมอง" ของคณะราษฎรอย่างสูงเด่นยิ่งในงานทางการเมือง

---

[15]บันทึกพระยาทรงสุรเดช, "การปฏิวัติ 24 มิ.ย 75," ใน สมาคมนักข่าวแห่งประเทศไทย, **เบื้องแรกประชาธิปตัย : บันทึกความทรงจำของผู้อยู่ในเหตุการณ์สมัย พ.ศ. 2475-2500** (พระนคร : มิตรนราการพิมพ์, 2516), หน้า 107 และ **อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พลเรือตรี หลวงสังวรยุทธกิจ (สังวร สุวรรณชีพ)** (กรุงเทพฯ : กรุงสยามการพิมพ์, 2513), หน้า 56.

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าบทบาทของ พ.อ.พระยาพหลพลพยุหเสนา และ พ.อ.พระยาทรงสุรเดช จะไม่เปิดเผยต่อโลกภายนอกมากนัก แต่ก็มีหลายกรณีที่ชี้ให้เห็นว่า 2 นายทหารชั้นผู้ใหญ่นี้เป็นผู้มีบทบาทและอิทธิพลอย่างแท้จริงในวงงานรัฐบาลที่ทั้งหลวงประดิษฐ์มนูธรรม และพระยามโนปกรณ์นิติธาดา ผู้นำรัฐบาลจะต้องให้ความตระหนักถึง ดังกรณีการร่างรัฐธรรมนูญฉบับถาวร ขณะที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ โปรดเกล้าฯให้ พ.อ.พระยาพหลพลพยุหเสนา และหลวงประดิษฐ์มนูธรรมเข้าเฝ้า เพื่อทรงเสนอหรือ "ต่อรอง" ให้เปลี่ยนแปลงสาระในรัฐธรรมนูญบางประการ (ดูบทที่ 2.2) ส่วนกลุ่มข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ที่เป็นคณะอนุกรรมการร่างรัฐธรรมนูญได้แสวงหาความสนับสนุนจาก พ.อ.พระยาทรงสุรเดช เพื่อให้การเปลี่ยนแปลงสาระในรัฐธรรมนูญบางประการตามแนวทางของฝ่ายตนเป็นไปได้อย่างราบรื่น[16] หรือในกรณีความขัดแย้งในปัญหาเค้าโครงเศรษฐกิจของหลวงประดิษฐ์มนูธรรมดังจะกล่าวถึงในตอนต่อไป แต่กระนั้น โดยทั่วไปแล้วก็ยังคงกล่าวได้ว่าหลวงประดิษฐ์มนูธรรมและสมาชิกสายพลเรือนของเขายังคงสามารถแสดงบทบาทในด้านต่างๆ ได้อย่างเต็มที่

ในช่วง 9 เดือนหลังการปฏิวัติ พ.ศ. 2475 ความพยายามของคณะราษฎรที่เด่นและมีผลสะท้อนต่อความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองมี 2 ประการนอกเหนือจากการร่างรัฐธรรมนูญฉบับถาวร คือ การพยายามสร้างสมาคมการเมืองหรือพรรคการเมือง และการผลักดันแนวทางแก้ไขและพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศ ในประเด็นสมาคมการเมืองนั้น อย่างทันทีทันใดหลังการปฏิวัติ นายสงวน ตุลารักษ์ ได้เป็นผู้แทนคณะราษฎรไปแสดงปาฐกถาที่โรงเรียนกฎหมายและที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยเมื่อวันที่ 27 มิถุนายน พ.ศ. 2475 ในการแสดงปาฐกถานี้ นอกจากจะได้กล่าวถึงความมุ่งหมายของการเปลี่ยนระบอบการปกครองและวิธีที่จะได้ดำเนินการต่อไปแล้ว นายสงวน ตุลารักษ์ ยังได้กล่าวว่า คณะราษฎรจะเปิดสมัครรับสมาชิกและจะจัดตั้งสาขาของคณะตามที่ต่างๆ และคณะราษฎรจะได้เลือกสรรผู้สมัครให้ทำหน้าที่เป็น 3 พวกคือ

---

[16]**บันทึกคำสัมภาษณ์พระยามานวราชเสวี** อ้างแล้วเชิงอรรถที่ 10, หน้า 32 พระยามานวราชเสวีได้กล่าวถึง พ.อ.พระยาทรงสุรเดช ว่าเขาก็เป็นบุคคลที่มีความรู้เรื่องกฎหมายรัฐธรรมดี.

1. เป็นกองอาสาสมัคร ทำหน้าที่ในการรบช่วยเหลือทหาร เช่นเดียวกับเสือป่าที่เราได้เคยมีมาคราวหนึ่งแล้ว และกองอาสาสมัครนี้จะขึ้นตรงต่อคณะราษฎรทีเดียว
2. เป็นกองพลเรือน ช่วยเหลือกิจการฝ่ายธุระการของคณะราษฎร
3. เป็นกองนักสืบ คอยสอดส่องเหตุการณ์ต่างๆ ให้กิจการของคณะราษฎรดำเนินไปด้วยดีโดยสะดวก[17]

แนวความคิดเรื่องการจัดตั้งสมาชิกคณะราษฎรให้มีหน้าที่แบ่งออกเป็น 3 กองนี้เป็นสิ่งที่น่าสนใจยิ่ง เพราะนั่นหมายความว่า คณะราษฎร ไม่เพียงจะเป็นองค์กรใหม่ทางการเมือง หากจะยังมีกำลังพลเรือนติดอาวุธคอยทำการปกป้องคณะราษฎรด้วย แนวความคิดนี้กล่าวได้ว่าน่าจะมาจากพื้นฐานของความไม่มั่นใจว่าจะสามารถยึดกุมกองทัพได้อย่างเด็ดขาด ดังนั้นจึงต้องใช้วิธีปลุกราษฎรให้ติดอาวุธไว้ต่อสู้กับศัตรูของระบอบใหม่[18] อย่างไรก็ตาม แนวความคิดจัดตั้งกองอาสาสมัครและกองพลเรือน ไม่มีผลต่อการจัดตั้งจริง มีเพียงกองนักสืบเท่านั้นที่ได้รับการจัดตั้ง โดยมีหลวงนฤเบศร์มานิต เป็นผู้ดูแลควบคุมที่สำคัญ บทบาทของนักสืบก็คือการเฝ้าและติดตามความเคลื่อนไหวของบุคคลสำคัญๆ ของระบอบเก่าซึ่งมีทั้งเจ้านายและกลุ่มนิยมเจ้า โดยเฉพาะอย่างยิ่งนายทหารที่ถูกปลดออกจากราชการ เป็นที่น่าสังเกตว่า หลังการประกาศใช้รัฐธรรมนูญฉบับถาวร จำนวนข่าวของนักสืบจะลดน้อยลงอย่างมาก และค่อนข้างเชื่อกันว่าเหตุการณ์ "ได้เรียบร้อยเกือบเป็นปกติแล้วก็ว่าได้ และในกาลต่อไปกองสืบของเราก็อาจจะต้องเลิกล้ม"[19] และเมื่อกรมตำรวจได้มีการปรับปรุง

---

[17]"การเปลี่ยนแปลงการปกครองประเทศสยาม," **นาวิกศาสตร์** 15:9 (กันยายน 2475) : 1984.

[18]ปรีดี พนมยงค์, "จงพิทักษ์เจตนารมณ์ประชาธิปไตยสมบูรณ์ของวีรชน 14 ตุลาคม," **ปรีดี พนมยงค์ กับสังคมไทย** (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2526), หน้า 421-422.

[19]กจช., สร.0201.16/35, จดหมาย ร.อ.หลวงบรรเจิดจตุรงค์ นักสืบประจำสภา เรียนหลวงนฤเบศร์มานิต หัวหน้ากองสืบ ลงวันที่ 21 พฤศจิกายน พ.ศ. 2475.

โครงสร้างใหม่ตอนปลายเดือนพฤศจิกายน หน้าที่ในการสืบข่าวการเมืองจึงเป็นหน้าที่ของกองสันติบาล กรมตำรวจเป็นสำคัญ

คณะราษฎรได้จดทะเบียนเป็น "สมาคม" เมื่อวันที่ 25 สิงหาคม พ.ศ. 2475[20] โดยมีพระยานิติศาสตร์ไพศาลย์เป็นนายกสมาคมคณะราษฎร นายประยูร ภมรมนตรี เป็นอุปนายก นายสงวน ตุลารักษ์ เป็นเหรัญญิก นายประหยัด ศรีจรูญ เป็นนายทะเบียน นายสุรินทร์ ชิโนทัย เป็นบรรณารักษ์ นายวนิช ปานะนนท์ เป็นเลขาธิการ นายเรือเอก หลวงนิเทศกลกิจ เป็นปฏิคม ส่วนกรรมการสมาคมประกอบด้วย ร.ต.อ.หลวงอภิบาลเขตต์นคร ร.อ.หลวงเชวงศักดิ์สงคราม ร.อ.หลวงอดุลเดชจรัส ร.อ.หลวงรณสิทธิพิชัย ร.อ.หลวงชาญสงคราม นายเรือเอกหลวงนาวาวิจิตร นายเรือเอกชลิต กุลกำม์ธร นายเรือโทวัน รุยาภร จะเห็นได้ว่านอกจากตำแหน่งนายกสมาคมและกรรมการบางคนที่ไม่ใช่สมาชิกคณะราษฎรแล้ว สมาคมคณะราษฎรถูกยึดกุมไว้โดยสมาชิกคณะราษฎรชั้นผู้น้อย ส่วนบุคคลชั้นหัวหน้าของสายต่างๆ ต้องมีภาระหน้าที่ด้านอื่นๆ อีกมากจึงได้รับแต่งตั้งเป็นกรรมการกิตติมศักดิ์ รวมทั้งพระยามโนปกรณ์นิติธาดา พระยาศรีวิสารวาจา พระยาปรีชาชลยุทธ พระยาประมวญวิชาพูล หรือกล่าวโดยรวมคือ "กรรมการราษฎร" ทุกคนเป็นกรรมการกิตติมศักดิ์ของสมาคมคณะราษฎร อย่างไรก็ตาม กล่าวได้ว่าหลวงประดิษฐ์มนูธรรมเป็นผู้มีอิทธิพลในสมาคมคณะราษฎร

สมาคมคณะราษฎร คือ พรรคการเมืองในระบอบประชาธิปไตยหรือระบอบการเมืองที่มีการเลือกตั้ง แม้ว่าเมื่อครั้งจดทะเบียนเป็นสมาคม พระยานิติศาสตร์ไพศาลย์ นายกสมาคมฯ จะได้แถลงว่า "การที่ตั้งสมาคมนี้ขึ้นก็เพื่อช่วยกันออกความคิดให้รัฐบาลเดินตามจุดประสงค์เท่านั้น หาใช่เป็นผู้จะลงมือกระทำการใดๆ ตามที่มีคนเข้าใจกันนั้นไม่"[21] จุดประสงค์ในที่นี้คือ หลัก 6 ประการของคณะราษฎรซึ่งเป็นวัตถุประสงค์ของสมาคมด้วย คำแถลงของนายกสมาคมฯ นี้หมายถึงสมัยรัฐบาลชั่วคราว แต่เมื่อเข้าสู่สมัยที่ 2 ซึ่งสภาจะประกอบด้วยสมาชิก 2 ประเภท คือ ประเภทที่

---

[20]"การเปลี่ยนแปลงการปกครองประเทศสยาม," **นาวิกศาสตร์** 16:1 (มกราคม 2475) : 200-201.

[21]"การเปลี่ยนแปลงการปกครองประเทศสยาม," **นาวิกศาสตร์** 16:2 (กุมภาพันธ์ 2475) : 307-308.

1 จากการเลือกตั้ง และประเภทที่ 2 จากการแต่งตั้ง สมาคมคณะราษฎรก็แสดงเจตจำนงอย่างเต็มที่ที่จะส่งสมาชิกลงสมัครรับเลือกตั้ง ทั้งในฐานะพรรคการเมือง และในฐานะที่เป็นคณะผู้ให้กำเนิดรัฐธรรมนูญ ซึ่งต้องการจะแก้ไขความไม่มั่นใจที่มีอยู่สูงในหมู่ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ว่าจะไม่มีใครลงสมัครรับเลือกตั้งในต่างจังหวัดหรือท้องถิ่นที่ห่างไกล โดยหลวงประดิษฐ์มนูธรรมยืนยันว่า "เมื่อไม่มีใครสมัคร สมาคมคณะราษฎรคงจะจัดให้มีผู้สมัครจงได้"[22] แต่ผลสำคัญที่ตามมาตามหลักวิธีการที่ได้มีการตกลงในแบบแผนทางการเมืองเมื่อคราวร่างรัฐธรรมนูญฉบับถาวร คือ ประธานสภาผู้แทนราษฎรจะทูลเสนอชื่อบุคคลที่จะเป็นนายกรัฐมนตรีซึ่งเป็นบุคคลที่คุมเสียงข้างมากในสภาผู้แทนราษฎรให้พระมหากษัตริย์ทรงลงพระปรมาภิไธยแต่งตั้ง[23] สิ่งนี้ย่อมหมายความได้ว่า เมื่อสมาคมคณะราษฎรเป็นพรรคการเมืองพรรคเดียวที่ส่งผู้สมัครรับเลือกตั้ง ดังนั้นสมาคมคณะราษฎรย่อมมีแนวโน้มที่จะคุมเสียงข้างมากในสภาผู้แทนราษฎร และเป็นฝ่ายจัดตั้งรัฐบาลในท้ายสุด

ความน่ากลัวของสมาคมคณะราษฎรต่อกลุ่มอนุรักษ์นิยมที่มีพระยามโนปกรณ์นิติธาดาเป็นผู้นำ มี 2 ประการสำคัญ คือ ประการแรก สมาคมคณะราษฎรเป็นฐานสนับสนุนของหลวงประดิษฐ์มนูธรรมอย่างแจ้งชัด กล่าวคือ แม้ในการร่างรัฐธรรมนูญฉบับถาวร หลวงประดิษฐ์มนูธรรมพ่ายแพ้ต่อกลุ่มอนุรักษ์นิยมในการเปลี่ยนชื่อฝ่ายบริหารจากคำว่า "กรรมการราษฎร" เป็น "รัฐมนตรี" (ดูบทที่ 2.2) แต่ใน "ธรรมนูญ (สมาคม) คณะราษฎร"[24] ที่ประกาศใช้เมื่อต้นเดือนมกราคม พ.ศ. 2475 หรือหลังการประกาศใช้รัฐธรรมนูญฉบับถาวร ชื่อฝ่ายบริหารสมาคมยังคงเรียกว่า "คณะกรรมการราษฎร" นอกจากนั้นในส่วนวัตถุประสงค์หลักใหญ่ของสมาคมได้ระบุอย่างชัดเจนว่า "ช่วยรัฐบาลและประชาชนให้ถึงซึ่งความสุขสมบูรณ์ตามแนวแห่งหลัก 6 ประการ" ซึ่งการที่สมาคมจะบรรลุวัตถุประสงค์ได้ก็ด้วยการเป็นรัฐบาลเสียเอง และในระยะถัดมาเมื่อเกิดปัญหาการขัดแย้งในเค้าโครงเศรษฐกิจของหลวงประดิษฐ์มนูธรรม สมาคมคณะราษฎรย่อมเป็นสมาคมที่น่ากลัวในสายตาของกลุ่ม

---

[22] **รง.ส.** ครั้งที่ 45/2475, 3 ธันวาคม 2475 (ตอนบ่าย).

[23] ดูการอภิปรายร่างรัฐธรรมนูญ มาตรา 46 ใน **รง.ส.** ครั้งที่ 38/2475, 26 พฤศจิกายน 2475 (ตอนบ่าย).

[24] กจช., ลบ.3.10/1, ธรรมนูญคณะราษฎร.

อนุรักษ์นิยม เพราะน่าจะเป็นฐานสนับสนุนแนวทางเศรษฐกิจของหลวงประดิษฐ์มนูธรรม ประการที่สอง ในการจัดตั้งสาขาสมาคมคณะราษฎรประจำจังหวัดต่างๆ ที่ลงไปถึงระดับอำเภอและตำบล สมาคมนี้ได้อาศัยกลไกระบบราชการเป็นแกนจัดตั้ง[25] กระทั่งอาจเรียกได้ว่าเป็น "พรรคข้าราชการ" กล่าวคือ ฝ่ายบริหารสาขาจังหวัดต่างๆ นั้น ส่วนใหญ่เป็นข้าราชการระดับสูงของจังหวัดนั้นนั่นเอง เช่น มีผู้ว่าราชการจังหวัดเป็นนายกสมาคม ส่วนฝ่ายอื่นๆ ก็มีข้าราชการฝ่ายปกครอง ทหาร ตำรวจ ผู้พิพากษา ครู เป็นต้น การเทียบสมาคมคณะราษฎรว่า เป็น "พรรคข้าราชการ" นั้น กล่าวได้ว่าไม่เกินจริงไปกว่าบริบททางสังคมทางการเมืองของสยามในขณะนั้น จริงอยู่ในช่วงแรกของการเปิดรับสมัครบุคคลเข้าเป็นสมาชิกของสมาคมคณะราษฎร ในด้านหนึ่ง การที่คณะราษฎรเป็นกลุ่มอำนาจใหม่ของประเทศแทนคณะเจ้านายนั้น ย่อมมีแรงดึงดูดให้ข้าราชการจำนวนมากต้องรีบปรับตัวเพื่อความอยู่รอดทางตำแหน่งหน้าที่การงานในระบบราชการโดยเข้ามาสมัครเป็นสมาชิกสมาคมคณะราษฎร อีกด้านหนึ่ง กรรมกรว่างงานหรือตกงาน ตลอดถึงข้าราชการที่ถูกดุลในช่วงปลายของระบอบเก่าได้พากันมาสมัครเป็นสมาชิกสมาคมเป็นจำนวนมาก โดยหวังว่าจะได้งานทำหรือได้กลับเข้ารับราชการอีกครั้ง แต่ในส่วนที่สมัครเพื่อหวังงานทำนี้ ทางสมาคมคณะราษฎรก็ได้ปฏิเสธตั้งแต่ต้นแล้วว่าไม่อาจช่วยเหลือได้ และเป็นหน้าที่ของฝ่ายรัฐบาล สมาคมคณะราษฎรต้องการบุคคลที่เสียสละโดยความจริงใจ เพื่อสนับสนุนและปกป้องระบอบใหม่เท่านั้น ดังนั้นข้าราชการจึงเป็นสมาชิกที่สำคัญของสมาคมคณะราษฎร และจากการเติบโตขยายตัวของสาขาสมาคมในระยะถัดมาก็ "เปนที่ตระหนักกันอยู่ว่าเนื้อแท้ของสมาคมนี้ ก็คือ ข้าราชการทุกประเภท รวมทั้งทหาร ตำรวจ และพลเรือน"[26] นับจากวันจดทะเบียนเป็นสมาคมการเมืองซึ่งมีสมาชิกเริ่มต้นประมาณ 10,000 คน จนถึงเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2475 เฉพาะมณฑลกรุงเทพฯมณฑลเดียวนั้นก็มีจำนวนสมาชิกถึง 60,000 คน ในจำนวนนี้ครึ่งหนึ่งเป็นข้าราชการ อีกครึ่งหนึ่งเป็น "คนสามัญ" หรือประชาชนทั่วไป[27] การที่ข้าราชการจำนวนมากสมัครเข้าเป็นสมาชิกสมาคม ไม่ว่าจะเป็นการสมัครโดยการสนับสนุนคณะ

---

[25]กจช., สร.0201.16/36, รายงานของหลวงบรรเจิดจตุรงค์ ลงวันที่ 20 ธันวาคม 2475.

[26]**ประชาชาติ** 9 มีนาคม 2475.

[27]เพิ่งอ้าง.

ราษฎรหรือระบอบใหม่อย่างจริงใจหรือเป็นการสมัครที่ปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของตนเองก็ตาม ดูจะไม่ใช่ประเด็นสำคัญของคณะราษฎรในช่วงการเปลี่ยนผ่านระบอบปกครองจากเก่าไปสู่ใหม่ แต่ประเด็นที่สำคัญก็คือ การกีดกันหรือการไม่เอาคณะเจ้านายและกลุ่มนิยมเจ้า ดังนั้น การแสวงหาฐานสนับสนุนจากข้าราชการหรือการดึงเอาข้าราชการเข้ามาเป็นฐานสนับสนุนของคณะราษฎรจึงเป็นสิ่งที่สำคัญกว่า ด้วยเหตุนี้ ในทัศนะของกลุ่มอนุรักษ์นิยมที่มีพระยามโนปกรณ์นิติธาดาเป็นผู้นำและของพระมหากษัตริย์ คณะเจ้านาย และกลุ่มนิยมเจ้า ย่อมไม่อาจปฏิเสธได้ว่า การที่จะปล่อยให้สมาคมคณะราษฎรที่อาศัยกลไกและระบบราชการอันเดียวกันกับของรัฐบาลนั้น เติบโตและเป็นสมาคมการเมืองที่ถูกต้องตามกฎหมายต่อไปย่อมเป็นสิ่งที่น่ากลัวที่สุด

สำหรับประเด็นทางเศรษฐกิจ ซึ่งคณะราษฎรใช้เป็นประเด็นโจมตีการบริหารงานที่ล้มเหลวของรัฐบาลกษัตริย์เหนือกฎหมาย ตลอดทั้งการแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจก็ดำเนินไปโดยคำนึงแต่ผลประโยชน์ของคนชั้นสูงและคนร่ำรวย และแม้ว่าหลังการเปลี่ยนระบอบการปกครองจะได้มีการปรับความเข้าใจระหว่างพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ กับคณะราษฎร ถึงเรื่องที่ คณะราษฎรได้โจมตีว่าราชวงศ์ของพระองค์ไม่ได้ทำให้ประเทศเจริญ แต่การแสดงปาฐกถาของผู้แทนคณะราษฎรในที่ต่างๆ หลังจากนั้น แม้จะไม่กล่าวถึงความไม่สามารถของราชวงศ์ระบอบเก่า แต่การอธิบายถึงความล้มเหลวในการแก้ไขปัญหาและพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศของรัฐบาลกษัตริย์เหนือกฎหมายยังคงดำเนินต่อไป ดังการแสดงปาฐกถาของ นายเรือเอก หลวงธำรงนาวาสวัสดิ์ ต่อนายทหารเรือเมื่อวันที่ 7 กรกฎาคม พ.ศ. 2475 ว่า

> ลัทธิการปกครองโดยมีกษัตริย์อยู่เหนือกฎหมายจะทำการใดๆ ได้แต่ผู้เดียว....มีการแบ่งชั้นบุคคลเป็นเจ้าเป็นขุนนางเป็นไพร่ ลบหลู่ดูถูกกันเองทำให้แตกสามัคคีในระหว่างคนไทยด้วยกัน ให้สิทธิพิเศษแก่เจ้า เงินรายได้ของประเทศจากจังหวัดต่างๆ ใช้บำรุงในจังหวัดนั้นๆ แต่น้อย นำเอาเงินรายได้ของประเทศซึ่งเก็บมาจากราษฎรไปบำรุงความสุขสมบูรณ์ของบุคคลบางคนบางจำพวก มิได้จัดการบำรุงความสุขสมบูรณ์ของราษฎรให้เพียงพอ

> การเก็บภาษีอากรก็บีบคั้นราษฎรที่ยากจน ไม่ดำเนินตามหลักของประเทศที่เจริญแล้วเขาทำกัน และไม่พยายามบำรุงฐานะของราษฎรในทางเศรษฐกิจ เช่น การอุตสาหกรรม กสิกรรม และหัตถกรรม มิได้รับความบำรุงอย่างเต็มที่ บ้านเมืองของเราจึงเจริญไม่ทันประเทศอื่นเขา ทั้งนี้แม้พระเจ้าอยู่หัวจะได้สอดส่องก็ไม่ทั่วถึง เพราะเป็นธรรมดาอยู่เองที่บุคคลคนเดียวจะกระทำกิจการทั้งหลายให้สำเร็จลุล่วงไปโดยดีทุกสิ่งทุกอย่างไม่ได้[28]

แนวทางแก้ไขปัญหาแรงกดดันทางเศรษฐกิจที่มีต่อราษฎร โดยเฉพาะด้านภาษีอากรของคณะราษฎรได้รับการตอบสนองจากรัฐบาลชั่วคราวอย่างทันทีทันใด เช่น ยกเลิกภาษีนาเกลือ ยกเลิกอากรสมพัตสรซึ่งเป็นอากรไม้ล้มลุก ลดอัตราค่าธรรมเนียมการทำตั๋วพิมพ์รูปพรรณสัตว์พาหนะ ลดพิกัดเก็บเงินค่านา ยกเลิกพระราชบัญญัติภาษีโรงเรือนและที่ดินฉบับที่เพิ่งประกาศใช้ใหม่เมื่อปลายระบอบเก่าโดยให้ใช้ฉบับเดิมแทน ขณะเดียวกันก็ประกาศใช้พระราชบัญญัติห้ามเรียกดอกเบี้ยเกินอัตราห้ามการยึดทรัพย์สินของกสิกร และจัดตั้งสำนักงานจัดหางานประจำท้องถิ่นเพื่อช่วยเหลือกรรมกรว่างงาน แต่ส่วนการที่จะหันไปจัดเก็บภาษีจากคนชั้นสูงและคนร่ำรวย ยังไม่สามารถผลักดันให้ออกประกาศใช้ในสมัยรัฐบาลชั่วคราวได้ เช่น ร่างพระราชบัญญัติจัดเก็บภาษีมรดก อย่างไรก็ตามสิ่งต่างๆ ที่รัฐบาลชั่วคราวยอมรับและแก้ไขนั้นก็เป็นเพียงแนวทางที่ลดแรงกดดันทางเศรษฐกิจต่อราษฎรเท่านั้น ความมุ่งหวังหลักใหญ่ของคณะราษฎรก็คือต้องการพัฒนาประเทศให้เจริญในด้านต่างๆ จึงจะครอบคลุมความหมายของ "การบำรุงความสุขสมบูรณ์ของราษฎร" ต่อเรื่องนี้ หลวงประดิษฐ์มนูธรรม ซึ่งเป็นผู้มีบทบาทผลักดันในการแก้ไขปัญหาและพัฒนาด้านเศรษฐกิจในวงในของรัฐบาลชั่วคราวมีแนวความคิดว่า "รัฐบาลจะต้องเป็นผู้จัดการเศรษฐกิจเสียเอง โดยแบ่งการเศรษฐกิจนั้นออกเป็นสหกรณ์ต่างๆ" และเขาได้อธิบายความมุ่งหวังนี้ว่า

---

[28] *"การเปลี่ยนแปลงการปกครองประเทศสยาม,"* ***นาวิกศาสตร์*** *15:11 (พฤศจิกายน 2475) : 2428-2424.*

> การบำรุงความสุขสมบูรณ์ของราษฎรนี้ เป็นจุดประสงค์อันใหญ่ยิ่งของข้าพเจ้าในการทำการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ข้าพเจ้ามิได้ปรารถนาที่จะเปลี่ยนพระเจ้าแผ่นดินองค์เดียวมาเป็นหลายองค์ ซึ่งเป็นการปกครองแบบประชาธิปไตยแต่เปลือกนอกเท่านั้น ข้าพเจ้ามุ่งต่อสาระสำคัญคือ "บำรุงความสุขสมบูรณ์ของราษฎร" และถือว่ารัฐธรรมนูญเปรียบประดุจกุญแจที่จะไขประตูเปิดช่องทางให้ราษฎรได้มีส่วนมีเสียงในการปกครอง ให้จัดถูกต้องตามความต้องการของตน และเมื่อประตูที่กีดกั้นอยู่ได้เปิดออกแล้ว รัฐบาลก็จะต้องนำราษฎรผ่านประตูนั้นเข้าไปสู่ชัยภูมิแห่งความสุขสมบูรณ์ มิใช่นำให้ราษฎรเดินถอยหลังเข้าคลอง ด้วยเหตุดังนั้นจึงเป็นหน้าที่ของรัฐบาลซึ่งรับหลัก 6 ประการของคณะราษฎรที่จะต้องจัดการให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของคณะราษฎรนั้น[29]

ในคำอธิบายของหลวงประดิษฐ์มนูธรรม สะท้อนให้เห็นหลักทั่วไปในหมู่คณะราษฎรว่า ความสำเร็จในการเปลี่ยนระบอบการปกครองเป็นเพียงการเริ่มต้น แต่ "ขั้นสำคัญ คือ การบริหารแผ่นดินให้เจริญและราษฎรมีความผาสุก"[30] และหลวงประดิษฐ์มนูธรรมก็ค่อนข้างเชื่อมั่นว่ารัฐบาลชั่วคราวได้มีสัญญาที่ผูกมัดกับคณะราษฎรที่จะต้องดำเนินงานไปสู่วัตถุประสงค์ 6 ข้อของคณะราษฎร ซึ่งข้อที่ 3 อันว่าด้วยเศรษฐกิจที่รัฐบาลใหม่จะหางานให้ราษฎรทุกคนทำ จะวางโครงการเศรษฐกิจแห่งชาติและไม่ปล่อยให้ราษฎรอดอยากนั้น สำหรับหลวงประดิษฐ์มนูธรรมแล้วเห็นว่าวิธีการที่สำคัญสุดคือ "การจัดวางโครงการเศรษฐกิจแห่งชาติให้เหมาะสม" ซึ่งจะทำให้เรื่องการงานและเรื่องความอดอยากถูกแก้ไขไปด้วยอย่างพร้อมๆ กัน

---

[29] "เค้าโครงการเศรษฐกิจ" ของ หลวงประดิษฐ์มนูธรรม อ้างใน **ปรีดี พนมยงค์ กับสังคมไทย**, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2526), หน้า 169-173-174.

[30] **อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พลเรือตรีสงวน รุจิราภา** (พระนคร : โรงพิมพ์อุดม, 2499), หน้า 9-10.

ขณะที่หลวงประดิษฐ์มนูธรรม หัวหน้าสายพลเรือนมีบทบาทในการผลักดันนโยบายด้านเศรษฐกิจในฝ่ายรัฐบาล ส่วนกลุ่มพลเรือนปีกซ้ายก็แสดงบทบาท "รุกเร้า" ให้รัฐบาลจัดการกับปัญหาเศรษฐกิจอย่างเร่งด่วนในสภาผู้แทนราษฎร ได้แก่ นายจรูญ สืบแสง นายบรรจง ศรีจรูญ นายหงวน ทองประเสริฐ นายสงวน ตุลารักษ์ และนายซิม วีระไวทยะ คนกลุ่มนี้เห็นได้ว่าเป็น "เด็กหนุ่ม" หรือชั้นผู้น้อยที่แสดงออกอย่างร้อนแรง ดังนั้นจึงเป็นกลุ่มที่ปะทะกับฝ่ายรัฐบาลซึ่งคุมโดยกลุ่มอนุรักษ์นิยมในการประชุมสภาผู้แทนราษฎรเป็นประจำ นอกจากนี้กลุ่มพลเรือนปีกซ้ายยังมีหนังสือพิมพ์ "สัจจัง" โดยนายซิม วีระไวทยะ เป็นบรรณาธิการ และ "24 มิถุนา" นายสงวน ตุลารักษ์ เป็นบรรณาธิการ ทำหน้าที่เป็นปากเสียงของสมาคมคณะราษฎร และเน้นเสนอปัญหาเศรษฐกิจ และการวางแผนเศรษฐกิจแห่งชาติออกสู่สาธารณะชน

โดยสรุปในช่วงแรกหลังการปฏิวัตินี้ หลวงประดิษฐ์มนูธรรมและกลุ่มพลเรือนปีกซ้ายของเขาเป็นกลุ่มที่มีบทบาทหลักในการผลักดันแนวทางการพัฒนาทางการเมืองและการเศรษฐกิจของคณะราษฎร โดยมุ่งหวังว่า สมาคมคณะราษฎรจะเป็นพรรคการเมืองที่ส่งคนสมัครรับเลือกตั้ง และรัฐบาลจะพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศโดยการวางแผนการระดับชาติและระยะยาว อย่างไรก็ตาม ความมุ่งหวังทั้ง 2 ประการนี้ก็เป็นสิ่งที่ขัดแย้งกับกลุ่มอนุรักษ์นิยมโดยตรงอันนำมาสู่ปัญหาทางการเมืองในระยะถัดมา

4.1.3 พระมหากษัตริย์ คณะเจ้านาย และกลุ่มนิยมเจ้า

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเป็นทั้งองค์พระประมุขและ "ตัวแทน" ของระบอบเก่าในการเจรจา "ต่อรอง" กับคณะราษฎรผู้ยึดพระราชอำนาจของพระองค์ไปและเปลี่ยน*ระบอบการปกครอง การที่พระองค์ทรงยอมรับให้มีการเปลี่ยนแปลงอย่างสงบ โดยทรงยอมเสด็จ*คืนสู่พระนครเมื่อคืนวันที่ 25 มิถุนายน พ.ศ. 2475 นั้น ทำให้ฐานะของพระองค์ทรงมี "พระมหากรุณาธิคุณ" อย่างล้นพ้นทั้งต่อคณะราษฎรและต่อประเทศ สิ่งแรกๆ ที่พระองค์ทรงกระทำคือการช่วยให้เจ้านายชั้นสูงที่ถูกคณะราษฎรควบคุมตัวอยู่เป็นอิสระ และทรงแนะนำผู้ที่จะสืบสันตติวงศ์

แก่รัฐบาลระบอบใหม่ (ดูบทที่ 1.4) และสิ่งที่สำคัญสุดคือ พระองค์ทรงทำให้ "ธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยาม" ที่ร่างขึ้นโดยคณะราษฎร ให้เป็นฉบับ "ชั่วคราว" เพื่อให้มีการร่างรัฐธรรมนูญถาวรฉบับใหม่ ความหมายอันสำคัญของสิ่งนี้คือ พระมหากษัตริย์ทรงมีส่วนร่วมในการ "พระราชทาน" รัฐธรรมนูญ

ในช่วง 2 เดือนแรกหลังการปฏิวัติ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ทรงประทับอยู่แต่ที่วังสุโขทัย ไม่เสด็จออกในงานพระราชพิธีต่างๆ เช่น งานพระราชพิธีทางพุทธศาสนา ที่ต้องเสด็จไปเปลี่ยนเครื่องทรงพระพุทธมหามณีรัตนปฏิมากรสำหรับฤดูฝน ณ พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ก็ทรงให้สมเด็จพระเจ้าพี่ยาเธอ กรมขุนชัยนาทนเรนทรเสด็จแทน สถานการณ์เริ่มดูเป็นปกติขึ้นเมื่อพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ทรงเสด็จออกในงานต่างๆ ตั้งแต่ปลายเดือนสิงหาคมเป็นต้นมา[31] และหลังจากเสร็จงานพิธีเฉลิมฉลองรัฐธรรมนูญ พระองค์และสมเด็จพระราชินีก็เสด็จแปรพระราชฐานไปประทับ ณ วังไกลกังวล หัวหิน เมื่อวันที่ 18 ธันวาคม พ.ศ. 2475

อย่างไรก็ตาม ในช่วงการเปลี่ยนผ่านไปสู่ระบอบใหม่นี้ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ก็ได้ทรงแสดงออกอย่างกระตือรือร้นที่จะทรงมีส่วนในการช่วยเหลือรัฐบาลให้เปลี่ยนแปลงสิ่งต่างๆ ไปด้วยดี ดังในกรณีประกาศและพระราชบัญญัติยกเลิกองค์กร 4 องค์กรของระบอบเก่าได้แก่ สภาการป้องกันพระราชอาณาจักร องคมนตรีสภา สภาการคลัง และอภิรัฐมนตรีสภา ตามคำชี้แจงของพระยามโนปกรณ์นิติธาดา ประธานคณะกรรมการราษฎรกล่าวว่า การยกเลิกองค์กรทั้ง 4 นี้ ได้เริ่มต้นโดยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ทรง "โปรดเกล้าฯ ให้ราชเลขาธิการมาพบกับข้าพเจ้า เพื่อมาปรึกษาหารือว่าควรจะยกเลิกอะไรบ้าง ปรึกษากันตกลงเห็นว่า.... 4 สภาที่กล่าวมาแล้วเห็นพร้อมกันว่าทับกันแน่ ราชเลขา(ธิการ) จึงไปร่างประกาศส่งมา"[32] หรือกรณีร่างกฎมณเฑียรบาลว่าด้วยการ

---

[31]เป็นการสำรวจจาก "ข่าวในราชสำนัก," **ราชกิจจานุเบกษา** เล่ม 49 พ.ศ. 2475 และจากรายงานข่าวในหน้าหนังสือพิมพ์.

[32]**รง.ส**. ครั้งที่ 5/2475, 8 กรกฎาคม 2475.

สมรสพระราชวงศ์แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2475 ที่ยอมให้ "เจ้าหญิง" สามารถสมรสกับบุคคลที่มิใช่เจ้าในพระราชวงศ์ได้เพียงแต่ต้องกราบถวายบังคมลาออกจากฐานันดรศักดิ์แห่งพระราชวงศ์เสียก่อน กรณีนี้ พระยามโนปกรณ์นิติธาดาก็ชี้แจงว่า "เป็นกระแสพระราชดำริอยู่ก่อนเปลี่ยนการปกครองแล้ว ครั้นมาเปลี่ยนการปกครองขึ้น ก็พระราชทานกระแสพระราชดำริมาให้คณะกรรมการราษฎรปรึกษา...."[33] แต่ในกรณีงานเฉลิมพระชนม์พรรษาวันที่ 8 พฤศจิกายน พ.ศ. 2475 กลับสร้างความหวาดหวั่นว่าจะเกิดความแตกร้าวระหว่างพระมหากษัตริย์กับรัฐบาล เมื่อผู้สำเร็จราชการพระราชวัง (เจ้าพระยาวรพงศ์พิพัฒน์) ได้แจ้งพระราชประสงค์ของพระเจ้าอยู่หัวไปยังรัฐบาลว่าพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ "ไม่มีพระราชประสงค์ที่จะให้การตกแต่งเพื่อสำแดงความชื่นชมยินดีในส่วนพระองค์นั้นเป็นไปในลักษณะที่ต้องสิ้นเปลืองนั้นเลย แม้ในพระราชฐานก็ได้โปรดเกล้าฯ ให้งดการตกแต่งประทีปทั่วไป คงประดับแต่ธงทิวเท่านั้น"[34] แต่เรื่องนี้พระยามโนปกรณ์นิติธาดา ผู้นำรัฐบาลไม่ยอมปฏิบัติตามพระราชประสงค์โดยเข้าเฝ้ากราบทูลว่า "รัฐบาลขอแต่งไฟเฉลิมสนองพระคุณ ตามที่ทำการรัฐบาลคงให้ตกแต่งตามเคย มหรสพที่เคยมีก็ไม่งด" และในท้ายสุดสำนักงานพระราชวังก็ได้ออกแถลงการณ์ว่า "เพื่อมิให้เป็นการแตกต่างระหว่างราชสำนักกับที่ทำการของรัฐบาล จึงทรงให้มีการตกแต่งประทีปในพระราชฐานเช่นที่เคยมีมา"[35] ซึ่งในทัศนะหนังสือพิมพ์เห็นว่า "ที่คาดว่าปีนี้จะหงอยเป็นอย่างมาก ก็เป็นครึกครื้นและสว่างไฟไปด้วยโคมไฟไม่แพ้ปีก่อนๆ"[36] แต่ประเด็นที่สำคัญที่ฝ่ายรัฐบาลไม่ยอมตามพระราชประสงค์ทำให้ "เราทั้งหลายได้ประจักษ์ในความสนิทสนมกลมกลืนระหว่างพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและคณะราษฎรโดยแจ่มชัดแล้ว เราย่อมปลดเปลื้องความหวั่นหวาดได้หมดสิ้นแล้ว"[37] กรณีงานเฉลิมพระชนม์พรรษานี้จะเห็นได้ว่า รัฐบาลระบอบใหม่ก็ตระหนักดีว่าพระมหากษัตริย์ยังทรงมีบารมีและพระบรมเดชานุภาพอยู่สูงมาก ดังนั้นการแตกร้าว

---

[33]**รง.ส.** ครั้งที่ 32/2475, 1 สิงหาคม 2475.

[34]**ประชาชาติ** 18 ตุลาคม 2475.

[35]**ประชาชาติ** 25 ตุลาคม 2475.

[36]"รุ่งอรุณแห่งอุดมสันติสุข," **ประชาชาติ** 26 กุมภาพันธ์ 2475.

[37]เพิ่งอ้าง.

กับพระมหากษัตริย์ในทางใดๆ ย่อมทำให้เสถียรภาพของรัฐบาลอาจไม่มั่นคงเพียงพอ และการที่พระมหากษัตริย์ทรงกระทำหรือไม่ทรงกระทำอะไรย่อมมีนัยและส่งผลกระทบต่อการเมืองทั้งสิ้น ดังจะเห็นได้จากกรณีงานพระราชพิธีวันฉัตรมงคลที่ 24 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2475 ปรากฏเป็นข่าวลือว่า พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ จะไม่ทรงเสด็จกลับคืนพระนครจากที่ประทับวังไกลกังวล หัวหิน จนกระทั่งกลายเป็น "ข่าวลือไปในทางอกุศลทุกหนทุกแห่งล้วนแต่จะนำมาซึ่งความไม่ดีไม่งามแก่ชาติ....เกิดขึ้นจากปากตลาดจนฟังไม่ได้ศัพท์"[38] ข่าวลือนี้รุนแรงมากจนกระทั่งคณะรัฐมนตรีต้องออก "คำแถลงการณ์" ลงวันที่ 21 กุมภาพันธ์ชี้แจงว่า "การที่มิได้เสด็จพระราชดำเนินกลับพระนคร ในงานพระราชพิธีฉัตรมงคลก็เพราะประชวร แม้พระอาการไม่หนักหนาอันใดเลย แต่ว่าการเสด็จพระราชดำเนินทางรถไฟเป็นการกระเทือนอาจทำให้พระอาการมากขึ้นได้โดยไม่จำเป็นด้วยเหตุนี้เท่านั้น จึงมิได้เสด็จพระราชดำเนินกลับ"[39] ในบ่ายวันถัดมา พระยามโนปกรณ์นิติธาดา นายกรัฐมนตรีและพระยาจ่าแสนยบดีฯ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยต้องเรียกประชุมบรรณาธิการหนังสือพิมพ์ทุกฉบับเพื่อย้ำคำอธิบายในคำแถลงการณ์ข้างต้น และกล่าวว่า "เวลานี้รัฐบาลนี้.... ยังคงร่วมใจร่วมงานด้วยความกลมเกลียวมั่นคง"[40] อย่างไรก็ตาม กรณีนี้ก็มีความหมาย 2 ประการคือ รัฐบาลกับพระมหากษัตริย์แตกร้าวกัน และมีความแตกแยกอย่างรุนแรงภายในรัฐบาล และปัญหาทางการเมืองที่เกิดขึ้นในช่วงนี้คือ รัฐบาลห้ามมิให้จัดตั้งสมาคมการเมืองหรือพรรคการเมืองใหม่ และห้ามข้าราชการประจำเข้าเป็นสมาชิกสมาคมการเมืองหรือสมาคมคณะราษฎรนั่นเอง

ในช่วงการเปลี่ยนผ่านระบอบการเมืองจากระบอบเก่าสู่ระบอบใหม่ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ต้องทรงพยายาม "ต่อรอง" กับรัฐบาลระบอบใหม่ใน 3 ประเด็นคือ พระเกียรติยศ

---

[38] **ประชาชาติ** 23 กุมภาพันธ์ 2475.

[39] "คำแถลงการณ์คณะรัฐมนตรี," ลงวันที่ 21 กุมภาพันธ์ 2475 **ประชาชาติ** 22 กุมภาพันธ์ 2475.

[40] **ประชาชาติ** 23 กุมภาพันธ์ 2475. เป็นที่น่าสนใจยิ่งด้วยว่า พระยามโนปกรณ์ฯ เองยอมรับว่า ข่าวลือครั้งนี้ "หาได้เกิดจากเสียงหนังสือพิมพ์ไม่" นั่นย่อมหมายความว่า กรุงเทพฯ เป็นเมือง "ปากตลาด" และข่าวลือมีบทบาทมากจริงๆ ในทางการเมือง (ดูเพิ่มบทที่ 1.3)

พระราชทรัพย์ และพระราชอำนาจ ในประเด็นพระเกียรติยศนั้น "ประกาศคณะราษฎร" เมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 ที่ได้โจมตีพระมหากษัตริย์และพระราชวงศ์อย่างรุนแรง พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ทรงต้องการให้คณะราษฎรยอมรับว่าผิดพลาดและต้องมีประกาศแก้ไขใหม่ เพราะ "ในข้อที่ทำให้เข้าใจว่า พระราชวงศ์จักรีไม่ได้ทำความเจริญให้ประเทศสยามอย่างหนึ่งอย่างใดเลย ข้อนั้นทำให้สมาชิกในพระราชวงศ์จักรีทั่วไปโทมนัสน้อยใจและแค้นเคืองมาก"[41] หลังจากที่ผู้แทนคณะราษฎรและผู้แทนรัฐบาลได้เข้าเฝ้าพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ เมื่อวันที่ 30 มิถุนายน ซึ่งพระองค์โปรดเกล้าฯให้เข้าเฝ้าก็เพื่อ "บอกความจริงใจ" ในวันถัดมาฝ่ายรัฐบาลก็ออกประกาศ "แถลงการณ์คณะกรรมการราษฎร" ชี้แจงต่อสาธารณะว่า พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ "ทรงตั้งพระราชหฤทัยดีต่อราษฎร และทรงราชดำริจะให้ธรรมนูญการปกครองแผ่นดินแก่ราษฎรอยู่แล้ว และสิ่งอื่นๆ ที่ทรงตั้งพระราชหฤทัยจะกระทำก็ล่าช้าไปหาทันกาลสมัยไม่ ส่วนการที่ข้าราชการในรัฐบาลของพระองค์ใช้อำนาจหน้าที่ในทางทุจริต ก็ทรงสอดส่องอยู่เหมือนกันหาได้สมรู้ร่วมคิดด้วยไม่ ฉะนั้น คณะกรรมการราษฎรจึงเชื่อมั่นว่า พระองค์ยังเป็นกษัตริย์ที่ปรารถนาดีต่อราษฎรอยู่"[42] ขณะเดียวกัน พระยามโนปกรณ์นิติธาดา ประธานคณะกรรมการราษฎร ก็ได้มีหนังสือกราบบังคมทูลขอพระราชอภัยโทษในนามคณะราษฎรถึง "สิ่งใดที่ได้เป็นการหมิ่นประมาทในใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท"[43] แต่สำหรับพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ได้มีพระราชหัตถเลขาตอบโดยทรง "หวังว่าในโอกาสหน้าเมื่อถึงเวลาสมควร คณะราษฎรคงจะได้ออกคำแถลงการณ์ปลดเปลื้องมณทินให้ราษฎรได้ทราบความจริงดุจดังเมื่อประกาศหาความผิดไว้นั้น"[44] คณะผู้ก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครองหรือคณะราษฎรได้เข้าเฝ้าพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ เพื่อขอพระราชทานขมาโทษครั้งใหญ่ เมื่อวันที่ 7 ธันวาคม พ.ศ. 2475 หรือก่อนหน้าวันประกาศใช้รัฐธรรมนูญฉบับถาวร 3 วัน การขอพระราชทานขมาโทษครั้งนี้ นอกจาก

---

[41]พระราชดำรัสตอบคณะผู้ก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครองในโอกาสเข้าเฝ้าขอพระราชทานขมาโทษ เมื่อวันที่ 7 ธันวาคม พ.ศ. 2475 อ้างใน **ประชาชาติ** 9 ธันวาคม 2475.

[42]แถลงการณ์คณะกรรมการราษฎร ที่ 2/75 ลงวันที่ 1 กรกฎาคม พ.ศ. 2475 อ้างใน "การเปลี่ยนแปลงการปกครองประเทศสยาม," **นาวิกศาสตร์** 15:10 (ตุลาคม 2475) : 2210-2211

[43]กจช., สร.0201.16/33, หนังสือพระยามโนปกรณ์นิติธาดา กราบบังคมทูล ลงวันที่ 2 กรกฎาคม พ.ศ. 2475.

[44]กจช., สร.0201.16/33, พระราชหัตถเลขาถึงพระยามโนปกรณ์นิติธาดา ลงวันที่ 4 กรกฎาคม พ.ศ. 2475.

จะมีการถวายดอกไม้ธูปเทียนตามประเพณีแล้ว ยังมีคำแถลงขอพระราชทานอภัยโทษ "คำรบสอง" ที่อ่านถวายต่อหน้าพระพักตร์สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวว่า "สมเด็จพระมหากษัตราธิราชในพระบรมวงศ์จักรี ตลอดจนพระบรมวงศานุวงศ์หลายพระองค์ ได้ทรงมีส่วนทำความเจริญมาสู่ประเทศสยามตามกาลสมัย" แต่ขณะเดียวกันคณะราษฎรก็คงยืนยันถึงเจตนาเดิมที่ "ทำการเปลี่ยนแปลงการปกครองครั้งนี้ก็ด้วยมุ่งหวังประโยชน์แก่ชาติ โดยเห็นด้วยเกล้าด้วยกระหม่อมว่า ทุกๆ ประเทศที่เป็นเอกราชก็มีธรรมนูญการปกครองกันทั่วไปแล้ว หากประเทศสยามได้มีกับเขาบ้าง ก็จะได้เป็นโอกาสให้ราษฎรเป็นจำนวนมากได้มีส่วนช่วยเหลือใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทในราชการแผ่นดินเต็มกำลังความสามารถจริงๆ"[45] อย่างไรก็ตาม พระราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ที่ทรงให้คณะราษฎรแก้ไขข้อกล่าวหาและข้อโจมตีพระองค์และราชวงศ์อย่างรุนแรงประสบผลขั้นสูงสุด เมื่อร่างคำประกาศพระราชทานรัฐธรรมนูญฉบับถาวรของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ได้รับการยกฐานะโดยการรับรองของสภาผู้แทนราษฎรให้เป็น "พระราชปรารภ" ปะหน้ารัฐธรรมนูญฉบับถาวร ที่คาดหวังกันว่าจะ "ยืนยงอยู่คู่กับสยามรัฐราชสีมา ตราบเท่ากัลปาวสาน"[46]

นอกจากนี้ การดำรงอยู่ในฐานะพระมหากษัตริย์อย่างสมพระเกียรติก็เป็นเรื่องสำคัญที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ทรงทักท้วงการกระทำของรัฐบาล ในช่วงแรกเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงกระทรวงและตัวเสนาบดี ชื่อของ "กระทรวงวัง" และ "กระทรวงมุรธาธร" ยังคงอยู่ กระทรวงทั้ง 2 นี้เป็นหน่วยงานสำคัญในระบอบเก่าที่พระมหากษัตริย์จะมีพระบรมราชโองการสั่งงานผ่านกระทรวงทั้ง 2 นี้ แต่เมื่อเปลี่ยนระบอบใหม่ ตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงวัง ก็เปลี่ยนเป็น "ผู้สำเร็จราชการวัง" ส่วนตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงมุรธาธรก็เปลี่ยนเป็น "ราชเลขาธิการ" โดย

---

[45]"คำกราบบังคมทูลขอพระราชทานขมาโทษ," อ้างใน นเรศ นโรปกรณ์, **100 ปี พระยาพหลฯ** (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, 2531), หน้า 167.

[46]"รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม," **ราชกิจจานุเบกษา** แผนกกฤษฎีกา, เล่ม 49 (10 ธันวาคม 2475) : 533.

ยังคงให้ผู้ที่อยู่ในตำแหน่งชื่อใหม่ทั้ง 2 นี้ ยัง "คงมีเกียรติอย่างเสนาบดีอยู่ตามเดิม"[47] อย่างไรก็ตาม ต่อมาทั้งผู้สำเร็จราชการวังและราชเลขาธิการการก็ได้ออกคำสั่งเปลี่ยนชื่อ กระทรวงวัง เป็น "ศาลาว่าการพระราชวัง" และกระทรวงมุรธาธรเป็น "กรมราชเลขาธิการ" ตลอดถึงเปลี่ยนชื่อและตำแหน่งหน่วยงานภายใน เมื่อวันที่ 2 กรกฎาคม พ.ศ. 2475 แต่ต่อมา กรมราชเลขาธิการก็ถูกยุบเลิกเมื่อวันที่ 14 กันยายน พ.ศ. 2475 ด้วย "ไม่มีความจำเป็นในวิธีการที่จะมีกรมราชเลขาธิการต่อไปแล้ว" โดยจัดตั้ง "กรมเลขาธิการคณะกรรมการราษฎร" ขึ้นแทน ผลของการยุบครั้งนี้คือข้าราชการสังกัดกรมราชเลขาธิการถูกปลด ส่วนเจ้าพระยามหิธร ราชเลขาธิการได้ขอลาออกเพื่อรับบำนาญก่อนหน้าที่จะยุบกรมนี้ไม่กี่วัน[48] ส่วนศาลาว่าการพระราชวังเนื่องจากไม่มีหน้าที่ในด้านการบริหารงานแผ่นดินของพระมหากษัตริย์อย่างในระบอบเก่าอีกต่อแล้ว คงเหลือแต่หน้าที่เป็นองค์กรกลางสำหรับพระมหากษัตริย์ติดต่อสื่อสารกับองค์กรอื่นๆ ในระบอบใหม่ จึงถูกรัฐบาลใหม่ตัดงบประมาณเหลือเพียง 3 ล้านบาทต่อปี ผลของ "การตัดทอนรายจ่ายกันอย่างใหญ่โต บรรดาข้าน้ำคนหลวงต้องถูกปลดออกจากราชการเป็นทิวแถวนับตั้ง 400 คน"[49] แต่งบประมาณจริงที่ศาลาว่าการพระราชวังได้รับยังขาดอยู่อีก 186,624 บาท จึงทำให้พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ทรงมีพระราชดำรัสถึงพระยามโนปกรณ์นิติธาดา เสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติว่า

> สำหรับปีนี้ จะโปรดเกล้าฯ ให้หาเงินอื่นมาใช้ส่วนที่ขาดไปเพื่อเป็นการช่วยรัฐบาล แต่สำหรับศกหน้าทรงขอทำความเข้าใจไว้ว่ารัฐบาลจะถวายเงิน **3 ล้านบาท** มิฉะนั้นก็ไม่พอ จะต้องตัดทอนกันอีกมาก จนเกือบจะทรงรู้สึกว่าไม่ทรงสามารถรักษาพระเกียรติยศอันควรของพระเจ้าแผ่นดินสยามไว้ได้ ถ้าจะต้องตัดลงอีกแล้ว

---

[47]"ประกาศผลัดเปลี่ยนเสนาบดี ปลัดทูลฉลอง กระทรวงต่างๆ และรวมกระทรวง," **ราชกิจจานุเบกษา** แผนกกฤษฎีกา, เล่ม 49 (29 มิถุนายน 2475) : 180-182.

[48]*"ประกาศยุบเลิกกรมราชเลขาธิการ"* ***ราชกิจจานุเบกษา*** *แผนกกฤษฎีกา เล่ม 49, 18 กันยายน 2475)* 390-391.

[49]**ประชาชาติ** 6 ตุลาคม 2475.

ก็เป็นรีปับลิกเสียเลยบางทีจะดีกว่า ตัดเงินได้ทั้ง 3 ล้านบาท ถ้าจะคงมีพระเจ้าแผ่นดินไว้ ต้องถวายความสะดวกให้ทรงสามารถรักษาฐานะได้[50]

สำหรับเรื่องพระราชทรัพย์ของพระมหากษัตริย์ตลอดจนพระทรัพย์ของเจ้านายอื่นๆ นั้นเป็นความกลัวที่มีอยู่ทั่วไปว่าจะมีการ "ริบทรัพย์" ของหมู่เจ้านายเอามาเป็นของรัฐเพื่อนำไปใช้ในการพัฒนาประเทศตามที่ปรากฏใน "คำขู่" หรือ "ประกาศคณะราษฎร" เมื่อวันยึดอำนาจ และในระยะถัดมาก็มีหนังสือพิมพ์ได้พยายาม "สืบสวนนำจำนวนทรัพย์สมบัติ" ของเจ้านายมาเปิดเผยตอบสนอง "เสียงเล่าลือกันขึ้นว่าเจ้าพระองค์นั้นมีเงินเท่านั้นล้าน เท่านี้ล้าน สุดแล้วแต่ใครจะตั้งหน้าตั้งตาสะสมไว้เป็นเวลานานเพียงไร" เช่น สมเด็จพระพันวสามาตุจฉาเจ้า "เท่าที่ตรวจสอบแล้วมีเงินอยู่ในราว 400 ล้านบาทเศษ" สมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต "มีเงินอยู่ 300 ล้านบาทเศษ ยอมให้รัฐบาลใหม่กู้เป็นจำนวนเงิน 30 ล้านบาท" กรมพระกำแพงเพชรอัครโยธิน "มีเงิน 167 ล้านบาทเศษ เงินที่ฝากต่างประเทศเฉพาะประเทศสวิสเซอร์แลนด์เป็นจำนวน 100 ล้านบาทเศษ" บทสรุปของการประเมินนี้คือ "ทรัพย์สินของเจ้าเมืองไทยเรานี้มีแต่ละองค์มากกว่าเงินทุนของสยาม"[51] ไม่ว่าการประเมินทรัพย์เจ้านี้จะถูกต้องมากน้อยเพียงไรก็ตาม แต่โดยนัยของความรู้สึกในสังคมก็คือเจ้าเป็นกลุ่มที่มั่งคั่ง ดังนั้นสิ่งที่มีผู้สนับสนุนตามมาก็คือ "ถ้าจะแบ่งเอาเงินเหล่านั้นมาจุนเจือราชการแผ่นดินแล้ว ก็จะไม่เป็นที่เดือดร้อนแก่ไพร่บ้านพลเมืองดังที่กำลังเป็นอยู่ ทั้งจะทำให้ประเทศพ้นความหายนะฝืดเคืองในการเงินอีกด้วย" ตลอดถึงเสนอให้งดจ่าย "เงินสำหรับบำรุงราชวงศ์จักรี ที่เป็นเงินปี เงินเดือน เงินการจร และอะไรต่ออะไรร้อยแปด... เอาเงินไปบำรุงแผ่นดินให้บ้านเมืองเจริญดีกว่า"[52] ความกลัวที่ปรากฏในหมู่พระราชวงศ์คือ กลัวคณะราษฎร "จะกระทำการรุนแรง มีการทำ

---

[50](สำเนา) หนังสือ ม.จ.วิบูลย์สวัสดิ์วงศ์ สวัสดิวัฒน์ ราชเลขานุการในพระองค์ เรียน พระยามโนปกรณ์นิติธาดา เสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ ลงวันที่ 21 กันยายน พ.ศ. 2475, อ้างใน **แถลงการณ์เรื่องพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปกฯ ทรงสละราชสมบัติ** (พระนคร : โรงพิมพ์ศรีกรุง, 2478), หน้า 163-164. เน้นในเอกสาร.

[51]**หลักเมือง** 11 กรกฎาคม 2475.

[52]ศรีรัฐ, "อนาคตของประเทศสยาม," **หลักเมือง** 7 กรกฎาคม 2475 และ**ศรีกรุง** 3,4 กรกฎาคม 2475.

ร้ายแก่พระราชวงศ์หรือขู่เข็ญบีบคั้นต่างๆ นานา"[53] ความกลัวนี้เป็นสิ่งที่มีเหตุผลยิ่งขึ้นเมื่อสมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระนครสวรรค์วรพินิตก่อนเสด็จไปลี้ภัยในต่างประเทศได้มีลายพระหัตถเลขามอบวังบางขุนพรหมให้แก่รัฐบาลเพื่อ "เป็นชาติพลี" ความกลัวการริบทรัพย์นี้ขยายวงไปสู่ "ข้าราชการบางคนที่เคยได้รับพระราชทานที่ดินและบ้านช่องเป็นบำเหน็จความชอบมาแต่ครั้งปู่ย่าตาทวดก็หวั่นเกรงกันไปว่า จะถูกคณะราษฎรริบทรัพย์กลับคืนไปเป็นของแผ่นดินเสีย"[54] อย่างไรก็ตาม แม้ว่าในระยะถัดมาจะไม่ปรากฏว่าได้มีการริบทรัพย์ของเจ้านายหรือผู้มั่งคั่งคนใด แต่กลับได้มีการผลักดันให้มีการออกพระราชบัญญัติจัดเก็บภาษีจากมรดกและเก็บภาษีที่ดิน ซึ่งเป้าหมายนี้คือ เจ้านายและคนมั่งมีที่เป็นเจ้าของทรัพย์สินและเจ้าที่ดินจำนวนมาก[55] เฉพาะกรณีภาษีมรดกนั้น ประเด็นที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ทรงพยายามต่อสู้มากที่สุดคือ ให้มีการระบุให้ชัดเจนว่ามรดกของพระมหากษัตริย์ได้รับการยกเว้น

สำหรับด้านพระราชอำนาจ แม้ว่าในทฤษฎีของรัฐธรรมนูญฉบับถาวรได้ยกฐานะพระมหากษัตริย์ให้อยู่เหนืออีก 3 สถาบัน ได้แก่ คณะรัฐมนตรี สภาผู้แทนราษฎร และศาล โดยให้พระมหากษัตริย์เป็นผู้ใช้อำนาจสูงสุดหรืออำนาจอธิปไตยที่เป็นของประชาชน "โดยทาง" 3 สถาบันดังกล่าว แต่ในทางปฏิบัติพระองค์ทรงเป็นเพียง "ประมุขแห่งรัฐ" ที่ต้องยอมให้อ้างการกระทำใดๆ ในนามของพระองค์ ดังนั้น ในช่วงการพิจารณาร่างรัฐธรรมนูญในสภาผู้แทนราษฎรจึงค่อนข้างมี

---

[53]หลวงอนุรักษ์รัถการ, "พฤติภาพแห่งการกระทำของคณะราษฎร," **ศรีกรุง** 28 มิถุนายน 2475.

[54]จำลอง อิทธะรงค์, **ละครการเมือง** (พระนคร : บริษัทสหอุปกรณ์การพิมพ์ จำกัด, 2492), สารคดีการเมืองของจำลอง อิทธะรงค์ เล่มนี้ ได้รับการใส่ใจและใช้ในงานศึกษาวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ยิ่งกว่างานสารคดีการเมืองเล่มอื่นๆ เพราะจากการใช้วิธีการวิพากษ์หลักฐานทางประวัติศาสตร์ต่อหนังสือ "ละครการเมือง" เล่มนี้ทำให้ผู้ศึกษาเห็นว่าข้อสนเทศในหนังสือเล่มนี้มีความน่าเชื่อถืออย่างยิ่ง และให้ข้อมูลในแง่มุมที่แตกต่างจากสารคดีการเมืองเล่มอื่นๆ และอย่างละเอียดกว่า ดังในประเด็นเรื่องการแก้ไขกฎหมายเลือกตั้งของพระยามโนปกรณ์นิติธาดาในช่วงรัฐบาลที่มาจากการรัฐประหารชุด 81 วัน ซึ่งเป็นประเด็นและเหตุการณ์ที่สำคัญในช่วงวิกฤตการณ์ทางการเมืองของปี พ.ศ. 2476 แต่ไม่เคยมีงานสารคดีการเมืองเล่มใดกล่าวถึงเลย.

[55]เพิ่งอ้าง, หน้า 95.

ความระมัดระวังใน "ถ้อยคำ" หรือภาษาเพื่อจะให้พระเกียรติแก่พระมหากษัตริย์ หากไม่ผิดต่อหลักการ เช่น การตั้งนายกรัฐมนตรีและสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรประเภทที่ 2 จึงใช้คำว่า "พระมหากษัตริย์ทรงตั้ง" (ดูมาตรา 46, 65 (2) รัฐธรรมนูญฉบับถาวร และดูเพิ่มเติมบทที่ 2.2) พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ดูจะตระหนักดีว่าตามหลักการพระองค์ไม่ได้เป็นผู้ที่จะ "เลือก" และ "แต่งตั้ง" สมาชิกสภาประเภทที่ 2 แต่พระองค์เป็นเพียงองค์พระประมุขที่ต้องลงพระปรมาภิไธยในรายนามสมาชิกสภาประเภทที่ 2 ที่ฝ่ายรัฐบาลทูลเสนอขึ้นมา ด้วยเหตุนี้พระบาทสมเด็จสมเด็จพระปกเกล้าฯ จึงทรงหวังว่าการแต่งตั้งสมาชิกสภาประเภทที่ 2 ในสมัยบทเฉพาะกาลหรือเมื่อมีการเลือกตั้งสมาชิกประเภทที่ 1 แล้ว พระองค์ "จะทรงเลือกตัวบุคคลเอง" หรือเป็นผู้เลือกตั้งเอง[56] เพราะหลังจากนั้น สมาชิกประเภทที่ 2 ชุดนี้จะคงอยู่ตลอดสมัยบทเฉพาะกาลแห่งรัฐธรรมนูญฉบับถาวรหรือไม่เกินกว่า 10 ปี (ดูมาตรา 65) และในระยะเวลาดังกล่าว หากสมาชิกประเภทที่ 2 ต้องมีจำนวนเพิ่มหรือลดอันเป็นไปตามสมาชิกประเภทที่ 1 สมาชิกประเภทที่ 2 เหล่านี้ก็จะ "เลือก" กันเอง[57] ความหวังในสิ่งนี้ของพระองค์ สามารถทำความเข้าใจได้ว่า พระองค์จะทรงมีผู้สนับสนุนหรือฐานสนับสนุนในสภาผู้แทนราษฎรถึงกึ่งหนึ่ง เป็นเกราะป้องกันการเปลี่ยนแปลงใดๆ ที่จะมีขึ้นและกระทบกระเทือนถึงสถาบันพระมหากษัตริย์และราชวงศ์ ความเป็นไปได้ของความหวังนี้อยู่ที่ว่า

---

[56] สมเด็จฯ พระนางเจ้ารำไพพรรณีทรงเล่าว่า

> "มีเหตุขัดแย้งกันอยู่เกี่ยวกับการแต่งตั้งสมาชิกประเภทที่สอง ในหลวงทรงรับสั่งว่า ขอให้ท่านเป็นคนตั้งให้เถอะ คือ หมายความว่า จะทรงเลือกตัวบุคคลเอง เพื่อจะได้เป็นพี่เลี้ยงไปก่อนจนกว่าจะมีผู้แทนที่ทำงานได้จริงๆ จังๆ แล้วจึงจะปล่อยให้ทำกันไป แต่ทางฝ่ายรัฐบาลเขาก็ไม่ยอมเขาก็ตั้งของเขามา แต่ถึงอย่างไร เมื่อพระยามโนฯ เป็นนายกแล้วในหลวงก็ยังรับสั่งว่า พอมีหวังที่จะพยุงกันให้เรียบร้อยไปได้...."

สมเด็จฯ พระนางเจ้ารำไพพรรณี, "พระราชบันทึกทรงเล่า," ใน สมาคมนักข่าวแห่งประเทศไทย. **เบื้องแรกประชาธิปตัย : บันทึกความทรงจำของผู้อยู่ในเหตุการณ์ร่วมสมัย พ.ศ. 2475-2500** (พระนคร : มิตรนราการพิมพ์, 2516), หน้า 9.

[57] ดูคำอธิบายในการพิจารณาร่างพระราชบัญญัติการเลือกตั้ง พ.ศ. 2475 มาตรา 47 ใน **รง.ส.** ครั้งที่ 45/2475, 3 ธันวาคม 2475 (ตอนบ่าย).

ระบอบรัฐธรรมนูญเป็นประเพณีการปกครองใหม่ ดังนั้น จึง "ไม่มีประเพณีมาบังคับ" ที่จะให้นายกรัฐมนตรีถวายอำนาจแต่งตั้งสมาชิกประเภทที่ 2 ในทางปฏิบัติให้แก่พระมหากษัตริย์ ดังนั้นความหวังของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ จึงขึ้นอยู่กับพระยามโนปกรณ์นิติธาดา นายกรัฐมนตรี นอกจากนี้ แม้ว่าพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ จะทรงได้พระราชอำนาจเพิ่มขึ้นในการที่ทรงสามารถยับยั้งพระราชบัญญัติใดๆ ที่ผ่านการเห็นชอบของสภาแล้ว (Veto) (ดูบทที่ 2.2) แต่พระองค์ยังทรงหวังมากกว่านั้นว่า ถ้าสภาจะยืนยันให้บังคับใช้พระราชบัญญัติฉบับที่ถูกพระองค์ยับยั้งแล้วจะต้องใช้คะแนนเสียง 3 ใน 4 แห่งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรทั้งหมด ไม่ใช่เพียงแต่ผ่านไปด้วยเสียงข้างมากของสภา ความหวังในหลักการข้อนี้จะปรากฏเป็นข้อเรียกร้องต่อรัฐบาลให้ "แก้รัฐธรรมนูญ" เมื่อครั้งพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ จะทรงสละราชสมบัติ[58]

คณะเจ้านาย ซึ่งหมายถึงพระราชวงศ์ตั้งแต่ชั้นหม่อมเจ้าขึ้นไป และกลุ่มนิยมเจ้า ซึ่งยังจงรักภักดีต่อระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชและพระมหากษัตริย์ ส่วนใหญ่เป็นข้าราชการทหารและพลเรือนที่ถูกปลดหลังเปลี่ยนระบอบการปกครอง แต่ที่ไม่สามารถประเมินได้คือ บุคคลที่ยังรับราชการอยู่ ทั้ง 2 กลุ่มนี้กองนักสืบของคณะราษฎร "จับตา" ความเคลื่อนไหวอย่างใกล้ชิด เพราะยังมีศักยภาพสูงที่จะรวบรวมกำลังจากบุคคลที่ยังนิยมระบอบเก่าเพื่อต่อต้านคณะราษฎรและระบอบใหม่ "ข่าวลือ"[59] จำนวนมากที่ส่งเข้ามาโดยผู้หวังดีและจากนักสืบว่าจะเกิดการกบฏจลาจล จะมีการลอบฆ่าผู้นำคณะราษฎร กลุ่มกรรมกรชาวจีนจะก่อความวุ่นวาย ทหารที่ประจำอยู่ต่างจังหวัดได้รับการชักชวนให้รวบรวมกองกำลังต่อต้านรัฐบาลระบอบใหม่ จะมีการตั้งคณะหรือสมาคมการเมืองใหม่เพื่อเข้าต่อสู้กับคณะราษฎรในเกมการเมืองโดยมีวัตถุประสงค์หลักคือให้พวกของตน "เป็นผู้คุมบังเหียนการปกครอง" ผู้ที่ถูกระบุว่าอยู่เบื้องหลังการเคลื่อนไหวต่างๆ เหล่านี้คือ คณะเจ้านายและ

---

[58]**แถลงการณ์เรื่องพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปกฯ ทรงสละราชสมบัติ** (พระนคร : โรงพิมพ์ศรีกรุง, 2478), หน้า 94-95.

[59]มีรายงานผู้สืบราชการลับกว่า 10 แฟ้มในช่วงปีแรกของการปฏิวัติ ดู กจช., สร.0201.16/22-28, 30, 35 รายงานผู้สืบราชการลับ.

กลุ่มนิยมเจ้า ซึ่งมีรายพระนามและนามบุคคลกว่า 40 พระองค์/คน ที่คณะราษฎร "ต้องส่งคนสกดรอยประจำเสมอ"[60] เช่น กรมพระสวัสดิ์วัฒนวิสิษฐ์ ม.จ.ทองทีฆายุ ทองใหญ่ พระองค์เจ้าบวรเดช พระองค์เจ้าอลงกฏ ม.จ.ฉัตรมงคลโสณกุล ม.จ.วงศ์นิรชร เทวกุล พระยาเสนาสงคราม พระยาสีหราชเดโชไชย พระยาอธิกรณ์ประกาศ พระยาศราภัยพิพัฒ พระยาเทพสงคราม พระยากำแพงรามภักดี พระแสงสิทธิการ นายหลุย คีรีวัต เป็นต้น ส่วนใหญ่บุคคลเหล่านี้เป็นอดีตนายทหารบกบังคับบัญชาระดับสูง นั่นย่อมหมายความว่า แม้คณะราษฎรได้เปลี่ยนแปลงโครงสร้างการบังคับบัญชาและตัวบุคคลที่คุมกำลังในกองทัพแล้ว แต่กล่าวได้ว่าอำนาจบังคับบัญชากองทัพของนายทหารคณะราษฎรยังไม่เด็ดขาด อดีตผู้บังคับบัญชาทหารนอกราชการยังมีศักยภาพในการรวบรวมกำลังกองทัพอยู่เช่นเดิม ความไม่ใส่ใจกับข่าวลืออย่างเพียงพอของกลุ่มผู้ดูแลความมั่นคงในรัฐบาลระบอบเก่า ได้แสดงให้เห็นแล้วว่าเป็นความผิดพลาดอย่างรุนแรง ดังนั้นข่าวลือต่างๆ เหล่านี้จึงได้รับความสำคัญอย่างยิ่งจากคณะราษฎร เพราะ "แม้ (ข่าว) ไม่ได้ความ ก็ยังไม่ควรวางใจ" และ "คณะราษฎรเราจงระวังให้มากและไม่ควรดูแคลนว่า คนอื่นจะไม่ทำให้วุ่นวายต่อไปได้เลย"[61]

สำหรับคณะเจ้านายนั้น ปรากฏในระยะแรกว่าถูกปรามจากผู้นำคณะราษฎรให้ลด "ปากเสียงอันเป็นเสี้ยนหนามแก่ความสงบ.... (อัน) จะเป็นเชื้อฝอยให้ลุกลามต่อไป และครั้นคณะราษฎรจะจัดการปราบปรามเสียเองก็เกรงจะเป็นที่ขุ่นเคืองพระราชหฤทัย...."[62] เจ้านาย 5 พระองค์ที่ถูกระบุพระนามในกรณีมีปากเสียงนี้ได้แก่ กรมพระกำแพงเพชรอัครโยธิน กรมหลวงสิงหวิกรมเกรียงไกร พระองค์เจ้าธานีนิวัต ม.จ.หญิงสืบพันธ์ฯ พระองค์เจ้าอาทิตย์ทิพยอาภา หนังสือของผู้นำคณะราษฎรกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฉบับนี้ ทำให้พระองค์ยอมรับที่จะปราม

[60]กจช., สร.0201.16/30, รายงานผู้สืบราชการลับ.

[61]เพิ่งอ้าง, ร.อ.หลวงชาญลงคราม เสนอความเห็น ลงวันที่ 11 สิงหาคม 2475.

[62]กจช., สร.0201.16/4, เรื่องพระราชวงศ์กล่าวความเป็นเสี้ยนหนามแก่ความสงบ.

"พระบรมวงศานุวงศ์ และชี้แจงแก่ผู้จงรักภักดี อย่าให้ทำการใดๆ ซึ่งไม่สงบราบคาบ แม้เพียงใช้กิริยาวาจาเสียดสีก็มิบังควร เพราะว่าถ้าเกิดปากเสียงขึ้นแล้วก็จะเป็นอันตรายแก่ความสงบราบคาบ"[63]

อย่างไรก็ตาม ระยะเวลาถัดมาก็มีเจ้านายบางพระองค์ได้ปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์ใหม่ทางการเมืองอย่างรวดเร็ว เช่น กรณีพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอาทิตย์ทิพยอาภา ผู้ว่าราชการจังหวัดนครปฐม หลังจากถูกปรามการมีปากเสียงจากคณะราษฎรและสถานการณ์โดยทั่วไปเริ่มมั่นใจแล้วว่าระบอบใหม่จะต้องสถาปนาขึ้นอย่างแน่นอน พระองค์เจ้าอาทิตย์ทิพยอาภาก็แสดงพระองค์จนได้รับคำ "ชมเชย" จากคณะราษฎรว่า "เป็นเจ้าที่รักชาติพระองค์หนึ่ง สมควรเป็นเยี่ยงอย่างแก่เจ้าอื่นๆ ได้"[64] จากการที่พระองค์เจ้าอาทิตย์ฯ ได้เรียกประชุมข้าราชการในจังหวัดนครปฐมเพื่อชี้แจงความมุ่งหมายของระบอบใหม่ว่าเป็นพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ที่ก้าวหน้ากว่าระบอบการปกครองสมบูรณาญาสิทธิราช "ที่คนๆ เดียวมีอำนาจบัญชาการประเทศผู้เดียวนั้นมักจะมีพลาดมีพลั้ง ทำให้ประเทศเสื่อมโทรมลงได้เพราะคนๆ เดียว แม้จะมีสติปัญญาปราชญ์เปรื่อง มีสุขุมญาณแก่กล้า มีความตั้งใจดีสักเพียงไรก็ต้องพลาดพลั้งบ้าง"[65] นอกจากนี้พระองค์เจ้าอาทิตย์ฯ ยังให้ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ในจังหวัดนครปฐมอีก 27 นาย ลงนามรับรองว่าเป็นถ้อยแถลงของพระองค์เจ้าอาทิตย์ฯ จริง เพื่อส่งเป็นสำเนามายังคณะราษฎร หลังเปลี่ยนระบอบการปกครองเส้นทางชีวิตราชการของพระองค์เจ้าอาทิตย์ฯ ผันผวนเล็กน้อยคือ เมื่อพระยามโนปกรณ์ฯ ได้ยึดอำนาจจากคณะราษฎร พระองค์ก็ถูกสั่งย้ายไปเป็นว่าราชการจังหวัดภูเก็ตหัวเมืองที่ "ไกลปืนเที่ยง" แต่ต่อมาปลายปี พ.ศ. 2475 ก็ได้กลับเข้ากรุงเทพฯ โดยเป็นเลขานุการผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ และเลื่อนขึ้นสูงเป็นอันดับจนเป็นประธานคณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ในท้ายสุด หรือกรณี ม.จ.วรรณไวทยากร

---

[63]"สำเนาพระราชหัตถเลขาถึง เจ้าพระยาวรพงศพิพัฒน์ ลงวันที่ 28 มิถุนายน พ.ศ. 2475," อ้างใน "การเปลี่ยนแปลงการปกครองประเทศสยาม," **นาวิกศาสตร์** 15:10 (ตุลาคม 2475) : 2186-2187.

[64]"หนังสือ คณะกรรมการราษฎร ทูลพระองค์เจ้าอาทิตย์ทิพยอาภา ลงวันที่ 4 กรกฎาคม พ.ศ. 2475," อ้างใน **หลักเมือง** 6 กรกฎาคม 2475.

[65]"พระองค์เจ้าอาทิตย์ฯ แนะนำประชาชน," **หลักเมือง** 5-6 กรกฎาคม 2475.

วรวรรณ[66] (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ฯ) เคยเป็นปลัดทูลฉลองกระทรวงการต่างประเทศในปลายสมัยรัชกาลที่ 6 ต่อมาย้ายไปเป็นอัครราชทูตสยามประจำประเทศยุโรปเหนือ แต่ในคราวดุลยภาพครั้งใหญ่ปลายสมัยรัชกาลที่ 7 ตำแหน่งของพระองค์ถูกยุบจึงต้องเดินทางกลับประเทศ และได้เป็นคณบดีคณะนิติศาสตร์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อเปลี่ยนระบอบการปกครอง พระองค์แสดงบทเป็นนักวิชาการผู้เชี่ยวชาญด้านรัฐธรรมนูญและด้านภาษาศาสตร์ ตลอดจนสนับสนุนกลุ่มนักหนังสือพิมพ์รุ่นหนุ่มที่มีกุหลาบ สายประดิษฐ์ เป็นผู้นำก่อตั้งหนังสือพิมพ์ "ประชาชาติ" ที่เอนเอียงสนับสนุนระบอบใหม่ แต่วิพากษ์วิจารณ์รัฐบาลบนหลักการประชาธิปไตย พระองค์ได้มีบทบาทสูงเด่นในวงการเมืองหลังการรัฐประหารโดยคณะราษฎรเมื่อ 20 มิถุนายน พ.ศ. 2476 และตลอดสมัยรัฐบาลพระยาพหลพลพยุหเสนา โดยเป็นผู้ให้คำปรึกษาที่ใกล้ชิดนายกรัฐมนตรี อย่างไรก็ตาม ความรู้สึกโดยทั่วไปของคณะเจ้านายได้ให้ความหมายยุคสมัยนี้ว่าเป็นยุคของ "ความมืดมิดแห่งราตรีกาล"[67] เจ้านายต้องถูกตัดเงินเบี้ยหวัดเลี้ยงชีพที่ได้รับพระราชถึง 4 ใน 5 ของจำนวนที่เคยได้

ขณะที่คณะเจ้านายมีข้อจำกัดอย่างยิ่งในการเคลื่อนไหวทางการเมือง โดยเฉพาะการถูกปรามจากพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ประมุขของพระราชวงศ์ ด้วยพระองค์มีแนวพระราชดำริว่า "ขึ้นชื่อว่าเจ้าละก็ไม่ให้ทำอะไรทั้งนั้น ถ้าทำจะยิ่งร้ายใหญ่ ถ้าเผื่อคนอื่นเขาจะปฏิวัติซ้อนมาชิงอำนาจถวาย นั่นก็เป็นอีกเรื่องหนึ่ง แต่ว่าเจ้าทำไม่ได้"[68] ตลอดจนข้อกีดกันคณะเจ้านายให้อยู่เหนือการเมืองตามมาตรา 11 แห่งรัฐธรรมนูญฉบับถาวร แต่สำหรับกลุ่มนิยมเจ้าแล้วยังคงแสดงบทบาทภายใต้ "เกมประชาธิปไตย" ต่อไปได้ โดยเฉพาะด้านหนังสือพิมพ์ หนังสือพิมพ์ในเครือสยามฟรีเปรส

---

[66] ดูพระประวัติใน พระยามานวราชเสวี (บรรณาธิการ), **ชุมนุมนิพนธ์เพื่อถวายพระเกียรติแด่ พลตรี พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์** (พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์, 2506).

[67] พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร, **อัตตชีวประวัติ** (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ตีรณสาน, 2517), หน้า 112-136.

[68] สมเด็จฯ พระนางเจ้ารำไพพรรณี, อ้างแล้วเชิงอรรถที่ 56, หน้า 7.

ซึ่งประกอบด้วย "กรุงเทพฯ เดลิเมล์" "บางกอกเดลิเมล์" (ภาษาอังกฤษ) และ "เสรีภาพ" โดยมีนายหลุย คีรีวัติ เป็นผู้อำนวยการ หนังสือพิมพ์ในเครือนี้สมัยระบอบเก่าได้แสดงตนเป็นฝ่ายสนับสนุนรัฐบาล และได้รับเงินทุนสนับสนุนจากรัฐบาลด้วย แต่เมื่อเข้าสู่ระบอบใหม่ก็แสดงตัวเป็นฝ่ายค้านรัฐบาลอย่างชัดเจน หากทว่าในช่วงรัฐบาลพระยามโนปกรณ์นิติธาดาชุด 81 วัน ตอนต้นปี พ.ศ. 2476 กลับแสดงตนเป็นฝ่ายสนับสนุนรัฐบาล แต่เมื่อรัฐบาลชุดนี้ถูกรัฐประหารโดยคณะราษฎร หนังสือพิมพ์ในเครือนี้ก็กลับเป็นฝ่ายค้านอีกครั้ง ความขัดแย้งระหว่างรัฐบาลชุดหลังกับหนังสือพิมพ์ในเครือนี้รุนแรงถึงขั้นสั่งถอนใบอนุญาต[69] การสั่งปิดหนังสือพิมพ์เช่น กรุงเทพฯ เดลิเมล์ ที่มี น.อ.พระยาศราภัยพิพัฒ อดีตนายทหารเรือเจ้ากรมเสมียนตรากระทรวงกลาโหมเป็นบรรณาธิการ ได้เป็นกรณีที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ทรงยกอ้างถึงความไม่มีเสรีภาพในสมัยรัฐบาลคณะราษฎรเมื่อครั้งพระองค์จะทรงสละราชสมบัติ นอกจากนั้นภายใต้เกมการเมืองที่จะมีการเลือกตั้ง กลุ่มนิยมเจ้าก็ได้ก่อตั้ง "คณะชาติ" หรือ "สมาคมชาติ"[70] เพื่อเป็นคู่แข่งขันทางการเมืองกับคณะราษฎรโดยตรง โดยมี พระยาโทณวณิกมนตรี (วิสุทธ์ โทณวณิก) รับราชการกระทรวงเกษตรพาณิชยการเป็นนายกสมาคม มีหลวงวิจิตรวาทการ ข้าราชการบำนาญที่เพิ่งถูกปลดออกจากตำแหน่งรองอธิบดีกรมการเมือง กระทรวงการต่างประเทศเป็นเลขาธิการ นอกจากนี้ยังประกอบด้วยข้าราชการนอกประจำการ เช่น พล.ต.พระยาเสนาสงคราม (ม.ร.ว.อี๋ นพวงศ์) น.อ.พระยาศราภัยพิพัฒ หลวงสุรินทรเสรี (อั้น อมาตยกุล) พระแสงสิทธิการ (แสง นนทิสุต) ข้าราชการที่ยังรับราชการอยู่ เช่น หลวงจรรยากุลบดี (เม้ง จรรยากุล) นายชวลิต อภัยวงศ์ พระบริหารทัณฑนิติ อย่างไรก็ตามบุคคลที่คณะราษฎรจัดว่ามีบทบาทเป็นอันดับที่หนึ่งในการผลักดันคณะชาติ คือ พล.ต.พระยาเสนาสงคราม อดีตผู้บัญชาการกองพลที่ 1 ที่ต้องได้รับบาดเจ็บจากการถูกยิงเมื่อคณะราษฎรควบคุมตัวในวันยึดอำนาจ และในระยะหลังก็เป็นบุคคลที่มี "ปากเสียง" กับนายทหารคณะราษฎรมากที่สุด กระทั่งถูกลอบยิงที่หน้าบ้านพักอีกครั้งเมื่อกลางเดือนมกราคม พ.ศ. 2475 คณะชาติ

---

[69]รัตนา เมฆนันทไพศิฐ, "การเมืองกับกฎหมายการพิมพ์ (พ.ศ. 2453-2487)," (วิทยานิพนธ์ ศิลปศาสตร์มหาบัณฑิต คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2531), หน้า 34-36, 138-144, 182-192, 198-203.

[70]เพิ่งอ้าง, หน้า 161-162 และ กจช., สร.0201.16/27, รายงานผู้สืบราชการลับ.

ได้วางหลัก 7 ประการ เป็นวัตถุประสงค์ ว่าด้วยการบำรุงกำลังทหาร การศาสนา การศึกษา การเศรษฐกิจ แต่ที่ดูเป็นแกนหัวใจของกลุ่มนิยมเจ้าคือหลักที่ว่า "เชิดชูหลักประชาธิปตัยต้องให้มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขแห่งชาติตามรัฐธรรมนูญอยู่ชั่วนิรันดร" และ "รักษาจารีตที่เป็นเครื่องเชิดชูเกียรติของชาติ" อย่างไรก็ตาม ความพยายามที่จะจดทะเบียนเป็นสมาคมการเมืองของคณะชาติก็ถูกใช้เป็นเกมการเมืองของกลุ่มอนุรักษ์นิยมทำการล้มสมาคมคณะราษฎรในเวลาต่อมา

กล่าวโดยสรุป พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ทรงมีบทบาทมากสุดในการเป็นตัวแทนระบอบเก่า "ต่อรอง" กับรัฐบาลระบอบใหม่ บนความมุ่งหวังเรื่องพระเกียรติยศ พระราชทรัพย์และพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ อย่างไรก็ตาม บทบาทของพระองค์ก็ต้องดำเนินไปภายใต้ "กรอบ" ของระบอบใหม่ โดยการใช้พระบารมีและพระบรมเดชานุภาพของสถาบันพระมหากษัตริย์ที่รัฐบาลระบอบใหม่ยังอ้างอิงความชอบธรรม นอกจากนี้พระองค์ยัง "ปราม" พระบรมวงศานุวงศ์หรือคณะเจ้านายมิให้ทำการเคลื่อนไหวใดๆ ที่อาจนำไปสู่สถานการณ์ทางการเมืองที่เลวร้ายยิ่งขึ้น และจะนำมาสู่ผลกระทบต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ในท้ายสุด สำหรับกลุ่มนิยมเจ้าซึ่งเป็นการผสมผสานระหว่างผู้นิยมระบอบเก่าหรือต้องการจะรื้อฟื้นการปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราช กับผู้จงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ก็ได้อาศัย "เกมประชาธิปไตย" เคลื่อนไหวทางการเมืองโดยมีเป้าหมายต่อต้านคณะราษฎรให้พ้นไปจากศูนย์อำนาจของประเทศ เพราะถูกมองว่าเป็นกลุ่มผู้ "กบฏ" ต่อระบอบเก่าและต่อพระมหากษัตริย์ ดังนั้นโดยรวมทั้งหมด กลุ่มนี้จึงค่อนข้างสนับสนุนบทบาทของกลุ่มอนุรักษ์นิยมที่นำโดยพระยามโนปกรณ์นิติธาดา นายกรัฐมนตรี

4.2 การปรับตัวของกลุ่มอนุรักษ์นิยม

กลุ่มอนุรักษ์นิยม คือกลุ่มข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ที่ได้เข้ามาทำหน้าที่ในการบริหารงานกระทรวงหรือเป็น "เสนาบดี" กระทรวงต่างๆ ตามธรรมนูญฉบับชั่วคราวหรือ "รัฐมนตรีว่าการกระทรวง" ตามรัฐธรรมนูญฉบับถาวร แนวความคิดในการให้ความสำคัญกับการเป็น "เจ้ากระทรวง" น่าจะมาจากประสบการณ์จริงจากระบบราชการสยามของเหล่าข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ที่เห็นว่าการยึดกุม

ตำแหน่ง "สั่งการ" นั้นย่อมหมายถึง "อำนาจที่แท้จริง" โครงสร้างของฝ่ายบริหารตามธรรมนูญฉบับชั่วคราวของคณะราษฎร หรืออาจกล่าวได้ว่าเป็นของ "คนหนุ่ม" ที่ยังไม่เคยมีประสบการณ์ในการเป็นผู้สั่งการ ที่ภายในจิตใจของกลุ่มนักปฏิวัติเหล่านี้มุ่งหวังแต่จะยกเลิกวิธีการปกครองด้วย "คนๆ เดียว" อันนำมาสู่การตัดสินใจด้านนโยบายที่ผิดพลาดและไม่รอบคอบเช่นในการปกครองระบอบเก่า ดังนั้นเพื่อทดแทนสิ่งที่เห็นว่าผิดพลาดดังกล่าว รูปแบบของ "คณะ" ผู้บริหารด้านนโยบายจึงถูกสวมเข้ามาแทนที่ซึ่งก็คือ "คณะกรรมการราษฎร" ในระบอบใหม่ โดยมีเสนาบดีกระทรวงต่างๆ เป็นผู้รับผิดชอบดำเนินงานของกระทรวงนั้นๆ แต่ "รับผิดชอบต่อคณะกรรมการราษฎรในกิจการทั้งปวง" (มาตรา 31) ส่วน "การตั้งการถอดตำแหน่งเสนาบดี ย่อมเป็นพระราชอำนาจของกษัตริย์ พระราชอำนาจนี้จะทรงใช้แต่โดยตามคำแนะนำของคณะกรรมการราษฎร" (มาตรา 35) เห็นได้ว่าเสนาบดีเป็นอีกหน่วยต่างหากจาก "รัฐบาล" หรือ "คณะกรรมการราษฎร" หากแต่อยู่ใต้และขึ้นตรงต่อรัฐบาล เสมือนหนึ่งที่อยู่ใต้และขึ้นตรงต่อพระมหากษัตริย์ในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราช ในความสัมพันธ์ทางอำนาจหน้าที่ระหว่าง "รัฐบาล" "คณะกรรมการราษฎร" กับ "เสนาบดี" มีกำหนดไว้ในธรรมนูญฉบับชั่วคราวเพียงว่า "สิ่งใดซึ่งเป็นการฝ่าฝืนต่อคำสั่งหรือระเบียบการของคณะกรรมการราษฎร หรือกระทำไปโดยธรรมนูญไม่อนุญาตให้ทำได้ให้ถือว่าการนั้นเป็นโมฆะ" (มาตรา 31) หากจะเปรียบเทียบความสัมพันธ์ทางอำนาจหน้าที่นี้ให้ชัดเจนน่าจะเทียบได้จาก "ข้อตกลงต่างๆ ที่เสนาบดีปฏิบัติ" กับผู้รักษาพระนครฝ่ายทหาร เมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 ที่ระบุถึงวิธีปฏิบัติราชการของเหล่าเสนาบดีว่า

1. ถ้าเป็นราชการปกติอันมีระเบียบแบบแผนและเคยปฏิบัติมาแล้ว ก็ให้ปฏิบัติไปตามเคยได้
2. ถ้าเป็นราชการที่เคยนำความขึ้นกราบบังคมทูลก็ให้นำเสนอผู้รักษาพระนครฝ่ายทหารจงทุกเรื่อง

3. ถ้ามีเหตุขัดข้องหรือสงสัยก็ให้นำข้อนั้นๆ มาหารือต่อผู้รักษาพระนครฝ่ายทหารได้[71]

เห็นได้ว่าสถานะของสถาบันพระมหากษัตริย์ในระบอบเก่า ผู้รักษาพระนครฝ่ายทหาร คณะกรรมการราษฎรในระบอบใหม่มีบทบาทอำนาจหน้าที่อย่างเดียวกัน คือเป็นผู้ควบคุมดูแลตัดสินด้านนโยบาย แต่ที่ต่างออกไปคือ "คณะกรรมการราษฎรมีอำนาจและหน้าที่ดำเนินการให้เป็นไปตามวัตถุที่ประสงค์ของสภา" (มาตรา 28) โดยเป็น "กรรมการของสภา" ที่ได้รับแต่งตั้งถอดถอนจากสภาผู้แทนราษฎร (มาตรา 33) นอกจากนั้น "ถ้าการออกกฎหมายเป็นร่างใหม่ ก็เป็นหน้าที่ของคณะกรรมการราษฎรที่จะนำเสนอสภา"[72] เพื่อให้สภาลงมติรับรอง เพราะ "สภาผู้แทนราษฎรมีอำนาจออกพระราชบัญญัติทั้งหลาย" (มาตรา 8) ดังนั้นจะเห็นได้ว่าตลอดสมัยรัฐบาลชั่วคราว (รวมไปถึงรัฐบาลพระยาพหลพลพยุหเสนาชุดก่อนหน้าการเลือกตั้งครั้งแรก พ.ศ. 2476) อำนาจหน้าที่ของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจึงเป็นไปในรูปการเสนอญัตติ กระทู้ถาม พิจารณาและรับรองร่างพระราชบัญญัติที่นำเสนอโดยคณะกรรมการราษฎรหรือคณะรัฐมนตรี

ด้วยเหตุนี้เราจะเห็นได้ชัดว่า เมื่อพระยามโนปกรณ์นิติธาดาได้รับเลือกเป็นประธานคณะกรรมการราษฎร พระยามโนปกรณ์นิติธาดาไม่ได้ให้ความสำคัญที่จะต่อรองเอาที่นั่งใน "กรรมการราษฎร" ที่มี 14 ที่นั่งให้แก่กลุ่มข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ ซึ่งประธานคณะกรรมการราษฎรเป็นผู้เลือกบุคคลเสนอตั้งให้สภาผู้แทนราษฎรรับรอง และขณะเดียวกันก็เป็นไปได้ว่า คณะราษฎรเองก็ยืนยันที่จะเอาที่นั่งจำนวนมากในกรรมการราษฎร เพราะจากรากฐานของแนวความคิดก็คือ คณะ

---

[71] "รายงานการประชุมเสนาบดีและปลัดทูลฉลองกระทรวงต่างๆ พร้อมด้วยคณะราษฎร วันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475," อ้างใน "การเปลี่ยนแปลงการปกครองประเทศสยาม," **นาวิกศาสตร์** 15:8 (สิงหาคม 2475) : 1782-1783.

[72] เป็นคำอธิบายของ พระยามโนปกรณ์นิติธาดา ประธานคณะกรรมการราษฎร ดู **รง.ส.** ครั้งที่ 27/2475, 23 กันยายน 2475.

กรรมการราษฎรเป็นผู้ควบคุมดูแลและตัดสินใจด้านนโยบายอันมีความสำคัญต่อการที่จะผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในด้านต่างๆ ตามหลัก 6 ประการของคณะราษฎร ดังนั้นในจำนวน 14 ที่นั่งของกรรมการราษฎร (ถ้าเป็น "คณะกรรมการราษฎร" ต้องนับรวมตำแหน่งประธานคณะด้วย คือมีทั้งหมด 15 ที่นั่ง) จึงเป็นของกลุ่มผู้นำคณะราษฎร 10 ที่นั่ง ส่วนอีก 4 ที่นั่งเป็นของข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ 2 ที่นั่งได้แก่ นายพลเรือตรี พระยาปรีชาชลยุทธและมหาอำมาตย์ตรี พระยาศรีวิสารวาจา เป็นของข้าราชการชั้นกลาง 1 ที่ คือ อำมาตย์เอก พระยาประมวญวิชาพูล และข้าราชการระดับล่าง 1 ที่ คือ รองอำมาตย์เอก หลวงเดชสหกรณ์ ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ที่พระยามโนปกรณ์นิติธาดาน่าจะขอที่นั่งให้นั้นมีเพียงบุคคลเดียวคือ พระยาศรีวิสารวาจา ส่วน พล.ร.ต.พระยาปรีชาชลยุทธ น่าจะได้ที่นั่งนี้ในฐานะเป็นตัวแทนฝ่ายทหารเรือและเป็นผู้บัญชาการทหารเรือ (ตัวแทนฝ่ายทหารบกก็คือ 4 นายทหารชั้นผู้ใหญ่ของคณะราษฎรนั่นเอง) แต่สิ่งที่พระยามโนปกรณ์นิติธาดายืนยันการต่อรองก็คือ การเอาที่นั่งหรือตำแหน่งเสนาบดีทั้ง 7 กระทรวงให้เป็นของกลุ่มข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ และตัวท่านเป็นผู้เลือกบุคคลเข้าตำแหน่งนี้เองดังจะกล่าวถึงต่อไป ข้อยืนยันในการที่กลุ่มข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ให้ความสำคัญแก่ตำแหน่ง "สั่งการ" หรือ "เจ้ากระทรวง" โดยเฉพาะตัวของพระยามโนปกรณ์นิติธาดาก็คือ เมื่อพระยามโนปกรณ์นิติธาดาเสนอให้เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีประธานสภาผู้แทนราษฎรมาเป็นเสนาบดีกระทรวงธรรมการ เมื่อวันที่ 1 กันยายน พ.ศ. 2475 พระยามโนปกรณ์นิติธาดาให้เหตุผลแก่สภาผู้แทนราษฎรว่า แม้จะรู้สึกเสียใจที่เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีต้องไปจากตำแหน่งประธานสภาผู้แทนราษฎร "แต่ว่าหน้าที่ราชการทางโน้นสำคัญกว่าท่านจึงต้องไป"[73] หากเราระลึกถึงว่าในโครงสร้างของระบอบรัฐธรรมนูญตำแหน่งของประธานคณะกรรมการราษฎร ประธานสภาผู้แทนราษฎร และประธานศาลฎีกา ซึ่งเป็นตำแหน่งประมุขของฝ่ายบริหาร ฝ่ายนิติบัญญัติ และฝ่ายศาล ที่มีเกียรติยศและศักดิ์ศรีเท่าเทียมกันตามหลักการแบ่งแยกอำนาจ แต่การเปลี่ยนย้ายตำแหน่งในกรณีเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีนี้ ไม่ว่าจะด้วยเหตุผลว่า เพราะเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีเป็นผู้มีประสบการณ์ด้านจัดการศึกษาของชาติ และเคยเป็นเสนาบดีกระทรวงธรรมการมาแล้วถึง 10 ปีก็ตาม หากทว่าสิ่งนี้สะท้อนให้เห็นแนวความคิดเบื้องลึกว่า ฐานะที่มีเกียรติยศและศักดิ์ศรีของ

---

[73]**รง.ส.** ครั้งที่ 22/2475, 2 กันยายน 2475.

ประมุขฝ่ายนิติบัญญัติไม่ได้มีความสำคัญเท่ากับตำแหน่ง "เจ้ากระทรวง" เลย และยังไม่ถูกนับเป็น "คณะรัฐบาล" ด้วยซ้ำ ดังนั้น หากเรากลับไปพิจารณาการตอบปฏิเสธของพระยามโนปกรณ์นิติธาดา เมื่อครั้งมีผู้เสนอชื่อท่านเป็นประธานสภาผู้แทนราษฎร (แม้จะคาดได้ว่าพระยามโนปกรณ์นิติธาดา รับทราบและตอบรับการทาบทามที่จะเป็นประธานคณะกรรมการราษฎรแล้วก็ตาม) เราก็จะเห็น แนวความคิดที่ไม่ให้ความสำคัญแก่ตำแหน่งประธานสภาผู้แทนราษฎรที่ชัดเจนขึ้น พระยามโนปกรณ์ นิติธาดา ให้เหตุผลในการปฏิเสธตำแหน่งประธานสภาผู้แทนราษฎรว่า "ปรารถนาจะได้โอกาสทำงาน เพื่อชาติเพื่อราษฎรให้เต็มกำลังความสามารถ การเป็นผู้แทนราษฎรเพียงเท่านี้พอจะมีโอกาสทำ ประโยชน์แก่ราษฎรได้มากกว่าการเป็นประธาน ด้วยว่าการเป็นประธานไม่มีหน้าที่จะโต้เถียงแสดง เหตุผลในที่ประชุม"[74]

กล่าวโดยสรุป โครงสร้างฝ่ายบริหารหรือรัฐบาลตามธรรมนูญฉบับชั่วคราว หลวงประดิษฐ์ มนูธรรมและคณะราษฎรให้ความสำคัญแก่การเข้าคุมที่นั่งใน "คณะกรรมการราษฎร" ซึ่งถือว่าเป็น รัฐบาลและทำหน้าที่ควบคุมดูแลด้านนโยบาย มากกว่าที่จะเข้าไปเป็นเสนาบดีกระทรวงต่างๆ เสียเอง ซึ่งด้านหนึ่งถือว่าเป็นงานด้านเทคนิคและหน้าที่ราชการประจำ และขณะเดียวกันกลุ่มผู้นำคณะ ราษฎรก็ยังไม่มีความอาวุโสพอที่จะเข้าไปควบคุมดูแลกระทรวงต่างๆ โดยตรงได้ ซึ่งหากเข้าไปเป็น ผู้ควบคุมดูแลโดยเป็นเจ้ากระทรวงด้วยตนเองแล้ว อาจได้รับการปฏิเสธหรือคัดค้านจากข้าราชการ โดยทั่วไป (ในระยะอีก 2 ปีถัดมา กลุ่มผู้นำคณะราษฎรก็เริ่มเข้าเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวง แต่ต้อง ทำความเข้าใจไว้ด้วยว่า การเป็นรัฐมนตรีหรือรัฐมนตรีว่าการกระทรวงในระยะหลังนั้นเป็นตำแหน่ง "ข้าราชการการเมือง" ขณะที่ตำแหน่งเสนาบดีในช่วงแรกนี้เป็นตำแหน่ง "ข้าราชการประจำ") ดังนั้น การให้ความสำคัญแก่ "คณะกรรมการราษฎร" และจากสภาพการณ์ของคณะราษฎรเอง จึงทำให้เกิด สภาวะที่สอดคล้องกับการให้ความสำคัญกับการเป็นเจ้ากระทรวงของกลุ่มข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ และ ทำให้พระยามโนปกรณ์นิติธาดาสามารถต่อรองเอาตำแหน่งเสนาบดีทุกกระทรวงมาอยู่ในมือของ ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ได้โดยไม่ต้องเกิดความขัดแย้งหรือการแย่งชิงตำแหน่งกับคณะราษฎรแต่อย่างใด

---

[74]**รง.ส.** ครั้งที่ 1/2475, 28 มิถุนายน 2475.

ตัวบุคคลมีความสำคัญมากยิ่งที่จะทำให้ระบอบการปกครองใหม่เดินหน้าต่อไปหรือล้มลง ดังนั้น การคัดเลือกบุคคลที่มีความคิดเห็นสอดคล้องกับคณะผู้เปลี่ยนระบอบการปกครองหรือคณะราษฎรว่าเห็นพ้องต้องกันที่ประเทศจะต้องมี "รัฐธรรมนูญ" และยกเลิกพระราชอำนาจสิทธิขาดของพระมหากษัตริย์ย่อมเป็นสิ่งจำเป็น ดังจะเห็นได้ว่าองค์ประกอบของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรนั้น 40 ในจำนวนทั้งหมด 70 คนเป็น "ชั้นผู้น้อย" หรือ "คนรุ่นหนุ่ม" และเกือบทั้งหมดของส่วนนี้เป็นสมาชิกคณะราษฎร (ดูเพิ่มบทที่ 4.1.1) นั่นหมายความว่าคณะราษฎรหวังว่าจะควบคุมการดำเนินงานของฝ่ายบริหารจากสภาผู้แทนราษฎร ในขณะที่สมาชิกสภาส่วนที่เหลือซึ่งคัดเลือกมาจากข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ กล่าวได้ว่าคณะราษฎรนั้นก็น่าจะค่อนข้างไว้วางใจว่าเป็นบุคคลที่มีความรู้และยอมรับได้กับการที่ประเทศปกครองในระบอบรัฐธรรมนูญ แต่สำหรับบุคคลที่จะเป็นหัวหน้ารัฐบาลหรือประธานคณะกรรมการราษฎรจะต้องพิจารณาคัดเลือกบุคคลด้วยเหตุผลอื่นๆ ประกอบโดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านความสัมพันธ์หรือการรับรองรัฐบาลระบอบใหม่จากต่างประเทศ และในด้านความสัมพันธ์กับพระมหากษัตริย์

ในด้านความสัมพันธ์กับต่างประเทศนั้น ในช่วงของการเปลี่ยนผ่านทั้งระบอบการปกครองและเปลี่ยนรัฐบาลที่ไม่ใช่วิธีการปกติเช่นนี้ดังการปฏิวัติ พ.ศ. 2475 ความกลัวการแทรกแซงจากกองกำลังของต่างชาติและปัญหาการรับรองรัฐบาลใหม่จากรัฐบาลต่างประเทศเป็นสิ่งที่คณะราษฎรตระหนักถึงอย่างยิ่ง ดังจะเห็นได้ว่าในการประชุมร่วมระหว่างคณะราษฎรกับเสนาบดีและปลัดทูลฉลองของระบอบเก่า ปัญหาในความสัมพันธ์กับต่างประเทศเป็นสิ่งที่สะท้อนออกมาอย่างเด่นชัด หลวงประดิษฐ์มนูธรรมได้ชี้แจงต่อเรื่องนี้ว่า "สิ่งสำคัญที่จะต้องทำโดยด่วนก็คือ กิจการที่เกี่ยวแก่การต่างประเทศว่า รัฐบาลชั่วคราวใหม่นี้ไม่คิดที่จะล้างผลาญชีวิตและทรัพย์สมบัติของคนในบังคับต่างประเทศ สิ่งใดที่เคยกระทำมาตลอดจนสัญญาทางพระราชไมตรีก็จะได้ดำเนินต่อไป ขอให้ช่วยกันระวังอย่าให้มีการแทรกแซงของการต่างประเทศได้.... เพราะเกรงว่าอาจมีการแทรกแซงได้ อาศัยที่

ประเทศเราเป็นประเทศที่เล็ก" และขณะเดียวกันก็ต้องการขอให้รัฐบาลต่างประเทศ "รับรองรัฐบาลใหม่ด้วย"[75]

สำหรับด้านความสัมพันธ์กับพระมหากษัตริย์ แม้ว่าระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชจะถูกล้มลงและพระมหากษัตริย์จะถูกลดทอนพระราชอำนาจ แต่ศักยภาพของกลุ่มที่ยังจงรักภักดีต่อระบอบเก่าและต่อพระมหากษัตริย์ยังมีอยู่สูงยิ่งที่จะต่อต้านเพื่อล้มระบอบใหม่ ซึ่งเป็นความกลัวที่อยู่ในจิตใจของคณะราษฎร ตลอดทั้งเพื่อเป็นการลดทอนความกลัวที่มีอยู่ในหมู่คณะเจ้านาย และพระมหากษัตริย์ว่าจะไม่มีการเปลี่ยนแปลงใดๆ ที่รุนแรง เช่น การล้มสถาบันพระมหากษัตริย์ การทำร้ายหรือการริบทรัพย์ของเจ้านาย และในความจริงแล้ว การดำเนินงานภายใต้ระบอบใหม่ไม่ว่าจะเป็นงานฝ่ายบริหารหรืองานฝ่ายนิติบัญญัติจะราบรื่นได้ก็ต่อเมื่อมีความสัมพันธ์อันดีกับพระมหากษัตริย์ เพราะไม่เพียงแต่พระองค์จะยังคงมีพระราชอำนาจในการยับยั้ง (Veto) พระราชบัญญัติเท่านั้น แต่รัฐบาลระบอบใหม่ยังต้อง "อิงแอบ" พระบรมเดชานุภาพของพระมหากษัตริย์ ความขัดกันในเรื่องใดๆ ก็ตาม ระหว่างรัฐบาลระบอบใหม่กับพระมหาษัตริย์ย่อมนำมาสู่ความไม่มีเสถียรภาพของรัฐบาลและระบอบใหม่อาจล้มลงได้อย่างง่ายๆ ด้วยเหตุผลจากองค์ประกอบต่างๆ เหล่านี้ ดังนั้น ในที่ประชุมกลุ่มผู้นำคณะราษฎรเพื่อเลือกบุคคลมาเป็นประธานคณะกรรมการราษฎร เมื่อ พ.อ.พระยาพหลพลพยุหเสนา หัวหน้าคณะราษฎร เสนอให้ พล.อ.พระองค์เจ้าบวรเดช อดีตเสนาบดีกระทรวงกลาโหม (ทหารบก) เข้าเป็นในตำแหน่งนี้ "แต่ที่ประชุมส่วนมากไม่เห็นชอบด้วย เกรงว่าพระองค์เจ้าบวรเดชจะปกครองไปในทางเผด็จการ" ขณะที่หลวงประดิษฐ์มนูธรรม หัวหน้าสายพลเรือนเสนอชื่อพระยามโนปกรณ์นิติธาดา เพราะ

> ทั้งนี้เห็นว่า พระยามโนปกรณ์นิติธาดาเคยปรารภมาก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครองว่า ไม่ชอบระบอบการปกครองราชาธิปไตย ประกอบด้วย

[75]"รายงานการประชุมเสนาบดีและปลัดทูลฉลองกระทรวงต่างๆ พร้อมด้วยคณะราษฎร วันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475," อ้างแล้วเชิงอรรถที่ 71, หน้า 1778-1779.

> พระยามโนปกรณ์นิติธาดา **เป็นผู้กว้างขวางในระหว่างชาวต่างประเทศและสนิทสนมกับพระปกเกล้าฯ จะได้ทำการเพื่อสมัครสมานระหว่างคณะผู้ก่อการกับพระปกเกล้าฯ ได้ให้แน่นแฟ้นยิ่งขึ้น**[76]

ขณะเดียวกัน หลวงประดิษฐ์มนูธรรมก็มองจากบุคลิกของพระยามโนปกรณ์นิติธาดาจากอีกด้านหนึ่งว่าเป็นผู้ "แสดงว่าท่านนิยมประชาธิปไตย" และก็ "มิได้เกรงกลัวอำนาจสมบูรณาญาสิทธิราช" ดังปรากฏในข้อเขียนที่สำนึกผิดของหลวงประดิษฐ์มนูธรรมในระยะหลังว่า

> ข้าพเจ้ายอมรับว่าข้าพเจ้าผู้เดียวที่ทำผิดในการเสนอคณะราษฎรให้เชิญพระยามโนปกรณ์เป็นหัวหน้ารัฐบาล เพราะสมาชิกคณะราษฎรอื่นๆ มิได้คุ้นเคยกับพระยามโนปกรณ์มาก่อนเท่ากับข้าพเจ้า ที่ได้เคยร่วมงานกับท่านผู้นี้ในกรมร่างกฎหมาย และในการร่วมเป็นกรรมการสอบไล่นักเรียนกฎหมายหลายครั้ง จึงได้มีการสนทนากับท่านผู้นี้ที่แสดงว่าท่านนิยมประชาธิปไตย และการปฏิบัติของท่านในระหว่างเป็นอธิบดีศาลอุทธรณ์นั้นแสดงว่า ท่านกล้าตัดสินคดีโดยมิได้เกรงกลัวอำนาจสมบูรณาฯ ซึ่งนักเรียนกฎหมายหลายคนสมัยนั้นได้นิยมชมชอบท่าน[77]

เห็นได้ว่าการเลือกพระยามโนปกรณ์นิติธาดาเป็นประธานคณะกรรมการราษฎร เป็นอิทธิพลจากการสนับสนุนของหลวงประดิษฐ์มนูธรรม หัวหน้าคณะราษฎรสายพลเรือน ซึ่งเป็นผู้มีบทบาทสูงเด่นหลังการยึดอำนาจของฝ่ายทหารประสบความสำเร็จ ปัจจัยในการพิจารณาเลือกพระยามโนปกรณ์

---

[76] **คำพิพากษาศาลพิเศษ พุทธศักราช 2482 เรื่องกบฏ** (พระนคร : กรมโฆษณาการ, 2482), หน้า 16. เน้นโดยผู้เขียน.

[77] ปรีดี พนมยงค์, "จงพิทักษ์เจตนารมณ์ประชาธิปไตยสมบูรณ์ของวีรชน 14 ตุลาคม," อ้างแล้วเชิงอรรถที่ 18, หน้า 423.

นิติธาดา คือ ปัจจัยด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศและความสัมพันธ์กับพระมหากษัตริย์ ขณะเดียวกันก็เชื่อมั่นว่าท่านเป็นผู้นิยมประชาธิปไตย และเห็นด้วยกับการที่ประเทศต้องมีรัฐธรรมนูญ แต่จะไม่เอียงเข้าไปทางพระมหากษัตริย์และจะไม่ "หักหลัง" คณะราษฎรในทางการเมือง อิทธิพลหรือบทบาทของหลวงประดิษฐ์มนูธรรมเด่นชัดมากในกรณีที่เลือกกลุ่มข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ที่เป็นนักกฎหมาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ร่วมงานที่เป็นอาจารย์จากโรงเรียนกฎหมายให้มาเป็นอนุกรรมการร่างรัฐธรรมนูญ (ดูบทที่ 2.2) ซึ่งเมื่อพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ พระราชทานธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามที่คณะราษฎรถวายให้ทรงลงพระปรมาภิไธยกลับคืนมาในวันที่ 27 มิถุนายน พ.ศ. 2475 นั้น โดยพระองค์ทรงเติมคำว่า "ชั่วคราว" ไว้ด้วย ในวันเดียวกันนั้นเอง พ.อ.พระยาพหลพลพยุหเสนา ผู้รักษาพระนครฝ่ายทหารก็ได้มีหนังสือไปถึงพระยามโนปกรณ์นิติธาดาเรียนเชิญให้มายังพระที่นั่งอนันตสมาคม ศูนย์บัญชาการของคณะราษฎร "เพื่อหารือเรื่องกฎหมายพระธรรมนูญการปกครอง"[78] กล่าวได้ว่า หลวงประดิษฐ์มนูธรรมค่อนข้างเชื่อมั่นและไว้วางใจในความรู้ความสามารถของพระยามโนปกรณ์นิติธาดาอย่างสูงยิ่ง

พระยามโนปกรณ์นิติธาดา[79] (ก้อน หุตะสิงห์, พ.ศ. 2427-2491) เป็นบุตรคนสุดท้องหรือคนที่ 5 ของตระกูลคหบดี บิดาเป็นเชื้อจีน มารดาเป็นไทย พี่ชายของเขาทั้ง 2 คน ก็ได้ดีในอาชีพราชการคือ พระยาสาครคณาภิรักษ์ (หล่ำ หุตะสิงห์) และพระยาสรรพกิจเกษตรการ (เกียรติ หุตะสิงห์) พระยามโนปกรณ์ฯ เกิดและเติบโตในบ้านแถบถนนตรีเพชร ตำบลพาหุรัด พระนคร เข้าศึกษาวิชาหนังสือไทยชั้นต้นที่วัดเลียบ (วัดราชบูรณะ) ต่อมาย้ายเข้าศึกษาที่โรงเรียนสวนกุหลาบ ในพระบรมมหาราชวัง และจบชั้นมัธยมจากโรงเรียนอัสสัมชัญด้านวิชาภาษาอังกฤษ ใน

---

[78]กจช., (2) สร.0201.10/2, หนังสือ พ.อ.พระยาพหลพลพยุหเสนา ผู้รักษาพระนครฝ่ายทหาร เรียนพระยามโนปกรณ์นิติธาดา ลงวันที่ 27 มิถุนายน พ.ศ. 2475.

[79]"ประวัติพระยามโนปกรณ์นิติธาดา" และพระยาเทพวิทุรพหุลศรุตาบดี, "ไปนอกกับเจ้าคุณมโนฯ," ใน **พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ มหาเสวกโท พระยามโนปกรณ์นิติธาดา (ก้อน หุตะสิงห์)** (พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์, 2492), หน้า ก-ช. และ 1-9.

ปี พ.ศ. 2446 สอบไล่ได้เป็นเนติบัณฑิตจากโรงเรียนกฎหมาย กระทรวงยุติธรรรม โดยเข้ารับราชการเป็นนักเรียนล่ามกระทรวงยุติธรรมมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2445 เพียง 3 ปีของอาชีพราชการก็ได้รับทุนกระทรวงไปศึกษาวิชากฎหมายในสำนักเกรสอิน (Gray's Inn) ประเทศอังกฤษ พร้อมกับเพื่อนรุ่นน้องในกระทรวงเดียวกันกัน คือ พระยาเทพวิทุรพหุลศรุตาบดี ขณะนั้นเขาอายุ 21 ปี ใช้ชีวิตทางการศึกษาในอังกฤษเกือบ 4 ปี โดยตลอดเวลากิน-นอน-เที่ยวและเรียนร่วมกับพระยาเทพวิทุรฯ กระทั่งเดินทางกลับประเทศด้วยกันเมื่อกลางปี พ.ศ. 2452 เขากลับเข้ารับราชการอีกครั้งในตำแหน่งผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์ข้าหลวงพิเศษ และศาลแพ่ง ในปี พ.ศ. 2457 ได้ย้ายไปเป็นผู้ช่วยสมุหพระนิติศาสตร์ กระทรวงวัง และขึ้นเป็นสมุหพระนิติศาสตร์เมื่อปี พ.ศ. 2461 ในปีถัดมาย้ายมาเป็นปลัดทูลฉลองกระทรวงเกษตราธิการ และเป็นที่ปรึกษากฎหมายสภาเผยแผ่พาณิชย์ ทั้งยังได้รับพระมหากรุณาธิคุณโปรดเกล้าฯ ให้เป็นองคมนตรี ในปี พ.ศ. 2465 ได้ย้ายมาเป็นปลัดทูลฉลองกระทรวงพาณิชย์ และเป็นกรรมการศาลฎีกาพร้อมกันด้วยในปี พ.ศ. 2469 ย้ายมาเป็นอธิบดีผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์ ทั้งยังเป็นกรรมการสภานิติศึกษา ซึ่งมีหน้าที่เป็นฝ่ายจัดหลักสูตรและการสอบของนักเรียนโรงเรียนกฎหมาย และยังเป็นอาจารย์ผู้สอนวิชากฎหมายด้วย นอกจากนี้ยังเป็นกรรมการร่างกฎหมาย กรมร่างกฎหมาย กระทรวงยุติธรรมด้วยอีกตำแหน่ง และยังได้รับโปรดเกล้าฯ จากพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ให้เป็นสภากรรมการองคมนตรีตลอดมาตั้งแต่ พ.ศ. 2470 ตำแหน่งต่างๆ ครั้งสุดท้ายนี้เป็นตำแหน่งที่คงอยู่ตลอดมาจนถึงการปฏิวัติ พ.ศ. 2475 จากภูมิหลังประวัติเห็นได้ว่า พระยามโนปกรณ์ฯ ไม่เพียงแต่เป็นผู้เชี่ยวชาญด้านกฎหมาย หากยังเป็นผู้มีความรู้ดีในงานด้านกระทรวงเกษตรฯ และกระทรวงพาณิชย์ ซึ่งมีประสบการณ์รวม 8 ปี ในงาน "สั่งการ" ในสองกระทรวงดังกล่าว ซึ่งน่าจะกล่าวสรุปได้ว่า การเลือกพระยามโนปกรณ์นิติธาดาเป็นประธานคณะกรรมการราษฎร ในอีกด้านหนึ่งนั้นเป็นเพราะเขามีประสบการณ์มีความรู้ "รอบตัว"

นอกจากนี้การที่พระยามโนปกรณ์ฯ เป็นนักเรียนจากอังกฤษ ก็ทำให้รัฐบาลอังกฤษซึ่งเป็นประเทศที่มีอิทธิพลและผลประโยชน์มากในสยามรู้สึกพึงพอใจด้วย โดยเห็นว่าพระยามโนปกรณ์ฯ

จะรักษา "ผลประโยชน์" ของอังกฤษ[80] ตลอดทั้งยังเห็นว่าพระยามโนปกรณ์ฯ เป็นบุคคลที่ "ซื่อสัตย์ มีความเป็นกลาง และเป็นผู้ที่มีความสามารถ"[81] คำว่าการเป็นนักเรียนอังกฤษดูจะไม่มีคำอธิบายหรือเหตุผลอื่นใดมารองรับ แต่ก็มีความจริงอยู่สูง ดังจะเห็นได้จากกรณีนายทหารชั้นผู้ใหญ่ของคณะราษฎรที่จบจากโรงเรียนนายทหารเยอรมัน เป็นผู้นำการปฏิวัติสยามนั้น วิทยุกรุงเบอร์ลินเยอรมัน ออกข่าวอย่างทันทีทันใดว่า ในเยอรมัน "ได้เกิดความรู้สึกสนใจอย่างมากมายและยังทำให้ทวีความตื่นเต้นใฝ่ใจยิ่งขึ้นอีก เพราะเหตุว่าคนสำคัญๆ ของสยามหลายคนเป็นผู้ที่ได้รับการศึกษาในประเทศเยอรมนี และทั้งเป็นผู้ที่รู้จักชอบพอมีมิตรสหายมากในกรุงเบอร์ลินด้วย.... (ทั้งยังหวังว่า) สยามจะฝ่าอุปสรรคแห่งยุคฉุกเฉินสำคัญยิ่งนี้ไปตลอด โดยความยุ่งยากเดือดร้อนในทางโภคกิจน้อยที่สุดที่สามารถจะเป็นไปได้โดยเรียบร้อย"[82] แต่กลับเป็นตรงกันข้ามในสายตาของชาวอังกฤษที่ระแวงไปไกลถึงว่า เยอรมันอาจคิดกลับมามีอิทธิพลในสยามอีกครั้งหลังจากสูญเสียอิทธิพลนี้ไปเมื่อครั้งสงครามโลกครั้งที่ 1[83] (ซึ่งเป็นผลที่สยามได้ประกาศสงครามโดยเข้ากับฝ่ายสัมพันธมิตรเมื่อปี พ.ศ. 2460 ทำให้สนธิสัญญาที่ไม่เป็นธรรมระหว่างสยามกับเยอรมันได้ถูกยกเลิกไปโดยปริยาย)

สำหรับความสัมพันธ์กับพระมหากษัตริย์ การที่พระยามโนปกรณ์นิติธาดาได้รับการพิจารณาว่า "สนิทสนมกับพระปกเกล้าฯ" ก็ดูจะไม่เกินความจริง กล่าวคือ ในด้านตัวพระยามโนปกรณ์ฯ เอง การที่ได้รับแต่งตั้งให้เป็นกรรมการองคมนตรีสภาตั้งแต่ชุดแรก พ.ศ. 2470 ซึ่งเป็นพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ที่ทรงต้องการ "ฝึกหัด" ข้าราชการให้รู้จักรูปแบบสภานั้น การคัดเลือกบุคคลให้เป็นกรรมการองคมนตรี 40 คนนั้น ไม่เพียงแต่จะได้รับการพิจารณากลั่นกรองจากกลุ่มอภิรัฐมนตรีหรือเจ้านายชั้นผู้ใหญ่ว่าเป็นบุคคลที่ "ไว้วางใจ" ได้เท่านั้น แต่ต้องเป็นบุคคลที่พระบาท

---

[80]F.O. 371/17174, Colonel Stockley's report on Siam, 31 December 1932.

[81]F.O. 371/17174, Cecil Dormer to Sir John Simon, 17 January 1933.

[82]"กรุงเบอร์ลินยินดีด้วยในการกระทำของคณะราษฎร," ใน "การเปลี่ยนแปลงการปกครองประเทศสยาม," **นาวิกศาสตร์** 15:3 (กันยายน 2475): 1971-1972.

[83]F.O.371/16261, M.P. Nunn to C.W. Order, 7 July 1932.

สมเด็จพระปกเกล้าฯ "ทรงรู้จัก" ด้วย และเป็นที่น่าสังเกตว่าในการเลือกข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ให้มาเป็นเสนาบดีกระทรวงในรัฐบาลนั้น พระยามโนปกรณ์ฯ เลือกเอาแต่บุคคลที่เป็นกรรมการองคมนตรีสภาทั้งสิ้น ซึ่งนั่นย่อมหมายความว่าเป็นบุคคลที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ "ทรงรู้จัก" ด้วยเช่นกัน อีกด้านหนึ่งเป็นสายสัมพันธ์ทางภรรยา คือ คุณหญิงมโนปกรณ์นิติธาดา[84] (นิตย์ สาณเสน, พ.ศ. 2431-2473) บุตรีพระยาวิสูตรโกษา ซึ่งได้ไปศึกษาในประเทศยุโรปตั้งแต่อายุ 12 ปี และอยู่อย่างยาวนานถึง 12 ปีเช่นกัน ในปีที่กลับสู่ประเทศสยามก็ทำการสมรสกันทันที ในปีที่พระยามโนปกรณ์ฯได้รับแต่งตั้งเป็นกรรมการองคมนตรีสภา คุณหญิงมโนฯ ก็ได้รับแต่งตั้งเป็นนางสนองพระโอษฐสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี กระทั่งคุณหญิงมโนฯ จบชีวิตด้วยอุบัติเหตุในคราวตามเสด็จประพาสอินโดจีนในปี พ.ศ. 2473 แม้ว่าเราจะไม่ทราบสายสัมพันธ์ในรายละเอียดด้านอื่นๆ แต่จากปัจจัยทั้ง 2 ด้านข้างต้น บุคคลร่วมสมัยก็ได้บันทึกว่า พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ "ทรงคุ้นเคย" และ "ทรงทราบอุปนิสัยใจคอดีอยู่แล้ว" ทั้งตัวพระยามโนปกรณ์ฯ และคุณหญิง[85] หลังจากคุณหญิงมโนฯ สิ้นชีวิตโดยไม่มีบุตรด้วยกัน พระยาโนปกรณ์ฯ ก็ได้มีภรรยาใหม่และมีบุตรด้วยกัน 1 คน

อย่างไรก็ตาม สิ่งที่สำคัญไม่ยิ่งหย่อนกว่าปัจจัยด้านอื่นๆ ที่ทำให้พระยามโนปกรณ์ฯ ได้รับเลือกเป็นประธานคณะกรรมการราษฎร คือ การมีบุคลิกภาพที่ซื่อสัตย์และกล้าหาญ ครั้งที่พระยามโนปกรณ์นิติธาดาพร้อมทั้งคณะเสนาบดีชุดใหม่ได้รับการแนะนำจาก พ.อ.พระยาพหลพลพยุหเสนา หัวหน้าคณะราษฎร ต่อหน้านายทหารบกทหารเรือหน้าพระที่นั่งอนันตสมาคมเมื่อวันที่ 30 มิถุนายน พระยาพหลฯ กล่าวแนะนำว่า "ท่านผู้นี้แต่ไหนแต่ไรมาเป็นผู้ได้ทำงานด้วยความเอาใจใส่และซื่อสัตย์ต่อพวกเรามาแล้ว ดังนั้นเราจึงเลือกท่านขึ้นเป็นประธาน"[86] ความข้อนี้เด่นชัดขึ้น

---

[84] ณัฐวุฒิ สุทธิสงคราม, "พระยามโนปกรณ์นิติธาดานายกรัฐมนตรีคนแรกของไทย," **รัฐสภาสาร** 32:6 (มิถุนายน 2527) : 77.

[85] จำลอง อิทธะรงค์, อ้างแล้วเชิงอรรถที่ 54, หน้า 84-85.

[86] "การเปลี่ยนแปลงการปกครองประเทศสยาม," **นาวิกศาสตร์** 15:10 (ตุลาคม 2475) : 2201.

เมื่อพิจารณาจากบันทึกของพระยาศรีวิสารวาจา ซึ่งเป็นผู้อยู่เคียงข้างในสังกัดพระยามโนปกรณ์ฯ ในช่วงความผันแปรทางการเมือง บันทึกนี้กล่าวว่า

> ตลอดระยะเวลาที่เจ้าคุณมโนฯ ได้รับราชการมาเป็นเวลา 30 ปีเศษ ก็ไม่เคยมีคำกล่าวหาว่าไม่ซื่อตรงต่อหน้าที่ ตรงกันข้ามคู่ความในคดีทั้งไทยและต่างประเทศก็พอใจที่คดีของตนไปตกอยู่ในมือเจ้าคุณมโนฯ เพราะแน่ใจว่าจะได้รับความยุติธรรม ส่วนความกล้าก็เป็นที่ทราบกันว่าไม่มีทางที่จะไปใช้อิทธิพลบังคับให้เจ้าคุณมโนฯ ทำอย่างโน้นอย่างนี้ได้ เว้นไว้แต่จะเป็นไปตามความคิดเห็นของท่านโดยแท้จริง[87]

กล่าวโดยรวมก็คือ พระยามโนปกรณ์นิติธาดามีคุณสมบัติที่สอดคล้องและเหมาะสมกับสภาพการณ์ในช่วงการเปลี่ยนผ่านระบอบการเมืองที่จะทำหน้าที่เป็น "ตัวกลาง" และตัวประนีประนอมหรือประสานงานทางการเมืองระหว่างคณะราษฎร พระมหากษัตริย์ และความสัมพันธ์กับต่างประเทศโดยเฉพาะประเทศอังกฤษ กล่าวคือ ตัวพระยามโนปกรณ์ฯ นั้นแม้เป็นบุคคลที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ทรงรู้จัก แต่ขณะเดียวกันคณะราษฎรหรือโดยเฉพาะอย่างยิ่งหลวงประดิษฐ์มนูธรรมก็ค่อนข้างเชื่อมั่นว่าพระยามโนปกรณ์ฯนั้นมีความเป็นนักประชาธิปไตยหรือนักรัฐธรรมนูญอยู่ในตัวเอง ไม่อยู่ในจำพวกนิยมเจ้าที่จะหันกลับไปสนับสนุนฟื้นฟูการปกครองระบอบเก่า ในด้านกลับกันก็เป็นบุคคลที่มีความเป็นกลางและมีความเป็นตัวของตัวเองที่สามารถทำให้ฝ่ายพระมหากษัตริย์และคณะเจ้านายค่อนข้างมั่นใจได้ว่า พระยามโนปกรณ์ฯ ซึ่งไม่ได้เป็นสมาชิกคณะราษฎรนั้นจะไม่เป็นผู้สนับสนุนคณะราษฎรอย่างสุดโต่งที่อาจก่อให้เกิดความกระทบกระเทือนถึงผลประโยชน์และสถานะของพระมหากษัตริย์และคณะเจ้านาย ตลอดถึงความเปลี่ยนแปลงที่รุนแรงใดๆ ต่อสถาบันการปกครองของระบอบเก่า และในแนวทางเดียวกันนี้ ภูมิหลังประวัติของ

---

[87]พระยาศรีวิสารวาจา, "ด้านหนึ่งแห่งชีวิตของพระยามโนปกรณ์นิติธาดา," **พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ มหาเสวกโท พระยามโนปกรณ์นิติธาดา** (พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์, 242), หน้า (1)-(2).

พระยามโนปกรณ์ฯก็ค่อนข้างที่จะแสดงให้ชาวต่างประเทศในสยามไว้วางใจได้ว่า ผลประโยชน์ทางการค้าและสิทธิพิเศษของชาวต่างประเทศ โดยเฉพาะชาวอังกฤษจะไม่ถูกกระทบกระเทือน และสยามจะยังคงรักษาความผูกพันทางสนธิสัญญาต่างๆ ที่มีต่อกันไว้ นอกจากนั้นพระยามโนปกรณ์ฯยังเป็นนักกฎหมายที่มีความรู้รอบตัว ผ่านงานมาหลายกระทรวงโดยเฉพาะกระทรวงทางเศรษฐกิจ ซึ่งสยามต้องการบุคคลที่มีความสามารถในด้านนี้เพื่อฟื้นฟูสภาพเศรษฐกิจตกต่ำของประเทศในช่วงที่ผ่านมา ตลอดทั้งเป็นบุคคลที่มีความซื่อสัตย์และกล้าหาญ ซึ่งเป็นคุณสมบัติที่ผู้จะเป็นผู้นำในสังคมไทยต้องอ้างอิงถึงอยู่เสมอ

ภาพลักษณ์ของพระยามโนปกรณ์นิติธาดาข้างต้นอาจถูกวิจารณ์ว่าเป็นการพิจารณาพระยามโนปกรณ์ฯที่ค่อนข้างดีจนเกินไป ซึ่งประเด็นนี้น่ายอมรับได้ในแง่ที่ว่าเราสามารถทำการพิจารณาพระยามโนปกรณ์ฯ โดยผ่านภูมิหลังประวัติที่ค่อนข้างจำกัดนั้นเอง แต่ขณะเดียวกันจากบันทึกของหลวงประดิษฐ์มนูธรรมข้างต้นนั้นก็ชี้ให้เห็นว่า แม้แต่ในช่วงเวลาขณะนั้นหลวงประดิษฐ์มนูธรรมก็ยอมรับว่าการที่ตนเสนอชื่อพระยามโนปกรณ์นิติธาดาเป็นประธานคณะกรรมการราษฎรนั้น "สมาชิกคณะราษฎรอื่นๆ (ก็) มิได้คุ้นเคยกับพระยามโนปกรณ์มาก่อนเท่ากับข้าพเจ้า" สิ่งนี้น่าจะช่วยให้เราประมาณการได้ว่า ความรู้จักหรือความคุ้นเคยนั้นมีไม่กว้างขวางนักต่อตัวพระยามโนปกรณ์ฯ ในด้านกลับกันอาจหมายความได้ด้วยว่า คำเล่าลือในด้านลบที่มีต่อพระยามโนปกรณ์นิติธาดาก็อาจไม่ปรากฏหรือมีน้อยมากด้วยเช่นกัน ซึ่งทำให้พระยามโนปกรณ์นิติธาดาได้รับการยอมรับให้เป็นผู้นำรัฐบาลระบอบใหม่คนแรกของสยาม แต่สภาพการณ์บทบาทและพฤติกรรมหลังจากพระยามโนปกรณ์นิติธาดาได้อำนาจแล้วย่อมเป็นอีกส่วนหนึ่งต่างหากออกไป

จากการพิจารณาตัวบุคคลที่เข้ารับตำแหน่งเสนาบดีเมื่อวันที่ 29 มิถุนายน ซึ่งพระยามโนปกรณ์นิติธาดาได้เลือกเอาข้าราชการชั้นผู้ใหญ่เข้าเป็นเสนาบดีทั้งหมดนั้น เห็นได้ว่า[88] พระยา

---

[88]"ประกาศผลัดเปลี่ยนเสนาบดี ปลัดทูลฉลองกระทรวงต่างๆ และรวมกระทรวง," **ราชกิจจานุเบกษา** เล่ม 49 (29 มิถุนายน 2475) : 180-182.

มโนปกรณ์ฯให้ความสำคัญแก่กระทรวงพระคลังมหาสมบัติ โดยเข้าเป็นเสนาบดีกระทรวงนี้เสียเอง กระทรวงการต่างประเทศ มี พระยาศรีวิสารวาจา (เทียนเลี้ยง ฮุนตระกูล, พ.ศ. 2439-2511) ซึ่งเป็นปลัดทูลฉลองกระทรวงนี้ตลอดสมัยรัชกาลที่ 7 เป็นเสนาบดี กระทรวงมหาดไทยมีพระยาจ่าแสนยบดี (ชิต สุนทรวร, พ.ศ. 2428-2476) ซึ่งเป็นอธิบดีกรมพลำภังค์ กระทรวงมหาดไทย ตั้งแต่ต้นสมัยรัชกาลที่ 7 และเพิ่งได้เลื่อนขึ้นเป็นสมุหพระนครบาล เมื่อต้นปี พ.ศ. 2475 เป็นเสนาบดี สำหรับกระทรวงยุติธรรมมีพระยาเทพวิทุรพหุลศรุตาบดี (บุญช่วย วณิกกุล, พ.ศ. 2432-2492) เพื่อนรุ่นน้องที่สนิทสนมกับพระยามโนปกรณ์ฯ ที่สุดและเป็นอธิบดีศาลฎีกาตั้งแต่ พ.ศ. 2471 มาเป็นเสนาบดี ส่วนกระทรวงกลาโหมซึ่งในการประกาศตั้งเสนาบดีครั้งแรกยังคงให้นายพลตรี พระยาประเสริฐสงคราม ปลัดทูลฉลองกระทรวงทำการแทนเสนาบดีไปก่อน แต่บุคคลที่ถูกเลือกไว้แล้วและแน่นอนว่าย่อมเป็นบุคคลที่นายทหารคณะราษฎรเห็นชอบด้วย คือ นายพลเรือโท พระยาราชวังสัน (ศรี กมลนาวิน, พ.ศ. 2429-2482) เสนาธิการทหารเรือ และเป็นพี่ชายของ น.ต.หลวงสินธุสงครามชัย หัวหน้าคณะราษฎรสายทหารเรือ ซึ่งขณะนั้นกำลังทำหน้าที่เป็นผู้แทนรัฐบาลสยามร่วมประชุมการลดอาวุธที่เจนีวา เมื่อเดินทางกลับประเทศก็ได้รับแต่งตั้งเป็นเสนาบดีกระทรวงกลาโหม วันที่ 12 สิงหาคม พ.ศ. 2475 ส่วนกระทรวงธรรมการซึ่งมีพระยาประมวญวิชาพูล ผู้อำนวยการโรงเรียนวัดเทพศิรินทร์ ที่ได้รับแต่งตั้งเป็นกรรมการราษฎร และได้ย้ายมาเป็นปลัดทูลฉลองกระทรวงและให้ทำการแทนเสนาบดีกระทรวงธรรมการ แต่ก็แสดงให้เห็นต่อมาว่าพระยาประมวญวิชาพูลไม่ใช่บุคคลที่พระยามโนปกรณ์ฯ สนับสนุน ซึ่งในระยะต่อมาเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี (สนั่น เทพหัสดิน ณ อยุธยา, พ.ศ. 2419-2486) ก็ได้ย้ายจากตำแหน่งประธานสภาผู้แทนราษฎรมาเป็นเสนาบดีกระทรวงนี้แทนเมื่อวันที่ 1 กันยายน ส่วนกระทรวงเกษตรพาณิชยการซึ่งเป็นการรวมกระทรวงเกษตราธิการกับกระทรวงพาณิชย์และคมนาคมเข้าเป็นกระทรวงเดียวกัน ได้ให้เจ้าพระยาวงษานุประพัทธ์ (ม.ร.ว.สท้าน สนิทวงศ์, พ.ศ. 2409-2483) เป็นเสนาบดี แม้ว่าดูจะเป็นบุคคลที่ออกไปในทางเจ้านาย แต่ก็เป็นเจ้าพระยาเป็นหม่อมราชวงศ์ที่คณะราษฎรได้เลือกตั้งเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ทั้งยังเป็นบิดาของ ม.ล.อุดม สนิทวงศ์ สมาชิกคณะราษฎร และของหลวงเดชสหกรณ์ (ม.ล.เดช สนิทวงศ์) กรรมการราษฎร และยังเป็นผู้มีประสบการณ์ในการเป็นเจ้ากระทรวงทางเศรษฐกิจมาหลายสมัยแล้วด้วย สำหรับกระทรวงวังและกระทรวงมุรธาธร เป็นเพียงกระทรวงเพื่อพระเกียรติยศของพระมหากษัตริย์

ไม่มีความสำคัญในระบอบใหม่และต่อมาก็ได้ลดทอนตัวเองเป็นเพียงกรมและยุบเลิก (ดูบทที่ 4.1.3) อย่างไรก็ตาม แม้ว่าพระยามโนปกรณ์นิติธาดาจะเป็นผู้น้อยที่มีอายุเพียง 48 ปี เมื่อเทียบกับเจ้าพระยาที่เป็นเสนาบดีทั้ง 2 ท่าน ที่มีอายุ 66 และ 56 ปีนั้น กล่าวได้ว่าไม่ใช่ปัญหาที่สำคัญ เพราะเพียงแต่ปล่อยให้ท่านทั้ง 2 ทำงานอย่างปกติในกระทรวงของตน ทุกสิ่งย่อมดำเนินไปได้ด้วยดี นอกจากนั้นก็เป็นที่เชื่อได้แน่ว่าแม้ว่าท่านเจ้าพระยาทั้งสองอยากจะเห็นประเทศชาติเจริญก้าวหน้า แต่ก็คงไม่อยากที่จะเห็นการเปลี่ยนแปลงที่รุนแรงใดๆ ทั้งสิ้น

ภายในกลุ่มเสนาบดีหรือเรียกได้ว่าเป็นกลุ่มอนุรักษ์นิยมที่นำโดยพระยามโนปกรณ์นิติธาดานั้น เกือบทั้งหมดอายุเกิน 40 ปี และค่อนไปทาง 50 ปี มีเพียงพระยาศรีวิสารวาจาเท่านั้นที่อายุเพียง 36 ปี พระยาศรีวิสารวาจาเติบโตในอาชีพราชการอย่างรวดเร็ว โดยได้เป็นผู้ช่วยปลัดทูลฉลองกระทรวงการต่างประเทศตั้งแต่อายุ 30 ปี เมื่อ พ.ศ. 2469 หรือในปีแรกที่กลับสู่ประเทศหลังจากที่ออกไปศึกษาที่ประเทศอังกฤษด้วยทุนส่วนตัวตั้งแต่เมื่ออายุ 15 ปี จนจบการศึกษาเป็นเนติบัณฑิตจากมหาวิทยาลัยออกฟอร์ด และเข้ารับราชการในสถานอัครราชทูตสยามประจำกรุงปารีส ครอบครัวของเขาเป็นตระกูลคหบดีชาติจีน ที่บิดาของเขาเคยเป็น "คนในบังคับอังกฤษ" (subject)[89] แต่นั้นก็ไม่ได้เป็นข้อกีดกันในความก้าวหน้าทางราชการ ในปี พ.ศ. 2470 ก็ได้เป็นปลัดทูลฉลองกระทรวงนี้ การให้พระยาศรีวิสารวาจาเป็นเสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศย่อมสร้างความมั่นใจให้แก่ชาวต่างประเทศว่า รัฐบาลใหม่ของสยามจะไม่เปลี่ยนแปลงนโยบายต่างประเทศเป็นอย่างใหม่ที่อาจกระทบต่อผลประโยชน์ใดๆ ของชาวต่างชาติ นอกจากนี้ภรรยาของพระยาศรีวิสารวาจา คือ คุณหญิงลิน ศรีวิสารวาจา (มากาเรต ลิน ซาเวียร์) บุตรีของพระยาพิพัฒน์โกษา (C.M. Xavier) อดีตปลัดทูลฉลองกระทรวงการต่างประเทศตลอดสมัยของกรมพระยาเทววงศ์วโรปการเป็นเสนาบดี ทำให้คุณหญิงลินก็เป็นผู้ที่รู้จักมักคุ้นในหมู่เจ้านายอย่างดี ตลอดทั้งยังเป็นแพทย์หญิงคนเดียวในประเทศสยามที่ประกอบกิจการแพทย์ส่วนตัว และช่วยเหลือในสภากาชาดสยามและเป็นบุคคลที่มีชื่อเสียง

---

[89] F.O.371/17174, Cecil Dormer to Sir John Simon, 17 January 1933.

ในกลุ่มชาวต่างประเทศที่อยู่ในกรุงเทพฯ[90] เห็นได้ว่า แม้พระยาศรีวิสารวาจาจะยังอายุน้อยแต่ก็มีบทบาทสำคัญยิ่งในด้านการต่างประเทศในช่วงของการเปลี่ยนระบอบการปกครอง

ในกลุ่มอนุรักษ์นิยมนี้มีเพียงพระยาจ่าแสนยบดีคนเดียวที่ไม่เคยมีประสบการณ์ในการศึกษาต่างประเทศ เขาเป็นบุตรข้าราชการหัวเมืองอยุธยา ไต่เต้าขึ้นมาจากตำแหน่งเสมียนโดยรับราชการตั้งแต่อายุเพียง 13 ปี ขณะเดียวกันก็ศึกษาวิชากฎหมายไปด้วย และได้เป็นเนติบัณฑิตเมื่ออายุ 22 ปี หลังจากนั้นชีวิตทางราชการก็ก้าวหน้าอย่างรวดเร็ว โดยได้เป็นผู้ว่าราชการจังหวัด และได้เป็นผู้ช่วยเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยในปี พ.ศ. 2465 และเป็นสมุหพระนครบาลในท้ายสุดขณะที่มีอายุ 47 ปี[91]

พระยาเทพวิทุรพหุลศรุตาบดี[92] อายุ 43 ปี เป็นเพื่อนรุ่นน้องพระยามโนปกรณ์ฯ ที่ร่วมศึกษาในประเทศอังกฤษ มาจากตระกูลคหบดีพระนคร มีพี่ชาย 2 คนได้ดีในทางราชการทั้งสายกระทรวงยุติธรรมและมหาดไทย เข้าศึกษาชั้นต้นที่โรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบ และเรียนภาษาอังกฤษในโรงเรียนราชวิทยาลัย แม้จะสอบได้ทุนสกอลาชิปหรือทุนเล่าเรียนหลวงเป็นที่ 1 ซึ่งตามหลักจะต้องถูกส่งไปศึกษาต่อต่างประเทศ แต่น่าจะด้วยยังมีอายุน้อยไปเพียง 14 ปี จึงต้องเลือกมาเริ่มรับราชการในกองล่าม กระทรวงยุติธรรม แต่ในที่สุดก็ได้ทุนของกระทรวงไปศึกษาด้านกฎหมายประเทศอังกฤษ พร้อมกับพระยามโนปกรณ์ฯ และเพื่อนที่เรียนกฎหมายสำนักเกรสอินน์ด้วยกันอีกบุคคลหนึ่งคือ เจ้าพระยาศรีธรรมาธิเบศ ซึ่งได้ดีในทางราชการเร็วที่สุด โดยเป็นเสนาบดีกระทรวงยุติธรรมในช่วง พ.ศ. 2471-2475 ขณะที่ยังมีบรรดาศักดิ์เป็น พระยาจินดาภิรมย์ (จิตร ณ สงขลา) ในการศึกษากฎหมายที่สำนักเกรสอินน์นี้ต้องสอบให้ผ่านวิชากฎหมายรัฐธรรมนูญสำหรับ

---

[90] เพิ่งอ้าง และ **อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พันเอก พระยาศรีวิสารวาจา** (เทียนเลี้ยง ฮุนตระกูล) (พระนคร : โรงพิมพ์สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี, 2511), ภาคประวัติ.

[91] "มหาอำมาตตรี พระยาจ่าแสนยบดี (ชิต สุนทรวร)," **ราชกิจจานุเบกษา** เล่ม 50 (30 กรกฎาคม 2476) : 1208-1209.

[92] **อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ มหาอำมาตย์โท พระยาเทพวิทุรพหุลศรุตาบดี (บุญช่วย วณิกกุล)** (พระนคร : โรงพิมพ์ตีรณสาร, 2493), หน้า (1)-(27).

ประเทศอังกฤษและหัวเมืองขึ้นและพงศาวดารกฎหมาย หลังจากกลับสู่ประเทศ พระยาเทพวิทุรฯ มีบทบาทในการร่างประมวลกฎหมายต่างๆ ของสยาม และรับราชการในสายกระทรวงยุติธรรมตลอดกระทั่งได้เป็นอธิบดีศาลฎีกา

สำหรับนายพลเรือโท พระยาราชวังสัน[93] อายุ 46 ปี เกิดบ้านท่าจีน จังหวัดสมุทรสาคร เป็นนักเรียนโรงเรียนนายเรือรุ่นแรกตามการปรับปรุงการศึกษาแผนใหม่ มีประสบการณ์ทั้งดูงานทางทหารและศึกษาเพิ่มเติมด้านทหารเรือในหลายประเทศทั้งญี่ปุ่นและยุโรป เป็นนายทหารเรือจากสามัญชนที่ได้ชื่อว่าเป็นผู้สร้างและพัฒนากองทัพเรือให้ทันสมัย และเป็นอาจารย์ใหญ่โรงเรียนนายเรือตั้งแต่ พ.ศ. 2454 หลังจากเสร็จสิ้นสงครามโลกครั้งที่ 1 เมื่อเดินทางกลับสู่ประเทศก็ได้เป็นเสนาธิการทหารเรือมาตลอดตั้งแต่ พ.ศ. 2466 เป็นผู้สร้างและพัฒนาการศึกษาของโรงเรียนนายทหารเรือ กว้างขวางในหมู่นักการทูตทหารระหว่างประเทศ ได้ยศเป็นนายพลเรือตรีตั้งแต่ พ.ศ. 2466 และเมื่อได้เป็น นายพลเรือโท ตอนต้นปี พ.ศ. 2475 ก็กลายเป็นแบบอย่างที่น่าชื่นชมของนายทหารเรือในฐานะ "เป็นคนแรกที่ได้รับยศและตำแหน่งสูงสุดในบรรดานักเรียนที่สำเร็จการศึกษาจากโรงเรียนเดียวกัน"[94] แม้ว่า พล.ร.ท.พระยาราชวังสัน ต้องการจะเห็นกองทัพมีความก้าวหน้ามีศักยภาพพอที่จะป้องกันภัยจากภายนอก และระแวดระวังผลประโยชน์ทางทะเลของประเทศ เช่นด้านประมงที่กองเรือประมงญี่ปุ่นกำลังแผ่ขยายอาณาเขตทางการประมงและการเดินเรือพาณิชย์[95] แต่แนวความคิดที่สำคัญและน่าจะเป็นที่ต้องใจของพระยามโนปกรณ์ฯ คือ การเป็นทหารอาชีพและ "ทหารต้องไม่ยุ่งเกี่ยวกับการเมือง"[96] อันเป็นแนวความคิดที่ได้รับการบ่มเพาะอย่างฝังรากลึกจาก

---

[93] **พิมพ์แจกในงานบรรจุอัฏฐินายพลเรือโท พระยาราชวังสัน (ศรี กมลนาวิน)** (พระนคร : โรงพิมพ์กรมอุทกศาสตร์, 2483), หน้า 1-25.

[94] "ข่าวทหารเรือ," **นาวิกศาสตร์** 15:16 (มิถุนายน 2475), : 1350-1353.

[95] ดูปาฐกถาของ พล.ร.ท.พระยาราชวังสัน เรื่อง "ยุทธศาสตร์ทางเรือ," "ยุทธศาสตร์ทางอากาศ," "กฎหมายระหว่างประเทศ," "ทะเลอาณาเขตต์กับการประมง," และ "ปาฐกถาเรื่องการขุดสันดอน," ดูใน **พิมพ์แจกในงานบรรจุอัฏฐินายพลเรือโท พระยาราชวังสัน** อ้างแล้วเชิงอรรถที่ 92.

ผู้ปกครองระบอบเก่า เช่นเดียวกับนายทหารชั้นผู้ใหญ่อื่นๆ ที่ถูกปลดออกไปเป็นจำนวนมาก นั่นหมายความว่า พระยามโนปกรณ์ฯ หวังว่าฐานะของความเป็นนายทหารชั้นผู้ใหญ่น่าจะช่วยปราม บทบาทหรือพฤติกรรมของนายทหารหนุ่มคณะราษฎรไว้ได้

โดยสรุปแล้วเห็นได้ว่า กลุ่มอนุรักษ์นิยมที่มีพระยามโนปกรณ์นิติธาดาเป็นผู้นำนั้น มีชาติกำเนิดจากตระกูลสามัญชนหากเป็นคหบดี เป็นกลุ่มคนอายุระดับกลางที่เข้ามาบริหารประเทศแทนคณะเจ้านายที่ส่วนใหญ่มีอายุกว่า 50 ปี แน่นอนว่าโดยทั่วไปย่อมสามารถเห็น "ความใหม่" ในการบริหารประเทศของคนกลุ่มนี้ได้ แต่ขณะเดียวกันกลุ่มอนุรักษ์นิยมนี้ก็มีแนวความคิดของข้าราชการชั้นผู้ใหญ่โดยทั่วๆ ไป คือ การเปลี่ยนแปลงใดๆ ต้องค่อยเป็นค่อยไป พยายามผสมผสานหลักการใหม่ๆ กับจารีตประเพณีของสังคม พิจารณาความเป็นจริงทางสังคมควบคู่กับหลักการ ไม่ใช่ยืนยันหลักการเพียงอย่างเดียว แนวความคิดดังกล่าวนี้ทำให้กลุ่มอนุรักษ์นิยมต้องเผชิญหน้าอย่างขัดแย้งกับกลุ่มผู้นำคณะราษฎรชั้นผู้น้อย โดยเฉพาะจากสายพลเรือนโดยตรงที่อยู่ในคณะกรรมการราษฎร ซึ่งในท้ายที่สุดประสบการณ์ที่ช่ำชองกว่าของกลุ่มอนุรักษ์นิยมใน "เกมการเมืองแบบราชสำนัก" ที่อาศัยการ "เล่น" กับบุคคลคลสำคัญๆ ไม่กี่คนก็ทำให้มีชัยเหนือผู้นำคณะราษฎรชั้นผู้น้อยสายพลเรือนที่หวังในการ "เล่นเกมการเมืองแบบมวลชน" ที่พยายามจัดตั้งฐานสนับสนุนทางการเมืองจากข้าราชการ พ่อค้าคหบดีและราษฎร และใช้ฐานการสนับสนุนจากสภาผู้แทนราษฎร

ปัญหาการรับรองรัฐบาลสยามในระบอบใหม่จากรัฐบาลต่างประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากรัฐบาลอังกฤษและฝรั่งเศส ซึ่งทั้งสองประเทศนี้มีอาณานิคมอยู่รายรอบสยามและเป็นประเทศมหาอำนาจที่สยามมีข้อผูกมัดทางสนธิสัญญาที่ไม่เสมอภาค โดยสยามต้องสูญเสียเอกราชทางการ

---

[96]วฤทธิ์ (นามแฝง), "ความรู้สึกเมื่อวันส่งรัฐมนตรี," **หนังสือพิมพ์ทหารบก** 1 : 26 (22 มีนาคม 2475) : 434-35.

ศาลและศุลกากรมาตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว[97] ด้วยเหตุนี้ ในช่วงของการเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครอง ปัญหาการรับรองรัฐบาลสยามใหม่จากรัฐบาลต่างประเทศจึงมีความสำคัญและเกี่ยวพันกับความกลัวการแทรกแซงโดยกองกำลังทหารของต่างชาติในหมู่ผู้นำคณะราษฎรเป็นอย่างยิ่ง เพราะกลุ่มผู้นำสยาม (ทั้งผู้นำระบอบเก่าและคณะราษฎร) ตระหนักดีถึงสมรรถภาพในการป้องกันตนเองตลอดมาว่า สยามเป็นเพียงประเทศเล็กๆ ที่ไม่อาจป้องกันตัวเองจากการคุกคามโดยกองกำลังทหารของต่างชาติได้ กรณีตัวอย่างหน้าประวัติศาสตร์อันขมขื่นในปัญหาดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง ปี พ.ศ. 2436 (ร.ศ.112) ที่ฝรั่งเศสใช้เรือรบเพียง 2 ลำบุกขึ้นมาถึงพระนครและทำการปิดล้อมอ่าวไทย กระทั่งรัฐบาลต้องยอมลงนามในสนธิสัญญากับฝรั่งเศสโดยยอมสละการกล่าวอ้างสิทธิของสยามเหนือดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง กระนั้นก็ตาม หลังจากเหตุการณ์ครั้งนี้แม้ว่ากองทัพสยามได้พัฒนาและขยายขนาดกองทัพไปเป็นอย่างมาก แต่ก็เป็นที่ตระหนักดีในหมู่คณะเจ้านายผู้ปกครองสยามว่า กองทัพสยามมีประสิทธิภาพเพียงพอสำหรับการปกป้องราชบัลลังก์และรักษาความสงบภายใน แต่ไม่มีประสิทธิภาพเพียงพอที่จะป้องกันภัยจากการรุกรานจากภายนอก (ดูบทที่ 3.1) ด้วยเหตุนี้วิถีทางการทูตในความสัมพันธ์ระหว่างประเทศที่สยามใช้เพื่อความอยู่รอดของประเทศตลอดมา คือ การถ่วงดุลอำนาจ (Balance of Power) โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การสร้างความสัมพันธ์อันแนบแน่นกับอังกฤษเพื่อปกป้องการรุกรานและแสวงหาผลประโยชน์จากฝรั่งเศส ซึ่งผู้ปกครองสยามต้องรู้สึกขมขื่นอย่างรุนแรงตลอดรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ภาพลักษณ์ในความสัมพันธ์ระหว่างรัฐบาลสยามระบอบเก่ากับอังกฤษ ก็คือ ความมีมิตรภาพที่ดีต่อกันและไม่เคยมีปัญหาการกระทบกระทั่งที่ตึงเครียดระหว่างกัน[98] หรืออีกนัยหนึ่ง อังกฤษมีอิทธิพลอย่างมากยิ่งต่อสยามทั้งในด้านรัฐบาลและด้านเศรษฐกิจและการศึกษา อิทธิพลของอังกฤษ

---

[97]สยามได้ทำสนธิสัญญาที่ไม่เสมอภาคฉบับแรกกับอังกฤษเมื่อ พ.ศ. 2398 หลังจากนั้นสยามก็ได้ทำกับประเทศอื่นๆ ตามแบบฉบับแรกอีก 13 ประเทศได้แก่ สหรัฐอเมริกา ฝรั่งเศส เนเธอร์แลนด์ สเปน โปรตุเกส เดนมาร์ก สวีเดน อิตาลี เบลเยี่ยม เยอรมัน นอร์เวร์ สวิสเซอร์แลนด์และญี่ปุ่น.

[98]Charivat Santaputa, **The Foreign Policy 1932-1946** (Bangkok : Thai Khadi Research *Institute, Thammasat University, 1985), pp. 88-90.* และ *Sir Josiah Crosby,* ***Siam: The Crossroads*** (London: Hallis and Carter Ltd., 1945), p. 57.

ต่อสยามได้โดดเด่นยิ่งขึ้นเหนือประเทศอื่นๆ หลังสงครามโลกครั้งที่ 1 เมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงนำประเทศเข้าร่วมสงครามโดยอยู่ข้างฝ่ายสัมพันธมิตรก่อนหน้าปีแห่งสงครามจะยุติไม่นานนัก การตัดสินใจเข้าร่วมสงครามครั้งนี้ของรัฐบาลสยามได้ให้ประโยชน์แก่สยามมากยิ่ง โดยเฉพาะสนธิสัญญาที่ไม่เสมอภาคระหว่างสยามกับเยอรมันได้รับการยกเลิกโดยปริยาย เยอรมันซึ่งเป็นประเทศที่มีผลประโยชน์ทางการค้าอย่างมากในสยาม และมีอิทธิพลในหมู่เจ้านายที่สำคัญบางพระองค์ และเป็นประเทศที่เป็นคู่แข่งที่สำคัญของอังกฤษ ก็ได้สูญเสียบทบาทอิทธิพลและผลประโยชน์ด้านต่างๆ ในสยามนับแต่นั้นมา กล่าวโดยสรุป อังกฤษเป็นประเทศที่คณะราษฎรต้องให้ความใส่ใจและต้องการขอการรับรองต่อรัฐบาลสยามใหม่มากที่สุด

ปัจจัย 2 ประการที่ทำให้รัฐบาลสยามใหม่ได้ผ่านปัญหาการรับรองจากรัฐบาลต่างประเทศโดยเฉพาะอังกฤษได้อย่างรวดเร็ว ประการแรก เป็นผลจากที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ทรงยอมรับการเป็นพระมหากษัตริย์ในระบอบใหม่ (ดูบทที่ 1.4) ซึ่งทำให้อังกฤษเห็นว่า รัฐบาลใหม่ของสยามยังคงเป็นรัฐบาลของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอันน่าจะติดต่อสัมพันธ์กับสยามอย่างเป็นทางการต่อไปได้[99] และด้วยการให้คำอธิบายในทำนองเดียวกัน พระยามโนปกรณ์นิติธาดา ประธานคณะกรรมการราษฎร ก็ได้แถลงถึงความสำเร็จในการผ่านปัญหาการรับรองจากรัฐบาลต่างประเทศในที่ประชุมสภาผู้แทนราษฎรว่า

> อนึ่ง อยากแถลงให้ทราบว่า ในที่นี้เราไม่ได้เปลี่ยนรัฐบาล เปลี่ยนแต่ภายในรัฐบาลสยามเมื่อ 100 ปีเป็นมาอย่างไรก็เป็นรัฐบาลสยามเสมอ เพราะฉะนั้นตัดเสียซึ่งปัญหาที่ว่านานาประเทศรับเราเป็นรัฐบาลใหม่หรือเปล่า **เขารับเราคือเป็นรัฐบาลเก่านั้นเอง** ส่วนที่เปลี่ยนแปลงกันนี้ ถือว่าเป็นการภายในและคิดว่าเป็นความดีสำหรับพวกเราที่ได้ตัดเสียซึ่งความยุ่งยาก เป็นการทำของเรา

[99]Charivat Santaputa, Ibid., p. 107.

1. เราตัดเสียซึ่งความยุ่งยาก 2. เราไม่ได้เปลี่ยนรัฐบาล 3. การเปลี่ยนแปลงของเราเป็นการภายในเท่านั้นเอง[100]

ประการที่สอง เป็นผลจากการเลือกตั้งพระยามโนปกรณ์นิติธาดาให้เป็นผู้นำรัฐบาลสยามใหม่ ตลอดถึงการแต่งตั้งข้าราชการผู้ใหญ่ให้เป็นเสนาบดีกระทรวงต่างๆ โดยเฉพาะการตั้งพระยาศรีวิสารวาจาเป็นเสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศ สิ่งหนึ่งที่ต้องยอมรับก็คือ การเปลี่ยนแปลงการปกครองของสยามนั้นอยู่ในจังหวะทางการเมืองระหว่างประเทศที่ชาติมหาอำนาจอังกฤษและฝรั่งเศสได้ผ่านพ้นยุคสมัยการปกป้องผลประโยชน์ของตนโดยกำลังกองทัพ ซึ่งแนวความคิดดังกล่าวนี้ได้อ่อนแรงลงนับแต่หลังสงครามโลกครั้งที่ 1 ดังนั้น แม้ว่าได้มีการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในสยาม แต่เมื่อรัฐบาลสยามใหม่ได้ยืนยันว่า "รัฐบาลชั่วคราวใหม่ นี้ไม่คิดที่จะล้างผลาญชีวิตและทรัพย์สมบัติของคนในบังคับต่างประเทศ สิ่งใดที่เคยกระทำมา ตลอดจนสัญญาทางพระราชไมตรีก็จะได้ดำเนิรต่อไป"[101] หรือยอมรับ "สถานะเดิม" (status quo) ในความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ก็ทำให้รัฐบาลต่างประเทศพึงพอใจในกรณีของอังกฤษพบว่า รายงานของอัครราชทูตอังกฤษประจำสยามค่อนข้างเชื่อมั่นว่าสัญญาการรักษาสถานะเดิมในความสัมพันธ์ระหว่างประเทศของรัฐบาลสยามใหม่นั้นเชื่อถือได้ เมื่อพิจารณาตัวบุคคลที่เข้ามารับตำแหน่งฝ่ายบริหารที่สำคัญ โดยเฉพาะพระยามโนปกรณ์นิติธาดาและพระยาศรีวิสารวาจา (ดูการอธิบายภูมิหลังประวัติบุคคลในกลุ่มอนุรักษ์นิยมข้างต้น)

อย่างไรก็ตาม ความระแวดระวังว่าจะมีการแทรกแซงทางการเมืองจากกองทัพของต่างประเทศก็ยังเป็นสิ่งที่ตระหนักถึงอยู่ ดังกรณีการถามเสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศของพล.ร.ต.พระยาศรยุทธเสนี ผู้บัญชาการกองเรือรบและรองประธานสภาผู้แทนราษฎรในที่ประชุมสภาเมื่อต้นเดือนกันยายนว่า "การที่อังกฤษส่งทหารมาที่สิงคโปร์นั้นมีความมุ่งหมายอย่างใด พระยาศรีวิสารวาจาเสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศกล่าวตอบว่า "เรื่องนี้ได้ทราบข่าวเหมือนกันทั้งทาง

---

[100]**รง.ส.** *ครั้งที่ 38/2475, 26 พฤศจิกายน 2475 (ตอนบ่าย) เน้นโดยผู้เขียน.*

[101]"การเปลี่ยนแปลงการปกครองประเทศสยาม," **นาวิกศาสตร์** 15:8 (สิงหาคม 2475) :1773-1784.

โทรเลขและรายงานของกงสุลเยเนอราลสยามที่สิงคโปร์ว่า ไม่ฉะเพาะแต่เรือรบอังกฤษเท่านั้นที่มาสิงคโปร์ มีเรือรบของยี่ปุ่นอยู่ด้วย 2-3 ลำ ซึ่งนับว่าเป็นของแปลก เพราะยี่ปุ่นไม่ใคร่จะมาและกลาสีก็ไม่ขึ้นบก ทั้งนี้เข้าใจว่าเนื่องจากความสัมพันธ์ระหว่างจีนกับญี่ปุ่น ส่วนที่ว่าอังกฤษส่งทหารมานั้นยังไม่ได้ความประการใด"[102] เซอร์ซิล โดร์เมอร์ (Cercil Dormer) ทูตอังกฤษประจำสยามบันทึกทัศนะที่แสดงให้เห็นถึงความไม่เข้าใจความรู้สึกของกลุ่มผู้นำสยามใหม่ว่า ผู้ที่ถามคำถามนี้ในสภาผู้แทนราษฎร "ต้องเป็นผู้มีสำนึกเลวอย่างยิ่ง" และเมื่อถูกพระยาศรีวิสารวาจา เสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศสยามร้องขอให้ช่วยอธิบายถึงความเคลื่อนไหวทางทหารเรืออังกฤษและญี่ปุ่นในสิงคโปร์ เซอร์ซิล โดร์เมอร์ ตอบในกรณีเรือรบญี่ปุ่นเพียงว่าเป็นการมาเยี่ยมสิงคโปร์อย่างปกติ แต่ในช่วงบ่ายวันเดียวกันนั้น เซอร์ซิล โดร์เมอร์ จึงได้ทราบข่าวลือที่มีอยู่ทั่วไปว่าได้เกิดความไม่สงบในการบอยคอต (boycott) ชาวญี่ปุ่นในสิงคโปร์ และความไม่สงบนี้อาจแพร่กระจายมาสู่กรุงเทพฯ[103] สิ่งที่ผู้นำชาวสยามกลัวตลอดมาคือ การถูกปิดอ่าวไทยโดยกองเรือรบต่างชาติเช่นที่เคยเกิดขึ้นในกรณีของฝรั่งเศสเมื่อ พ.ศ. 2436 (ร.ศ.112) และในกรณีนี้ก็คือ กองทัพเรือญี่ปุ่นซึ่งเป็นกองทัพที่มีศักยภาพสูงยิ่งในซีกโลกตะวันออก ซึ่ง "แม้หากว่าจะเป็นไปจริง (เหตุภายนอกแทรกแซงบังเกิดขึ้น : ผู้อ้าง) และเขาจะเอาจริงๆ แล้วก็เชื่อว่า ไม่มีทางสู้เลย รู้ว่าการทหารของเรานั้นมีไว้เพื่อการภายใน"[104] ปัญหาการบอยคอตทั้งสินค้าและชาวญี่ปุ่นโดยชาวจีน ได้แพร่กระจายอย่างกว้างขวางรวมทั้งในกรุงเทพฯ หลังจากปัญหาที่ญี่ปุ่นรุกรานและยึดครองแมนจูเรียได้รุนแรงในปี พ.ศ. 2474 ซึ่งในครั้งนั้น ยาตาเบ ทูตญี่ปุ่นประจำกรุงเทพฯ ได้ขอให้รัฐบาลสยามพยายามระงับการบอยคอตและ

---

[102] **รง.ส.** ครั้งที่ 23/2475, 5 กันยายน 2475.

[103] F.O. 371/16261, Cecil Dormer to Sir John Simon, 10 October 1932.

[104] เป็นคำกล่าวของพระวุฒิศาสตร์เนติญาณในการเสนอให้ตัดทอนงบประมาณกระทรวงกลาโหม โดยเอาเงินไปบำรุงประเทศด้านอื่นๆ แทน แม้ว่าผู้นำทางทหารจะยอมรับถึงศักยภาพที่ต่ำของกองทัพในการป้องกันภัยจากภายนอก แต่ข้อเสนอดังกล่าวแม้จะตรงไปตรงมาแต่ก็เสียดแทงกองทัพสยามอย่างจริงจังเกินไป ซึ่งยากที่ผู้นำทางทหารจะยอมรับได้ (ดูบทที่ 3.1 เพิ่มเติม) **รง.ส.** ครั้งที่ 47/2475 (วิสามัญ), 20 ธันวาคม 2475.

การก่อเหตุวิวาทของชาวจีนต่อญี่ปุ่นในกรุงเทพฯ ด้วยเหตุการณ์ในแมนจูเรียรุนแรงกว่าครั้งก่อนๆ[105] โดยสรุปกล่าวได้ว่าในความสัมพันธ์กับต่างประเทศด้านยุโรปนั้น โดยเฉพาะอังกฤษ นโยบายของรัฐบาลสยามชั่วคราวนี้เป็นเพียงแต่ยืนยันในสิทธิและผลประโยชน์ของชาวต่างประเทศว่าจะยังได้รับความคุ้มครองจากรัฐบาลสยามต่อไป ส่วนกับญี่ปุ่นประเทศมหาอำนาจใหม่นั้น ในระยะต่อมารัฐบาลสยามก็เล่นเกมทางการทูตที่ทำให้ญี่ปุ่นพึงพอใจ โดยการงดออกเสียงในมติให้ประณามการรุกรานและยึดครองแมนจูเรีย โดยญี่ปุ่นในที่ประชุมสันนิบาตชาติเมื่อปลายเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2475 แต่ขณะเดียวกันกรณีนี้ก็ได้รับการพิจารณาว่าเป็นความตั้งใจของกลุ่มผู้นำใหม่ที่หวังใช้ญี่ปุ่นมาเป็นเครื่องถ่วงดุลอำนาจและอิทธิพลของอังกฤษที่มีมากยิ่งในสยาม[106] อย่างไรก็ตามในกรณีนี้ก็เป็นจุดเริ่มต้นของความสัมพันธ์อันดีระหว่างสยามกับญี่ปุ่น และสิ่งที่สยามได้รับจากญี่ปุ่นก็มากมายยิ่งในระยะถัดมา โดยเฉพาะด้านการพัฒนาประสิทธิภาพของกองทัพเรือสยาม

แม้ว่ารัฐบาลชั่วคราวที่นำโดยพระยามโนปกรณ์นิติธาดาจะได้รับการเรียกชื่อจากหนังสือพิมพ์ในขณะนั้นว่า "รัฐบาลคณะราษฎร" และได้รับการเรียกในระยะหลังมาว่า "รัฐบาลหุ่น" ของคณะราษฎร แต่ชื่อเรียกทั้งสองชื่อนี้ได้ช่วยซ่อนเร้นความเข้าใจในบทบาทและพฤติกรรมทางการเมืองที่แท้จริงของกลุ่มอนุรักษ์นิยม และโดยเฉพาะอย่างยิ่งของพระยามโนปกรณ์นิติธาดา ดังนั้นเพื่อคลี่คลายความซ่อนเร้นนี้ จึงจะพิจารณาพระยามโนปกรณ์นิติธาดาและกลุ่มอนุรักษ์นิยมของเขาโดยผ่านแนวความคิดและพฤติกรรมที่แสดงออกมาในด้านเศรษฐกิจ และด้านรัฐธรรมนูญ

*สำหรับด้านเศรษฐกิจนั้น ปัญหาที่สำคัญของประเทศคือ ปัญหาเศรษฐกิจตกต่ำที่ส่ง*ผลกระทบต่องบประมาณรายจ่ายของรัฐบาลอย่างรุนแรง กระทั่งมีการตัดทอนงบประมาณและขึ้น

---

[105] กจช., ร.7 ต.21/27, เรื่องทูตญี่ปุ่นขอให้รัฐบาลสยามช่วยเหลือในการที่จีนจะบอยคอตต์ (29 กันยายน - 13 ตุลาคม พ.ศ. 2474).

[106] Supaporn Jarunpattana, **Siam-Japan Relation 1920-1940** (Tokyo : Institute of Developing Economics, 1989), pp. 16-17.

ภาษีชนิดใหม่ๆ จนมีความเดือดร้อนกันทั่วไป พระยามโนปกรณ์นิติธาดาให้ความใส่ใจต่อปัญหานี้มากถึงกับมาเป็นเสนาบดีกระทรวงพระคลังเอง อย่างไรก็ตาม การเข้ามาคุมกระทรวงพระคลังเพื่อแก้ปัญหาด้านการคลังของประเทศแล้ว เป้าหมายที่สำคัญอีกประการหนึ่งของพระยามโนปกรณ์นิติธาดาคือ ยับยั้งการเปลี่ยนแปลงที่รุนแรงใดๆ ในด้านนโยบายทางเศรษฐกิจของคณะราษฎร ตลอดจน "คำขู่" ใน "ประกาศคณะราษฎร" ที่จะริบทรัพย์เจ้านายเอามาบำรุงความสุขสมบูรณ์ของราษฎรในทางเศรษฐกิจ เมื่อพระยามโนปกรณ์ฯ เข้าเป็นเสนาบดีกระทรวงพระคลังแล้ว สิ่งแรกที่กระทำคือออก "แถลงการณ์เสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ" โดยพระยามโนปกรณ์ฯ ได้แถลงต่อสภาผู้แทนราษฎรว่า "เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงการปกครองแผ่นดิน มีธนาคารพากันวิตกถึงราคาเงินบาทอยู่บ้าง เป็นเหตุกระทำให้กระทบถึงราคาปอนด์ของรัฐบาลสยามตกต่ำไป เห็นสมควรออกแถลงการณ์แสดงความมั่นคงของการคลัง และนโยบายการลดหย่อนภาษี และการเก็บภาษีใหม่บางอย่าง" แม้ว่าแถลงการณ์ฉบับนี้จะเป็นของเสนาบดีกระทรวงพระคลัง แต่พระยามโนปกรณ์ฯ ได้นำเสนอให้สภาลงมติรับรอง ซึ่งโดยนัยก็คือเป็นการกระทำให้เกิดความเชื่อมั่นในแถลงการณ์ยิ่งขึ้น ความว่า

> รัฐบาลของสยามประสงค์จะแถลงนโยบายการเงินให้แจ่มแจ้งเพื่อเป็นที่แน่ใจแก่ประชาชนว่า**รัฐบาลจะดำเนิรการเท่าที่จะพึงกระทำได้** ในที่จะลดหย่อนภาษีอากรและโดยฉะเพาะภาษีอากรที่เป็นภาระหนักแก่ราษฎรและเพื่อกระทำให้เป็นการแน่ใจแก่ราษฎรพ่อค้าพาณิชว่า รัฐบาลสามารถที่จะชำระหนี้ได้ทุกประการ และจะรักษาค่าแห่งเงินตราให้ยั่งยืนมั่นคง
>
> เมื่อได้พิจารณางบประมาณประจำปี พ.ศ. 2475 แล้ว ก็เป็นอันแลเห็นว่าอาจจะสงวนเงินรายจ่ายได้เป็นจำนวนมากโดย**ไม่กระทบกระเทือนในความเรียบร้อยแก่กิจการของรัฐบาลหรือโดยเกิดความไม่เป็นธรรม**

ส่วนรายได้จะได้เพิ่มขึ้นโดยดำริจะเก็บภาษีใหม่ **ซึ่งจะไม่ให้เป็นภาระหนักราษฎร**[107]

ในการยกเลิกและลดทอนภาษีบางชนิดที่เป็นภาระหนักของราษฎรนั้น ในด้านหนึ่งเป็นการตอบสนองนโยบายของคณะราษฎรที่ได้ประกาศต่อสาธารณะแล้ว อีกด้านหนึ่งก็เป็นสิ่งที่พระยามโนปกรณ์ฯยอมรับได้ เช่น ยกเลิกภาษีนาเกลือเป็นอันดับแรกด้วย "ทำได้ง่ายที่สุด" และมีรายได้เพียงปีละ 1,700 บาทเท่านั้น[108] ยกเลิกภาษีสมพัตสร คือ อากรไม้ล้มลุก รายได้ 150,000 บาทต่อปี "แต่เราจะมีภาษีใหม่และทางอื่นล้นเหลือมากมาย ไม่กระทบกระเทือนถึงดุลยภาพแห่งงบประมาณต่อไปข้างหน้า"[109] ลดค่าธรรมเนียมการทำตั๋วพิมพ์ รูปพรรณสัตว์พาหนะ ทำให้รัฐบาลขาดเงินไป 50,000 บาท แต่ "เห็นว่าถ้าเราจะเสียเงินแต่เพียงเท่านี้แล้วจะเป็นการช่วยเหลือชาวนาได้เป็นอันมาก จึงเห็นว่าควรทำ"[110] ลดพิกัดเก็บเงินค่านา "คิดว่าเงินคงจะตกในราวหนึ่งล้านห้าแสนบาทซึ่งนับว่าเป็นจำนวนมากมายอยู่ แต่เห็นว่าเป็นการช่วยเหลือชาวนา ซึ่งเป็นส่วนสำคัญที่สุดของเรา จำนวนเงินที่ขาดจากงบประมาณเนื่องจากการลดนี้ แม้จะเป็นจำนวนมากก็จริง แต่หวังว่าจะหาทางอื่นมาชดใช้ได้"[111] และการยกเลิกพระราชบัญญัติภาษีโรงเรือนและที่ดินฉบับใหม่โดยให้กลับไปใช้ฉบับเก่าแทน ก็ทำให้รัฐบาลขาดงบประมาณไปราว 5 แสนบาท[112] นอกจากนี้ยังมีการยกเลิกภาษีเงินเดือน สิ่งหนึ่งที่เราสามารถเห็นได้จากถ้อยแถลงในการยอมรับการยกเลิกและลดทอนภาษีชนิดต่างๆ คือ ความรู้สึกหนักใจในปัญหาด้านการคลังของพระยามโนปกรณ์นิติธาดา เพราะรายได้ที่ขาดไปกว่า 3 ล้านบาทนั้น อาจเทียบได้กับงบประมาณประจำปีของกระทรวงเกษตรพาณิชยการ หรือของกระทรวงธรรมการ ซึ่งมีงบประมาณประจำปี พ.ศ. 2475 จำนวน 3,325,488 และ 3,486,406 บาทตามลำดับ

---

[107]**รง.ส.** ครั้งที่ 2/2475, 2 กรกฎาคม 2475. เน้นโดยผู้เขียน.

[108]**รง.ส.** ครั้งที่ 3/2475, 4 กรกฎาคม 2475.

[109]**รง.ส.** ครั้งที่ 4/2475, 6 กรกฎาคม 2475.

[110]**รง.ส.** ครั้งที่ 5/2475, 5 สิงหาคม 2475.

[111]**รง.ส.** ครั้งที่ 6/2475, 8 สิงหาคม 2475.

[112]เพิ่งอ้าง.

โดยภาระหน้าที่ของเสนาบดีกระทรวงพระคลังที่ว่า "อย่าว่าข้าพเจ้าเสียดายเงิน แต่โดยหน้าที่ของข้าพเจ้าจะต้องประหยัด"[113] นั้นกล่าวได้ว่าเป็นจริงสำหรับพระยามโนปกรณ์นิติธาดา ในขณะที่ภาษีด้านราษฎรได้รับการลดทอนและยกเลิกก็มีการเก็บภาษีใหม่ๆ เช่น ภาษีรายได้ ภาษีการธนาคารและการประกันภัย ในส่วนของภาษีอย่างหลังนั้น พระยามโนปกรณ์ฯ แถลงว่า "เวลานี้เราอยากจะได้เงินเร็วที่สุด เพราะว่าเงินในงบประมาณที่ได้ไม่เป็นที่พอใจนัก" ซึ่งคาดว่าภาษีประเภทนี้จะทำให้รัฐบาลได้เงินประมาณ 5-7 แสนบาทต่อปี แต่ด้วยความ "อยากได้" เงินให้เร็วที่สุดจึงให้มีการจัดเก็บแบ่งเป็น 2 งวด หรือครึ่งปีต่องวดเพื่อจะเอาเงินประมาณ 2 แสนบาทเศษ[114] นอกจากนั้นยังลดเงินเดือนเสนาบดี ลดเงินเดือนอธิบดี ลดเบี้ยบำนาญของข้าราชการชั้นผู้ใหญ่[115] ยุบทอนตำแหน่งและหน่วยงานที่ซ้ำซ้อนกัน ความเข้มงวดเพื่อให้งบประมาณสู่ดุลย์นั้นได้ส่งผลกระทบต่องบประมาณของศาลาว่าการพระราชวัง ซึ่งมีผลให้พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ทรงรู้สึกเสียพระเกียรติยศและมีพระราชดำรัสต่อว่าเสนาบดีกระทรวงพระคลัง (ดูบทที่ 4.1.3) ปัญหาด้านการคลังเหล่านี้ได้แสดงออกมาในคำแถลงของพระยามโนปกรณ์ฯ เสนาบดีกระทรวงพระคลัง ในคราวเสนอร่างพระราชบัญญัติให้เก็บภาษีไม้ขีดไฟเพิ่มขึ้น เมื่อต้นเดือนมีนาคม พ.ศ. 2475 ความว่า

> ....เห็นว่ารายได้ของเราในปีหน้า (พ.ศ. 2476 : ผู้อ้าง) จะตกต่ำลงไปอีกจากปีที่แล้วมา ซึ่งเรากะว่าจะได้ 74 ล้าน.... จวนสิ้นปีอยู่แล้วก็ยังเก็บไม่ได้ถึง 74 ล้าน ฉะนั้นด้วยเหตุนี้ตั้งแต่ได้เปลี่ยนการปกครองก็ได้เริ่มเร่งรัดตัดทอนรายจ่ายลงไปตามความสามารถที่จะทำได้ และคงตัดลงไปได้ คงเหลือเพียง 71 ล้าน ทั้งรายได้ก็อยู่ในลำดับ 71 ล้านเช่นเดียวกัน ฉะนั้นปีนี้เป็นที่เย็นใจว่างบประมาณของเรา

---

[113]เป็นถ้อยแถลงของ เจ้าพระยาศรีธรรมาธิเบศ เสนาบดีกระทรวงพระคลังคนต่อมาในสมัยรัฐบาลพระยาพหลพลพยุหเสนา ซึ่งถูกสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรโจมตีว่า เป็นผู้เสียดายเงิน **รง.ส.**, ครั้งที่ 18/2476, 14 กันยายน 2476.

[114]**รง.ส.** ครั้งที่ 12/2475, 1 สิงหาคม 2475.

[115]**รง.ส.** ครั้งที่ 55/2475, 3 มีนาคม 2475.

จะไม่ขาด ส่วนในปี พ.ศ. 2476 ต่อไปนั้นการขายข้าวไม่แสดงว่าจะขายได้มาก จริงอยู่เรามีข้าวจะขายได้มาก แต่ราคาไม่เห็นทางที่จะดีขึ้น ทั้งนี้ เป็นภัยนอกอำนาจ เพราะเราจะบังคับราคาการซื้อขายของไม่ได้ .... เห็นกันว่าปีหน้าเราจะมีรายได้ประมาณ 68 ล้านบาทเป็นอย่างมาก.... และรายจ่ายก็คงมีเท่าที่ตัดมาแล้วคงเหลือ 71 ล้านบาท เพราะถ้าจะตัดลงไปอีกก็เกรงว่าจะทำให้การงานเสียไปตามกระทรวงทะบวงการต่างๆ มีหนทางที่จะเจียดได้ และคิดว่าเจียดได้เท่าใดก็จะส่งเสริมการศึกษา แต่ก็คงไม่ได้มากเท่าใดนัก กระนั้นก็จะพยายามส่งเสริมการศึกษา เพราะเป็นความอันหนึ่งในหลักหกประการที่เราได้สัญญาไว้ ในบัดนี้เราก็ได้ตั้งต้นใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาในพระนครอยู่แล้ว เพราะฉะนั้นเพื่อหาเงินมาช่วยใช้จ่ายในการส่งเสริมนี้เราจำต้องหารายได้ให้ขึ้นถึง 71 ล้านบาท แต่การหารายได้นี้รัฐบาลก็ได้ระวังแล้วเหมือนกันที่จะไม่ให้เป็นการเดือดร้อนแก่คนจน หรือให้กระทบกระเทือนคนจนแต่น้อยที่สุดที่สามารถทำได้ และเราไม่อยากที่จะเก็บภาษีให้กระทบในสิ่งที่เป็นอาหาร สิ่งเหล่านี้เราก็ไม่ทำ....[116]

จากคำแถลงข้างต้นเห็นได้ว่าความพยายามปรับงบประมาณให้เข้าสู่ดุลยภาพนั้น เมื่อครั้งรัฐบาลระบอบเก่าก็ได้พยายามจัดโดยให้ปี พ.ศ. 2475 มีงบประมาณรายได้รายจ่ายเหลือเพียง 74 ล้านบาทนั้น รัฐบาลชั่วคราวของพระยามโนปกรณ์ฯ ต้องประสบปัญหายิ่งขึ้น เมื่อกระแสของการช่วยเหลือราษฎรชาวนามีสูงยิ่ง ทำให้การคาดว่าจะจัดเก็บรายได้จริงเมื่อสิ้นปี พ.ศ. 2475 มีเพียง 71 ล้านบาท แต่ความยุ่งยากมีเพิ่มมากขึ้นในการจัดวางงบประมาณของปีต่อไปที่คาดว่ารายได้จริงของรัฐบาลจะลดลงไปอีกอาจเหลือเพียง 68 ล้าน ขณะที่รายจ่ายไม่อาจตัดทอนได้อีกต่อไป ขณะที่พระยามโนปกรณ์ต้องพยายามควบคุมด้านการคลังควบคู่ไปกับการเอาอกเอาใจราษฎรชาวนาตามนโยบายของคณะราษฎรนั้น พระยามโนปกรณ์ฯ ยังต้องเผชิญหน้ากับการ "รุกเร้า" ของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร และเสียงจากหนังสือพิมพ์ให้หาทางช่วยเหลือชาวนากรรมกรยิ่งขึ้นไปอีก ดังในกรณี

---

[116] **รง.ส.** ครั้งที่ 54/2475, 3 มีนาคม 2475.

พระยาวิชัยราชสุมนตร์ได้ถามว่า "เวลานี้หนังสือพิมพ์ลงข่าวว่า ราษฎรอัตคัดขัดสนและกำลังจะลงมือทำนากัน ฉะนั้นจึงอยากทราบว่าคณะกรรมการราษฎรได้ดำริคิดที่จะช่วยเหลือชาวนาบ้างแล้วหรือยัง" พระยามโนปกรณ์นิติธาดา ประธานคณะกรรมการราษฎร ตอบคำถามนี้อย่างตรงไปตรงมาว่า "เรื่องนี้ได้คิดและในคำแถลงการณ์ก็มีแต่ที่จะบอกว่าจะช่วยได้แค่ไหน เพียงใด ในบัดนี้ยังไม่ได้เพราะต้องคิดถึงงบประมาณด้วย"[117] หรือกรณีปัญหากรรมกรว่างงานที่รัฐบาลต้องเผชิญการ "รุกเร้า" จากเสียงและการเคลื่อนไหวภายนอกสภา พระยามโนปกรณ์ฯ ได้ชี้แจงถึงการร่างพระราชบัญญัติว่าด้วยสำนักงานจัดหางาน พ.ศ. 2475 ว่า "ก็เพราะในเวลานี้มีข่าวและปัญหาที่พูดกันถึงเรื่องกรรมกรกันมาก เช่น หนังสือพิมพ์ได้ลงประกาศว่ามีสำนักที่จะจัดหางานให้แก่ผู้ที่ประสงค์จะทำงาน คณะกรรมการราษฎรได้พิจารณาเรื่องนี้แล้ว รู้สึกว่าจะเป็นปัญหาที่ใหญ่โต...." และวัตถุประสงค์ของการจัดทำร่างพระราชบัญญัติฉบับนี้คือ "1. เพื่อรักษาผลประโยชน์ของพวกกรรมกร และ 2. ความปลอดภัยของประเทศ.... คือ ประสงค์จะควบคุมบุคคลหรือคณะที่ตั้งสำนักงานขึ้น เพื่อใช้เป็นประโยชน์ในทางการเมือง เช่น ตั้งสำนักงานเพื่อทำความสไตรค์...."[118] ความกลัวในพลังกรรมกรหรือมีผู้ใช้พลังกรรมกรในทางการเมืองนี้มีอยู่จริง เพราะสิ่งที่ตามมาหลังการปฏิวัติคือ เรื่องสิทธิและเสรีภาพในการเคลื่อนไหวเรียกร้องหรือรวมกลุ่มแสดงความคิดเห็น เช่น กรรมกรรถไฟซึ่งเป็นคนงานของกรมรถไฟหลวงรวมตัวกัน 200 คนเศษยื่นข้อเรียกร้อง 21 ข้อ แก่ผู้บัญชาการรถไฟ[119] หรือนักเรียนกฎหมาย 125 คนรวมตัวยื่นข้อเรียกร้อง 5 ข้อ แก่สภานิติศึกษาให้เปลี่ยนนโยบายใหม่ให้ทันสมัย ลดค่าเล่าเรียน ลดค่าปรับ ลดค่าประกันตัว[120] กรรมกรรถรางของบริษัทไฟฟ้าสยามคอร์ปอเรชั่น เป็นกลุ่มกรรมกรที่เคลื่อนไหวต่อสู้กับบริษัทอย่างมีพลังมากที่สุด โดยเรียกร้องให้บริษัทรับคนงาน 4 คนที่ถูกปลดไปโดยไม่มีความผิดกลับเข้าทำงานอีกครั้ง แม้ว่าการเรียกร้องยังไม่บรรลุผลแต่ก็ทำให้กรรมกรรถราง 800 คน รวมตัวกันจดทะเบียนจัดตั้งเป็น "สมาคม" กรรมกร

---

[117]**รง.ส.** ครั้งที่ 8/2475, 15 กรกฎาคม 2475. เน้นโดยผู้เขียน

[118]**รง.ส.** ครั้งที่ 19/2475, 22 สิงหาคม 2475.

[119]**ประชาชาติ** 4 ตุลาคม 2475.

[120]**ประชาชาติ** 17 ตุลาคม 2475.

แห่งแรกของสยาม โดยมีนายถวัติ ฤทธิเดช เป็นนายกสมาคม และมีที่ตั้งสำนักงานที่ "สำนักงานขุนสมาหารหิตะคดีทนายความ"[121] (ทนายความผู้นี้ต่อมาได้เป็นผู้แทนราษฎรจังหวัดพระนคร และได้เป็นรัฐมนตรี) และนายถวัติ ฤทธิเดช ได้กล่าวถึง วิธีการต่อสู้ของกรรมกรว่า "อาวุธอื่นๆ ของกรรมกรไม่มี นอกจากการร่วมจิตต์เปนเอกฉันท์พร้อมกันหยุดงาน" และจากข่าวลือที่หนาหูว่ากรรมกรรถรางเตรียมสไตรค์ "อย่างสพรึบพร้อมเปนเอกฉันท์" ซึ่งย่อมหมายความว่าการคมนาคมในกรุงเทพฯจะต้องหยุดชะงักลงทันทีก็เป็นเหตุให้กำลังตำรวจต้องเข้าควบคุมโรงเก็บรถรางเพื่อป้องกันเหตุร้าย[122] หรือกรณีรัฐบาลได้ประกาศจัดตั้งสำนักจัดหางานเพื่อที่จะสำรวจจำนวนกรรมกรว่างงานในพระนคร และจะได้หาทางช่วยเหลือต่อไปนั้น ในวันแรกของการเปิดให้ลงชื่อเพื่อการสำรวจนั้นปรากฏว่ามีกรรมกรว่างงานร่วมพันคน ซึ่งส่วนใหญ่เป็นข้าราชการที่ถูกดุลได้รวมตัวกันเดินบนถนนมุ่งหน้าไปยังกระทรวงมหาดไทยเพื่อสมัครทำงานพร้อม "เสียงชัยโยสนั่นหวั่นไหว.... ทำให้ประชาชนตื่นตระหนกตกใจวิ่งออกมาดูกันอย่างล้นหลาม"[123] นอกจากนี้ยังมีการรวมกลุ่มตั้งสมาคมกรรมกรอีกมากมาย เช่น สมาคมกรรมกรรถลาก สมาคมกรรมกรเรือจ้าง สมาคมกรรมกรโรงพิมพ์ ในท่ามกลางการเคลื่อนไหวของเหล่ากรรมกรนี้ยังปรากฏอาการแทรกซ้อนจากใบปลิวของ "คณะคอมมูนิสต์หนุ่มสยาม" ที่โจมตีคณะราษฎรและโจมตีรัฐบาลระบอบเก่าทั้งในพระนครและต่างจังหวัดอย่างแพร่หลาย[124]

แม้ว่าพระยามโนปกรณ์นิติธาดาจะได้รับแรงกดดันจากหลวงประดิษฐ์มนูธรรม หัวหน้าคณะราษฎรชั้นผู้น้อยในคณะกรรมการราษฎร และจากคณะราษฎรสายพลเรือนปีกซ้ายในสภาผู้แทนราษฎรให้รัฐบาลยอมรับการจัดวางแผนโครงการเศรษฐกิจแห่งชาติตลอดมา แต่สิ่งหนึ่งที่แสดงให้เห็นถึงการยืนยันแนวความคิดด้านเศรษฐกิจของพระยามโนปกรณ์ฯ เองอย่างชัดเจน ปรากฏอยู่ใน

---

[121]**ประชาชาติ** 4, 6, 12, 15, 21, 23 ตุลาคม 2475.

[122]**ประชาชาติ** 17 พฤศจิกายน 2475.

[123]**ประชาชาติ** 2, 3 ธันวาคม 2475.

[124]**ประชาชาติ** 4 ตุลาคม 2475.

"คำแถลงนโยบายของรัฐบาล" ชั่วคราวชุดที่ 2 ที่พระยามโนปกรณ์ฯ ยังเป็นหัวหน้ารัฐบาล หรือ "นายกรัฐมนตรี" ที่มีอำนาจเด็ดขาดเหนือคณะรัฐมนตรี (ซึ่งแตกต่างจากรูปแบบคณะกรรมการราษฎร) ในคำแถลงนโยบายนี้แม้จะเริ่มต้นว่า "รัฐบาลนี้รับรองหลัก 6 ประการที่คณะกรรมการราษฎรได้ดำเนินการอยู่แล้วเป็นจุดที่หมายที่จะดำเนินการต่อไปให้บรรลุถึงซึ่งความสำเร็จ" และในหลักข้อ 3 หรือหลักเศรษฐกิจนั้นได้รับเนื้อที่ในการอธิบายมากที่สุด แต่ยอมรับว่ามีความขัดแย้งในแนวทางเศรษฐกิจอยู่ 2 แนวทาง และแสดงความไม่เห็นด้วยกับแนวทางที่รัฐบาลจะเป็นผู้เข้าจัดการเศรษฐกิจเสียเองอย่างตรงไปตรงมา ความว่า

> ....**การวางแผนเศรษฐกิจของชาตินี้ถ้าไม่ทำให้ถี่ถ้วน คือ รีบด่วนเกินไปแล้วความปั่นป่วนย่อมเกิดขึ้น** ไม่ว่าประเทศใดๆ การวางแผนต้องใช้เวลา ทั้งนี้มิใช่ว่ารัฐบาลจะนอนใจ รัฐบาลก็รีบเร่งทำอยู่ แต่ลักษณะของกิจการนั้นเอง ต้องการเวลา ซึ่งจะนิรมิตรให้ทันทีไม่ได้ รัฐบาลได้กำหนดที่จะแบ่งระยะเวลาออกเป็นสมัยๆ คือ สมัยสอบสวน เตรียมการทดลอง และสมัยลงมือปฏิบัติ
>
> อย่างไรก็ดีนโยบายอันเป็น**หลักสำคัญของรัฐบาล** ที่จะดำเนิรต่อไปในทางเศรษฐกิจนั้น **มีจุดที่หมายอยู่ว่าจะสมัครสมานผลประโยชน์ของคนทุกจำพวกให้ได้ผลดีด้วยกันทุกๆ ฝ่าย**
>
> **หลักการในเรื่องนี้มีเถียงกันอยู่เป็น 2 ทาง ทางหนึ่งรัฐบาลเข้าจัดทำเองเสียทั้งหมด ซึ่งเป็นการตึงเกินไป อาจจะมีเสียยิ่งกว่าได้และอาจเป็นการเดือดร้อนแก่บุคคลบางจำพวก** อีกทางหนึ่งก็คือ รัฐบาลไม่ทำอะไรเลยปล่อยให้ราษฎรทำกันเอง ใครดีใครได้ ใครกำลังน้อยก็ย่อยยับไป ใครกำลังมากก็ฟุ่มเฟือย ดังนี้ก็เป็นการหย่อนเกินไป มีเสียมากกว่าได้เหมือนกัน **เพราะฉะนั้นจุดที่หมายของรัฐบาลนี้จึงคิดเข้ามีส่วนในกิจการที่เห็นเป็นสำคัญสำหรับประเทศ สมควรทำเสียเองก็ทำ สมควรเพียงแต่เข้าควบคุมก็เพียงแต่ควบคุม สุดแต่จะเห็นว่า**

เป็นประโยชน์ยิ่งสำหรับบุคคล จะเอาประโยชน์ของคนหมู่หนึ่งหนึ่งเป็นที่ตั้ง และไม่คิดถึงประโยชน์ของคนอีกหมู่หนึ่งนั้นหามิได้"[125]

คำแถลงนโยบายของรัฐบาลชุดใหม่นี้ พระยามโนปกรณ์นิติธาดา นายกรัฐมนตรียอมรับว่าประเทศจะต้องมีการวางแผนเศรษฐกิจระยะยาว เหมือนดังคำกล่าวของพระยานิติศาสตร์ไพศาลย์ว่า "การที่จะปฏิบัติราชการนั้นทุกประเทศจะต้องมีสกีมอันแน่นอน มิฉะนั้นจะปฏิบัติการดีไปไม่ได้"[126] ซึ่งวิธีการวางแผนเศรษฐกิจนี้ย่อมแตกต่างจากรัฐบาลระบอบเก่าที่คิดโครงการกันปีต่อปี แต่ในสาระของแผนเศรษฐกิจของพระยามโนปกรณ์ฯนั้นย่อมเท่ากับว่า พระยามโนปกรณ์นิติธาดาพร้อมที่จะชนกับหลวงประดิษฐ์มนูธรรม หัวหน้าคณะราษฎรสายพลเรือนอย่างเต็มที่

สำหรับด้านรัฐธรรมนูญ ซึ่งเป็นงานสำคัญอันดับที่หนึ่งในสมัยรัฐบาลชั่วคราวชุดแรก พระยามโนปกรณ์นิติธาดาและกลุ่มอนุรักษ์นิยมของเขา ซึ่งเป็นกลุ่มใหญ่ที่สุดในคณะอนุกรรมการร่างรัฐธรรมนูญ มีชัยเหนือหลวงประดิษฐ์มนูธรรมและธรรมนูญฉบับชั่วคราวของคณะราษฎร โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องรูปแบบของฝ่ายบริหาร และในความสัมพันธ์ทางอำนาจหน้าที่ระหว่างรัฐบาลกับสภาผู้แทนราษฎร สำหรับเรื่องรูปแบบของฝ่ายบริหารนั้น กลุ่มอนุรักษ์นิยมสามารถยกเลิกรัฐบาลแบบ "คณะกรรมการราษฎร" ซึ่งประธานคณะกรรมการราษฎรหาได้มีอำนาจเต็มที่ไม่ หากแต่ต้องเผชิญกับความวุ่นวายในการลงมติโดยใช้คะแนนเสียงส่วนใหญ่ และกลุ่มบุคคลที่เป็นคณะกรรมการราษฎรส่วนใหญ่ก็คือ คณะราษฎร โดยมีรัฐบาลแบบ "คณะรัฐมนตรี" เข้ามาแทนที่ ความหมายสำคัญของรัฐบาลแบบนี้คือ อำนาจเด็ดขาดในรัฐบาลอยู่ที่ "นายกรัฐมนตรี" และแนวความคิดของกลุ่มอนุรักษ์นิยมที่ให้ความสำคัญยิ่งกับตำแหน่งสั่งการหรือ "เจ้ากระทรวง" ก็ได้ยก "คณะเสนาบดี" ที่ไม่นับเป็นส่วนหนึ่งในความหมายของ "รัฐบาล" ชั่วคราวชุดแรก ให้เข้าเป็นส่วนสำคัญของ "รัฐบาล" ตามรัฐธรรมนูญฉบับถาวรโดยเรียกชื่อว่า "รัฐมนตรีว่าการกระทรวง" แม้ว่าบุคคลที่ประกอบเป็นรัฐบาลชุดใหม่ของพระยามโนปกรณ์นิติธาดา หรือคณะรัฐมนตรีที่ประกาศตั้ง

---

[125] "คำแถลงนโยบายของรัฐบาล," **รง.ส.** ครั้งที่ 47/2475 (วิสามัญ), 20 ธันวาคม 2475. เน้นโดยผู้เขียน.

[126] เพิ่งอ้าง.

เมื่อวันที่ 10 ธันวาคม พ.ศ. 2475 (ประธานคณะกรรมการราษฎร กรรมการราษฎร และคณะเสนาบดี กราบถวายบังคมลาออกในวันที่ 10 ธันวาคม และในวันเดียวกันนั้นเอง พระยามโนปกรณ์นิติธาดาก็ได้รับแต่งตั้งให้เป็นนายกรัฐมนตรี ส่วนคณะรัฐมนตรี พระยามโนปกรณ์ฯ กราบทูลถวายรายชื่อการแต่งตั้งให้พระมหากษัตริย์ทรงลงพระปรมาภิไธยในประกาศอีกฉบับต่างหาก ซึ่งก็ไม่ได้มีการเปลี่ยนแปลงตัวบุคคลใดๆ เลย คือ ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่และกลุ่มอนุรักษ์นิยมของเขาที่เป็นเสนาบดีก็ได้เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงเดิมทุกกระทรวง รวมทั้งตัวพระยามโนปกรณ์ฯ เองด้วยที่ยังคงเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ ส่วนกรรมการราษฎรทุกคนก็ยังถูกแต่งตั้งให้เป็น "รัฐมนตรีลอย" แต่ในทางความเป็นจริงย่อมหมายความว่า บทบาทอำนาจหน้าที่ของคณะราษฎรในรัฐบาลชุดใหม่ได้ถูกลดทอนลง

ในด้านความสัมพันธ์ระหว่างรัฐบาลกับสภาผู้แทนราษฎร อำนาจหน้าที่ของสภาผู้แทนราษฎรที่เคยมีสูงยิ่งตามธรรมนูญฉบับชั่วคราว ได้ถูกลดทอนให้อยู่ในระดับความสัมพันธ์แบบถ่วงดุลย์ซึ่งกัน คือ สภาผู้แทนราษฎรมีอำนาจหน้าที่เสนอญัตติ กระทู้ถาม และลงมติไว้วางใจในคณะรัฐมนตรี ขณะที่ฝ่ายรัฐบาลก็มีสิทธิยุบสภาเพื่อให้มีการเลือกตั้งใหม่ (ดูบทที่ 2.2) แนวความคิดหนึ่งของกลุ่มอนุรักษ์นิยมก็คือ ต้องการจะออกพ้นไปจาก "ความวุ่นวาย" และการ "รุกเร้า" ของสภาผู้แทนราษฎรต่อฝ่ายรัฐบาล ดังปรากฏในคราวพิจารณาร่างรัฐธรรมนูญมาตราที่ 29 และ 30[127] พระยามโนปกรณ์นิติธาดาได้แถลงถึงมาตรานี้ ซึ่งเป็นเรื่องการกำหนดสมัยประชุมสภาว่า "เรากำหนดตามรัฐธรรมนูญของญี่ปุ่น เขากำหนดไว้ปีละครั้งสำหรับการประชุมสามัญ ถ้าหากจะมีพิเศษเขาก็เรียกประชุมวิสามัญ .... แต่ในระหว่าง 90 วันนี้ พระมหากษัตริย์จะให้ปิดประชุมเสียก็ได้ เพราะถ้าหากว่าเราไม่มีงานทำจะเรียกประชุมแล้วมานั่งดูตากันนั้นไม่ได้ประโยชน์อะไร จึงมีข้อไขว่าให้ปิดก็ได้ แต่ถ้าหากว่างานยังไม่แล้วเราก็ขอให้พระมหากษัตริย์ขยายเวลาออกไปได้เช่นเดียวกัน หรือหากว่าการเสร็จแล้วเมื่อมีงานใดพิเศษสลักสำคัญก็เรียกประชุมวิสามัญได้ เพราะฉะนั้นเห็นว่าที่กำหนดไว้นี้ไม่เป็นการจำกัดตายตัวประการใดเลย" ส่วน พล.ร.ท.พระยาราชวังสัน กล่าวสนับสนุนระยะเวลาสมัยประชุม

---

[127] **รง.ส.** ครั้งที่ 37/2475, 26 พฤศจิกายน 2475 (ตอนเช้า).

90 วัน โดยอ้างอิงประเพณีแบบไทย เช่น การเข้าพรรษา แม้ว่าในรัฐธรรมนูญจะมีมาตรา 33 ระบุให้สมาชิกสภาจำนวน 1 ใน 3 ของสมาชิกทั้งหมดมีสิทธิทำคำร้องขอเปิดประชุมสภาสมัยวิสามัญ แต่ความมุ่งหวังของสมาชิกสภาในการพิจารณาสมัยการประชุมนั้น ยังต้องการมีบทบาทในการควบคุมฝ่ายรัฐบาล โดยเฉพาะคณะราษฎรสายพลเรือนและข้าราชการชั้นผู้ใหญ่บางคน เช่น พล.ร.ต.พระยาศรยุทธเสนี และพระยานิติศาสตร์ไพศาลย์ ที่เห็นว่า มีเพียงสมัยประชุมครั้งเดียวต่อปี และระยะเวลา 90 วันนั้นน้อยไปไม่เพียงพอ แต่ควรเป็น 180 วันสูงสุด หรือปีละ 2 สมัยการประชุม เหตุผลของคนกลุ่มนี้คือ ประเทศ "เพิ่งเปลี่ยนประเพณีใหม่" "มีกิจการงานที่จะต้องทำอีกเป็นอันมาก" และ "สมควรจะมีเครื่องผูกมัดคณะกรรมการราษฎร (คณะรัฐมนตรี : ผู้อ้าง) เพื่อให้สมกับรัฐธรรมนูญจริงๆ" แม้ว่าทั้งสองฝ่ายจะประนีประนอมกันได้ โดยเพิ่มข้อความในมาตรา 29 ว่า ในปีหนึ่งท่านให้มีสมัยประชุมสามัญสมัยหนึ่ง "หรือหลายสมัยแล้วแต่สภาจะกำหนด" อย่างไรก็ตามความสำเร็จของกลุ่มอนุรักษ์นิยมนี้คือ หลังจากจัดตั้งรัฐบาลชุดใหม่ตามรัฐธรรมนูญฉบับถาวรแล้ว พระยามโนปกรณ์ฯ ก็ขอให้ลดทอนการประชุมสภาผู้แทนราษฎร จากสัปดาห์ละ 3 วัน เหลือเพียงสัปดาห์ละ 1 วัน ทุกวันศุกร์เวลาเย็นเช่นเดิม นั่นคือ ในระยะเวลา 3 เดือนถัดมาระหว่างมกราคม-มีนาคม พ.ศ. 2475 มีการประชุมรวมทั้งหมด 12 ครั้งเท่านั้น (จากครั้งที่ 48/2475, 6 มกราคม-ครั้งที่ 59/2475, 31 มีนาคม พ.ศ. 2475)

ในอีกด้านหนึ่ง กลุ่มอนุรักษ์นิยมก็พยายามยกฐานะและให้พระเกียรติยศแก่พระมหากษัตริย์เพิ่มมากขึ้น ดังกรณียกสถาบันพระมหากษัตริย์ให้อยู่เหนือสถาบันฝ่ายบริหาร ฝ่ายนิติบัญญัติ และศาล *ตลอดทั้งให้สถาบันพระมหากษัตริย์เป็นผู้แทนในการใช้อำนาจสูงสุดที่เป็นของราษฎร ยกเลิก* มาตราที่ให้สภาผู้แทนราษฎรเป็นผู้มีอำนาจในการวินิจฉัยคดีความของพระมหากษัตริย์ และระบุให้ชัดเจนว่า *"พระมหากษัตริย์ดำรงอยู่ในฐานะอันเป็นที่เคารพสักการะ ผู้ใดจะละเมิดมิได้" (มาตรา 3)* ตลอดทั้งเพิ่มระยะเวลาในการให้พระราชอำนาจยับยั้ง (Veto) พระราชบัญญัติ ซึ่งในความคิดของพระยามโนปกรณ์ฯ ก็คือ เห็นว่าสถาบันพระมหากษัตริย์เป็นสถาบันหนึ่งที่มีความสำคัญยิ่งในการเป็น "เครื่องจักรคอยถ่วงเหนี่ยว" ในอำนาจต่างๆ หาใช่เป็นเพียงการถ่วงเหนี่ยวหรือดุลย์อำนาจระหว่าง

รัฐบาลกับสภาผู้แทนราษฎรเท่านั้นไม่[128] แนวความคิดในการให้พระราชอำนาจแก่พระมหากษัตริย์ยับยั้งพระราชบัญญัตินั้น เป็นสิ่งที่มีอยู่แล้วในตัวหลวงประดิษฐ์มนูธรรม ดังปรากฏในมาตรา 8 ของธรรมนูญฉบับชั่วคราว แต่สำหรับความรู้สึกและเหตุผลของฝ่ายปฏิวัติที่ล้มระบอบเก่าและพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ ย่อมกลัวการโต้ตอบจากพระมหากษัตริย์หากให้อำนาจแก่พระองค์มากขึ้น แต่สำหรับกลุ่มอนุรักษ์นิยมแล้วย่อมไม่ต้องมีความรู้สึกและเหตุผลที่จะกลัวในลักษณะดังกล่าว ดังนั้นจึงสามารถเล 'นบทบาทส่งเสริมพระเกียรติยศและพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ได้

โดยรวมแล้วกล่าวได้ว่า กลุ่มอนุรักษ์นิยมเองก็ไม่ได้ปฏิเสธว่าประเทศจะต้องมีรัฐธรรมนูญ แต่ในการร่างรัฐธรรมนูญฉบับถาวรนั้นกลุ่มอนุรักษ์นิยมก็ไม่ได้ทั้งหมดในสิ่งที่ตนหวัง เพียงแต่อยู่ในระดับของการประนีประนอมกับคณะราษฎรเท่านั้น การประนีประนอมนี้เห็นได้ชัดเจนระหว่างการแต่งตั้งฝ่ายบริหารชุดใหม่กับการคงอยู่ของสภาผู้แทนราษฎรชุดเก่าหลังการประกาศใช้รัฐธรรมนูญฉบับถาวรเมื่อวันที่ 10 ธันวาคม สำหรับฝ่ายบริหารได้ระบุไว้ในมาตรา 46 ว่า "พระมหากษัตริย์ทรงตั้งคณะรัฐมนตรีขึ้นคณะหนึ่ง" แม้ว่าในถ้อยคำระบุว่า "ทรงตั้ง" แต่ก็เป็นที่แจ้งชัดในวิธีปฏิบัติในคราวพิจารณาร่างรัฐธรรมนูญมาตรานี้แล้วว่าประธานสภาผู้แทนราษฎรจะทูลถวายชื่อบุคคลที่คุมเสียงข้างมากในสภาให้พระมหากษัตริย์ทรงลงพระปรมาภิไธยแต่งตั้งเป็นนายกรัฐมนตรี ถัดนั้น นายกรัฐมนตรีจะทูลถวายชื่อบุคคลที่จะเป็นรัฐมนตรีให้พระมหากษัตริย์ทรงลงพระปรมาภิไธยแต่งตั้งอีกครั้งหนึ่ง ด้วยหลักการดังกล่าวในวันประกาศใช้รัฐธรรมนูญฉบับถาวร พระยามโนปกรณ์นิติธาดา ประธานคณะกรรมการราษฎร คณะกรรมการราษฎร และคณะเสนาบดี จึงได้กราบถวายบังคมลาออกจากตำแหน่ง พระยามโนปกรณ์ฯ ให้คำอธิบายในการปฏิบัติครั้งนี้ว่า "เพราะเหตุว่าตามรัฐธรรมนูญชั่วคราวสภานี้เป็นผู้ตั้งคณะกรรมการราษฎร แต่ว่าตามรัฐธรรมนูญถาวรฉะบับใหม่นี้ พระมหากษัตริย์เป็นผู้ทรงตั้งแล้วสภานี้ก็จะได้ลงมติความไว้วางใจให้ปฏิบัติราชการต่อไป"[129] แต่ในกรณีสมาชิกสภา

---

[128] **รง.ส.** ครั้งที่ 37/2475, 26 พฤศจิกายน 2475 (ตอนเช้า).

[129] **รง.ส.** ครั้งที่ 46/2475, 9 ธันวาคม 2475.

ผู้แทนราษฎรกลับเป็นสิ่งตรงข้าม นั่นคือ มาตรา 68 แห่งรัฐธรรมนูญให้ความเข้าใจอย่างชัดเจนว่า คณะราษฎรยังเป็นผู้ทรงไว้ซึ่งอำนาจในการแต่งตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร โดยระบุว่า

> มาตรา 68 ในระหว่างเวลาตั้งแต่ใช้รัฐธรรมนูญนี้จนกว่าสมาชิกตามมาตรา 65 นั้น (ประกอบด้วยสมาชิกประเภทที่ 1 และประเภทที่ 2 : ผู้อ้าง) จะได้เข้ารับหน้าที่แล้ว ท่านว่าสภาผู้แทนราษฎรคงประกอบด้วยสมาชิกซึ่งมีอยู่แล้ว โดยพระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พ.ศ. 2475[130]

หากพิจารณาตามเจตนารมณ์ของกฎหมายมาตรานี้ การเลือกและเสนอตั้งสมาชิกประเภทที่ 2 ในสมัยต่อไปนั้นก็ไม่ใช่พระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ก็ทรงตระหนักทราบดี (ดูบทที่ 4.1.3) ว่าอำนาจในการเลือกและเสนอตั้งเป็นของรัฐบาล หรือหากกล่าวอย่างเฉพาะเจาะจงลงไป คือเป็นอำนาจของคณะราษฎร อย่างไรก็ตามการใช้ถ้อยคำว่า "ทรงตั้ง" สมาชิกประเภทที่ 2 ซึ่งมุ่งหวังจะรักษาน้ำใจ "sentiment" หรือ ถวายพระเกียรตินั้น ก็ทำให้เกิดความเข้าใจผิดจากการตีความตรงตัวโดยไม่พิจารณาสิ่งอื่นๆ ประกอบ หากกระนั้นก็ดีคณะเจ้านายและกลุ่มนิยมเจ้าที่รวมตัวเป็น "คณะกู้บ้านเมือง" หรือกบฏบวรเดชกลางเดือนตุลาคม พ.ศ. 2476 นั้น ได้ยืนยันความเข้าใจในวิธีการแต่งตั้งสมาชิกประเภทที่ 2 เป็นอย่างดีว่า หาใช่พระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ไม่ ดังปรากฏในหลักความมุ่งหมาย 6 ประการของคณะนี้ว่า "5. การเลือกตั้งผู้แทนราษฎรประเภทที่ 2 ต้องถวายพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเลือก"[131] นอกจากนี้ประเด็นที่กลุ่มอนุรักษ์นิยมไม่สมหวังคือ อายุของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ซึ่งแม้จะเพิ่มขึ้นจากอายุ 20 ปี เป็น 23 ปี แต่กลุ่มนี้ก็เห็นว่าน้อยไป (ดูบทที่ 2.2 : ความสัมพันธ์ผู้ใหญ่-ผู้น้อย) และเห็นว่าจำนวนสมาชิกสภา

---

[130] "รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม," **ราชกิจจานุเบกษา** แผนกกฤษฎีกา เล่ม 49 (10 ธันวาคม 2475) : 551.

[131] อ้างใน นครินทร์ เมฆไตรรัตน์ *"กบฏบวรเดช : การเมืองของประวัติศาสตร์และประวัติศาสตร์ของการเมือง,"* **วารสารธรรมศาสตร์** 13:1 (มีนาคม 2527) : 101.

ผู้แทนราษฎรที่จะมีถึงประเภทละ 120 คน หรือรวม 240 คนนั้นมากไปสำหรับการที่จะควบคุม ความไม่สมหวังนี้จะแสดงออกมาโดยการใช้อำนาจเด็ดขาดหลังจาก "รัฐประหาร" สำเร็จในการแก้ไขกฎหมายการเลือกตั้ง (ดูตอนต่อไป)

กล่าวโดยสรุป จากการพิจารณาถึงแนวความคิดและพฤติกรรมในด้านเศรษฐกิจและด้านรัฐธรรมนูญของกลุ่มอนุรักษ์นิยมที่มีพระยามโนปกรณ์นิติธาดาเป็นผู้นำนั้น เห็นได้ชัดเจนว่าพระยามโนปกรณ์ฯและกลุ่มของเขามีบทบาทและแนวทางของกลุ่มตนเองที่แยกออกไปจากคณะราษฎร ทั้งยังได้แสดงบทบาทในการ "ปราม" กลุ่มคนหนุ่มในคณะราษฎรที่คิดจะลาออกจากบรรดาศักดิ์ (ดูรายละเอียดบทที่ 2.2) กระนั้นก็ตามพระยามโนปกรณ์นิติธาดาก็ตระหนักดีถึงขอบเขตที่จำกัดในการปะทะสังสรรค์กับคณะราษฎร โดยเฉพาะกับหลวงประดิษฐ์มนูธรรม ซึ่งเป็นผู้มีบทบาทสูงเด่นในด้านการเมือง เศรษฐกิจ และรัฐธรรมนูญ จึงทำให้มีการประนีประนอมต่อกันสูง ข้อสังเกตประการหนึ่งในการ "เล่นเกมการเมือง" กับทุกๆ ฝ่ายของพระยามโนปกรณ์ฯ คือ พระยามโนปกรณ์ฯให้ความหวังแก่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ว่า พระองค์จะได้ทรงเป็นผู้เลือกตั้งสมาชิกประเภทที่ 2 ด้วยพระองค์เอง และกรณีมาตราในรัฐธรรมนูญว่าด้วยเสียงของสมาชิกสภาถึง 2 ใน 3 จึงจะประกาศพระราชบัญญัติที่พระองค์ทรงยับยั้งเป็นกฎหมายบังคับใช้ได้จะได้รับการแก้ไข[132] ขณะที่พระยามโนปกรณ์ฯ "เล่น" กับหลวงประดิษฐ์มนูธรรม โดยนำความชื่นชมและ "ทรงพอพระราชหฤทัยอย่างยิ่ง" ของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ มาบอกฝากหลวงประดิษฐ์มนูธรรม ไม่ว่าจะเป็นกรณีร่างรัฐธรรมนูญฉบับถาวรหรือร่างพระราชบัญญัติการเลือกตั้ง[133] แต่ "ไม้ตาย" ของพระยามโนปกรณ์ฯ คือการใช้สิ่งที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ "ทรงทัก" ดังในกรณีการพิจารณาเปลี่ยนคำว่า

---

[132] จำลอง อิทธะรงค์, อ้างแล้วเชิงอรรถที่ 54, หน้า 68, 137.

[133] หลังการรัฐประหาร 20 มิถุนายน พ.ศ. 2476 ได้ไม่นาน หลวงประดิษฐ์มนูธรรมได้ส่งจดหมายมาเปิดเผยในที่ประชุมสภาว่า "ครั้นแล้วพระยามโนฯ ได้มาบอกกับข้าพเจ้าว่า พระมหากษัตริย์ทรงชมเชยข้าพเจ้าว่าร่างกฎหมายนี้ทรงเห็นว่าเป็นหลักประชาธิปไตย (เดโมเครติก) แท้ๆ และทรงรับสั่งว่า จะไม่ทรงทักท้วงเลยแม้แต่ตัวอักษรเดียว" อ้างใน **รง.ส.** ครั้งที่ 9/2476, 1 สิงหาคม 2476.

"กรรมการราษฎร" มาเป็น "รัฐมนตรี" (ดูบทที่ 2.2) ซึ่งเอาเข้าจริงแล้วก็น่าจะเป็นคำที่พระยามโนปกรณ์ฯ และกลุ่มอนุรักษ์นิยมของเขาไม่เห็นด้วยอยู่แล้ว "ไม้ตาย" นี้ใช้ได้ผลเสมอดังที่จะเห็นในกรณีห้ามข้าราชการเข้าเป็นสมาคมการเมือง และการพิจารณาเค้าโครงการเศรษฐกิจของหลวงประดิษฐ์มนูธรรมในที่ประชุมคณะรัฐมนตรีครั้งสุดท้าย

อย่างไรก็ตาม ในช่วง 6 เดือนที่ผ่านมานับแต่วันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ก็ได้ประเมินสถานการณ์ทางการเมืองใหม่ว่า "การเปลี่ยนแปลงการปกครองเพื่อจะมีรัฐธรรมนูญนี้หาได้รับความนิยมจากคนไทยทั่วไปดังที่เราคาดหมายไว้ว่าจะเป็น[134] การประเมินสถานการณ์ทางการเมืองใหม่นี้ก็น่าจะมีอยู่ในความคิดของพระยามโนปกรณ์นิติธาดาเช่นกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการประเมินว่า คณะราษฎรก็ไม่ได้เป็นเอกภาพและหาได้มีความคิดหรือแนวทางทางการเมืองและเศรษฐกิจไปในทางเดียวกันไม่ พ.อ.พระยาพหลพลพยุหเสนา แม้จะเป็นหัวหน้าคณะราษฎรแต่ก็แสดงตัวอย่างเป็นกลางๆ ค่อนข้างประนีประนอม ดังในกรณีลาออกจากบรรดาศักดิ์และคำว่า "กรรมการราษฎร" ทั้งไม่ได้แสดงออกถึงการสนับสนุนหลวงประดิษฐ์มนูธรรมอย่างดื้อดึง นอกจากนี้แม้จะเป็นผู้บัญชาการทหารบกแต่ก็ไม่มีฐานกำลังในกองทัพอย่างแท้จริง อำนาจทางกองทัพที่แท้จริงตกอยู่ในมือของ พ.อ.พระยาทรงสุรเดช ส่วนหลวงประดิษฐ์มนูธรรมซึ่งขึ้นมามีบทบาทสูงเด่นทางการเมืองก็มีผู้สนับสนุนที่แท้จริงเพียงไม่กี่คนทั้งในสภาผู้แทนราษฎรและในคณะกรรมการราษฎร ผู้สนับสนุนหลวงประดิษฐ์มนูธรรม ส่วนใหญ่เป็นคณะราษฎรสายพลเรือนซึ่งเป็นเพียงชั้นผู้น้อย ส่วนผู้นำคณะราษฎรชั้นผู้น้อยสายทหารบกและทหารเรือนั้น ไม่ว่าจะเป็น พ.ต.หลวงพิบูลสงคราม หรือ น.ต.หลวงสินธุสงคราม ไม่ได้แสดงตัวเองในทางการเมืองแต่อย่างใด การประเมินสถานการณ์ของคณะราษฎรนี้จึงน่าจะทำให้พระยามโนปกรณ์นิติธาดาซึ่งได้กลับมาเป็นนายกรัฐมนตรี พร้อมทั้งกลุ่มอนุรักษ์นิยมของเขาในโครงสร้างทางการเมืองใหม่ และเริ่มกลับเป็นฝ่าย "รุก" ทางการเมืองต่อคณะราษฎรโดยเฉพาะอย่างยิ่งต่อหลวงประดิษฐ์มนูธรรมหัวหน้าคณะราษฎรสายพลเรือน ในช่วง 3 เดือนสุดท้ายของปี พ.ศ. 2475

---

[134]อ้างใน พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์, **เจ้าชีวิต** (พระนคร : คลังวิทยา, 2505), หน้า 698.

รัฐบาลชั่วคราวชุดที่ 2 หรือรัฐบาลตามรัฐธรรมนูญฉบับถาวรเป็นที่ตกลงกันว่าจะเป็นรัฐบาลที่มีอายุเพียง 3-4 เดือน หรือถึงต้นเดือนเมษายน พ.ศ. 2476 โดยมีภาระหน้าที่หลักคือ เตรียมการให้มีการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรประเภทที่ 1 ในเดือนดังกล่าว[135] เพื่อให้เข้าสู่สมัยบทเฉพาะกาลแห่งรัฐธรรมนูญที่สภาผู้แทนราษฎรประกอบด้วยสมาชิก 2 ประเภทคือ จากการเลือกตั้งและแต่งตั้ง พระราชบัญญัติการเลือกตั้ง พ.ศ. 2475 ซึ่งถือว่าเป็นส่วนหนึ่งอันสำคัญของรัฐธรรมนูญได้รับการประกาศใช้ในวันที่ 16 ธันวาคม ตามหลังการประกาศใช้รัฐธรรมนูญ นอกจากนี้กระทรวงมหาดไทยยังได้ออก "กฎกระทรวงมหาดไทย ออกตามความในพระราชบัญญัติการเลือกตั้ง พ.ศ. 2475" ซึ่งเท่ากับเป็นการประกาศให้มีการตระเตรียมงานเพื่อรองรับการเลือกตั้งของกลไกกระทรวงมหาดไทยซึ่งเป็นหน่วยงานที่รับผิดชอบ รอเพียงการประกาศ "พระราชกฤษฎีกาให้มีการเลือกตั้ง" เท่านั้น การเลือกตั้งครั้งแรกก็จะเริ่มต้นอย่างจริงจัง อย่างไรก็ตามในช่วง 3 เดือนสุดท้ายของปี พ.ศ. 2475 นี้ ก็ได้เกิดปัญหาทางการเมืองที่สำคัญ 2 ประการ คือ ปัญหาสมาคมการเมืองหรือสมาคมคณะราษฎร และปัญหาเค้าโครงการเศรษฐกิจของหลวงประดิษฐ์มนูธรรม ปัญหาทั้ง 2 ประการนี้ได้แสดงถึงความแตกแยกที่รุนแรงในกลุ่มผู้นำคณะราษฎร ขณะเดียวกันก็แสดงให้เห็นถึงการรุกทางการเมืองที่ได้ชัยชนะของกลุ่มอนุรักษ์นิยมที่มีพระยามโนปกรณ์นิติธาดาเป็นผู้นำ และโดยการแสดงพระองค์ของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯสนับสนุนกลุ่มอนุรักษ์นิยมอย่างชัดเจน

1. ปัญหาสมาคมการเมือง

สมาคมคณะราษฎรเป็นสมาคมการเมืองที่ถูกต้องตามกฎหมายสมาคมแรกของสยาม มีวัตถุประสงค์ที่จะส่งสมาชิกเข้าสมัครรับเลือกตั้ง แต่ความน่ากลัวของสมาคมนี้คือ เป็นฐานสนับสนุนทางการเมืองของคณะราษฎร โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลวงประดิษฐ์มนูธรรมหัวหน้าคณะราษฎรสายพลเรือน และที่สำคัญคือ สมาคมคณะราษฎรได้อาศัยกลไกระบบราชการเป็นแกนจัดตั้งสาขาของ

---

[135] **รง.ส.** ครั้งที่ 46/2475, 9 ธันวาคม 2475.

สมาคมในต่างจังหวัด กระทั่งอาจเรียกได้ว่าเป็น "พรรคข้าราชการ" (ดูบทที่ 4.1.2) ในช่วงเดือนธันวาคม-มกราคม ขณะที่สมาคมคณะราษฎรกำลังรื่นเริงเฉลิมฉลองการเปิดสาขาในจังหวัดต่างๆ กลุ่มนิยมเจ้าก็ได้พยายามยื่นขอจดทะเบียน "สมาคมคณะชาติ" ให้เป็นสมาคมที่ถูกต้องตามกฎหมายอีกสมาคมหนึ่ง (ดูเพิ่มบทที่ 4.1.3) ปัญหาที่ว่าสมควรให้มีการจัดตั้งสมาคมการเมืองใหม่หรือไม่ก็ได้เป็นประเด็น "โต้เถียงหรืออภิปรายกันขนานใหญ่ในหน้ากระดาษหนังสือพิมพ์"[136] โดยเฉพาะระหว่างกลุ่มหนังสือพิมพ์ของและสนับสนุนสมาคมคณะราษฎร เช่น 24 มิถุนา สัจจัง และกรรมกร กับกลุ่มหนังสือพิมพ์ของและสนับสนุนกลุ่มนิยมเจ้าหรือคณะชาติ เช่น ไทยใหม่ ช่วยกรรมกร และกรุงเทพฯเดลิเมล์ หนังสือพิมพ์กลุ่มแรกโจมตีคณะชาติว่าเป็นกลุ่มการเมืองของพวกผู้มีทรัพย์ซึ่งถือประโยชน์ส่วนตนเป็นใหญ่ เป็นผู้ที่เกลียดชังคณะราษฎร ดำเนินนโยบายเป็นปรปักษ์ต่อนโยบายของรัฐบาลคณะราษฎร และมีคณะเจ้านายอยู่เบื้องหลัง ดังนั้นจึงไม่สมควรให้จดทะเบียนเป็นสมาคมการเมือง ส่วนหนังสือพิมพ์กลุ่มหลังเห็นว่า เป็นการจำเป็นสำหรับการปกครองแบบประชาธิปไตย ที่จะต้องมีสมาคมการเมืองหรือพรรคฝ่ายค้าน[137]

กลุ่มนิยมเจ้าผู้ก่อตั้งคณะชาติได้หาทางออกในการขอจดทะเบียนเป็นสมาคมการเมืองโดยทำหนังสือกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ เพื่อเป็นการขอพระบรมราชานุญาต ลงวันที่ 7 มกราคม โดยให้เหตุผลว่า "ประเทศที่ปกครองโดยถือเสียงราษฎรเป็นใหญ่ซึ่งเรียกว่าดิโมคราซี หรือประชาธิปไตยนั้น จำเป็นจะต้องมีคณะการเมืองมากกว่าหนึ่งคณะ จึงจะถูกต้องตามประเพณีนิยม เพราะมีความเชื่อมั่นด้วยเกล้าฯ อยู่อย่างหนึ่งว่า ฐานะแห่งประเทศสยาม ถ้าดำเนินแบบคณาธิปไตย คือ ปกครองโดยคณะการเมืองคณะเดียวเท่านั้นแล้ว ก็อาจบังเกิดผลร้ายได้ง่าย อาจถึงกับทำให้เมืองไทยเสียอิสรภาพได้ เพราะมหาประเทศเพื่อนบ้านทั้งสอง คือ อังกฤษ และฝรั่งเศส ล้วนแต่มีนโยบายที่ไม่ชอบคณาธิปไตย โดยเหตุฉะนี้การที่มีคณะการเมืองหลายคณะ จึงเป็นการจำเป็นสำหรับความปลอดภัยสวัสดิภาพของสยามประเทศ และเป็นเครื่องค้ำจุนให้ประชาชน

---

[136] "มติเรื่องคณะชาติ," **ประชาชาติ** 20 มกราคม 2475.

[137] ดูรายละเอียดใน รัตนา เมฆนันทไพศิฐ, อ้างแล้วเชิงอรรถที่ 69, หน้า 162-164.

พลเมืองได้รับความเสรีภาพเต็มตามหน้าที่โดยบริบูรณ์"[138] ขณะเดียวกันหลวงวิจิตรวาทการเลขาธิการคณะชาติก็ได้ไปพบกับหลวงประดิษฐ์มนูธรรมชี้แจงถึงการจัดตั้งสมาคม ซึ่งหลวงประดิษฐ์ฯ ก็ "ไม่ขัดข้องประการใด" และในที่ประชุมกลุ่มผู้นำคณะราษฎร "ก็ตกลงยินยอมให้คณะชาติตั้งขึ้นได้"[139]

อย่างไรก็ตามเกมการเมืองที่จะให้มีสมาคมคณะชาติเกิดขึ้นได้หรือไม่ ได้เปลี่ยนย้ายไปเป็นเกมล้มเลิกสมาคมคณะราษฎรโดยกลุ่มอนุรักษ์นิยมที่มีพระยามโนปกรณ์นิติธาดาเป็นผู้นำ เมื่อพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ทรงมีพระราชหัตถเลขาถึงพระยามโนปกรณ์นิติธาดา ลงวันที่ 31 มกราคม พ.ศ. 2475 โดยทรง "เห็นว่าสมควรที่จะเลิกสมาคมคณะราษฎรและคณะอื่นทีเดียว" พระราชหัตถเลขาที่ยาวถึง 2 หน้ากระดาษพิมพ์มีความบางตอนว่า

> ....สำหรับประเทศสยามซึ่งพึ่งจะมีรัฐธรรมนูญขึ้นใหม่ ยังหาถึงเวลาสมควรที่จะมีคณะการเมืองเช่นเขาไม่ ด้วยประชาชนส่วนมากยังไม่เข้าใจวิธีการปกครองแบบรัฐธรรมนูญเสียเลย เมื่อเกิดมีคณะการเมืองขึ้นแข่งขันกันเช่นนี้ ก็จะเข้าใจผิดไปว่าเป็นการตั้งหมู่ตั้งคณะ สำหรับเป็นปฏิปักษ์หักล้างอำนาจซึ่งกันและกัน ผลที่สุดอาจเป็นเหตุชวนให้เกิดวิวาทบาดหมางกันขึ้นได้อย่างรุนแรง จนถึงเป็นภัยแห่งความสงบสุขของประเทศ หรืออย่างน้อยก็จะทำให้เกิดความหวาดหวั่นในหมู่อาณาประชาราษฎร์ อันเป็นสิ่งไม่พึงปรารถนาอย่างยิ่ง
>
> คณะการเมืองจะทำประโยชน์จริงให้แก่ประชาชนได้ ก็เมื่อประชาชนมีความเข้าใจในวิธีการปกครองแบบรัฐธรรมนูญแล้ว ข้าพเจ้าจึงเห็นว่าในเวลานี้อย่าให้มีสมาคมการเมืองเลยจะดีกว่า แต่โดยเหตุที่บัดนี้รัฐบาลได้ยอมอนุญาตให้มีสมาคมคณะราษฎรเสียแล้ว จึงเป็นการยากที่จะกีดกันห้ามหวงมิให้มีคณะการเมืองขึ้นอีกคณะหนึ่งหรือหลายคณะได้ อย่างดีที่สุดข้าพเจ้าเห็นว่าสมควรที่จะเลิกสมาคมคณะราษฎรและคณะอื่นทีเดียว แล้วรัฐบาลควรจัดการทำการเผยแพร่การศึกษาวิธีการ

---

[138] อ้างใน "เรื่องของคนหนึ่ง," ใน **"ศราภัย" ตาย** (ม.ป.ท., 2511)

[139] จำลอง อิทธะรงค์, อ้างแล้วเชิงอรรถที่ 54, หน้า 159.

ปกครองแบบรัฐธรรมนูญ โดยพยายามหาวิธีให้ความเข้าใจเรื่องวิธีการปกครองแบบนั้นให้แพร่หลายแก่ราษฎรทั่วไป นอกจากนั้นสมาชิกในสภาผู้แทนราษฎรทั้งในเวลานี้และต่อไปข้างหน้า จนกว่าจะพ้นเขตต์สมัยใช้บทฉะเพาะกาลในรัฐธรรมนูญก็ควรจะไว้ตัวเป็นกลาง Independent ไม่มีความผูกพันกับคณะการเมืองใดๆ....[140]

พระราชหัตถเลขาฉบับนี้น่าจะเป็นสิ่งที่พระยามโนปกรณ์นิติธาดาใช้ในที่ประชุมคณะรัฐมนตรีให้ลงมติในข้อเสนอฝ่ายตน สั่งห้ามข้าราชการเข้าสมัครเป็นสมาชิกสมาคมการเมือง และผู้ที่เป็นอยู่แล้วให้ลาออก ซึ่งเท่ากับเป็นการทำลายฐานสาขาของสมาคมคณะราษฎรเกือบทั้งหมด มติคณะรัฐมนตรีวันที่ 16 กุมภาพันธ์นี้ ได้แสดงให้เห็นว่า กลุ่มผู้นำคณะราษฎรบางส่วนไม่ได้สนับสนุนสมาคมคณะราษฎรแต่หันมาสนับสนุนกลุ่มพระยามโนปกรณ์นิติธาดา เช่น กลุ่มนายทหารของ พ.อ.พระยาทรงสุรเดช นายประยูร ภมรมนตรี ในขณะที่บางส่วนอาจงดออกเสียงเช่น พ.อ.พระยาพหลพลพยุหเสนา พ.ต.หลวงพิบูลสงคราม แต่ที่ชัดเจนคือ หลวงประดิษฐ์มนูธรรมและกลุ่มพลเรือนของเขาถูกโดดเดี่ยวในคณะรัฐมนตรี

สิ่งที่น่าสนใจก็คือ ในกลุ่มหนังสือที่มีไปถึงรัฐมนตรีว่าการกระทรวงต่างๆ เรื่องมติคณะรัฐมนตรีสั่งห้ามข้าราชการเข้าเป็นสมาชิกสมาคมการเมืองที่ลงนามโดยนายประยูร ภมรมนตรี ผู้รั้งเลขาธิการคณะรัฐมนตรีนั้น ไม่ปรากฏว่าได้มีหนังสือถึงรัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหมแต่อย่างใด[141] ซึ่งน่าจะหมายความได้ว่าเรื่องนี้พระยามโนปกรณ์นิติธาดาหวังให้ทหารจัดการกันเอง ในวันที่ 17 กุมภาพันธ์ได้มีคำสั่งกลาโหมที่ผ่านมติของคณะกรรมการกลางกลาโหม ให้ทหารต้องออกจากสมาคมการเมือง โดยเห็นว่าทหารไม่มีหน้าที่เกี่ยวข้องกับการเมืองอย่างใดๆ ทั้งสิ้น คำสั่งกลาโหมฉบับนี้ ได้ยกเลิก "คำชี้แจงกลาโหม" ลงวันที่ 8 กรกฎาคม พ.ศ. 2475 ที่ระบุให้ "ข้าราชการกลาโหม

---

[140]อ้างใน **แถลงการณ์เรื่องพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปกฯ ทรงสละราชสมบัติ** อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 58, หน้า 155-156.

[141]กจช., สร.0201.16/36, สมาชิกของสมาคมหรือสโมสรคณะราษฎร.

ผู้ใดจะสมัครเข้าเปนสมาชิกสมาคมคณะราษฎรก็อนุญาตให้สมัครได้ทีเดียว ไม่ต้องขออนุญาตต่อผู้บังคับบัญชาแต่อย่างไร" คำสั่งกลาโหมได้ให้ข้าราชการกลาโหมกลับไปใช้ประมวลข้อบังคับข้าราชการกลาโหมที่มีอยู่เดิมซึ่งบ่งความว่า

> ห้ามเปนอันขาด มิให้บรรดาผู้ที่รับราชการประจำอยู่ในกระทรวงกลาโหมและกองทัพบกไม่ว่าพลรบหรือผู้ช่วยพลรบทุกชั้น ตั้งแต่ผู้ใหญ่ที่สุดจนถึงผู้น้อยที่สุด หรือจะเปนข้าราชการพลเรือนหรือผู้สมัครรับจ้างก็ดี เข้าในสมาคมสโมสรหรือพรรคพวกใดๆ ซึ่งมีความประสงค์จะคิดจัดการบ้านเมืองหรือเปนอั้งยี่ตามกฎหมาย และห้ามมิให้นั่งฟังการในที่ประชุมหรือรับช่วยเกลี้ยกล่อมโฆษณาตามความประสงค์ของสมาคมสโมสรและพรรคพวกนั้นๆ[142]

แนวความคิดในการห้ามทหารเข้าไปยุ่งเกี่ยวกับพวกที่ "จะคิดจัดการบ้านเมือง" ได้ชี้ให้เห็นถึงความตระหนักดีของผู้ปกครองระบอบเก่าว่ากองทัพสยามสมัยใหม่นั้นได้เติบโตและพัฒนามาเพื่อปกป้องราชบัลลังก์กษัตริย์เป็นอันดับแรก (ดูบทที่ 3.1) ดังนั้นเมื่อใดที่ทหารแปรเปลี่ยนความคิดโดยต้องการมีส่วนร่วมในการจัดการบ้านเมือง ความมั่นคงของราชบัลลังก์ย่อมไร้เสถียรภาพ และเช่นกันในการปกครองระบอบรัฐธรรมนูญ หลักการที่ว่าทหารต้องไม่ยุ่งเกี่ยวกับการเมืองนั้นเป็นหลักการที่ฝ่ายนิยมประชาธิปไตยรับรอง และเป็นหลักการที่ถูกต้อง อย่างไรก็ตามในสภาพการณ์เป็นจริงของการปฏิวัติ พ.ศ. 2475 ซึ่งสำเร็จลงได้ด้วยกำลังทหารนั้น คำสั่งกลาโหมฉบับใหม่นี้แม้ว่าวางอยู่บนหลักการที่ถูกต้อง แต่ในสภาวะทางการเมืองย่อมกดดันบทบาทของนายทหารคณะราษฎร ขณะที่ให้ประโยชน์แก่ฝ่ายรัฐบาลหรือกลุ่มอนุรักษ์นิยมนั่นเอง ถัดมานั้นวันที่ 21 กุมภาพันธ์ พล.ร.ท.พระยาราชวังสัน รัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหม กับ พ.อ.พระยาฤทธิอัคเนย์ ผู้บังคับทหารปืนใหญ่ ก็ได้ร่วมเดินทางไปตรวจราชการทหารในมณฑลพายัพ[143] คำสุนทรพจน์ของ พล.ร.ท.พระราชวังสัน ต่อนายทหารหัวเมืองได้เน้นไปที่ว่า "ทหารจะไม่ข้องเกี่ยวแก่การเมือง" ความว่า

---

[142]**ประชาชาติ** 20 กุมภาพันธ์ 2475.

[143]**ประชาชาติ** 22 กุมภาพันธ์ 2475.

> ....ขอเตือนนายทหารให้เป็นผู้ซื่อสัตย์ค้ำชูประเทศชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และรัฐธรรมนูญ....ทุกๆ คนหรือโลกทั้งโลกกำลังเพ่งตามองดูความสงบเรียบร้อยอันเป็นผลความสำเร็จที่คณะนายทหารไทยได้ปฏิบัติในสมัยเปลี่ยนแปลงการปกครองใหม่ๆ ก็เป็นความจำเป็นที่ทหารจะไม่ข้องเกี่ยวแก่การเมือง โดยทหารจะต้องตั้งตัวเป็นกลาง ตั้งตัวเป็นผู้ปกปักรักษาชาติตามหน้าที่ เพราะฉะนั้น การที่ทหารรู้จักเป็นผู้เชื่อฟังบังคับบัญชาและคำสั่งของผู้บังคับบัญชาตามลำดับชั้นจึงเป็นสิ่งสำคัญที่สุดกล่าวคือ ทหารจะต้องมีดีซีปลิน ไม่เคลิบเคลิ้มหลงใหลไปตามเหตุการณ์ภายนอก ซึ่งจะเป็นขึ้นจากกรณีของคนทุจริต อันคนทุจริตนั้นแบ่งได้เป็น 3 จำพวกคือ จำพวกที่หนึ่ง เป็นบุคคลที่ทุจริตมาแต่ในสันดานกำเนิด จำพวกที่สองเป็นขึ้นโดยหวังประโยชน์ส่วนตัว ในขณะที่บ้านเมืองดำเนิรไปถึงตรงหัวเลี้ยวหัวต่อ จำพวกที่สามคือ เป็นขึ้นโดยทางการเมือง อันจำพวกที่สามหรือโดยทางการเมืองนี้สำคัญนัก ที่จะหาเหตุหรือพัดพาให้เกิดสิ่งอันเป็นความไม่สงบเรียบร้อยได้ต่างๆ นาๆ ฉะนั้นทหารจึงต้องระมัดระวังเหตุการณ์ที่จะมาจากจำพวกที่สามอันเป็นขึ้นโดยทางการเมืองให้จงมาก[144]

การเผยแพร่แนวความคิดให้ทหารไม่ยุ่งเกี่ยวกับการเมืองของรัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหมน่าจะได้รับการสนับสนุนจากนายทหารต่างจังหวัดอย่างสูง เพราะเป็นกลุ่มนายทหารที่ไม่ได้ผลประโยชน์อะไรจากการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในกรุงเทพฯ นอกจากนี้ส่วนใหญ่ยังเป็นนายทหารที่ถูกสั่งย้ายจากกรุงเทพฯ ให้ไปประจำการต่างจังหวัด (ดูบทที่ 3.2.4) ขณะเดียวกัน แนวความคิดดังกล่าวย่อมกดดันนายทหารคณะราษฎร ซึ่งเป็นกลุ่มที่ขึ้นมามีบทบาทในกองทัพโดยการเมือง นอกจากนี้นายทหารคณะราษฎรยังเป็นกรรมการกลางสมาคมคณะราษฎรโดยตำแหน่ง และกลุ่มนายทหารคณะราษฎรชั้นผู้น้อยก็เป็นกลุ่มที่ทำหน้าที่บริหารสมาคมนี้ ดังนั้น คำสั่งของคณะกรรมการกลางกลาโหม

---

[144] วฤทธิ์ (นามแฝง), อ้างแล้วเชิงอรรถที่ 96, หน้า 34-35.

น่าจะยังไม่ได้รับการปฏิบัติจากนายทหารคณะราษฎรที่ให้ออกจากสมาคมการเมือง ซึ่งนั้นย่อมหมายความว่า ไม่เชื่อฟังคำสั่งของผู้บังคับบัญชา ในช่วงปลายเดือนกุมภาพันธ์ ข่าวลือที่ว่าพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ จะไม่ทรงเสด็จกลับพระนครในวันงานพิธีฉัตรมงคล ในวันที่ 24 กุมภาพันธ์ ก็ทำให้ลือกันว่าคณะรัฐบาลแตกแยกกันอย่างรุนแรง (ดูบทที่ 4.1.3) ข่าวลือนี้เป็นความจริง เพราะพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ หาได้เสด็จกลับพระนครไม่ ซึ่งน่าจะตีความได้ว่า พระองค์ทรงแสดงท่าทีสนับสนุนกลุ่มอนุรักษ์นิยมในกรณีคำสั่งห้ามข้าราชการเข้าเป็นสมาชิกสมาคมการเมือง แรงกดดันต่างๆ เหล่านี้จึงน่าจะทำให้ พ.อ.พระยาพหลพลพยุหเสนา หัวหน้าคณะราษฎร ต้องออก "คำชี้แจงของผู้บัญชาการทหารบก" เมื่อวันที่ 5 มีนาคม ยอมรับให้ "ทหารเราปลีกตัวออกเสียจากคณะ (ราษฎร) เพื่อเป็นกลาง" ใจความทั้งหมดของคำชี้แจงนี้มีว่า

> เนื่องจากเมื่อเร็วๆ นี้ มีข่าวลือต่างๆ นาๆ ประจวบกับทหารเรายื่นใบลาออกจากสมาคมคณะราษฎร เลยเป็นเหตุให้บางคนเข้าใจผิด จึงขอชี้แจงว่า การที่ทหารเราเข้าอยู่ในสมาคมคณะราษฎรในชั้นต้น ก็ด้วยความมุ่งหมายที่จะให้คณะนี้เป็นปึกแผ่นแข็งแรง เพื่อความปลอดภัยของประเทศในขณะหัวต่อการเปลี่ยนแปลงเท่านั้น ครั้นมาบัดนี้กิจการบ้านเมืองเป็นที่เรียบร้อย รัฐบาลใหม่สามารถดำเนินการไปโดยสะดวกแล้ว การที่ทหารยังคงเป็นสมาชิกของสมาคมคณะราษฎรอยู่นั้น ไม่มีความจำเป็น รัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหม จึงสั่งให้ทหารเราปลีกตัวออกเสียจากคณะฯ เพื่อเป็นกลาง
>
> ต่อไปนี้ ขอให้เข้าใจว่า ทหารพร้อมด้วยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวผู้เป็นจอมทัพของเรา จักปฏิบัติตนเป็นคนกลางและพร้อมที่จะสละชีพสำหรับความปลอดภัยแห่งชาติ ไม่ใช่เป็นกำลังสำหรับคณะใดคณะหนึ่ง โดยฉะเพาะทหารเราไม่มีหน้าที่โอนเอียง ส่งเสริมคณะหนึ่งคณะใด เมื่อความไม่สงบบังเกิดขึ้น จะเป็นคณะใดก่อขึ้นก็ดี ความไม่สงบนั้นจะเป็นผลร้ายสำหรับชาติก็ดี ศาสนาก็ดี หรือต่อพระมหากษัตริย์ผู้มีพระมหากรุณาธิคุณล้นเกล้าฯ ของเราพระองค์นี้ก็ดี เมื่อนั้นทหารมีหน้าที่ปราบ และไม่ละจนกว่าความสงบจะบังเกิดขึ้น เราต้องเป็นกำลัง

อันเป็นที่ไว้วางใจของประชาชนพลเมืองจริงๆ ความจริงมีอยู่เท่านี้ หาใช้แตกหมู่แตกคณะไม่ จงเลิกเชื่อ และคอยช่วยกันระงับข่าวลืออันเหลวไหลซึ่งอาจกะพือขึ้นอีกได้ในภายหน้า"[145]

จากระยะที่ทิ้งห่างกันถึง 20 วัน ระหว่าง "คำสั่งกลาโหมตามมติคณะกรรมการกลางกลาโหม" กับ "คำชี้แจงของผู้บัญชาการทหารบก" น่าจะสามารถอธิบายได้อย่างเด่นชัดว่า พ.อ.พระยาพหลพลพยุหเสนา ผู้บัญชาการทหารบกและหัวหน้าคณะราษฎรได้ถูกโดดเดี่ยวในคณะกรรมการกลางกลาโหม (ดูรายชื่อคณะกรรมการฯ ในบทที่ 3.2.3) และมีความแตกร้าวหรือไม่ลงรอยกันกับกลุ่มนายทหารชั้นผู้ใหญ่ของ พ.อ.พระยาทรงสุรเดช

อย่างไรก็ตาม คณะราษฎรก็ได้ "แก้เกม" คำสั่งห้ามข้าราชการเข้าสมาคมการเมืองหรือการล้มสมาคมคณะราษฎรของกลุ่มอนุรักษ์นิยม โดยการอาศัยสภาผู้แทนราษฎร พระยานิติศาสตร์ไพศาลย์ นายกสมาคมคณะราษฎร ได้เป็นตัวแทนในการตั้งเป็นกระทู้ถามรัฐบาลในที่ประชุมสภาผู้แทนราษฎรเมื่อวันที่ 17 มีนาคม โดยกล่าวว่า "ไม่คัดค้านที่ประกาศจะห้ามข้าราชการเข้าสมาคมแต่มีความเห็นว่าคำสั่งของรัฐมนตรีเป็นที่ใช้ได้แล้วหรือว่าต้องออกเป็นกฎหมาย"[146] ในการประชุมสภาครั้งถัดมา (30 มีนาคม) ที่ประชุมได้ลงคะแนนลับให้คำสั่งห้ามนี้จะใช้ได้ก็โดยการเป็นกฎหมายด้วยคะแนน 38 ต่อ 11 โดยมีสมาชิกเข้าประชุม 51 คน กล่าวโดยสรุป ที่ประชุมไม่เห็นขัดแย้งในเรื่องที่จะให้มีการห้ามข้าราชการเป็นสมาชิกสมาคมการเมือง แต่ก็ให้เป็นไปตามกฎระเบียบของบทรัฐธรรมนูญ พระยานิติศาสตร์ไพศาลย์เจ้าของกระทู้จึงได้เสนอให้รัฐบาลถอนคำสั่งไปก่อน เพราะจะมีการยื่นใบลาออกจากสมาคมอยู่เรื่อยๆ โดยขอให้คณะรัฐมนตรีออกแถลงการณ์ หรือไม่ก็ควรประกาศ

---

[145]"คำชี้แจงของผู้บัญชาการทหารบก," **ราชกิจจานุเบกษา**, เล่ม 49 (5 มีนาคม2475) : 4183-4184.

[146]**รง.ส.** ครั้งที่ 57/2475, 17 มีนาคม 2475.

ถอนคำสั่งโดยทางวิทยุ พระยาศรีวิสารวาจาตัวแทนนายกรัฐมนตรีก็ได้เพียงแต่ตอบรับว่า "ขอไปปรึกษากันดูก่อน"[147]

กล่าวโดยสรุป ปัญหาสมาคมการเมืองนั้น กลุ่มอนุรักษ์นิยมของพระยามโนปกรณ์นิติธาดาประสบความสำเร็จในการกดดันกลุ่มของหลวงประดิษฐ์มนูธรรมในคณะรัฐมนตรี กดดัน พ.อ.พระยาพหลพลพยุหเสนา หัวหน้าคณะราษฎรในคณะกรรมการกลางกลาโหม ดึงความสนับสนุนได้จากกลุ่มของ พ.อ.พระยาทรงสุรเดช และนายประยูร ภมรมนตรี ภาพโดยรวมก็คือ กลุ่มผู้นำคณะราษฎรได้แตกแยกกันเอง ที่สำคัญยิ่งคือ กลุ่มอนุรักษ์นิยมได้รับความสนับสนุนจากพระมหากษัตริย์ อย่างไรก็ตามความพ่ายแพ้ของกลุ่มอนุรักษ์นิยมในสภาผู้แทนราษฎร ไม่ผิดนักที่พระยามโนปกรณ์นิติธาดาหัวหน้ากลุ่มอนุรักษ์นิยมจะมองว่า สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรส่วนมากยัง "เป็นพรรคพวก" ของหลวงประดิษฐ์มนูธรรม

2. ปัญหาเค้าโครงการเศรษฐกิจของหลวงประดิษฐ์มนูธรรม

หลวงประดิษฐ์มนูธรรม หัวหน้าคณะราษฎรสายพลเรือน เป็นผู้ที่ได้แสดงออกมาตั้งแต่ต้นถึงความมุ่งมั่นที่จะให้รัฐบาลได้วางแผนเศรษฐกิจเพื่อบำรุงความสุขสมบูรณ์ของราษฎรโดยให้รัฐบาลเป็นผู้จัดการเศรษฐกิจเสียเอง (ดูบทที่ 4.1.2) แน่นอนว่าแนวทางดังกล่าวของหลวงประดิษฐ์มนูธรรมย่อมขัดแย้งกับแนวความคิดและพฤติกรรมด้านเศรษฐกิจของพระยามโนปกรณ์นิติธาดา ซึ่งได้แสดงให้เห็นตั้งแต่สมัยรัฐบาลชั่วคราวชุดแรก และดังที่ปรากฏเป็นนโยบายทางเศรษฐกิจของรัฐบาลชั่วคราวชุดที่สอง (ดูการอธิบายข้างต้น) ดังนั้นเมื่อเค้าโครงเศรษฐกิจของหลวงประดิษฐ์มนูธรรมปรากฏออกมาย่อมเท่ากับว่าเป็นการเปิดทางให้แนวความคิดด้านเศรษฐกิจของทั้งสองฝ่ายปรากฏเป็นความขัดแย้งกันที่ชัดเจนขึ้น ดังที่พระยามโนปกรณ์นิติธาดาได้สรุปความแตกต่างให้ที่ประชุมคณะ

[147] **รง.ส.** ครั้งที่ 58/2475, 30 มีนาคม 2475.

รัฐมนตรีฟังว่า[148] โครงการเศรษฐกิจของหลวงประดิษฐ์ฯ นั้น ให้รัฐบาลเป็นเจ้าของที่ดิน ราษฎรเป็นผู้ออกแรงงานและได้ค่าจ้างให้มีอยู่มีกิน หลักสำคัญก็คือ ที่ดินเป็นของรัฐบาล ขณะที่แนวทางของพระยามโนปกรณ์ฯ นั้น รัฐบาลเป็นเพียงผู้ชักชวนชี้แจงแนะนำสั่งสอนราษฎร ช่วยเหลือในเงินทุนบ้างให้ราษฎรทำเองบ้าง พืชผลเป็นของราษฎร รัฐบาลช่วยอุปการะและช่วยจำหน่ายให้ ความขัดแย้งแนวทางเศรษฐกิจนี้กล่าวได้ว่า เป็นความขัดแย้งระหว่างแนวทางเศรษฐกิจแบบสังคมนิยมกับแนวอนุรักษ์นิยมอย่างรัฐบาลระบอบเก่า

อย่างไรก็ตาม เราก็ควรพิจารณาปัญหาความขัดแย้งนี้ในบริบททางการเมืองด้วย หลังจากภารกิจทางด้านการร่างรัฐธรรมนูญฉบับถาวรเสร็จสิ้นแล้ว ราวกลางเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2475 ก็ได้มีการประชุมคณะรัฐมนตรีพิจารณาวางแผนการเศรษฐกิจ เพื่อให้เป็นนโยบายของรัฐบาล และเป็นการแสดงเจตจำนงที่จะบำรุงความสุขความสมบูรณ์ของราษฎรในทางเศรษฐกิจตามหลักข้อ 3 ของหลัก 6 ประการของคณะราษฎร หลวงประดิษฐ์มนูธรรมได้รับมอบหมายให้ร่าง "เค้าโครงการเศรษฐกิจแห่งชาติ" ขึ้น สำหรับด้านสภาผู้แทนราษฎร ก่อนหน้านี้ก็มีเพียงกระทู้ถามของนายบรรจง ศรีจรูญ ที่เรียกร้องให้รัฐบาลดำเนินงานทางเศรษฐกิจมากกว่าที่จะดำเนินงานทางการเมืองอย่างที่เป็นอยู่ "เพราะราษฎรกระหายอย่างยิ่งที่จะคอยรับความช่วยเหลือจากเรา"[149] แต่ก็ได้รับการขอร้องจากประธานคณะกรรมการราษฎรว่า ให้รอคอยเวลาและอย่าใจร้อน เพราะเวลาที่ผ่านมายังน้อยอยู่

หลวงประดิษฐ์ฯ ได้นำเสนอร่างเค้าโครงการเศรษฐกิจของตนต่อคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 9 มีนาคม และที่ประชุมคณะรัฐมนตรีตกลงให้แต่งตั้งคณะกรรมานุการขึ้น 14 นาย เพื่อพิจารณาร่างเค้าโครงฯ ฉบับนี้ ขณะเดียวกันในที่ประชุมสภาผู้แทนราษฎร นายจรูญ สืบแสง ก็ได้ตั้งกระทู้

---

[148]"รายงานการประชุมคณะรัฐมนตรี," อังคาร 28 มีนาคม 2475 อ้างใน วีณา มโนพิโมกษ์, "ความขัดแย้งภายในคณะราษฎร," (วิทยานิพนธ์ อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2520), หน้า 254 และดูการเปรียบเทียบหลักนโยบายทางเศรษฐกิจของทั้ง 2 นี้ หน้า 66-67.

[149]**รง.ส.** ครั้งที่ 20/2475, 25 สิงหาคม 2475.

ถามถึงนโยบายเศรษฐกิจว่ารัฐบาลได้จัดทำไปถึงไหนแล้ว และเรียกร้องให้รัฐบาลยอมรับว่าจะจัดทำนโยบายในทางเศรษฐกิจให้ได้ในปีที่จะถึง ซึ่งพระยามโนปกรณ์ฯ ก็ได้ตอบว่า เวลานี้โครงการเศรษฐกิจกำลังอยู่ในระหว่างการพิจารณา ข้อที่น่าสังเกตคือ นายจรูญ สืบแสง ได้กล่าวว่า "นโยบายของหลวงประดิษฐ์ฯ มีบางคนเข้าใจไปว่า เป็นนโยบายทาง Communist หรือ Socialist"[150] ซึ่งแสดงให้เห็นว่า กระแสการโจมตีหลวงประดิษฐ์มนูธรรม ได้ปรากฏขึ้นเป็นการภายในแล้ว

คณะกรรมานุการพิจารณาเค้าโครงการเศรษฐกิจของหลวงประดิษฐ์มนูธรรมได้ประชุมกันเมื่อวันที่ 12 มีนาคม หลังจากการซักถามในหลักการ ที่ประชุมก็ได้ลงมติเห็นชอบด้วยกับเค้าโครงฯ ฉบับนี้ 8 นาย ได้แก่ หลวงประดิษฐ์ฯ หลวงเดชสหกรณ์ นายแนบ พหลโยธิน ม.จ.สกลวรรณกร วรวรรณ หลวงคหกรรมบดี หลวงเดชาติวงศ์วราวัฒน์ นายทวี บุณยเกตุ และนายวิลาศ โอสถานนท์ ที่คัดค้านคือกลุ่มพระยามโนปกรณ์ฯ มี พล.ร.ท.พระยาราชวังสัน พระยาศรีวิสารวาจา พ.อ.พระยาทรงสุรเดช รวม 4 เสียง ที่หายไป 2 เสียงคือ นายประยูร ภมรมนตรี และหลวงอรรถสารประสิทธิ์ ซึ่งทำหน้าที่เป็นเลขานุการ นอกจากนี้กลุ่มคัดค้านยังได้เตรียมร่างแผนพัฒนาการเศรษฐกิจอย่างคร่าวๆ เสนอต่อที่ประชุมด้วยเช่นกัน[151] ซึ่งเท่ากับเป็นการเปิดประเด็นเพื่อแสดงให้เห็นว่ามีแนวทางเศรษฐกิจที่ขัดแย้งกันอย่างชัดเจน

การประชุมสภาผู้แทนราษฎรวันศุกร์ที่ 17 มีนาคม (ครั้งที่ 57/2475) พระยานิติศาสตร์ไพศาลย์ได้ถามว่า คณะรัฐมนตรีได้เคยกล่าวว่าจะอธิบายเรื่องโครงการเศรษฐกิจ ซึ่งก็ได้รับคำตอบจากพระยาราชวังสัน ในฐานะตัวแทนรัฐบาลว่าคณะกรรมการกำลังพิจารณา หลังการประชุมสภาวันนี้แล้ว ก็ไม่มีการประชุมสภาอีกเลยจนกระทั่งวันพฤหัสบดีที่ 30 มีนาคม (ครั้งที่ 58/2475) และ

---

[150] **รง.ส.** ครั้งที่ 55/2475, 10 มีนาคม 2475.

[151] ดู "รายงานการประชุมคณะกรรมานุการพิจารณาเค้าโครงการเศรษฐกิจแห่งชาติ ณ วังปารุสกวัน วันที่ 12 มีนาคม พ.ศ. 2475 ในเดือน บุนนาค, **ท่านปรีดี รัฐบุรุษอาวุโส ผู้วางแผนเศรษฐกิจไทยคนแรก** (พระนคร : เสริมวิทย์บรรณาการ, 2500), หน้า 156-194. และวีณา มโนพิโมกษ์, อ้างแล้วเชิงอรรถที่ 143, หน้า 65.

วันศุกร์ที่ 31 มีนาคม (ครั้งที่ 59/2475) การประชุมทั้งสองครั้งนี้ก็ไม่มีสมาชิกคนใดได้กล่าวพาดพิงไปถึงโครงการเศรษฐกิจอีกเลย

คณะรัฐมนตรีได้ประชุมพิจารณาปัญหานโยบายทางเศรษฐกิจครั้งแรกเมื่อวันที่ 25 มีนาคม[152] เป็นเพียงการแสดงความเห็นโดยไม่มีการลงมติ เนื่องจากนายแนบ พหลโยธิน ได้เสนอให้ที่ประชุมรอคอยพระยาพหลพลพยุหเสนากลับจากต่างจังหวัด ด้วยหวังว่า "อาจจะมีการประนีประนอมกันได้" และที่ประชุมยอมรับ การพิจารณาครั้งนี้กล่าวได้ว่า เป็นการถกเถียงระหว่างหลวงประดิษฐ์มนูธรรม กับกลุ่มพระยามโนปกรณ์นิติธาดา ซึ่งต่างก็ยืนยันแนวทางของตนเอง และถ้าหากรัฐบาลยอมรับเอานโยบายของฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดประกาศใช้เป็นนโยบายของรัฐบาล อีกฝ่ายก็จะลาออก หลวงประดิษฐ์มนูธรรมกล่าวว่า ตนได้เข้าเฝ้าพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ แล้ว และ "ได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาตแล้วว่า ถ้าจะประกาศเค้าโครงการณ์ของข้าพเจ้าก็ให้ลาออกจากรัฐมนตรีและราชการ เพราะจะทำให้คนเข้าใจผิด อย่าให้เป็นโปลิซีของรัฐบาล จะได้ปล่อยให้มหาชนติชมกันได้ตามความพอใจ" ดังนั้นข้อเสนอทางเลือกของหลวงประดิษฐ์มนูธรรมในท้ายสุด คือขอให้ตนลาออกจากรัฐมนตรี ซึ่งพระยามโนปกรณ์นิติธาดาเห็นว่า ให้ลาออกไม่ได้เพราะ "ชื่อของหลวงประดิษฐ์ฯ มีเพอซันนาลิตี้อย่างสำคัญในรัฐบาล จะให้ออกไม่ได้" ขณะที่ข้อเสนอทางเลือกข้อที่ 2 ของหลวงประดิษฐ์ฯ คือ อยู่ร่วมรัฐบาล แต่ขอให้ความเห็นทางเศรษฐกิจของตนปรากฏโดยทางหนึ่งทางใด แต่พระยามโนปกรณ์ฯ เห็นว่า "ถ้าจะให้ทำอย่างนั้น ก็จะขาดความเชื่อถือในรัฐบาลไป" เนื่องจากรัฐมนตรีร่วมคณะมีนโยบายแตกต่างกัน การประชุมครั้งนี้บุคคลซึ่งวางตัวเป็นกลางและทำหน้าที่เป็นผู้ใหญ่ไกล่เกลี่ยที่สำคัญคือเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี โดยเสนอไม่ให้ประกาศของใคร ให้ส่งคนไปดูงานต่างประเทศ อันไหนดีทำได้ให้ทำอย่างนั้น

---

[152]"รายงานการประชุมคณะรัฐมนตรี," เสาร์ 25 มีนาคม 2475 อ้างใน วีณา มโนพิโมกษ์, อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 143, หน้า 253-257.

การประชุมคณะรัฐมนตรีเพื่อพิจารณาเรื่องนี้ในอีก 3 วันต่อมาคือเมื่อวันที่ 28 มีนาคม ดูจะเป็นการประชุมที่สิ้นสุดลงอย่างรวดเร็วโดยไม่มีการถกเถียงเช่นครั้งก่อน[153] เมื่อพระยาพหลพลพยุหเสนาได้เริ่มต้นถามว่า นโยบายทางเศรษฐกิจได้จัดการอย่างใดบ้าง หลวงประดิษฐ์มนูธรรมได้เล่าถึงการเข้าเฝ้าพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ถัดมา พระยามโนปกรณ์นิติธาดาก็ได้ส่งบันทึกพระบรมราชวินิจฉัยของรัชกาลที่ 7 ในเรื่องเค้าโครงการเศรษฐกิจของหลวงประดิษฐ์มนูธรรมให้หลวงประดิษฐ์ฯ อ่าน วิธีการนี้ทำให้ทุกอย่างจบสิ้น หลวงประดิษฐ์ฯ กล่าวว่า "เมื่อในหลวงไม่เห็นด้วยแล้วก็มีทางเดียวเท่านั้นคือ ข้าพเจ้าต้องลาออกจากรัฐมนตรี" ในเรื่องลาออกนี้ พระยาพหลพลพยุหเสนาขอให้ระงับไว้ก่อน ซึ่งหลวงประดิษฐ์ฯ ก็บอกว่าขอคิดดูก่อน นอกจากนั้น พระยาพหลพลพยุหเสนายังได้เสนอทางออกจากความขัดแย้งนี้ 3 ประการคือ "ไม่ประกาศโครงการณ์ของผู้ใดทั้งสิ้นในระหว่างนี้ สิ่งใดที่ควรทำก็ทำไปก่อน 2. ส่งคนไปดูการในที่ต่างๆ ที่เขาทำกันหลายๆ คนแล้วออกความเห็นกันมา 3. เมื่อถึงสมัยที่สองแล้ว ตั้งบุคคลสามจำพวกคือ คนมีทรัพย์ พ่อค้า และกรรมกร ขึ้นเป็นกรรมการพิจารณา" จะเห็นว่าทางออกของพระยาพหลฯ นั้นให้เป็นภาระของรัฐบาลชุดใหม่ที่จะพิจารณา

แต่ในท้ายสุดที่ประชุมคณะรัฐมนตรีได้ลงมติรับเอานโยบายเศรษฐกิจของพระยามโนปกรณ์นิติธาดาเป็นแนวทางของรัฐบาล โดยมีผู้สนับสนุนถึง 11 เสียง ได้แก่ พระยามโนปกรณ์นิติธาดา พล.ร.ท.พระยาราชวังสัน พระยาศรีวิสารวาจา พ.อ.พระยาทรงสุรเดช พ.ท.พระประศาสน์พิทยายุทธ นายประยูร ภมรมนตรี เจ้าพระยาวงษานุประพัทธ์ พระยาจ่าแสนยบดี พระยาเทพวิทุรฯ น.ต.หลวงสินธุสงครามชัย และหลวงเดชสหกรณ์ซึ่งได้ลงคะแนนสนับสนุนเค้าโครงฯ ของหลวงประดิษฐ์ฯ ในคราวประชุมคณะกรรมานุการฯ ผู้สนับสนุนหลวงประดิษฐ์มนูธรรมคือ พระยาประมวญวิชาพูล และนายแนบ พหลโยธิน รวม 3 เสียง งดออกเสียงได้แก่ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี พระยาพหลพลพยุหเสนา พ.อ.พระยาฤทธิอัคเนย์ พ.ต.หลวงพิบูลสงคราม และนายตั้ว ลพานุกรม ข้อสำคัญคือแม้ว่านโยบายของพระยามโนปกรณ์นิติธาดาจะได้รับชัยชนะ แต่ที่ประชุมก็ได้ลงมติเป็นเสียงข้าง

---

[153]"รายงานการประชุมคณะรัฐมนตรี," อังคาร 28 มีนาคม 2475 อ้างใน เพิ่งอ้าง, หน้า 253-257.

มากว่า ไม่ให้ประกาศเป็นนโยบายของรัฐบาลออกไป ซึ่งเป็นที่เข้าใจได้ว่า ที่ประชุมได้ปรารถนาที่จะให้ความขัดแย้งนี้ไม่ทำให้หลวงประดิษฐ์มนูธรรมต้องลาออกจากรัฐมนตรี

จากลำดับเหตุการณ์จะเห็นได้ว่า จากการเริ่มต้นพิจารณาเพียงเค้าโครงการเศรษฐกิจของหลวงประดิษฐ์มนูธรรม กลายเป็นการขัดแย้งโดยการเสนอแนวนโยบายเศรษฐกิจของพระยามโนปกรณ์นิติธาดา และไพ่ใบสำคัญหรือ "ไม้ตาย" ที่พระยามโนปกรณ์ฯ ใช้คือ พระบรมราชวินิจฉัยของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ซึ่งกล่าวได้ว่ามีอิทธิพลต่อการลงคะแนนเสียงในที่ประชุมคณะรัฐมนตรี ดังกรณีการหันเหการสนับสนุนของหลวงเดชสหกรณ์ หรือการงดออกเสียงของ พ.อ.พระยาพหลพลพยุหเสนา ซึ่งโดยบุคลิกและบทบาทแล้วเป็นผู้ที่ไม่ค่อยแสดงออกทางการเมือง หากพยายามวางตัวเป็นกลางและประนีประนอม แต่หลังจากพระยามโนปกรณ์นิติธาดาประกาศสำทับด้วยพระราชบัญญัติคอมมิวนิสต์ หลังการรัฐประหารเมื่อวันที่ 1 เมษายน พ.ศ. 2476 ที่ทำให้เข้าใจกันทั่วไปว่าตัวหลวงประดิษฐ์มนูธรรมและเค้าโครงการเศรษฐกิจของเขาเป็นคอมมิวนิสต์ พ.อ.พระยาพหลพลพยุหเสนาก็ให้สัมภาษณ์หนังสือพิมพ์อย่างยาวที่สุดเป็นครั้งแรก โดยกล่าวถึงกรณีนี้ว่า "ถ้ามีการพูดถึงเรื่องปันที่ดินและทรัพย์สมบัติแล้ว ก็นับว่าไปไกลกว่าความคิดของหลวงประดิษฐ์ฯ และเมื่อไม่ใช่ความจริง ผมก็พลอยเสียใจด้วย"[154] หรือกรณีของ พ.อ.พระยาฤทธิอัคเนย์ ซึ่งค่อนข้างอนุรักษ์นิยม แต่ในกรณีนี้กลับไม่ลงคะแนนสนับสนุนแนวนโยบายของพระยามโนปกรณ์ฯ หากกลับงดออกเสียง ย่อมทำให้เห็นว่าสิ่งที่แฝงอยู่ในความขัดแย้งทางนโยบายเศรษฐกิจคือเกมการเมือง บุคคลที่กล่าวได้ว่ามีบทบาทที่สุดและอาจพลิกเปลี่ยนความขัดแย้งในนโยบายทางเศรษฐกิจนี้ได้คือ พ.อ.พระยาทรงสุรเดช ผู้นำคนหนึ่งของคณะราษฎร และหลวงประดิษฐ์มนูธรรมก็ดูจะให้ความสำคัญแก่ พ.อ.พระยาทรงสุรเดชมากขึ้น กล่าวคือมีหลักฐานว่าก่อนหน้าที่จะมีการประชุมคณะรัฐมนตรีพิจารณาเค้าโครงการเศรษฐกิจครั้งแรกในวันที่ 25 มีนาคมนั้น หลวงประดิษฐ์ฯ ก็ได้มีหนังสือไปยัง พ.อ.พระยาทรงสุรเดช ลงวันที่ 24 มีนาคม ยอมรับให้มีการผ่อนผันในโครงการเศรษฐกิจของตนตาม "ข้อตำหนิ" 3 ข้อ ของ พ.อ.พระยาทรงสุรเดช ความว่า

---

[154]"สัมภาษณ์พระยาพหลฯ," **ประชาชาติ** 8 เมษายน 2476.

....หลวงธำรงนาวาสวัสดิ์ได้มาหา แจ้งว่าใต้เท้า (พ.อ.พระยาทรงสุรเดช : ผู้อ้าง) มีข้อตำหนิในโครงการเศรษฐกิจของผมอยู่ 3 ประการคือ

1. ไม่ประสงค์ให้มีการบังคับซื้อที่ดิน คือประสงค์ให้ซื้อโดยสมัคร หรือโดยขึ้นภาษีทางอ้อม
2. ไม่ประสงค์บังคับให้คนมาเป็นลูกจ้างของสหกรณ์ทั้งหมด คือ ประสงค์ให้เป็นโดยสมัคร
3. ประสงค์ให้ทำเป็นส่วนๆ ตามกำลังของเราที่มีซึ่งจะทำได้

ข้อความเหล่านี้เป็นข้อความที่ผมได้ยอมผ่อนและได้ชี้แจงไว้แล้วฉะนั้นเมื่อประสงค์จะใช้โครงการเศรษฐกิจที่ผมได้เสนอไว้ และแก้ข้อความ 3 ประการนี้ผมก็ยอมรับและขอให้ได้ประกาศตามที่แก้ให้อยู่ในเค้านี้ เมื่อแก้แล้วเราจะได้ให้หลักการแก่สภาเศรษฐกิจแห่งชาติถูกเพื่อสภาจะได้จัดยกร่างโครงการพิสดารขึ้น และตั้งหน้าทำงานไปในหลักอันเดียวกัน มิฉะนั้นจะต้องโต้เถียงหลักการกันเรื่อยไปทำให้การงานเดินไปไม่เรียบร้อย[155]

สิ่งที่น่าสนใจยิ่งขึ้นคือ บันทึกความเห็นต่อท้ายสำเนาหนังสือฉบับนี้ของพระยาโกมารกุลมนตรี อดีตเสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติในปลายสมัยระบอบเก่า ซึ่งได้รับแต่งตั้งให้เป็นกรรมการสภาเศรษฐกิจแห่งชาติหลังการรัฐประหาร 20 มิถุนายน พ.ศ. 2476 ความว่า "....เมื่อหลวงประดิษฐ์ฯ ยอมผ่อนดังนี้ ก็เรียกว่าหลวงประดิษฐ์ฯ เป็นคอมมิวนิสต์ไม่ได้ ชั้นแรกเมื่อเห็นแต่เค้าโครงก็นึกสงสัยอยู่บ้าง แต่พอเห็นจดหมายนี้แล้วก็สิ้นสงสัย"[156] อย่างไรก็ตาม หนังสือยอมผ่อนผันตามข้อตำหนิของหลวงประดิษฐ์มนูธรรม ก็ไม่ได้มีผลต่อการหันเหให้ พ.อ.พระยาทรงสุรเดชกลับเข้ามาสนับสนุนตนได้

---

[155]กจช., สร.0201.73/1 (สำเนา) หนังสือหลวงประดิษฐ์มนูธรรม เรียนเจ้าคุณทรงสุรเดช ลงวันที่ 24 มีนาคม พ.ศ. 2475.

[156]เพิ่งอ้าง.

แต่อย่างใด หากแต่ พ.อ.พระยาทรงสุรเดช และผู้ติดตามเขาอย่างใกล้ชิดคือ พ.ท.พระประศาสน์พิทยายุทธ ยังคงให้ความสนับสนุนฝ่ายพระยามโนปกรณ์ฯ ต่อไป

โดยสรุป กลุ่มอนุรักษ์นิยมที่มีพระยามโปกรณ์นิติธาดาเป็นผู้นำนั้นไม่ได้เป็น "ตัวแทน" หรือ "รัฐบาลหุ่น" ของคณะราษฎร หากแต่มีแนวความคิดและบทบาททางการเมือง เศรษฐกิจ และการร่างรัฐธรรมนูญของกลุ่มตนมาตั้งแต่ต้น เพียงแต่ว่าค่อนข้างประนีประนอมกับคณะราษฎรในสมัยรัฐบาลชั่วคราวชุดแรก แต่ในสมัยรัฐบาลชั่วคราวชุดที่สอง กลุ่มอนุรักษ์นิยม กลับเป็นฝ่ายรุกทางการเมืองต่อคณะราษฎร ในปัญหาสมาคมการเมืองและปัญหาเค้าโครงการเศรษฐกิจ สำหรับคณะราษฎรเองก็ได้แสดงให้เห็นว่าไม่มีความเป็นเอกภาพในกลุ่มผู้นำ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การแตกตัวออกมาของกลุ่มนายทหารชั้นผู้ใหญ่ที่นำโดย พ.อ.พระยาทรงสุรเดช ที่พระยามโนปกรณ์นิติธาดาสามารถดึงความสนับสนุนมาได้ ตลอดทั้งกลุ่มอนุรักษ์นิยมยังได้รับความสนับสนุนจากพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ จากสถานการณ์ดังกล่าวเห็นได้ว่ากลุ่มอนุรักษ์นิยมมีความเข้มแข็งทางอำนาจมากขึ้นในรัฐบาล และแม้ว่ากลุ่มอนุรักษ์นิยมจะได้ชัยชนะเหนือหลวงประดิษฐ์มนูธรรมในกรณีเค้าโครงการเศรษฐกิจ แต่กลุ่มอนุรักษ์นิยมก็ยังอาจต้องเผชิญกับการคัดค้านและพ่ายแพ้ในสภาผู้แทนราษฎรซึ่งหลวงประดิษฐ์มนูธรรมและคณะราษฎรสายพลเรือนเป็นฝ่ายกุมเสียงไว้จำนวนมาก ดังเช่นในกรณีความพ่ายแพ้ในปัญหาสมาคมการเมือง ด้วยเหตุนี้เมื่อกลุ่มอนุรักษ์นิยมได้ประเมินว่าฝ่ายตนมีกำลังสนับสนุนทางกองทัพที่เพียงพอ วิธีการล้มสภาผู้แทนราษฎรซึ่งเป็นฝ่ายค้านรัฐบาลจึงเป็นสิ่งที่ตามมา

4.3 "รัฐประหาร" โดยพระราชกฤษฎีกา 1 เมษายน พ.ศ. 2476

การรัฐประหาร" ครั้งนี้กล่าวได้ว่าเป็นปรากฏการณ์ที่พิเศษสุดครั้งแรกและครั้งเดียวในประวัติศาสตร์การเมืองสยาม เพราะเป็นการยึดอำนาจของรัฐบาลตนเองโดยผู้นำรัฐบาลที่เป็นพลเรือน และเป็นการที่ผู้นำรัฐบาลพลเรือนชุดชั่วคราวยึดอำนาจเพื่อขจัดและลดทอนอำนาจและอิทธิพลของคณะปฏิวัติหรือคณะราษฎรที่มีอยู่ในคณะรัฐบาลออกไปจากศูนย์อำนาจการปกครองของประเทศ ทั้งให้ "งดใช้" รัฐธรรมนูญเกือบทุกมาตรา ให้ "ยุบ" สภาผู้แทนราษฎร ให้บุคคลที่เป็น

"นายกรัฐมนตรี" และ "รัฐมนตรีว่าการกระทรวง" ต่างๆ ทั้ง 7 กระทรวงในรัฐบาลชุดเก่ายังคงอยู่ในตำแหน่งเดิมในรัฐบาลชุดใหม่ แต่ให้ "รัฐมนตรี" ลอยอื่นๆ จำนวน 13 นายพ้นสภาพการเป็นรัฐมนตรี โดยนายกรัฐมนตรีจะเป็นผู้แต่งตั้งรัฐมนตรีลอยชุดใหม่ ให้คณะรัฐมนตรีเป็นผู้ใช้อำนาจ "บริหาร" และอำนาจ "นิติบัญญัติ" คือสามารถตราพระราชบัญญัติบังคับใช้ได้เองหรือเป็นผู้ใช้อำนาจนิติบัญญัติแทนสภาผู้แทนราษฎร ดังนั้นอำนาจสูงสุดของประเทศจึงอยู่ในมือของพระยามโนปกรณ์นิติธาดา นายกรัฐมนตรี แต่การใช้อำนาจใดๆ ยังคงอ้างอิงพระบรมเดชานุภาพและพระปรมาภิไธยของพระมหากษัตริย์ ทั้งหมดนี้เป็นการทำรัฐประหารโดยใช้อำนาจของ "พระราชกฤษฎีกาให้ปิดประชุมสภาผู้แทนราษฎรและตั้งคณะรัฐมนตรีชุดใหม่" ที่ลงพระปรมาภิไธยโดยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ประกาศใช้เมื่อวันที่ 1 เมษายน พ.ศ. 2476 หรือวันขึ้นปีใหม่ของสยาม หนังสือพิมพ์สมัยนั้นได้เรียกชื่อคณะรัฐบาลชั่วคราวทั้ง 2 ชุดที่มีพระยามโนปกรณ์นิติธาดาเป็นประธานคณะกรรมการราษฎรและนายกรัฐมนตรีว่า "รัฐบาล" หรือ "รัฐบาลคณะราษฎร" แต่เมื่อถึงยุครัฐบาลใหม่ที่มาโดยการรัฐประหารที่มีอายุอยู่ 81 วัน (ระหว่างวันที่ 1 เมษายน - 20 มิถุนายน พ.ศ. 2476) หนังสือพิมพ์สมัยนั้นได้เรียกชื่อว่า "รัฐบาลพระยามโนฯ" หรือ "รัฐบาลเจ้าคุณมโนฯ"[157] ขณะเดียวกันก็มีผู้ให้ความหมายยุคสมัยรัฐบาลพระยามโนฯ ชุด 81 วันนี้ว่ายุค "มโนเครซี" หรือเป็น "นักเผด็จการคนแรกแห่งประเทศไทย"[158]

การเตรียมทำรัฐประหารโดยพระยามโนปกรณ์นิติธาดาและกลุ่มอนุรักษ์นิยมของเขานั้นได้เตรียมการไว้พร้อมแล้วตั้งแต่ตอนบ่ายของวันที่ 29 มีนาคม พ.ศ. 2475 โดยพระยามโนปกรณ์นิติธาดาและ พล.ร.ท.พระยาราชวังสัน รัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหมได้เดินทางไปเข้าเฝ้าพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ที่วังไกลกังวล หัวหิน เพื่อให้ทรงลงพระปรมาภิไธยในพระราชกฤษฎีกา

[157]เป็นชื่อที่เรียกโดยหนังสือพิมพ์ไทยใหม่ อ้างใน **ประชาชาติ** 26 เมษายน 2476.

[158]วิเทศกรณีย์ (นามแฝง), **ความเป็นมาแห่งระบอบประชาธิปไตยไทย** (พระนคร : ผ่านฟ้าพิทยา, 2511), หน้า 48.

ยุบสภาผู้แทนราษฎร[159] นั้นคือ ความพ่ายแพ้ของหลวงประดิษฐ์มนูธรรมในมติคณะรัฐมนตรีเรื่องเค้าโครงการเศรษฐกิจเมื่อวันที่ 28 มีนาคม กล่าวได้ว่าเป็นปัจจัยสำคัญในการตัดสินใจขั้นเด็ดขาดของพระยามโนปกรณ์นิติธาดา นอกจากนี้พระบรมราชวินิจฉัยเค้าโครงการเศรษฐกิจของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ยังได้สรุปความด้วยถ้อยคำที่ให้ความหมายอย่างรุนแรงว่า ทั้งตัวหลวงประดิษฐ์มนูธรรมและเค้าโครงการเศรษฐกิจเป็น "คอมมิวนิสต์"

> ....มีข้อสำคัญอันหนึ่งที่เห็นได้ชัดเจนอย่างไม่ต้องสงสัยเลยว่า โครงการนี้นั้นเป็นโครงการอันเดียวอย่างแน่นอนกับที่ประเทศรัสเซียใช้อยู่ ส่วนใครจะเอาอย่างใครนั้นข้าพเจ้าไม่ทราบ สตาลินจะเอาอย่างหลวงประดิษฐ์ฯ หรือหลวงประดิษฐ์ฯ จะเอาอย่างสตาลิน ก็ตอบไม่ได้ ตอบได้ข้อเดียวว่าโครงการ ทั้ง 2 นี้เหมือนกันหมด เหมือนกันจนรายละเอียดเช่นที่ใช้และรูปของวิธีการกระทำ จะผิดกันก็แต่รัสเซียนั้นแก้เสียเป็นไทยหรือไทยนั้นแก้เป็นรัสเซีย....[160]

พระบรมราชวินิจฉัยเค้าโครงการเศรษฐกิจย่อมเป็นเครื่องมือที่ดีสำหรับพระยามโนปกรณ์ฯ ในการใช้ให้ผู้ที่อาจคัดค้านหรือไม่เห็นด้วยวางตัวเป็นกลาง หรือใช้บังคับทางอ้อมให้มาสนับสนุนฝ่ายตน ดังจะเห็นได้ว่า "พระราชกฤษฎีกา" ซึ่งที่จริงแล้ว หากมีเพียงพระยามโนปกรณ์นิติธาดาลงนามในการประกาศใช้ก็ย่อมเพียงพอ แต่ "พระราชกฤษฎีกาให้ปิดประชุมสภาผู้แทนราษฎรและตั้งคณะรัฐมนตรีชุดใหม่" พระยามโนปกรณ์นิติธาดาได้ให้รัฐมนตรีร่วมรัฐบาล โดยเฉพาะกลุ่มอนุรักษ์นิยมที่เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงและกลุ่มนายทหารคณะราษฎรที่เป็นรัฐมนตรีลอย ร่วมลงนามทั้งหมด 14 คน มีรัฐมนตรีลอย 6 คนที่ไม่ได้ร่วมลงนาม ได้แก่ พล.ร.ต.พระยาปรีชาชลยุทธ หลวงประดิษฐ์มนูธรรม พระยาประมวญวิชาพูล นายแนบ พหลโยธิน นายตั้ว ลพานุกรม และหลวงเดชสหกรณ์ เห็นได้ชัดว่า

---

[159]F.O. 371/17174, Cecil Dormer to Sir John Simon, 29 March 1933.

[160]"พระบรมราชวินิจฉัยของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว," ใน ปรีดี พนมยงค์, **ปรีดี พนมยงค์กับสังคมไทย** (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2526) : 255.

ผู้ที่ไม่ได้ร่วมลงนามนี้เกือบทั้งหมดคือรัฐมนตรีพลเรือน โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือกลุ่มที่สนับสนุนเค้าโครงการเศรษฐกิจ และที่วางตัวเป็นกลางในการลงมติในที่ประชุมคณะรัฐมนตรีวันที่ 28 มีนาคม ยกเว้นหลวงเดชสหกรณ์ ส่วน พล.ร.ต.พระยาปรีชาชลยุทธ ผู้บัญชาการทหารเรือ น่าจะได้หลีกเลี่ยงความขัดแย้งโดยไม่เข้าประชุมในคณะรัฐมนตรี สิ่งนี้สามารถกล่าวได้ว่า พระยามโนปกรณ์นิติธาดามุ่งแสวงการสนับสนุนหรือสร้างภาพว่าได้รับการสนับสนุนจากนายทหารคณะราษฎรทุกคน แต่ต้องการขจัดหรือไม่ใส่ใจต่อกลุ่มพลเรือน พ.อ.พระยาพหลพลพยุหเสนาให้เหตุผลส่วนตัวถึงการร่วมลงนามรับสนองพระบรมราชโองการครั้งนี้หลังการรัฐประหารไม่กี่วันว่า

> ก่อนที่ผมจะออกไปบ้านนอก หลวงประดิษฐ์ฯ ได้เสนอโครงการณ์เศรษฐกิจให้คณะรัฐมนตรีพิจารณาแล้ว ในตอนนั้นได้เกิดมีข้อโต้เถียงกันด้วยเรื่องโครงการณ์เศรษฐกิจบ้าง แต่ผมรู้สึกในเวลานั้นว่า เปนเรื่องหยุมหยิม ก็คาดหมายว่าจะตกลงกันได้ในที่สุด ไม่ได้คิดเลยว่าจะกลายเปนเรื่องใหญ่โต และนำมาซึ่งความแตกร้าวดังที่ผมได้ประจักษ์เมื่อกลับเข้ามาในกรุงเทพฯแล้ว....**ในเวลาฉุกเฉินเช่นนี้ ผมจำต้องรับฟังความเห็นของฝ่ายข้างมาก เมื่อเค้าโครงเศรษฐกิจของหลวงประดิษฐ์ฯ ได้ลือไปเข้าหูคนภายนอก ฐานะการเงินของเราอยู่ข้างจะระส่ำระสายมีผู้ถอนเงินออกจากแบงค์เป็นจำนวนมากจนเปนที่น่าวิตก ความหวาดหวั่นได้แผ่สร้านไปโดยเกินกว่าเหตุและความเปนจริง ข้อความเหล่านี้ท่านผู้ใหญ่ได้บอกกล่าวแก่ผม ผมไม่ได้สืบทราบมาเอง และทั้งไม่มีโอกาสจะสอบสวนด้วย** แต่ในเวลาฉุกเฉินเช่นนี้ ผมจำเปนต้องรำลึกถึงความปลอดภัยและความมั่นคงของประเทศเป็นสำคัญ ผมจำต้องตัดความรักใคร่ในหลวงประดิษฐ์ฯ และหน้าที่ซึ่งผมพึงมีต่อประเทศออกไปเปนคนละส่วน และเข้าร่วมชื่อรับสนองพระบรมราชโองการด้วย[161]

---

[161] "สัมภาษณ์พระยาพหลฯ," **ประชาชาติ** 7 เมษายน 2476. เน้นโดยผู้เขียน

จากเหตุผลของคำสัมภาษณ์ พ.อ.พระยาพหลพลพยุหเสนา หัวหน้าคณะราษฎร น่าจะเข้าใจได้ว่า พ.อ.พระยาพหลฯ ได้ถูกบีบจาก "ความเห็นของฝ่ายข้างมาก" ซึ่งก็คือเสียงของกลุ่มพระยามโนปกรณ์นิติธาดา และกลุ่มนายทหารของ พ.อ.พระยาทรงสุรเดช ขณะเดียวกันก็ถูกบีบจากข่าว "ลือ" ซึ่งนั่นก็คือเค้าโครงการเศรษฐกิจและตัวหลวงประดิษฐ์ฯ เป็นคอมมิวนิสต์ เหตุผลที่ปรากฏในคำพิพากษาศาลพิเศษคดีกบฏ พ.ศ. 2482 ก็อยู่ในลักษณะเดียวกันคือ "เมื่อพระยาพหลพลพยุหเสนากลับมาถึงพระนครแล้ว พระยามโนปกรณ์ฯ จึงเอาประกาศปิดสภาผู้แทนราษฎรมาให้ลงนาม แต่พระยาพหลพลพยุหเสนาไม่ยอม พระยามโนปกรณ์ฯ ว่าต้องลงนาม จึงจำใจต้องลงนามไป เพราะเห็นว่าจะขัดขืนไปก็ไม่มีประโยชน์"[162] สำหรับ พ.ต.หลวงพิบูลสงคราม ให้เหตุผลในการร่วมลงนามครั้งนี้ว่า "การปิดสภาฯ นั้น พระยามโนปกรณ์ฯ เรียกผมไป ซึ่งเวลานั้นผมเป็นเด็กอยู่มากในการเมือง เกลี้ยกล่อมให้เซ็นเป็นคนสุดท้าย ครั้นเห็นทุกคนเขาลงชื่อกัน ผมจะไม่ลงชื่อกับเขาก็เกรงจะเป็นภัยร้ายแรงจึงได้ลงชื่อตามพระยาพหลฯ ไป"[163] เห็นได้ว่า พระยามโนปกรณ์นิติธาดาได้บีบบังคับจากนายทหารคณะราษฎรชั้นผู้ใหญ่สู่ชั้นผู้น้อยที่ "ได้คัดค้านไม่เห็นด้วยในการที่ปิดสภาผู้แทนราษฎร"[164] ได้แก่ พ.อ.พระยาพหลพลพยุหเสนา พ.ต.หลวงพิบูลสงคราม และ น.ต.หลวงสินธุสงครามชัย *จำลอง อิทธะรงค์* ซึ่งอ้างว่าตนเองได้อยู่ "วงใน" ใกล้ชิดไปทางหลวงประดิษฐ์มนูธรรม ได้อธิบายถึงพลังของวิธีการที่พระยามโนปกรณ์นิติธาดาใช้ "เสียงส่วนใหญ่" ของคณะรัฐมนตรี และพระบรมราชวินิจฉัยของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ว่า

> ถ้าจะขืนทัดทานอย่างใดลงไปในขณะนั้น อาจทำให้เป็นที่ขุ่นเคืองพระราชหฤทัยได้ ซึ่งถ้าเป็นเช่นนั้นก็อย่าหวังเลยว่าความสงบในแผ่นดินไทยจะมีอยู่ได้.... คณะ

---

[162]**คำพิพากษาศาลพิเศษพุทธศักราช 2482 เรื่องกบฏ**, อ้างแล้วเชิงอรรถที่ 76, หน้า 23.

[163]*จดหมายจอมพล ป. พิบูลสงคราม ถึงนายปรีดี พนมยงค์ ไม่ระบุวันเดือนปี อ้างใน ปรีดี พนมยงค์,* "ความเป็นไปภายในคณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์," ใน สมาคมนักข่าวแห่งประเทศไทย, **เบื้องแรกประชาธิปตัย : บันทึกความทรงจำของผู้อยู่ในเหตุการณ์สมัย พ.ศ. 2475-2500** (พระนคร : มิตรนราการพิมพ์, 2516), หน้า 78.

[164]**คำพิพากษาศาลพิเศษพุทธศักราช 2482 เรื่องกบฏ**, อ้างแล้วเชิงอรรถที่ 76, หน้า 23.

> ราษฎรทั้งคณะ ก็จะต้องถูกตราหน้าฆ่าชื่อว่าเป็นคณะคอมมิวนิสต์ที่ได้พยายามเปลี่ยนแปลงการปกครองมาเพื่อจะนำเอาลัทธิคอมมิวนิสต์มาฝังลงไว้ในผืนแผ่นดินไทยนั่นเอง[165]

ปัญหาประการหนึ่งที่เราต้องพิจารณาคือ "พระราชกฤษฎีกาให้ปิดประชุมสภาผู้แทนราษฎรและตั้งคณะรัฐมนตรีชุดใหม่" ที่มีรัฐมนตรีจำนวนมากร่วมลงนามกับ "คำแถลงการณ์ของรัฐบาล" นั้นเป็นสิ่งเดียวกันหรือไม่ แม้ว่า "พระราชกฤษฎีกา", "ประกาศตั้งคณะรัฐมนตรี" และ "คำแถลงการณ์ของรัฐบาล" ทั้ง 3 ฉบับนี้ได้ประกาศในราชกิจจานุเบกษาแผนกกฤษฎีกาในฉบับวันเสาร์ที่ 1 เมษายน พ.ศ. 2476 โดยเรียงตามลำดับข้างต้น (ข้อสังเกตคือ "วันเสาร์" เป็นวันหยุดราชการ) หากเราพิจารณาโดยวิธีตรรกก็จะเห็นว่า พระราชกฤษฎีกากับคำแถลงการณ์ของรัฐบาลเป็นคนละส่วนกัน ที่ผู้ร่วมลงนามในพระราชกฤษฎีกา ไม่ได้ "รับรู้" กับคำแถลงการณ์ของรัฐบาลเพราะเป็นอำนาจของนายกรัฐมนตรีเสียแล้ว กล่าวคือ พระราชกฤษฎีกาให้อำนาจแก่นายกรัฐมนตรีในการตั้ง "รัฐมนตรีลอย" กลุ่มใหม่ สิ่งที่ตามมาคือ เป็นอำนาจของนายกรัฐมนตรีที่จะออกคำแถลงการณ์ของรัฐบาล ความแตกต่างหรือเป็นคนละส่วนกันนี้เราสามารถพบได้อย่างชัดเจนถึงมูลเหตุที่กล่าวอ้างในพระราชกฤษฎีกากับในคำแถลงการณ์ของรัฐบาล มูลเหตุที่กล่าวอ้างในพระราชกฤษฎีกามีความว่า

> โดยที่ทรงพระราชดำริเห็นว่า สภาผู้แทนราษฎรในขณะนี้คงประกอบด้วยสมาชิกซึ่งตั้งขึ้นเป็นการชั่วคราวจนกว่าจะถึงเวลาอันสมควรที่จะโปรดเกล้าฯ ให้ราษฎรตั้งผู้แทนขึ้นมา เพราะฉะนั้นจึงไม่เป็นการสมควรที่สภาจะพึงดำริการเปลี่ยนแปลงนโยบายสำคัญทางเศรษฐกิจอันเป็นรากเง่าแห่งความเป็นความอยู่ของประเทศมาแล้วแต่โบราณกาล ณ บัดนี้ ปรากฏว่ามีสมาชิกเป็นจำนวนมากแสดงความ

---

[165] จำลอง อิทธะรงค์, อ้างแล้วเชิงอรรถที่ 54, หน้า 128-129. แม้ว่าจำลอง อิทธะรงค์ ได้อ้างว่าใกล้ชิดไปทางหลวงประดิษฐ์มนูธรรม แต่ในงานเขียนชิ้นนี้ก็ไม่ได้ยกย่องหลวงประดิษฐ์ฯ แต่อย่างใด หากกลับวิจารณ์เจตนาและพฤติกรรมของทุกๆ ฝ่ายอย่างรุนแรง

ปรารถนาแรงกล้าเพียรที่จะทำการเปลี่ยนแปลงไปในทางนั้น โดยวิธีการอันเป็นอุบายในทางอ้อมที่จะบังคับข่มขู่ให้สภาต้องดำเนินการไปตามความปรารถนาของตนเป็นการไม่สมควร เป็นที่เห็นได้ชัดแล้วว่าจะประชุมกันบัญชาการของประเทศโดยความสวัสดิภาพไม่ได้แล้ว สามารถจะนำมาซึ่งความไม่มั่นคงต่อประเทศ และทำลายความสุขสมบูรณ์ของอาณาประชาราษฎร ทรงพระราชดำริเห็นว่า เป็นเวลาฉุกเฉินแล้ว สมควรต้องจัดการป้องกันความหายนะอันจะมาสู่ประเทศและอาณาประชาราษฎรทั่วไป[166]

มูลเหตุที่กล่าวอ้างในพระราชกฤษฎีกาฉบับนี้ได้ชี้ไปที่สมาชิกสภาผู้แทนฯ "จำนวนมากปรารถนาแรงกล้า" ซึ่งเป็นสิ่งที่ยังไม่เกิดขึ้นจริงในสภาผู้แทนราษฎร เพราะในการประชุมสภา 2 ครั้งสุดท้ายคือครั้งที่ 58/2475 วันพฤหัสบดีที่ 30 มีนาคม และ ครั้งที่ 59/2475 วันศุกร์ที่ 31 มีนาคม พ.ศ. 2475 (ครั้งที่ 57/2475 คือวันศุกร์ที่ 17 มีนาคม) ปัญหาเค้าโครงการเศรษฐกิจของหลวงประดิษฐ์มนูธรรมหรือปัญหานโยบายเศรษฐกิจ ไม่ได้เป็นญัตติหรือกระทู้ถามโดยสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรแต่อย่างใด ทั้งในพระราชกฤษฎีกาก็ไม่ได้พูดถึงปัญหาความแตกแยกในคณะรัฐมนตรีในปัญหาเค้าโครงการเศรษฐกิจ ซึ่งเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจริงแล้วแต่อย่างใด ทั้งไม่มีการใช้คำว่า "คอมมิวนิสต์" ในพระราชกฤษฎีกาฉบับนี้ แต่มูลเหตุที่กล่าวอ้างในคำแถลงการณ์ของรัฐบาลกลับแตกต่างออกไป คือกล่าวถึงความแตกแยกของคณะรัฐมนตรีในปัญหาการวางนโยบายเศรษฐกิจ และ "เป็นที่เห็นได้โดยชัดเจนแจ่มแจ้งว่ามีสมาชิกเป็นจำนวนมากคนมีความปรารถนาที่จะทำเช่นนั้น และมีความเลื่อมไสยศรัทธาต่อรัฐมนตรีอันมีจำนวนข้างน้อยในคณะรัฐมนตรี" โดยกล่าวถึงความแตกแยกในคณะรัฐมนตรีว่า

ในคณะรัฐมนตรี ณ บัดนี้เกิดแตกแยกกันเป็น 2 พวก มีความเห็นแตกต่างกันและไม่สามารถที่จะคล้อยตามกันได้ **ความเห็นข้างน้อยนั้นปรารถนาที่จะวาง**

---

[166]"พระราชกฤษฎีกาให้ปิดประชุมสภาผู้แทนราษฎร และตั้งคณะรัฐมนตรีชุดใหม่," **ราชกิจจานุเบกษา** แผนกกฤษฎีกา เล่ม 50 (1 เมษายน 2476) : 1-4. เน้นโดยผู้เขียน.

> **นโยบายเศรษฐกิจไปในทางอันมีลักษณะเป็นคอมมิวนิสต์** ความเห็นข้างมากนั้นเห็นว่านโยบายเช่นนั้นเป็นการตรงกันข้ามแก่ขนบธรรมเนียมประเพณีของชาวสยาม และเป็นที่เห็นได้โดยแน่นอนทีเดียวว่านโยบายเช่นนั้นจักนำมาซึ่งความหายนะแก่ประชาราษฎรแลเป็นมหันตภัยแก่ความมั่นคงของประเทศ[167]

ทั้งหมดนี้กล่าวได้ว่า ในกรณี พ.อ.พระยาพหลพลพยุหเสนา ไม่เพียงถูก "บีบบังคับ" ให้ลงนามร่วมในพระราชกฤษฎีกาแล้ว หากยัง "ถูกหลอก" อีกด้วย เพราะในพระราชกฤษฎีกาให้คำอธิบายถึงมูลเหตุที่ค่อนข้างไม่สมจริง แต่ในคำแถลงการณ์ของรัฐบาลนั้นเป็นการโจมตีหลวงประดิษฐ์มนูธรรมอย่างรุนแรงว่าเป็นคอมมิวนิสต์ ทั้งพระยามโนปกรณ์นิติธาดายังได้ใช้อำนาจเผด็จการตามพระราชกฤษฎีกาเป็นครั้งแรกโดยการออก "พระราชบัญญัติคอมมิวนิสต์ พุทธศักราช 2476" เมื่อวันอาทิตย์ที่ 2 เมษายน พ.ศ. 2476 โดยพระปรมาภิไธยของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ "ให้ตราพระราชบัญญัติขึ้นไว้โดยคำแนะนำและยินยอมของคณะรัฐมนตรี"[168] ซึ่งนัยของพระราชบัญญัติฉบับนี้ "เป็นการสำทับให้เห็นชัดลงไปว่า หลวงประดิษฐ์ฯ นั้นเป็นผู้นิยมคอมมูนิสต์จริงๆ"[169] และนี่น่าจะเป็นเหตุผลที่ทำให้ พ.อ.พระยาพหลพลพยุหเสนา ให้สัมภาษณ์แก่หนังสือพิมพ์ประชาชาติอย่างยาวที่สุดเป็นครั้งแรกหลังการรัฐประหารไม่กี่วัน โดยแสดงตนปกป้องหลวงประดิษฐ์มนูธรรมว่า "ไม่ใช่ความจริง"[170] อย่างไรก็ตาม ในสถานการณ์ที่พระยามโนปกรณ์ฯ มีอำนาจเด็ดขาดแล้วเช่นนี้ ทางออกที่ถูกบังคับของหลวงประดิษฐ์มนูธรรม คือการลี้ภัยไปต่างประเทศ โดยได้ออกจากประเทศเพื่อไปลี้ภัยในฝรั่งเศสเมื่อวันที่ 12 เมษายน ด้วยความรับรองจากรัฐบาลว่าจะให้เงิน 1,000 ปอนด์ต่อปี การลี้ภัยครั้งนี้ได้มีเอกสารรับรองจากรัฐบาล ซึ่งลงนามโดยพระยาศรีวิสารวาจา รัฐมนตรีว่าการกระทรวง

---

[167] "คำแถลงการณ์ของรัฐบาล," **ราชกิจจานุเบกษา** แผนกกฤษฎีกา, เล่ม 50 (1 เมษายน 2476) : 7-9. เน้นโดยผู้เขียน

[168] "พระราชบัญญัติคอมมิวนิสต์ พุทธศักราช 2476," **ราชกิจจานุเบกษา** แผนกกฤษฎีกา, เล่ม 50 (2 เมษายน 2476) : 10-12.

[169] จำลอง อิทธะรงค์, อ้างแล้วเชิงอรรถที่ 54, หน้า 10-12.

[170] "สัมภาษณ์พระยาพหลฯ," **ประชาชาติ** 8 เมษายน 2476.

ต่างประเทศหนึ่งฉบับ แปลได้ความว่า "ผู้ถือเอกสารฉะบับนี้ คือ หลวงประดิษฐ์ สัญชาติไทย นอกราชการ บัดนี้กำลังเดินทางไปตามต่างประเทศ ในฐานะพลเมืองธรรมดาเพื่อศึกษาสภาพการณ์ของโภคกิจในนานาประเทศ ถ้าผู้หนึ่งผู้ใดจะแสดงอัธยาศัยไมตรี หรือช่วยเหลือให้ความสะดวกแก่ท่านผู้นี้แล้ว ก็จะถือเปนคุณค่าอันสูง"[171]

ในทัศนะของหนังสือพิมพ์ต่างประเทศได้มองการรัฐประหารครั้งนี้ว่า "พระมหากษัตริย์สยามทรงปฏิบัติการต่อต้านคอมมิวนิสต์"[172] ก็ดูจะไม่ผิดความจริง เมื่อพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ทรงแสดงพระองค์อย่างเปิดเผย ในการที่ทรงสนับสนุนข้อโจมตีหลวงประดิษฐ์มนูธรรม โดยที่

> พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานเงินทุนส่วนพระองค์ให้รัฐบาลพิมพ์พระราชวินิจฉัยโครงการณ์เศรษฐกิจของหลวงประดิษฐ์มนูธรรมขึ้น 3,000 ฉบับ เพื่อแจกจ่ายให้แก่บุคคลและคณะบุคคลทราบข้อความนั้นๆ โดยทั่วกัน....[173]

และหนังสือพิมพ์ศรีกรุง ก็เริ่มลงพิมพ์พระบรมราชวินิจฉัย ตอนแรกเมื่อวันที่ 20 เมษายน แต่ได้ถูกสั่งห้ามการพิมพ์ในวันถัดมา[174] นอกจากนี้พระองค์ยังได้แสดงการสนับสนุนรัฐบาลพระยามโนปกรณ์นิติธาดาในโครงการกู้เงินเอกชนในประเทศของรัฐบาล โดยพระยามโนปกรณ์นิติธาดาเป็นผู้บอกความแก่หนังสือพิมพ์และได้เป็นข่าวพาดหัวว่า "ในหลวงทรงให้รัฐบาลกู้เงินเป็นล้านๆ"[175]

---

[171]**ประชาชาติ** 14 เมษายน 2476.

[172]อ้างใน ประชาชาติ 13 มิถุนายน 2476 เช่นหนังสือพิมพ์ที่ออกในลอนดอนลงข่าวพาดหัวว่า "Anti-Communism Step by the King of Siam," "Troops on Guard in Siam : King Take Action Against the Communism" ส่วนวิทยุทรานสโอชันกรุงเบอร์ลิน มองว่าเป็น "กรณีที่พระเจ้าแผ่นดินและสภาผู้แทนราษฎรเกิดขัดกันขึ้นโดยทางรัฐธรรมนูญ" **ประชาชาติ** 24 มิถุนายน 2476.

[173]**ประชาชาติ** 20 เมษายน 2476.

[174]**ประชาชาติ** 21 เมษายน 2476.

[175]**ประชาชาติ** 26 เมษายน 2476.

หลังการปฏิวัติ พ.ศ. 2475 ความกลัวในหมู่เจ้านายและคนมั่งคั่งว่าจะถูกริบทรัพย์เพื่อนำไปฟื้นฟูเศรษฐกิจของประเทศเป็นความกลัวที่มีอยู่ทั่วไป ดังนั้นเมื่อ "ข่าวลือ" ว่าเค้าโครงการเศรษฐกิจของหลวงประดิษฐ์มนูธรรมเป็นแนวลัทธิคอมมิวนิสต์ ทั้งยังได้ถูกสำทับโดยพระบรมราชวินิจฉัยของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯย้ำลงไปอีก ย่อมได้รับการเชื่อถือว่าเป็นจริงยิ่งขึ้น ในสภาพการณ์ดังกล่าวนี้ย่อมเป็นทั้งโอกาสและเงื่อนไขที่ดูค่อนข้างชอบธรรมที่ให้พระยามโนปกรณ์นิติธาดายึดอำนาจเพื่อขจัดอิทธิพลของคอมมิวนิสต์ออกไปจากคณะรัฐบาลและพรรคพวกของคอมมิวนิสต์ที่มีอยู่จำนวนมากในสภาผู้แทนราษฎร และสิ่งที่ตามมาหลังจากการ "ปราบ" คอมมิวนิสต์ ก็คือ การป้องกันควบคุมมิให้ลัทธินี้แพร่กระจายต่อไป ทั้งเป็นลัทธิที่ผิดตามกฎหมายโดยการออกพระราชบัญญัติคอมมิวนิสต์ด้วยการให้ความหมายว่า

(1) คอมมิวนิสต์ หมายความว่า วิธีการหรือหลักการทางเศรษฐกิจซึ่งประกอบด้วยการเลิกล้างเสียทั้งหมดหรือแต่บางส่วนซึ่งกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินของเอกชนโดยให้ประเทศหรือประชาชนร่วมกันเข้าเป็นเจ้าของเสียเอง
(2) ลัทธิคอมมิวนิสต์ หมายความว่า ลัทธิใดๆ ซึ่งสนับสนุนส่งเสริมการรวมกรรมสิทธิ์ที่ดินหรือรวมการอุตสาหกรรม หรือรวมทุนหรือรวมแรงงานเข้าเป็นของรัฐบาล (Nationalization of land or industry or capital or labour)[176]

หม่อมเจ้าวรรณไวทยากร วรวรรณ หรือ "ท่านวรรณฯ" ได้แสดงพระองค์ในฐานะนักวิชาการวิจารณ์พระราชบัญญัติฉบับนี้อย่างตรงไปตรงมาว่า "ถ้าจะพูดตามหลักวิชาการแล้ว เรากำหนดความหมายในลัทธิคอมมิวนิสต์กว้างกว่าที่ฝรั่งเขาเข้าใจกัน คือ เรารวมลัทธิคอลเล็คติวิสต์ (Collectivism) หรือ

---

[176]"พระราชบัญญัติคอมมิวนิสต์ พุทธศักราช 2476," **ราชกิจจานุเบกษา** แผนกกฤษฎีกา, เล่ม 50 (2 เมษายน 2476) : 12.

ลัทธิสเตตโซซลิสต์ (State Socialism) เข้าไปด้วย"[177] และหลวงประดิษฐ์มนูธรรมก็ได้ชี้แจงถึงเค้าโครงการเศรษฐกิจของตนว่า "โครงการนี้ไม่ใช่หลักคอมมิวนิสต์ เรามีทั้งแคปิตัลลิสม์และโซเชียลลิสม์รวมกัน ถ้าหากพวกคอมมิวนิสต์มาอ่านจะติเตียนมากว่ายังรับรองพวกมั่งมีให้มีอยู่"[178] อย่างไรก็ตาม นอกเหนือปัญหาทางทฤษฎีแล้วสิ่งสำคัญที่ควรได้รับการพิจารณาในบริบททางสังคมการเมืองสยามก็คือ มีการเคลื่อนไหวของคอมมิวนิสต์เพียงใดในขณะนั้น สมัยรัฐบาลสมบูรณาญาสิทธิราชนั้นพิจารณาความหมายคอมมิวนิสต์ว่าเป็น "ลัทธิเศรษฐกิจอันหนึ่งซึ่งเกี่ยวแก่การถือกรรมสิทธิ์แห่งทรัพย์ ลัทธินี้เป็นลัทธิโบราณ ไม่เคยเป็นเหตุร้ายแก่ความสงบเรียบร้อยของประชาชน" ดังนั้นจึงไม่ใช่สิ่งที่เป็นภัย แต่ประเด็นที่รัฐบาลสมัยนั้นต้องคิดปราบปรามเพราะวิธีการที่ "มีทั้งการสั่งสอนและฝึกฝนให้ใช้กำลังบังคับและกระทำร้าย เพื่อเป็นทางให้เกิดการกำเริบ พวกคอมมิวนิสต์มักจะพยายามก่อให้เกิดความเกลียดชังและความเป็นปรปักษ์ต่อรัฐบาลอย่างหนึ่ง ฤายั่วให้คนทั้งหลายขาดความจงรักภักดีและให้เกิดความกระด้างกระเดื่องขึ้น"[179] และการเคลื่อนไหวของพวกคอมมิวนิสต์ในสยามส่วนใหญ่เป็นชาวต่างด้าว ชาวจีนและญวน เพื่อแสวงหาการสนับสนุนการเคลื่อนไหวทางการเมืองในประเทศของตน พล.ต.อ.พระยาอธิกรณ์ประกาศ อธิบดีกรมตำรวจในรัฐบาลระบอบเก่า ได้เขียนเรื่อง "คอมมิวนิสต์คืออะไร" ตีพิมพ์ในหนังสือพิมพ์ตอนกลางเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2475 ว่า สำหรับสยาม "การปราบปรามเพิ่งเริ่มกระทำกันใน พ.ศ. 2472 ทั้งนี้เนื่องด้วยพวกที่เข้ามาทำการเผยแพร่นั้นเป็นจีนและโดยมากประกอบอาชีพชั้นต่ำ เช่น รับหน้าที่เป็นลูกจ้างและบ๋อย เป็นต้น ไม่มีใครเชื่อว่า พวกนี้จะทำการเผยแพร่ลัทธิคอมมิวนิสต์แก่คนไทยได้ เลยพากันไม่สนใจในการกระทำ

---

[177] "ไขข่าวการเมือง," ของท่านวรรณ, **ประชาชาติ** 29 เมษายน 2476.

[178] "รายงานการประชุมกรรมการพิจารณาเค้าโครงการเศรษฐกิจแห่งชาติ," วันที่ 12 มีนาคม พ.ศ. 2475 อ้างใน เดือน บุนนาค, อ้างแล้วเชิงอรรถที่ 151, หน้า 158.

[179] "รายงานของกรรมการพิจารณาเรื่องการป้องกันลัทธิคอมมิวนิสต์และบอลเชวิค และการประกาศชักชวนอย่างอื่นๆ อันเป็นภัย" อ้างใน สุวดี เจริญพงศ์, "ปฏิกิริยาของรัฐบาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวต่อการเคลื่อนไหวตามแนวความคิดประชาธิปไตยและสังคมนิยม ก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475," (วิทยานิพนธ์ อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2519), หน้า 333-345, 230 และรายละเอียดในบทที่ 4.

ใดๆ ทั้งสิ้น"[180] โดยรวมแล้วเห็นได้ว่าความกลัวในปัญหาคอมมิวนิสต์นั้นเบาบางในบริบทของสังคมการเมืองไทย และแม้ว่าหลังการปฏิวัติ พ.ศ. 2475 จะมีใบปลิวโจมตีรัฐบาลคณะราษฎรและระบอบเก่ามากขึ้น แต่ภาพการเคลื่อนไหวทางการเมืองของคอมมิวนิสต์นี้ เช่น คณะคอมมิวนิสต์หนุ่มแห่งสยาม ก็ยังเป็นภาพคนต่างด้าวชาวจีน ม.จ.วรรณไวทยากร วรวรรณ ทรงวิจารณ์ถึงการกระทำของพระยามโนปกรณ์นิติธาดาในการปลุก "ผีคอมมิวนิสต์" ในห้วงขณะนั้นอย่างชัดเจนว่า

> พระยามโนปกรณ์นิติธาดา นายกรัฐมนตรีในขณะนั้นได้ยืนเด่นอยู่ในรัศมีอันผุดผ่องปราศจากความมัวหมองทั้งผอง....แต่บังเอิญผีคอมมิวนิสต์ได้ผลุดโผล่เข้ามาหลอนพระยามโนฯ คงจะขวัญหนีดีฝ่อด้วยความจริงใจ ....แต่ในขณะนั้น ภัยคอมมิวนิสต์มีอยู่โดยแท้จริงและอย่างร้ายแรงหรือ? ข้าพเจ้าขอกล่าวอ้างถ้อยคำของหนังสือพิมพ์ "บางกอกไตมส์" ในขณะนั้น เพราะเป็นหนังสือพิมพ์ซึ่งเจ้าคุณมโนฯ ก็นับถือ หนังสือพิมพ์ "บางกอกไตมส์" กล่าวว่า ในพระนครนี้มีภัยคอมมิวนิสต์นิดหน่อย แต่ตามชนบทไม่มีเลย แต่ตั้งแต่นั้นมา รัฐบาลพระยามโนฯ ก็พร่ำบ่นและร่ำร้องถึงภัยคอมมิวนิสต์หนักยิ่งขึ้นเป็นลำดับมา จนมหาชนทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศสั่นสะท้านไปหมด ด้วยความตระหนกตกใจในภัยคอมมิวนิสต์นี้[181]

อย่างไรก็ตาม ปัญหาคอมมิวนิสต์นี้ก็จะเป็นปัญหาหนักทางการเมืองที่รัฐบาลพระยาพหลพลพยุหเสนา จำต้องเผชิญหลังการรัฐประหาร 20 มิถุนายน พ.ศ. 2476 โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เมื่อคณะเจ้านายและกลุ่มนิยมเจ้าใช้เป็นประเด็นในการรวบรวมสมัครพรรคพวกเพื่อล้มรัฐบาลในคราวกบฏบวรเดช

---

[180] พล.ต.อ.พระยาอธิกรณ์ประกาศ, "คอมมูนิสต์คืออะไร," **ศรีกรุง** 15 มิถุนายน 2475. บทความมีลงพิมพ์ระหว่างวันที่ 14-18 มิถุนายน.

[181] "คติการเมือง: ตามโอวาทท่านวรรณ," **ประชาชาติ** 25 มิถุนายน 2476.

แม้เค้าโครงการเศรษฐกิจของหลวงประดิษฐ์มนูธรรมจะได้ถูกล้มไปแล้ว แต่กระแสของทุกประเทศที่จำต้องมีการวางแผนทางเศรษฐกิจหรือเป็นยุค "สมัยแปลนนิสม์"[182] (Planism) เพื่อฟื้นฟูสภาวะเศรษฐกิจตกต่ำ ตลอดทั้งกระแสในสยามที่ต้องการให้รัฐบาลมุ่งช่วยเหลือชาวนาและกรรมกร ก็เป็นสิ่งที่พระยามโนปกรณ์ฯไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ที่ต้องตอบสนองต่อกระแสดังกล่าว หากทว่าพระยามโนปกรณ์นิติธาดาได้พยายามทำไม่ให้มีความชัดเจนที่จะให้มีหน่วยงานหนึ่งใดเป็นผู้วางแผนทางเศรษฐกิจของประเทศ และสิ่งที่รัฐบาลพระยามโนฯ เสนอว่าจะทำนั้น ก็ "จักต้องทดลอง เมื่อบังเกิดผลสมประสงค์จึงขยายไปตามกำลัง" หรือต้องค่อยเป็นค่อยไปไม่มีการบังคับนั่นเอง ทั้ง 2 ประการนี้กล่าวได้ว่าเป็นผลจากการปฏิเสธแนวทางเศรษฐกิจแบบหลวงประดิษฐ์มนูธรรม พระยามโนปกรณ์นิติธาดาได้ประกาศตั้ง "สภาเศรษฐกิจ" เมื่อวันที่ 8 เมษายน โดยมีพระยามโนปกรณ์ฯ เป็นประธาน ประกอบด้วยกรรมการอีก 15 คน เช่น กลุ่มอนุรักษ์นิยมในรัฐบาล คือ เจ้าพระยาวงษานุประพัทธ์ พล.ร.ท.พระยาราชวังสัน ดึงกลุ่มเจ้านายที่ยังอยู่ในราชการเข้ามาร่วม เช่น ม.จ.สิทธิพร กฤดากร ม.จ.วิวัฒนไชย ไชยันต์ ม.จ.วิมวาทิตย์ รพีพัฒน นอกจากนั้นก็เป็นกลุ่มที่ปรึกษาชาวต่างประเทศและกลุ่มข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ แต่สภาเศรษฐกิจชุดนี้ก็ถูกกำหนดให้มีบทบาทเพียง "เป็นสภาที่ปรึกษาในเรื่องเศรษฐกิจ"[183] ของรัฐบาลเท่านั้น พระยามโนปกรณ์นิติธาดาได้นำเสนอแก่สาธารณะว่า[184] การวางหลักโครงการเศรษฐกิจของรัฐบาลของตน "จักต้องอยู่ในวงจำกัดบางข้อได้แก่ 1) จักต้องเคารพต่อกรรมสิทธิในสมบัติและเสรีภาพในการประกอบอาชีพของบุคคลภายใต้หลักแห่งรัฐธรรมนูญ และในอันที่การนั้นๆ ไม่เป็นภัย หรือเป็นการเบียดเบียนแก่ประชาชน 2) จักต้องเคารพข้อสัญญาและการติดต่อระหว่างประเทศ มนุษย์เราปลีกตัวอยู่โดยลำพังไม่ได้ฉันใด ประเทศจะปิดประตูไม่คบค้ากับนานาประเทศไม่ได้ฉันนั้น จะต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน เฉพาะอย่างยิ่งสำหรับประเทศเล็กดังเช่นประเทศสยามในภาวะปัจจุบัน 3) จักต้องคำนึงถึงความเข้าใจ ความเห็นชอบ ความนิยมของประชาชน และให้เหมาะแก่ความจำเป็นตามภาวะที่เป็นจริง 4) ในสิ่งการที่ใหม่ที่

---

[182] เดือน บุนนาค, อ้างแล้วเชิงอรรถที่ 151, หน้า 431.

[183] "ประกาศตั้งสภาเศรษฐกิจ," **ราชกิจจานุเบกษา** แผนกกฤษฎีกา, เล่ม 50 (9 เมษายน 2476) : 49-50.

[184] **ประชาชาติ** 17 เมษายน 2476.

แปลกจักต้องทดลอง เมื่อบังเกิดผลสมประสงค์ จึงขยายไปตามกำลัง" สำหรับ "สิ่งที่พอจะเริ่มทำในการช่วยบำรุงฐานะของกสิกรและกรรมกรในปี พ.ศ. 2476" นั้น พระยามโนปกรณ์นิติธาดาเสนอว่ามีอยู่ 4 ประเภท ได้แก่ 1. ขยายสหกรณ์ประเภทเครดิต 2. เริ่มจัดให้มีร้านสหกรณ์ในท้องที่ต่างๆ 3. ตั้งฉางรับข้าวและพืชผลอย่างอื่นของกสิกร 4. จัดหาที่ดินให้กสิกรที่ไม่มีนาของตัวเอง และว่าจะหาทางช่วยปลดเปลื้องภาระหนี้สินของชาวนาด้วย แต่สำหรับโครงการทั้ง 4 ประเภทนี้ พระยามโนปกรณ์นิติธาดาได้เน้นย้ำในท้ายสุดว่า "แนวทางที่กล่าวมานี้ เป็นสิ่งที่รัฐบาลมีทางและมีกำลังที่จะลงมือได้ในไม่ช้า แต่ขออย่าให้ด่วนคิดไปว่า รัฐบาลจะทำได้โดยฉับพลันทั่วพระราชอาณาจักร การที่กล่าวนี้เป็นการใหญ่และเป็นการสำคัญ ต้องคิดแล้วคิดอีก ต้องทดลองและตั้งต้นเห็นผลแล้วจึงขยายต่อไป"

ในอีกด้านหนึ่งนั้น การรัฐประหารโดยพระยามโนปกรณ์นิติธาดาและกลุ่มอนุรักษ์นิยมครั้งนี้ แม้ว่าภาพที่ออกมานั้นเป็นการทำรัฐประหารโดยใช้กฎหมายหรือ "พระราชกฤษฎีกา" โดยไม่มีหน่วยกำลังทหารออกสู่ท้องถนนเข้ายึดกุมสถานที่ราชการและจุดยุทธศาสตร์ในกรุงเทพฯ แต่การกล้าตัดสินใจทำรัฐประหารนั้นเป็นเพราะพระยามโนปกรณ์นิติธาดามั่นใจในกำลังสนับสนุนทางทหาร ทั้งทหารบกทหารเรือ ตลอดทั้งการควบคุมหน่วยทหารที่อาจเป็นกำลังต่อต้านการรัฐประหาร จากบันทึกของ นายเอช. คริสเตียนเสน กล่าวว่า

> กลุ่มขุนนางรู้สึกว่าพวกของตนมีกำลังเข้มแข็งพอ ก็ตั้งใจอย่างแน่วแน่ว่า ถ้าหากจำเป็นแล้วก็จะทำลายล้างความพยายามที่จะก่อให้เกิดความยุ่งยากทั้งหลาย โดยขอความร่วมมือจากกองทหารในต่างจังหวัดด้วยความร่วมมือของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว คณะรัฐบาลได้เปิดเผยความคิดของตนต่อพระยาทรงฯ ว่ามีอำนาจอยู่ในมือพอเพียงและอธิบายโดยละเอียดว่าจะเกิดอะไรแก่ประเทศไทยถ้าหากให้ใช้ทฤษฎีกึ่งคอมมิวนิสต์ของพวกหัวก้าวหน้า ซึ่งเป็นผลให้พระยาทรงฯ ซึ่ง

ดำรงตำแหน่งผู้ช่วยผู้บัญชาการทหารบกให้คำมั่นว่าจะให้การสนับสนุนแก่กลุ่มขุนนาง[185]

ขณะเดียวกันในวันที่ 29 มีนาคม พ.ศ. 2475 นั้น พระยาศรีวิสารวาจา รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศก็ได้แจ้งแก่ทูตอังกฤษถึงความมั่นใจว่ากำลัง "ทหารบกร้อยละ 90 และทหารเรือทั้งหมดจะให้การสนับสนุน" แก่กลุ่มของตน[186] และจากบันทึกของ ร.ท.จงกล ไกรฤกษ์ ซึ่งขณะนั้นประจำหน่วยทหารที่จังหวัดพิษณุโลก แต่หลังการรัฐประหารของพระยามโนปกรณ์ฯ ได้เข้ามาช่วยงานด้านทหารของรัฐบาลในกรุงเทพฯ ได้บันทึกไว้ในลักษณะเดียวกันว่า การทำรัฐประหารของพระยามโนปกรณ์นิติธาดานั้น "มีทหารบกทหารเรือเข้มแข็งอยู่แล้ว" โดยทหารบกมี พ.อ.พระยาทรงสุรเดชเป็นขุมกำลัง ทหารเรือมี พล.ร.ท.พระยาราชวังสัน รัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหม และ น.ต.หลวงสินธุสงครามชัย และมั่นใจว่าฝ่ายอื่น "จะคิดปฏิวัติซ้อนเป็นไม่มีทาง"[187]

บุคคลที่สามารถเป็น "ผู้นำ" ในการปฏิวัติหรือรัฐประหารซ้อนได้สำหรับคณะราษฎรนั้นก็คือ พ.อ.พระยาพหลพลพยุหเสนา ผู้บัญชาการทหารบก และ พ.อ.พระยาทรงสุรเดช ผู้ช่วยผู้บัญชาการทหารบกฝ่ายยุทธการและรั้งตำแหน่งเจ้ากรมยุทธการทหารบก แต่ในสถานการณ์ที่ผ่านมา พระยามโนปกรณ์นิติธาดาสามารถดึงความสนับสนุนทางกำลังทหารและทางการเมืองจาก พ.อ.พระยาทรงสุรเดชและกลุ่มนายทหารชั้นผู้ใหญ่ของเขาได้ ส่วน พ.อ.พระยาพหลพลพยุหเสนาก็พ่ายแพ้ในเกมและแรงกดดันจากกลุ่มอนุรักษ์นิยมมาตลอด ตั้งแต่ปัญหาสมาคมการเมือง ที่ทำให้ พ.อ.พระยาพหลฯ ถูก "โดดเดี่ยว" ในคณะกรรรมการกลางกลาโหม กระทั่งถึงปัญหาเค้าโครงการเศรษฐกิจ หรือปัญหาคอมมิวนิสต์ สำหรับ พ.ต.หลวงพิบูลสงคราม รองผู้บังคับทหารปืนใหญ่ แม้จะเป็นผู้นำคณะราษฎรสายทหารบกชั้นผู้น้อย ที่มีพรรคพวกในกลุ่มของเขาคุมกำลังกองพันทหารที่ตั้งอยู่ในกรุงเทพฯ แต่ พ.ต.หลวงพิบูลสงคราม ก็ยังเป็นนายทหาร "ชั้นผู้น้อย" ที่ยากจะขึ้นมาเป็น

---

[185] อ้างใน วิณา มโนพิโมกษ์, อ้างแล้วเชิงอรรถที่ 143, หน้า 81.

[186] F.O.371/17174, Cecil Dormer to Sir John Simon, 29 March 1933.

[187] เสาวรักษ์ (นามแฝง), **ตัวตายแต่ชื่อยัง** (พระนคร : เกื้อกูลการพิมพ์, 2508), หน้า 220.

"ผู้นำ" ในการรัฐประหารซ้อนโดยตัวเองได้ ส่วนกลุ่มนายทหารม้าที่มี ร.อ.หลวงทัศไนยนิยมศึก เป็นผู้นำนั้น ไม่เพียงไม่มีอาวุโสแล้ว ยังมีเพียง 1 กองพันทหารม้าเท่านั้น และน่าจะเป็นเช่นเดียวกันในกรณีของ น.ต.หลวงสินธุสงครามชัย หัวหน้าคณะราษฎรสายทหารเรือ ซึ่งไม่เพียงแต่เป็นนายทหารชั้นผู้น้อยเท่านั้น หากยังไม่ได้อยู่ในตำแหน่งคุมกำลังในกองทัพเรือด้วย คือมีตำแหน่งเป็นเพียงรองเสนาธิการทหารเรือและผู้อำนวยการโรงเรียนนายทหารเรือ นอกจากนี้ยังเป็น "น้องชาย" ที่อาจ *"ถูกปราม" จากพี่ชาย คือ พล.ร.ท.พระยาราชวังสัน รัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหมอีกด้วย และที่*สำคัญที่สุดคือ ในการทำปฏิวัติหรือรัฐประหารนั้นกำลังทางทหารเรือเป็นเพียงกำลังสนับสนุน ส่วนกำลังที่แท้จริงอยู่ที่กองทัพบก (ดูบทที่ 1.3, 3.2)

นอกจากนี้ ความมั่นใจในการสนับสนุนของหน่วยทหารต่างจังหวัดภายใต้การควบคุมดูแลของ พล.ร.ท.พระยาราชวังสัน รัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหมนั้น น่าจะเป็นความจริงอย่างสูง เพราะการปฏิวัติ พ.ศ. 2475 ไม่เพียงจะไม่มีผลต่อความก้าวหน้าของนายทหารที่อยู่ต่างจังหวัดเดิม แต่ความก้าวหน้าทางทหารกลับตกอยู่ในกลุ่มนายทหารชั้นผู้น้อยของคณะราษฎร นอกจากนี้ นายทหารที่กำลังก้าวหน้าในกรุงเทพฯ กลับต้องถูกย้ายไปประจำหน่วยในต่างจังหวัด ความรู้สึกนึกคิดของ ร.อ.หลวงโหมรอนราญ อดีตนายทหารคนสนิทของแม่ทัพที่ 1 ที่รู้สึกว่าตน "ถูกลดตำแหน่ง" ในการย้ายไปเป็นผู้บังคับกองร้อยในกองพันทหารม้าที่ 4 สระบุรี ในขณะที่ "คนที่เงินเดือนน้อยกว่าอ่อนอาวุโสกว่า ได้ตำแหน่งรองผู้บังคับและถูกปรับเงินเดือนให้สูงกว่าข้าพเจ้า" ผลของความรู้สึกนึกคิดโดยรวมก็คือ "จึงเกลียดชังผู้ก่อการเปลี่ยนแปลง (การ) ปกครองแผ่นดินยิ่งนัก เพราะข้าพเจ้าถือว่าพวกนี้เป็นกบฏหมิ่นหยามและอกตัญญูต่อพระมหากษัตริย์จึงตั้งใจไว้ว่าถ้ามีโอกาสจะลุกขึ้นต่อสู้และปราบปรามพวกกบฏเหล่านั้นให้จงได้"[188] ความรู้สึกนึกคิดในแบบของ ร.อ.หลวงโหมรอนราญ น่าจะกล่าวได้ว่าเป็นตัวแทนของความรู้สึกนึกคิดของนายทหารต่างจังหวัดได้เป็นจำนวนมาก และ

---

[188] หลวงโหมรอนราญ, "ชีวประวัติของข้าพเจ้า," ใน **อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พันตำรวจโท หลวงโหมรอนราญ (ตุ๊ ปาลกะวงศ์ ณ อยุธยา)** (กรุงเทพฯ : บุญส่งการพิมพ์, 2520), หน้า 45-46.

ทั้งหมดนี้คือพลังของนายทหารบกต่างจังหวัดที่ให้การสนับสนุนการรัฐประหารของพระยามโนปกรณ์นิติธาดา ผู้ซึ่งชัดเจนแล้วว่าไม่ใช่ "ตัวแทน" หรือ "หุ่น" ของคณะราษฎร

ความลงตัวระหว่างปัจจัยปัญหาเค้าโครงการเศรษฐกิจหรือปัญหาคอมมิวนิสต์กับสถานการณ์ในกองทัพนั้น คือผลที่ทำให้การเตรียมการรัฐประหารของพระยามโนปกรณ์นิติธาดา ตลอดทั้ง "พระราชกฤษฎีกา" ที่ได้ลงพระปรมาภิไธยโดยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ เจ้าอยู่หัวเป็นที่เรียบร้อยแล้วตั้งแต่วันที่ 29 มีนาคม พ.ศ. 2475 และพระยามโนปกรณ์นิติธาดา นายกรัฐมนตรี พระยาศรีวิสารวาจา รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ และนายประยูร ภมรมนตรี รัฐมนตรีและเลขาธิการคณะรัฐมนตรีและเป็น "ผู้รับใช้" ใกล้ชิดพระยามโนปกรณ์ฯ ก็ "ได้อพยพเข้าไปอยู่ในวังปารุสกวัน"[189] ซึ่งแม้เป็นที่ทำการของรัฐบาลหรือ "ทำเนียบรัฐบาล" แต่ก็เป็นที่ พ.อ.พระยาทรงสุรเดชและกลุ่มนายทหารของเขา "คุม" อยู่ด้วย ดังนั้น แผนรัฐประหารวันที่ 1 เมษายน พ.ศ. 2476 จึงเป็นสิ่งที่ชัดเจนยิ่งขึ้นเมื่อพิจารณาถึงการวางจังหวะในการสร้างสถานการณ์ความวุ่นวายที่สภาผู้แทนราษฎรของพระยามโนปกรณ์นิติธาดา กล่าวคือ การประชุมสภาผู้แทนราษฎรครั้งที่ 58/2475 วันพฤหัสบดีที่ 30 มีนาคม พ.ศ. 2475 นั้น ความจริงแล้วต้องประชุมกันวันศุกร์ที่ 24 มีนาคม (สภาผู้แทนราษฎรในสมัยรัฐบาลชั่วคราวชุดที่ 2 นี้ จะมีการประชุมทุกวันศุกร์) แต่การประชุมครั้งนั้น พระยามโนปกรณ์นิติธาดา "ขอเลื่อน" มาเป็นวันพฤหัสบดีที่ 30 มีนาคม วาระการประชุมที่สำคัญ คือ กระทู้ถามของพระยานิติศาสตร์ไพศาลย์เรื่องคำสั่งห้ามข้าราชการเข้าเป็นสมาชิกสมาคมการเมือง ซึ่งพระยามโนปกรณ์นิติธาดาและกลุ่มอนุรักษ์นิยมได้ชัยชนะในกรณีนี้ทั้งในคณะรัฐมนตรีและคณะกรรมการกลางกลาโหม สิ่งนี้น่าจะได้รับการประเมินอย่างแน่นอนจากกลุ่มพระยามโนปกรณ์ฯ แล้วว่า ปัญหาเรื่องคำสั่งห้ามข้าราชการเข้าเป็นสมาชิกสมาคมการเมือง จะต้องได้รับการคัดค้านอย่างรุนแรงจากสมาชิกคณะราษฎรสายพลเรือนที่มีหลวงประดิษฐ์มนูธรรมเป็นผู้นำ

---

[189]เป็นคำกล่าวเสียดสีของนายจรูญ สืบแสง ที่ว่า กลุ่มพระยามโนปกรณ์ฯ คง "กลัวจะถูกยิง" จึงอพยพกันเข้าไปอยู่ที่วังปารุสกวัน ดู **รง.ส.** ครั้งที่ 59/2475, 31 มีนาคม 2475.

และก็เป็นจริงเมื่อฝ่ายพระยามโนปกรณ์นิติธาดาหรือฝ่ายรัฐบาลพ่ายแพ้ในการลงมติลับของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรให้รัฐบาลถอนคำสั่งห้ามนี้ออกไป

ในการประชุมสภาผู้แทนราษฎรวันถัดมาครั้งที่ 59/2475 ศุกร์ที่ 31 มีนาคม พ.ศ. 2475 พระยามโนปกรณ์นิติธาดานายกรัฐมนตรีได้ขอให้เป็นการประชุมในตอนเช้า (เวลาในการประชุมครั้งนี้คือ 9.35-11.50 น. ปกติเวลาในการประชุมเป็นช่วงเวลาเย็นระหว่าง 16.00-18.00 น.) แต่สิ่งที่เกิดขึ้นในตอนเช้าวันนี้ก็คือ ได้มีกำลังทหารโดยคำสั่งของ พ.อ.พระยาทรงสุรเดช ให้ทำการตรวจค้นอาวุธปืนของสมาชิกสภาหน้าพระที่นั่งอนันตสมาคมหรือที่ประชุมสภาผู้แทนราษฎร พล.ต.พระยาประเสริฐสงคราม ปลัดทูลฉลองกระทรวงกลาโหม กล่าวว่า "ไม่ทราบเรื่องนี้" พล.ร.ต.พระยาราชวังสันรัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหมไม่มาประชุม มีเพียงพระยามโนปกรณ์นิติธาดา นายกรัฐมนตรีรับหน้าที่ชี้แจงว่า "....ทหารนั้นถือว่าเป็นผู้รับผิดชอบในเรื่องความสงบ เมื่อวานนี้ความปรากฏแก่เขาว่ามีบางคนพกอาวุธเข้ามาเป็นที่น่าหวาดเสียวแก่สมาชิก เมื่อเขาถือว่าเป็นหน้าที่จะระงับความสงบจึงขออย่าให้พกอาวุธเข้ามาในที่ประชุมเลย" นายจรูญ สืบแสง ซึ่งเป็นหนึ่งในผู้พกอาวุธปืนได้ตั้งข้อสังเกตว่า "แรกเริ่มเราก็พกอาวุธปืนได้ แต่การพกนั้นมิใช่เพื่อหาเรื่องยิงกัน เป็นการพกเพื่อป้องกันตัว และแต่ก่อนมิได้มีการตรวจค้น ทำไมเพิ่งจะมารู้สึกเกรงกลัวกันในเวลานี้เอง" หลวงประดิษฐ์มนูธรรม กล่าวว่า "ในเรื่องอาวุธปืน ขอแถลงความจริง คือในเรื่องนี้ก็รู้สึกเหมือนกันว่าการที่พกอาวุธปืนเข้ามานั้นมีผลอย่างไร เมื่อคืนนี้หลวงศุภชลาศัยได้มาพูดกันในเรื่องนี้ และเราก็ได้ตกลงว่าจะมาพูดกันและรับปากไว้ว่าจะมาเรียนกับเจ้าคุณศรยุทธฯ (พล.ร.ต.พระยาศรยุทธเสนีรองประธานทำการแทนประธานสภาผู้แทนราษฎร : ผู้อ้าง) แต่ก็ยังไม่ทัน มาวันนี้ก็ได้เป็นเช่นนี้เสียก่อนแล้ว" แม้ว่าในท้ายสุดที่ประชุมสภาได้มอบให้เป็นอำนาจของประธานสภาที่ให้ "สั่งว่าระเบียบการที่ทางทหารได้สั่งไปในเรื่องพกอาวุธปืนนั้น ขอให้ถอนคำสั่งนั้นลงไป แล้วข้าพเจ้าจะได้สั่งทับด้วยลายลักษณ์อักษรว่าควรจะทำอย่างไรต่อไป" นอกจากนั้นแล้วไม่เพียงแต่มีทหารตรวจค้นอาวุธ ยังมีทหารอีกกลุ่มหนึ่งถืออาวุธนั่งอยู่ที่ประชุมสภาและกันที่ประตูไม่ให้สมาชิกสภาออกไปไหน จากเหตุการณ์ที่สภาผู้แทนราษฎร เห็นได้ว่าเป็นการสร้างสถานการณ์ที่สภาเพื่อให้ดูสมจริงถึงความวุ่นวายที่เกิดขึ้น โดยสรุปกล่าวได้ว่า การรัฐประหารของพระยามโนปกรณ์นิติธาดานี้ ได้สำเร็จลง

ตั้งแต่ช่วงเย็นของวันที่ 31 มีนาคม เพราะในคืนวันเดียวกันนั้น นายประยูร ภมรมนตรีเลขาธิการคณะรัฐมนตรี พร้อมด้วยเจ้าหน้าที่ราชกิจจานุเบกษาได้เข้าควบคุมการพิมพ์หนังสือราชกิจจานุเบกษาอยู่ตลอดเวลา[190] ซึ่งย่อมหมายความว่า พระยามโนปกรณ์นิติธาดาสามารถทำให้รัฐมนตรีคนอื่นๆ ร่วมลงนามโดยเรียบร้อยแล้ว

ผลของรัฐประหารครั้งนี้ได้ขจัดบทบาทและอิทธิพลของคณะราษฎรสายพลเรือนที่มีสูงเด่นในช่วงเกือบ 1 ปีแรกนี้ออกไปจากรัฐบาลและสภาผู้แทนราษฎร เห็นได้ว่ารัฐบาลใหม่ของพระยามโนปกรณ์นิติธาดา รัฐมนตรีลอยที่เป็นพลเรือนไม่มีใครได้รับแต่งตั้งกลับเข้ามาอีก หลวงประดิษฐ์มนูธรรมต้องลี้ภัยไปฝรั่งเศส นายแนบ พหลโยธิน และนายตั้ว ลพานุกรม ซึ่งเป็นผู้ก่อการฯ ที่ปารีสหมดบทบาททางการเมืองนับแต่วันนั้น กลับไปเป็นเพียงข้าราชการประจำ ผู้ก่อการฯ ที่ปารีสฝ่ายพลเรือนมีเพียง นายประยูร ภมรมนตรี ที่เข้าไปสังกัดในกลุ่มพระยามโนปกรณ์ฯ ที่ยังคงได้เป็นรัฐมนตรีลอยต่อไป พระยาประมวญวิชาพูล ซึ่งแสดงตนสนับสนุนหลวงประดิษฐ์มนูธรรม ถูกย้ายลดตำแหน่งจากปลัดทูลฉลองกระทรวงธรรมการไปเป็นหัวหน้าแผนกสถิติและรายงาน โดยให้พระยาปรีชานุสาสน์ (เสริญ ปันยารชุน) ขึ้นมาเป็นปลัดทูลฉลองแทน[191] (หลังการรัฐประหาร 20 มิถุนายน พ.ศ. 2476 พระยาประมวญวิชาพูลจะได้กลับมาเป็นปลัดทูลฉลองกระทรวงธรรมการอีกครั้ง) ส่วนหลวงเดชสหกรณ์ก็หมดบทบาททางการเมืองเช่นกัน นอกจากนี้ พระยานิติศาสตร์ไพศาลย์ ซึ่งทำตัวเป็นฝ่ายค้านรัฐบาลในสภาและเป็นนายกสมาคมคณะราษฎร ก็ถูกย้ายลดตำแหน่งอย่างรุนแรงจากการเป็นอธิบดีศาลอาชญาและอธิบดีศาลต่างประเทศไปเป็นเพียงผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์[192] ในด้านกลับกัน พระยามโนปกรณ์นิติธาดา ยังคงกลุ่มอนุรักษ์นิยมของเขาไว้ในตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการทุกกระทรวง ยังคงนายทหารคณะราษฎรไว้ในตำแหน่งรัฐมนตรีลอยทุกคน รวมทั้ง พล.ร.ต.พระยาปรีชาชลยุทธ ผู้บัญชาการทหารเรือ รัฐมนตรีลอยที่ได้รับแต่งตั้งเข้ามาใหม่ 3 คนนั้น 2

---

[190] **ประชาชาติ** 3 เมษายน 2476.

[191] **ราชกิจจานุเบกษา** เล่ม 50 (7 พฤษภาคม 2476) : 147.

[192] **ประชาชาติ** 13 เมษายน 2476.

*คนเป็นข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ ได้แก่ พระยาอุดมพงษ์เพ็ญสวัสดิ์ (ม.ร.ว.ประยูร อิศรศักดิ์) และ พระยา*มานวราชเสวี (ปลอด-วิเชียร ณ สงขลา) อีก 1 คนนั้น คือ น.ต.หลวงศุภชลาศัย ซึ่งมีฐานะเป็นผู้นำคณะราษฎรสายทหารเรือรองจาก น.ต.หลวงสินธุสงครามชัย และเป็นผู้คุมกำลังเรือรบในฐานะผู้บังคับกองเรือปืนและผู้บัญชาการเรือรบหลวงสุโขทัย ทั้งหมดนี้กล่าวได้ว่าพระยามโนปกรณ์นิติธาดาพยายามแสดงให้เห็นว่า กลุ่มผู้นำฝ่ายทหารคณะราษฎรยังคงสนับสนุนรัฐบาลชุดใหม่ของตนทุกคน

เป้าหมายของพระยามโนปกรณ์นิติธาดาในการทำรัฐประหารโดยพระราชกฤษฎีกานั้น นอกเหนือจากจะครอบครองอำนาจเด็ดขาดในคณะรัฐบาลไว้ในกลุ่มอนุรักษ์นิยมของตน ยังเป็นการขจัดบทบาทของกลุ่มพลเรือนคณะราษฎรที่มีหลวงประดิษฐ์มนูธรรมเป็นผู้นำออกไปจากวงการเมือง และลดทอนอิทธิพลของนายทหารคณะราษฎรในวงงานของรัฐบาล อีกสิ่งหนึ่งที่ปรากฏชัดเจนหลังการรัฐประหารคือ การ "ล้ม" สมาคมคณะราษฎร ซึ่งเป็นความพยายามของกลุ่มพระยามโนปกรณ์นิติธาดามาตลอด โดยการออกเป็นพระราชบัญญัติห้ามจัดตั้งสมาคมการเมือง[193] ในวันที่ 2 เมษายน หรือวันเดียวกันกับที่ออกพระราชบัญญัติคอมมิวนิสต์ การบังคับใช้พระราชบัญญัติฉบับนี้ทำให้สมาคมคณะราษฎรซึ่งมุ่งหวังส่งสมาชิกเข้าสมัครรับการเลือกตั้ง ต้องเปลี่ยนเป็น "สโมสรคณะราษฎร" โดยมีวัตถุประสงค์ไม่เกี่ยวกับการเมืองและหมดบทบาทไปตั้งแต่นั้นมา

สำหรับเป้าหมายที่แอบแฝงหรือเป้าหมายที่แท้จริงของการรัฐประหารครั้งนี้คือ 1) ต้องการแก้ไของค์ประกอบของสภาผู้แทนราษฎรตามแนวความคิดของกลุ่มพระยามโนปกรณ์นิติธาดา 2) ต้องการแก้ไขรัฐธรรมนูญบางมาตราเพื่อเพิ่มพระราชอำนาจให้แก่พระมหากษัตริย์ สิ่งหนึ่งที่เราต้องยอมรับในเบื้องต้นก็คือ พระยามโนปกรณ์นิติธาดาและกลุ่มอนุรักษ์นิยมของเขาไม่สามารถที่จะยกเลิกรัฐธรรมนูญได้ ในท่ามกลางกระแสที่ประเทศสยามต้องมีรัฐธรรมนูญ (ดูบทที่ 1.2) และประเทศก็เพิ่งมีรัฐธรรมนูญมาเพียง 9 เดือนเท่านั้น นับจากการปฏิวัติ พ.ศ. 2475 และเพียง 3 เดือน นับจากการ

---

[193]"พระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ พุทธศักราช 2476," **ราชกิจจานุเบกษา** แผนกกฤษฎีกา, เล่ม 50 (2 เมษายน 2476) : 13-15.

ประกาศใช้รัฐธรรมนูญฉบับถาวร เพราะหากพระยามโนปกรณ์นิติธาดายกเลิกรัฐธรรมนูญในการรัฐประหารครั้งนี้ ก็อาจทำให้สูญสิ้นความชอบธรรมทางการเมืองในระบอบใหม่ทันที ซึ่งอาจทำให้กลุ่มผู้นำนายทหารคณะราษฎร โดยเฉพาะ พ.อ.พระยาพหลพลพยุหเสนา ที่ถูก "จำกัด" บทบาททางการเมืองไว้แล้ว สามารถใช้เป็นเหตุในการทำรัฐประหารซ้อนได้อย่างทันทีเช่นกัน ดังนั้นพระยามโนปกรณ์นิติธาดาจึงใส่ข้อความสั้นๆ เกี่ยวกับรัฐธรรมนูญในตอนท้ายของคำแถลงการณ์ของรัฐบาลว่า "รัฐบาลขอย้ำความข้อหนึ่งว่า พระราชกฤษฎีกานี้ให้รอการใช้รัฐธรรมนูญแต่เฉพาะบางมาตราและเป็นการชั่วคราวเท่านั้น"[194] สิ่งที่เราต้องวิเคราะห์ถึงความซับซ้อนในการใช้พระราชกฤษฎีกาทำรัฐประหาร โดยกลุ่มนักกฎหมายสำเร็จจากอังกฤษและเป็นนักกฎหมาย "มือหนึ่ง" ของประเทศ คือ

1) *กลุ่มพระยามโนปกรณ์นิติธาดาเกือบทั้งหมดคือผู้เป็นอนุกรรมการร่างรัฐธรรมนูญ* ย่อมทราบดีว่า รัฐธรรมนูญเป็นกฎหมายสูงสุด หากกฎหมายอื่นใดขัดต่อรัฐธรรมนูญ ย่อมถือว่าเป็นโมฆะ แต่พระยามโนปกรณ์นิติธาดาใช้ "พระราชกฤษฎีกา"[195] อันเป็นกฎหมายที่ฝ่ายบริหารออกได้โดยไม่ขัดกับกฎหมายทั่วไป "ให้รอการใช้บทบัญญัติต่างๆ ในรัฐธรรมนูญ ซึ่งขัดกับพระราชกฤษฎีกานี้เสีย" เห็นได้ว่าเป็นการใช้กฎหมายที่กลับตาลปัตรกันหรือกลับหน้ามือเป็นหลังมือ ม.จ.วรรณไวทยากร วรวรรณ ได้วิเคราะห์ถึงมาตรารัฐธรรมนูญที่เหลือใช้จากข้อกำหนดของพระราชกฤษฎีกาที่ให้ "งดใช้" รัฐธรรมนูญเกือบทุกมาตราว่า เหลือแต่มาตรา "ที่ไม่เป็นสาระอันสำคัญยิ่ง[196] จากทั้งหมด 68 มาตรา เหลือใช้เพียง 18 มาตรา ได้แก่ มาตราที่ 1, 3, 4, 5, 7, 8, 11, 12-15 ,53-60 กล่าวคือ เมื่อพระราชกฤษฎีกาให้ "ยุบ" สภาผู้แทนราษฎรและให้คณะรัฐมนตรีชุดใหม่เป็นผู้ใช้อำนาจนิติบัญญัติแทนด้วย ดังนั้น จึงทำให้หลักสำคัญสำคัญของรัฐธรรมนูญมาตราที่ 2 ที่ว่า "อำนาจอธิปไตยย่อมมาจากปวงชน

---

[194]"คำแถลงการณ์ของรัฐบาล," **ราชกิจจานุเบกษา** แผนกกฤษฎีกา, เล่ม 50 (1 เมษายน 2476) : 9.

[195]ม.จ.วรรณไวทยากร วรวรรณ ทรงอธิบายถึงหลักการใช้กฎหมายในระบอบรัฐธรรมนูญว่า "พระราชบัญญัติ คือ กฎหมายที่ผ่านสภา พระราชกำหนด คือ กฎหมายที่ฝ่ายบริหารออกได้ในกรณีฉุกเฉินเมื่อสภามิได้ประชุมอยู่ แต่ต้องให้สภาอนุมัติในคราวประชุมต่อมา ส่วนพระราชกฤษฎีกานั้นเป็นกฎหมายซึ่งฝ่ายบริหารออกได้โดยไม่ขัดกับกฎหมายทั่วไป ส่วนประกาศนั้น เป็นทางฝ่ายบริหารแจ้งความให้ทราบ" **รง.ส.** ครั้งที่ 17/2476, 7 กันยายน 2476.

[196]"ไขข่าวการเมือง," **ประชาชาติ** 8 เมษายน 2476.

ชาวสยาม...." หายไป จึงย่อมทำให้มาตราอื่นๆ ที่เกี่ยวพันกับสภาผู้แทนราษฎรและคณะรัฐมนตรีหายไปด้วย คงเหลือมาตราที่เกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ หน้าที่ของชนชาวสยาม และในหมวดศาล ซึ่งโดยนัยของการรัฐประหารครั้งนี้ก็คือ รัฐธรรมนูญได้ถูกยกเลิกไปแล้ว

2) พระราชกฤษฎีกาฉบับนี้ "ให้ปิดประชุมสภาผู้แทนราษฎรนี้เสีย และห้ามไม่ให้เรียกประชุมจนกว่าจะได้มีสภาผู้แทนราษฎรขึ้นใหม่เมื่อได้มีการเลือกตั้งผู้แทนราษฎร...." การใช้ พระราชกฤษฎีกาในแง่มุมนี้ไม่ผิดหลักการอย่างแน่นอน เพราะการ "ปิด" หรือ "ยุบ" สภาผู้แทนราษฎรนั้นกระทำโดยใช้พระราชกฤษฎีกา การ "ปิด" สภาผู้แทนราษฎร คือ การที่สภาหมดสมัยวาระการประชุมหรือครบกำหนดอายุตามวาระของสมาชิกสภาซึ่งจะต้องมีการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรกันใหม่ ส่วนการ "ยุบ" สภาผู้แทนราษฎร คือ การที่รัฐบาลได้ขัดกันกับสภาอย่างรุนแรง ฝ่ายรัฐบาลจึงใช้อำนาจยุบสภาผู้แทนราษฎรเพื่อให้มีการเลือกตั้งกันใหม่ แต่ความซับซ้อนก็เกิดขึ้นเพราะถ้า "ปิด" สภาผู้แทนราษฎรเพื่อให้มีการเลือกตั้งใหม่ คณะรัฐมนตรีชุดชั่วคราวนี้ก็จะเป็น "รัฐบาลรักษาการ" ด้วย แต่พระราชกฤษฎีการนี้ให้ตั้ง "คณะรัฐมนตรีชุดใหม่" นั่นหมายความว่าสภาผู้แทนราษฎรถูก "ยุบ" นอกจากนั้นหลังการรัฐประหารครั้งนี้ พระยามโนปกรณ์นิติธาดาก็หาได้ประกาศกฎหมายให้มีการเลือกตั้งสมาชิกประเภทที่ 1 อย่างทันทีทันใดไม่ จนกระทั่งเมื่อเกิดวิกฤตการณ์ "4 ทหารเสือลาออก" จึงประกาศให้มีการเลือกตั้งเมื่อวันที่ 14 มิถุนายน พ.ศ. 2476 หรืออีก 75 วันหลังการรัฐประหาร

3) พระราชกฤษฎีกาฉบับนี้ได้ตั้งให้นายกรัฐมนตรีและรัฐมนตรีว่าการกระทรวงต่างๆ ของคณะรัฐบาลซึ่งถูก "ยุบ" โดยพระราชกฤษฎีกา เป็นนายกรัฐมนตรีและรัฐมนตรีว่าการกระทรวงของรัฐบาลชุดใหม่ ส่วนรัฐมนตรีลอยอื่นๆ พระยามโนปกรณ์นิติธาดาได้ลงนามรับสนองพระบรมราชโองการ "ประกาศตั้งรัฐมนตรี" ลอยชุดใหม่แยกต่างหากออกไป สิ่งสำคัญคือ พระราชกฤษฎีกาฉบับนี้ให้อำนาจคณะรัฐมนตรี "ชุดใหม่" เป็นทั้งฝ่ายบริหารและฝ่ายนิติบัญญัติ กล่าวได้ว่าคณะรัฐมนตรีชุดใหม่นี้เป็นเผด็จการเต็มรูปแบบ

อย่างไรก็ตาม กล่าวได้ว่า พระยามโนปกรณ์นิติธาดาและกลุ่มอนุรักษ์นิยมยังแสดงเจตนาให้ประเทศมีรัฐธรรมนูญและมีการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรประเภทที่ 1 ดังปรากฏความในพระราชกฤษฎีกา แต่เป้าหมายหรือผลในท้ายสุดของการที่รัฐธรรมนูญจะ "สมบูรณ์" อีกครั้งคือพระยามโนปกรณ์นิติธาดาและกลุ่มอนุรักษ์นิยมก็จะเป็น "กลุ่มอำนาจใหม่" ของประเทศ ขณะที่คณะราษฎรจะถูกขจัดออกไปจากศูนย์อำนาจนี้ ขณะเดียวกันพระมหากษัตริย์หรือพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ซึ่งทรงให้ความร่วมมือและสนับสนุนในการทำรัฐประหารของกลุ่มพระยามโนปกรณ์นิติธาดา ก็จะทรงได้รับพระราชอำนาจเพิ่มขึ้นในรัฐธรรมนูญตามที่พระองค์ทรงหวังไว้ กล่าวคือ ตามบทบัญญัติในพระราชกฤษฎีกา รัฐธรรมนูญจะมีความสมบูรณ์ได้เพราะ 3 ประการคือ

ประการที่ 1 จนกว่าจะมีการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ซึ่งเห็นได้ว่ามีความเกี่ยวพันอย่างสำคัญกับการล้มสมาคมคณะราษฎรที่มุ่งหวังส่งสมาชิกเข้ารับสมัครการเลือกตั้ง เมื่อล้มสมาคมนี้แล้ว คณะราษฎรย่อมไม่มีเสียงสนับสนุนหรือไม่ได้กุมเสียงข้างมากในหมู่สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรประเภทที่ 1 หลวงประดิษฐ์มนูธรรมได้ส่งจดหมายมายังสภาผู้แทนราษฎรหลังการรัฐประหาร 20 มิถุนายน พ.ศ. 2476 โดยโจมตีพระยามโนปกรณ์นิติธาดาว่า พระยามโนปกรณ์ฯ "ได้จัดการวางแผนในการหาเสียงข้างมากไว้" โดยวิธีให้พระยาจ่าแสนยบดี รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย "กระซิบ" เจ้าเมืองและนายอำเภอให้จัดการให้บุคคลที่สนับสนุนฝ่ายพระยามโนปกรณ์ฯ ได้รับเลือกตั้ง[197] นอกจากนี้พระยามโนปกรณ์นิติธาดายังได้ใช้อำนาจตามพระราชกฤษฎีกาแก้ไขพระราชบัญญัติการเลือกตั้ง พ.ศ. 2475 กล่าวคือ เมื่อพระยามโนปกรณ์นิติธาดาได้ประกาศให้มีการเลือกตั้งเมื่อวันที่ 14 มิถุนายน พ.ศ. 2476 นั้น โดยประกาศกฎหมายพร้อมกัน 3 ฉบับได้แก่ "พระราชบัญญัติการเลือกตั้ง พ.ศ. 2475 แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2476" "พระราชกฤษฎีกาให้มีการเลือกตั้งผู้แทนตำบลและสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรประเภทที่ 1 พ.ศ. 2476" และ "พระราชกฤษฎีกากำหนดจังหวัดเพื่อการเลือกตั้งตามความในพระราชบัญญัติการเลือกตั้ง พ.ศ. 2475 แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2476" การแก้ไขกฎหมายเลือกตั้งทั้ง 3 ฉบับนี้ หลวงประดิษฐ์มนูธรรมกล่าวว่าเป็นการแก้ "ในข้อความ

---

[197] **รง.ส.** ครั้งที่ 9/2476, 1 สิงหาคม 2476.

สำคัญ โดยที่พระยามโนฯ กับพวกได้นำเอาข้อความที่ตนเถียงแพ้ในขณะที่ร่างพระราชบัญญัติ กับที่ตนจำนนในทางปฏิบัติมาไว้เกือบทั้งสิ้น"[198] สาระสำคัญที่เปลี่ยนแปลงไปในกฎหมายเลือกตั้งคือ

1. จังหวัดการปกครอง 70 จังหวัดที่ให้มีผู้แทนราษฎรได้อย่างน้อยจังหวัดละ 1 คนนั้นจะเหลือจังหวัดเพื่อการเลือกตั้งเพียง 41 จังหวัด โดยบางเขตจังหวัดเพื่อการเลือกตั้งให้มีการรวมกันถึง 4 จังหวัดการปกครอง เช่น ให้รวมจังหวัดภูเก็ต พังงา กระบี่ และระนอง เป็นเขตจังหวัดการเลือกตั้งภูเก็ต ให้รวมจังหวัดชลบุรี ระยอง จันทบุรี และตราด เป็นเขตจังหวัดการเลือกตั้งจันทบุรี นอกจากนั้นยังได้เปลี่ยนแปลงการคิดจำนวนผู้แทนราษฎรที่จะพึงมีได้จากฐานประชากร 1 แสนคนต่อการมีผู้แทนฯ 1 คนเป็นฐานประชากร 2 แสนคนจึงมีผู้แทนราษฎรได้ 1 คน ผลโดยรวมจากข้อนี้คือ จำนวนผู้แทนราษฎรที่จะมีถึง 120 คน ได้ลดลงเหลือเพียง 54 คน

2. ได้เปลี่ยนแปลงอายุของผู้มีสิทธิออกเสียงเลือกตั้งจาก 20 ปีบริบูรณ์เป็น 25 ปีบริบูรณ์

3. ได้เปลี่ยนแปลงอายุของผู้มีสิทธิสมัครรับเลือกตั้งจาก 23 ปีบริบูรณ์เป็น 30 ปีบริบูรณ์ ทั้งยังได้กำหนดคุณสมบัติของผู้สมัครรับเลือกตั้งไว้เพียงมีความรู้ "อ่านออกและเขียนหนังสือไทยได้"

4. ได้เปลี่ยนแปลงข้อระบุที่ให้ข้าราชการสมัครรับเลือกตั้งได้แต่ต้องไปสมัครในจังหวัดที่ไม่ได้รับราชการอยู่ในขณะนั้น เป็นข้าราชการสมัครรับเลือกตั้งไม่ได้

การแก้ไขกฎหมายเลือกตั้งของกลุ่มพระยามโนปกรณ์นิติธาดานั้น ประเด็นที่แอบแฝงไว้ก็คือ ในกระบวนการเลือกตั้งจะได้จำกัดผู้ที่เกี่ยวข้องกับการเลือกตั้งไปเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะในส่วนของผู้สมัครรับเลือกตั้ง ซึ่งจะได้แต่ผู้ที่มีอายุมากแล้วเข้าสู่สภาผู้แทนราษฎร และมีแนวโน้มที่จะสนับสนุนหรือเป็นกลุ่มที่มีแนวความคิดอนุรักษ์นิยม การห้ามข้าราชการลงสมัครรับเลือกตั้งย่อมเป็นการตัดปัญญาชนกลุ่มใหญ่ของประเทศออกไป เพราะขณะนั้นผู้ที่มีการศึกษาและรับรู้ความเคลื่อนไหว

---

[198] เพิ่งอ้าง.

การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองมากที่สุดอยู่ในวงราชการ นอกจากนั้นหลังจากที่ราษฎรในตำบลได้เลือกผู้แทนตำบลแล้ว ผู้แทนตำบลก็จะต้องเดินทางไปที่จังหวัดเพื่อการเลือกตั้ง ซึ่งมีแนวโน้มว่าผู้แทนตำบลจะไม่รู้จักผู้สมัครรับเลือกตั้งมากขึ้นไปอีก เพราะย่อมมีผู้สมัครเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรมาจากหลายจังหวัดด้วยกัน โดยสรุปก็คือ จากกฎหมายเลือกตั้งที่เปลี่ยนแปลงไปนี้ก็จะทำให้จำนวนสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรประเภทที่ 1 มีขนาดเล็กลง และโดยวิธีจัดการเลือกตั้งของฝ่ายรัฐบาล ก็จะทำให้รัฐบาลสามารถควบคุมเสียงข้างมากในหมู่สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรประเภทที่ 1 ไว้ได้อย่างง่ายดาย[199]

ประการที่ 2 จนกว่าจะเรียกประชุมสภาผู้แทนราษฎร ซึ่งหมายความว่า ต้องมีการแต่งตั้งสมาชิกประเภทที่ 2 เสียก่อน และสิ่งนี้ก็เป็นความมุ่งหวังของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ตลอดมาว่าพระองค์จะได้ทรงเป็นผู้เลือกตั้งเอง

ประการที่ 3 *จนกว่าจะได้ตั้งคณะรัฐมนตรีชุดใหม่ ซึ่งผลก็คือ พระยามโนปกรณ์นิติธาดา* ย่อมต้องได้รับการแต่งตั้งจากพระมหากษัตริย์ให้เป็นนายกรัฐมนตรีอีกครั้ง

เห็นได้ว่าเมื่อรัฐธรรมนูญมีความสมบูรณ์ขึ้นอีกครั้ง กลุ่มอนุรักษ์นิยมที่มีพระยามโนปกรณ์นิติธาดาเป็นผู้นำก็ได้กลายเป็นกลุ่มอำนาจใหม่ที่เป็นไปตามความชอบธรรมทางการเมืองของระบอบรัฐธรรมนูญ จำนวนสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรทั้ง 2 ประเภทรวมกันประมาณ 108 นาย ซึ่งรัฐบาลพระยามโนปกรณ์ฯ ก็จะสามารถควบคุมสมาชิกทั้ง 2 ประเภทที่มีแนวโน้มเป็นฝ่ายอนุรักษ์นิยมไว้ได้ตลอดทั้งพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ซึ่งร่วมมือและสนับสนุนในการรัฐประหารของพระยามโนปกรณ์ฯ ก็จะได้รับพระราชอำนาจในการเลือกตั้งสมาชิกสภาประเภทที่ 2 ส่วนการแก้ไขรัฐธรรมนูญมาตราที่

---

[199] ดูรายละเอียดเกี่ยวกับเรื่องนี้ในงานของผู้ศึกษาที่ได้รับการตีพิมพ์แล้ว เรื่อง "การเมืองไทยในระบบสภาผู้แทนราษฎร : การเลือกตั้งครั้งแรก พ.ศ. 2476," **ศิลปวัฒนธรรม** 9:8 (มิถุนายน 2531), ตอนที่ 2 "กฎหมายเลือกตั้งและเรื่องเกี่ยวเนื่องกับการเลือกตั้ง" : 73-83.

39 ว่าด้วยพระราชอำนาจยับยั้ง (Veto) พระราชบัญญัติใดๆ ของพระมหากษัตริย์ หากสภาจะยืนยันให้ประกาศบังคับใช้เป็นกฎหมายต้องลงคะแนนด้วยเสียงข้างมากถึง 2 ใน 3 ของสมาชิกทั้งหมด วิธีการแก้ไขรัฐธรรมนูญมาตรานี้สามารถทำได้ 2 วิธีคือ 1) ในช่วงที่พระยามโนปกรณ์นิติธาดายังคงมีอำนาจนิติบัญญัติตามพระราชกฤษฎีกา ใช้อำนาจนี้แก้ไขมาตราในรัฐธรรมนูญด้วยตัวเอง *จำลอง อิทธะรงค์* ได้บันทึกเหตุการณ์หลังการรัฐประหารว่า "ฝ่ายพระยามโนฯ มีการวิ่งเต้นติดต่อกับบุคคลสำคัญในวงการเมืองอยู่เสมอๆ ทั้งมีการร่วมประชุมหารือกันอย่างลับๆ เนืองๆ และในการประชุมกันนั้นก็มีเรื่องที่จะแก้ไขรัฐธรรมนูญบางมาตราที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวไม่พอพระทัย และเพื่อที่จะแก้ไขให้เป็นไปตามพระราชประสงค์ ซึ่งเป็นการขัดแย้งกันอยู่กับความมุ่งหมายของคณะราษฎร"[200] อย่างไรก็ตามวิธีนี้ก็ไม่ปรากฏการกระทำในช่วงรัฐบาลพระยามโนปกรณ์ฯ ชุด 81 วันนี้ วิธีที่เป็นไปได้ในทางที่ 2) คือ การแก้ไขมาตรารัฐธรรมนูญ โดยวิธีการทางรัฐธรรมนูญ ซึ่งดูจะมีชอบธรรมกว่า นั้นคือ จากผลของการเลือกตั้งและแต่งตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรทั้ง 2 ประเภท ก็สามารถแก้ไขรัฐธรรมนูญโดยทางสภาผู้แทนราษฎรได้ เพราะสภาผู้แทนราษฎรเป็นผู้ทรงไว้ซึ่งอำนาจในการเปลี่ยนแปลงแก้ไขรัฐธรรมนูญด้วยคะแนน 3 ใน 4 แห่งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรทั้งหมด ตามวิถีทางรัฐธรรมนูญมาตรา 61, 62 และ 63

โดยสรุป การรัฐประหารโดยพระยามโนปกรณ์นิติธาดาและกลุ่มอนุรักษ์นิยมประสบผลสำเร็จในการรวมอำนาจไว้ในกลุ่มของตน ขจัดบทบาทของคณะราษฎรสายพลเรือนที่มีหลวงประดิษฐ์มนูธรรมเป็นแกนนำ ล้มสมาคมคณะราษฎร ตลอดทั้งลดทอนบทบาทและอิทธิพลของกลุ่มผู้นำคณะราษฎรฝ่ายทหาร โดยเฉพาะบทบาทของ พ.อ.พระยาพหลพลพยุหเสนา อย่างไรก็ตามเป้าหมายเบื้องหลังหรือเป้าหมายที่แท้จริงของการรัฐประหารครั้งนี้ กล่าวได้ว่า ยังไม่ประสบความสำเร็จ ด้วยเพราะ "คณะราษฎร" ยังมี "ตัวตน" อยู่ โดยเฉพาะกลุ่มผู้นำฝ่ายทหารคณะราษฎรที่ยังอยู่ร่วมในคณะรัฐบาล และยังเป็นกลุ่มที่คุมกำลังกองทัพที่แท้จริง ดังนั้น เกมการเมืองของพระยามโนปกรณ์นิติธาดาในรัฐบาลชุด 81 วันนี้ที่ได้พยายามขจัดกลุ่มผู้นำทางทหารของคณะราษฎรออกไปจากการ

---

[200] จำลอง อิทธะรงค์, อ้างแล้วเชิงอรรถที่ 54, หน้า 137, และ 138-145.

คุมกำลังกองทัพ ก็ได้เป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้นายทหารของคณะราษฎรทำการรัฐประหารล้มรัฐบาลพระยามโนปกรณ์นิติธาดาเมื่อวันที่ 20 มิถุนายน พ.ศ. 2476

บทที่ 5
รัฐประหาร 20 มิถุนายน พ.ศ. 2476

การรัฐประหาร 20 มิถุนายน พ.ศ. 2476 เป็นการกระทำโดยคณะราษฎรฝ่ายทหารที่มี พ.อ.พระยาพหลพลพยุหเสนา เป็นผู้นำ มี พ.ท.หลวงพิบูลสงคราม เป็นผู้คุมกำลังทางทหารบก และมี น.ท.หลวงศุภชลาศัยเป็นผู้คุมกำลังทางทหารเรือ โดยไม่มีคณะราษฎรฝ่ายพลเรือนเข้าร่วมด้วย เพื่อล้มรัฐบาลเผด็จการพลเรือนของกลุ่มอนุรักษ์นิยมที่มีพระยามโนปกรณ์นิติธาดาเป็นนายกรัฐมนตรี แม้ว่าการรัฐประหารครั้งนี้นั้นเป็นการใช้กำลังทหารล้มรัฐบาลที่มาจากการรัฐประหารโดยทางกฎหมายหรือโดยพระราชกฤษฎีกา แต่การรัฐประหารโดยคณะราษฎรก็ได้ทำให้มีการเปิดประชุมสภาผู้แทนราษฎรและให้ใช้รัฐธรรมนูญฉบับถาวรอย่างสมบูรณ์ต่อไปหลังจากหยุดชะงักลงเมื่อวันที่ 1 เมษายน พ.ศ. 2476 ความหมายอันสำคัญของการรัฐประหารโดยคณะราษฎรครั้งนี้ คือ คณะราษฎรได้ปฏิเสธการบิดเบนทิศทางของระบอบรัฐธรรมนูญโดยกลุ่มอนุรักษ์นิยมที่หันไปหาความร่วมมือและสนับสนุนจากพระมหากษัตริย์ หรือกล่าวได้ว่าเพื่อ "พิทักษ์รักษารัฐธรรมนูญไว้" ซึ่งคณะราษฎรเป็นผู้นำมาเมื่อครั้งการปฏิวัติ พ.ศ. 2475 นอกจากนั้น ยังเป็นจุดเริ่มต้นของการยกเลิกการประนีประนอมกับพระมหากษัตริย์โดยผ่านกลุ่มอนุรักษ์นิยมหรือกลุ่มข้าราชการอื่นใด โดยผู้นำคณะราษฎรได้เข้ามาเป็นนายกรัฐมนตรีเสียเอง ผลที่เกี่ยวเนื่องตามมาก็คือ ปฏิกิริยาโต้ตอบของคณะเจ้านายและกลุ่มนิยมเจ้าที่ได้รวบรวมกำลังทหารหัวเมืองเพื่อล้มคณะราษฎรในคราวกบฏบวรเดชกลางเดือนตุลาคม พ.ศ. 2476 และการสละราชสมบัติของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวเมื่อต้นเดือนมีนาคม พ.ศ. 2477 สำหรับคณะราษฎรเองแล้ว ความสำเร็จของการรัฐประหารครั้งนี้ได้เพิ่มบทบาททางการเมือง

ของฝ่ายทหารอย่างสูงเด่น แทนบทบาททางการเมืองของฝ่ายพลเรือนที่สูงเด่นในช่วงหลังการปฏิวัติ พ.ศ. 2475 แต่ถูกขจัดบทบาทไปตั้งแต่การรัฐประหารโดยกลุ่มอนุรักษ์นิยม

5.1 เหตุการณ์รัฐประหาร

หลังการรัฐประหารโดยพระยามโนปกรณ์นิติธาดาและกลุ่มอนุรักษ์นิยมในช่วงเดือนเมษายนนั้น ได้เกิดข่าวลือต่างๆ นาๆ ว่า "บ้างก็เก็งว่าองค์กษัตริย์จะออกในฉากใหม่ บ้างก็เก็งว่าองค์อภิรัฐจะออกอีก บ้างก็เก็งว่าจะปิดฉากเลย"[1] กระแสหลักของข่าวในหนังสือพิมพ์ยังอยู่ที่ปัญหาเค้าโครงการเศรษฐกิจตัวหลวงประดิษฐ์มนูธรรม และความต้องการใคร่จะรู้ว่ารัฐบาลพระยามโนปกรณ์ฯ จะให้มีการเลือกตั้งเมื่อไหร่ ซึ่งกว่าพระยามโนปกรณ์นิติธาดาจะทำการชี้แจงกับหนังสือพิมพ์เกี่ยวกับเรื่องการเลือกตั้งนี้เป็นครั้งแรกก็อยู่ในช่วงปลายเดือนเมษายน โดยกล่าวว่า "การเลือกตั้งผู้แทนราษฎรนั้น ทางคณะรัฐมนตรีมิได้นิ่งนอนใจ เวลานี้กำลังเร่งรัดจัดการกันอยู่ การเลือกของเราเพิ่งจะได้เริ่มทำกันเปนครั้งแรก การตระเตรียมการตามหัวเมืองต่างๆ อยู่ข้างเปนการใหญ่โต แต่ถึงกระนั้นก็จะได้ลงมือเลือกในเดือนตุลาคมนี้เปนอย่างช้า เพราะจะทำการเลือกก่อนหน้านั้น ก็จะไม่สะดวกแก่สถานการณ์ของชาวชนบทด้วยยังมิสิ้นฤดูฝน การไปมาย่อมลำบาก"[2] และตลอดช่วงเดือนพฤษภาคมผ่านไปโดยไม่มีข่าวความคืบหน้าของการเลือกตั้งซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญตามพระราชกฤษฎีกาที่จะทำให้รัฐธรรมนูญกลับสมบูรณ์และไม่มีข่าวความเคลื่อนไหวทางการเมืองใดๆ ตอนกลางเดือนพฤษภาคมนี้หนังสือพิมพ์ "ประชาชาติ" ได้ลงบทความเรื่อง "รัฐธรรมนูญของเรา" ของ "ไม้ไหว"[3] ซึ่งกล่าวว่าอยากให้มีการปฏิบัติต่อรัฐธรรมนูญอย่างเคร่งครัด และหวังว่าคงจะได้เห็นการเลือกตั้งโดยเร็วที่สุดเท่าที่จะเร็วได้ และจาก

---

[1] "ไขข่าวการเมือง," ของท่านวรรณฯ, **ประชาชาติ** 15 เมษายน 2476.

[2] **ประชาชาติ** 27 เมษายน 2476.

[3] **ประชาชาติ** 12 พฤษภาคม 2476.

บทความชิ้นนี้ก็ทำให้หนังสือพิมพ์ประชาชาติถูกสั่งปิด "เพราะพูดเรื่องรัฐธรรมนูญ"[4] อัน "เป็นข้อความแสลงในยามหัวเลี้ยวนี้"[5]

กระแสความตึงเครียดทางการเมืองเริ่มขึ้นตอนกลางเดือนมิถุนายน เมื่อหนังสือพิมพ์ศรีกรุงฉบับวันที่ 13 มิถุนายน ได้เป็นหนังสือพิมพ์ฉบับแรกที่ลงข่าวเรื่อง "4 ทหารเสือ" ของคณะราษฎร คือ พ.อ.พระยาพหลพลพยุหเสนา พ.อ.พระยาทรงสุรเดช พ.อ.พระยาฤทธิอัคเนย์ และ พ.ท.พระประศาสน์พิทยายุทธ ได้ยื่นหนังสือลาออกจากตำแหน่งทางการเมืองและตำแหน่งทางทหาร นายทหารทั้ง 4 นี้ได้ยื่นใบลาออกตั้งแต่วันที่ 10 มิถุนายน แต่ในใบลาระบุอย่างชัดเจนว่าจะสิ้นสภาพของการเป็นรัฐมนตรีลอยและเป็นนายทหารนอกประจำการ "ทั้งนี้ตั้งแต่วันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2476 เป็นต้นไป"[6] การยื่นใบลาออกของนายทหารทั้ง 4 ครั้งนี้ทำให้พระยามโนปกรณ์นิติธาดา นายกรัฐมนตรีและพระยาศรีวิสารวาจารัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ ลงไปเฝ้าพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ณ วังไกลกังวล หัวหิน ส่วนนายประยูร ภมรมนตรี เลขาธิการคณะรัฐมนตรีได้เดินทางไปหัวหินในเช้าวันที่ 13 มิถุนายน โดย "**ได้นำใบลาของท่านทั้ง 4** เดินทางไปหัวหิน เพื่อทูลเกล้าฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว...และจะได้นำพระบรมราชวินิจฉัยของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกลับเข้ามากรุงเทพฯ โดยขบวนรถเย็นวันเดียวกัน"[7] ขณะที่ พล.ร.ท. พระยาราชวังสัน รัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหม ซึ่งเฝ้าสถานการณ์อยู่กรุงเทพฯ ค่อนข้างมั่นใจว่าพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ "น่าจะไม่มีการขัดข้องในการลาออกครั้งนี้"[8]

---

[4]"คุยการเมืองกับท่านวรรณฯ," **ประชาชาติ** 17 มิถุนายน 2476.

[5]"ไขข่าวการเมือง," ของท่านวรรณฯ, **ประชาชาติ** 20 พฤษภาคม 2476.

[6]"ประกาศรัฐมนตรีลาออก," และ "ประกาศเรื่องนายทหารลาออก," **ราชกิจจานุเบกษา** แผนกกฤษฎีกา, เล่ม 50 (18 มิถุนายน 2476) : 378-379, 381-382.

[7]**ประชาชาติ** 17 มิถุนายน 2476 เน้นโดยผู้เขียน.

[8]เพิ่งอ้าง.

แทนที่พระยามโนปกรณ์นิติธาดาจะออกแถลงเกี่ยวกับเหตุแห่งการลาออกครั้งนี้ ตรงกันข้ามกลับรีบผลักดัน**ราชกิจจานุเบกษา ฉบับพิเศษ**วันที่ 14 มิถุนายน พ.ศ. 2476 ออกมา ซึ่งประกอบด้วยกฎหมายการเลือกตั้ง 3 ฉบับที่มีสาระสำคัญแตกต่างไปจากเดิม (ดูบทที่ 4.3) รวมทั้งประกาศกำหนดวันเพื่อให้มีการเลือกตั้ง ซึ่งมหาชนมุ่งหวังจะให้มีการประกาศเช่นนี้มาตลอด หากแต่การกระทำคราวนี้กล่าวได้ว่า เป็นเพียงความพยายามของกลุ่มพระยามโนปกรณ์นิติธาดาที่จะหันเหความสนใจใคร่รู้ของมหาชนจากเรื่องการลาออกของ 4 ทหารเสือ ให้มาสนใจในสิ่งที่มหาชนสนใจและปรารถนามาก่อน เพราะตลอดช่วงเดือนเมษายนและพฤษภาคมที่ผ่านมา ไม่เคยปรากฏกระแสข่าวจากรัฐบาลพระยามโนปกรณ์นิติธาดาเลยว่าจะให้ในสิ่งที่มหาชนปรารถนา ดังนั้นความหวังของพระยามโนปกรณ์นิติธาดาที่จะหันเหความสนใจของมหาชนจึงประสบกับความล้มเหลว คำอธิบายที่ดีที่สุดของสถานการณ์ตอนนี้คือ

> ข่าวนี้ราวกับเมล็ดฝนที่ได้ตกไปทั่วพื้นพสุธาของพระมหานคร แต่หากเปนเมล็ดฝนที่ตกลงมาโดยมิใช่ฤดูกาล ปราศจากเสียงฟ้าคำรนร้อง และหมู่เมฆสำแดงเครื่องหมายบอกกาลล่วงหน้า ข่าวนี้ถ้ามีชีวิตก็เท่ากับว่าได้วิ่งไปทั่วทุกซอกทุกมุมเมือง และได้ปลุกแม้ (กระทั่ง) บุคคลที่หลับอย่างสนิทก็ให้ผวาตื่นขึ้นทันที
>
> พระมหานครได้ผวาตื่นด้วยข่าวลาออกของท่านวีรบุรุษแห่งวันที่ 24 มิถุนายนทั้ง 4 ท่านตั้งแต่เช้าวันอังคารและยังได้ตื่นอยู่เปนนิจแม้จนกระทั่งบัดนี้ อาการตื่นนั้นได้เปนไปด้วยความฉงนสนเท่ห์อันใหญ่หลวงในสาเหตุที่ท่านทั้ง 4 ได้ลาออก[9]

---

[9]**ประชาชาติ**, 15 มิถุนายน 2476, แม้แต่ในสถานการณ์ขณะนั้น ข่าวที่ให้มีการเลือกตั้งยังถูกมองข้ามไปอย่างมาก จึงไม่น่าแปลกใจเลยว่า เหตุใดเรื่องการเลือกตั้งที่ประกาศโดยรัฐบาลพระยามโนฯ ชุดนี้ จึงไม่ถูกบันทึกไว้ในกลุ่มหนังสือบันทึกความทรงจำ เช่น กุหลาบ สายประดิษฐ์, **เบื้องหลังการปฏิวัติ 2475** สนิท เจริญรัฐ, **โอ้ว่า...อาณาประชาราษฎร์** เสาวรักษ์ (จงกล ไกรฤกษ์), **ตัวตายแต่ชื่อยัง** เลื่อน ศราภัยวนิช, **ฝันร้ายของข้าพเจ้า** หรือแม้แต่ของ ประยูร ภมรมนตรี, **ชีวิต 5 แผ่นดินของข้าพเจ้า** ซึ่งขณะนั้นเป็นผู้จัดการเรื่องนี้เองก็ตาม.

การลาออกของ 4 ทหารเสือที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ทรงยอมรับให้ลาออก "โดยพลัน" โดยไม่ทรงเรียกนายทหารทั้ง 4 ไปสอบสวนนั้น ทำให้มีเสียงเรียกร้องทั้งทางหนังสือพิมพ์ให้พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ทรงเรียกนายทหารทั้ง 4 ไปสอบสวนอีกครั้ง และกรรมกรรถราง แห่งสยามซึ่งเป็นกลุ่มกรรมกรที่มีพลังมากที่สุด ได้ส่งโทรเลขกราบทูลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ความว่า "ขอเชิญเสด็จฯ นิวัตต์พระมหานคร เพื่อให้เป็นที่อุ่นใจของอาณาประชาราษฎร์ หรือทรงเรียกท่านรัฐมนตรีนักรบทั้ง 4 ไปทรงสอบสวนอีกครั้งหนึ่งเพื่อว่าท่านอาจจะได้กลับเข้ารับราชการอีก"[10] ม.จ.วรรณไวทยากร วรวรรณ ทรงวิจารณ์ถึงวิธีการทางการเมืองที่ยอมให้นายทหารทั้ง 4 ลาออกโดยพลันว่า

> เธอ (หนังสือพิมพ์ประชาชาติ : ผู้อ้าง) ได้อ่านข่าวท่านตากาฮาชิ เสนาบดีกระทรวงพระคลังฯ ของญี่ปุ่นว่าจะลาออกเพราะป่วยไม่ใช่หรือ? แต่เมื่อท่านอัครมหาเสนาบดีได้ไปหาคนนั้นไปหาคนนี้ เฝ้าพระเจ้าจักรพรรดิบ้าง หาเจ้าชายไซออนจิรัฐบุรุษผู้เฒ่าบ้าง และเมื่อท่านตากาฮาชิได้ไปหาคนนั้นบ้างคนนี้บ้าง อาการป่วยก็พอทุเลาลงไปจนกระทั่งเปนเสนาบดีกระทรวงพระคลังฯ ต่อไปได้
>
> ในกรณีของเราดูไม่ปรากฏการไปมาหาสู่กันอย่างที่ญี่ปุ่นเขาทำกันนั้น อาการป่วยจึงกำเริบจนถึงต้องลาออก และลาออกไม่จำเพาะผู้ที่เจ็บ แต่โรคนั้นระบาดถึงเพื่อนร่วมชีวิตด้วย
>
> ตามประเพณีในต่างประเทศเมื่อมีการลาออกแม้ด้วยเหตุป่วยเช่นนี้ ประมุขของชาติจะเป็นกษัตริย์หรือประธานาธิบดีก็ดี มักสนทนาพาทีกับทั้งสองฝ่าย คือ ฝ่ายที่ลาออก และฝ่ายที่จะเปนคณะเสนาบดีต่อไป เว้นไว้แต่จะถือว่า เปนการภายในคณะพรรค (Party) เดียวกัน

---

[10]**ประชาชาติ** 10 มิถุนายน 2476.

ในกรณีนี้ถ้าถือว่า เปนการภายในคณะราษฎรแล้ว พระมหากษัตริย์ก็ไม่จำเป็นต้องพระราชทานโอกาสให้ฝ่ายที่ลาออกเข้าเฝ้า **แต่ถ้าถือว่า ฝ่ายคณะราษฎรลาออกจากคณะรัฐมนตรี และฝ่ายที่ยังคงอยู่มิใช่คณะราษฎรแล้ว ทางต่างประเทศประมุขก็คงจะเรียกฝ่ายที่ลาออกไปไต่ถาม ในที่นี้ตามรูปความก็ดูประหนึ่งว่าฝ่ายคณะราษฎรลาออก แต่ฝ่ายที่คงอยู่จะเรียกตนเองว่าคณะราษฎรหรือคณะอะไร ยังไม่ปรากฏ ฝรั่งเมืองนอกเคยเรียกว่าคณะเสรีภาพ (Liberal) แต่ทางราชการจะรับรองหรือไม่ฉันไม่ทราบ และยังไม่มีหลักฐานที่จะทราบได้**

ถึงอย่างไรก็ดี ในการที่คนสำคัญทั้ง 4 ได้ลาออกเช่นนี้ จะหวังให้ฝรั่งหรือไทยเชื่อง่ายๆ ว่า เพราะลาออกด้วยเหตุป่วย ก็ให้ลาออกตามสมัครเช่นนี้ เห็นจะเปนการหวังเกินวิสัยของมนุษย์ที่เปนวิญญูชน ทั้งนี้ไม่ขัดกับแถลงการณ์ของรัฐบาล เพราะรัฐบาลไม่ได้บ่งว่า เป็นเหตุอันเดียว เราต้องถือว่าเป็นเหตุอันหนึ่ง เหตุผิวเผิน รัฐบาลจะต้องแถลงเหตุลึกซึ้งต่อไป และควรจะทำเสียโดยเร็ว เพราะเหตุลึกซึ่งนั้นมีข่าวลือกันต่างๆ นาๆ ซึ่งไม่น่าจะชอบกลนัก[11]

สิ่งหนึ่งที่เราสามารถเห็นได้จากถ้อยแถลงของ ม.จ.วรรณไวทยากร วรวรรณ ในช่วงขณะนั้น คือ กลุ่มพระยามโนปกรณ์นิติธาดาถูกมองว่าเป็นอีกกลุ่มหนึ่งต่างหากจากคณะราษฎร สนิท เจริญรัฐ ซึ่งเป็นนักหนังสือพิมพ์ประจำประชาชาติขณะนั้นได้เรียกรัฐบาลพระยามโนปกรณ์นิติธาดาชุด 81 วัน ในบันทึกระยะหลังว่า "รัฐบาลเถื่อน", "รัฐบาลเก๊", และ "หัวหน้ารัฐบาลเก๊"[12] อย่างไรก็ตาม ผลของคอลัมม์ "คุยกับท่านวรรณฯ" ข้างต้นซึ่งลงพิมพ์วันที่ 18-19 มิถุนายน รวมกับบทความเรื่อง "ผู้ก่อ

---

[11]"คุยกับท่านวรรณฯ," **ประชาชาติ** 19 มิถุนายน 2475. เน้นโดยผู้เขียน ตามปกติ ม.จ.วรรณไวทยากร วรวรรณ ทรงเขียน "ไขข่าวการเมือง" ในหนังสือพิมพ์ฉบับนี้ แต่จากคำสั่งห้ามมิให้ข้าราชการเขียนบทความลงหนังสือพิมพ์ของรัฐบาลพระยามโนปกรณ์ฯ จึงทำให้ทีมประชาชาติหาทางออกโดยเป็น "การคุย".

[12]สนิท เจริญรัฐ, **โอ้ว่า...อาณาประชาราษฎร์** (พระนคร : แพร่พิทยา, 2507), หน้า 104-129.

กำเนิดประชาธิปตัย" ที่ลงพิมพ์ในหนังสือพิมพ์ประชาชาติเมื่อวันที่ 16 มิถุนายน ก็ทำให้หนังสือพิมพ์ประชาชาติถูกสั่งปิดโดยไม่มีกำหนดตั้งแต่วันที่ 19 มิถุนายน บทความเรื่อง "ผู้ก่อกำเนิดประชาธิปตัย" ได้พูดถึง 4 ทหารเสือว่า

> ...ในวันหนึ่งประชาธิปตัยจะเรียกร้องต้องการตัวท่าน จะออดอ้อนวอนให้ท่านกลับมาอีก ประชาธิปตัยแห่งสยาม ประชาธิปตัยที่ยังเยาว์วัย เยาว์สติ เยาว์ความเข้มแข็ง ประชาธิปตัยที่เนื้อตัวยังสั่นเทาอยู่ นี่แหละคือภาวะประชาธิปตัยแห่งสยาม[13]

ส่วนหนังสือพิมพ์ไทยใหม่นั้นถูกสั่งปิดตั้งแต่วันที่ 14 มิถุนายนโดยไม่มีกำหนด จากข้อเขียนเรื่อง "ทหารเสือทั้งสี่ลาออกจากตำแหน่ง" โดยกล่าวถึงนายทหารทั้ง 4 ว่ามีความสำคัญในจิตใจมากจนไม่อาจจะลืมได้ และ "ที่เรียบร้อยไม่เกิดเหตุลุกลามเปนกลียุค (หลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง) หรือเดินไกลเกินไปกว่าที่ควรจะเดินนั้น ก็เพราะกำปั้นอันแข็งแรงของนายทหารทั้ง 4 มาวางอยู่รวมบนโต๊ะอันเดียวกัน"[14]

สภาพการณ์หนังสือพิมพ์หลังการรัฐประหารโดยพระราชกฤษฎีกาของพระยามโนปกรณ์นิติธาดา คือ หนังสือพิมพ์ในเครือสยามฟรีเปรสของกลุ่มนิยมเจ้า โดยเฉพาะ กรุงเทพฯ เดลิเมล์ และ Bangkok Daily Mail ได้โจมตีและประณามหลวงประดิษฐ์มนูธรรมและพรรคพวกว่าเป็นคอมมิวนิสต์ และสนับสนุนการกระทำของกลุ่มพระยามโนปกรณ์นิติธาดาว่า เป็นผู้ที่ได้รักษาความสงบของประเทศจากเหตุความวุ่นวายของกลุ่มคอมมิวนิสต์[15] ขณะที่พระยามโนปกรณ์นิติธาดาตำหนิหนังสือพิมพ์ 4 ฉบับในที่ประชุมบรรณาธิการหนังสือพิมพ์ ซึ่งพระยามโนปกรณ์ฯ เรียกเข้าพบเมื่อวันที่ 13 เมษายน

---

[13]"ผู้ก่อกำเนิดประชาธิปตัย," **ประชาชาติ** 16 มิถุนายน 2476.

[14]อ้างจาก **ประชาชาติ** 19 มิถุนายน 2476.

[15]M. Sivaram, **The New Siam in the Making : A Survey of the Political Transition in Siam 1932-1936** (Bangkok : Stationers Printiny Press, 1936), p. 60.

และเป็นครั้งแรกที่พระยามโนปกรณ์ฯ ยอมพบกับหนังสือพิมพ์หลังจากประกาศใช้พระราชกฤษฎีกาและหลวงประดิษฐ์มนูธรรมได้เดินทางออกจากประเทศแล้ว โดย "ตำหนิ (หนังสือพิมพ์) ไทยหนุ่มว่าได้พูดจาว่าร้ายท่านเป็นการส่วนตัว ตำหนิ (หนังสือพิมพ์) หลักเมือง ว่าสนับสนุนเค้าโครงการเศรษฐกิจของหลวงประดิษฐ์ฯ โดยลงพิมพ์ข้อความว่า "โครงการณ์เศรษฐกิจเก่าที่ข้าพเจ้าได้อ่านข้าพเจ้าไม่เห็นเป็นข้อชั่วร้ายเสียหาย" และหลักเมืองก็ได้ถูกรัฐบาลสิ่งปิดโรงพิมพ์ไปแล้ว...ตำหนิ (หนังสือพิมพ์) ประชาชาติและ (หนังสือพิมพ์) ไทยใหม่ในข้อเดียวกันว่า พูดเสียดสีรัฐบาล และว่ามีเสียงโอนไปช่วยหลวงประดิษฐ์ฯ..."[16] เห็นได้ว่า กลุ่มหนังสือพิมพ์ที่ถูกพระยามโนปกรณ์ฯ ตำหนินี้เป็นกลุ่มที่มีทั้งเป็นฝ่ายค้านรัฐบาลคณะราษฎรมาตลอด เช่น หนังสือพิมพ์ไทยใหม่ และกลุ่มหนังสือพิมพ์ที่โน้มไปทางสนับสนุนคณะราษฎร แต่ก็วิพากษ์วิจารณ์รัฐบาลคณะราษฎรบนหลักการมาตลอดเช่นกัน กลุ่มหนังสือพิมพ์กลุ่มนี้ได้เป็นกลุ่มที่ถูกสั่งปิดโรงพิมพ์ในสมัยรัฐบาลพระยามโนปกรณ์ฯ ชุด 81 วัน หรือ "รัฐบาลชุดฉุกเฉิน"

หลังจากที่พระยามโนปกรณ์นิติธาดาพยายามเบี่ยงเบนกระแสข่าว 4 ทหารเสือลาออก โดยประกาศกฎหมายให้มีการเลือกตั้งเมื่อวันที่ 14 มิถุนายนนั้น ประสบความล้มเหลวอย่างสิ้นเชิง ในวันที่ 16 มิถุนายน พระยามโนปกรณ์นิติธาดา ได้ย้ายที่ทำการรัฐบาลออกจากวังปารุสกวัน ซึ่งเป็นที่ทหารของ พ.อ.พระยาทรงสุรเดชคุมอยู่ เข้าไปตั้งที่ทำการรัฐบาลใหม่ที่ศาลาลูกขุนใน ในพระบรมมหาราชวัง[17] และกลุ่มพระยามโนปกรณ์นิติธาดา นายกรัฐมนตรีก็ "พำนัก" เป็นที่อาศัยด้วยมีพระยาศรีวิสารวาจา พล.ร.ท.พระยาราชวังสัน และนายประยูร ภมรมนตรี และงาน "ราชการงานเมืองทั้งหลาย" ก็อยู่ในมือของรัฐมนตรี 4 ท่านนี้ "ส่วนรัฐมนตรีคนอื่นๆ นั้น ได้เข้าประชุมบ้างไม่ได้เข้าประชุมบ้าง และรัฐมนตรีพลเรือนบางท่านถึงแก่ดำริว่าจะลาออกก็มี ทั้งนี้โดยมีความเปนห่วงเปน

---

[16]**ประชาชาติ** 17 เมษายน 2476, สำหรับหนังสือพิมพ์ "24 มิถุนา" และ "สัจจัง" ซึ่งเป็นของสมาคมคณะราษฎรได้ล้มเลิกไปก่อนการรัฐประหาร 1 เมษายน พ.ศ. 2476.

[17]**ประชาชาติ** 19 มิถุนายน 2476.

ใยว่า ราชการงานเมืองจะมิได้ดำเนินไปโดยชอบด้วยทำนองคลองเหตุผลทุกประการ"[18] นอกจากนั้น พระยามโนปกรณ์นิติธาดา ก็ได้สั่งให้รถปืนกลของทหารออกมาคุมสถานการณ์ในกรุงเทพฯ[19]

ด้านนายทหารทั้ง 4 ของคณะราษฎร พ.อ.พระยาทรงสุรเดช และ พ.ท.พระประศาสน์พิทยายุทธ ได้พาภรรยาหลบออกจากกรุงเทพฯ ไปพักบ้านของ พ.ท.พระประศาสน์พิทยายุทธ แถววัดเตย อำเภอปากเกร็ด นนทบุรี ตั้งแต่วันที่ 17 มิถุนายน[20] หนังสือพิมพ์ประชาชาติ ก็ได้ลงคำสัมภาษณ์ พ.อ.พระยาพหลฯ อย่างยาวอีกครั้งหนึ่งต่อข้อถามถึงสาเหตุการลาออก พ.อ.พระยาพหลฯ ตอบว่า

> แพทย์เขาตรวจแล้วบอกว่า "โรคมันเดินมาจากสมองปวดร้าวไปหมดตามหน้า" และท่านเอามือลูบที่หน้าอกเบื้องซ้ายพลางพูดว่า "ที่นี่เปนเจ็บปวดมากที่สุด รู้สึกเหมือนมีอะไรมาคอยทิ่มแทงอยู่" ที่หน้าอกเบื้องซ้ายซึ่งท่านเอามือลูบอยู่นั้น คือที่บริเวณที่หัวใจ ท่านเจ็บปวดที่หัวใจ เมื่อบอกอาการเจ็บแก่เรานั้น สีหน้าของท่านหม่นหมอง[21]

ในวันที่ 16 มิถุนายน กรรมกรรถรางที่มีนายถวัติ ฤทธิเดชเป็นผู้นำ ได้ชุมนุมกรรมกรหน้าวังวังปารุสกวัน ราว 200 คน เพื่อแสดง "ความอาลัย" ที่ 4 ทหารเสือลาออก โดยมีตำรวจคอยระวังห้ามปราม ไม่ให้กรรมกรรวมกันเป็นชุมนุมใหญ่ชุมนุมเดียว หลังจากนั้นกรรมกรก็พากันเดินทางไป "เยี่ยมคำนับ" ยังบ้านของนายทหารทั้ง 4 แต่ได้พบกับ พ.อ.พระยาพหลฯ เพียงคนเดียว[22] ในวันที่ 17 มิถุนายน

---

[18] "ล้มรัฐบาลพระยามโนฯ," **ประชาชาติ** 20 มิถุนายน 2476.

[19] **ประชาชาติ** 21 มิถุนายน 2476.

[20] เสถียร ศุภโสภณ, "ชีวิตการต่อสู้ของพระยาทรงสุรเดช," **สยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์** 20:33 (3 กุมภาพันธ์ 2517) : 15.

[21] "สัมภาษณ์พระยาพหลฯ," **ประชาชาติ** 15 มิถุนายน 2475.

[22] **ประชาชาติ** 17 มิถุนายน 2476.

กรรมกรโรงงานมักกะสันของกรมรถไฟหลวงซึ่งมีจำนวนกรรมกรนับพันคน ได้ส่งตัวแทน 40 คน ไปเยี่ยมคำนับนายทหารทั้ง 4 พบเพียง พ.อ.พระยาพหลฯ และ พ.อ.พระยาฤทธิอัคเนย์ สำหรับ พ.อ.พระยาพหลพลพยุหเสนา ได้สนทนากับตัวแทนกรรมกรมักกะสันโดย

> เล่าให้กรรมกรฟังถึงความคิดเห็นในส่วนตัวท่านก่อนหน้าที่จะกระทำการเปลี่ยนแปลงการปกครอง เล่าถึงจินตนาภาพร้ายๆ ที่ท่านได้คิดเห็น ถ้าหากว่ากระทำการมิสำเร็จ เปนต้นภาพที่ถูกจองจำด้วยโซ่ตรวน ภาพที่ถูกประหาร ภาพศรีษะขาดจากบ่า แต่ในที่สุดก็ปลงได้หมด ตัดขาดได้หมด และก่อนจะกระทำการก็ได้สั่งเสียลูกเมียเสร็จสรรพแล้ว ท่านย้ำว่าถึงอย่างไรท่านก็จะไม่ทอดทิ้งคนทั้งหลายไป ท่านคงจะกลับมาอีกเป็นแน่นอน และจะกลับมาทันทีเมื่อบ้านเมืองอยู่ในที่คับขัน[23]

ส่วน พ.อ.พระยาฤทธิอัคเนย์ นั้น ก็กล่าวว่า "เมื่อถึงคราวจำเปน ชาติต้องการ ท่านยินดีที่จะกลับมารับทำงานอีก"[24] หนังสือพิมพ์ประชาชาติได้สรุปความเห็นจากหนังสือพิมพ์อื่นๆ ว่า "หนังสือพิมพ์หลายฉบับเห็นพ้องกันว่า คนสำคัญทั้ง 4 ไม่ควรปล่อยมือไปเสีย จริงอยู่ทหารไม่ควรจะเกี่ยวข้องกับการเมือง เพราะไม่ชอบด้วยวิถีทางของรัฐธรรมนูญ แต่เดี๋ยวนี้เรายังไม่ได้ไปพ้นหัวเลี้ยว และรัฐมนตรีที่เป็นทหารก็ยังอยู่ จึงควรจะให้ทหารซึ่งเป็นผู้ก่อการได้เกี่ยวข้องกับการเมืองไปพลางก่อน"[25] แต่สำหรับหนังสือพิมพ์กรุงเทพฯ วารศัพท์ เสนอให้ "นายทหารจำพวกผู้ก่อการที่ยังเป็นกำลังสำคัญอยู่ในเวลานี้ ก็ควรจะลาออกเสียด้วย" ระบุชื่อว่า พ.ท.หลวงพิบูลสงคราม พ.ต.หลวงกาจสงคราม พ.ต.หลวงชำนาญยุทธศิลป น.ท.หลวงสินธุสงครามชัย โดยอ้างว่า "เพื่อให้ปรากฏมือบริสุทธิ์จริงๆ ใน

---

[23]**ประชาชาติ** 19 มิถุนายน 2476.

[24]เพิ่งอ้าง.

[25]"เปลี่ยนแล้วต้องจัดอีก," **ประชาชาติ** 19 มิถุนายน 2476.

การทำงานเพื่อชาติที่แล้วมา เพื่อปลดเปลื้องความเกรงใจของผู้ไม่ได้ก่อการที่ปกครองผู้ก่อการอยู่ตามหน้าที่นั่นให้หายขาด และจะได้เป็นกำลังสำคัญในการบังคับบัญชาคนต่อไป"[26]

แต่เกมนายทหารทั้ง 4 ลาออกนี้ กล่าวได้ว่าฝ่ายพระยามโนปกรณ์นิติธาดานั้น "เล่นเกมเร็วกว่า" โดยการออก**ราชกิจจานุเบกษา แผนกกฤษฎีกา** ฉบับวันอาทิตย์ที่ 18 มิถุนายน พ.ศ. 2476 ลงใบลาออกจากตำแหน่งทางการเมืองและทางทหารของนายทหารทั้ง 4 อย่างเป็นทางการ ที่ใบลาออกลงระบุว่าจะมีผลตั้งแต่วันที่ 24 มิถุนายนเป็นต้นไป พร้อมทั้งลง "ประกาศเรื่องตั้งนายทหารรักษาราชการแทน" และ "ประกาศตั้งรัฐมนตรี" รวม 2 ฉบับ ในส่วนประกาศตั้งนายทหารรักษาราชการแทนนั้น ได้ระบุให้นายทหารทั้ง 4 ซึ่งจะเป็นนายทหารนอกราชการหรือออกจากประจำการตั้งแต่วันที่ 24 มิถุนายนนั้น ให้ "ในระหว่างนี้ลาพักราชการ" หรือความหมายที่ตรงตัว คือ ปลดนายทหารทั้ง 4 ออกจากตำแหน่งทางทหารทุกคน โดยตั้งให้ นายพลตรี พระยาพิไชยสงคราม อดีตแม่ทัพกองทัพที่ 1 ที่ถูกปลดเป็นนายทหารนอกราชการ เป็นผู้รักษาราชการในตำแหน่งผู้บัญชาการทหารบกอันเป็นตำแหน่งของ พ.อ.พระยาพหลพลพยุหเสนา ตั้งให้นายพันเอกพระยาศรีสิทธิสงคราม อดีตเสนาธิการทหารของแม่ทัพกองทัพที่ 1 ที่ถูกปลดย้ายไปรับราชการกระทรวงธรรมการ เป็นผู้รักษาราชการในตำแหน่งเจ้ากรมยุทธการทหารบก แทน พ.อ.พระยาทรงสุรเดช และตั้งให้ นายพันโท หลวงพิบูลสงคราม รองผู้บังคับทหารปืนใหญ่ เป็นผู้รักษาราชการในตำแหน่งผู้ช่วยผู้บัญชาการทหารบกฝ่ายยุทธการแทน พ.อ.พระยาทรงสุรเดช คำประกาศให้เหตุผลว่าที่ตั้งนายทหารรักษาการเพียง 3 ตำแหน่งนี้ เพราะ "เป็นตำแหน่งสำคัญ ไม่สมควรจะให้ว่างอยู่" ส่วนตำแหน่งเจ้ากรมยุทธศึกษาทหารบกของ พ.ท.พระประศาสน์พิทยายุทธ และตำแหน่งผู้บังคับทหารปืนใหญ่ของ พ.อ.พระยาฤทธิอัคเนย์ แม้ว่าจะไม่ได้แต่งตั้งใครมาแทน แต่โดยหลักระเบียบของการบังคับบัญชาทางทหารก็คือ ผู้บัญชาการทหารบก หรือผู้ช่วยผู้บัญชาการทหารบก ตามโครงสร้างกองทัพ พ.ศ. 2475 เป็นผู้มีอำนาจบังคับบัญชาสั่งการโดยตรงได้ ในส่วนประกาศตั้งรัฐมนตรีนั้น ได้ตั้งให้นายพลตรี พระยาพิไชยสงคราม และนายพันเอก พระยาศรีสิทธิสงคราม เป็นรัฐมนตรี แม้ว่าใน

---

[26]เพิ่งอ้าง.

"ประกาศ" นี้จะไม่ได้ปลดนายทหารทั้ง 4 ของคณะราษฎรออกจากการเป็นรัฐมนตรีด้วย แต่ก็เห็นได้ว่าถึงจะเป็นรัฐมนตรี แต่ไม่ได้อยู่ในตำแหน่งบังคับบัญชาทางทหาร ก็เท่ากับว่าถูก "ถอดเขี้ยวเล็บ" ไปแล้ว

อย่างไรก็ตาม ในเกมที่ต้องเสี่ยงเช่นนี้ พระยามโนปกรณ์นิติธาดา ได้ประมาณการผิดในการให้ความไว้วางใจแต่งตั้ง พ.ท.หลวงพิบูลสงคราม เข้าสู่ตำแหน่งบังคับบัญชาทางทหารบกที่เกือบสูงสุดซึ่งเปิดโอกาสให้ พ.ท.หลวงพิบูลสงคราม เป็นฝ่ายรุกทางทหาร โดยเป็นผู้นำนายทหารบกคณะราษฎร ร่วมมือกับ น.ท.หลวงศุภชลาศัย ซึ่งได้กลายเป็นผู้นำนายทหารเรือคณะราษฎรโดยปริยายแทน น.ท.หลวงสินธุสงครามชัย เคลื่อนกำลังล้มรัฐบาลพระยามโนปกรณ์นิติธาดา โดยมี พ.อ.พระยาพหลพลพยุหเสนา หัวหน้าคณะราษฎร เป็นผู้นำในนาม "คณะทหารบก ทหารเรือ และพลเรือน" นำกำลังทหารเข้าควบคุมสถานการณ์และจุดยุทธศาสตร์ในพระนคร เช่น วังปารุสกวัน พระที่นั่งอนันตสมาคม กระทรวงกลาโหม สำนักงานไปรษณีย์กลาง โดยมีหลวงโกวิทอภัยวงศ์เป็นผู้ควบคุมตัดการติดต่อสื่อสารทางโทรศัพท์ และส่งกำลังทหารและรถเกราะเข้าคุมประตูวิเศษชัยศรี พระบรมมหาราชวัง ซึ่งเป็นทำเนียบรัฐบาลและที่พำนักของกลุ่มพระยามโนปกรณ์นิติธาดา ส่วนกำลังทหารเรือเข้าคุมท่าราชวรดิษฐ์ น.ต.หลวงสังวรยุทธกิจ ผู้บังคับการเรือรบหลวงพาลีรั้งทวีป รักษาสถานการณ์ในแม่น้ำเจ้าพระยาและพร้อมที่จะส่งกำลังหนุน เหตุการณ์ทั้งหมดนี้ นายทหารคณะราษฎรที่ทำรัฐประหารควบคุมสถานการณ์ได้หมดในเวลา 05.00 น. หรือเช้าของวันที่ 20 มิถุนายน พ.ศ. 2476 โดยไม่มีเหตุการณ์รุนแรงใดๆ เกิดขึ้น[27] และในประกาศฉบับแรกที่ออกมานั้นให้เหตุผลของการยึดอำนาจรัฐบาลพระยามโนปกรณ์นิติธาดาว่า "ด้วยคณะรัฐมนตรีที่บริหารราชการแผ่นดิน ณ บัดนี้ไม่ถูกต้องตามรัฐธรรมนูญ โดยเริ่มต้นปิดสภาผู้แทนราษฎร แล้วงดใช้รัฐธรรมนูญ คณะทหารบก ทหารเรือ และพลเรือนจึงได้ดำเนินการเพื่อให้มีการเปิดสภาผู้แทนราษฎรดำเนินการตาม

---

[27] ดูรายละเอียดเหตุการณ์ใน รัศมี ชาตะสิงห์, "บทบาทของพลเอกพระยาพหลพลพยุหเสนาในฐานะนายกรัฐมนตรีในระยะหกปีแรกของการเปลี่ยนแปลงการปกครอง," (วิทยานิพนธ์ อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2521), หน้า 72-76.

รัฐธรรมนูญ..."[28] ขณะเดียวกันก็มีหนังสือกราบบังคมทูลไปยังพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ว่า "คณะทหารบกกับทหารเรือ ยังคงซื่อตรงจงรักภักดีต่อใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทอยู่เสมอ"[29] ส่วนพระยามโนปกรณ์นิติธาดานั้น พ.ต.หลวงกาจสงคราม ผู้บังคับกองพันทหารปืนใหญ่ที่ 2 กรุงเทพฯ ก็ได้นำหนังสือที่ลงนามโดยหัวหน้าคณะรัฐประหารไปมอบให้ ซึ่งในสาระของหนังสือกล่าวถึงการบริหารงานของรัฐบาลพระยามโนปกรณ์ฯ ว่า มีทั้งสิ่งที่เป็นไปตามทำนองคลองธรรมและก่อให้เกิดประโยชน์ต่อประเทศ "แต่ก็มีกิจการอีกมากหลายซึ่งคณะรัฐมนตรีได้ดำเนินไปอันก่อให้เกิดความไม่พึงประสงค์ของบุคคลทั่วไปและของคณะทหารบก ทหารเรือ และพลเรือน ถ้าได้พิจารณากันโดยถ่องแท้แล้วเห็นว่าการบริหารราชการแผ่นดินเท่าที่รัฐมนตรีได้ปฏิบัติมานั้น ก็มีแต่จะนำประเทศและชาติอันเป็นที่รักยิ่งของพวกเราดำเนินไปสู่ความหายนะในที่สุดเป็นเที่ยงแท้" ดังนั้นจึงขอให้ลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรี "แต่ถ้าการนี้ขัดข้อง...ก็จะได้เชิญกระผม นายพันเอกพระยาพหลพลพยุหเสนา เป็นผู้รักษาพระนครบริหารราชการแผ่นดินสืบไป"[30] อย่างไรก็ตาม พระยามโนปกรณ์นิติธาดา ยอมส่งโทรเลขกราบถวายบังคมลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรี

เป็นที่น่าสังเกตว่า ในการประชุมปลัดทูลฉลองกระทรวงต่างๆ ณ วังปารุสกวัน เวลา 16.00 นั้น เมื่อ พ.อ.พระยาพหลพลพยุหเสนา ชี้แจงเหตุผลของการรัฐประหารแล้วก็ได้ให้ พระยานิติศาสตร์ไพศาลย์ เป็นผู้ชี้แจงถึงระเบียบการปฏิบัติราชการต่อไป[31] ซึ่งหน้าที่นี้เคยเป็นของหลวงประดิษฐ์มนูธรรม เมื่อครั้งการปฏิวัติ พ.ศ. 2475 นอกจากนั้นเพื่อให้การเปลี่ยนรัฐบาลและเปิดประชุมสภาผู้แทนราษฎรดูเป็นไปตามวิถีทางรัฐธรรมนูญ เจ้าพระยาพิชัยญาติ ประธานสภาผู้แทนราษฎร ก็ได้เดินทางโดยขบวนรถไฟพิเศษไปเฝ้าพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยมีหนังสือ 2 ฉบับลงวันที่ 21 มิถุนายน เพื่อกราบบังคมทูลลงพระปรมาภิไธย ฉบับแรกคือการให้เปิดสภาผู้แทนราษฎร

---

[28] กจช., สร. 0201.12/45, เรื่อง การยึดอำนาจการปกครองเมื่อวันที่ 20 มิถุนายน พ.ศ. 2476.

[29] เพิ่งอ้าง.

[30] เพิ่งอ้าง.

[31] **ประชาชาติ** 22 มิถุนายน 2476.

ด้วย "สมาชิกแห่งสภาผู้แทนราษฎร รวม 26 นาย ได้ยื่นคำร้องต่อข้าพระพุทธเจ้าให้นำความกราบบังคมทูลพระกรุณา เพื่อขอให้ทรงเรียกประชุมวิสามัญแห่งสภาผู้แทนราษฎรตามรัฐธรรมนูญ มาตรา 32 โดยพลัน[32] และอีกฉบับหนึ่งนำเสนอชื่อ พ.อ.พระยาพหลพลพยุหเสนาเป็นนายกรัฐมนตรี หนังสือทั้ง 2 ฉบับนี้ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ทรงยอมลงพระปรมาภิไธย และการประชุมสภาผู้แทนราษฎรตามรัฐธรรมนูญก็เริ่มขึ้นอีกครั้งในวันที่ 22 มิถุนายน พ.ศ. 2476

5.2 สาเหตุและปัจจัยการรัฐประหาร

5.2.1 ปัจจัยปัญหาทางรัฐธรรมนูญ

ประเด็นหนึ่งที่พึงระลึกถึงว่ามีความสำคัญยิ่งในการเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองด้วยระยะเวลาที่ไม่ถึง 1 ปีนี้ก็คือ "ความกลัว" คณะราษฎรกลัวว่า พระมหากษัตริย์ คณะเจ้านายและกลุ่มนิยมเจ้าจะรื้อฟื้นการปกครองระบอบเก่าหรือระบอบสมบูรณาญาสิทธิราช และรื้อฟื้นพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ ซึ่งนั่นย่อมหมายถึงจุดจบของคณะราษฎรทุกคน ขณะเดียวกันฝ่ายพระมหากษัตริย์ก็กลัวว่าการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองจะรุนแรงถึงขั้นโค่นล้มราชวงศ์ ล้มสถาบันพระมหากษัตริย์ ทำร้ายเจ้านาย ตลอดจนการริบทรัพย์สินเพื่อนำไปฟื้นฟูประเทศ (ดูบทที่ 1.4 และ 4.1) ปัจจัยความกลัวนี้ได้เป็นสาเหตุสำคัญอันหนึ่งที่ทำให้พระยามโนปกรณ์นิติธาดา ได้ขึ้นมาเป็นหัวหน้ารัฐบาลเพื่อเป็น "ตัวกลาง" ของทั้ง 2 ฝ่าย แต่ในท้ายสุด พระยามโนปกรณ์นิติธาดา ก็ได้กลายเป็นผู้นำของกลุ่มอนุรักษ์นิยมหรือกลุ่มอำนาจใหม่อีกกลุ่มหนึ่งในคณะรัฐบาล ภาพของการประนีประนอมทางการเมืองของทุกฝ่ายแตกสลายลงหลังการประกาศใช้รัฐธรรมนูญฉบับถาวร 10

[32] **รง.ส.** ครั้งที่ 1/2476 (วิสามัญ), 22 มิถุนายน 2476.

ธันวาคม พ.ศ. 2475 เมื่อพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ และพระยามโนปกรณ์นิติธาดาได้ประเมินสถานการณ์ภายในคณะราษฎรใหม่ ซึ่งภายในระยะเพียง 6 เดือนเท่านั้น กลุ่มผู้นำคณะราษฎรที่มีบทบาททางการเมืองก็ได้แสดงให้เห็นถึงความไม่มีเอกภาพ มีความมุ่งหวังและวิถีทางของตนเอง พระยามโนปกรณ์นิติธาดาและกลุ่มอนุรักษ์นิยมได้ปรับวิถีของเกมทางการเมืองของตนใหม่โดยหันไปอิงแอบพระบรมเดชานุภาพและพระปรมาภิไธยของพระมหากษัตริย์ ขณะเดียวกันก็สอดคล้องกับทางออกของพระมหากษัตริย์ในความหวังที่จะทรงได้รับพระราชอำนาจเพิ่มขึ้นและขจัดคณะราษฎรออกไปจากศูนย์อำนาจทางการเมือง ดังนั้น พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ก็ทรงแสดงพระองค์ว่าสนับสนุนกลุ่มอนุรักษ์นิยมอย่างเด่นชัดขึ้น

รัฐประหารโดยพระราชกฤษฎีกาเมื่อวันที่ 1 เมษายน พ.ศ. 2476 โดยพระยามโนปกรณ์นิติธาดาและกลุ่มอนุรักษ์นิยมที่ได้รับความร่วมมือและสนับสนุนจากพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ประสบความสำเร็จในเป้าหมายเบื้องต้นนั่นคือ ขจัดบทบาทของหลวงประดิษฐ์มนูธรรมและคณะสายพลเรือน ล้มสมาคมคณะราษฎร กดดันบทบาททางการเมืองของคณะราษฎรฝ่ายทหารโดยเฉพาะ พ.อ.พระยาพหลพลพยุหเสนา หากวิเคราะห์ถึงความรู้สึกนึกคิดของ พ.อ.พระยาพหลพลพยุหเสนา หัวหน้าคณะราษฎร ต่อการรัฐประหารโดยพระราชกฤษฎีกาของพระยามโนปกรณ์นิติธาดา ไม่ผิดนักที่จะกล่าวว่าเป็นความรู้สึกที่ "เจ็บใจ" และ "แค้นใจ" ในการถูก "บีบบังคับ" และ "ถูกหลอก" ให้ร่วมลงนามในพระราชกฤษฎีกา[33] (ดูบทที่ 4.3) แต่จากเหตุการณ์ครั้งนี้สิ่งหนึ่งที่น่าจะกล่าวได้ว่าได้กลับมาเป็นความรู้สึกที่รุนแรงอีกครั้งหนึ่งในหมู่คณะราษฎรส่วนมาก ก็คือ ความกลัวว่าจะมีการฟื้นฟูระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชและฟื้นฟูพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ หลวงประดิษฐ์มนูธรรม ซึ่งเป็น

---

[33]ในงานของประยูร ภมรมนตรี ซึ่งขณะนั้นอยู่เคียงข้างพระยามโนปกรณ์นิติธาดา ได้พยายามกันและปกป้องพระยามโนปกรณ์นิติธาดาออกไปจากความรับผิดชอบครั้งนี้ โดยโยนความผิดบาปทั้งหมดไปอยู่ที่ พ.อ.พระยาทรงสุรเดช และอธิบายว่า พ.อ.พระยาพหลฯ รู้สึก "เจ็บใจนักว่าถูกพระยาทรงสุรเดชหลอกให้เซ็นปิดสภา" ดู ประยูร ภมรมนตรี, **ชีวิต 5 แผ่นดินของข้าพเจ้า** (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เฟื่องอักษร, 2518), หน้า 239.

เป้าหมายบุคคลแรกของฝ่ายพระยามโนปกรณ์ฯ ที่ได้ขจัดออกจากศูนย์อำนาจทางการเมืองด้วยข้อหาคอมมิวนิสต์ ได้ให้สัมภาษณ์แก่หนังสือพิมพ์ประชาชาติก่อนวันลี้ภัยไปฝรั่งเศสว่า

> ผมบอกคุณได้ว่า ผมได้เตรียมตัวที่จะออกจากตำแหน่งรัฐมนตรี ก่อนหน้าวันที่ 1 เมษายน หลายวัน เพื่อประกาศเค้าโครงการเศรษฐกิจของผมให้มหาชนพิจารณา ผมได้ทำความตกลงกับท่านผู้ใหญ่บางคนแล้ว แต่ในที่สุด ผมก็ได้เผชิญหน้ากับพระราชกฤษฎีกาโดยมิได้คาดหมาย และโดยรวดเร็วฉับพลันราวกับสายฟ้าแลบ ผมทั้งงงงันและสะท้อนใจ **นั่นคงไม่ใช่เค้าโครงเศรษฐกิจของผมอย่างเดียวที่ทำให้ผมต้องกลับกลายมาเปนอย่างที่ผมได้เปนอยู่เดี๋ยวนี้ มันน่าจะมีอะไรอีกผมคิดว่าผมรู้ แต่คุณจะเขียนลงไปได้หรือ?**[34]

ความรู้สึกนึกคิดของคณะราษฎรว่าการรัฐประหารโดยพระยามโนปกรณ์นิติธาดานั้นเป้าหมายไม่ได้อยู่ที่เค้าโครงการเศรษฐกิจและตัวหลวงประดิษฐ์มนูธรรมเพียงประการเดียวนั้นไม่ใช่สิ่งที่เกินจริง เพราะแม้ว่าพระราชกฤษฎีกาจะกำหนดให้งดใช้รัฐธรรมนูญเกือบทุกมาตรา แต่เงื่อนไขของการฟื้นรัฐธรรมนูญอย่างสมบูรณ์อีกครั้งก็เมื่อมีการเลือกตั้งผู้แทนราษฎร ในช่วงรัฐบาลพระยามโนปกรณ์ฯ ชุด 81 วัน พระยามโนปกรณ์นิติธาดาใช้อำนาจจากพระราชกฤษฎีกาในการตรากฎหมายหรือพระราชบัญญัติบังคับใช้เป็นจำนวนมาก (ใน 81 วันรวมทั้งหมด 38 ฉบับ) ไม่ว่าจะเป็นกฎหมายห้ามจัดตั้งสมาคมการเมืองหรือเพื่อล้มสมาคมคณะราษฎร กฎหมายคอมมิวนิสต์ แต่กฎหมายให้มีการเลือกตั้งพระยามโนปกรณ์ฯ กลับไม่ประกาศใช้อย่างทันทีทันใด แต่กว่าจะประกาศใช้ก็อีก 75 วันถัดมาหรือประกาศใช้ในช่วงวิกฤตการณ์ทางการเมืองที่ 4 ทหารเสือได้ลาออก ดังนั้น ข้อวิเคราะห์ถึงความนึกคิดของคณะราษฎรของจำลอง อิทธะรงค์ จึงน่าจะใกล้เคียงความจริง ที่ว่า

---

[34]"สัมภาษณ์หลวงประดิษฐ์มนูธรรม," **ประชาชาติ** 12 เมษายน 2476. เน้นโดยผู้เขียน.

คณะผู้ก่อการทั้งหลายย่อมจะเล็งเห็นกันไปว่า เจตนาของพระยามโนฯ มิใช่เพียงแต่จะขจัดหลวงประดิษฐ์ฯ หรือนายแนบ พหลโยธิน, นายตั้ว ลพานุกรม ...รัฐมนตรีผู้มีแนวความคิดเห็นขัดแย้งกับตนเท่านั้น หากเป็นการขจัดอำนาจของคณะราษฎรทั้งคณะหรือพยายามจะเลิกล้มระบอบรัฐธรรมนูญเสียทีเดียว[35]

ยิ่งกว่านั้น ในปัญหาการเลือกตั้ง สำหรับ พ.อ.พระยาพหลพลพยุหเสนา กล่าวได้ว่า ถูกพระยามโนปกรณ์นิติธาดา "หักหลัง" เอาทีเดียว หลังการรัฐประหาร 1 เมษายน พ.อ.พระยาพหลพลพยุหเสนา ให้สัมภาษณ์หนังสือพิมพ์ประชาชาติเกี่ยวกับวันกำหนดการเลือกตั้งว่า

ผมได้ถามนายกรัฐมนตรีว่า **การเลือกผู้แทนจะทำกันในเดือนมิถุนายนได้หรือไม่** ท่านนายกรัฐมนตรีตอบว่า บางทีจะไม่ทัน **ผมว่าถ้าอย่างไรก็ขออย่าให้เกินเดือนสิงหาคม** ท่านนายกฯ ตอบผมว่า ถ้าในวงการเมืองของเราปลอดจากความกระทบกระเทือนและตั้งอยู่ในความสงบราบรื่นแล้ว เราก็จะเลือกผู้แทนได้ภายในกำหนดนั้น[36]

และในการสัมภาษณ์คราวเดียวกันนั้น เมื่อทางหนังสือพิมพ์ได้ถามว่า รัฐบาลพระยามโนปกรณ์ฯ อาจเปลี่ยนแปลงแก้ไขหลักการบางอย่างในกฎหมายเลือกตั้งผู้แทนราษฎร ซึ่งบางทีจะมีการเปลี่ยนแปลงอายุของผู้สมัครรับเลือกตั้งจาก 23 ปี เป็น 35 ปี พ.อ.พระยาพหลพลพยุหเสนา ได้ตอบอย่างหนักแน่นต่อข้อถามนี้ว่า

...กระผมเห็นว่า ผู้ที่มีคุณวุฒิเหมาะแก่การเข้ารับเลือกเป็นผู้แทนนั้น ประเทศสยามมีอยู่ไม่มากนัก ถ้าเขยิบอายุผู้แทนเข้าถึงขีด 35 ปีเปนอย่างต่ำแล้ว

---

[35]จำลอง อิทธะรงค์, **ละครการเมือง** (พระนคร : บริษัท สหอุปกรณ์การพิมพ์ จำกัด, 2492), หน้า 125.

[36]"สัมภาษณ์พระยาพหลฯ," **ประชาชาติ** 7 เมษายน 2476.

กระผมเกรงว่าวงการรับเลือกจะแคบเข้ามามาก...ขออย่าได้มีความวิตกเลย รัฐบาลจะเปลี่ยนแปลงก็แต่ส่วนประกอบเล็กน้อย ในส่วนหลักการทั้งหลายแหล่นั้นจะคงรูปเดิมทุกประการ ขอให้มั่นใจเถิดว่า ชีวิตของผมเปนของความเที่ยงธรรม เปนของรัฐธรรมนูญที่เราเคารพและถือว่าเป็นมิ่งขวัญของประเทศสยาม[37]

ขณะที่พระยามโนปกรณ์นิติธาดานายกรัฐมนตรีให้สัมภาษณ์หนังสือพิมพ์เป็นครั้งแรกเกี่ยวกับปัญหาการเลือกตั้งเมื่อปลายเดือนเมษายนว่า "จะได้ลงมือเลือกในเดือนตุลาคมปีนี้เปนอย่างช้า" และ*ปฏิเสธข่าวการแก้ไขกฎหมายเลือกตั้งในหลักการสำคัญ* แต่ "คงจะมีการแก้ไขอีกเล็กน้อยเพื่อกล่อมเกลาให้เหมาะสมแก่ความเปนอยู่ของชาวเรา"[38] หากทว่าเมื่อพระยามโนปกรณ์นิติธาดาออกกฎหมายให้มีการเลือกตั้งเมื่อวันที่ 14 มิถุนายน ข้อเท็จจริงก็คือ ถ้อยแถลงข้างต้นของพระยามโนปกรณ์นิติธาดา นายกรัฐมนตรีก็เป็นสิ่งที่ไม่เป็นความจริง พ.อ.พระยาพหลพลพยุหเสนา ให้สัมภาษณ์หนังสือพิมพ์แสดงความนึกคิดต่อพระยามโนปกรณ์นิติธาดาก่อนหน้าวันทำรัฐประหารโดยคณะราษฎร 1 วันว่า

เมื่อท่านเป็นรัฐมนตรีในอายุรัฐบาลพระยามโนฯ (ชุด 81 วัน : ผู้อ้าง) ท่านมองดูกิริยาทางการเมืองของนายกรัฐมนตรีด้วยความฉงนสนเท่ห์ นับตั้งแต่ได้มีการปิดสภาผู้แทนราษฎรเป็นต้นมา และท่านแปลกิริยาอาการอันมากหลายของนายกรัฐมนตรีไม่ออก ท่านได้ตั้งคำถามตัวท่านเองว่า นายกรัฐมนตรีได้เดินตามวิถีทางของรัฐธรรมนูญ ซึ่งท่านได้ก่อร่างสร้างขึ้นด้วยการเอาชีวิตเข้าแลก

---

[37] "สัมภาษณ์พระยาพหลฯ," **ประชาชาติ** 8 เมษายน 2476.

[38] "สัมภาษณ์พระยาพหลฯ," **ประชาชาติ** 27 เมษายน 2476.

ถูกต้องครบถ้วนแล้วหรือ และคำตอบที่ว่าถูกต้องครบถ้วนก็ไม่เคยได้เกิดขึ้นในจินตนาการของท่านเลย"[39]

โดยรวมแล้วกล่าวได้ว่า ความกลัวอย่างรุนแรงในหมู่คณะราษฎรส่วนมากว่าจะมีการฟื้นฟูระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชและพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์มีอยู่สูงยิ่ง และจากบันทึกคำบอกเล่าของ พ.อ.พระยาฤทธิอัคเนย์ ต่อการที่ พ.อ.พระยาพหลพลพยุหเสนา ได้ชวนให้ร่วมมือในการทำรัฐประหารนั้น พ.อ.พระยาพหลฯ ได้ให้คำอธิบายว่า "เราเสียรู้ฝ่ายพลเรือนเสียแล้วเขาคงคิดจะถวายอำนาจคืนในหลวงกัน"[40] ส่วน พ.ท.หลวงพิบูลสงคราม "เล่าว่าสภาพการณ์น่ากลัวจะต้องกลับไปเป็นสมบูรณาญาสิทธิราชอีก" และ "จะมีการปกครองโดยพระบรมราชโองการสืบไป"[41] และอนันต์ พิบูลสงคราม ได้ให้ความหมายของการรัฐประหารโดยพระราชกฤษฎีกาของพระยามโนปกรณ์นิติธาดาโดยรวมว่า "เป็นกลวิธีของฝ่ายสมบูรณาญาสิทธิราชที่ต้องการจะริดรอนอำนาจของคณะผู้ก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครองเพื่อประโยชน์ทางการเมืองของระบอบเก่า"[42]

อย่างไรก็ตาม ในอีกด้านหนึ่งแล้ว ความพยายามที่จะเข้าไปสู่เป้าหมายแอบแฝงของการรัฐประหารโดยพระราชกฤษฎีกา ทั้งในเรื่องการแก้ไของค์ประกอบของสภาผู้แทนราษฎรและ

---

[39]"สัมภาษณ์พระยาพหลฯ," **ประชาชาติ** 23 มิถุนายน 2476 การสัมภาษณ์ได้ทำขึ้นในวันที่ 19 มิถุนายน แต่เมื่อการรัฐประหารโดยคณะราษฎรได้เกิดขึ้นแล้ว ทางหนังสือพิมพ์ประชาชาติก็คิดว่า "เราจะผ่านเรื่องนี้ไปเสีย (ไม่ลงพิมพ์ต่อ)...ซึ่งเปนน้ำใจนักกีฬาไม่กล่าวซ้ำเติมคนซึ่งได้สูญเสียอำนาจวาสนาไปแล้ว" แต่จากการสัมภาษณ์ พ.อ.พระยาพหลฯ ในวันนี้ ก็ทำให้เกิดหนังสือเล่มหนึ่งในระยะถัดมาเรื่อง "**เบื้องหลังการปฏิวัติ 2475**" ของ กุหลาบ สายประดิษฐ์ ซึ่งเป็นบรรณาธิการหนังสือพิมพ์ประชาชาติในขณะนั้น.

[40]เสทื้อน ศุภโสภณ, **ชีวิตทางการเมืองของ พ.อ.พระยาฤทธิอัคเนย์** (พระนคร : วัชรินทร์การพิมพ์, 2514), หน้า 191.

[41]ศักดิ์ ไทยวัฒน์, **เกร็ดการเมืองบางเรื่องของจอมพล ป. พิบูลสงครามกับข้าพเจ้า** (ซี.พี. การพิมพ์, ม.ป.ป.), หน้า 42.

[42]อ. พิบูลสงคราม, **จอมพล ป. พิบูลสงคราม** (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มนตรี, 2518), หน้า 168.

การแก้ไขรัฐธรรมนูญบางมาตรา ทำให้พระยามโนปกรณ์นิติธาดาต้องขจัดกลุ่มผู้นำทางทหารของคณะราษฎรออกไปจากการคุมกองทัพเสียก่อน (ดูบทที่ 4.3) ไม่ผิดนักที่ได้มีการกล่าวว่า ความสำเร็จในการขจัดหลวงประดิษฐ์มนูธรรมและคณะราษฎรสายพลเรือนนั้น เป็นเพียง "การตีงูท่อนหาง"[43] ดังนั้นการประกาศให้มีการเลือกตั้งซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญที่จะนำไปสู่การฟื้นของรัฐธรรมนูญอย่างสมบูรณ์จึงได้รับการยืดเวลามาตลอดโดยพระยามโนปกรณ์นิติธาดา แต่เกมการยืดเวลาการเลือกตั้งก็กลับทำให้ฝ่ายพระยามโนปกรณ์นิติธาดาเริ่มสูญเสียความชอบธรรมทางการเมือง นั่นคือ เมื่อครั้งการรัฐประหารโดยพระราชกฤษฎีกา พระยามโนปกรณ์นิติธาดา ใช้ปัญหาเค้าโครงการเศรษฐกิจและตัวหลวงประดิษฐ์มนูธรรม หรือโดยรวมก็คือปัญหาคอมมิวนิสต์ มาเป็นข้ออ้างในการสร้างความชอบธรรมต่อการกระทำรัฐประหาร หากทว่าเมื่อหลวงประดิษฐ์มนูธรรมได้ลี้ภัยออกนอกประเทศไปแล้ว ปัญหาคอมมิวนิสต์ก็ได้ผ่อนคลายลงอย่างมาก แต่ปัญหารัฐธรรมนูญสมบูรณ์ก็ได้กลายมาเป็นประเด็นปัญหาที่ฝ่ายพระยามโนปกรณ์นิติธาดาต้องแก้ไข และน่าจะกล่าวได้ว่าบรรดาข้าราชการและปัญญาชนได้เริ่มหันกลับมามองการรัฐประหารของพระยามโนปกรณ์นิติธาดาด้วยทัศนะที่เปลี่ยนแปลงไป ด้วย "ทุกคนเห็นว่าการกระทำของพระยามโนปกรณ์นิติธาดานั้นเป็นการกระทำที่ผิดต่อรัฐธรรมนูญและบรรดาข้าราชการและชนชั้นปัญญาชนทั้งหลายก็รู้สึกว่า พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวไม่น่าจะทรงเห็นพ้องด้วยกับพระยามโนปกรณ์นิติธาดาในการที่ถวายคำแนะนำให้มีการปิดสภา[44] ความรู้สึกนึกคิดของคนชั้นกลางต่อรัฐธรรมนูญในแบบเดิมหรือในแบบก่อนหน้าการปฏิวัติ พ.ศ. 2475 ก็เริ่มกลับคืนมา คือเห็นว่า "รัฐธรรมนูญจะเป็นวิถีทางที่จะนำประเทศสยามไปสู่ความรุ่งเรือง ฉะนั้น จึงไม่มีปัญหาอันใดที่จะกล่าวว่าการงดใช้รัฐธรรมนูญ คือ การนำความหายนะ

---

[43]**คำพิพากษาศาลพิเศษ พุทธศักราช 2482 เรื่องกบฏ**, (พระนคร : กรมโฆษณาการ, 2482), หน้า 24. ในคำพิพากษาศาลพิเศษกล่าวว่า "พระปกเกล้าฯ ยังได้มีหนังสือมาถึงพระยามโนปกรณ์นิติธาดาตัดพ้อต่อว่าพระยามโนปกรณ์นิติธาดาทำอะไรไม่เด็ดขาด เป็นการตีงูท่อนหาง"

[44]พล.ต.อ.เผ่า ศรียานนท์, "เหตุการณ์ก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครองและการชิงอำนาจระหว่างผู้ก่อการ," ใน สมาคมนักข่าวแห่งประเทศไทย, **เบื้องแรกประชาธิปไตย: บันทึกความทรงจำของผู้อยู่ในเหตุการณ์สมัย พ.ศ. 2475-2500** (พระนคร : มิตรนราการพิมพ์, 2516), หน้า 237.

มาสู่บ้านเมือง"[45] หรือในกรณี*วารสารไทยเขษมรายเดือน* ซึ่งเป็นวารสารด้านบันเทิงคดีโดยเฉพาะในเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2476 ก็แสดงออกทางหน้ากระดาษที่ประเทศต้องสูญเสียรัฐธรรมนูญโดยลงบทความเรื่อง "หลักรัฐธรรมนูญของประเทศๆ" ซึ่งแม้ว่าในสาระนั้นจะกล่าวถึงรัฐธรรมนูญประเทศต่างๆ โดยทั่วไป แต่การลงเรื่องนี้ในภาวะที่ประเทศสยามไม่มีรัฐธรรมนูญย่อมแสดงออกโดยนัยที่เรียกร้องให้รัฐธรรมนูญได้กลับคืนมา โดยกล่าวถึงการปฏิวัติ พ.ศ. 2475 ว่าทำให้ "ราษฎรชาวสยามได้รับแล้วซึ่งสิทธิและเสรีภาพในลักษณะอันเดียวกันกับราษฎรในอารยประเทศทั้งหลายทั้งปวง การปกครองประเทศโดยรัฐธรรมนูญนั้น เป็นประเพณีที่โลกนิยมกันอยู่"[46] และความรู้สึกนึกคิดในลักษณะดังกล่าวนี้รุนแรงยิ่งหลังการรัฐประหาร 20 มิถุนายน พ.ศ. 2476 โดยการเรียกร้องให้มีการ "พิทักษ์รักษารัฐธรรมนูญไว้" และ "ขอความศักดิ์สิทธิ์ในคุณค่าของรัฐธรรมนูญ"

> เราได้รัฐธรรมนูญแล้ว แต่เรายังมิได้รับความศักดิ์สิทธิ์ในคุณค่าของรัฐธรรมนูญ เราได้พบบ่อน้ำรัฐธรรมนูญแล้ว แต่เราก็ยังมิได้ลงอาบแช่ เราได้พบดอกรัฐธรรมนูญแล้ว แต่หากเรายังมิได้เด็ดดม รัฐธรรมนูญของเราต้องชอกช้ำไปนับตั้งแต่ได้มีพระราชกฤษฎีกาปิดประชุมสภาผู้แทนราษฎร และตั้งแต่นั้นมาประชาชนก็กระหายคอยความศักดิ์สิทธิ์ในคุณค่ารัฐธรรมนูญ ชาวฝรั่งเศสในสมัยหนึ่งได้อุทานความต้องการของเขาว่า "ขอขนมปังกับรัฐธรรมนูญ" เหตุการณ์ที่ปรากฏเมื่อวันวานนี้ (รัฐประหาร 20 มิถุนายน : ผู้อ้าง) ก็ประหนึ่งประชาชนชาวสยามจะอุทานคำร้องของเขาว่า "ขอความศักดิ์สิทธิ์ในคุณค่าของรัฐธรรมนูญ"[47]

---

[45] กจช., สร. 0201.16/45, **ราษฎร์ตรีบูรณ์** 21 มิถุนายน 2476.

[46] ส. สิงหรา (นามแฝง), "หลักรัฐธรรมนูญของประเทศๆ," ใน **ไทยเขษม** (รายเดือน) 10:2 (มิถุนายน 2476) : 145-158.

[47] "คณะรัฐธรรมนูญ," **ประชาชาติ** 21 มิถุนายน 2476.

กระนั้นก็ตาม ความรู้สึกนึกคิดของคนชั้นกลางต่อรัฐธรรมนูญนั้น แม้จะทำให้ฝ่ายพระยามโนปกรณ์นิติธาดา ซึ่งคุมอำนาจในรัฐบาลดูจะสูญเสียความชอบธรรมทางการเมืองไปจากสายตาของคนเหล่านี้ แต่คนชั้นกลางที่เป็นพลเรือน แม้จะมี "ปากพูด" แต่คนเหล่านี้ก็หาได้มีพลังที่จะกดดันหรือสั่นคลอนเสถียรภาพทางการเมืองของรัฐบาลอย่างแท้จริงไม่ รัฐบาลยังคงมีอำนาจในการ "ปราม" และ "ปราบ" เช่นการปิดหนังสือพิมพ์ที่แสดงตัวคัดค้านการกระทำของรัฐบาล แต่พลังกดดันที่สั่นคลอนเสถียรภาพหรือล้มรัฐบาลได้อย่างแท้จริงนั้นอยู่ที่กองทัพ ดังนั้น เกมการแย่งชิงการคุมกำลังกองทัพของพระยามโนปกรณ์นิติธาดาเพื่อขจัดนายทหารคณะราษฎรออกไป จึงเป็นสาเหตุสำคัญของการรัฐประหารโดยนายทหารคณะราษฎร

โดยสรุป ปัจจัยปัญหาทางรัฐธรรมนูญ ในด้านหนึ่ง ได้สร้างความกลัวขึ้นมาในจิตใจของคณะราษฎรส่วนมาก โดยกลัวว่าพระยามโนปกรณ์นิติธาดาจะฟื้นระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชและฟื้นพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ และในอีกด้านหนึ่งก็ทำให้กลุ่มพระยามโนปกรณ์นิติธาดาหรือกลุ่มอนุรักษ์นิยม ซึ่งคุมอำนาจในรัฐบาลได้สูญเสียความชอบธรรมทางการเมืองจากทัศนะของคนชั้นกลาง

5.2.2 สาเหตุทางกองทัพ

การยื่นใบลาออกจากตำแหน่งทางการเมือง และจากตำแหน่งทางทหารโดยการออกจากประจำการเมื่อวันที่ 10 มิถุนายน พ.ศ. 2476 ของ 4 นายทหารชั้นผู้ใหญ่ของคณะราษฎรหรือ "4 ทหารเสือ" ซึ่งได้แก่ พ.อ.พระยาพหลพลพยุหเสนา ผู้บัญชาการทหารบกและรัฐมนตรี พ.อ.พระยาทรงสุรเดช ผู้ช่วยผู้บัญชาการทหารบกฝ่ายยุทธการ และรั้งเจ้ากรมยุทธการทหารบกและรัฐมนตรี พ.อ.พระยาฤทธิอัคเนย์ ผู้บังคับทหารปืนใหญ่และรัฐมนตรี พ.ท.พระประศาสน์พิทยายุทธ เจ้ากรมยุทธศึกษาทหารบกและรัฐมนตรี ในด้านหนึ่งแล้วกล่าวได้ว่าเป็นเกมการชิงความเป็นผู้นำทางทหารในกองทัพบกของนายทหารชั้นผู้ใหญ่คณะราษฎรด้วยกันเอง โดยเฉพาะระหว่าง พ.อ.พระยาทรงสุรเดช

กับ พ.อ.พระยาพหลพลพยุหเสนา ในอีกด้านหนึ่งนั้นก็เป็นการชิงการเข้าควบคุมกองทัพจากนายทหารคณะราษฎร โดยกลุ่มอนุรักษ์นิยมที่มีพระยามโนปกรณ์นิติธาดาเป็นผู้นำ

ในส่วนนายทหารชั้นผู้ใหญ่ทั้ง 4 ของคณะราษฎร บุคคลที่มีบทบาทเด่นหรือเป็น "ผู้นำ" ในทางการเมืองและทางทหารของคณะราษฎรมีเพียง 2 คนคือ พ.อ.พระยาพหลพลพยุหเสนา และ พ.อ.พระยาทรงสุรเดช สำหรับ พ.อ.พระยาพหลพลพยุหเสนา (พจน์ พหลโยธิน, พ.ศ. 2430-2490)[48] เขาเป็นบุตรของครอบครัวทหาร พี่ชายและน้องชายต่างก็เป็นทหาร คือ นายพลโท พระยาพหลโยธินรามินทรภักดี (นพ พหลโยธิน) และนายพันโท จมื่นสุรฤทธิพฤติไกร (ฝั่ง พหลโยธิน) และแม้กระทั่งตัว พ.อ.พระยาพหลฯ เอง ก็ได้เข้าแทนหรือเทียบเท่าบิดาในทางทหารโดยได้ทั้ง ยศ บรรดาศักดิ์ และราชทินนาม ของบิดา (กิ่ม พหลโยธิน) พ.อ.พระยาพหลพลพยุหเสนา ได้เป็นนักเรียนนายร้อยทหารบกของสยามรุ่นแรกๆ ที่ได้ไปศึกษาต่อในโรงเรียนนายร้อยทหารบกเยอรมัน (นักเรียนนายร้อยทหารบกรุ่นแรกที่ได้ไปศึกษาต่อต่างประเทศคือ ปี พ.ศ. 2442) ในขณะที่มีอายุเพียง 16 ปี และอยู่ในเยอรมันรวม 6 ปี ระหว่าง พ.ศ. 2447-2453 และกลับสู่ประเทศโดยรับราชการทหารในสายทหารปืนใหญ่ จนกระทั่งได้ยศเป็นนายพันเอก ในปี พ.ศ. 2471 ในช่วงระหว่าง พ.ศ. 2470-2473 เมื่อ พ.อ.พระยาทรงสุรเดช (ขณะนั้นยศ พ.ท.) อาจารย์ใหญ่ฝ่ายวิชาทหารกรมยุทธศึกษาทหารบกได้เดินทางไปดูงานทางทหารต่างประเทศ พ.อ.พระยาพหลฯ ก็ย้ายจากตำแหน่งผู้อำนวยการแผนกโรงเรียนทหารปืนใหญ่ที่โคกกระเทียม สระบุรี มาดำรงตำแหน่งอาจารย์ใหญ่ฝ่ายวิชาทหารแทน และเมื่อ พ.อ.พระยาทรงสุรเดช กลับถึงประเทศและเข้ารับตำแหน่งเดิม พ.อ.พระยาพหลฯ ก็ได้ย้ายไปเป็นจเรทหารปืนใหญ่ และได้เป็นรองจเรทหารบกในคราวปรับเปลี่ยนโครงสร้างกระทรวงกลาโหมครั้งใหญ่เมื่อปลายปี พ.ศ. 2474

---

[48]ดูประวัติใน นเรศ นโรปกรณ์, 100 **ปี พระยาพหลฯ** (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, 2531), หน้า 11-36.

จากภูมิหลังทางประวัติน่าจะกล่าวได้ว่า บุคลิกและความรู้สึกนึกคิดของ พ.อ.พระยาพหลพลพยุหเสนา มีลักษณะของนายทหารที่แท้จริง โดยเฉพาะการกล่อมเกลาจากครอบครัวที่เป็นทหาร และรวมถึงบุคลิกส่วนตัว ทำให้มีลักษณะเป็นนายทหารที่พูดน้อย และเชื่อฟังคำสั่งผู้บังคับบัญชา แต่สิ่งหนึ่งที่ต่างออกไปคือ มีความคิดทางการเมืองที่ต้องการพัฒนาประเทศและกองทัพโดยแนวทางระบอบรัฐธรรมนูญ การที่นายทหารคณะราษฎรชั้นผู้น้อยให้การยอมรับในการเชื้อเชิญ พ.อ.พระยาพหลฯ มาเป็นหัวหน้าคณะราษฎรนั้น นอกจากความมีอาวุโส มีชื่อเสียงและตำแหน่งสูงในกองทัพ เป็นคนซื่อตรง เอาใจใส่ต่อราชการงานเมืองและมีใจเด็ดเดี่ยว ก็คือ บุคลิกที่เป็นกลางและประนีประนอม ที่น่าจะรวมไปถึงการทำให้นายทหารบกอื่นๆ ยอมรับได้ในช่วงการปฏิวัติ พ.ศ. 2475 (ดูบทที่ 1.1) อย่างไรก็ตาม ภายหลังการปฏิวัติแม้ว่า พ.อ.พระยาพหลพลพยุหเสนา จะได้เป็นผู้บัญชาการทหารบก ซึ่งเป็นตำแหน่งสูงสุดของกองทัพบก แต่เขาก็น่าจะตระหนักว่าเขาไม่ได้มีฐานกำลังที่แท้จริงในหน่วยกำลังฝ่ายรบ ซึ่งควบคุมไว้โดยกลุ่มของ พ.อ.พระยาทรงสุรเดช และกลุ่มของ พ.ท.หลวงพิบูลสงคราม ผู้นำฝ่ายทหารบกคณะราษฎรที่สำคัญอีก 2 คน (ดูบทที่ 3.2.3) แต่กระนั้นก็ตาม หากพิจารณาจากทัศนะภายนอกคณะราษฎร พ.อ.พระยาพหลพลพยุหเสนา ยังอยู่ในฐานะผู้นำหมายเลข 1 ที่ยังมีบทบาทอำนาจและอิทธิพลทั้งทางการเมืองและการทหาร ในฐานะหัวหน้าคณะราษฎรและผู้บัญชาการทหารบก และจากสถานภาพทั้ง 2 ด้านของ พ.อ.พระยาพหลพลพยุหเสนา (จากภายในและภายนอกคณะราษฎร) จึงเป็นปัจจัยที่ชัดเจนที่ทำให้พระยามโนปกรณ์นิติธาดาและกลุ่มอนุรักษ์นิยมสามารถกดดันหรือจำกัดบทบาททางการเมืองและการทหารของ พ.อ.พระยาพหลพลพยุหเสนาได้ นับแต่ปัญหาสมาคมการเมืองเป็นต้นมา (ดูบทที่ 4.2 และ 4.3) เมื่อพระยามโนปกรณ์นิติธาดาสามารถดึงความสนับสนุนมาจาก พ.อ.พระยาทรงสุรเดชได้ และการที่พระยามโนปกรณ์นิติธาดา เลือกเอา พ.อ.พระยาพหลพลพยุหเสนา เป็นเป้าหมายแรกในการขจัดบทบาททางการเมืองและทางทหาร แทนการแสวงหาความร่วมมือสนับสนุนนั้น น่าจะอยู่ในลักษณะใกล้เคียงกับการเลือกหลวงประดิษฐ์มนูธรรมเป็นเป้าหมาย กล่าวคือ พ.อ.พระยาพหลพลพยุหเสนา แม้จะได้แสดงบทบาทเป็นกลางและประนีประนอมมาตลอด แต่ พ.อ.พระยาพหลฯ ก็น่าจะไม่สามารถยอมรับได้กับการเปลี่ยนแปลงหลักการใดๆ ของระบอบรัฐธรรมนูญโดยพละการจากที่ได้ตกลงร่วมในหลักการต่อกันเป็นที่เรียบร้อยแล้ว (ดูบทที่ 5.2.1)

ส่วน พ.อ.พระยาทรงสุรเดช (เทพ พันธุมเสน, พ.ศ. 2435-2487) เป็นผู้นำคณะราษฎร ที่ขาดแคลนด้านภูมิหลังประวัติ ทราบเพียงว่ามีบิดาเป็นนายทหารยศนายร้อยโท[49] แต่จากรายงานของทูตอังกฤษได้ระบุว่า มารดาเป็นชาวญวน ส่วนบิดาเป็นลูกครึ่งจีน[50] หลังจากจบการศึกษาโรงเรียนนายร้อยทหารบกได้ไปศึกษาต่อวิชาทหารที่เยอรมัน และได้ดำรงตำแหน่งเป็นอาจารย์ใหญ่ฝ่ายวิชาทหารโรงเรียนนายร้อยทหารบกมาตั้งแต่ พ.ศ. 2467 ยกเว้นในช่วงที่ไปดูงานทางทหารต่างประเทศระหว่าง พ.ศ. 2470-2473 เป็นบุคคลที่มีบุคลิกไม่ชอบการสมาคม[51] และ "เป็นผู้ที่ "ซีเรียส" เคร่งขรึมอยู่กับตำรับตำรา เป็นคนจริงจังทางวิชาการเลิศกว่าเพื่อน แต่ไม่กว้างขวางหนักแน่น เพราะการสมาคมกับคนทั่วไปน้อย มีความเชื่อตัวเองมาก ดังนั้น เมื่อก้าวขึ้นไปเป็นผู้ใหญ่มีงานรับผิดชอบมาก จึงมีบางคนว่าพระยาทรงฯ เป็นคนหูเบา"[52] หากเราวิเคราะห์บุคลิกและความรู้สึกนึกคิดของตนเองต่อบทบาทในการปฏิวัติ พ.ศ. 2475 ระหว่าง พ.อ.พระยาพหลพลพยุหเสนา กับ พ.อ.พระยาทรงสุรเดช โดย พ.อ.พระยาพหลฯ วิเคราะห์ผ่านงานเขียนของ กุหลาบ สายประดิษฐ์ เรื่อง "เบื้องหลังการปฏิวัติ 2475" และ พ.อ.พระยาทรงสุรเดช วิเคราะห์ผ่านงานบันทึกของตัวท่านเอง เรื่อง "การปฏิวัติ 24 มิ.ย. 2475" จะเห็นได้ว่าทั้งสองคนนี้มีความต่างกันอย่างมาก กุหลาบ สายประดิษฐ์ ได้บันทึกไว้ว่า พ.อ.พระยาพหลฯ "เป็นผู้ที่มีความสงบเสงี่ยมไม่ตีราคาความฉลาดปราชญ์เปรื่องของตนเอง และพอใจสรรเสริญความฉลาดปราชญ์เปรื่องของคนอื่น เช่น ได้เคยสรรเสริญความปรีชาสามารถของหลวงพิบูลสงคราม ในการดำเนินการบ้านเมืองและในการรักษาความเป็นปึกแผ่นของหมู่คณะไว้ได้ ได้สรรเสริญความฉลาดปราชญ์เปรื่องของพระยาทรงสุรเดชในวิชายุทธวิธี ได้สรรเสริญปรีชาสามารถของหลวงประดิษฐ์มนูธรรมในการดำเนินงานฝ่ายการเมือง"[53] แต่เป็นตรงกันข้าม

---

[49]วิณา มโนพิโมกษ์, "ความขัดแย้งภายในคณะราษฎร," (วิทยานิพนธ์ อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2520), หน้า 21.

[50]F.O. 371/17174, Cecil Dormer to Sir John Simon, 17 January 1933.

[51]เพิ่งอ้าง.

[52]เสที้อน ศุภโสภณ, อ้างแล้วเชิงอรรถที่ 40, หน้า 3.

[53]กุหลาบ สายประดิษฐ์, **เบื้องหลังการปฏิวัติ 2475** (กรุงเทพฯ : นำอักษรการพิมพ์, 2518). หน้า 91-92.

ในงานบันทึกของ พ.อ.พระยาทรงสุรเดช ที่มองบทบาทตนเองว่า การปฏิวัติสำเร็จลงได้ก็ด้วยการวางแผนที่รัดกุมของตน พ.อ.พระยาพหลฯ เป็นเพียงผู้ที่ "ถูกยก" ให้ขึ้นมาเป็นหัวหน้าคณะราษฎร และในวันปฏิวัติก็เห็นแต่บุคคลในกลุ่มของตนเท่านั้นที่มีตัวตนและมั่นใจได้ในการปฏิบัติงาน ส่วนกลุ่มอื่นๆ ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มของ พ.ท.หลวงพิบูลสงคราม หรือของ น.ท.หลวงสินธุสงครามชัยสายทหารเรือ หรือของหลวงประดิษฐ์มนูธรรมสายพลเรือนนั้นแทบไม่มีตัวตน[54]

ซึ่งจากการที่ พ.อ.พระยาทรงสุรเดชตระหนักว่า การปฏิวัติ พ.ศ. 2475 สำเร็จลงได้ก็ด้วยบทบาทของตนและกลุ่มของตน โดยเฉพาะประเด็นที่เป็นความรู้สึกว่ามีบทบาทเหนือกว่า พ.อ.พระยาพหลฯ นั้นเป็นสิ่งจริง (ส่วนการอธิบายว่ากลุ่มนายทหารชั้นผู้น้อยทั้งทหารบกและทหารเรือ ค่อนข้างไม่มีตัวตนนั้น กล่าวได้ว่าเกินจริง ดูบทที่ 1.1) และจากทัศนะของนายทหารนอกคณะราษฎรก็มองฐานะและบทบาทของ พ.อ.พระยาพหลฯ และ พ.อ.พระยาทรงสุรเดช ในลักษณะเดียวกัน คือ การที่ พ.อ.พระยาพหลฯ ได้เป็นหัวหน้าคณะราษฎรก็เพราะถูก "อุปโลกแต่งตั้งขึ้น" โดยเฉพาะจาก พ.อ.พระยาทรงสุรเดช[55] ดังนั้น ในช่วงหลังของการปฏิวัติ พ.อ.พระยาทรงสุรเดช จึงเป็นผู้มีบทบาทสูงเด่นทางการทหารไม่ว่าจะเป็นการปรับเปลี่ยนโครงสร้างกองทัพ การจัดวางนายทหารคณะราษฎรเข้าคุมกำลัง ซึ่งในช่วงแรกๆ นั้นภาพโดยรวมก็คือ สิ่งที่กระทำไปทุกอย่างนั้นเพื่อความมั่นคงของคณะราษฎรและระบอบใหม่ หรือ "เพื่อให้คณะปฏิวัติได้กุมอำนาจในด้านกำลังทหารไว้แล้ว ยังเพื่อความเหมาะสมกับภาวะการณ์ของบ้านเมือง"[56] ดังนั้น จะเห็นได้ว่าในการบรรจุนายทหารเข้าสู่ตำแหน่งบังคับบัญชากองพันทหาร นายทหารของกลุ่ม พ.ท.หลวงพิบูลสงคราม จึงได้เป็นผู้บังคับกองพันทหารราบ 2 กองพัน เป็นผู้บังคับกองพันทหารปืนใหญ่ 2 กองพัน แม้ว่าในส่วนตัวของ

---

[54]บันทึกพระยาทรงสุรเดช, "การปฏิวัติ 24 มิ.ย. 75," ใน สมาคมนักข่าวแห่งประเทศไทย, **เบื้องแรกประชาธิปตัย : บันทึกความทรงจำของผู้อยู่ในเหตุการณ์สมัย พ.ศ. 2475-2500** (พระนคร : มิตรนราการพิมพ์, 2516), หน้า 102-110.

[55]เสาวรักษ์ (นามแฝง), **ตัวตายแต่ชื่อยัง** (พระนคร : เกื้อกูลการพิมพ์, 2508), หน้า 223.

[56]เสทื้อน ศุภโสภณ, อ้างแล้วเชิงอรรถที่ 40, หน้า 102-103.

พ.อ.พระยาทรงสุรเดช จะมีความขัดแย้งกับ พ.ท.หลวงพิบูลสงคราม และไม่อยากให้ พ.ท.หลวงพิบูลสงครามคุมการบังคับบัญชาทหารฝ่ายพลรบก็ตาม[57] ส่วน ร.อ.หลวงทัศไนยนิยมศึกนั้นก็ได้เป็นผู้บังคับกองพันทหารม้า ทั้ง 5 กองพันทหารนี้ตั้งอยู่ในกรุงเทพฯ ส่วนนายทหารคณะราษฎรระดับล่างก็ได้เข้าเป็นผู้บังคับกองร้อยในกองพันทหารเหล่านี้ ส่วนนายทหารในสังกัดของกลุ่ม พ.อ.พระยาทรงสุรเดช ทั้งหมดยังคงสังกัดอยู่ในกรมยุทธศึกษาทหารบกหรือเป็นครู-อาจารย์ในโรงเรียนนายร้อยทหารบกตามเดิม ซึ่ง พ.อ.พระยาทรงสุรเดช น่าจะถือว่าเป็นกำลังสำคัญทางทหารหน่วยหนึ่งเช่นเดียวกัน (ดูบทที่ 3.2.3)

หากทว่า ความรู้สึกนึกคิดของความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในนามคณะราษฎร น่าจะแตกสลายจากตัวของ พ.อ.พระยาทรงสุรเดชในระยะหลัง กล่าวคือ ความรู้สึกนึกคิดที่ว่าตนน่าจะเป็นผู้นำทางทหารมากกว่า พ.อ.พระยาพหลพลพยุหเสนา นั้นน่าจะมีระดับความรุนแรงขึ้น เมื่อเราพิจารณาจากที่ พ.อ.พระยาทรงสุรเดชได้หันไปสนับสนุนพระยามโนปกรณ์นิติธาดาให้กดดันบทบาททางการเมืองและทางทหารของ พ.อ.พระยาพหลพลพยุหเสนา และตอนกลางเดือนมีนาคม พ.ศ. 2475 ก่อนหน้าการรัฐประหารโดยพระราชกฤษฎีกาของพระยามโนปกรณ์นิติธาดา กลุ่มนายทหารของ พ.อ.พระยาทรงสุรเดชจำนวนมากก็ได้ย้ายออกจากกรมยุทธศึกษาทหารบกเข้าสู่การคุมกองพันทหารราบที่ตั้งอยู่ในกรุงเทพฯ กล่าวคือ พ.ต.หลวงสฤษฎ์ยุทธศิลป์ไปเป็นผู้บังคับกองพันทหารราบที่ 5 (ท่าพระจันทร์) พ.ต.หลวงชำนาญยุทธศิลป์ ไปเป็นผู้บังคับกองพันทหารราบที่ 7 (บางซื่อ) ส่วนครูวิชาทหารอีก 11 นาย เข้าเป็นผู้บังคับกองร้อยในกองพันทหารราบที่ 4, 5, 6, 8 (ดูบทที่ 3.2.3) โดยไม่ได้มีการปลดนายทหารคุมกำลังของกลุ่ม พ.ท.หลวงพิบูลสงครามแต่อย่างใด ภาพสะท้อนความรู้สึกนึกคิดของ พ.อ.พระยาทรงสุรเดชนี้น่าจะเห็นได้จากถ้อยคำบอกเล่าของ พ.อ.พระยาฤทธิอัคเนย์ ว่า

---

[57]เพิ่งอ้าง, หน้า 112 ว่าต้องการให้ พ.ท.หลวงพิบูลสงครามไปเป็น "เจ้ากรมช่างแสงและสรรพาวุธ" ซึ่งเป็นหน่วยทหารฝ่ายผู้ช่วยพลรบ.

> เรื่องความแตกร้าวระหว่างสองเสือ คือ พระยาพหลฯ กับพระยาทรงฯ นี้ ส่วนมากมาจากการปฏิบัติหน้าที่การงานนั่นเอง พระยาพหลฯ ไม่ชอบพระยาทรงฯ ที่ว่าทำอะไรตามใจชอบ บางเรื่องก็ไม่นำมาปรึกษาพระยาพหลฯ เสียก่อน เข้าทำนองที่ว่า พระยาทรงฯ จะเผด็จการเสียคนเดียว[58]

และนายประยูร ภมรมนตรี ก็กล่าวถึงความขัดแย้งด้านการปฏิบัติหน้าที่การงานในลักษณะเดียวกันว่า เมื่อ พ.อ.พระยาพหลพลพยุหเสนา ผู้บัญชาการทหารบก ได้ "สั่งการไปหลายประการ" แต่ พ.อ.พระยาทรงสุรเดช ผู้ช่วยผู้บัญชาการทหารบกฝ่ายยุทธการ "ได้ออกคำสั่งยกเลิกคำสั่ง" ของ พ.อ.พระยาพหลพลพยุหเสนา[59] การปฏิบัติของ พ.อ.พระยาทรงสุรเดชในลักษณะดังกล่าวย่อมปฏิเสธไม่ได้ว่าได้สร้างความ "เคืองแค้นยิ่งนัก" ให้แก่ พ.อ.พระยาพหลฯ ซึ่งเป็นผู้บังคับบัญชาโดยตรง โดยเฉพาะในกรณี "ทำอะไรตามใจชอบ" ด้วยคำสั่งของ พ.อ.พระยาทรงสุรเดชที่เรียกได้ว่าเป็นการ "เอาไฟเผากองทัพ" คือการสั่งให้ยุบเลิกโรงเรียนเสนาธิการทหารบกและสั่งทำลายตำราเรียนวิชาทหารของโรงเรียนนี้ ย่อมได้สร้างความเคืองแค้นให้แก่นายทหารคณะราษฎรซึ่งส่วนมากก็ผ่านโรงเรียนเสนาธิการทหารบกมาแล้ว หรือโดยรวมก็คือนายทหาร 1 ใน 7 ของกองทัพบกได้ผ่านโรงเรียนนี้มาแล้ว (ดูบทที่ 3.2.4) ซึ่งเท่ากับว่าเป็นคำสั่งที่สร้างศัตรูทางทหารให้แก่คณะราษฎร ในทางกลับกัน เราไม่อาจวิเคราะห์การแสดงบทบาทในทำนองนี้ไปในแนวทางอื่นใดได้เลย นอกจาก พ.อ.พระยาทรงสุรเดช รู้สึกว่าตนคือ ผู้นำทางทหารหรือผู้บัญชาการทหารบกตัวจริง

และจากหลักฐานข้อมูลที่มีน้อยมากนี้เมื่อวิเคราะห์เข้ากับโครงสร้างกองทัพบกหลังการปฏิวัติ พ.ศ. 2475 (ดูบทที่ 3.2.1) ก็ทำให้การอธิบายบทบาทของ พ.อ.พระยาทรงสุรเดช ดูเป็นจริงจังขึ้น กล่าวคือ ในตำแหน่งผู้บัญชาการทหารบก ของ พ.อ.พระยาพหลพลพยุหเสนา จะมีอำนาจสูงสุดเมื่อตัวผู้บัญชาการทหารบกสามารถควบคุม และได้รับการยอมรับที่จะฟังคำบังคับบัญชาจากผู้ช่วย

---

[58] เสทื้อน ศุภโสภณ, อ้างแล้วเชิงอรรถที่ 40, หน้า 116 และดูบทวิเคราะห์ความขัดแย้งของ 2 ผู้นำทางทหารนี้ใน วีณา มโนพิโมกษ์, อ้างแล้วเชิงอรรถที่ 49, หน้า 108-115.

[59] ประยูร ภมรมนตรี, อ้างแล้วเชิงอรรถที่ 33, หน้า 240.

ผู้บัญชาการทหารบก 3 ฝ่าย ได้แก่ ผู้ช่วยฯ ฝ่ายยุทธการ ผู้ช่วยฯ ฝ่ายธุรการ และผู้ช่วยฯ ฝ่ายจังหวัดทหารบก แต่ตำแหน่งที่เป็นหัวใจและควบคุมกำลังกองทัพบกคือ ผู้ช่วยฯ ฝ่ายยุทธการ ซึ่ง พ.อ.พระยาทรงสุรเดชนั่งอยู่ในตำแหน่งนี้ นอกจากนั้น พ.อ.พระยาทรงสุรเดชยังเป็นเจ้ากรมยุทธการทหารบกซึ่งทำหน้าที่เสนาธิการทหารให้แก่ผู้บัญชาการทหารบก หรือเป็น "มันสมอง" ในการจัดวางโครงสร้างกองทัพ วางแผนการเคลื่อนย้ายกำลัง ตลอดจนรวบรวมข่าวสารให้แก่ผู้บังคับบัญชาตัดสินใจ แต่ในโครงสร้างกองทัพบกนี้ ตำแหน่งเจ้ากรมยุทธการทหารบกขึ้นตรงต่อผู้ช่วยผู้บัญชาการทหารบกฝ่ายยุทธการ หรือโดยสรุปก็คือ พ.อ.พระยาทรงสุรเดช นั่งอยู่ในตำแหน่ง "สั่งการ" และ "วางแผน" ดังนั้นจึงไม่น่าแปลกใจที่เมื่อ พ.อ.พระยาพหลพลพยุหเสนา ขัดแย้งกับ พ.อ.พระยาทรงสุรเดชแล้ว ก็จะทำให้ตำแหน่งผู้บัญชาการทหารบกของ พ.อ.พระยาพหลฯ ค่อนข้างจะ "ลอย" จากอำนาจที่แท้จริงทันที และจากหลักฐานคำพิพากษาศาลพิเศษคดีกบฏ พ.ศ. 2482 ได้กล่าวถึงว่า ได้มีความพยายามอย่างน้อย 1 ครั้ง ที่นายทหารกลุ่ม พ.อ.พระยาทรงสุรเดช "ได้ลอบประชุมกันที่ตึกทหารวังปารุสกวัน เพื่อเปลี่ยนแปลงโครงการณ์ของกองทัพบก โดยมิให้พระยาพหลพลพยุหเสนารู้เห็นด้วย"[60] นอกจากนั้นเป็นที่สังเกตว่า วังปารุสกวัน ซึ่งเป็นที่ทำการทางทหาร และที่ทำการรัฐบาลนั้นถูกควบคุมไว้โดยนายทหารกลุ่มของ พ.อ.พระยาทรงสุรเดช ตลอดทั้งยังเป็นที่บัญชาการทางทหารของ พ.อ.พระยาทรงสุรเดชด้วย แต่ไม่ปรากฏหลักฐานว่า พ.อ.พระยาพหลพลพยุหเสนา ผู้บัญชาการทหารบก ได้มีที่นั่งบัญชาการทางทหารอื่นใดที่ไหน (หลังการรัฐประหาร 20 มิถุนายน พ.ศ. 2476 วังปารุสกวัน ยังคงเป็นที่บัญชาการทหารบกและที่ทำการรัฐบาล และ พ.ท.หลวงพิบูลสงครามและกลุ่มนายทหารของเขาก็เข้ามาบัญชาการทางทหารในที่นี้ กล่าวโดยสรุปการที่ พ.อ.พระยาทรงสุรเดช ได้หันไปให้ความสนับสนุนแก่พระยามโนปกรณ์นิติธาดา โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อครั้งการรัฐประหารโดยพระราชกฤษฎีกานั้น พ.อ.พระยาทรงสุรเดช มีความหวังที่จะได้ตำแหน่งเป็นผู้นำทางทหารหรือผู้บัญชาการทหารบกที่แท้จริงแทน พ.อ.พระยาพหลพลพยุหเสนา ส่วนนายทหารชั้นผู้ใหญ่คณะราษฎรอีก 2 นายนั้นคือ พ.อ.พระยาฤทธิอัคเนย์ (สละ เอมะศิริ, 2432-2509) ผู้มีบทบาททางการเมืองและทางทหารค่อนข้างเป็นบทบาทรองจาก 2 นายทหารชั้นผู้ใหญ่

---

[60] **คำพิพากษาศาลพิเศษพุทธศักราช 2482 เรื่องกบฏ** (พระนคร : กรมโฆษณาการ, 2482), หน้า 17.

ข้างต้น และวางตัวเป็นกลางทางการเมือง ดังกรณีการงดออกเสียงในที่ประชุมคณะรัฐมนตรีในปัญหาเค้าโครงการเศรษฐกิจ ส่วน พ.ท.พระประศาสน์พิทยายุทธนั้นมี บทบาทเป็นผู้ติดตามและสนับสนุน พ.อ.พระยาทรงฯ อย่างใกล้ชิดมาตั้งแต่ก่อนการปฏิวัติ พ.ศ. 2475

สาเหตุของการยื่นใบลาออกจากตำแหน่งทางการเมืองและทางทหารพร้อมกันทั้ง 4 นายทหารคณะราษฎรนั้นยังไม่อาจระบุได้แน่ชัด[61] แต่จากการศึกษาถึงบทบาททางการเมืองและบทบาททางทหารของกลุ่มผู้นำทางทหารของคณะราษฎร และบทบาทของกลุ่มอนุรักษ์นิยมที่มีพระยามโนปกรณ์นิติธาดาเป็นผู้นำ ในท่ามกลางความขัดแย้งและความมุ่งหวังของแต่ละฝ่ายในบริบททางการเมืองช่วง 1 ปีแรกหลังการปฏิวัติ พ.ศ. 2475 นี้ กล่าวได้ว่า การยื่นใบลาออกของ 4 ทหารเสือครั้งนี้ "เป็นเกม" ที่ทุกฝ่ายได้ร่วมเล่น โดยมีเป้าหมายเพื่อชิงการเป็นผู้นำในกองทัพบก ไม่ว่าจะเป็น 4 นายทหารที่ลาออกเอง หรือพระยามโนปกรณ์นิติธาดาและกลุ่มอนุรักษ์นิยม หรือ พ.ท.หลวงพิบูลสงคราม ผู้นำกลุ่มนายทหารบกชั้นผู้น้อยคณะราษฎร สำหรับนายทหารทั้ง 4 ที่ลาออกนี้กล่าวได้ว่าต่างก็ยังมุ่งหวังว่าตนจะได้กลับเข้าสู่ตำแหน่งเดิมอีกครั้ง ในส่วนของ พ.อ.พระยาพหลพลพยุหเสนา ซึ่งเป็นเป้าหมายสำคัญของการขจัดออกจากตำแหน่งทางทหารของพระยามโนปกรณ์นิติธาดาและของ พ.อ.พระยาทรงสุรเดช กล่าวได้ว่าการยอมรับการลาออกนั้นเป็นการแก้เกมจากแรงกดดันที่มีมาตลอดจากพระยามโนปกรณ์ฯ และ พ.อ.พระยาทรงสุรเดช โดยหวัง "จะลองพระทัยพระปกเกล้าฯ ว่าถ้าไม่เห็นด้วยคงจะรับสั่งและเรียกไปสอบถามจะได้เล่าเรื่องราวให้ฟัง"[62] ซึ่ง พ.อ.พระยาพหลฯ ได้ให้สัมภาษณ์หนังสือพิมพ์ในช่วงนั้นว่า

> หลังจากได้เปลี่ยนแปลงการปกครองแล้ว ความรับผิดชอบในความสงบราบคาบวางทับอยู่บนหัวอกท่าน ถ้าบ้านเมืองผันแปรไปในทางไม่ดีอย่างไร ท่านจะต้องรับผิดและท่านรู้สึกในความรับผิดชอบอันนี้เต็มที่ ได้มีเสียงพูดกันว่า ท่านจะดำเนินการปกครอง โดยทำนองมิลิตารีดิ๊กเตเตอร์ชิป นอกจากนี้ยังมีคนอ้างชื่อท่าน

---

[61] ดูวีณา มโนพิโมกษ์, อ้างแล้วเชิงอรรถที่ 49, หน้า 87-32.

[62] **คำพิพากษาศาลพิเศษฯ** อ้างแล้วเชิงอรรถที่ 60, หน้า 24.

> ไปในในทางที่ไม่ชอบธรรม ทั้งนี้ย่อมจะเป็นเหตุนำความมัวหมองมาสู่ชื่อเสียงของท่าน เพื่อจะหลีกเลี่ยงความมัวหมองทำนองนี้ และประกอบกับร่างกายภายในทรุดโทรม ด้วยรู้สึกว่าที่ตรงหัวใจนั้นมีอาการเสียวแปลบเหมือนมีเหล็กคมมาคอยทิ่มแทงตามที่หมอเขาตรวจ จึงได้ตกลงใจว่าจะขอลาออกจากราชการเมื่อครบรอบปี[63]

ความหวังในเบื้องต้นว่า พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ จะยับยั้งการลาออกนั้นน่าจะมีอยู่เต็มเปี่ยมในตัว พ.อ.พระยาพหลฯ เพราะครั้งนี้ ไม่ใช่เป็นเพียงการลาออกคนเดียว แต่เป็นการลาออกพร้อมกันทั้ง 4 นาย ซึ่งน่าจะสั่นคลอนเสถียรภาพของรัฐบาลได้ และหากพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ทรงยับยั้งการลาออก พ.อ.พระยาพหลฯ ก็จะสามารถพลิกกลับสถานการณ์ทางการเมืองและการทหารที่ถูกกดดันมาตลอดได้ทันที และจะสามารถแสดงบทบาทเป็นฝ่ายรุกทางการเมืองให้พระยามโนปกรณ์ฯ รีบจัดการให้มีการเลือกตั้ง และขัดขวางในการเปลี่ยนแปลงสาระใดๆ ในกฎหมายเลือกตั้งและรัฐธรรมนูญ การลาออกของ พ.อ.พระยาพหลพลพยุหเสนาครั้งนี้ไม่ใช่ครั้งแรก แต่ พ.อ.พระยาพหลฯ ได้เคยยื่นใบลาออกครั้งหนึ่งมาแล้ว หลังเสร็จงานฉลองรัฐธรรมนูญฉบับ 10 ธันวาคม และครั้งนั้น "ในหลวงไม่พระราชทานพระบรมราชานุญาต"[64] แต่ทว่าการลาออกในครั้งที่ 2 นี้ สถานการณ์ทางการเมืองนั้นได้เปลี่ยนไปแล้ว จึงทำให้ "พระปกเกล้าฯ อนุญาตให้ลาออกเลยทีเดียว แล้วตั้งผู้บัญชาการทหารบกขึ้นใหม่ การที่กระทำไปดังกล่าวแล้ว พระปกเกล้าฯ ย่อมรู้เห็นด้วย เพราะการแต่งตั้งผู้บัญชาการทหารบกนั้น พระปกเกล้าฯ เป็นผู้ทรงแต่งตั้ง"[65]

---

[63]"สัมภาษณ์พระยาพหลฯ," **ประชาชาติ** 19 มิถุนายน 2476 เป็นคำสัมภาษณ์ในวันที่ 17 มิถุนายน.

[64]เสทื้อน ศุภโสภณ, "ชีวิตการต่อสู้ของพระยาทรงสุรเดช," **สยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์** 20:31 (20 มกราคม 2517) : 15.

[65]**คำพิพากษาศาลพิเศษฯ**, อ้างแล้วเชิงอรรถที่ 60, หน้า 24.

สำหรับการลาออกของอีก 3 ทหารเสือนั้น กล่าวได้บุคคลที่มีส่วนสำคัญในการตัดสินใจให้มีการลงนามลาออกคือ พ.อ.พระยาทรงสุรเดช ส่วน พ.อ.พระยาฤทธิอัคเนย์ และ พ.ท.พระประศาสน์พิทยายุทธนั้น น่าจะเป็นการลาออกตาม พ.อ.พระยาทรงสุรเดช มากกว่าที่จะเป็นเหตุผลเฉพาะตัว[66] ซึ่ง พ.อ.พระยาพหลพลพยุหเสนาได้ให้สัมภาษณ์ถึงการลาออกพร้อมกันทั้ง 4 นายนี้ว่า "ด้วยทั้ง 4 ท่านได้ให้คำสัตย์สัญญาไว้ต่อกันว่า ความทุกข์และสุขของอีกคนหนึ่ง ย่อมเป็นความทุกข์และสุขของคนทั้ง 4"[67] แต่คำอธิบายที่น่าเชื่อถือก็คือเป็น "กลอุบาย" ของ พ.อ.พระยาทรงสุรเดชที่ต้องการ "ลวง" พ.อ.พระยาพหลพลพยุหเสนาให้ลาออกจากตำแหน่ง โดย "เมื่อพระยาทรงสุรเดช พระยาฤทธิอัคเนย์และพระประศาสน์พิทยายุทธลาออกแล้ว พระยาพหลพลพยุหเสนาจะได้ลาออกตามไปด้วย เพื่อให้อำนาจนั้นตกไปอยู่กับพระยามโนปกรณ์นิติธาดา"[68] และ พ.อ.พระยาทรงสุรเดชหวังที่จะได้เข้ากุมอำนาจในภายหลัง ความหวังของ 3 นายทหารนี้ว่าจะได้กลับสู่ตำแหน่งทางทหารอีกครั้ง โดยเฉพาะ พ.อ.พระยาทรงสุรเดช กับความหวังในตำแหน่งผู้บัญชาการทหารบก กล่าวได้ว่า ไม่เกินจริง ดังจะเห็นได้ว่าก่อนหน้าที่จะมีการประกาศปลดนายทหารทั้ง 4 อย่างเป็นทางการในวันที่ 18 มิถุนายน นั้น การที่ พ.อ.พระยาทรงสุรเดช และ พ.ท.พระประศาสน์พิทยายุทธ ซึ่งมีกลุ่มนายทหารของตนเองคุมกำลังกองพันทหารราบส่วนใหญ่ในกรุงเทพฯ ได้พากันหลบออกไปพำนักที่บ้านในชนบทจังหวัดนนทบุรีตั้งแต่วันที่ 17 มิถุนายน นั้น (ดูบทที่ 5.1) โดยทั่วไปน่าจะถือได้ว่าเป็นช่วงสถานการณ์ที่ตึงเครียด แต่พฤติกรรมดังกล่าวนี้แสดงให้เห็นว่า พ.อ.พระยาทรงสุรเดชค่อนข้างมั่นใจที่จะได้รับการแต่งตั้งให้เป็นผู้บัญชาการทหารบกจากพระยามโนปกรณ์นิติธาดา ส่วน พ.อ.พระยาฤทธิอัคเนย์ก็ให้สัมภาษณ์อย่างมีความหวังว่าจะได้กลับเข้าสู่ตำแหน่งทางทหารเช่นเดิมโดยกล่าวว่า "เมื่อถึงคราวจำเป็น ชาติต้องการ ท่านยินดีที่จะกลับมารับทำงานอีก"[69]

---

[66]วีณา มโนพิโมกษ์, อ้างแล้วเชิงอรรถที่.49, หน้า 91.

[67]"สัมภาษณ์พระยาพหลฯ," **ประชาชาติ** 15 มิถุนายน 2476.

[68]**คำพิพากษาศาลพิเศษฯ**, อ้างแล้วเชิงอรรถที่ 60, หน้า 10.

[69]**ประชาชาติ** 19 มิถุนายน 2476. เป็นคำสัมภาษณในวันที่ 17 มิถุนายน.

อย่างไรก็ตามเกมการลาออกของ 4 ทหารเสือนี้ โดยเฉพาะกลุ่มของ พ.อ.พระยาทรงสุรเดช ก็ได้รับการ "หักหลัง" จากพระยามโนปกรณ์นิติธาดา เมื่อทั้ง 4 นายทหารถูกปลดออกจากตำแหน่งทางทหารในวันที่ 18 มิถุนายน หรือก่อนหน้าใบลาออกที่ระบุไว้ว่าจะสิ้นสภาพการเป็นนายทหารประจำการตั้งแต่วันที่ 24 มิถุนายน เป็นต้นไป หรือวันครบรอบ 1 ปีของการปฏิวัติ พ.ศ. 2475 โดยในระยะที่แล้วนี้ให้ "ลาพักราชการ" การหักหลังครั้งนี้สามารถกล่าวได้ว่าไม่น่าแปลกใจนักสำหรับพระยามโนปกรณ์นิติธาดา เพราะหากยังคงให้ตำแหน่งผู้บัญชาการทหารบกแก่ พ.อ.พระยาทรงสุรเดช รัฐบาลพระยามโนปกรณ์นิติธาดาก็น่าจะยิ่งขาดเสถียรภาพเพราะจะไม่มีใครคานอำนาจของ พ.อ.พระยาทรงสุรเดชได้ ตลอดทั้งในส่วนของ พล.ร.ท.พระยาราชวังสัน รัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหมและกองทัพเรือ ก็ขัดแย้งกับ พ.อ.พระยาทรงสุรเดชในแนวทางพัฒนากองทัพ ที่ พ.อ.พระยาทรงสุรเดชมุ่งส่งเสริมบทบาทของกรมอากาศยาน โดยลดทอนบทบาทของกองทัพเรือ (ดูบทที่ 3.2.4) และในวันที่ได้ปลดนายทหารทั้ง 4 นายนั้น พระยามโนปกรณ์นิติธาดาก็ได้ตั้งให้ นายพลตรีพระยาพิไชยสงคราม (แก๊ป สรโยธิน, พ.ศ. 2425-2510) อดีตแม่ทัพกองทัพที่ 1 นายทหารนอกราชการซึ่งเป็นผู้ที่วางแผนการให้สู้กับการยึดอำนาจของคณะราษฎร เมื่อครั้ง 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 (ดูบทที่ 1.4) เป็นผู้รักษาราชการในตำแหน่งผู้บัญชาการทหารบก ตั้งให้นายพันเอกพระยาศรีสิทธิสงคราม (ดิ่น ท่าราบ, พ.ศ. 2434-2476) เป็นนักเรียนเยอรมัน และแม้จะเป็นเพื่อนกับ พ.อ.พระยาพหลฯ และ พ.อ.พระยาทรงสุรเดช แต่หลังการปฏิวัติ พ.ศ. 2475 ถูกย้ายจากอาชีพทหารไปรับราชการในกระทรวงธรรมการ ย่อมแสดงให้เห็นถึงความไม่ไว้วางใจของนายทหารทั้ง 2 ของคณะราษฎร ต่อ พ.อ.พระยาศรีสิทธิสงคราม ได้เป็นอย่างดี และ พ.อ.พระยาศรีสิทธิสงคราม ก็เป็นอดีตเสนาธิการทหารของ พล.ต.พระยาพิไชยสงคราม แม่ทัพกองทัพที่ 1 มาก่อน ดังนั้น การแต่งตั้งให้ พ.อ.พระยาศรีสิทธิสงคราม เป็นผู้รักษาราชการในตำแหน่งเจ้ากรมยุทธการทหารบก หรือกรมที่ทำหน้าที่ด้านเสนาธิการ ย่อมเท่ากับว่า เป็นการเปิดโอกาสให้นายทหารทั้งสองได้ทำงานร่วมกันอีกครั้ง ซึ่งย่อมสร้างความกลัวให้นายทหารคณะราษฎรระดับล่างโดยทั่วไป

บุคคลที่น่าสนใจในเกมแต่งตั้งนายทหารรักษาราชการของพระยามโนปกรณ์นิติธาดา คือ พ.ท.หลวงพิบูลสงคราม ผู้นำนายทหารคณะราษฎรชั้นผู้น้อย ซึ่งมีตำแหน่งเป็นรองผู้บังคับทหาร

ปืนใหญ่ ได้รับแต่งตั้งเป็นผู้รักษาราชการในตำแหน่งผู้ช่วยผู้บัญชาการทหารบกฝ่ายยุทธการ ในช่วงเวลาของความผันผวนทางการเมืองที่ผ่านมา พ.ท.หลวงพิบูลสงคราม ไม่ได้แสดงบทบาททางการเมืองใดๆ และในกรณีการรัฐประหาร 1 เมษายน ของพระยามโนปกรณ์นิติธาดา พ.ท.หลวงพิบูลสงครามก็ไม่น่าจะได้แสดงอาการขัดขืนแต่อย่างใดในการร่วมลงนามในพระราชกฤษฎีกาด้วย "เกรงจะเป็นภัยร้ายแรง จึงได้ลงชื่อตามพระยาพหลฯ ไป" กระทั่ง นายทวี บุณยเกตุ คณะราษฎรสายพลเรือน ได้อธิบายบทบาทดังกล่าวของ พ.ท.หลวงพิบูลสงครามว่า "หลวงพิบูลฯ สนับสนุนการเคลื่อนไหวของพระยามโนฯ ครั้งนี้"[70] และในจดหมายที่หลวงพิบูลสงครามได้มีไปถึงหลวงประดิษฐ์มนูธรรมเพื่อปรับความเข้าใจในภายหลังเมื่อหลวงพิบูลสงครามได้ตกเป็นอาชญากรสงคราม พ.ศ. 2488 ว่า "บางทีอาจารย์อาจเข้าใจว่าผมเป็นคนช่วยปิดสภาและเนรเทศอาจารย์เกี่ยวแก่หาว่าเป็นคอมมิวนิสต์ เรื่องนี้ ผมไม่ได้เป็นผู้ทำ"[71] เห็นได้ว่ากรณีรัฐประหาร 1 เมษายนนี้ หากมอง พ.ท.หลวงพิบูลสงครามจากทัศนะของคณะราษฎรสายพลเรือน โดยเฉพาะกลุ่มที่ใกล้ชิดกับหลวงประดิษฐ์มนูธรรม ย่อมต้องเคลือบแคลงใจในบทบาทของ พ.ท.หลวงพิบูลสงคราม เพราะกลุ่มของ พ.ท.หลวงพิบูลสงครามเป็นกลุ่มที่คุมหน่วยกำลังในกรุงเทพฯมากที่สุด ได้แก่ พ.ต.หลวงพรหมโยธี เป็นผู้บังคับกองพันทหารราบที่ 3 พ.ต.หลวงอำนวยสงคราม เป็นผู้บังคับกองพันทหารราบที่ 8 พ.ต.หลวงกาจสงคราม เป็นผู้บังคับกองพันทหารปืนใหญ่ที่ 2 พ.ต.หลวงเกรียงศักดิ์พิชิต เป็นผู้บังคับกองพันทหารปืนใหญ่ที่ 1 รอ. นอกจากนี้ยังมีกำลังทหารม้าอีก 1 กองพันภายใต้การนำของ พ.ต.หลวงทัศไนยนิยมศึก แต่ถ้าหากมองบทบาทของ พ.ท.หลวงพิบูลสงครามจากทัศนะของตัวเขาเองและทัศนะของฝ่ายทหารก็คือ พ.ท.หลวงพิบูลสงคราม ยังเป็น "ชั้นผู้น้อย" เกินกว่าที่จะเป็น "ผู้นำ" ในการขัดแย้งกับกลุ่มอนุรักษ์นิยมที่มี พล.ร.ต.พระยาราชวังสัน เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหม

---

[70]บันทึกของนายทวี บุณยเกตุ ใน Jayata Kumer Ray, **Portraits of Thai Politics** (New Delhi : Orient Longman Ltd., 1972), p. 71.

[71]ปรีดี พนมยงค์, "ความเป็นไปในคณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์," ในสมาคมนักข่าวแห่งประเทศไทย, **เบื้องแรกประชาธิปไตย : บันทึกความทรงจำของผู้อยู่ในเหตุการณ์ สมัย พ.ศ. 2475-2500** (พระนคร : มิตรนราการพิมพ์, 2516), หน้า 76.

และยังได้รับความสนับสนุนจาก พ.อ.พระยาทรงสุรเดช นายทหารชั้นผู้ใหญ่ของคณะราษฎรอีกด้วย อย่างไรก็ตาม การที่ พ.ท.หลวงพิบูลสงคราม ไม่ได้แสดงบทบาทใดที่มีความเด่นในทางการเมืองและการทหาร ก็ช่วยให้เขารอดพ้นจากการเป็นเป้าหมายที่จะถูกขจัดและถูกกดดันทางการเมืองและทางทหารในช่วงแรกนี้ และในทางกลับกัน พ.ท.หลวงพิบูลสงคราม ก็น่าจะได้รับการพิจารณาจากกลุ่มอนุรักษ์นิยมเพียงว่าเป็นบุคคลที่สามารถจะควบคุมได้โดยง่าย เพียงแต่ให้มีตำแหน่งที่สูงขึ้นในฐานะเป็นหัวหน้ากลุ่มนายทหารชั้นผู้น้อยที่คุมกำลังอย่างแท้จริง ขณะเดียวกันในเกมของพระยามโนปกรณ์นิติธาดาที่ปลด 4 นายทหารเสือออกจากตำแหน่งทางทหารนั้น การที่สามารถดึง พ.ท.หลวงพิบูลสงคราม ให้มาสนับสนุนฝ่ายตน โดยการให้ตำแหน่งที่สูงขึ้น ก็ดูจะปลอดภัยกว่า ตลอดทั้งให้ พ.ท.หลวงพิบูลสงคราม "ไปทำความเข้าใจกับคณะผู้เปลี่ยนแปลงการปกครองฝ่ายทหารบก"[72] โดยเฉพาะภายในกลุ่มของ พ.ท.หลวงพิบูลสงคราม และในเวลาเดียวกัน กลุ่มนายทหารของ พ.ท.หลวงพิบูลสงคราม ก็จะเป็นกลุ่มที่คานกำลังกับกลุ่มนายทหารของ พ.อ.พระยาทรงสุรเดช ซึ่งส่วนใหญ่ควบคุมกองพันทหารราบไว้ และความขัดแย้งระหว่าง พ.อ.พระยาทรงสุรเดช กับ พ.ท.หลวงพิบูลสงคราม ที่มีมาตั้งแต่ต้นในเรื่องการปรับปรุงกองทัพ การยุบเลิกโรงเรียนเสนาธิการทหาร ตลอดถึงความพยายามของ พ.อ.พระยาทรงสุรเดชที่จะย้าย พ.ท.หลวงพิบูลสงครามไปอยู่ในหน่วยผู้ช่วยฝ่ายพลรบ[73] ก็น่าจะเป็นที่มั่นใจได้ว่าจะไม่มีการหันมาร่วมมือกันได้อย่างเด็ดขาด ส่วนในความสัมพันธ์ระหว่าง พ.อ.พระยาพหลพลพยุหเสนา กับ พ.ท.หลวงพิบูลสงคราม ก็ไม่ปรากฏว่าได้มีความสัมพันธ์เป็นพิเศษต่อกันแต่อย่างใดในช่วงที่ผ่านมา

ในอีกด้านหนึ่ง หลังการรัฐประหารโดยพระราชกฤษฎีกา 1 เมษายน ก็ทำให้สถานภาพความเป็น "ผู้นำ" ของ พ.ท.หลวงพิบูลสงครามในหมู่ทหารบกทหารเรือชั้นผู้น้อยของคณะราษฎรสูงเด่นขึ้น ในกรณีทหารเรือ ความเป็นผู้นำของ น.ท.หลวงสินธุสงครามชัย ถูกจำกัดบทบาทมาจากพี่ชาย คือ พล.ร.ต.พระยาราชวังสัน รัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหม ดังจะเห็นได้จากกรณีที่

---

[72]ประยูร ภมรมนตรี, อ้างแล้วเชิงอรรถที่ 33, หน้า 248.

[73]วีณา มโนพิโมกษ์, อ้างแล้วเชิงอรรถที่ 49, หน้า 116-117.

น.ท.หลวงสินธุสงครามชัย ต้องออกเสียงสนับสนุนฝ่ายพระยามโนปกรณ์นิติธาดา ในกรณีมติเรื่องเค้าโครงการเศรษฐกิจ และในสถานการณ์ดังกล่าวก็ทำให้ น.ท.หลวงศุภชลาศัยได้ขึ้นมาเป็นหัวหน้าสายทหารเรือแทน กล่าวคือ "ยิ่งนานวันหลวงสินธุ์ซึ่งบ่นว่ารำคาญก็ชักปลีกตัวทำให้พวกก่อการ (ฝ่ายทหารเรือ) อีกกลุ่มหนึ่งที่ถูกท่านตีห่างพากันเกาะหลวงศุภชลาศัย" และขณะเดียวกัน "พวกทหารเรือที่ถูกหลวงสินธุ์ทอดทิ้ง พากันไปชุมนุมที่กรมทหารปืนใหญ่บ้านหลวงพิบูล มีพลเรือนพวกหลวงประดิษฐ์ไปร่วมด้วย"[74] และการที่หลวงประดิษฐ์มนูธรรม หัวหน้าคณะราษฎรสายพลเรือนต้องไปลี้ภัยในฝรั่งเศส ความรู้สึกที่ต่อต้านกลุ่มอนุรักษ์นิยมอย่างรุนแรงน่าจะมีอยู่ในกลุ่มนายทหารชั้นผู้น้อยคณะราษฎร ดังในกรณี พ.ต.หลวงทัศไนยนิยมศึก ผู้บังคับกองพันทหารม้าที่ 1 ซึ่งเป็นผู้ก่อการที่ปารีสได้แสดงออกต่อกรณีนี้ "ถึงกับสตาร์ทรถถังออกเตรียมบุกวังปารุสกวัน"[75] แต่ได้รับการห้ามปรามจาก พ.ท.หลวงพิบูลสงคราม และการที่ พ.ต.หลวงทัศไนยนิยมศึก ได้ถึงแก่กรรมในตอนกลางเดือนพฤษภาคม ก็ได้ทำให้นายทหารม้าที่บังคับกองร้อยได้มาขึ้นต่อความเป็นผู้นำของ พ.ท.หลวงพิบูลสงครามเช่นกัน ดังนั้น เมื่อพระยามโนปกรณ์นิติธาดาได้ปลดนายทหารทั้ง 4 ก่อนเวลากำหนด ทั้งยังได้แต่งตั้ง พ.ท.หลวงพิบูลสงคราม เป็นผู้รักษาราชการในตำแหน่งผู้ช่วยผู้บัญชาการทหารบกฝ่ายยุทธการ พ.ท.หลวงพิบูลสงครามจึงเป็นนายทหาร "ชั้นผู้ใหญ่" คนเดียวที่เหลืออยู่ขณะนั้น[76]

อย่างไรก็ตาม ในเกมปลด 4 ทหารเสือ และแต่งตั้งนายทหารบังคับบัญชากองทัพใหม่นี้ก็ไม่ได้หมายความว่า นายทหารคณะราษฎรซึ่งมี พ.ท.หลวงพิบูลสงครามเป็นผู้นำ กับกลุ่มอนุรักษ์นิยมที่มีพระยามโนปกรณ์นิติธาดาเป็นผู้นำนั้นจะไว้วางใจซึ่งกันและกัน ในส่วนนายทหารคณะราษฎรย่อมเห็นแล้วว่า "หากขืนปล่อยให้บ้านเมืองตกอยู่ในกำมือของคณะพระยามโนฯ ต่อไปแล้ว ชาวคณะราษฎร

---

[74]**อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พลเรือตรี หลวงสังวรยุทธกิจ (สังวร สุวรรณชีพ)** (กรุงเทพฯ : กรุงสยามการพิมพ์, 2513), หน้า 57.

[75]ประยูร ภมรมนตรี, อ้างแล้วเชิงอรรถที่ 33, หน้า 239.

[76]อ.พิบูลสงคราม, อ้างแล้วเชิงอรรถที่ 42, หน้า 169.

อาจจะได้รับความเดือดร้อนโดยถูก "ศอกกลับ" จากคณะพระยามโนฯ"[77] ขณะเดียวกัน "ก็ปรากฏว่า พ.อ.พระศรีสิทธิสงคราม ผู้ซึ่งพอขึ้นนั่งบัญชาการเป็นเจ้ากรมยุทธการทหารบกก็กำลังเตรียมการออกคำสั่งย้ายผู้ก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครองฝ่ายทหารให้พ้นจากหน่วยกำลังไปทั้งสิ้น"[78] โดยหลวงพิบูลสงครามเล่าว่า หาก "ไม่รวบรัดจัดการยึดอำนาจโดยฉับพลันแล้ว **จะถูกฆ่าตายหมด** เพราะ พ.อ.พระยาศรีสิทธิสงครามหักหลัง พอขึ้นมานั่งบัญชาการ ก็เตรียมออกคำสั่งย้ายผู้ก่อการฝ่ายทหารให้พ้นการบังคับบัญชากรมกองทหารไปทั้งสิ้น นอกจากเป็นแผนการที่จะระวังมิให้พระยาทรงฯ กลับเข้ามาอีก นอกจากนั้นกลับคิดทำลายผู้ก่อการฯ อีกด้วย ดีแต่ที่มี ร.อ.ขุนอนุมาน (คำนึง อมาตยกุล) เอาสำเนาคำสั่งมาให้ดู..."[79] และนี่คือเหตุผลของการรวมกำลังอย่างรวดเร็วโดยมี พ.ท.หลวงพิบูลสงคราม เป็นหัวหน้าฝ่ายทหารบก หรือเลขานุการฝ่ายทหารบก น.ท.หลวงศุภชลาศัย เป็นหัวหน้าฝ่ายทหารเรือ หรือเลขานุการฝ่ายทหารเรือ โดย พ.ท.หลวงพิบูลสงคราม ซึ่งเป็นผู้มีบทบาทในการรัฐประหารล้มรัฐบาลพระยามโนปกรณ์นิติธาดา ยังคงตระหนักดีว่า ตนยังไม่ใช่ "ชั้นผู้ใหญ่" พอที่จะเข้าคุมกองทัพได้ จึงได้เชิญ พ.อ.พระยาพหลพลพยุหเสนา มาเป็นผู้นำอีกครั้ง

จากหลักฐานที่พอมีอยู่ได้ชี้ว่า[80] การติดต่อระหว่าง พ.ท.หลวงพิบูลสงคราม กับ พ.อ.พระยาพหลพลพยุหเสนา เพื่อให้มาเป็นผู้นำการรัฐประหารของนายทหารคณะราษฎรครั้งนี้ได้กระทำผ่าน 2 บุคคล ได้แก่ พระยาสุริยานุวัตร (เกิด บุนนาค) บิดาของนายประจวบ บุนนาค ซึ่งเป็นสมาชิกคณะราษฎร พระยาสุริยานุวัตรจัดได้ว่าเป็นบุคคลที่มีแนวความคิดก้าวหน้าในทางเศรษฐกิจ เคยเป็นเสนาบดีในปลายสมัยรัชกาลที่ 5 โดย พ.ศ. 2448-2449 เป็นเสนาบดีกระทรวงโยธาธิการ และ พ.ศ. 2449-2450 เป็นเสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ แต่ก็ต้องกราบบังคมทูลลาออกจากตำแหน่ง เป็นบุคคลที่เจ้านายไม่ชอบใจเป็นอย่างยิ่ง การที่พระยาสุริยานุวัตร ได้รับมอบ

---

[77]จำลอง อิทธะรงค์, อ้างแล้วเชิงอรรถที่ 35, หน้า 169.

[78]อ.พิบูลสงคราม, อ้างแล้วเชิงอรรถที่ 42, หน้า 167.

[79]ประยูร ภมรมนตรี, อ้างแล้วเชิงอรรถที่ 39, หน้า 266-267. เน้นโดยผู้เขียน.

[80]จำลอง อิทธะรงค์, อ้างแล้วเชิงอรรถที่ 35, หน้า 169-172.

หน้าที่ในการทาบทาม พ.อ.พระยาพหลฯ นั้นเพราะ "เป็นผู้มีความรักใคร่สนิทสนมกับพระยาพหลฯ เป็นอันมากขนาดพูดอะไรพูดกันได้ และพระยาพหลฯ มักมีความเชื่อถือเกรงอกเกรงใจอยู่ด้วย" หลังการรัฐประหาร พระยาสุริยานุวัตร ก็เป็นข้าราชการชั้นผู้ใหญ่อีกคนหนึ่งที่ได้ตำแหน่งรัฐมนตรี และเป็นผู้มีบทบาทในการให้คำปรึกษาด้านเศรษฐกิจเกือบตลอดสมัยรัฐบาล พ.อ.พระยาพหลฯ หากไม่ถึงแก่กรรมเสียก่อน บุคคลที่ร่วมไปกับพระยาสุริยานุวัตร คือ นายเรือเอก หลวงธำรงนาวาสวัสดิ์ คณะราษฎรสายทหารเรือ ซึ่ง "เคยรับใช้พระยาพหลฯ อยู่เนือง ๆ นับว่าพระยาพหลฯ รู้จักอุปนิสสัยใจคอดีอยู่ ซึ่งเมื่อจะพูดจาความเมืองต่อกัน คงจะทำให้เป็นที่เชื่อถือได้" หลังการรัฐประหาร นายเรือเอก หลวงธำรงนาวาสวัสดิ์ ได้ย้ายการเป็นข้าราชการทหารเรือมาเป็นข้าราชการพลเรือน โดยได้ตำแหน่งเป็นเลขาธิการคณะรัฐมนตรี และได้เป็นรัฐมนตรีตลอดสมัยรัฐบาล พ.อ.พระยาพหลฯ ในระยะหลังมาหลวงธำรงนาวาสวัสดิ์ได้รับชื่อว่าเป็น หัวหน้าสายพลเรือนในการรัฐประหาร 20 มิถุนายนครั้งนี้ ขณะเดียวกัน พ.อ.พระยาพหลพลพยุหเสนา ก็ได้เคลื่อนไหวติดต่อทาบทาม พ.อ.พระยาฤทธิอัคเนย์ ให้ร่วมมือในการทำรัฐประหารครั้งนี้ด้วย แต่ก็ได้รับการปฏิเสธ[81] และ พ.อ.พระยาพหลฯ เป็นผู้สั่งให้นายทหารคณะราษฎรในสังกัดกลุ่มของ พ.อ.พระยาทรงสุรเดช ที่ควบคุมกำลังทหารราบและโรงเรียนนายร้อยทหารบกให้เตรียมพร้อมในที่ตั้งเพียงอย่างเดียว ซึ่งการที่นายทหารของกลุ่ม พ.อ.พระยาทรงสุรเดช ให้ความร่วมมือด้วยนั้น น่าจะเป็นเพราะได้เห็นแล้วว่า พ.อ.พระยาทรงสุรเดช ก็ถูกพระยามโนปกรณ์นิติธาดา "หักหลัง" ในการปลดออกจากตำแหน่งกลางอากาศ และนายทหารกลุ่มนี้ก็ได้ชื่อว่าเป็นคณะราษฎร ที่จะต้องถูก "เด็ดหัว" ด้วยเช่นกัน

โดยสรุป การรัฐประหาร 20 มิถุนายน พ.ศ. 2476 ซึ่งเป็นการกระทำของนายทหารคณะราษฎรอีกครั้ง ก่อนหน้าจะครบปีของการปฏิวัติ พ.ศ. 2475 เพียง 4 วันนั้น เป็นผลรวมของปัจจัยปัญหาทางรัฐธรรมนูญ ที่การรัฐประหารโดยพระราชกฤษฎีกาของกลุ่มพระยามโนปกรณ์นิติธาดาหรือกลุ่มอนุรักษ์นิยมได้รุกทางการเมืองที่จะขจัดคณะราษฎรออกไป และก่อให้เกิดความกลัวในหมู่คณะราษฎรส่วนมากว่าจะมีการฟื้นฟูระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชและฟื้นฟูพระราชอำนาจของ

[81]เลที้อน ศุภโสภณ, อ้างแล้วเชิงอรรถที่ 40, หน้า 141.

พระมหากษัตริย์อีกครั้ง ในขณะเดียวกัน การชิงเข้าคุมกำลังกองทัพของกลุ่มพระยามโนปกรณ์นิติธาดาก็ได้กลายเป็นสาเหตุสำคัญของการทำรัฐประหารโดยนายทหารคณะราษฎรครั้งนี้ หรือโดยรวมแล้วกล่าวได้ว่า การรัฐประหาร 20 มิถุนายน พ.ศ. 2476 ก็คือ การต่อสู้ระหว่างระบอบเก่ากับระบอบใหม่อันสืบเนื่องมาจากการปฏิวัติ พ.ศ. 2475 นั่นเอง

5.3 ผลและความสืบเนื่องบางประการ

ผลของการทำรัฐประหาร 20 มิถุนายน พ.ศ. 2476 กล่าวได้ว่า รัฐบาลนับจากนี้เป็นต้นมาเป็นรัฐบาลคณะราษฎรอย่างแท้จริง และเป็นจุดเริ่มต้นของการที่คณะราษฎรไม่ประนีประนอมกับพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ในแบบ 1 ปีที่ผ่านมาอีกต่อไป กระทั่งพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ต้องสละราชสมบัติในท้ายสุด สำหรับการจัดตั้งรัฐบาลชั่วคราวนั้น แม้ พ.อ.พระยาพหลพลพยุหเสนา หัวหน้าคณะราษฎร ได้เป็นนายกรัฐมนตรี แต่สภาพการณ์โดยทั่วไปนั้นก็ยังไม่ได้แตกต่างไปจากสภาพการณ์หลังการปฏิวัติ พ.ศ. 2475 นั่นคือ ปัญหาการยอมรับรัฐบาลชุดใหม่จากภายในและภายนอกประเทศ ตลอดทั้งปัญหาคอมมิวนิสต์ซึ่งเป็นปัญหาที่รุนแรงที่รัฐบาลพระยามโนปกรณ์นิติธาดาชุดเผด็จการได้ทิ้งไว้ให้ และกลุ่มผู้นำคณะราษฎรที่เหลืออยู่ทั้งหมดก็เป็น "ชั้นผู้น้อย" ดังนั้น กลุ่มข้าราชการชั้นผู้ใหญ่อีกกลุ่มหนึ่งจึงได้รับเลือกจาก พ.อ.พระยาพหลฯ ให้เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงต่าง ๆ แทนที่กลุ่มอนุรักษ์นิยมของพระยามโนปกรณ์นิติธาดา

คณะรัฐมนตรีชุดใหม่จำนวน 14 คน (ไม่นับนายกรัฐมนตรี) ที่ได้รับแต่งตั้งเมื่อวันที่ 24 มิถุนายนนั้น เป็นข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ 9 คน เป็นกลุ่มผู้นำคณะราษฎร 5 คน ในส่วนของข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ มีรัฐมนตรีเพียง 3 คนของรัฐบาลชุดก่อนที่ได้รับการแต่งตั้งอีก ได้แก่ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี ยังคงเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงธรรมการ นายพลเรือตรีพระยาปรีชาชลยุทธ ผู้บัญชาการทหารเรือเป็นรัฐมนตรี การคงอยู่ในตำแหน่งของรัฐมนตรีทั้ง 2 คนนี้ ซึ่งเป็นรัฐมนตรีมาตั้งแต่รัฐบาลชั่วคราวชุดแรก กล่าวได้ว่าเป็นเพราะการวางตัวเป็นกลางในท่ามกลางความขัดแย้งระหว่างกลุ่มอนุรักษ์นิยมกับคณะราษฎรตลอดมา อย่างไรก็ตาม หลังจากมีการเปลี่ยนแปลงตำแหน่ง

บังคับบัญชาในกองทัพเรือ โดย พล.ร.ต.พระยาปรีชาชลยุทธถูกปลดย้ายไปรับราชการในกระทรวงมหาดไทย เมื่อวันที่ 5 สิงหาคม อีก 3 วันถัดมา พล.ร.ต.พระยาปรีชาชลยุทธ ก็ได้ลาออกจากการเป็นรัฐมนตรี โดยมี น.อ.พระยาวิชิตชลธี (ทองดี สุวรรณพฤกษ์) ผู้บัญชาการทหารเรือคนใหม่ ได้รับแต่งตั้งให้เป็นรัฐมนตรีแทน อีก 1 คนได้แก่ พระยาอุดมพงศ์เพ็ญสวัสดิ์ ซึ่งเพิ่งได้เป็นรัฐมนตรีลอยในรัฐบาลเผด็จการชุดก่อน ได้รับแต่งตั้งเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย การตั้งพระยาอุดมพงศ์เพ็ญสวัสดิ์ (ม.ร.ว.ประยูร อิศรศักดิ์) ซึ่งมีเชื้อสายเจ้านายให้ว่าการกระทรวงมหาดไทยนั้น น่าจะเป็นเพราะเหตุผลด้านภาพพจน์ของรัฐบาลที่ต้องการสร้างความมั่นใจให้แก่คณะเจ้านายและกลุ่มที่เป็นปฏิปักษ์ต่อคณะราษฎรว่าในการรักษาความสงบภายในของรัฐบาลชุดใหม่จะไม่มีการกลั่นแกล้งยัดเยียดข้อกล่าวหาหรือการจับกุมคุมขังโดยไม่มีความผิด ตลอดทั้งกระทรวงมหาดไทยจะต้องเป็นผู้จัดการควบคุมการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรในเดือนพฤศจิกายนถึงธันวาคมที่กำลังมาถึงนั้น การเลือก "คนกลาง" มาเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยย่อมช่วยให้คณะราษฎรรอดพ้นจากการถูกโจมตีว่าโกงการเลือกตั้งหรือใช้กลวิธีที่จะเอาแต่บุคคลที่คณะราษฎรสนับสนุนให้ชนะการเลือกตั้ง และจากการเลือกตั้งที่เป็นจริง คณะราษฎรก็สามารถหลุดพ้นจากข้อโจมตีดังกล่าวได้[82]

สำหรับข้าราชการชั้นผู้ใหญ่อีก 6 คนนั้น ได้แก่ พล.ต.พระยาประเสริฐสงคราม ปลัดทูลฉลองกระทรวงกลาโหม ซึ่งเพิ่งถูกปลดออกจากประจำการเป็นนายทหารกองหนุน ในวันที่ 24 มิถุนายนเดียวกันนี้ ก็ได้รับแต่งตั้งเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหม พระยานิติศาสตร์ไพศาลย์ อดีตนายกสมาคมคณะราษฎรและเป็นผู้สนับสนุนคณะราษฎรมาตลอด ซึ่งถูกพระยามโนปกรณ์นิติธาดาสั่งย้ายลดตำแหน่งจากการเป็นอธิบดีศาลพระอาชญาและอธิบดีศาลคดีต่างประเทศไปเป็นเพียงผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์เมื่อวันที่ 3 ของการรัฐประหารโดยพระราชกฤษฎีกา ได้รับแต่งตั้งให้เป็นรัฐมนตรีทำการแทนรัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรม และในวันที่ 1 กันยายนถัดมาก็ได้รับแต่งตั้งเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรม พระยานิติศาสตร์ไพศาลย์ กล่าวได้ว่าเป็นข้าราชการชั้นผู้ใหญ่

---

[82] ธำรงศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์, "การเมืองไทยในระบบสภาผู้แทนราษฎร : การเลือกตั้งครั้งแรก พ.ศ. 2476," **ศิลปวัฒนธรรม** 9:9 (กรกฎาคม 2531) : 71-74.

ที่ได้รับความไว้วางใจจาก พ.อ.พระยาพหลฯอย่างมาก โดยในระหว่างที่ พ.อ.พระยาพหลฯ ไปราชการหรือลาพักราชการ พระยานิติศาสตร์ไพศาลย์จะได้รับการแต่งตั้งเป็นผู้รักษาราชการแทนตำแหน่งนายกรัฐมนตรี พระยาสุริยานุวัตร ซึ่งเป็นผู้มีส่วนข้องเกี่ยวกับการรัฐประหารของคณะราษฎรที่ผ่านมาได้เป็นรัฐมนตรีลอย พ.อ.พระสิทธิเรืองเดชพล ผู้บังคับทหารราบ แม้จะไม่ได้เป็นสมาชิกคณะราษฎร แต่ก็เป็นผู้ใกล้ชิดคณะราษฎรในสังกัด พ.อ.พระยาทรงสุรเดช ได้เป็นรัฐมนตรีลอย การแต่งตั้ง พ.อ.พระสิทธิเรืองเดชพลให้มีตำแหน่งทางการเมืองนั้น ในด้านหนึ่งน่าจะอยู่ในฐานะนายทหารชั้นผู้ใหญ่ของกลุ่ม พ.อ.พระยาทรงสุรเดช ซึ่งไม่มีผู้ใดได้รับแต่งตั้งให้มีตำแหน่งทางการเมือง แต่ในอีกด้านหนึ่งกล่าวได้ว่า พ.อ.พระยาพหลฯ พยายามประสานความสามัคคีกับทหารกลุ่มของ พ.อ.พระยาทรงสุรเดช ขณะเดียวกันก็ใช้ทหารกลุ่มนี้คานกำลังอำนาจกับทหารกลุ่ม พ.ท.หลวงพิบูลสงคราม ผู้นำนายทหารชั้นผู้น้อยที่กำลังเติบโตทางกำลังอำนาจอย่างรวดเร็ว

ที่น่าสนใจยิ่งก็คือ การกลับมาของอดีต 2 เสนาบดีในปลายสมัยระบอบเก่า คือ พระยาโกมารกุลมนตรี (ชื่น โกมารกุล ณ นคร, 2434-2504) อดีตเสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติระหว่าง พ.ศ. 2472-2475 แต่ต้องกราบบังคมทูลลาออกเนื่องจากขัดแย้งกับคณะเจ้านายในแนวทางแก้ไขปัญหาการเงินการคลังของรัฐบาล ได้รับแต่งตั้งเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงเศรษฐการ (เปลี่ยนชื่อจากกระทรวงเกษตรพาณิชยการ) และเจ้าพระยาศรีธรรมาธิเบศ (จิตร ณ สงขลา) อดีตเสนาบดีกระทรวงยุติธรรมระหว่าง พ.ศ. 2471 ถึงวันปฏิวัติ พ.ศ. 2475 เป็นพี่ชายของพระยามานวราชเสวีอดีตรัฐมนตรีชุดก่อน และเป็นเพื่อนเรียนที่อังกฤษรุ่นเดียวกันกับพระยามโนปกรณ์นิติธาดา ได้รับแต่งตั้งเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงพระคลัง การแต่งตั้งให้สองอดีตเสนาบดีระบอบเก่ามาดูแลกระทรวงด้านเศรษฐกิจและการคลังนั้น เป็นการเลือกตัวบุคคลเพื่อสร้างความมั่นใจให้แก่ชาวไทยและชาวต่างประเทศที่จะยืนยันในหลักนโยบายที่รัฐบาลได้แถลงขอความไว้วางใจต่อสภาผู้แทนราษฎรเมื่อวันที่ 26 มิถุนายนว่า "รัฐบาลจะกำจัดลัทธิคอมมิวนิสม์

โดยเคร่งครัด"[83] และ "รัฐบาลนี้ตั้งใจจะรักษาอัตราแลกเปลี่ยน ซึ่งใช้อยู่ ณ บัดนี้" โดย "ความประสงค์ก็จะให้พวกพ่อค้าและนายธนาคารเชื่อว่ารัฐบาลนี้ไม่เปลี่ยนกลับหน้าเป็นหลัง"[84] กล่าวโดยรวมก็คือ นโยบายที่สั้นและกระชับของรัฐบาล และการคัดเลือกตัวบุคคลหรือข้าราชการชั้นผู้ใหญ่เข้ามาเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง กระทรวงเศรษฐการและกระทรวงการคลัง ซึ่งเป็นกระทรวงที่สัมพันธ์กับประเด็นปัญหาทางการเมืองในช่วงการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองเช่นนี้นั้น วางอยู่บนหลักการที่ว่า "อย่าให้คนสะทกสะท้านต้องให้คนเชื่อถือ"[85] และ พ.อ.พระยาพหลพลพยุหเสนาก็ได้ดำเนินวิธีการสร้างความมั่นใจของคนทั่วไปต่อรัฐบาลใหม่ โดยการประสานความร่วมมือกับฝ่ายข้าราชการชั้นผู้ใหญ่และเป็นปัญญาชนของประเทศ แต่ไม่เป็นฝ่ายนิยมเจ้าหรือกลุ่มอนุรักษ์นิยม โดยเชิญเข้าวังปารุสกวัน ที่ทำการของคณะรัฐประหาร ตั้งแต่วันแรกของการรัฐประหาร เพื่อปรึกษาแนวทางดำเนินงานของประเทศ เช่น พระยาสุริยานุวัตร ม.จ.วรรณไวทยากร วรวรรณ และหลวงวิจิตรวาทการ

ข้อที่น่าสังเกตคือ ในประกาศแต่งตั้งคณะรัฐมนตรี ไม่ปรากฏว่าได้แต่งตั้งให้ใครมาเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ แต่ต่อมา พระยาอภิบาลราชไมตรี ปลัดทูลฉลองกระทรวงนี้ได้รับแต่งตั้งให้ทำการแทนรัฐมนตรีว่าการ และได้เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศในท้ายสุดเมื่อวันที่ 1 กันยายน ดังนั้น ในช่วงแรกของการตั้งคณะรัฐมนตรีน่าจะคาดการณ์ได้ว่า พ.อ.พระยาพหลฯ นายกรัฐมนตรี เป็นผู้ดูแลกระทรวงการต่างประเทศด้วยตัวเอง กระทั่งผ่านปัญหาการรับรองรัฐบาลชุดใหม่จากต่างประเทศแล้ว ปัญหาการรับรองรัฐบาลชุดใหม่หลังการรัฐประหารครั้งนี้

---

[83]พระราชบัญญัติคอมมิวนิสต์ที่ออกเมื่อวันที่ 2 เมษายน พ.ศ. 2476 นั้น ต่อมาได้ให้มีการแก้ไขคำว่า "คอมมิวนิสต์" ทุกจุดในพระราชบัญญัติแก้ไขเป็น "คอมมิวนิสม์".

[84]**รง.ส.** ครั้งที่ 3/2476 (วิสามัญ), 26 มิถุนายน 2476.

[85]เพิ่งอ้าง. เป็นคำชี้แจงของ ม.จ.วรรณไวทยากร วรวรรณ ซึ่งหลังการรัฐประหาร 20 มิถุนายนนี้ พระองค์ก็มีบทบาทสูงเด่นในการเป็นที่ปรึกษาของ พ.อ.พระยาพหลฯ นายกรัฐมนตรี และบ่อยครั้งก็เป็นผู้ชี้แจงปัญหาต่างๆ แทนนายกรัฐมนตรีในที่ประชุมสภาผู้แทนราษฎร แม้ว่าพระองค์ได้มีข้อจำกัดในการเข้าดำรงตำแหน่งทางการเมืองในฐานะที่เป็น "เจ้า" ตามมาตรา 11 แห่งรัฐธรรมนูญก็ตาม.

กล่าวได้ว่าแตกต่างออกไปจากเมื่อครั้งปฏิวัติ พ.ศ. 2475 เพราะครั้งนั้นเป็นการเปลี่ยนระบอบการปกครอง แต่ครั้งนี้เป็นเพียงการเปลี่ยนคณะรัฐบาล อย่างไรก็ตาม ความซับซ้อนของปัญหาการรับรองรัฐบาลครั้งนี้มีความสัมพันธ์กับปัญหาคอมมิวนิสต์อย่างแนบแน่น ซึ่งเป็นประเด็นปัญหาหลักที่รัฐบาล พ.อ.พระยาพหลฯ จะต้องแก้ไข อันเป็นผลจากหนังสือพิมพ์เครือสยามฟรีเปรสของกลุ่มนิยมเจ้าได้สร้างภาพว่า พ.อ.พระยาพหลฯ และคณะรัฐประหารมีแนวโน้มเป็นคอมมิวนิสต์หรือนิยมคอมมิวนิสต์ ซึ่งเป็นการวิพากษ์วิจารณ์จากบทสัมภาษณ์ พ.อ.พระยาพหลพลพยุหเสนาที่ตีพิมพ์ในหนังสือพิมพ์กรุงเทพฯ เดลิเมล์ ฉบับลงวันที่ 19 มิถุนายน โดย พ.อ.พระยาพหลฯ กล่าวถึงหลวงประดิษฐ์มนูธรรมว่า เป็นแขนขวาของตนที่ขาดไป และยืนยันว่าหลวงประดิษฐ์มนูธรรม ไม่ใช่คอมมิวนิสต์ ทั้งอยากให้เรื่องนี้เป็นที่ประจักษ์ชัดเจน[86] หรือกรณีหนังสือพิมพ์หลักเมืองพาดหัวข่าวหลังการรัฐประหารว่า "หลวงประดิษฐ์ฯ จะกลับมาร่วมมือ (กับรัฐบาลชุดใหม่) อีก" โดยในข่าวกล่าวว่าได้รับการยืนยันมาจากหลายแหล่ง แต่ก็ยังไม่รับรองข่าวนี้ และหนังสือพิมพ์กรุงเทพฯ วารศัพท์ประกาศตัวว่าเห็นด้วยกับ "นโยบายแอนตี้คอมมิวนิสต์" ของพระยามโนปกรณ์นิติธาดา และได้ตั้งข้อสงสัยว่า "การปิดสภาที่แล้วมาก็เปนเชิงเพราะสภาเปนคอมมิวนิสต์ แต่เมื่อเปิดอีกฉะนี้จะเปนไฉน?"[87] อย่างไรก็ตาม เมื่อ พ.อ.พระยาพหลพลพยุหเสนา ได้เรียกหนังสือพิมพ์กรุงเทพฯ เดลิเมล์เข้าพบเพื่อชี้แจงถึงข้อตำหนิของหนังสือพิมพ์ฉบับนี้ที่ทำให้เข้าใจว่า พ.อ.พระยาพหลฯ เอนเอียงไปทางคอมมิวนิสต์นั้น คำชี้แจงของ พ.อ.พระยาพหลพลพยุหเสนา ก็ได้เป็นหลักนโยบายที่ว่า "รัฐบาลจะกำจัดลัทธิคอมมิวนิสม์โดยเคร่งครัด" และแจ้งไปยังทูตและกงสุลต่างประเทศว่า รัฐบาลชุดใหม่ไม่มีแนวโน้มหรือเจตนาที่จะเป็นคอมมิวนิสต์ แต่จะใช้ นโยบายในการประสานความร่วมมือทางด้านธุรกิจการค้า ตลอดจนปกป้องผลประโยชน์ของคนทั่วไป[88] คำชี้แจงดังกล่าวของ พ.อ.พระยาพหลฯ มีความว่า

---

[86]รัตนา เมฆนันทไพศิฐ, "การเมืองกับกฎหมายการพิมพ์ (พ.ศ. 2453-2847)," (วิทยานิพนธ์ ศิลปศาสตร์มหาบัณฑิต คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2531), หน้า 182.

[87]กจช., สร.0201.16/45, **หลักเมือง** 21 มิถุนายน 2476. และ **กรุงเทพฯ วารศัพท์** 23 มิถุนายน 2476.

[88]กจช., สร.0201.16/26, "Note Verbale." ลง 22 June 1933.

ข้าพเจ้าขอรับรองด้วยเกียรติยศของข้าพเจ้า...ว่าคราวใดที่ข้าพเจ้ามีอินฟลูเอนส์อยู่ในวงราชการ จะไม่มีคน 1 คนใดภายในวงรัฐบาลเปนคอมมิวนิสต์เลย... ถ้าจะมีการเชิญตัวหลวงประดิษฐ์ฯ กลับคืนมาแล้ว ก็จะต้องมีการชำระกันอย่างขาวสะอาดเสียก่อน จนประจักษ์แจ้งว่าหลวงประดิษฐ์ฯ ไม่ใช่คอมมิวนิสต์แล้วจึงจะให้กลับมาได้[89]

จากหลักฐานกระทรวงการต่างประเทศอังกฤษได้แสดงให้เห็นว่าในช่วงต้นเดือนกรกฎาคมนั้น ปัญหาการรับรองรัฐบาล พ.อ.พระยาพหลพลพยุหเสนา ได้คลี่คลายลงไปแล้ว โดยนายเซอร์ซิล โดร์เมอร์ อัครราชทูตอังกฤษประจำสยามได้ส่งหนังสือไปยังกระทรวงการต่างประเทศของตน ลงวันที่ 1 กรกฎาคม โดยแนะนำว่า เป็นโอกาสอันดีที่จะรับรองรัฐบาลชุดใหม่ของสยาม[90]

อย่างไรก็ตาม กลุ่มผู้นำระบอบใหม่ก็ยังคงระแวดระวังการแทรกแซงโดยกองกำลังของต่างชาติอยู่ตลอดเวลา ดังจะเห็นได้ว่า เมื่อหนังสือพิมพ์ศรีกรุงได้ลงข่าวในฉบับวันที่ 21 มิถุนายนว่า พระยาศรีวิสารวาจา และนายประยูร ภมรมนตรี อดีตรัฐมนตรี "ได้ทำการจุ้นจ้านบางอย่างนัยว่าเกี่ยวไปทางสถานทูต..." ก็มีผลให้พระยาศรีวิสารวาจาต้องรีบทำจดหมายด้วยลายมือถึง พ.อ.พระยาพหลพลพยุหเสนา ในวันเดียวกันนั้นเพื่อชี้แจงว่า ข่าวดังกล่าวไม่เป็นความจริงทั้งยังได้แจกแจงถึงการพบปะกับบุคคลต่าง ๆ เมื่อวันที่ 20 มิถุนายน แต่ "ไม่ได้พบปะกับฝรั่งสักคนเดียว ส่วนทูตก็ไม่ได้ไปหาเขาและเขาก็ไม่ได้มาหาผม"[91] จดหมายฉบับนี้แปลความได้ว่า กลุ่มผู้นำระบอบใหม่อ่อนไหวกับข่าวในด้านความสัมพันธ์กับต่างประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง พระยาศรีวิสารวาจาเองย่อมต้องรู้สึกว่า

---

[89]อ้างใน รัตนา เมฆนันทไพศิฐ, อ้างแล้วเชิงอรรถที่ 86, หน้า 183.

[90]F.O. 371/17175, Cecil Dormer to Sir John Simon. 1 July 1933.

[91]กจช., สร.0201.16/24, จดหมายพระยาศรีวิสารวาจาถึงนายพันเอกพระยาพหลพลพยุหเสนา ลงวันที่ 21 มิถุนายน 2476.

ประเด็นนี้เป็นปัญหาที่รุนแรงในฐานะที่ตนเองเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศมาตลอดในช่วง 1 ปีแรกหลังการปฏิวัติ พ.ศ. 2475 กระทั่งในจดหมายพระยาศรีวิสารวาจาได้เสนอว่า "เมื่อมีข่าวอย่างนี้ไม่เปนมงคลสำหรับตัวผม ผมกับเจ้าคุณมโน จึงใคร่จะไปอยู่หัวเมืองไกลๆ สักพักหนึ่ง ...เจ้าคุณ (พหลฯ) จะให้ผมกับเจ้าคุณมโนไปทางทิศใดได้ทั้งนั้น" ซึ่ง พ.อ.พระยาพหลพลพยุหเสนาก็อนุมัติให้ "จะไปเมื่อใดและที่ไหน ผมไม่มีความขัดข้องเลย แล้วแต่ความสะดวก"[92]

ประเด็นหนึ่งที่เห็นได้อย่างชัดเจนในความสัมพันธ์ระหว่างสยามกับประเทศญี่ปุ่นมหาอำนาจชาวตะวันออกในการรัฐประหาร 20 มิถุนายน ครั้งนี้คือ กลุ่มผู้นำระบอบใหม่หรือคณะราษฎรใช้การติดต่อและการมีความสัมพันธ์ที่ดีกับประเทศญี่ปุ่นในการเป็นเกราะป้องกันการแทรกแซงโดยกำลังจากต่างชาติ หรือใช้ญี่ปุ่นถ่วงดุลย์อำนาจกับอังกฤษและฝรั่งเศส สยามได้สร้างความสัมพันธ์อันดีอย่างไม่เคยมีมาก่อนกับประเทศญี่ปุ่น ในกรณีการงดออกเสียงประเทศเดียวกรณีมติให้ประณามการรุกรานแมนจูเรียของญี่ปุ่นในที่ประชุมสันนิบาตชาติเมื่อวันศุกร์ที่ 24 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2475 กระทั่งได้เกิดข่าวลือในหนังสือพิมพ์ต่างประเทศว่า รัฐบาลสยาม "ดำเนิรการเปนตัวแทนของญี่ปุ่นในการซื้ออาวุธยุทธภัณฑ์หรือช่วยเหลือญี่ปุ่นอยู่อย่างหนึ่งอย่างใด" ทำให้กระทรวงการต่างประเทศสยามต้องออกคำแถลงการณ์ปฏิเสธว่า "เปนข่าวไม่มีมูลเลย"[93] แม้ว่ารัฐบาลจะได้ให้เหตุผลถึงการงดออกเสียงครั้งนี้ว่า เป็นการ "วางตนเป็นกลาง" แต่หนังสือพิมพ์ภายในประเทศก็ได้ตั้งข้อสงสัยว่า เหตุใดรัฐบาลจึงไม่เลือกทางเดินแบบประเทศเล็ก ๆ อีก 13 ประเทศ คือ ไม่เข้าร่วมประชุม และจะไม่ก่อให้เกิดความรู้สึกอย่างอื่นใดกับประเทศอื่น ๆ หรือจากข้อสงสัยเหล่านี้ พระยาอภิบาลราชไมตรี ปลัดทูลฉลองกระทรวงการต่างประเทศได้ตอบข้อสงสัยด้วยความมั่นใจในฐานะการเป็นชาติเอกราชครั้งแรกว่า "ในเมื่อเรามีสิทธิที่จะออกเสียงลงมติหรือมิออกเสียงลงมติก็ได้

---

[92]กจช., สร.0201.16/24, จดหมาย พ.อ.พระยาพหลพลพยุหเสนา ถึงพระยาศรีวิสารวาจา ลงวันที่ 23 มิถุนายน 2476.

[93]"คำแถลงการณ์กระทรวงการต่างประเทศ," ลงวันที่ 2 มีนาคม พ.ศ. 2475, **ประชาชาติ** 3 มีนาคม 2475.

เราย่อมมีความพอใจที่จะเลือกทำสถานใดสถานหนึ่งก็ได้ แต่ความรู้สึกทั่ว ๆ ไปนั้นจะเปนอย่างไรก็ตาม เห็นว่าไม่น่า Care"[94]

อย่างไรก็ตามสำหรับญี่ปุ่นแล้ว บทบาทของสยามเป็นที่น่าชื่นชมและ "ขอบใจสยามที่มองเห็นอกญี่ปุ่น" โดยคณะกรรมการแผนกต่างประเทศในรัฐสภาญี่ปุ่นได้ลงมติขอบใจสยาม และต่อมาหัวหน้าคณะเกงยุไก "แสดงความขอบใจและสรรเสริญสยาม"[95] ตลอดทั้งวิทยุเรงโกของญี่ปุ่นได้รายงานข่าวว่า "การที่สยามซึ่งเปนประเทศเอกราชเล็ก ๆ ในเอเชียปฏิบัติไปดังนี้เปนการแสดงมิตรภาพอันดีต่อญี่ปุ่น ข้าราชการและประชาชนทั่วไปพากันแสดงความยินดีมากที่มาระลึกว่าประเทศฝ่ายบูรพทิศด้วยกันเท่านั้น ที่จะเห็นอกเห็นใจญี่ปุ่นว่าอยู่ในฐานะอันชอบธรรมแล้ว"[96] แต่ที่เป็นประโยชน์สำหรับรัฐบาลสยามที่สุด เป็นคำสัมภาษณ์ของนายมัตสุโอเกะผู้แทนญี่ปุ่นที่เจนีวาว่า "ถ้าชาวยุโรปพยายามจะขยี้สยาม เราจะไม่ยอมให้ทำเช่นนั้นเลย ถ้าจำเปนเราก็จะรบเพื่อสยาม"[97] ความรู้สึกที่ดีของญี่ปุ่นต่อสยาม เป็นสิ่งที่ผู้นำคณะราษฎรได้นำมาใช้อย่างถูกจังหวะ โดยในเช้าวันแรกของการรัฐประหาร 20 มิถุนายน ฝ่ายคณะราษฎรได้เชื้อเชิญยาตาเบะ (Yatabe Yasukishi) อัครราชทูตญี่ปุ่นประจำสยามเข้าพบเป็นการลับ ด้วย "หวังที่จะได้รับความช่วยเหลือสนับสนุนจากญี่ปุ่น ซึ่งทางฝ่ายญี่ปุ่นก็ได้แสดงความเห็นใจ และแจ้งว่ายินดีจะให้ความช่วยเหลือด้านเงินทุนและวิชาการต่าง ๆ และก็หวังอย่างยิ่งว่า ไทยจะได้หลุดพ้นจากอิทธิพลของประเทศตะวันตก และหันมาร่วมมือกับญี่ปุ่นโดยใกล้ชิดยิ่งขึ้น"[98] นอกจากนั้นก่อนหน้าที่ยาตาเบะต้องเดินทางกลับญี่ปุ่นในวาระเปลี่ยนตัวอัครราชทูตญี่ปุ่นประจำสยามก็ปรากฏในหน้าหนังสือพิมพ์ไทยว่า ยาตาเบะได้รับเชิญเข้า

---

[94] **ประชาชาติ** 2 มีนาคม 2475.

[95] **ประชาชาติ** 27 กุมภาพันธ์ 2475. และ 11 มีนาคม 2475.

[96] **ประชาชาติ** 11 มีนาคม 2475.

[97] **ประชาชาติ** 29 มีนาคม 2475.

[98] ทวี ธีระวงศ์เสรี, **สัมพันธภาพทางการเมืองระหว่างไทยกับญี่ปุ่น** (กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2524), หน้า 58.

วังปารุสกวัน และได้ยืนยันว่า ญี่ปุ่นจะช่วยหยุดการแทรกแซงจากต่างประเทศ[99] อย่างไรก็ตาม ถ้าหากเกิดสถานการณ์ที่ต้องใช้กำลังทหารต่อต้านการแทรกแซงจากต่างประเทศ ก็เป็นการยากยิ่งที่จะเชื่อได้ว่า กลุ่มผู้นำระบอบใหม่จะรู้สึกพึงพอใจที่ญี่ปุ่นจะส่งกำลังทหารเข้ามาเพื่อช่วยเหลือ เพราะนั้นเท่ากับว่า สยามเพียงแต่หลุดพ้นจากอิทธิพลของประเทศอังกฤษโดยมีประเทศญี่ปุ่นเข้าแทนที่เท่านั้น ปัญหาเอกราชสมบูรณ์ที่กลุ่มผู้นำระบอบใหม่ต้องการแก้ไขก็จะยังคงเป็นปัญหาต่อไป หากทว่าภาพลักษณ์ของความสัมพันธ์ที่ดีกับประเทศญี่ปุ่นในช่วง 4 เดือนที่ผ่านมา มีคุณประโยชน์ในการช่วยลดทอนท่าทีที่กดดันอย่างแข็งกร้าวของอังกฤษและฝรั่งเศสต่อรัฐบาลสยามใหม่

สำหรับกลุ่มผู้นำคณะราษฎรที่ได้เป็นรัฐมนตรีลอย 5 คนนั้น ในส่วนของสายทหารบกทหารเรือ ได้แก่ พ.ท.หลวงพิบูลสงคราม น.ท.หลวงศุภชลาศัย และ น.ท.หลวงสินธุสงครามชัย ซึ่งต่างก็เป็นรัฐมนตรีลอยในรัฐบาลชุดก่อนมาแล้ว ซึ่งทั้ง 3 ต่างก็เป็นผู้นำนายทหารชั้นผู้น้อยของคณะราษฎร แต่ในขณะนี้กลับเริ่มอยู่ในฐานะนายทหาร "ชั้นผู้ใหญ่" เพราะหลังการรัฐประหาร 20 มิถุนายน นอกจาก พ.อ.พระยาพหลพลพยุหเสนาแล้ว บทบาททางทหารและทางการเมืองของ 3 นายทหารชั้นผู้ใหญ่คณะราษฎรถดถอยลงอย่างมาก การปรับเปลี่ยนตำแหน่งบังคับบัญชาในกองทัพบกเมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2476 ขณะที่ พ.อ.พระยาพหลฯ ได้กลับเข้าเป็นนายทหารประจำการ (เป็นผลจากใบลาออกเมื่อวันที่ 10 มิถุนายน) โดยได้เป็นผู้บัญชาการทหารบกตามเดิม แต่ พ.อ.พระยาทรงสุรเดช ไม่ได้รับให้กลับเข้าเป็นนายทหารประจำการ ตำแหน่งเดิมของ พ.อ.พระยาทรงสุรเดช ได้เข้าแทนที่โดย พ.ท.หลวงพิบูลสงคราม ที่เลื่อนจากตำแหน่ง รองผู้บังคับทหารปืนใหญ่ และผู้รักษาราชการในตำแหน่งผู้ช่วยผู้บัญชาการทหารบกฝ่ายยุทธการ เป็นผู้ช่วยผู้บัญชาการทหารบกฝ่ายยุทธการตำแหน่งเดียว ส่วนตำแหน่งเจ้ากรมยุทธการทหารบก พ.อ.พระยาอภัยสงครามก็ย้ายจากตำแหน่งผู้ช่วยผู้บัญชาการทหารบกฝ่ายธุรการมาดำรงตำแหน่งนี้แทน พ.อ.พระยาทรงสุรเดชไม่ได้รับการบรรจุให้เป็นนายทหารประจำการ จนกระทั่งเมื่อวันที่ 22 กันยายน โดยให้เข้าเป็นนายทหารประจำการ

---

[99] **ศรีกรุง** 9 สิงหาคม 2476. อ้างใน F.O.371/17175, Mr. Bailey to Sir John Simon, ลง 11 August 1933.

กรมยุทธการทหารบก เพื่อที่จะไปดูงานทางทหารในทวีปยุโรปตอนปลายเดือนเดียวกันนั้น แต่ก็ต้องลาออกจากตำแหน่งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ซึ่งเป็นตำแหน่งทางการเมืองตำแหน่งเดียวที่มีอยู่ สำหรับ พ.ท.พระประศาสน์พิทยายุทธ ซึ่งเป็นนายทหารคนสนิทและเป็นผู้ช่วยที่ใกล้ชิด พ.อ.พระยาทรงสุรเดชมาตลอด แม้จะไม่ได้รับแต่งตั้งให้เป็นนายทหารประจำการในวันที่ 24 มิถุนายน พร้อมกับการตั้งนายทหารคนอื่นๆ แต่ในกลางเดือนถัดมาก็ได้มีคำสั่งแต่งตั้งย้อนหลังให้ พ.ท.พระประศาสน์พิทยายุทธ คงเป็นเจ้ากรมยุทธศึกษาทหารบกต่อไปตามเดิม[100] แต่ก็ถูกย้ายไปเป็นนายทหารประจำกรมยุทธศึกษาทหารบกในวันเดียวกันกับที่บรรจุ พ.อ.พระยาทรงสุรเดช เข้าประจำการ และได้ลาออกจากตำแหน่งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรด้วย

อย่างไรก็ตาม แม้ว่า พ.อ.พระยาทรงสุรเดชจะไม่ได้มีตำแหน่งหน้าที่ทางทหารและทางการเมือง แต่ พ.อ.พระยาทรงสุรเดช ยังคงมีอิทธิพลทางทหารอย่างมากยิ่ง นั้นเพราะนายทหารในสังกัดกลุ่มของเขายังคงคุมกำลังรบในกองทัพบก ซึ่งการรัฐประหาร 20 มิถุนายน ไม่มีผลกระทบต่อการคุมกำลังรบของนายทหารชั้นผู้น้อย ดังนั้นจึงได้มีความพยายามที่จะติดต่อชักชวนให้ พ.อ.พระยาทรงสุรเดชกลับเข้ารับราชการทหารและมีตำแหน่งทางการเมืองอีก "แต่พระยาทรงสุรเดชต้องการตำแหน่งในการบังคับบัญชาทหารจึงไม่สามารถจะตกลงกันได้"[101] และ "ท่านไม่สามารถจะปฏิบัติได้เพราะตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการนั้น ไม่เหมาะสมกับคุณความสามารถและความรู้หลักของท่านที่ได้ร่ำเรียนมา"[102] หรือในระยะหลังมาก็ได้มีความพยายาม "ขอร้องให้ พ.อ.พระยาทรงสุรเดช เข้ารับราชการเป็นรัฐมนตรีร่วมคณะรัฐบาล โดยวิงวอนขอร้องให้รับเป็นรัฐมนตรีกระทรวงใด ๆ ก็ได้ ตามแต่จะเลือก ยกเว้น ตำแหน่งหน้าที่เกี่ยวกับการควบคุมกำลังทหาร" ซึ่งการ

---

[100] "ประกาศเรื่องตั้งนายทหารเข้าประจำการ," ลงนามในคำสั่งวันที่ 18 กรกฎาคม พ.ศ. 2476. **ราชกิจจานุเบกษา** เล่ม 50 (23 กรกฎาคม 2476) : 1101.

[101] พล.ต.อ.เผ่า ศรียานนท์, อ้างแล้วเชิงอรรถที่ 44, หน้า 239.

[102] สำรวจ กาญจนสิทธิ, **ท.ส.เจ้าคุณทรงสุรเดช** (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ประมวลสาส์นสยาม, ม.ป.ป.), หน้า 74.

ขอร้องเหล่านี้ ทำให้นายทหารกลุ่ม พ.อ.พระยาทรงสุรเดชเห็นว่า "เป็นการผูกมัดเหยียดหยามมากกว่าที่จะเป็นความหวังดี"[103] สิ่งที่ตามมาก็คือ ได้เกิดความขัดแย้งตลอดสมัยรัฐบาล พ.อ.พระยาพหลฯ ระหว่างกลุ่มนายทหารของ พ.อ.พระยาทรงสุรเดช กับกลุ่มของ พ.ท.หลวงพิบูลสงคราม ด้วยนายทหารกลุ่มแรกมี "ความปรารถนาที่จะให้พระยาทรงฯ กลับเข้ารับราชการในหน้าที่เดิมอีก คือตำแหน่งผู้ช่วยบัญชาการทหารบกที่หลวงพิบูลฯเป็นอยู่"[104] ซึ่งเป็นการยากที่จะเป็นไปได้ จากความขัดแย้งดังกล่าว จึงทำให้นายทหารของกลุ่ม พ.อ.พระยาทรงสุรเดช ได้เข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้องกับวิกฤติการณ์หรือเหตุการณ์ทางการเมืองที่เกิดขึ้นตลอดมา ไม่ว่าจะเป็นกรณีการประชุมกันที่บ้าน พ.อ.พระยาฤทธิอัคเนย์ก่อนหน้าที่จะเกิดกบฏบวรเดช 3-4 วัน เพื่อ "ปรึกษากันถึงข้อยุ่งยากที่มีผู้จะล้มรัฐบาล" หรือกรณีนายพุ่ม ทับสายทอง ลอบยิงหลวงพิบูลสงครามที่ท้องสนามหลวง เมื่อวันที่ 23 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2477 หรือก่อนหน้าวันสละราชสมบัติของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ เพียง 10 วัน และในท้ายสุด นายทหารกลุ่ม พ.อ.พระยาทรงสุรเดช ก็ถูกขจัดออกไปจากบทบาททางทหารและทางการเมืองในกรณีคดีกบฏ พ.ศ. 2482 สำหรับ พ.อ.พระยาฤทธิอัคเนย์ จะได้รับแต่งตั้งให้เข้ารับราชการโดยย้ายจากตำแหน่งผู้บังคับทหารปืนใหญ่ไปเป็นปลัดทูลฉลองกระทรวงกลาโหม แต่ก็เป็นการย้ายที่ทำให้หมดบทบาททางทหารนับแต่นั้นมา เพราะเป็นการย้ายจากตำแหน่งควบคุมกำลังรบมาเป็นตำแหน่งฝ่ายธุรการและไม่ได้เป็นรัฐมนตรีจนกระทั่งอีก 2 ปีกว่าถัดมา

การเปลี่ยนแปลงตำแหน่งบังคับบัญชาระดับสูงในกองทัพเรือมีเมื่อวันที่ 5 สิงหาคม พ.ศ. 2476 โดย พล.ร.ต.พระยาปรีชาชลยุทธ ผู้บัญชาการทหารเรือ ถูกย้ายไปรับราชการกระทรวงมหาดไทย ให้ น.อ.พระยาวิชิตชลธี เสนาธิการทหารเรือย้ายมาเป็นผู้บัญชาการทหารเรือแทน ในส่วนของผู้นำคณะราษฎรสายทหารเรือนั้น การรัฐประหาร 20 มิถุนายน ได้ทำให้ฐานะความเป็นผู้นำสายทหารเรือของ น.ท.หลวงศุภชลาศัย สูงเด่นกว่า น.ท.หลวงสินธุสงครามชัย และจากปัญหาของ พล.ร.ต.พระยาราชวังสัน พี่ชายและอดีตรัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหมที่อยู่ในกลุ่มอนุรักษ์นิยมของพระยา

---

[103]เพิ่งอ้าง, หน้า 105.

[104]เสทื้อน ศุภโสภณ, อ้างแล้วเชิงอรรถที่ 10, หน้า 215.

มโนปกรณ์นิติธาดา ทำให้ น.ท.หลวงสินธุสงครามชัย "ขอให้ส่งเจ้าคุณราชฯ (วังสัน) ไปเป็นทูตเสีย และท่านก็ยอมยกการเป็นหัวหน้าพวกก่อการให้หลวงศุภชลาศัยดำเนินงานต่อไป"[105] ซึ่งทำให้ น.ท.หลวงศุภชลาศัย ได้ย้ายจากตำแหน่งผู้บังคับการกองเรือปืนมาเป็นรองผู้บัญชาการทหารเรือ ส่วน น.ท.หลวงสินธุสงครามชัย ได้ย้ายจากตำแหน่งผู้ช่วยเสนาธิการทหารเรือและผู้อำนวยการโรงเรียนนายเรือมาเป็นเสนาธิการทหารเรือ อย่างไรก็ตาม ในอีกครึ่งปีถัดมา สภาพการณ์ภายในกองทัพเรือได้แสดงให้เห็นว่า น.ท.หลวงศุภชลาศัย ไม่ได้เป็นที่นิยมในหมู่นายทหารเรือ ตลอดทั้งไม่มีพรรคพวกเป็นฐานกำลังสนับสนุนของตนเอง ดังนั้น น.ท.หลวงศุภชลาศัยจึงถูกบีบบังคับจากนายทหารเรือให้ย้ายไปรับราชการยังกระทรวงพลเรือน "ซึ่งคณะนายทหารเรือได้ร้องขอต่อรัฐบาลให้ย้ายข้าพเจ้าไปรับราชการในกระทรวงอื่น ซึ่งไม่เกี่ยวกับวงการทหารเรือ... ฉะนั้นการสั่งย้ายข้าพเจ้าไปครั้งนี้ ย่อมจะเป็นการแสดงให้เห็นเป็นว่า "เสือกไสให้ไป" หาได้ย้ายไปด้วยดีอย่างเช่นปกติ..."[106] ซึ่ง น.ท.หลวงศุภชลาศัยก็ได้ไปเป็นอธิบดีกรมพละศึกษานับแต่นั้นมา ทำให้ น.ท.หลวงสินธุสงครามชัย ได้กลับมาเป็นผู้นำคณะราษฎรสายทหารเรืออีกครั้งหนึ่ง และได้ขึ้นเป็นผู้รักษาราชการในตำแหน่งผู้บัญชาการทหารเรือ ตั้งแต่วันที่ 11 มกราคม พ.ศ. 2476 และอยู่ในตำแหน่งผู้บัญชาการทหารเรืออย่างยาวนานถึง 18 ปี

อย่างไรก็ตาม หลังการรัฐประหาร 20 มิถุนายน สิ่งซึ่งสะท้อนให้เห็นบทบาททางการเมืองและการทหารเพิ่มมากขึ้นของ พ.ท.หลวงพิบูลสงคราม และ น.ท.หลวงศุภชลาศัย ก็คือ กรณีการส่งจดหมายเตือนไปยังเจ้านายบางพระองค์และกลุ่มนิยมเจ้าบางคนเมื่อกลางเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2476 ได้แก่ นายพลเอกพระองค์เจ้าบวรเดช กฤดากร อดีตเสนาบดีกระทรวงกลาโหม พล.ต.ท. พระยาอธิกรณ์ประกาศ อดีตอธิบดีกรมตำรวจ พระองค์เจ้าทศศิริวงศ์ จักรพันธุ์ อดีตสมุห

---

[105]**อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พลเรือตรี หลวงสังวรยุทธกิจ (สังวร สุวรรณชีพ)** (กรุงเทพฯ : กรุงสยามการพิมพ์, 2513), หน้า 57.

[106]กจช., สร.0201.8/32, จดหมายหลวงศุภชลาศัย เรียน หลวงธำรงนาวาสวัสดิ์ เลขาธิการคณะรัฐมนตรี ลงวันที่ 12 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2476.

เทศาภิบาลมณฑลพายัพ พล.ต.ม.จ.ฉัตรมงคล โสณกุล อดีตจเรทหารบก พล.ต.ต.ม.จ.วงศ์นิรชร เทวกุล อดีตเจ้ากรมตำรวจภูบาล และ น.อ.พระยาศราภัยพิพัฒ อดีตเจ้ากรมเสมียนตรา ซึ่งขณะนั้นเป็นผู้จัดการบริษัทสยามฟรีเปรส สาระของคำเตือนในจดหมายได้ระบุว่าคนกลุ่มนี้ "ได้มีการประชุมและคิดอยู่เสมอในอันที่จะทำให้เกิดความไม่สงบแก่บ้านเมือง และทำให้รัฐบาลเป็นกังวล ซึ่งเป็นเหตุให้การบริหารราชการบ้านเมืองไม่ก้าวหน้าไปเท่าที่ควรจะเป็น ในฐานะที่ข้าพเจ้าเปนผู้รับผิดชอบรักษาความสงบเรียบร้อยของบ้านเมือง จึงขอเตือนให้ท่านสงบจิตต์เสีย หากท่านยังขืนจุ้นจ้านอยู่อีก คณะก็ตกลงจะกระทำการอย่างรุนแรง และจะถือเอาความสงบของบ้านเมืองเท่านั้นเป็นกฎหมายอันสูงสุดในการกระทำแก่ท่าน ที่กล่าวมานี้มิใช่เป็นการขู่เข็ญแต่เป็นการเตือนมาด้วยความหวังดี"[107] จดหมายเตือนของ พ.ท.หลวงพิบูลสงคราม และ น.ท.หลวงศุภชลาศัย แม้ว่าจะได้กระทำไปในฐานะผู้รักษาความสงบเรียบร้อยแก่รัฐบาลคณะราษฎร แต่ก็เป็นจดมายที่สร้างความหงุดหงิดให้แก่ พ.อ.พระยาพหลพลพยุหเสนา นายกรัฐมนตรี โดยเฉพาะการเตือนเจ้านาย ซึ่ง พ.อ.พระยาพหลฯ ค่อนข้างที่อยากจะให้มีการประนีประนอมกันระหว่างคณะเจ้านายกับคณะราษฎรเพื่อที่จะไม่ให้เกิดสภาพ "ลบหลู่พระเกียรติของเจ้านาย" พ.อ.พระยาพหลฯ ได้มีบันทึกลายมือเพื่อให้ทำหนังสือชี้แจงไปยังราชเลขานุการในพระองค์ว่า การที่นายทหารทั้ง 2 ได้ออกจดหมายเตือนก็ด้วย "ความประสงค์ก็เพื่อจะตักเตือนและให้โอกาสชี้แจงความจริงเท่านั้น ทั้งนี้ด้วยความตั้งใจจะดำเนินการโดยไม่ประหัตประหาร แต่อาการแห่งการที่ได้กระทำไปนั้น อาจเป็นที่เข้าใจผิดได้ หม่อมฉันจึงมีความเสียใจ" แต่ในบันทึกลายมือของ พ.อ.พระยาพหลฯ ได้ชี้ชัดลงไปว่า "เรื่องนี้หลวงพิบูลและหลวงศุภฯ มีเตือนเป็นส่วนตัว หาได้เกี่ยวในวงราชการไม่ ฉะนั้นจะให้รัฐบาลเข้าไปพัวพันด้วย ดูเป็นการไม่เหมาะ"[108] บทบาทของ พ.ท.หลวงพิบูลสงครามได้เพิ่มมากขึ้นในฐานะผู้ปกป้องระบอบใหม่ หลังจากการปราบกบฏบวรเดชจนราบคาบในตำแหน่งผู้บังคับกองกำลังผสม กระทั่งได้ขึ้นมาเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวง

---

[107]กจช., สร.0201.8/16, สำเนาจดหมายหลวงพิบูลสงครามและหลวงศุภชลาศัย เรียน พระยาศราภัยพิพัฒ ลงวันที่ 16 กรกฎาคม พ.ศ. 2476.

[108]กจช., สร.0201.8/38, หม่อมเจ้าวงศ์นิรชร เทวกุล.

กลาโหมตอนกลางปี พ.ศ. 2477 ขณะที่ตำแหน่งทางทหาร พ.ท.หลวงพิบูลสงคราม เป็นรองแต่ พ.อ.พระยาพหลพลพยุหเสนาในตำแหน่งรองผู้บัญชาการทหารบก

ส่วนผู้นำคณะราษฎรสายพลเรือนที่เคยมีบทบาทมาแต่เดิมก็ถูกลดทอนลงไปตั้งแต่การรัฐประหารโดยพระยามโนปกรณ์นิติธาดา เช่น หลวงประดิษฐ์มนูธรรม นายตั้ว ลพานุกรม นายแนบ พหลโยธิน ดังนั้นตำแหน่งรัฐมนตรีลอยในรัฐบาลชั่วคราวครั้งนี้ จึงเป็นการขึ้นมาของผู้นำในระดับรองลงมา ได้แก่ หลวงนฤเบศร์มานิต ซึ่งทำหน้าที่เป็นหัวหน้าด้านสืบราชการลับหลังปฏิวัติ พ.ศ. 2475 หลวงศิริราชไมตรี ซึ่งกลับจากการเป็นเลขานุการสถานทูตสยามประจำลอนดอนเมื่อปลายปี พ.ศ. 2475 อย่างไรก็ตาม บุคคลทั้ง 2 นี้ ก็ค่อนข้างขาดแคลนภูมิหลังประวัติและบทบาทในสมัยที่ขึ้นมามีบทบาททางการเมือง สำหรับหลวงประดิษฐ์มนูธรรมนั้นหลังการรัฐประหาร 20 มิถุนายน ก็เปิดโอกาสให้เขากลับสู่ประเทศได้อีกครั้งหนึ่ง และ พ.อ.พระยาพหลพลพยุหเสนาก็ดูจะค่อนข้างชื่นชมต่อแนวความคิดทางเศรษฐกิจที่ก้าวหน้าของหลวงประดิษฐ์มนูธรรม หรือกล่าวได้ว่านิยมในตัวหลวงประดิษฐ์ฯ ดังจะเห็นได้ในกรณีการแสดงตนปกป้องหลวงประดิษฐ์ฯว่าไม่ใช่คอมมิวนิสต์ แต่การที่หลวงประดิษฐ์มนูธรรมจะเดินทางกลับประเทศก็ยังไม่สามารถทำได้อย่างสะดวกนัก โดยติดขัดปัญหาคอมมิวนิสต์ ซึ่งเป็นปัญหาทางการเมืองที่หลวงประดิษฐ์ถูกโจมตีอยู่ ทางออกของปัญหานี้ สำหรับรัฐบาลคณะราษฎร ด้านหนึ่ง ได้ทำให้ปรากฏแก่สาธารณชนว่าหลวงประดิษฐ์มนูธรรมได้ "รับรองว่าพร้อมที่จะร่วมมือกับรัฐบาลในอันจะดำเนินการตามหลักนโยบายทางเศรษฐกิจ ซึ่งรัฐบาลได้วางไว้แล้ว" ซึ่งจุดเน้นของนโยบายทางเศรษฐกิจที่สภาเศรษฐกิจ ซึ่งมีพระยาโกมารกุลมนตรีเป็นประธาน ได้วางหลักไว้ว่า "รัฐบาลจะไม่ใช้วิธีใหม่ใดๆ ที่จะบังคับซื้อที่ดิน*และบังคับจ้างแรงงาน"*[109] *อีกด้านหนึ่ง รัฐบาลก็พยายามให้พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ เห็นว่า*หลวงประดิษฐ์มนูธรรม ตลอดจนแนวนโยบายเศรษฐกิจของเขาไม่ใช่คอมมิวนิสต์ โดยการส่งสำเนาหนังสือของหลวงประดิษฐ์ที่ยอมรับการแก้ไขเค้าโครงการเศรษฐกิจตามข้อตำหนิของพระยาทรงสุรเดช ตลอดจนบันทึกความเห็นของพระยาโกมารกุลมนตรีที่สิ้นสงสัยในตัวหลวงประดิษฐ์ฯ (ดูบทที่ 4.2)

---

[109] กจช., (2) สร.0201.73/1, คำแถลงการณ์เรื่องหลวงประดิษฐ์มนูธรรม. ลงวันที่ 1 กันยายน พ.ศ. 2476.

เพื่อกราบทูลเรียนปฏิบัติว่า เมื่อมีหลักฐานดังกล่าวจะสามารถเรียกตัวหลวงประดิษฐ์กลับได้หรือยัง[110] แต่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าก็ยังทรงขัดข้อง เพราะตามความข้อตำหนิของพระยาทรงสุรเดชว่าไม่ "ให้มีการบังคับซื้อที่ดิน คือประสงค์ให้ซื้อโดยสมัครหรือโดยขึ้นภาษีบางอ้อม" ซึ่งการที่ให้สามารถ "ขึ้นภาษีทางอ้อม" นี้ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ทรงเข้าใจว่า "รัฐบาลยังมีความประสงค์ให้ที่ดินทั้งหมดตกมาเป็นของรัฐบาล เช่น กำหนดภาษีที่ดินไว้สูงลิบ หรือกำหนดค่านาสูง...เจ้าของที่ดินหรือชาวนาย่อมไม่สามารถจะเสียภาษีอันสูงนั้นได้ และผลสุดท้ายก็ต้องนำที่ดินมาขายให้แก่รัฐบาล หรือยกให้แทนเงินภาษีที่ตนไม่มีจะเสีย" เจตนาดังกล่าวพระองค์ทรงเห็นว่ารัฐบาลจะดำเนินนโยบาย "ริบทางอ้อม" ดังนั้นพระองค์จึงทรงปฏิเสธที่จะรับรองหลวงประดิษฐ์มนูธรรมด้วย "ยังไม่ทำให้ข้าพเจ้า "สิ้นสงสัย" ว่าจะใช้วิธีการเศรษฐกิจแบบโซเชียลิสต์อย่างแรง" และทรงยืนยันว่า "การเรียกหลวงประดิษฐ์กลับและตั้งเป็นรัฐมนตรีก็ย่อมอยู่ในความรับผิดชอบของนายกรัฐมนตรีไม่ใช่ข้าพเจ้าให้เรียกกลับ"[111] อย่างไรก็ตาม คณะรัฐมนตรีก็คงยืนยันว่า "ได้ประชุมปรึกษาลงมติไม่ขัดข้องประการใดในการที่หลวงประดิษฐ์ฯ จะออกเดินทางกลับ (ประเทศ) ตามกำหนด" คือออกจากฝรั่งเศสวันที่ 1 กันยายน และถึงประเทศตอนสิ้นเดือนเดียวกัน[112] ในวันที่ 1 ตุลาคม หลวงประดิษฐ์มนูธรรมก็ได้รับประกาศแต่งตั้งเป็นรัฐมนตรีลอยในรัฐบาล พ.อ.พระยาพหลฯ แต่การที่หลวงประดิษฐ์มนูธรรมเดินทางกลับประเทศและได้เป็นรัฐมนตรีก็ถูกใช้เป็นปัญหาทางการเมืองภายใน โดยฝ่ายกบฏบวรเดชใช้เป็นข้อกล่าวหาว่ารัฐบาลสนับสนุนคอมมิวนิสต์ และแสวงหาความสนับสนุนจากกลุ่มบุคคลที่กลัวคอมมิวนิสต์อย่างจริงใจ อย่างไรก็ตาม หลังจากคณะเจ้านายและกลุ่มนิยมเจ้าได้พ่ายแพ้ในคราวกบฏบวรเดช ทำให้ประเด็นปัญหาคอมมิวนิสต์กับตัวหลวงประดิษฐ์มนูธรรม ได้คลี่คลายลงไปอย่างมาก และหลวงประดิษฐ์มนูธรรมก็เป็นผู้นำฝ่ายพลเรือนที่มีบทบาทในการปรับปรุงโครงสร้างทางการ

[110]กจช., (2) สร.0201.72/1, สำเนาหนังสือเลขาธิการคณะรัฐมนตรีทูลราชเลขานุการในพระองค์ ลงวันที่ 23 สิงหาคม พ.ศ. 2476.

[111]กจช., (2) สร.0201.73/1 สำเนาพระราชกระแส.

[112]กจช., (2) สร.0201.73/1, หนังสือนายกรัฐมนตรี ทูล ราชเลขานุการในพระองค์ ลงวันที่ 29 สิงหาคม พ.ศ. 2476.

เมืองภายในและแก้ไขปัญหาเอกราชสมบูรณ์ของประเทศ ตลอดทั้งเป็นคู่ที่ร่วมมือและแข่งขันในทางการเมืองกับ พ.ท.หลวงพิบูลสงคราม

ผลสำคัญประการหนึ่งของการรัฐประหาร 20 มิถุนายน ก็คือ เกิดการยอมรับว่า ทหารต้องข้องเกี่ยวกับการเมืองเพื่อทำหน้าที่เป็น "ผู้พิทักษ์รัฐธรรมนูญ" ดังที่ได้เห็นแล้วว่าได้มีการกดดันนายทหารคณะราษฎรให้ออกไปจากวงการเมือง ซึ่งในที่สุด ประเทศก็อยู่ในสภาพไร้รัฐธรรมนูญ สภาผู้แทนราษฎรก็ถูกล้ม ซึ่งในสภาพความเป็นจริงก็ไม่มีพลังพอที่จะไปคัดค้านรัฐบาลได้เลย ถ้าฝ่ายรัฐบาลไม่ยอมรับ "กติกา" จากสภาพดังกล่าวนี้ แม้ว่าฝ่ายสนับสนุนรัฐธรรมนูญจะได้ยอมรับให้นายทหารคณะราษฎรเข้าข้องเกี่ยวกับการเมืองได้ ถึงจะผิดหลักการระบอบประชาธิปไตยก็ตาม แต่ปัญหานี้เป็นปัญหาที่รุนแรงและสามารถถูกใช้เป็นประเด็นโจมตีจากฝ่ายปฏิปักษ์คณะราษฎร พ.อ.พระยาพหลพลพยุหเสนา ซึ่งขึ้นมาเป็นนายกรัฐมนตรีได้เปิดเผยตนเองอย่างเต็มที่ในที่ประชุมสภาผู้แทนราษฎรครั้งแรกเมื่อ 22 มิถุนายนว่า "ข้าพเจ้าไม่ใช่นักพูด ข้าพเจ้าเป็นนักรบ"[113] และกล่าวว่าตนจะอยู่ในตำแหน่งนายกรัฐมนตรี 10-15 วันเท่านั้น ซึ่งเป็นเป็นช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อ และหลังจากนั้นจะได้ "กราบบังคมทูลพระกรุณาเรียนพระราชปฏิบัติด้วยความไว้วางใจของท่านทั้งหลาย (สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร) เพื่อทรงเลือกตั้งนายกรัฐมนตรีที่เหมาะที่สมควรใหม่ต่อไป" ในวันที่ 2 กรกฎาคม พ.อ.พระยาพหลพลพยุหเสนา ได้มีหนังสือกราบบังคมทูลลาออกจากตำแหน่ง สาระสำคัญของหนังสือกราบบังคมทูลนี้อยู่ที่ว่า

> และเมื่อมาระลึกว่าข้าพระพุทธเจ้าเป็นผู้บัญชาการทหารบกด้วย และเป็นนายกรัฐมนตรีด้วยดังนี้ ดูยิ่งไม่เป็นการบังควร เป็นที่น่าครหาและกินใจสงสัยทั้งไทยและเทศ การจะกลายเป็นว่าสยามดำเนินการปกครองโดยใช้อำนาจทหาร

---

[113]**รง.ส.** ครั้งที่ 1/2476 (วิสามัญ), 22 มิถุนายน 2476.

> มีรัฐธรรมนูญไว้บังหน้าพลอยเป็นที่เสื่อมเสียพระเกียรติยศใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทด้วยอีกสถานหนึ่ง[114]

หนังสือกราบบังคมทูลฉบับนี้ได้แสดงให้เห็นว่า หลังจากกลุ่มอนุรักษ์นิยมได้ถูกกำจัดออกไปทำให้คณะราษฎรต้องเผชิญหน้ากับพระมหากษัตริย์โดยตรง ในขณะที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ทรงแสดงพระองค์ให้เห็นแล้วว่า สนับสนุนกลุ่มอนุรักษ์นิยมอย่างเต็มที่ ตลอดทั้งเปิดประเด็นกดดันให้นายทหารคณะราษฎรออกจากวงการเมืองในกรณีห้ามจัดตั้งสมาคมการเมืองหรือยกเลิกสมาคมคณะราษฎร ดังนั้นกล่าวได้ว่าหนังสือกราบบังคมทูลฉบับนี้เป็นความพยายามที่จะไม่ให้มีการใช้โจมตีคณะราษฎรในประเด็นทหารกับการเมืองอีกต่อไปในช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อเช่นนี้ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ก็ทรงตระหนักดีว่า สถานการณ์ของพระองค์ได้เปลี่ยนไปหลังการรัฐประหาร จึงทำให้พระองค์ต้องทรงยอมรับว่า

> ที่ท่าน (พ.อ.พระยาพหลฯ : ผู้อ้าง) วิตกว่าการที่มีตำแหน่งเป็นนายกรัฐมนตรีและผู้บัญชาการทหารบกจะทำให้คนทั้งหลายครหาได้ว่าประเทศสยามปกครองโดยอำนาจทหารนั้น ข้าพเจ้าเห็นว่ายังไม่ควรวิตก เพราะเวลานี้ไม่ปรากฏว่ามีผู้ใดครหาหรือสงสัยไปในทางนั้นเลย แม้แต่พวกหนังสือพิมพ์ซึ่งถือว่าเป็นปากเสียงของประชาชน และซึ่งในเวลานี้มีอิสสภาพและเสรีภาพในการพูดยิ่งขึ้นกว่าแต่ก่อนก็ไม่ปรากฏว่ามีเสียงระแวงไปในทางนี้เลย[115]

ซึ่งก็คือพระองค์ไม่สามารถยอมรับใบลาออกของ พ.อ.พระยาพหลพลพยุหเสนาได้ และหลังจากเหตุการณ์กบฏบวรเดชก็ยิ่งเป็นความชัดเจนยิ่งขึ้นถึงการยอมรับว่าทหารต้องมีบทบาทในทางการเมืองในฐานะผู้พิทักษ์รัฐธรรมนูญหรือผู้ปกป้องระบอบใหม่ ดังจะเห็นว่าหลังการรัฐประหาร 20 มิถุนายน ซึ่งทำให้กลุ่มพระยามโนปกรณ์นิติธาดาต้องลาออกจากการเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ขณะเดียวกัน

---

[114]**รง.ส.** ครั้งที่ 4/2476, 5 กรกฎาคม 2476.

[115]เพิ่งอ้าง.

กลุ่มพลเรือนปีกซ้ายของคณะราษฎรก็จำต้องลาออกด้วยเช่นกัน เช่น นายหงวน ทองประเสริฐ ซึ่งอ้างว่า "ตนถูกกล่าวหาและถูกใส่ร้ายว่าเป็นคอมมิวนิสต์อยู่เนืองๆ"[116] นายจรูญ สืบแสง นายซิม วีระไวทยะ และนายสงวน ตุลารักษ์ สำหรับบุคคลที่ได้รับแต่งตั้งให้เข้ามาเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรแทนนั้น ส่วนหนึ่งเป็นข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ อีกส่วนหนึ่งเป็นนายทหารบกทหารเรือชั้นผู้น้อยของคณะราษฎร และหลังการเลือกตั้งครั้งแรก (รวมทั้งหลังกบฏบวรเดชด้วย) ก็สามารถเห็นได้อย่างชัดเจนว่า คณะราษฎรสายทหารได้เข้ามาเป็นสมาชิกสภาประเภทที่ 2 มากขึ้นเมื่อเทียบกับสภาชุดแรก จากจำนวนสมาชิกสภาประเภทที่ 2 ทั้งหมด 78 คน มาจากคณะราษฎร 47 คน โดยมีจากสายทหารบก 16 คนจากเดิม 5 คน สายทหารเรือ 13 คน จากเดิม 3 คน สายพลเรือน 18 คน จากเดิม 25 คน

ปัญหาที่สำคัญสุดในการต่อสู้ระหว่างระบอบเก่าและระบอบใหม่ คือปัญหารัฐธรรมนูญ ซึ่งเกี่ยวพันกับปัญหาว่ากลุ่มใดเป็นฝ่ายรัฐบาลและควบคุมกำลังกองทัพ เพราะรัฐธรรมนูญเป็นเพียงตัวบทที่อาจไม่มีผลหรือไม่มีความหมายของ "รัฐธรรมนูญ" ที่แท้จริง อันหมายถึงอำนาจสูงสุดของประเทศเป็นของราษฎร ในช่วงของการประนีประนอมทางการเมืองระหว่างพระมหากษัตริย์ประมุขของระบอบเก่ากับคณะราษฎรกลุ่มผู้นำระบอบใหม่จนกระทั่งเกิดการรัฐประหารโดยพระราชกฤษฎีกาของกลุ่มอนุรักษ์นิยมนั้น ได้ทำให้หลังการรัฐประหาร 20 มิถุนายน คณะราษฎรยืนยันอย่างมั่นคงต่อหลักการรัฐธรรมนูญฉบับถาวรที่ระบุถึงฐานะและบทบาทของพระมหากษัตริย์ในระบอบใหม่ว่าพระองค์ทรงเป็นเพียงพระประมุขอันเป็น "สัญลักษณ์" ที่จักต้องได้รับความเคารพ แต่หามีอำนาจที่จะข้องเกี่ยวกับการเมืองมากไปกว่าที่ตัวบทรัฐธรรมนูญฉบับถาวรได้กำหนดไว้แล้วไม่ ดังนั้นความมุ่งหวังของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ จึงไม่ได้รับการตอบสนองไม่ว่าจะในประเด็นที่พระองค์ปรารถนาจะเป็นผู้เลือกตั้งสมาชิกสภาประเภทที่ 2 ตลอดจนการแก้ไขรัฐธรรมนูญในมาตราที่ว่าด้วยพระราชอำนาจยับยั้งกฎหมายที่ผ่านสภาผู้แทนราษฎร การต่อสู้อันซับซ้อนในช่วงแรกนี้ ได้แสดงตัวออกมาโดยความพยายามที่จะควบคุมองค์ประกอบของสภาผู้แทน

---

[116] **รง.ส.** ครั้งที่ 1/2476 (วิสามัญ), 22 มิถุนายน 2476.

ราษฎรหรือควบคุมสมาชิกสภาทั้ง 2 ประเภท และการเป็นฝ่ายจัดตั้งรัฐบาลของกลุ่มอนุรักษ์นิยมที่ได้รับความสนับสนุนและร่วมมือจากพระมหากษัตริย์ กระทั่งมีการประกาศใช้กฎหมายเลือกตั้ง 3 ฉบับที่ได้แก้ไขสาระสำคัญจากฉบับเดิม และเมื่อฝ่ายคณะราษฎรได้ทำรัฐประหาร 20 มิถุนายน สาระสำคัญของกฎหมายเลือกตั้งก็ได้รับการแก้ไขให้กลับไปใช้ตามฉบับแรก[117] (ดูบทที่ 2.2, 4.3) ส่วนกำหนดการเลือกตั้งยังคงเดิมตามที่ได้ประกาศเมื่อกลางเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2476 นั่นคือมีการเลือกตั้งผู้แทนตำบล 4,779 คน/ตำบลจาก 70 จังหวัด[118] ในระหว่างวันที่ 1 ตุลาคม จนถึงวันที่ 15 พฤศจิกายน พ.ศ. 2476 เพื่อเลือกผู้แทนราษฎรของแต่ละจังหวัดรวมทั้งหมด 78 คน ในระหว่างเดือนพฤศจิกายนถึงเดือนธันวาคม[119]

อย่างไรก็ตามในช่วงระหว่างที่มีการเลือกตั้งผู้แทนตำบล คณะเจ้านายและกลุ่มนิยมเจ้าก็ได้รวบรวมกำลังทหารบกต่างจังหวัดเข้าล้อมพระนครเพื่อบีบบังคับให้รัฐบาลคณะราษฎรลาออก หรือเรียกว่า กบฏบวรเดช ตอนกลางเดือนตุลาคม ภายใต้การนำของ นายพลเอก พระองค์เจ้าบวรเดช อดีตเสนาบดีกระทรวงกลาโหม และ นายพันเอก พระยาศรีสิทธิสงคราม นายทหารนอกประจำการ เป็นที่น่าสังเกตด้วยว่า คณะผู้นำทางทหารของฝ่ายกบฏนั้นส่วนใหญ่เป็นนายทหารนอกประจำการ[120] ซึ่งเป็นกรณีที่แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่า นายทหารคณะราษฎรมีปัญหาอย่างมากยิ่งในการควบคุมกองทัพตลอดทั้งปัญหาการเชื่อฟังผู้บังคับบัญชา (ดูบทที่ 3.2.4) กบฏบวรเดช กล่าวได้ว่าเป็นปฏิกิริยาอย่างทันทีทันใดหลังการรัฐประหาร 20 มิถุนายน ซึ่งจากบันทึกของนายทหารฝ่ายบวรเดช

---

[117] ดูตารางเปรียบเทียบพระราชบัญญัติการเลือกตั้งทั้ง 3 ฉบับใน ธำรงศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์, "การเมืองไทยในระบบสภาผู้แทนราษฎร : การเลือกตั้งครั้งแรก พ.ศ. 2476," **ศิลปวัฒนธรรม** 9:9 (มิถุนายน 2531) : 75.

[118] "แจ้งความพระราชทานเข็มผู้แทนตำบล," **ราชกิจจานุเบกษา** เล่ม 51 (11 ตุลาคม 2477) : 2299-2566. เป็นการนับจำนวนโดยผู้เขียน.

[119] ดู ธำรงศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์, อ้างแล้วเชิงอรรถที่ 82, หน้า 71-75.

[120] ดูรายชื่อนายทหารชั้นผู้ใหญ่ฝ่ายกบฏบวรเดชใน นิคม จารุมณี, "กบฏบวรเดช พ.ศ. 2476," (วิทยานิพนธ์ อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหา วิทยาลัย, 2519), หน้า 236.

ได้ชี้ว่า ในเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2476 ก็ได้มีการเคลื่อนไหวเพื่อรวบรวมกำลังทหารหัวเมืองกันแล้ว[121] และความตั้งใจจริงของฝ่ายกบฏที่จะล้มรัฐบาลก็ได้แสดงให้เห็นโดยการต่อสู้กับตำรวจที่ปากช่อง ที่ทำให้ตำรวจตาย 2 นาย บาดเจ็บสาหัส 2 นาย ที่เหลือถูกควบคุมตัว[122] ประเด็นที่สำคัญ คือ ในสภาพการณ์ต่อสู้ด้วยกำลังทหารระหว่างกบฏบวรเดชกับรัฐบาลคณะราษฎร ปัญหาที่อยู่เบื้องหลัง คือ การต่อสู้ระหว่างระบอบเก่าและระบอบใหม่[123] ดังปรากฏในข้อที่ 5 ของ "หลักความมุ่งหมาย 6 ประการ" ของฝ่ายกบฏคือ "การเลือกตั้งผู้แทนราษฎรประเภทที่ 2 ต้องถวายพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว" ซึ่งเป็นทั้งหลักการและความมุ่งหวังที่ขัดแย้งกันระหว่างพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ กับคณะราษฎร ในเรื่องสิทธิและพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์

ความพ่ายแพ้ของกำลังทหารฝ่ายกบฏบวรเดชต่อกำลังทหารฝ่ายรัฐบาล ได้ก่อให้เกิดความไม่ไว้วางใจซึ่งกันและกันมากยิ่งขึ้นระหว่างพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ กับคณะราษฎร ในที่สุดพระองค์ก็ทรงเสด็จประพาสยุโรปและอเมริกา หลังจากผ่านพ้นการจัดตั้งรัฐบาล พ.อ.พระยาพหลพลพยุหเสนา ตามสมัยบทเฉพาะกาลแห่งรัฐธรรมนูญ ซึ่งในท้ายที่สุดของการต่อสู้ขัดแย้งกันพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ก็ได้ทรงนำพระองค์กับตำแหน่งพระมหากษัตริย์เข้า "ต่อรอง" กับรัฐบาลคณะราษฎร ซึ่งได้เริ่มต้นตอนกลางเดือนตุลาคม พ.ศ. 2477 ประเด็นใหญ่ ๆ ของข้อต่อรองของพระองค์ที่ทรงต้องการให้รัฐบาลยอมรับทุกข้อนั้นวางอยู่บนเรื่อง[124] 1) พระเกียรติของพระมหากษัตริย์ ในกรณีภาษีมฤดก ทหารรักษาวัง ความระแวงสงสัยและการกล่าวร้ายทับถมการงานของพระราชวงศ์จักรี 2) พระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ ซึ่งต้องการให้มีการแก้ไข

---

[121] **อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พันตำรวจโท หลวงโหมรอนราญ** (กรุงเทพฯ : บุญส่งการพิมพ์, 2520), หน้า 47.

[122] เพิ่งอ้าง, หน้า 51.

[123] ดู นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, "กบฏบวรเดช : การเมืองของประวัติศาสตร์และประวัติศาสตร์ของการเมือง," **วารสารธรรมศาสตร์** 13:1 (มีนาคม 2527) : 101-102.

[124] ดู **แถลงการณ์เรื่องพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปกฯ ทรงสละราชสมบัติ** (พระนคร : โรงพิมพ์ศรีกรุง, 2478).

รัฐธรรมนูญมาตรา 39 ว่าด้วยพระราชอำนาจยับยั้งพระราชบัญญัติของพระมหากษัตริย์ และเรื่องวิธีการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรประเภทที่ 2 3) ทรงขอให้มีการอภัยโทษ ให้เลิกปลดข้าราชการ ตลอดจนเลิกจับกุมฟ้องร้องผู้ที่ตกเป็นจำเลยหรือผู้ต้องสงสัยในคดีกบฏบวรเดช และให้เลิกกล่าวร้ายทับถมการงานของรัฐบาลพระยามโนปกรณ์นิติธาดาชุดรัฐประหาร ผลของการต่อสู้ด้วยตัวพระองค์เองนี้ จบลงด้วยการสละราชสมบัติเมื่อวันที่ 2 มีนาคม พ.ศ. 2477 ลำดับชุดของเหตุการณ์ทั้งหมดนี้กล่าวได้ว่า เป็นเพราะชัยชนะของคณะราษฎรในการรัฐประหาร 20 มิถุนายน พ.ศ. 2476

บทสรุป

การรัฐประหาร 20 มิถุนายน พ.ศ. 2476 เป็นการต่อสู้ขัดแย้งกันทางอุดมการณ์ทางการเมืองระหว่างระบอบเก่ากับระบอบใหม่ อันเป็นลำดับชุดของเหตุการณ์ที่อยู่ในบริบทของการปฏิวัติ พ.ศ. 2475 การรัฐประหารโดยนายทหารคณะราษฎรในวาระที่ยังไม่ถึง 1 ปีของการเปลี่ยนแปลงการปกครองครั้งนี้ เป็นบทบาทของนายทหาร "ผู้พิทักษ์รักษารัฐธรรมนูญ" เพื่อยืนยันว่าอำนาจอธิปไตยหรืออำนาจสูงสุดของประเทศเป็นของราษฎร พระมหากษัตริย์เป็นเพียงประมุขหรือ "สัญลักษณ์" ของประเทศเท่านั้น

*ในสมัยการปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชหรือระบอบเก่านั้น พระมหากษัตริย์และ*คณะเจ้านายผู้ปกครองสยามต่างก็รับรู้ดีถึงกระแสลัทธิรัฐธรรมนูญหรือประชาธิปไตยที่เฟื่องฟูในโลกโดยเฉพาะอย่างยิ่งหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 (พ.ศ. 2457-2461) ที่กระแสลัทธิรัฐธรรมนูญนี้ได้เป็นพลังที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองในประเทศต่างๆ กระทั่งสยามกลายเป็นประเทศเอกราชประเทศเดียวในโลกที่ยังปกครองโดยบุคคลคนเดียวหรือโดยพระมหากษัตริย์ กลุ่มผู้ปกครองระบอบเก่าซึ่งอยู่ระหว่างกระแสลัทธิรัฐธรรมนูญกับการรักษาสถาบันพระมหากษัตริย์และการปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชก็ได้พยายามปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของสถาบันทางการปกครอง โดยหยิบยืมรูปแบบสภาผู้แทนราษฎรของระบอบรัฐธรรมนูญมาใช้เป็นช่วงๆ เพื่อผลประโยชน์ทางอำนาจในระบอบการปกครองของตนและลดทอนกระแสการเรียกร้องต้องการที่จะเข้ามามีส่วนร่วมทางการเมืองจากผู้ถูกปกครอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งจาก "คนชั้นกลาง" ของสยาม แต่สภาพการณ์ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้แตกต่างไปจากสองรัชกาล

ก่อนหน้าพระองค์อย่างมาก ด้วยความต้องการของคนชั้นกลางของสยามที่หวังจะเข้ามามีส่วนร่วมทางการเมือง หวังที่จะให้ประเทศมีรัฐธรรมนูญและมีสภาผู้แทนราษฎรได้เพิ่มขึ้นอย่างมากยิ่ง ตลอดถึงสภาวะเศรษฐกิจที่ตกต่ำอย่างรุนแรงของเทศได้ชี้ให้เห็นถึงความไร้ประสิทธิภาพในการบริหารงานโดยบุคคลคนเดียวหรือระบอบสมบูรณาญาสิทธิราช สภาพการณ์ดังกล่าวได้กดดันให้พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ต้องทรงนำเสนอแนวพระราชดำริทางการเมืองเพื่อที่จะปรับเปลี่ยนรูปแบบการปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชไปอีกขั้นหนึ่ง โดยจะให้ประเทศมี "รัฐธรรมนูญ" และมีรูปแบบของสภาผู้แทนราษฎรหรือรัฐสภา ความหมายของคำว่า "รัฐธรรมนูญ" ในช่วงขณะนั้นเป็นความหมายอันเดียวกันกับคำว่า "ประชาธิปไตย" ซึ่งหมายถึง อำนาจสูงสุดของประเทศเป็นของราษฎร แต่สำหรับพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ "รัฐธรรมนูญ" ตามแนวพระราชดำริของพระองค์ หมายถึงการยืนยันว่า "พระราชอำนาจสูงสุดตลอดทั่วพระราชอาณาจักรเป็นของพระมหากษัตริย์" โดยการตราไว้ให้เป็นลายลักษณ์อักษร อย่างไรก็ตาม พระราชดำริทางการเมืองของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ก็ได้รับการคัดค้านจากคณะเจ้านายที่มีบทบาทในการบริหารการปกครอง การคัดค้านเหล่านี้กล่าวได้ว่าเป็นสภาพการณ์ปกติของพลังเฉื่อยต่อการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองใดๆ ในระบอบการปกครองหนึ่งๆ แต่ความไม่สามารถปรับตัวทางสถาบันการปกครองของระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชให้ทันต่อความต้องการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองของคนเบื้องล่าง ก็ทำให้ต้องพบกับปัญหาวิกฤตการณ์ทางการเมือง และในท้ายสุด "คณะราษฎร" ซึ่งเป็นกลุ่มของข้าราชการทหารบก ทหารเรือ และพลเรือนอันกล่าวได้ว่าเป็นตัวแทนของคนชั้นกลางในสยาม ก็ได้ใช้กำลังอาวุธโค่นล้มระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชและพระราชอำนาจอันเด็ดขาดของพระมหากษัตริย์ โดยการสถาปนาระบอบรัฐธรรมนูญ อันมีพระมหากษัตริย์เป็นองค์ประมุขอยู่ใต้รัฐธรรมนูญในการปฏิวัติเมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475

งานศึกษาเกี่ยวกับประวัติศาสตร์การเมืองหลังการปฏิวัติ พ.ศ. 2475 ของสยามที่ผ่านมาได้พากันละเลยที่จะพิจารณาบทบาททางการเมืองของพระมหากษัตริย์ในระบอบการเมืองแบบใหม่ หรือนัยหนึ่งกล่าวได้ว่า ได้ทำให้พัฒนาการทางประสบการณ์ในการเป็นผู้ปกครองของราชวงศ์จักรีที่มียาวนานถึง 150 ปีสูญสลายไปภายในเพียงวันเดียว ดังนั้น จะโดยตั้งใจหรือไม่ก็ตามสภาพการณ์ที่สับสนวุ่นวายทางการเมืองในช่วง 1 ปีแรกของการปฏิวัติ จึงได้รับการพิจารณาเพียงว่า

เป็นการต่อสู้แย่งชิงอำนาจทางการเมืองของกลุ่มผู้นำระบอบใหม่ ขณะที่คณะเจ้านายถูกกีดกันออกไปจากวงการเมือง ส่วนพระมหากษัตริย์กลับกลายเป็นองค์พระประมุขที่ทรงพยายามชักนำให้เกิดประชาธิปไตยที่แท้จริงในสยาม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง จากการอ้างอิงถ้อยความในพระราชหัตถเลขาสละราชสมบัติของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว แท้ที่จริงแล้วในระยะที่ไม่ถึง 1 ปีของการปฏิวัติ พ.ศ. 2475 คณะราษฎรกลับต้องทำรัฐประหาร 20 มิถุนายน พ.ศ. 2476 ขึ้นอีกครั้ง เพราะสาระสำคัญของเหตุการณ์ทางการเมืองและการรัฐประหาร 20 มิถุนายน พ.ศ. 2476 ก็คือการต่อสู้ระหว่างระบอบเก่ากับระบอบใหม่ อันสืบเนื่องมาจากการปฏิวัติ พ.ศ. 2475 นั่นเอง โดยต่อสู้ใน 2 ปัญหาสำคัญได้แก่ ปัญหาทางรัฐธรรมนูญ และการแย่งชิงการควบคุมกำลังกองทัพ

ในปัญหาทางรัฐธรรมนูญ การปฏิวัติ พ.ศ. 2475 เพื่อสถาปนาระบอบรัฐธรรมนูญนั้น ปัญหาที่สำคัญ คือ จะจัดวางพระมหากษัตริย์ประมุขของระบอบเก่าให้อยู่ในตำแหน่งแห่งที่ใดและมีอำนาจหน้าที่เพียงใดในระบอบใหม่ สำหรับคณะราษฎรซึ่งเป็นคณะที่โค่นล้มระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชและพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ ย่อมไม่อาจไว้วางใจได้ว่าพระมหากษัตริย์ คณะเจ้านายตลอดทั้งกลุ่มนิยมเจ้า จะไม่พยายามรื้อฟื้นการปกครองระบอบเก่าขึ้นมาอีกครั้งในขณะที่ระบอบใหม่ยังอยู่ในระยะที่เริ่มต้น ดังนั้นจึงจัดวางตำแหน่งของพระมหากษัตริย์ให้อยู่ในฐานะประมุขของประเทศและเป็นสถาบันที่มีฐานะเท่าเทียมกับสถาบัน นิติบัญญัติ บริหาร และตุลาการ แต่พระมหาษัตริย์ยังมีอำนาจในการยับยั้งกฎหมายที่ผ่านการลงมติของสภาผู้แทนราษฎร ดังปรากฏในพระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พุทธศักราช 2475 แม้ว่าในรัฐธรรมนูญฉบับถาวรซึ่งเป็นผลของการร่วมร่างรัฐธรรมนูญกัน 3 ฝ่าย ได้แก่ คณะราษฎร กลุ่มอนุรักษ์นิยมที่มีพระยามโนปกรณ์นิติธาดาเป็นผู้นำ และพระมหากษัตริย์ จะทำให้ฐานะของพระมหากษัตริย์ดีขึ้นและอยู่ในฐานะสูงขึ้นก็ตาม แต่สำหรับพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ แล้ว พระองค์ทรงหวังได้ใน 2 ประเด็นสำคัญ ประเด็นแรก พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯทรงหวังว่า พระองค์จะได้อำนาจในการเป็นผู้ที่ "เลือก" และ "แต่งตั้ง" สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรประเภทที่ 2 ด้วยตัวของพระองค์เอง ประเด็นที่สอง พระองค์ทรงต้องการให้มีการตราไว้ในรัฐธรรมนูญว่า สภาผู้แทนราษฎรจะลงมติให้บังคับใช้กฎหมายที่พระมหากษัตริย์ทรงยับยั้งไว้แล้วนั้น กระทำได้ก็เมื่อใช้คะแนนเสียง 3 ใน 4 แห่ง

สมาชิกสภาทั้งหมด ผลโดยรวมของทั้ง 2 ประเด็นที่ทรงมุ่งหวัง คือ พระมหากษัตริย์จะทรงมีพระราชอำนาจทั้งโดยพฤตินัยและนิตินัยอย่างแท้จริงในระบอบใหม่ หรือนัยหนึ่งการเปลี่ยนระบอบการปกครองก็จะเป็นเพียงการเปลี่ยนชื่อและรูปแบบบางประการของระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชให้อยู่ภายใต้ชื่อของระบอบรัฐธรรมนูญ ความมุ่งหวังต้องการของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ข้างต้นย่อมเป็นสิ่งที่ขัดแย้งโดยตรงกับความต้องการของคณะราษฎรที่จะจำกัดกรอบฐานะและอำนาจของพระมหากษัตริย์ในระบอบใหม่ ดังนั้น ความเป็นไปได้ใน 2 ประเด็นที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ทรงมุ่งหวังก็คือ การที่พระองค์ทรงหันไปให้ความสนับสนุนและร่วมมือกับกลุ่มอนุรักษ์นิยมของพระยามโนปกรณ์นิติธาดา ซึ่งมีความขัดแย้งกับคณะราษฎรในปัญหาสมาคมการเมืองและปัญหาแนวนโยบายทางเศรษฐกิจ ให้ทำการรัฐประหารโดยพระราชกฤษฎีกาเมื่อวันที่ 1 เมษายน พ.ศ. 2476 เพื่อขจัดคณะราษฎรออกไปจากศูนย์อำนาจทางการเมือง ผลของการทำรัฐประหารครั้งนี้ ทำให้รัฐบาลพระยามโนปกรณ์นิติธาดาชุดใหม่ เป็นรัฐบาลเผด็จการที่มีอำนาจเบ็ดเสร็จทั้งอำนาจบริหารและนิติบัญญัติ

สำหรับปัญหาการแย่งชิงการควบคุมกำลังกองทัพหรือปัญหาทางกองทัพนั้น แม้ว่าหลังการปฏิวัติ พ.ศ. 2475 คณะราษฎรได้ปรับเปลี่ยนโครงสร้างกองทัพและเข้าควบคุมตำแหน่งบังคับบัญชาระดับสูงของกองทัพ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกองทัพบก ซึ่ง พ.อ.พระยาพหลพลพยุหเสนาเป็นผู้บัญชาการทหารบก และ พ.อ.พระยาทรงสุรเดช เป็นผู้ช่วยผู้บัญชาการทหารบกฝ่ายยุทธการซึ่งเป็นฝ่ายคุมกำลังพลรบทั้งหมดและเป็นผู้รั้งตำแหน่งเจ้ากรมยุทธการทหารบก นอกจากนั้น นายทหารคณะราษฎรชั้นผู้น้อยยังได้เข้าเป็นผู้บังคับการกองพันทหารที่ตั้งอยู่ในกรุงเทพฯหลายกองพัน ภาพโดยรวมของการเข้าควบคุมกองทัพนี้มั่นคงพอสำหรับการปกป้องคณะราษฎรและระบอบใหม่ แต่ปัจจัย 2 ประการที่ทำให้กลุ่มอนุรักษ์นิยมที่มีพระยามโนปกรณ์นิติธาดาเป็นผู้นำสามารถทำรัฐประหารโดยพระราชกฤษฎีกาสำเร็จ คือ *ประการแรก* กลุ่มอนุรักษ์นิยมได้กดดันบทบาททางการเมืองของนายทหารคณะราษฎรด้วยแนวความคิด "ทหารต้องไม่ยุ่งเกี่ยวแก่การเมือง" ขณะที่นายทหารคณะราษฎรได้ขึ้นมาเป็นผู้บังคับบัญชาระดับสูงของกองทัพโดยการปฏิวัติ ตลอดจนได้รับตำแหน่งทั้งทางทหารและทางการเมืองควบคู่กันไป หรือเรียกได้ว่าเป็น "ทหารการเมือง" นั้น แต่กลุ่มอนุรักษ์

นิยมได้กดดันบทบาททางการเมืองของผู้นำทางทหารของคณะราษฎร โดยเฉพาะอย่างยิ่ง บทบาททางการเมืองของ พ.อ.พระยาพหลพลพยุหเสนา จนไม่สามารถปกป้อง "สมาคมคณะราษฎร" และสมาชิกคณะราษฎรได้ดังในกรณีหลวงประดิษฐ์มนูธรรมถูกโจมตีว่าเป็นคอมมิวนิสต์และต้องลี้ภัยไปฝรั่งเศส *ประการที่สอง* เป็นผลจากปัญหาการแย่งชิงความเป็นผู้นำทางทหารของคณะราษฎรเองระหว่าง พ.อ.พระยาทรงสุรเดช ซึ่งต้องการเป็นผู้นำทางทหารแทน พ.อ.พระยาพหลพลพยุหเสนา จึงทำให้กลุ่มอนุรักษ์นิยมดึงความสนับสนุนทางทหารจาก พ.อ.พระยาทรงสุรเดชได้ในการทำรัฐประหารโดยพระราชกฤษฎีกา อย่างไรก็ตาม ความสำเร็จในการรัฐประหารของกลุ่มอนุรักษ์นิยมก็เป็นเพียงการเริ่มต้น เพราะความสำเร็จผลในบั้นปลายตามความมุ่งหวังของกลุ่มอนุรักษ์นิยมและพระมหากษัตริย์ขึ้นอยู่กับการขจัดนายทหารคณะราษฎรออกไปจากกองทัพ ดังนั้น ในช่วงวิกฤตทางการเมืองและทางทหารเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2476 จึงเกิดกรณี 4 นายทหารชั้นผู้ใหญ่หรือ "4 ทหารเสือ" ของคณะราษฎร ยื่นใบลาออกจากตำแหน่งทางการเมืองและทางทหาร กรณีการปลด 4 ทหารเสือ "กลางอากาศ" ของพระยามโนปกรณ์นิติธาดา ตลอดทั้งการเตรียมการปลดนายทหารชั้นผู้น้อยของคณะราษฎรออกจากตำแหน่งบังคับบัญชากำลังทหาร วิกฤตดังกล่าวได้สร้างความกลัวแก่คณะราษฎรจนถึงขีดสุดว่าจะมีการรื้อฟื้นการปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราช และคณะราษฎรจะต้องถูก "เด็ดหัว" จึงทำให้ พ.ท.หลวงพิบูลสงคราม ซึ่งได้กลายเป็น "ผู้นำ" ทางทหารของคณะราษฎรในห้วงขณะนั้น เคลื่อนกำลังทำการรัฐประหารเมื่อวันที่ 20 มิถุนายน พ.ศ. 2476 ด้วยความร่วมมือของ น.ท.หลวงศุภชลาศัย โดยมี พ.อ.พระยาพหลพลพยุหเสนา เป็นผู้นำ การรัฐประหารครั้งนี้เป็นการกระทำของนายทหารบกทหารเรือของคณะราษฎรโดยเฉพาะ โดยไม่มีคณะราษฎรสายพลเรือนเข้าร่วมด้วย เนื่องจากถูกลดทอนบทบาททางการเมืองลงไปตั้งแต่ครั้งรัฐประหารของกลุ่มอนุรักษ์นิยม

การรัฐประหาร 20 มิถุนายน พ.ศ. 2476 เป็นการรัฐประหารครั้งแรกและครั้งเดียวในประวัติศาสตร์การเมืองไทยยุคใหม่ที่คณะทหารกระทำเพื่อพิทักษ์รักษารัฐธรรมนูญ ผลสะท้อนที่สำคัญ 2 ประการของการรัฐประหารครั้งนี้ คือ *ประการแรก* ได้มีการยอมรับให้ทหารยังคงสามารถมีบทบาททางการเมืองต่อไปได้แม้จะขัดกับหลักการประชาธิปไตย เนื่องเพราะการรัฐประหารโดยพระราช

กฤษฎีกาของพระยามโนปกรณ์นิติธาดาได้แสดงให้เห็นแล้วว่า รัฐธรรมนูญและสภาผู้แทนราษฎรไม่อาจมีความมั่นคงได้หากไม่ได้รับการปกป้องคุ้มครองจากนายทหารคณะราษฎร ซึ่งเป็นผู้มีส่วนสำคัญในการสถาปนาระบอบใหม่ ดังจะเห็นได้ว่า ไม่เคยมีการเรียกรัฐบาล พ.อ.พระยาพหลพลพยุหเสนาว่าเป็นรัฐบาลทหารแต่อย่างไร อย่างไรก็ตาม ควรกล่าวไว้ด้วยว่า ความสืบเนื่องของบทบาททหารในการเมืองในระยะหลังมานั้น ได้เปลี่ยนไปเป็นทหารเผด็จการ และทำรัฐประหารเพียงเพื่อรักษาผลประโยชน์ส่วนตน *ประการที่สอง* เป็นจุดเริ่มต้นของรัฐบาลคณะราษฎรอย่างแท้จริง และเป็นจุดเริ่มของการที่กลุ่มผู้นำระบอบใหม่ไม่ประนีประนอมกับพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ อีกต่อไป ความพ่ายแพ้ในการที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯให้ความสนับสนุนและร่วมมือในการรัฐประหารโดยพระราชกฤษฎีกาของพระยามโนปกรณ์นิติธาดา ได้รับการสานต่อโดยคณะเจ้านายและกลุ่มนิยมเจ้ารวบรวมกำลังทหารหัวเมืองเข้าบีบบังคับให้รัฐบาลคณะราษฎรลาออกในคราวกบฏบวรเดชตอนกลางเดือนตุลาคม พ.ศ. 2476 แต่ก็พ่ายแพ้จากการปราบปรามด้วยอาวุธอย่างเด็ดขาดของทหารฝ่ายรัฐบาล และในท้ายสุด พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ก็ทรงใช้ตำแหน่งพระมหากษัตริย์ของพระองค์ต่อรองกับรัฐบาลคณะราษฎรให้ยอมรับข้อเรียกร้องของพระองค์ แต่พระองค์ก็ต้องทรงสละราชสมบัติในที่สุดเมื่อต้นเดือนมีนาคม พ.ศ. 2477 เนื่องเพราะฝ่ายรัฐบาลคณะราษฎรไม่ยินยอมในข้อเรียกร้องของพระองค์ ซึ่งหนึ่งในข้อเรียกร้องเหล่านั้นก็คือ ทรงต้องการให้มีการแก้ไขรัฐธรรมนูญมาตรา 39 ว่าด้วยอำนาจยับยั้งกฎหมายของพระมหากษัตริย์อันนับเป็นประเด็นที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ได้ต่อสู้ขัดแย้งกับคณะราษฎรมาตั้งแต่ต้น อย่างไรก็ตามแม้ว่าในระยะหลังจากเหตุการณ์สละราชสมบัติ อำนาจและบทบาททางการเมืองของพระมหากษัตริย์ คณะเจ้านายและกลุ่มนิยมเจ้า ได้ถดถอยลงไปอย่างมาก แต่คนกลุ่มนี้ก็ได้กลับฟื้นขึ้นมามีอำนาจและบทบาททางการเมืองอีกครั้งหนึ่งนับแต่การรัฐประหารปี พ.ศ. 2490 เป็นต้นมา

ผนวก ก
รายนามสมาชิกคณะราษฎร 102 นาย

	คณะราษฎรสายทหารบก	ตำแหน่งราชการ ก่อน 24 มิถุนายน 2475	ตำแหน่งราชการ หลัง 24 มิถุนายน 2475
1.	นายพันเอก พระยาพหลพลพยุหเสนา (พจน์ พหลโยธิน) **หัวหน้าสายทหารบก**	รองจเรทหารบก	ผู้บัญชาการทหารบก
2.	นายพันเอก พระยาทรงสุรเดช (เทพ พันธุมเสน)	อาจารย์ใหญ่ฝ่ายวิชาทหาร กรมยุทธศึกษาทหารบก	ผู้ช่วยผู้บัญชาการทหารบก ฝ่ายยุทธการ และผู้รั้งเจ้ากรมยุทธการทหารบก
3.	นายพันเอก พระยาฤทธิอัคเนย์ (สละ เอมะศิริ)	ผ.บ.ก.ป. 1 รอ.	ผู้บังคับทหารปืนใหญ่
4.	นายพันโท พระประศาสน์พิทยายุทธ (วัน ชูถิ่น)	ผู้อำนวยการแผนกโรงเรียนเสนาธิการทหารบก	เจ้ากรมยุทธศึกษาทหารบก
5.	นายพันตรี หลวงพิบูลสงคราม (แปลก ขีตตะสังคะ)	ประจำกรมจเรทหารบก	รองผู้บังคับทหารปืนใหญ่
6.	นายพันตรี หลวงสฤษฏิ์ยุทธศิลป์ (เพียร พิริยะโยธิน)	อาจารย์วิชาทหาร กรมยุทธศึกษาทหารบก	อาจารย์วิชาทหาร กรมยุทธศึกษาทหารบก

คณะราษฎรสายทหารบก		ตำแหน่งราชการ ก่อน 24 มิถุนายน 2475	ตำแหน่งราชการ หลัง 24 มิถุนายน 2475
7.	นายพันตรี หลวงอำนวยสงคราม (ถม เกษะโกมล)	ประจำกรม เสนาธิการทหารบก	ผ.บ.ก.ร. พัน 8
8.	นายพันตรี หลวงวิจักรกลยุทธ (เศียร สู่ศิลป์)		ประจำกองบังคับการ กรมยุทธศึกษาทหารบก
9.	นายร้อยเอก หลวงชำนาญยุทธศิลป์ (เชย รมยะนันทน์)	อาจารย์วิชาทหาร กรมยุทธศึกษาทหารบก	อาจารย์วิชาทหาร กรมยุทธศึกษาทหารบก
10.	นายร้อยเอก หลวงกาจสงคราม (เทียน เก่งระดมยิง)	ประจำกรมเสนาธิการ ทหารบก	ผ.บ.ก.ป. พัน 2
11.	นายร้อยเอก หลวงเกรียงศักดิ์พิชิต (ค้วน จินตะคุณ)	ผ.บ.ก.ป. 1 รอ. พัน 1 ร้อย 2	ผ.บ.ก.ป. พัน 1 รอ.
12.	นายร้อยเอก หลวงชาญสงคราม (พาน ชาลีจันทร์)	ประจำกรมเสนาธิการ ทหารบก	เสนาธิการจังหวัดทหารบก พระนคร
13.	นายร้อยเอก หลวงเชวงศักดิ์สงคราม (ช่วง ขวัญเชิด)	ครูวิชาทหาร โรงเรียนเสนาธิการทหารบก	กองร้อยนักเรียนนายร้อย กรมยุทธศึกษาทหารบก
14.	นายร้อยเอก หลวงทัศไนยนิยมศึก (ทัศนัย มิตรภักดี)	ครูแผนกโรงเรียนทหารม้า	ผ.บ.ก.ม. พัน 1 รอ.
15.	นายร้อยเอก หลวงพรหมโยธี (มังกร ผลชีวิน)	ประจำกรมเสนาธิการ ทหารบก	ผ.บ.ก.ร. พัน 3
16.	นายร้อยเอก หลวงรณสิทธิพิชัย (เจือ กาญจนพินทุ)	ครูวิชาทหาร กรมยุทธศึกษาทหารบก	แผนกกองร้อย นักเรียนนายร้อย กรมยุทธศึกษาทหารบก

	คณะราษฎรสายทหารบก	ตำแหน่งราชการ ก่อน 24 มิถุนายน 2475	ตำแหน่งราชการ หลัง 24 มิถุนายน 2475
17.	นายร้อยเอก หลวงสวัสดิ์รณรงค์ (สวัสดิ์ ดาระสวัสดิ์)	ครูวิชาทหาร กรมยุทธศึกษาทหารบก	แผนกกองร้อย นักเรียนนายร้อย กรมยุทธศึกษาทหารบก
18.	นายร้อยเอก หลวงเสรีเริงฤทธิ์ (จรูญ รัตนกุล)	ประจำกรมเสนาธิการ ทหารบก	ประจำกองพันทหารสื่อสาร ที่ 1 รอ.
19.	นายร้อยเอก หลวงอดุลเดชจรัส (บัตร พึ่งพระคุณ)	หัวหน้าการตรวจอากาศ กองบังคับการทหารปืนใหญ่	ประจำกองบังคับการ ทหารปืนใหญ่
20.	นายร้อยเอก ขุนสุจริตรณการ (ผ่อง นาคะนุช)	ประจำกรมเสนาธิการ ทหารบก	แผนกกองร้อย นักเรียนนายร้อย กรมยุทธศึกษาทหารบก
21.	นายร้อยโท ขุนจำนงภูมิเวท (จำนง (ก้าน) ศิวะแพทย์ (จำนงภูมิเวท)	ประจำแผนก วางโครงหลักฐานแผนที่ กรมแผนที่ นายทหารฝึกหัดราชการ	ประจำกรมยุทธศึกษา ทหารบก
22.	นายร้อยโท ขุนนิรันดรชัย (สเหวก นีลัญชัย (นิรันดร))	นายทหารฝึกหัดราชการ โรงเรียนเสนาธิการทหารบก	ผ.บ.ก.ป. พัน 4 ร้อย 1
23.	นายร้อยโท ขุนพิพัฒน์สรการ (เท้ง พัฒนศิริ)	นายทหารฝึกหัดราชการ โรงเรียนเสนาธิการทหารบก	ประจำกองบังคับการ ทหารปืนใหญ่
24.	นายร้อยโท ขุนปลดปรปักษ์ (ปลด ภาณุสะวะ)	นายทหารฝึกหัดราชการ โรงเรียนเสนาธิการทหารบก	ผ.บ.ก.ป. พัน 2 ร้อย 1
25.	นายร้อยโท ขุนเรืองวีรยุทธ์ (บุญเรือง วีระหงส์)	นายทหารฝึกหัดราชการ โรงเรียนเสนาธิการทหารบก	ประจำกองพัน ทหารปืนใหญ่ 2

	คณะราษฎรสายทหารบก	ตำแหน่งราชการ ก่อน 24 มิถุนายน 2475	ตำแหน่งราชการ หลัง 24 มิถุนายน 2475
26.	นายร้อยโท ขุนวิมลสรกิจ (วิมล เก่งเรียน)	นายทหารฝึกหัดราชการ โรงเรียนเสนาธิการทหารบก	ประจำกองพัน ทหารปืนใหญ่ 1 รอ.
27.	นายร้อยโท ขุนศรีศรากร (ชลอ ศรีธนากร)	ประจำกองตรวจอากาศ กรมจเรทหารปืนใหญ่	ประจำกองบังคับการ ทหารปืนใหญ่
28.	นายร้อยโท ไชย ประทีปะเสน	นายทหารฝึกหัดราชการ โรงเรียนทหารม้า	ประจำกองพันทหารม้า ที่ 1 รอ.
29.	นายร้อยโท ทวน วิชัยขัทคะ	นายทหารฝึกหัดราชการ โรงเรียนทหารม้า	ประจำกองพันทหารม้า ที่ 1 รอ.
30.	นายร้อยโท น้อม เกตุนุติ	นายทหารฝึกหัดราชการ โรงเรียนทหารม้า	ประจำกองพันทหารม้า ที่ 1 รอ.
31.	นายร้อยตรี จำรูญ จิตรลักษณ์	นายทหารฝึกหัดราชการ โรงเรียนนายทหารสัมภาร	ประจำกองพันทหารราบที่ 3
32.	นายร้อยตรี ลมาน เทพหัสดิน ณ อยุธยา	นายทหารฝึกหัดราชการ โรงเรียนนายทหารสัมภาร	ประจำกองพันทหารราบที่ 3
33.	นายร้อยตรี อุดม พุทธิเกษตริน		ประจำกรมแผนที่
34.	นายดาบจำรัส สุวรรณชีพ		

	คณะราษฎรสายทหารเรือ	ตำแหน่งราชการ ก่อน 24 มิถุนายน 2475	ตำแหน่งราชการ หลัง 24 มิถุนายน 2475
1.	นายนาวาตรี หลวงสินธุสงครามชัย (สินธุ์ กมลนาวิน) **หัวหน้าสายทหารเรือ**	สำรองราชการ กรมเสนาธิการทหารเรือ	ผู้ช่วยเสนาธิการทหารเรือ และผู้อำนวยการโรงเรียนนายทหารเรือ
2.	นายนาวาตรี หลวงศุภชลาศัย (บุง ศุภชลาศัย)	นายทหารฝ่ายเสนาธิการ กองทัพเรือ	ผู้บังคับการกองเรือปืน และผู้บังคับการ ร.ล. สุโขทัย
3.	นายเรือเอก หลวงธำรงนาวาสวัสดิ์ (ถวัลย์ ธารีสวัสดิ์)	สำรองราชการกองทัพเรือ	ผู้ช่วยผู้บังคับหมวดเรือปืน ยามฝั่ง
4.	นายเรือเอก หลวงนาวาวิจิตร (ผัน อำไภวัลย์)	ผู้ช่วยผู้บังคับหมวด เรือยามฝั่ง	ผู้บังคับการ ร.ล. ตอร์ปิโด 3
5.	นายเรือเอก นิเทศกลกิจ (กลาง โรจนเสนา)	ต้นกล ร.ล. พาลีรั้งทวีป	ต้นกล ร.ล. รัตนโกสินทร์
6.	นายเรือเอก หลวงสังวรยุทธกิจ (สังวรณ์ สุวรรณชีพ)	ต้นเรือ ร.ล. พาลีรั้งทวีป	ผู้บังคับการ ร.ล. พาลีรั้งทวีป
7.	นายเรือเอก สงบ จรูญพร	ศึกษาวิชาโรงเรียน นายทหารเรือ	สำรองราชการ กรมเสนาธิการทหารเรือ
8.	นายเรือเอก ชลิต กุลกำม์ธร	ศึกษาวิชาโรงเรียน นายทหารเรือ	สำรองราชการ กรมเสนาธิการทหารเรือ
9.	นายเรือเอก สงวน รุจิราภา	หัวหน้าแผนกศัลยกรรม กรมแพทย์พยาบาล ทหารเรือ	ตำแหน่งเดิม
10.	นายเรือโท จิบ ศิริไพบูลย์	สำรองราชการกองทัพเรือ	ต้นเรือ ร.ล. ตอร์ปิโด 4

	คณะราษฎรสายทหารเรือ	ตำแหน่งราชการ ก่อน 24 มิถุนายน 2475	ตำแหน่งราชการ หลัง 24 มิถุนายน 2475
11.	นายเรือโท ทองหล่อ (ทหาร) ขำหิรัญ	กองพันพาหนะ	ประจำกองยานพาหนะ ทหารเรือ
12.	นายเรือเอก ทิพย์ ประสานสุข	นายหมวดช่างยนต์ แผนกโรงงานการจักร กรมอู่หลวง	ประจำแผนกสารวัตรช่าง กรมอู่ทหารเรือ
13.	นายเรือโท ประเสริฐ สุขสมัย	กองพันพาหนะ	ประจำกองยานพาหนะ ทหารเรือ
14.	นายเรือโท วัน รุยาพร	สำรองราชการกองทัพเรือ	ทำการในหน้าที่ต้นกล ร.ล. พาลีรั้งทวีป
15.	นายเรือโท ชลี (หลี) สินธุโสภณ	ประจำแผนกปืน ร.ล. สุโขทัย	สำรองราชการ กรมเสนาธิการทหารเรือ
16.	นายเรือตรี กุหลาบ กาญจนสกุล	กองพันพาหนะ	ประจำกองยานพาหนะ ทหารเรือ
17.	นายเรือตรี ชั้น รัศมิทัต	กองพันพาหนะ	ประจำกองยานพาหนะ ทหารเรือ
18.	นายเรือตรี ทองดี ระงับภัย	ประจำกรมสารวัตรใหญ่ทหาร	ประจำกองยานพาหนะ ทหารเรือ

คณะราษฎรสายพลเรือน	ตำแหน่งราชการ ก่อน 24 มิถุนายน 2475	ตำแหน่งราชการ หลัง 24 มิถุนายน 2475
1. อำมาตย์ตรี หลวงประดิษฐ์มนูธรรม (ปรีดี พนมยงค์) **หัวหน้าสายพลเรือน**		อาจารย์สอนโรงเรียนกฎหมาย ผู้ช่วยเลขานุการ กรรมการกรมร่างกฎหมาย
2. อำมาตย์ตรี หลวงศิริราชไมตรี (จรูญ สิงหเสนี)		เลขานุการ ประจำสถานทูตสยาม กรุงลอนดอน ประเทศอังกฤษ
3. รองอำมาตย์เอก หลวงโกวิทอภัยวงศ์ (ควง อภัยวงศ์)		กรมไปรษณีย์โทรเลข กระทรวงเกษตรพาณิชยการ
4. เสวกตรี หลวงนฤเบศร์มานิตย์ (สงวน จูทะเตมีย์)		กรมฝิ่น กระทรวงการคลัง
5. รองอำมาตย์เอก หลวงชำนาญนิติเกษตร (อุทัย แสงมณี)		กรมทะเบียนที่ดิน กระทรวงมหาดไทย
6. รองอำมาตย์เอก หลวงอรรถสารประสิทธิ์ (ทองเย็น หลีละเมียร)		กรมฝิ่น กระทรวงการคลัง
7. รองอำมาตย์เอก หลวงอรรถกิติกำจร (กลึง พนมยงค์)		กรมอัยยการ กระทรวงมหาดไทย
8. รองอำมาตย์เอก หลวงสุนทรเทพหัสดิน (สพรั่ง เทพหัสดิน ณ อยุธยา)		กรมรถไฟ กระทรวงเกษตรพาณิชยการ
9. รองอำมาตย์เอก หลวงเดชาติวงศ์วราวัฒน์ (ม.ล.กรี เดชาติวงศ์)		กรมรถไฟ กระทรวงเกษตรพาณิชยการ

	คณะราษฎรสายพลเรือน	ตำแหน่งราชการ ก่อน 24 มิถุนายน 2475	ตำแหน่งราชการ หลัง 24 มิถุนายน 2475
10.	รองอำมาตย์เอก ตั๋ว ลพานุกรม		กรมแยกธาตุ กระทรวงเกษตรพาณิชยการ
11.	รองอำมาตย์เอก ประจวบ บุนนาค		กรมแยกธาตุ กระทรวงเกษตรพาณิชยการ
12.	รองอำมาตย์เอก ม.ล.อุดม สนิทวงศ์		กรมรถไฟ กระทรวงเกษตรพาณิชยการ
13.	นายแนบ พหลโยธิน		ฝึกหัดผู้พิพากษา กระทรวงยุติธรรม
14.	รองอำมาตย์โท ทวี บุณยเกตุ		กรมสหกรณ์ กระทรวงเกษตรพาณิชยการ
15.	รองอำมาตย์เอก (นายร้อยโท) ประยูร ภมรมนตรี		กรมเลขาธิการ คณะกรรมการราษฎร
16.	นายวิลาศ โอสถานนท์		กรมสหกรณ์ กระทรวงเกษตรพาณิชยการ
17.	รองอำมาตย์โท จรูญ สืบแสง		กรมสหกรณ์ กระทรวงเกษตรพาณิชยการ
18.	นายเล้ง ศรีสมวงศ์		กรมรถไฟ กระทรวงเกษตรพาณิชยการ
19.	นายดิเรก ชัยนาม		กระทรวงยุติธรรม
20.	นายวิเชียร สุวรรณทัต		กรมร่างกฎหมาย คณะกรรมการราษฎร

	คณะราษฎรสายพลเรือน	ตำแหน่งราชการ ก่อน 24 มิถุนายน 2475	ตำแหน่งราชการ หลัง 24 มิถุนายน 2475
21.	รองอำมาตย์โท ชุณห์ ปิณฑานนท์		กรมทะเบียนการค้า กระทรวงเกษตรพาณิชยการ
22.	นายสวัสดิ์ โสตถิทัต		กรมไปรษณีย์โทรเลข กระทรวงเกษตรพาณิชยการ
23.	นายจิตตะเสน ปัญจะ		กรมไปรษณีย์โทรเลข กระทรวงเกษตรพาณิชยการ
24.	นายยงค์ เยอร์เกนส์ (พลบุล)		กรมพัสดุแห่งชาติ คณะกรรมการราษฎร
25.	นายเอก สุภโปฎก		กรมไปรษณีย์โทรเลข กระทรวงเกษตรพาณิชยการ
26.	นายสุรินทร์ ชิโนทัย		กรมไปรษณีย์โทรเลข กระทรวงเกษตรพาณิชยการ
27.	นายศิริ ชาตินันทน์		กรมไปรษณีย์โทรเลข กระทรวงเกษตรพาณิชยการ
28.	นายเฉียว ปทุมรส		กรมไปรษณีย์โทรเลข กระทรวงเกษตรพาณิชยการ
29.	นายบรรจง ศรีจรูญ		กรมพัสดุแห่งชาติ คณะกรรมการราษฎร
30.	นายประเสริฐ ศรีจรูญ		กรมพัสดุแห่งชาติ คณะกรรมการราษฎร
31.	นายแช่ม มุสตาฟา (พรหมยง)		กรมพาณิชย์

กระทรวงเกษตรพาณิชยการ

	คณะราษฎรสายพลเรือน	ตำแหน่งราชการ ก่อน 24 มิถุนายน 2475	ตำแหน่งราชการ หลัง 24 มิถุนายน 2475
32.	นายการิม ศรีจรูญ (ซาฟิอี)		กรมพาณิชย์ กระทรวงเกษตรพาณิชยการ
33.	นายสงวน ตุลารักษ์		กระทรวงยุติธรรม
34.	นายซิม วีระไวทยะ		กระทรวงยุติธรรม
35.	นายหงวน ทองประเสริฐ		กรมอัยยการ กระทรวงมหาดไทย
36.	นายบุญล้อม พึ่งสุนทร		กรมเลขาธิการ คณะกรรมการราษฎร
37.	นายเจริญ ปัณฑโร		กรมพัสดุแห่งชาติ คณะกรรมการราษฎร
38.	นายทองเปลว ชลภูมิ		กระทรวงยุติธรรม
39.	นายบุญจือ (บุ้นจือ) อังศุวัฒน์		กรมพัสดุแห่งชาติ คณะกรรมการราษฎร
40.	นายชุบ ศาลยาชีวิน		กรมเลขาธิการ คณะกรรมการราษฎร
41.	นายกลิ่น เทพหัสดิน ณ อยุธยา		กรมพัสดุแห่งชาติ คณะกรรมการราษฎร
42.	นายสอน บุญจูง		กรมเลขาธิการ คณะกรรมการราษฎร
43.	นายยล สมานนท์		กระทรวงการคลัง

	คณะราษฎรสายพลเรือน	ตำแหน่งราชการ ก่อน 24 มิถุนายน 2475	ตำแหน่งราชการ หลัง 24 มิถุนายน 2475
44.	นายยิน สมานนท์		กรมรถไฟ กระทรวงเกษตรพาณิชยการ
45.	นายร้อยตำรวจโท เชย กลัญชัย		
46.	นายร้อยตรี เที่ยง เฉลิมศักดิ์		
47.	นายจำนง บูรวิเชท		
48.	นายผูก ปาลธรรมี		
49.	นายประวัติ ศรีจรูญ		
50.	นายวนิช ปานะนนท์		

ที่มา:
1. กจช., สร.0201.16/48, เรื่องรายนามผู้เริ่มก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครอง.
2. พล.ท.ประยูร ภมรมนตรี, **บันทึกเรื่องการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ว่าด้วยกำเนิด ความมุ่งหมายการปฏิบัติ ความสำเร็จ และความผิดพลาด** (กรุงเทพฯ: บรรณกิจเทรดดิ้ง, 2517), หน้า 110-116.
3. ประเสริฐ ปัทมะสุคนธ์, **รัฐสภาไทยในรอบสี่สิบสองปี** (กรุงเทพฯ: ช.ชุมนุมช่าง, 2517), หน้า 1-5.

หมายเหตุ:
1. จัดแบ่งสายคณะราษฎรโดยใช้หลักอาชีพเป็นเกณฑ์
2. ในส่วนตำแหน่งราชการก่อน 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 ของสายพลเรือนไม่ได้ใส่ไว้ โดยมีสมมติฐานว่าน่าจะสังกัดหน่วยงานเดิมที่ระบุไว้หลังเปลี่ยนแปลงการปกครองแล้ว ยกเว้นบุคคลที่สังกัดกรมเลขาธิการและกรมพัสดุแห่งชาติ คณะกรรมการราษฎร

ภาคผนวก ข
ลำดับเหตุการณ์ทางการเมืองระหว่าง พ.ศ. 2475-2477

วันเดือนปี		ลำดับเหตุการณ์
พ.ศ. 2475		
24 มิ.ย.	-	การปฏิวัติ พ.ศ. 2475 เริ่มต้นระบอบรัฐธรรมนูญ
27 มิ.ย.	-	ประกาศใช้ "พระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว" ("รัฐธรรมนูญ" ฉบับแรกของประเทศไทย)
28 มิ.ย.	-	เปิดประชุมสภาผู้แทนราษฎรเป็นครั้งแรก โดยคณะผู้รักษาพระนครฝ่ายทหารเป็นผู้ตั้งสมาชิกสภาจำนวน 70 คน
	-	พระยามโนปกรณ์นิติธาดา ได้รับเลือกเป็น ประธานคณะกรรมการราษฎร
	-	ตั้งอนุกรรมการร่างรัฐธรรมนูญ 7 คน มีพระยามโนปกรณ์นิติธาดาเป็นประธานคณะฯ
6 ก.ค.	-	"ประกาศจัดระเบียบป้องกันพระราชอาณาจักร" เพื่อปรับเปลี่ยนโครงสร้างของกองทัพ

วันเดือนปี		ลำดับเหตุการณ์
	-	แต่งตั้งนายทหารคณะราษฎรเข้าคุมกำลังกองทัพ โดย พ.อ.พระยาพหลพลพยุหเสนา เป็นผู้บัญชาการทหารบก พ.อ.พระยาทรงสุรเดช เป็นผู้ช่วยผู้บัญชาการทหารบกฝ่ายยุทธการ และผู้รั้งเจ้ากรมยุทธการทหารบก
9 ก.ค.	-	ประกาศปลดนายทหารชั้นผู้ใหญ่ทั้งทหารบกทหารเรือของระบอบเก่าเป็นรุ่นแรกรวม 41 นาย
25 ส.ค.	-	สมาคมคณะราษฎรจดทะเบียนเป็นสมาคมการเมืองสมาคมแรกของสยาม
23 ก.ย.	-	สภาผู้แทนราษฎรแต่งตั้งอนุกรรมการร่างรัฐธรรมนูญอีก 2 คน รวมเป็น 9 คน
10 ธ.ค.	-	ประกาศใช้ "รัฐธรรมนูญ" ฉบับถาวร
	-	โปรดเกล้าฯ แต่งตั้งพระยามโนปกรณ์นิติธาดา เป็นนายกรัฐมนตรี
16 ธ.ค.	-	ประกาศใช้พระราชบัญญัติการเลือกตั้ง
18 ธ.ค.	-	พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ และสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี แปรพระราชฐานไปประทับ ณ วังไกลกังวล หัวหิน และนับจากนี้น้อยครั้งมากที่จะทรงเสด็จกลับกรุงเทพฯ
20 ธ.ค.	-	รัฐบาลชั่วคราวแถลงนโยบายเพื่อขอมติความไว้วางใจรัฐบาลจากสภาผู้แทนราษฎร โดยรัฐบาลชั่วคราวมีภาระสำคัญที่จะต้องจัดให้มีการเลือกตั้งครั้งแรกในราวเดือนเมษายน พ.ศ. 2476 หรืออีก 4 เดือนข้างหน้า

วันเดือนปี	ลำดับเหตุการณ์
7 ม.ค.	- กลุ่มที่จะจัดตั้ง "คณะชาติ" เป็นสมาคมการเมืองตามกฎหมาย ได้ทำหนังสือกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ เพื่อเป็นการขอพระบรมราชานุญาต แม้ว่ากลุ่มผู้นำคณะราษฎรได้ยอมรับให้มีการจัดตั้งสมาคมคณะชาติเพื่อแข่งขันทางการเมืองกับสมาคมคณะราษฎรแล้วก็ตาม
31 ม.ค.	- พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ทรงมีพระราชหัตถเลขาถึงพระยามโนปกรณ์นิติธาดาแนะนำให้ยุบเลิกสมาคมคณะราษฎร และห้ามจัดตั้งสมาคมทางการเมือง
16 ก.พ.	- มติคณะรัฐมนตรีเรื่องสั่งห้ามข้าราชการเข้าเป็นสมาชิกสมาคมการเมืองหรือสมาคมคณะราษฎร
17 ก.พ.	- คำสั่งกลาโหมตามมติของคณะกรรมการกลางกลาโหม ให้ทหารและข้าราชการกระทรวงกลาโหมลาออกจากการเป็นสมาชิกสมาคมคณะราษฎร
	- กระทรวงมหาดไทยออกคำสั่งให้จัดเตรียมการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรประเภทที่ 1
21 ก.พ.	- คณะรัฐมนตรีออก "คำแถลงการณ์" เรื่องพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ จะไม่เสด็จกลับคืนพระนครเนื่องในวันพิธีฉัตรมงคลเพราะทรงประชวร
24 ก.พ.	- พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ไม่เสด็จกลับคืนพระนครจากวังไกลกังวล หัวหิน เนื่องในวันพิธีฉัตรมงคล

วันเดือนปี	ลำดับเหตุการณ์
5 มี.ค.	- พ.อ.พระยาพหลพลพยุหเสนา ผู้บัญชาการทหารบก ออกประกาศ "คำชี้แจงของผู้บัญชาการทหารบก" ยอมรับให้ทหารต้องลาออกจากการเป็นสมาชิกสมาคมคณะราษฎร
12 มี.ค.	- คณะกรรมานุการพิจารณาเค้าโครงการเศรษฐกิจของหลวงประดิษฐ์มนูธรรมที่คณะรัฐมนตรีได้แต่งตั้ง ได้พิจารณาลงมติเห็นชอบในหลักการเค้าโครงการเศรษฐกิจด้วยคะแนนเสียงข้างมากอย่างเด็ดขาด 8 ต่อ 4 งดออกเสียง 2 เสียง ผู้ที่คัดค้านเป็นกลุ่มของพระยามโนปกรณ์นิติธาดา
17 มี.ค.	- พระยานิติศาสตร์ไพศาลย์ นายกสมาคมคณะราษฎร ได้คัดค้านในสภาผู้แทนราษฎรต่อคำสั่งของรัฐบาลที่ห้ามข้าราชการเข้าเป็นสมาชิกสมาคมการเมืองที่ขัดต่อกฎหมายรัฐธรรมนูญ (การประชุมสภาผู้แทนราษฎรครั้งที่ 57/2475)
25 มี.ค.	- คณะรัฐมนตรีได้ประชุมพิจารณาเค้าโครงการเศรษฐกิจเป็นครั้งแรก เป็นเพียงการแสดงความเห็นโดยไม่มีการลงมติ ซึ่งที่ประชุมเสนอให้รอคอย พ.อ.พระยาพหลพลพยุหเสนากลับจากต่างจังหวัด
28 มี.ค.	- คณะรัฐมนตรีประชุมพิจารณาเค้าโครงการเศรษฐกิจเป็นครั้งที่ 2 พระยามโนปกรณ์นิติธาดาได้ยื่นพระบรมราชวินิจฉัยของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ต่อเรื่องเค้าโครงการเศรษฐกิจของหลวงประดิษฐ์มนูธรรมให้หลวงประดิษฐ์มนูธรรมอ่าน คณะรัฐมนตรีได้ลงมติกลับมติของคณะกรรมานุการพิจารณาเค้าโครงการเศรษฐกิจ โดยสนับสนุนนโยบายเศรษฐกิจของพระยามโนปกรณ์นิติธาดา 11 เสียง สนับสนุนนโยบายเศรษฐกิจของหลวงประดิษฐ์มนูธรรมรวม 3 เสียง งดลงคะแนน 5 เสียง

วันเดือนปี		ลำดับเหตุการณ์
29 มี.ค.	-	กลุ่มพระยามโนปกรณ์นิติธาดาได้อพยพเข้าไปอยู่ในวังปารุสกวัน ซึ่งนายทหารกลุ่ม พ.อ.พระยาทรงสุรเดชคุมอยู่
30 มี.ค.	-	ที่ประชุมสภาผู้แทนราษฎรได้ลงมติลับด้วยคะแนนเสียงข้างมาก 38 ต่อ 11 ให้รัฐบาลสั่งยกเลิกคำสั่งห้ามข้าราชการเข้าเป็นสมาชิกสมาคมการเมือง โดยให้ออกเป็นกฎหมายบังคับใช้แทน (การประชุมสภาผู้แทนราษฎรครั้งที่ 58/2475)
31 มี.ค.	-	เช้า : เกิดความวุ่นวายที่สภาผู้แทนราษฎรในการประชุมครั้งที่ 59/2475 โดยมีกองทหารตรวจค้นอาวุธสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรทุกคนหน้าพระที่นั่งอนันตสมาคม และมีทหารนั่งถืออาวุธในห้องประชุมสภาและห้ามสมาชิกออกนอกห้องประชุม ค่ำ : นายประยูร ภมรมนตรี เลขาธิการคณะรัฐมนตรี ได้เข้าควบคุมการพิมพ์หนังสือราชกิจจานุเบกษาฉบับพิเศษตลอดคืน
พ.ศ. 2476		
(เสาร์) 1 เม.ย.	-	พระราชกฤษฎีกาปิดสภาผู้แทนราษฎรและตั้งคณะรัฐมนตรีชุดใหม่ (รัฐประหาร 1 เมษายน พ.ศ. 2476)
(อาทิตย์) 2 เม.ย.	-	รัฐบาลพระยามโนปกรณ์นิติธาดาประกาศใช้พระราชบัญญัติคอมมิวนิสต์และห้ามจัดตั้งสมาคมการเมือง ซึ่งมีผลให้สมาคมคณะราษฎรต้องเปลี่ยนเป็นสโมสรคณะราษฎร ที่มีวัตถุประสงค์ไม่เกี่ยวกับการเมือง

วันเดือนปี		ลำดับเหตุการณ์
7-8 เม.ย.	-	หนังสือพิมพ์ประชาชาติลงคำสัมภาษณ์ พ.อ.พระยาพหลพลพยุหเสนา ที่ปฏิเสธว่าหลวงประดิษฐ์มนูธรรมเป็นคอมมิวนิสต์ และเร่งให้รัฐบาลจัดให้มีการเลือกตั้งโดยเร็ว ทั้งคิดว่ารัฐบาลจะไม่เปลี่ยนแปลงสาระสำคัญของกฎหมายเลือกตั้ง
12 เม.ย.	-	หลวงประดิษฐ์มนูธรรมเดินทางออกจากกรุงเทพฯ ลี้ภัยไปยังฝรั่งเศสในฐานะบุคคลธรรมดา
	-	หนังสือพิมพ์ประชาชาติลงคำสัมภาษณ์หลวงประดิษฐ์มนูธรรมที่เชื่อว่าเหตุการณ์ที่เพิ่งเกิดขึ้นไม่ได้มีสาเหตุมาจากเค้าโครงการเศรษฐกิจของตนแต่อย่างเดียว
กลางเดือน เม.ย.	-	พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานเงินทุนส่วนพระองค์ให้รัฐบาลจัดพิมพ์พระบรมราชวินิจฉัยเค้าโครงการเศรษฐกิจของหลวงประดิษฐ์มนูธรรม 3,000 ฉบับ เพื่อแจกจ่ายให้ทราบข้อความโดยทั่วกัน
27 เม.ย.	-	พระยามโนปกรณ์นิติธาดา ให้สัมภาษณ์เป็นครั้งแรกว่า การเลือกตั้งจะมีขึ้นในเดือนตุลาคมเป็นอย่างช้า และกฎหมายเลือกตั้งจะมีการแก้ไขเล็กน้อยแต่ไม่แก้ไขในสาระสำคัญ
10 มิ.ย.	-	"4 ทหารเสือ" คณะราษฎร ได้แก่ พ.อ.พระยาพหลพลพยุหเสนา พ.อ.พระยาทรงสุรเดช พ.อ.พระยาฤทธิอัคเนย์ และ พ.ท.พระประศาสน์พิทยายุทธ ยื่นใบลาออกจากตำแหน่งทางทหารและทางการเมือง โดยใบลาจะมีผลบังคับใช้ตั้งแต่วันที่ 24 มิถุนายน เป็นต้นไป

วันเดือนปี	ลำดับเหตุการณ์
12 มิ.ย.	- พระยามโนปกรณ์นิติธาดาและพระยาศรีวิสารวาจา เดินทางไปเข้าเฝ้าพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ
13 มิ.ย.	- นายประยูร ภมรมนตรี นำใบลาออกของนายทหารทั้ง 4 ไปทูลเกล้าฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ณ วังไกลกังวล หัวหิน ซึ่งพระองค์ก็ทรงยอมรับให้ลาออกได้
	- หนังสือพิมพ์เริ่มเสนอข่าวการลาออกของ 4 ทหารเสือ
14 มิ.ย.	- รัฐบาลประกาศใช้กฎหมายเลือกตั้งรวม 3 ฉบับที่แก้ไขสาระสำคัญจากฉบับเดิม และกำหนดให้การเลือกตั้งผู้แทนราษฎรมีขึ้นระหว่างเดือนพฤศจิกายนกับธันวาคม พ.ศ. 2476
	- หนังสือพิมพ์ไทยใหม่ถูกสั่งปิดจากบทความเรื่อง "ทหารเสือทั้งสี่ลาออกจากตำแหน่ง"
	- พ.อ.พระยาพหลพลพยุหเสนา กล่าวถึงสาเหตุการลาออกว่า เป็นเพราะโรค "เจ็บปวดที่หัวใจ"
16 มิ.ย.	- พระยามโนปกรณ์นิติธาดา ได้ย้ายที่ทำการรัฐบาลออกจากวังปารุสกวันเข้าไปตั้งที่ศาลาลูกขุนใน ในพระบรมมหาราชวัง และรัฐบาลเหลือรัฐมนตรีที่ทำงานอย่างจริงจังเพียง 4 คน
(เสาร์) 17 มิ.ย.	- พ.อ.พระยาทรงสุรเดช และ พ.ท.พระประศาสน์พิทยายุทธ ได้พาภรรยาหลบออกจากกรุงเทพฯ ไปพักอยู่ที่บ้านนอก อำเภอปากเกร็ด นนทบุรี

วันเดือนปี	ลำดับเหตุการณ์
	- พ.อ.พระยาพหลพลพยุหเสนา กล่าวแก่กรรมกรโรงงานมักกะสัน กรมรถไฟหลวงที่ไปคำนับเยี่ยมว่า "ถึงอย่างไรท่านก็จะไม่ทอดทิ้งคนทั้งหลายไป ท่านคงจะกลับมาอีกเป็นแน่นอน และจะกลับมาทันทีเมื่อบ้านเมืองอยู่ในที่คับขัน"
	- พ.อ.พระยาฤทธิ์อัคเนย์ กล่าวว่า "เมื่อถึงคราวจำเป็น ชาติต้องการ ท่านยินดีที่จะกลับมารับทำงานอีก"
(อาทิตย์) 18 มิ.ย.	- พระยามโนปกรณ์นิติธาดา มีคำสั่งปลด 4 ทหารเสือออกจากตำแหน่งทางทหารก่อนกำหนด และตั้งให้นายทหารนอกราชการ 2 นายคือ พล.ต.พระยาพิไชยสงคราม และ พ.อ.พระยาศรีสิทธิสงคราม กลับเข้ารับราชการทหารในตำแหน่งรักษาราชการผู้บัญชาการทหารบกและเจ้ากรมยุทธการทหารบก และให้ทั้งสองเป็นรัฐมนตรีด้วย ทั้งยังตั้งให้ พ.ท.หลวงพิบูลสงคราม เป็นผู้รักษาราชการในตำแหน่งผู้ช่วยผู้บัญชาการทหารบกฝ่ายยุทธการ
(จันทร์) 19 มิ.ย.	- เจ้ากรมยุทธการทหารบกคนใหม่เตรียมการออกคำสั่งปลดย้ายนายทหารคณะราษฎรชั้นผู้น้อยออกจากการเป็นผู้บังคับบัญชาหน่วยกำลังรบ
	- พ.อ.พระยาพหลพลพยุหเสนา ให้สัมภาษณ์ว่า นับแต่วันที่ 1 เมษายน เป็นต้นมา พระยามโนปกรณ์นิติธาดา นายกรัฐมนตรี ไม่เคยเดินตามวิถีทางรัฐธรรมนูญเลย
	- หนังสือพิมพ์ประชาชาติถูกสั่งปิดโดยไม่มีกำหนด

วันเดือนปี	ลำดับเหตุการณ์
(อังคาร) 20 มิ.ย.	- คณะทหารบกทหารเรือคณะราษฎรทำการยึดอำนาจ โดยควบคุมสถานการณ์ในกรุงเทพฯ ไว้ได้ตั้งแต่เวลา 05.00 น.
	- พระยามโนปกรณ์นิติธาดา ส่งโทรเลขกราบบังคมทูลลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรี
21 มิ.ย.	- โปรดเกล้าฯ แต่งตั้ง พ.อ.พระยาพหลพลพยุหเสนา เป็นนายกรัฐมนตรี
22 มิ.ย.	- เปิดประชุมสภาผู้แทนราษฎรอีกครั้งตามวิถีทางรัฐธรรมนูญ
	- กลุ่มพระยามโนปกรณ์นิติธาดาลาออกจากการเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรในใบลาออกฉบับเดียวกัน
23 มิ.ย.	- พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ทรงให้ราชเลขานุการในพระองค์ทำหนังสือถึง พ.อ.พระยาพหลพลพยุหเสนา นายกรัฐมนตรี มิให้เอาโทษแก่กลุ่มพระยามโนปกรณ์นิติธาดา
24 มิ.ย.	- พ.อ.พระยาพหลพลพยุหเสนา ได้เป็นผู้บัญชาการทหารบกอีกครั้ง ส่วน พ.ท.หลวงพิบูลสงคราม เป็นผู้ช่วยผู้บัญชาการทหารบกฝ่ายยุทธการตำแหน่งเดียว พ.อ.พระยาฤทธิอัคเนย์ ได้เป็นปลัดทูลฉลองกระทรวงกลาโหม สำหรับ พ.อ.พระยาทรงสุรเดช และ พ.ท.พระประศาสน์พิทยายุทธยังไม่ได้รับตำแหน่งใด
สิงหาคม	- นายทหารนอกประจำการและในประจำการของฝ่ายกบฏบวรเดชได้เคลื่อนไหวเพื่อรวบรวมกำลังทหารล้มรัฐบาลคณะราษฎร

วันเดือนปี	ลำดับเหตุการณ์
12 ส.ค.	- ประกาศใช้พระราชบัญญัติการเลือกตั้งที่สาระสำคัญได้รับการแก้ไขจากสภาผู้แทนราษฎรให้กลับไปเหมือนฉบับที่ 1 ส่วนกำหนดการเลือกตั้งยังคงเดิม
28 ก.ย.	- พ.อ.พระยาทรงสุรเดช และ พ.ท.พระประศาสน์พิทยายุทธ ลาออกจากการเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร และเดินทางไปดูงานด้านทหารที่ประเทศยุโรป
30 ก.ย.	- หลวงประดิษฐ์มนูธรรม เดินทางกลับสู่ประเทศ
1 ต.ค.	- ประกาศตั้งหลวงประดิษฐ์มนูธรรมเป็นรัฐมนตรี
10 ต.ค.	- ฝ่ายกบฏบวรเดชเริ่มเคลื่อนกำลังทหารต่างจังหวัดเข้าล้อมกรุงเทพฯ
	- กำลังทหารจากนครราชสีมาของฝ่ายกบฏบวรเดช ปะทะกับขบวนรถไฟที่บรรทุกตำรวจมาจากกรุงเทพฯ ที่ปากช่อง นครราชสีมา ผลตำรวจตาย 2 บาดเจ็บสาหัส 2
11 ต.ค.	- กำลังทหารฝ่ายกบฏบวรเดช ยึดที่มั่นในการล้อมกรุงเทพฯ เพื่อบังคับให้รัฐบาลคณะราษฎรลาออก
16 ต.ค.	- กำลังทหารฝ่ายกบฏบวรเดชเริ่มถอยหนีจากที่มั่น หลังจากกำลังทหารฝ่ายรัฐบาลปราบปรามอย่างหนัก
17 ต.ค.	- พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ และคณะเจ้านายพากันอพยพทั้งโดยทางเรือและรถไฟออกจากวังไกลกังวล หัวหิน มุ่งไปยังจังหวัดสงขลา
26 ต.ค.	- กบฏบวรเดชยุติ ผู้นำทางทหารของฝ่ายกบฏหลบหนีไปยังอินโดจีนฝรั่งเศส

วันเดือนปี		ลำดับเหตุการณ์
30 ต.ค.	-	จัดตั้งศาลพิเศษ เพื่อพิจารณาคดีกบฏ
พฤศจิกายน	-	การเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรครั้งแรกใน 70 จังหวัดทั่วประเทศ
12 พ.ย.	-	ประกาศใช้พระราชบัญญัติจัดการป้องกันรักษารัฐธรรมนูญ
ปลายพฤศจิกายน	-	เจ้านายจำนวนมากพากันย้ายที่ประทับจากจังหวัดสงขลาไปยังปีนังมาเลเซีย
9 ธ.ค.	-	พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ และสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี เสด็จพระราชดำเนินจากจังหวัดสงขลากลับคืนสู่พระนคร
10 ธ.ค.	-	เปิดประชุมสภาผู้แทนราษฎร
16 ธ.ค.	-	โปรดเกล้าฯ แต่งตั้ง พ.อ.พระยาพหลพลพยุหเสนา เป็นนายกรัฐมนตรี
12 ม.ค.	-	พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ และสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี เสด็จพระราชดำเนินประพาสยุโรปและสหรัฐอเมริกา
	-	สมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระนริศรานุวัดติวงศ์ เป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์
พ.ศ. 2477		
14 ต.ค.	-	พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ทรงติดต่อกับรัฐบาลคณะราษฎร ในประเด็นการสละราชสมบัติ
23 ก.พ.	-	พ.อ.หลวงพิบูลสงคราม รองผู้บัญชาการทหารบกและรัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหม ถูกลอบยิงที่ท้องสนามหลวง

วันเดือนปี		ลำดับเหตุการณ์
2 มี.ค.	-	พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ทรงสละราชสมบัติ ขณะที่ทรงประทับ ณ ประเทศอังกฤษ

บรรณานุกรม

เอกสารชั้นต้น

กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารกระทรวงกลาโหม. ร.7 ก.1/15. "การประชุมของกระทรวงกลาโหม พ.ศ. 2469-2473."

__________. เอกสารกระทรวงการต่างประเทศ. ร.7 ต.6.1/2. "รายงานทูตและกงสุลสยามกรุงวอชิงตัน."

__________. เอกสารกระทรวงการต่างประเทศ. ร.7 ต.6.2/3. "รายงานทูตและกงสุลสยามกรุงลอนดอน."

__________. เอกสารกระทรวงการต่างประเทศ. ร.7 ต.6.3/9. "รายงานทูตสยามกรุงเบอร์ลิน."

__________. เอกสารกระทรวงการต่างประเทศ. ร.7 ต.6.4/5. "รายงานทูตสยามกรุงโรม."

__________. เอกสารกระทรวงการต่างประเทศ. ร.7 ต.6.6/2. "รายงานทูตสยามกรุงปารีส."

__________. เอกสารกระทรวงการต่างประเทศ. ร.7 ต.6.7/2. "รายงานทูตและกงสุลสยามประเทศญี่ปุ่น."

__________. เอกสารกระทรวงการต่างประเทศ. ร.7 ต.6.7/3. "ทูตและกงสุลสยามประจำกรุงโตกิโอ (ญี่ปุ่น)."

__________. เอกสารกระทรวงการต่างประเทศ. ร.7 ต.6.8/11. "ทูตและกงสุลสยามกรุงมะดริด (เสปญ)."

__________. เอกสารกระทรวงการต่างประเทศ. ร.7 ต.21/24. "เรื่องญี่ปุ่นแก้กฎข้อบังคับเงินเดือนข้าราชการเพื่อลดเงินเดือนสำหรับช่วยการเงินของรัฐบาล."

__________. เอกสารกระทรวงการต่างประเทศ. ร.7 ต.21/27. "เรื่องทูตญี่ปุ่นขอให้รัฐบาลสยามช่วยเหลือในการที่จีนจะบอยคอตต์."

__________. เอกสารกระทรวงการต่างประเทศ. ร.7 ต.21/31. "เรื่องพระเจ้าแผ่นดินญี่ปุ่นถูกขว้างด้วยระเบิด."

__________. เอกสารกระทรวงการต่างประเทศ. ร.7 ต.21/33. "เรื่องอัครมหาเสนาบดีญี่ปุ่นถูกทำร้าย."

__________. เอกสารกระทรวงการต่างประเทศ. ร.7 ต.30/2. "เรื่องการจลาจลในพม่า."

__________. เอกสารกระทรวงการต่างประเทศ. ร.7 ต.33/6. "เรื่องประเทศสเปญเกิดการวุ่นวายพระเจ้าแผ่นดินทรงลาออกจากราชสมบัติ และเปลี่ยนประเพณีการปกครองเปนรีปับลิก."

__________. เอกสารกระทรวงการต่างประเทศ. ร.7 รล.6/1. "รายงานกรรมการองคมนตรี พ.ศ. 2468."

__________. เอกสารส่วนพระองค์ สมเด็จเจ้าฟ้ากรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ. สบ.1/6. "ความเห็นเรื่องควรจัดให้สมาชิกรัฐมนตรีได้มีการทำและออกพระราชบัญญัติกำหนดหน้าที่ของสภาใหม่ (21-30 เมษายน 2460)."

__________. เอกสารส่วนพระองค์ สมเด็จเจ้าฟ้ากรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ. สบ.1/7. "กราบบังคมทูลความเห็นเรื่องรัฐบาลสยามอยู่ใต้อินฟูลอนซ์อังกฤษมากเกินไป (6 สิงหาคม 2460)."

__________. เอกสารส่วนพระองค์ สมเด็จเจ้าฟ้ากรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ. สบ.1/7. "รายงานประชุมปฤกษาราชการในการที่กรมยุทธนาธิการมีน่าที่เกี่ยวข้องกับกรมทหารเรือและกระทรวงทหารเรือ."

__________. เอกสารส่วนพระองค์ สมเด็จเจ้าฟ้ากรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ. สบ.1/22 "ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ ม.จ.บวรเดชรับราชการในกระทรวงกลาโหม."

__________. เอกสารส่วนพระองค์ สมเด็จเจ้าฟ้ากรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ. สบ.1/23. "กรมเจรทหารปืนใหญ่ถวายความเห็นซึ่งได้รวบรวมเป็นข้อหารือรวม 9 ข้อ เพื่อขอพระราชดำริวินิจฉัยก่อนการประชุมใหญ่"

__________. เอกสารส่วนพระองค์ สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ. สบ.2.47/32. "บันทึกการปกครอง."

__________. เอกสารส่วนพระองค์ สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ. สบ.2.47/56. "บันทึกจัดการกองทัพเรือสยามของพระยาราชวังสัน เสนาธิการทหารเรือ."

__________. เอกสารส่วนพระองค์ สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ. สบ.2.47/83. "โปรดเกล้าฯ ให้เลือกองคมนตรีเป็นกรรมการ 40 คน และร่างพระราชบัญญัติองคมนตรี 2470."

__________. เอกสารส่วนพระองค์ สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ. สบ.2.47/99. เรื่องทรงปรึกษาตั้งตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย แทนสมเด็จเจ้าฟ้ากรมหลวงลพบุรีฯ ซึ่งประชวร กราบถวายบังคมลาออกไปพักรักษาพระองค์ในยุโรป พ.ศ. 2470."

__________. เอกสารส่วนพระองค์ สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ. สบ.2.47/233. "สำเนาบันทึกกระแสพระราชดำรัสในคราวการประชุมใหญ่ กระทรวงกลาโหม."

__________. เอกสารส่วนพระองค์ สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ. สบ.2.47/242. "ลับโปรดเกล้าฯ ให้ส่งบันทึกความเห็นของเสนาบดีกระทรวงต่างประเทศ นายเรย์มอนด์ บี สตีเวนส์, พระยาศรีวิสารวาจา เรื่อง "เค้าโครงแห่งระบบการปกครองที่จะเปลี่ยนแปลง" (12 มี.ค. 2474)."

__________. เอกสารส่วนพระองค์ สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ. สบ.2.52/340. "พระยามโนปกรณ์นิติธาดา."

__________. เอกสารส่วนพระองค์ สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ. สบ.2.52/380. "พระยาราชวังสัน."

__________. เอกสารส่วนพระองค์ สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ. สบ.2.52/421. "เจ้าพระยาวรพงษพิพัฒน์."

__________. เอกสารส่วนพระองค์ สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ. สบ.2.52/481. "พระยาศรีวิสารวาจา."

__________. เอกสารส่วนบุคคล พระยานิติศาสตร์ไพศาลย์. สบ.3.8/28. "ข้อความเกี่ยวกับบทรัฐธรรมนูญ."

__________. เอกสารส่วนบุคคล พระยานิติศาสตร์ไพศาลย์. สบ.3.8/31. "แถลงการณ์การเลือกตั้งผู้แทนตำบล."
__________. เอกสารส่วนบุคคล พระยานิติศาสตร์ไพศาลย์. สบ.3.10. "สภานายกสมาคมคณะราษฎร พ.ศ. 2475."
__________. เอกสารส่วนบุคคล พระยานิติศาสตร์ไพศาลย์. สบ.3.13. "เบ็ดเตล็ด."
__________. เอกสารส่วนบุคคล พระยานิติศาสตร์ไพศาลย์. สบ.3.14. "สิ่งพิมพ์เบ็ดเตล็ด."
__________. เอกสารส่วนบุคคล นายเอก วีสกุล. สบ.9.2.1 "หนังสือพิมพ์ วารสาร นิตยสาร ฉบับปฐมฤกษ์." เล่ม 1-2.
__________. เอกสารส่วนบุคคล นายเอก วีสกุล. สบ.9.2.3 "ข่าวตัดจากหนังสือพิมพ์."
__________. เอกสารสำนักนายกรัฐมนตรี. สร.0201.8/13. "หลวงวรนิติปรีชา."
__________. เอกสารสำนักนายกรัฐมนตรี. สร.0201.8/16. "พระยาศราภัยพิพัฒน์."
__________. เอกสารสำนักนายกรัฐมนตรี. สร.0201.8/20. "พระยาสุริยานุวัตร์."
__________. เอกสารสำนักนายกรัฐมนตรี. สร.0201.8/29. "พระยาศรีวิสารวาจา."
__________. เอกสารสำนักนายกรัฐมนตรี. สร.0201.8/30. "พระยาประมวญวิชาพูล."
__________. เอกสารสำนักนายกรัฐมนตรี. สร.0201.8/32. "หลวงศุภชลาศัย."
__________. เอกสารสำนักนายกรัฐมนตรี. สร.0201.8/38. "ม.จ.วงศ์นิรชร เทวกุล."
__________. เอกสารสำนักนายกรัฐมนตรี. สร.0201.15. "คดีความต่าง ๆ ."
__________. เอกสารสำนักนายกรัฐมนตรี. สร.0201.16. "เปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475." 3 กล่อง
__________. เอกสารสำนักนายกรัฐมนตรี. (2) สร.0201.4. "เบ็ดเสร็จกระทรวงกลาโหม."
__________. *เอกสารสำนักนายกรัฐมนตรี. (2) สร.0201.4.1. "กรมทหารรักษาวัง."*
__________. เอกสารสำนักนายกรัฐมนตรี. (2) สร.0201.4.2. "กองทัพเรือ."
__________. เอกสารสำนักนายกรัฐมนตรี. (2) สร.0201.35.1. "การเลือกตั้ง."
__________. เอกสารสำนักนายกรัฐมนตรี. (3) สร.0201.53. "ภาพยนตร์." กล่องที่ 1
__________. เอกสารสำนักนายกรัฐมนตรี. (3) สร.0201.62. "โครงการต่าง ๆ." กล่อง 1-2

__________. เอกสารสำนักนายกรัฐมนตรี. (3) สร.0201.65.1. "ทรัพย์สิน." 8 กล่อง

เอกสารชั้นต้นที่ตีพิมพ์แล้ว

ราชกิจจานุเบกษา. เล่มที่ 49-51, พ.ศ. 2475-2477.

ราชกิจจานุเบกษา แผนกกฤษฎีกา. เล่ม 49-51, พ.ศ. 2475-2477.

รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร. พ.ศ. 2475-2477.

เอกสารชั้นต้นที่เป็นไมโครฟิล์ม

เอกสารกระทรวงการต่างประเทศอังกฤษ, สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

เอกสารชั้นรอง

หนังสือ

กุหลาบ สายประดิษฐ์. **เบื้องหลังการปฏิวัติ 2475**. กรุงเทพฯ : นำอักษรการพิมพ์, 2518.

เกียรติชัย พงษ์พาณิชย์. **การปฏิวัติ 2475**. พระนคร : แพร่พิทยา, 2514.

โกมารกุลมนตรี, พระยา. **ประมวลโวหาร**. พระนคร : โรงพิมพ์บำรุงนุกูลกิจ, 2504.

คณะกฎหมาย. **เผยแพร่รัฐธรรมนูญ**. พระนคร : โรงพิมพ์นิติสาส์น, 2506.

คทาดำ. **สุสานนักการเมือง**. พระนคร : ผ่านฟ้าพิทยา, 2506.

คำพิพากษาศาลพิเศษ พุทธศักราช 2482 เรื่องกบฏ. พระนคร : กรมโฆษณาการ, 2482.

โฆษณาการ, สำนักงาน. **คู่มือพลเมือง**. พระนคร : โรงพิมพ์อักษรนิติ, 2479.

จอห์นสตัน, เดวิด บรูซ. **สังคมชนบทและภาคเศรษฐกิจข้าวไทย พ.ศ. 2423-2473**. พรภิรมณ์ เอี่ยมธรรม บรรณาธิการแปล. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2530.

จักรปาณีศรีศิลวิสุทธ์, หลวง. **คำอธิบายธรรมนูญปกครองแผ่นดินสยามเปรียบเทียบกับประเทศต่าง ๆ**. พระนคร : โรงพิมพ์สยามบรรณกิจ, 2475.

จำรัส สุขุมวัฒนะ. **แผนการปฏิวัติ**. พระนคร : โรงพิมพ์บริษัทรัฐภักดีจำกัด, 2491.

จำลอง อิทธะรงค์. **ละครการเมือง**. พระนคร : บริษัทสหอุปกรณ์การพิมพ์ จำกัด, 2492.

จุลจักรพงษ์, พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้า. **เกิดวังปารุสก์**. 3 เล่ม พิมพ์ครั้งที่ 7 พระนคร : คลังวิทยา, 2514.

__________. **เจ้าชีวิต**. พระนคร : คลังวิทยา, 2505.

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และ สมภพ มานะรังสรรค์. บรรณาธิการ. **ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทยจนถึง พ.ศ. 2484**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2527.

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และคณะ. **เศรษฐศาสตร์กับประวัติศาสตร์ไทย**. กรุงเทพฯ : สร้างสรรค์, 2524.

เฉลิมเกียรติ ผิวนวล. **ความคิดทางการเมืองของปรีดี พนมยงค์**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เรือนแก้วการพิมพ์, 2529.

ชัยอนันต์ สมุทวณิช. **การเมือง-การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองไทย พ.ศ. 2411-2475**. กรุงเทพฯ : สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2523

__________. **ประชาธิปไตย สังคมนิยม คอมมิวนิสต์ กับการเมืองไทย**. กรุงเทพฯ : พิฆเณศ, 2519.

ชัยอนันต์ สมุทวณิช. **14 ตุลา คณะราษฎรกับกบฏบวรเดช**. กรุงเทพฯ : ชมรมประวัติศาสตร์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2517.

ชัยอนันต์ สมุทวณิช และคณะ. **สัตว์การเมือง**. พระนคร : ไทยวัฒนาพาณิช, 2514.

ชัยอนันต์ สมุทวณิช และขัตติยา กรรณสูต. บรรณาธิการ. **เอกสารการเมือง-การปกครองไทย พ.ศ. 2417-2477**. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพาณิช, 2518.

ชัยอนันต์ สมุทวณิช และสุวดี เจริญพงศ์. บรรณาธิการ. **การเมือง-การปกครองไทยสมัยใหม่ : รายงานการวิจัยทางประวัติศาสตร์และรัฐศาสตร์**. กรุงเทพฯ : สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2522.

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. **ประวัติการเมืองไทยยุคปัจจุบัน**. (เอกสารโรเนียวเย็บเล่ม) คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2533.

ชิต มั่นศิลป์ สินาดโยธารักษ์, พล.ท. **สินาดรำพึง เรื่องระบบการปกครองบ้านเมืองของเรา**. กรุงเทพฯ : บพิธการพิมพ์ จำกัด, 2526.

ชำนาญยุทธศาสตร์, นายพันโท หลวง. **คำบรรยายเรื่องทหารเป็นผู้นำ**. พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์, 2480.

ซิมเมอร์แมน, คาร์ล ซี. **การสำรวจเศรษฐกิจในชนบทแห่งสยาม**. ชิม วีระไวทยะ ผู้แปลและเรียบเรียง. พระนคร : โรงพิมพ์ศรีหงส์, 2477.

แซร์, ฟรานซิส บี. **พระยากัลยาณไมตรี**. อาระดา กีรินกุล และคณะ แปล. พระนคร : ก้าวหน้า, 2514.

ณัฐวุฒิ สุทธิสงคราม. **พระเกียรติประวัติของจอมพลเรือ จอมพลสมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์วรพินิต**. พระนคร : โรงพิมพ์กรมแผนที่ทหาร, 2507.

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จกรมพระยา. **ชุมนุมปาฐกถาแสดงที่สามัคยาจารย์สมาคม**. พิมพ์ครั้งที่ 3 พระนคร : คุรุสภา, 2514.

__________. **ประวัติบุคคลสำคัญ**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์บรรณกิจ, 2531.

เดือน บุนนาค. **กฎหมายรัฐธรรมนูญและกฎหมายเลือกตั้งพิสดาร**. พระนคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง, 2478.

__________. **ท่านปรีดี รัฐบุรุษอาวุโสผู้วางแผนเศรษฐกิจไทยคนแรก**. พระนคร : เสริมวิทย์บรรณาคาร, 2500.

เดือน บุนนาค และไพโรจน์ ชัยนาม. **คำอธิบายกฎหมายรัฐธรรมนูญ (รวมทั้งกฎหมายการเลือกตั้งด้วย)**. พระนคร : โรงพิมพ์นิติสาส์น, 2477.

__________. **ระบอบเผด็จการตามรัฐธรรมนูญ (โซเวียตฟัสซิสม์-เนชั่นแนลโซเชียลลิสม์)**. พระนคร : โรงพิมพ์อักษรนิติ, 2480.

ตรีศิลป์ บุญขจร. **นวนิยายกับสังคมไทย (2475-2500)**, กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สร้างสรรค์, 2523.

แถมสุข นุ่มนนท์. **ยังเติร์กรุ่นแรก : กบฏ ร.ศ.130**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์เรืองศิลป์, 2522.

แถลงการณ์เรื่องพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปกฯ ทรงสละราชสมบัติ. พระนคร : โรงพิมพ์ศรีกรุง, 2478.

ทรงสุจริต นวรัตน์, ม.ร.ว. และ นิมิตรมงคล นวรัตน์, ม.ร.ว. **พรรคการเมืองสยามแบบต่างประเทศ**. พระนคร : โรงพิมพ์เจตนาผล, 2481.

ทวน วิริยาภรณ์, ผู้รวบรวม. **พระราชดำรัสและพระบรมราโชวาท ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระพุทธเจ้าหลวง พระมหาธีรราชเจ้า พระปกเกล้า และพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช**. ธนบุรี : ป.พิศนาคะการพิมพ์, 2507.

ทองเปลว ชลภูมิ. **คำบรรยายเบื้องต้นแห่งกฎหมายเลือกตั้ง**. พระนคร : โรงพิมพ์ศรีกรุง, 2477.

ทวี ธีระวงศ์เสรี. **สัมพันธภาพทางการเมืองระหว่างไทยกับญี่ปุ่น**. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2524.

ทวี บุณยเกตุ. **คำบรรยายและบทความบางเรื่อง**. พระนคร : คุรุสภา, 2515.

ทิพวรรณ เจียมธีรสกุล. **ปฐมทรรศน์ทางการเมืองของปรีดี พนมยงค์**. กรุงเทพฯ : สถาบันสันติประชาธรรม, 2531.

ที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพ พลเอก พลเรือเอก พลอากาศเอกมังกร พรหมโยธี. ม.ป.ท., 2509.

ที่ระลึกในงานรัฐพิธีพระราชทานเพลิงศพ พณฯ ดร.ตั้ว ลพานุกรม. กรุงเทพฯ : การพิมพ์ไทย, 2484.

ไทยน้อย. (เสลา เรขะรุจิ). **พระยาพพหล**. พระนคร : แพร่พิทยา, 2497.

__________. **ฝันร้ายประชาธิปไตย 42 ปี**. กรุงเทพฯ : แพร่พิทยา, 2517.

__________. **25 คดีกบฏ**. พระนคร : สำนักพิมพ์ประมวลสาส์น, 2513.

__________. **10 นายกรัฐมนตรี**. พระนคร : แพร่พิทยา, 2502.

__________. **ห้าสิบบุคคลสำคัญ**. 3 เล่ม พระนคร : แพร่พิทยา, 2503-2508.

นครินทร์ เมฆไตรรัตน์. **ความคิด ความรู้ และอำนาจการเมือง ในการปฏิวัติสยาม 2475**. กรุงเทพฯ : สถาบันสยามศึกษา สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2533.

นราธิปพงศ์ประพันธ์, พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหมื่น. **วิทยาวรรณกรรม**, พระนคร : แพร่พิทยา, 2506.

นายหนหวย. (ศิลปชัย ชาญเฉลิม). **เจ้าฟ้าประชาธิปก ราชันผู้นิราศ**. พระนคร : โอเดียนสโตร์, 2495.

นเรศ นโรปกรณ์. **100 ปีพระยาพหลฯ**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, 2531.

นิมิตรมงคล นวรัตน์, ม.ร.ว. **เมืองนิมิตรและชีวิตการกบฏสองครั้ง**. พระนคร : โรงพิมพ์อักษรสัมพันธ์, 2513.

นิรันดรชัย และ คทาดำ. **หลุมศพสยาม**. พระนคร : โอเดียนสโตร์, 2508.

บันทึกคำสัมภาษณ์พระยามานวราชเสวี. (เอกสารโรเนียว) ภาควิชานิติศึกษาทางสังคมปรัชญาและประวัติศาสตร์ คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2523.

บุญชนะ อัตถากร. **บันทึกวิเคราะห์และวิจารณ์ 16 นายกรัฐมนตรีไทย**. กรุงเทพฯ : มูลนิธิ ศ. บุญชนะ อัตถากร เพื่อการศึกษาและวิจัย, 2526.

บุญทอง เลขะกุล. ผู้รวบรวม. **คู่มือระบอบใหม่**. พระนคร : โรงพิมพ์สยามพาณิชยการ, 2477.

บุญเรือง จลรักษา. **ไทยในระบอบรัฐธรรมนูญ**. พระนคร : ศิริอักษร, 2482.

ประเจิดอักษรลักษณ์, หลวง. **กฎหมายรัฐธรรมนูญ**. พระนคร : มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง, 2477.

ประยูร ภมรมนตรี, พล.ท. **ชีวิต 5 แผ่นดินของข้าพเจ้า**. กรุงเทพฯ : บรรณกิจเทรดดิ้ง, 2518.

__________. **บันทึกเรื่องการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ว่าด้วยกำเนิด ความมุ่งหมาย การปฏิบัติ ความสำเร็จและความผิดพลาด**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เฟื่องอักษร, 2517.

ประวัติโรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า. พระนคร : จัดพิมพ์โดยโรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า, 2510.

ประเสริฐ ปัทมะสุคนธ์. **รัฐสภาไทยในรอบสี่สิบสองปี**. กรุงเทพฯ : ช.ชุมนุมช่าง, 2517.

ปรีดา วัชรางกูล. **พระปกเกล้ากับระบอบประชาธิปไตย**. กรุงเทพฯ : หจก. การพิมพ์พระนคร, 2520.

ปรีดี พนมยงค์. **ปรีดี พนมยงค์กับสังคมไทย**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2526.

__________. **คำอธิบายกฎหมายปกครอง**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์นิติเวชช์, 2513.

พรภิรมณ์ เอี่ยมธรรม. **บทบาททางการเมืองของหนังสือพิมพ์ไทย ตั้งแต่การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ถึงสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ 2**. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพาณิช, 2520.

พระยามานวราชเสวี ครบ 7 รอบ. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์กรมสรรพสามิต, 2517.

พิทยลาภพฤฒิยากร, พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่น. **อัตตชีวประวัติ**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ตีรณสาร, 2527.

พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พลตรี พระประศาสน์พิทยายุทธ (วัน ชูถิ่น). พระนคร : บริษัทการพิมพ์ไทยสามัคคี จำกัด, 2493.

พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ มหาเสวกโท พระยามโนปกรณ์นิติธาดา (ก้อน หุตะสิงห์). พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์, 2492.

พิมพ์แจกในงานบรรจุอัฏฐินายพลเรือโท พระยาราชวังสัน (ศรี กมลนาวิน). พระนคร : โรงพิมพ์กรมอุทกศาสตร์, 2483.

พิมพ์เป็นที่ระลึกในงานฌาปนกิจศพนายวณิช ปานะนนท์. ม.ป.ท., 2490.

พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พลเอก พลเรือเอก พลอากาศเอกหลวงสุทธิสารรณกร. พระนคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด ศิวพร, 2511.

พิมพ์ถวายสนองพระคุณในงานพระราชทานเพลิงพระศพ พลเอก พระวรวงศ์เธอกรมหมื่นอดิศรอุดมศักดิ์. พระนคร : บริษัทประชาช่าง, 2496.

ไพโรจน์ ชัยนาม. **การร่างรัฐธรรมนูญใหม่และบทความเรื่องรัฐธรรมนูญ**. พระนคร : โรงพิมพ์พานิชศุภผล, 2488.

__________. **คำอธิบายกฎหมายรัฐธรรมนูญเปรียบเทียบ (โดยสังเขป)**. พิมพ์ครั้งที่ 2 พระนคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2495.

มอเรลล์, เดวิท และริชาร์ด โดเนอร์. **ประวัติทางการเมืองของ ดร.ปรีดี พนมยงค์**. ศรันยา บำรุงพงศ์ ผู้แปลและเรียบเรียง. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ดอกหญ้า, 2526.

มานวราชเสวี, พระยา. บรรณาธิการ. **ชุมนุมนิพนธ์เพื่อถวายพระเกียรติแด่ พลตรีพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์**. พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์, 2506.

มติมหาราษฎร์, กองบรรณาธิการ. รวบรวม. **หลวงประดิษฐ์มนูธรรม**. กรุงเทพฯ : เรือนแก้วการพิมพ์, 2527.

มนูญ บริสุทธิ์. **คณะรัฐมนตรี**. พระนคร : โรงพิมพ์สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี, 2508.

ไมตรี เด่นอุดม. ผู้แปลและเรียบเรียง. **โลกพระศรีอารย์ของปรีดี พนมยงค์**. กรุงเทพฯ : กราฟิคอาร์ต, 2516.

มิลตัน ออสบอร์น. **สังเขปประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้**. แปลโดย ธนาลัย สุขพัฒน์ธีและคณะ กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์เคล็ดไทย, 2528.

รอง ศยามานนท์. **ประวัติศาสตร์ไทยในระบอบรัฐธรรมนูญ**. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพาณิช, 2520.

รวบรวมคำแถลงการณ์และประกาศต่าง ๆ ซึ่งรัฐบาลของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ประกาศแก่ข้าราชการฝ่ายทหาร พลเรือนและราษฎรทั่วไป. พระนคร : ศรีกรุง, 2476.

รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์. **กระบวนการกำหนดนโยบายเศรษฐกิจในประเทศไทย : บทวิเคราะห์เชิงประวัติศาสตร์เศรษฐกิจการเมือง พ.ศ. 2475-2530**. กรุงเทพฯ : สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2532.

ราเชนทร์ วัฒนปรีชากุล. **ชีวิตการต่อสู้ของนักหนังสือพิมพ์ที่น่าสนใจ**. กรุงเทพฯ : ศูนย์รวมข่าวเอกลักษณ์, 2530.

เรื่องของเจ้าพระยามหิธร (ลออ ไกรฤกษ์). พระนคร : โรงพิมพ์ตีรณสาร, 2499.

เลขาวิจารณ์, หลวง. ผู้รวบรวม. **รวมปาฐกถาซึ่งแสดงที่สามัคยาจารย์สมาคมตั้งแต่ พ.ศ. 2470-2474**. พระนคร : โรงพิมพ์บำรุงนุกูลกิจ, 2474.

เลื่อน ศราภัยวนิช. **ฝันร้ายของข้าพเจ้า**. พระนคร : สำนักพิมพ์ศราภัย, 2512.

วัลย์วิภา จรูญโรจน์, ม.ล. **การศึกษาเชิงวิเคราะห์แนวพระราชดำริทางการเมืองของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2468-2477)**. สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2530.

วิจิตรมาตรา, ขุน. **80 ปีในชีวิตข้าพเจ้า**. พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพขุนวิจิตรมาตรา 9 ตุลาคม 2523.

วิจิตรวิวาทการ, หลวง. **การเมืองการปกครองของกรุงสยาม**. พระนคร : โรงพิมพ์ไทยใหม่, 2475.

__________. **คณะการเมือง**. พระนคร : โรงพิมพ์ไทยใหม่, 2475.

__________. **ประมวลเรื่องการเมืองต่างประเทศ**. พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์, 2475.

วิชิตวงศ์ ณ ป้อมเพชร และคณะ. **คณะราษฎรในประวัติศาสตร์ไทย**. เอกสารประกอบการสัมมนาผลงานวิจัยทางประวัติศาสตร์ ครั้งที่ 1 โดยสำนักวิจัยและพัฒนา ร่วมกับคณะศิลปศาสตร์ วิทยาลัยเกริก 9-10 พฤษภาคม พ.ศ. 2528.

วิเทศกรณีย์. **ความเป็นมาแห่งระบอบประชาธิปไตยไทย**. พระนคร : ผ่านฟ้าพิทยา, 2511.

วุฒิชัย มูลศิลป์. **แนวความคิดทางการศึกษาไทย 2411-2475**. กรุงเทพฯ : พันนี่พับบลิชชิ่ง, 2526.

วุฒชัย มูลศิลป์ และ โกวิท วงศ์สุรว ัฒน์. บรรณาธิการ. **การปฏิวัติครั้งสำคัญของโลก**. กรุงเทพฯ : เจ้าพระยาการพิมพ์, 2526.

ศักดิ์ ไทยวัฒน์. **เกร็ดการเมืองบางเรื่องของจอมพล ป. พิบูลสงครามกับข้าพเจ้า**. ซี.พี. การพิมพ์, ม.ป.ป.

"ศราภัย" ตาย. ม.ป.ท., 2511.

ศิริรัตนบุษบง, พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้า. **พระประวัติสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต**. กรุงเทพฯ : บริษัทจันวาณิชย์ จำกัด, 2524.

สกินเนอร์, วิลเลี่ยม เจ. **สังคมจีนในประเทศไทย : ประวัติศาตร์เชิงวิเคราะห์**. ชาญวิทย์ เกษตรศิริ บรรณาธิการแปล. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2529.

สงบ สุริยินทร์. **ประวัติ 11 นายกรัฐมนตรี**. พระนคร : ประจักษ์การพิมพ์, 2513.

สงวน ตุลาลักษณ์. ผู้แปลและเรียบเรียง. **ลัทธิโซเชียลิสม์หมายความว่าอย่างไร**. พระนคร : โรงพิมพ์ 24 มิถุนายน, 2475.

สนธิ เตชานันท์. ผู้รวบรวม. **แผนพัฒนาการเมืองไปสู่การปกครองระบอบประชาธิปไตยตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไทยเขษม, 2519.

สนิท เจริญรัฐ. **โอ้ว่า...อาณาประชาราษฎร์**. พระนคร : แพร่พิทยา, 2507.

สรวุฒิสมรรถ, หลวง. **ความรู้ทั่วไปในการทหาร**. พระนคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง, 2478.

สมาคมนักข่าวแห่งประเทศไทย. **เบื้องแรกประชาธิปตัย : บันทึกความทรงจำของผู้อยู่ในเหตุการณ์สมัย พ.ศ. 2475-2500**. พระนคร : มิตรนราการพิมพ์, 2516.

สว่าง ลานเหลือ. **37 ปี แห่งการปฏิวัติ**. พิมพ์ครั้งที่ 2, กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2514.

สัมภาษณ์พิเศษ ฯพณฯ ปรีดี พนมยงค์ ในโอกาสครบรอบ 48 ปี แห่งการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 24 มิถุนายน 2523. สัมภาษณ์โดย ผู้แทนสหภาพเพื่อสิทธิเสรีภาพของประชาชน. กรุงเทพฯ : หจก.เกษมการพิมพ์, 2523.

สารานุประพันธ์, หลวง. **บันไดการเมือง**, พระนคร : ม.ป.ท., 2479.

สำรวจ กาญจนสิทธิ์. **ท.ส. เจ้าคุณทรงสุรเดช**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ประมวลสาส์นสยาม, ม.ป.ป.

สุพจน์ ด่านตระกูล. **พระปกเกล้าฯ กับ คณะราษฎร**. กรุงเทพฯ : จิรวรรณนุสรณ์, 2526.

สุพจน์ ด่านตระกูล. **ประวัติรัฐบุรุษอาวุโส ปรีดี พนมยงค์**. กรุงเทพฯ : ประจักษ์การพิมพ์, 2517.

สิริ เปรมจิตต์. **ชีวิตและงานของปรินซ์วรรณ พลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์**. กรุงเทพฯ : ประจักษ์การพิมพ์, 2516.

__________. **ชีวิตและงานของ พลเรือตรีถวัลย์ ธำรงนาวาสวัสดิ์**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์บำรุงนุกูลกิจ, 2521.

สิริ เปรมจิตต์. **ประวัติศาสตร์ไทยในระบอบประชาธิปไตย 30 ปี**. พระนคร : เกษมบรรณกิจ, 2504.

__________. **ประวัติรัฐธรรมนูญไทยฉบับแรก พ.ศ. 2475 ถึงฉบับปัจจุบัน**. พระนคร : โรงพิมพ์ประจักษ์วิทยา, 2511.

สุรพันธ์เสนี, พระยา, พ.อ. (อิ้น บุนนาค). **ฝันร้ายในชีวิตของข้าพเจ้า**. นครหลวงกรุงเทพธนบุรี : โรงพิมพ์บำรุงนุกูลกิจ, 2515.

เสน่ห์ จามริก. **การเมืองไทยกับพัฒนาการรัฐธรรมนูญ**. กรุงเทพฯ : สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และมูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2529.

เสนาธิการรำลึก. จัดทำในโอกาสวันคล้ายวันสถาปนาโรงเรียนเสนาธิการทหารบกครบรอบ 60 ปี ม.ป.ท., 2513.

เสลา เรขะรุจิ. **ประสบการณ์ 34 ปี แห่งระบอบประชาธิปไตย**. พระนคร : แพร่พิทยา, 2509.

__________. **1 ศตวรรษหนังสือพิมพ์ไทย**. พระนคร : รวมสาส์น, 2510.

เสาวรักษ์ (ร.ท.จงกล ไกรฤกษ์). **ตัวตายแต่ชื่อยัง**. พระนคร : เกื้อกูลการพิมพ์, 2508.

เสทื้อน ศุภโสภณ. **ชีวิตทางการเมือง ของ พ.อ.พระยาฤทธิอัคเนย์**. พระนคร, วัชรินทร์การพิมพ์, 2514.

ไสว สุทธิพิทักษ์. **ดร.ปรีดี พนมยงค์**. กรุงเทพฯ : บพิธการพิมพ์, 2526.

หลุย คีรีวัตร. **ประชาธิปไตย 17 ปี**. พระนคร : โรงพิมพ์วิบูลกิจ, 2493.

เหรียญ ศรีจันทร์ และ เนตร พูนวิวัฒน์. **ประวัติปฏิวัติครั้งแรกของไทย ร.ศ.130 (พ.ศ. 2454)**. พระนคร : โรงพิมพ์กิมหลีหงวน, 2503.

โหมรอนราญ, หลวง. **เมื่อข้าพเจ้าก่อการกบฏ**. พระนคร : โรงพิมพ์นครชัย, 2492.

อ.พิบูลสงคราม. **จอมพล ป. พิบูลสงคราม**. (เล่ม 1-3) กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มนตรี, 2518.

อัจฉราพร กมุทพิสัย. **ปัญหาภายในสังคมไทยก่อนการปฏิวัติ 2475 : ภาพสะท้อนจากงานเขียนทางหนังสือพิมพ์** เอกสารวิจัยอันดับที่ 28 สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2532.

อนุสรณ์ในงานวันพระราชทานเพลิงศพ พลโทกาจ กาจสงคราม. พระนคร : โรงพิมพ์กรมการทหารสื่อสาร, 2510.

อนุสรณ์ในงานวันพระราชทานเพลิงศพ หลวงเกรียงศักดิ์พิชิต (ค้วน จินตะคุณ). พระนคร : โรงพิมพ์เกษมสัมพันธ์การพิมพ์, 2507.

อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พันตรีควง อภัยวงศ์. พระนคร : โรงพิมพ์ไทยสัมพันธ์, 2511.

อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ ร.ท.จงกล ไกรฤกษ์. พระนคร : ศูนย์การพิมพ์, 2512.

อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พันตรีหลวงจบกระบวนยุทธ (แช่ม กระบวนยุทธ). กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์กรมแผนที่ทหาร, 2520.

อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พันเอกช่วง เชวงศักดิ์สงคราม. พระนคร : แผนกแผนภาพและการพิมพ์, 2505

อนุสรณ์ พลตรีไชย ประทีปะเสน. พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์, 2505.

อนุสรณ์ ศาสตราจารย์ดิเรก ชัยนาม. พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์, 2510.

อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ หลวงเดชาติวงศ์วราวัฒน์ (ม.ล.กรี เดชาติวงศ์). พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์ 2490.

อนุสรณ์ในงานพระราชทางเพลิงศพ มหาอำมาตย์โท พระยาเทพวิทุรพหุลศรุตาบดี (บุญช่วย วณิกกุล). พระนคร : โรงพิมพ์ตีรณสาร, 2493.

อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพพระยาโทณวณิกมนตรี. กรุงเทพฯ : ศูนย์การพิมพ์, 2515.

อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ มหาเสวกตรี พระยาปรีดานฤเบศร์ (ฟัก พันธุ์ฟัก). พระนคร : มงคลการพิมพ์, 2508.

อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พระยานิติศาสตร์ไพศาลย์ (วัน จามรมาน). พระนคร : มงคลการพิมพ์, 2510.

อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ นายแนบ พหลโยธิน. พระนคร : กรมธนารักษ์ กระทรวงการคลัง, 2515.

อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พลตรี พระยาพิไชยสงคราม (แก๊ป สรโยธิน). พระนคร : โรงพิมพ์การรถไฟ, 2510.

อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พล.ต.อ.พระพินิจชนคดี (พินิจ อินทรสูต). พระนคร : โรงพิมพ์จันหว่า, 2513.

อนุสรณ์ในพิธีบรรจุอัฐิ ฯพณฯ จอมพล ป. พิบูลสงคราม. พระนคร : โรงพิมพ์ภักดีประดิษฐ, 2507.

อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ หลวงรณสิทธิพิชัย. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไทยพัฒนาการพิมพ์, 2516.

อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ เจ้าพระยาวงศานุประพัทธ์. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์โสภณพิพรรธนากร, 2484.

อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ นาวาโท พระวิชิตชลชัย (จันทร์ วิชิตชลชัย). พระนคร : โรงพิมพ์กรมสารบรรณทหารเรือ, 2511.

อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พลเรือตรี พระยาศรยุทธเสนี (กระแส ประวาหะนาวิน). พระนคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526.

อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พันเอก พระยาศรีวิสารวาจา (เทียนเลี้ยง ฮุนตระกูล). พระนคร : โรงพิมพ์สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี, 2511.

อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ นายนาวาตรี หลวงศุภชลาศัย (บุง ศุภชลาศัย). พระนคร : โรงพิมพ์การศาสนา, 2508.

อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พ.ณ. ท่าน ส. ธัมศักดิ์มนตรี เทพหัสดิน ณ อยุธยา. พระนคร : โรงพิมพ์ไทยเกษม, 2486.

อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พลเรือตรี สงวน รุจิราภา. พระนคร : โรงพิมพ์อุดม, 2499.

อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พลเรือตรี หลวงสังวรยุทธกิจ (สังวร สุวรรณชีพ). กรุงเทพฯ : กรุงสยามการพิมพ์, 2513.

อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พลเรือเอก สินธุ์ กมลนาวิน. 2 เล่ม กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์กรมสารบรรณทหารเรือ, 2520.

อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พันตำรวจโท หลวงโหมรอนราญ. กรุงเทพฯ : บุญส่งการพิมพ์, 2520.

อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ, พลตำรวจเอก อดุล อดุลเดชจรัส. (พระนคร : โรงพิมพ์ตำรวจ : 2513.

อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ, พลตรี พระยาอานุภาพไตรภพ (จำรัส เทพหัสดิน ณ อยุธยา). พระนคร : กรมแผนที่ทหารบก, 2504.

เอกสารการสัมมนาวิชาการเรื่อง รัตนโกสินทร์ : การเมืองการปกครองสมัยประชาธิปไตย. ณ ห้องประชุมหอสมุด วิทยาลัยครูสวนสุนันทา วันที่ 13-15 ธันวาคม 2532.

ฮอลล์, ดี.จี.อี. **ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้** เล่ม 2 ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และอานันท์ กาญจนพันธ์ บรรณาธิการแปล. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2522.

บทความ

"248" (นามแฝง). "ต้อนรับคณะราษฎร." **นาวิกศาสตร์** 15:8 (สิงหาคม 2475) : 1735-1743.

กอบเกื้อ สุวรรณทัต-เพียร. "การเขียนประวัติศาสตร์แบบชาตินิยม : พิจารณาหลวงวิจิตรวาทการ." **วารสารธรรมศาสตร์** 6:1 (มิถุนายน-กันยายน 2519) : 149-180.

กาญจนสังกาศ, พ.ท.ม.จ. "สภาพในมหาสมุทรแปซิฟิค." **ยุทธโกษ** 40:9 (มิถุนายน 2475) : 1298-1324.

"การเปลี่ยนแปลการปกครองประเทศสยาม." **นาวิกศาสตร์** 15:8 (สิงหาคม 2475) : 1744-1788-16:2 (กุมภาพันธ์ 2475) : 305-310.

เกษม ศิริสัมพันธ์ และ นิออน สนิทวงศ์. "แนวพระราชดำริทางการเมืองในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว." **สังคมศาสตร์ปริทัศน์** 5:3 (ธันวาคม-กุมภาพันธ์ 2511) : 25-44.

จาริก (นามแฝง) "วันที่ 24 ที่เชียงใหม่." **นาวิกศาสตร์** 15:9 (กันยายน 2475) : 1858-1865.

ชัยอนันต์ สมุทวณิช. "ผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475." **วารสารธรรมศาสตร์** 11:2 (มิถุนายน 2525) : 54-61.

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. "ปรีดี พนมยงค์ กับการเมืองไทย." **จุลสารโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์** 3:3 (เมษายน - มิถุนายน 2519) : 76-81.

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. "ผู้นำแต่ละรุ่นในประวัติศาสตร์." **วารสารธรรมศาสตร์** 3:3 (พฤษภาคม 2517) : 94-115.

ณรงค์ พ่วงพิศ. "การเมืองไทยสมัยใหม่ยุคปรับปรุงประเทศตามแบบตะวันตก." **วารสารประวัติศาสตร์** 3:3 (กันยายน - ธันวาคม 2521) : 1-23.

__________. "150 ปี ของการประนีประนอมทางการเมืองในหมู่ผู้นำไทย." **วารสารประวัติศาตร์** 5:3 (กันยายน - ธันวาคม 2524) : 1-33.

ณัฐวุฒิ สุทธิสงคราม. "พระยามโนปกรณ์นิติธาดานายกรัฐมนตรีคนแรกของไทย." **รัฐสภาสาร** 36:6 (มิถุนายน 2527) : 60-80-32 : 10 (ตุลาคม 2527) : 78-84.

เดือน บุนนาค. "ประวัติรัฐธรรมนูญประเทศฝรั่งเศส." **นาวิกศาสตร์** 15:11 (พฤศจิกายน 2475) : 2337-2376.

ธำรงศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์. "การเมืองไทยในระบบสภาผู้แทนราษฎร : การเลือกตั้งครั้งแรก พ.ศ. 2476." **ศิลปวัฒนธรรม** 9:8 (มิถุนายน 2531) : 62-85. และ 9:9 (กรกฎาคม 2531) : 68-76.

__________. "การเรียกร้องดินแดน พ.ศ. 2483 : พิจารณาปัจจัยภายในเชิงคำอธิบาย." **สมุดสังคมศาสตร์** 12:3-4 (กุมภาพันธ์-กรกฎาคม 2533) : 23-83.

นครินทร์ เมฆไตรรัตน์. "กบฏบวรเดช : การเมืองของประวัติศาสตร์ และประวัติศาสตร์ของการเมือง" **วารสารธรรมศาสตร์** 13:1 (มีนาคม 2527) : 92-118.

__________. "ระบอบรัฐนิยม จอมพล ป. พิบูลสงคราม : การก่อรูปของแนวความคิดและความหมายการเมือง" **รัฐศาสตร์สาร** 14:3-15:1 (กันยายน 2531-เมษายน 2532) : 228-274.

นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, "การเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 ของสยาม : พรมแดนแห่งความรู้." **วารสารธรรมศาสตร์** 11:2 (มิถุนายน 2525)

นรนิติ เศรษฐบุตร. "ทหารในฐานะนักเปลี่ยนแปลงสังคมให้ทันสมัย พิจารณากรณีการเปลี่ยนแปลง พ.ศ. 2475." **วารสารสังคมศาสตร์** 15:2 (เมษายน-มิถุนายน 2521)

นิติศาสตร์ไพศาลย์, พระยา. "คำอธิบายหลักธรรมนูญสยามเปรียบเทียบกฎหมายธรรมนูญอังกฤษ." **นาวิกศาสตร์** 5:10 (ตุลาคม 2475) : 2041-2099.

นิยม สุขรองแพ่ง, "นายร้อยโท ขุนศรีศราภร ผู้อุทิศให้กับการปฏิวัติ." **ศิลปวัฒนธรรม** 5:8 (มิถุนายน 2527) : 6-21.

ประเสริฐสงคราม, นายพลตรี พระยา. "เตือนเพื่อนนายทหาร." **ยุทธโกษ**, 40:3 (พฤศจิกายน 2474) : 1363-1371.

__________. หลักที่นายทหารควรปฏิบัติ." **ยุทธโกษ**, 40:6 (มีนาคม 2474) : 1703-1714.

ปัญญาคุณ ปุณณะวังโส, พระ (อดีต พล.ต.ต.ชลอ ศรีศรากร) "ทำไมจึงเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475." **วารสารธรรมศาสตร์** 3:1 (มีนาคม 2527) : 82-91.

พรชัย คุ้มทวีพร. "เจตนารมณ์ของการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 และการวิเคราะห์ปรัชญาเศรษฐกิจของอาจารย์ปรีดี พนมยงค์." **วารสารธรรมศาสตร์** 13:4 (ธันวาคม 2527) : 51-81.

มนตรี เจนวิทย์การ. "การเมืองไทย : ภาพสะท้อนในคอลัมน์ซุบซิบนินทาของหนังสือพิมพ์." **รัฐศาสตร์สาร** 8:2 (พฤษภาคม-สิงหาคม 2525) : 1-32.

มนัสชัย นำทรงพล. "สาเหตุการปฏิวัติ 24 มิถุนายน 2475." **ปาจารยสาร** 8:3 (มิถุนายน-กรกฎาคม 2524) : 12-24.

มัทนา เกษกมล. "การเมืองและการปกครองในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว." **สังคมศาสตร์ปริทัศน์** 14:3-4 (เมษายน-พฤกภาคม 2519).

ยุทธศึกษาทหารบก, กรม. "คำปริยายว่าด้วยกรณียะของทหารและผู้แทนราษฎร." 1:39 (21 มิถุนายน 2476) : 64-75.

ราชวังสัน, นายพลเรือโท พระยา. "ยุทธศาสตร์ทางอากาศ." **นาวิกศาสตร์** 15:11 (พฤศจิกายน 2475) : 2262-2305.

วฤทธิ์ (นามแฝง). "ความรู้สึกเมื่อวันส่งรัฐมนตรี." **หนังสือพิมพ์ทหารบก** 1:26 (22 มีนาคม 2475) : 31-35.

วัลย์วิภา จรูญโรจน์, ม.ล. "แนวพระราชดำริทางการเมืองของรัชกาลที่ 7 (พ.ศ. 2468 - 2475)." **วารสารประวัติศาสตร์** 1:2 (พฤษภาคม-สิงหาคม 2519) : 20-34.

__________. "เบื้องหลังการลาออกจากตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงกลาโหมของพระองค์เจ้าบวรเดช ในปี พ.ศ. 2475." **วารสารธรรมศาสตร์** 6:3 (กุมภาพันธ์-พฤษภาคม 2520) : 4-26.

สมชาย สุวรรณคีรี. "ทางเดินของปัญญาชนไทย : จาก ปรีดี พนมยงค์ ถึง เสกสรรค์ ประเสริฐกุล." **ปาจารยสาร** 8:1 (กุมภาพันธ์-มีนาคม 2524) : 10-41.

สมบูรณ์ ยุทธวิชา, นายเรือเอก หลวง. "โรคที่มีประจำสมาคมมนุษย์." **นาวิกศาสตร์** 15:11 (พฤศจิกายน 2475) : 2325-2337.

สวัสดิ์ จันทนมณี. "นายทหารกับสุภาพบุรุษ." **นาวิกศาสตร์** 15:10 (ตุลาคม 2475) : 2033-2040.

สารานุประพันธ์, นายพันตรี หลวง. "ทหารรัฐธรรมนูญ." **หนังสือพิมพ์ทหารบก** 2:7 (15 ธันวาคม 2476) : 142-155.

สุเทพ สุนทรเภสัช. "จากบรรณาการสู่ศูนย์รวมอำนาจ : วิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและอุดมการณ์ในยุครัตนโกสินทร์ (พ.ศ. 2325-2475)." **สังคมศาสตร์** (มหาวิทยาลัยเชียงใหม่) 6:1 (เมษายน-กันยายน 2525) : 133-148.

สุภา ศิริชัย. "ปฏิวัติ 24 มิถุนา ยุทธวิธีการรัฐประหารครั้งแรกของไทย." **ปาจารยสาร** 8:3 (มิถุนายน-กรกฎาคม 2524) : 25-31.

สุวิมล ชาญมานนท์. "การจำกัดอิทธิพลชาวจีนในสมัยรัชกาลที่ 6." **วารสารธรรมศาสตร์** 4:1 (มิถุนายน-กันยายน 2517) : 70-82.

เสกสรรค์ ประเสริฐกุล. "ความจำเป็นทางประวัติศาสตร์ของการเคลื่อนไหว 24 มิถุนายน 2475." **วารสารธรรมศาสตร์** 11:2 (มิถุนายน 2525) : 62-68.

เสทื้อน ศุภโสภณ. "ชีวิตการต่อสู้ของพระยาทรงสุรเดช." **สยามรัฐสัปดาหวิจารณ์** 19:27 (7 มกราคม 2516) : 15-16, 44.-21:39 (16 มีนาคม 2518) : 15-16, 32.

หนู แจ่มผล, นายเรือเอก. "ญี่ปุ่น-อเมริกา-จีน." **นาวิกศาสตร์** 15:6 (มิถุนายน 2475) : 1263-1298.

อธึกเทวเดช, นายพันตรี หลวง. "ความเจริญของเพื่อนบ้าน." **ยุทธโกษ** 50:8 (พฤษภาคม 2475) : 1989-2005.

วิทยานิพนธ์

กนกวลี ชูชัยยะ. "พัฒนาการทางความคิดของกลุ่มทหารอาชีพ พ.ศ. 2475-2524." วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2527.

กรพันธุ์ ทวีตา. "บทบาททางการเมืองของกลุ่มผู้นำในกองทัพเรือไทย พ.ศ. 2449-พ.ศ. 2494." วิทยานิพนธ์ อักษรศาตร์มหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2528.

จิตราภรณ์ ไชยกัณฑา. "การจัดการทหารในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2468-2477)." วิทยานิพนธ์ อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2521.

แจ่มจันทร์ วงษ์วิเศษ. "การปรับปรุงกองทัพบกไทยตามแบบตะวันตกตั้งแต่ พ.ศ. 2394-2475." วิทยานิพนธ์ อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2519.

ชาญชัย รัตนวิบูลย์. "บทบาทของอภิรัฐมนตรีสภาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว." วิทยานิพนธ์ การศึกษามหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร, 2519.

เทียมจันทร์ อ่ำแหวว. "บทบาททางการเมืองและการปกครองของจอมพล ป. พิบูลสงคราม (พ.ศ. 2475-พ.ศ. 2487)." วิทยานิพนธ์ อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2521.

ธงชัย พึ่งกันไทย. "ลัทธิคอมมิวนิสต์และนโยบายต่อต้านของรัฐบาลไทย พ.ศ. 2468-2500." วิทยานิพนธ์ อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2520.

นครินทร์ เมฆไตรรัตน์. "ประวัติศาสตร์ภูมิปัญญาของการเปลี่ยนแปลงการปกครองสยามระหว่าง พ.ศ. 2470-2480." วิทยานิพนธ์ อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2527.

นัยนา หงษ์ทองคำ. "พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวและคณะราษฎร." วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2520.

นิคม จารุมณี. "กบฏบวรเดช พ.ศ. 2476." วิทยานิพนธ์ อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2519.

ภารดี มหาขันธ์. "การปฏิรูปการบริหารในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว." วิทยานิพนธ์ ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร, 2518.

ภูธร ภูมะธน. "การศึกษาศาลพิเศษ พ.ศ. 2476 พ.ศ. 2478 พ.ศ. 2481." วิทยานิพนธ์ อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2520.

รัชนี กัลยานคุณาวุฒิ. "ที่มาของรัฐสภาไทย." วิทยานิพนธ์ อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2520.

รัศมี ชาตะสิงห์. "บทบาทของพลเอกพระยาพหลพลพยุหเสนาในฐานะนายกรัฐมนตรีในระยะหกปีแรกของการเปลี่ยนแปลงการปกครอง (พ.ศ. 2476-2481)." วิทยานิพนธ์ อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2521.

รัตนา เมฆนันทไพศิฐ. "การเมืองกับกฎหมายการพิมพ์ (พ.ศ. 2453-2487)." วิทยานิพนธ์ ศิลปศาสตร์มหาบัณฑิต คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2531.

วัลย์วิภา จรูญโรจน์, ม.ล. "แนวพระราชดำริทางการเมืองของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว : การวิเคราะห์เชิงประวัติศาสตร์." วิทยานิพนธ์ อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2520.

วารุณี โอสถารมย์. "การศึกษาในสังคมไทย พ.ศ. 2411-2475." วิทยานิพนธ์ อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2524.

วิภาลัย ธีรชัย. "การศึกษาเชิงประวัติศาสตร์ของรัฐธรรมนูญไทยฉบับต่าง ๆ. วิทยานิพนธ์ อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2521.

วีณา มโนพิโมกษ์. "ความขัดแย้งภายในคณะราษฎร." วิทยานิพนธ์ อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2519.

ศิรินันท์ บุญศิริ. "บทบาททางการทหารและการเมืองของสมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ." วิทยานิพนธ์ อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2523.

สมปอง คงชัย. "วิกฤตการณ์ทางการเมืองของไทย ระหว่างปี พ.ศ. 2475-2481." วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร, 2520.

สิริรัตน์ เรืองวงษ์วาร. "บทบาททางการเมืองของนายควง อภัยวงศ์ ตั้งแต่การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475-2491." วิทยานิพนธ์ อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2521.

สุวดี เจริญพงศ์. "ปฏิกริยาของรัฐบาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวต่อการเคลื่อนไหวตามแนวความคิดประชาธิปไตยและสังคมนิยมก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475." วิทยานิพนธ์ อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2519.

สุวิมล พลจันทร์. "กรมโฆษณาการกับการโฆษณาอุดมการณ์ทางการเมืองของรัฐ." วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2530.

อัจฉราพร กมุทพิสมัย. "กบฏ ร.ศ. 130 : ศึกษากรณีการปฏิรูปทางการปกครองและกลุ่ม 'ทหารใหม่.'" วิทยานิพนธ์ อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2524.

หนังสือพิมพ์

กรรมกร. 15 ตุลาคม - 1 เมษายน 2475.

ความเห็นราษฎร์. 27 พฤษภาคม 2475 - 11 เมษายน 2476.

เฉลิมประเทศ. 2 สิงหาคม 2476 - 22 พฤษภาคม 2476.

เฉลิมรัฐธรรมนูญ. 10 ธันวาคม 2475 - 13 ธันวาคม 2475.

ไทยเขษม (รายเดือน). พฤษภาคม 2476 - เมษายน 2477.

ไทยเขษมรวมข่าว (รายสัปดาห์). สิงหาคม 2471 - เมษายน 2478.

ไทยน้อย. 6 กรกฎาคม 2475 - 30 กันยายน 2475.

ประชาชาติ. 3 ตุลาคม 2475 - เมษายน 2478.

ประชาไทย (รายสัปดาห์). ธันวาคม 2475 - กุมภาพันธ์ 2475.

24 มิถุนายน. 14 กันยายน 2475 - 19 กุมภาพันธ์ 2475.

ราษฎร์ตรีบูรณ์. 17 มิถุนายน 2475 - 25 มิถุนายน 2476.

ศรีกรุง. มกราคม 2469 - 28 สิงหาคม 2475.

สมัยราษฎร์. 1 ตุลาคม 2475 - 5 พฤศจิกายน 2475.

สยามรัตน. 17 พฤษภาคม 2475 - 23 พฤษภาคม 2475.

สยามหนุ่ม. สิงหาคม 2475 - 5 มิถุนายน 2475.

10 ธันวา. 24 มกราคม 2475 - 5 มิถุนายน 2476.

หลักเมือง. 1 เมษายน 2475 - 31 มีนาคม 2475.

ภาษาอังกฤษ

Batson, Benjamin Arthur. **The End of the Absolutee Monarchy in Siam**. Singapore: Oxford University Press, 1984.

Batson, Benjamin Arthur. (ed). **Siam's Political Future : Documents from the Absolute Monarchy**. New York : Cornell University, Southeast Asia Program Data Paper No. 96, 1974.

Charivat Santaputra. **The Foreign Policy 1932-1946**. Bangkok : Thai Khadi Reseach Institute, Thammasat University, 1985.

Charnvit Kasetsiri. "The first Phibun Government and Its Development in World War II." **The Journal of the Siam Society** Vol. 62 part 2 (July 1974) : 25-88.

Coast, John. **Some Aspects of Siamese Politics**. New York : Institute of Pacific Relations, 1953.

Crosby, Sir Josiah. **Siam : the Crossroads**. London: Hollis and Carter, LTD., 1945.

Landon, Kenneth Perry. **Siam in Transition**. London : Oxford University Press, 1939.

Neuchterlein, Donald E. **Thailand and the Struggle for Southeast Asia**. New York : Cornell University Press, 1965.

Ray, Jayanta Kumer. **Portraits of Thai Politics**. New Delhi : Orient Longman Ltd., 1972.

Riggs, Fred W. **Thailand : The Modernizaton of a Bureaucratic Polity**. Honolulu : East - West Center Press, 1966.

Sivaram, M. **The New Siam in the Making**. Bangkok : Stationers Printing Press, 1936.

Supaporn Jarunpattana. **Siam-Japan Relations 1920-1940**. Tokyo : Institute of Developing Economies, Visiting Research Fellow Monograph Series No.159, 1989.

Terwiel, B.J. **Field Marshal Plaek Phibun Song Khram**. St.Lucia : University of Queensland Press, 1980.

Thawatt Mokarapong. **History of the Thai Revolution: A Study in Political Behavior**. Bangkok : Chalermnit, 1972.

Thompson, Virginia. **Thailand : The New Siam**. New York : Paragon Book Reprint Corporation, 1967.

Wilson, David A. **Politics in Thailand.** Ithaca, New York : Cornell University Press, 1962.

Wyatt, David K. **Thailand: A Short History**. Bangkok: Thai wattana Panich, 1984.

ประวัติผู้เขียน

ธำรงศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์
Thamrongsak Petchlert-anan

การศึกษา

- รัฐศาสตร์บัณฑิต (การเมืองการปกครอง) มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ พ.ศ. 2527.
- ศิลปศาสตร์มหาบัณฑิต (ประวัติศาสตร์) มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ พ.ศ. 2533.

การงาน

- ปัจจุบันเป็นอาจารย์ประจำภาควิชาสังคมศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยรังสิต และดำรงตำแหน่งหัวหน้าภาควิชาสังคมศาสตร์.
- รายการวิทยุ "วิเคราะห์การเมืองไทยประจำสัปดาห์" วันพุธทางสถานีวิทยุ F.M. 91 (สวพ. 91) เวลา 15.40-16.00 น. โดยประมาณ.
- รายการวิทยุ "พาเที่ยวทั่วไทย" วันเสาร์ทางสถานีวิทยุ F.M. 92/A.M. 1161 (กรมการศึกษานอกโรงเรียน กระทรวงศึกษาธิการ) เวลา 16.40-17.10 น.

ผลงาน

- การวิจัยเรื่อง "การเมืองไทยในระบอบสภาผู้แทนราษฎร : การเลือกตั้งครั้งแรก พ.ศ. 2476" **พิมพ์เผยแพร่ใน** **วารสารศิลปวัฒนธรรม** **ปีที่** 9 **ฉบับที่** 8 (มิถุนายน 2531), **หน้า** 62-85. **และปีที่** 9 **ฉบับที่** 9 (กรกฎาคม 2531), **หน้า** 68-76.
- การวิจัยเรื่อง "การเรียกร้องดินแดน พ.ศ. 2483 : พิจารณาปัจจัยภายในเชิงคำอธิบาย" **พิมพ์เผยแพร่ใน** **วารสารสมุดสังคมศาสตร์** **ปีที่** 12 **ฉบับที่** 3-4 (กุมภาพันธ์-กรกฎาคม 2533), **หน้า** 23-83.
- รวบรวม "เอกสารประวัติศาสตร์ 2475" **พิมพ์เผยแพร่ใน** ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. **2475 : การปฏิวัติสยาม** กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2543.

ผู้อุปถัมภ์เอกสารวิชาการสถาบันเอเชียศึกษา

นายพิชัย รัตตกุล

นายอุเทน เตชะไพบูลย์

นายเติมศักดิ์ ตั้งเจตนาพร

นายมาสะฮิเดะ ชิบุซาวะ

นายกำพล วัชรพล

สมาคมหอการค้าไทย-จีน

ธนาคารกรุงเทพ จำกัด

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

2475 และ 1 ปี หลังการปฏิวัติ
ISBN 974 - 334 - 993 - 6

9 789743 349935
C 112
2000 **250.00 บาท**